Digitized by Google

D. I. 11.
G
~~IV G 2~~
33
D. I. 11.
Oo. I. 17.

MONUMENTA VETERIS ANTII

HOC EST

INSCRIPTIO M. AQUILII

ET

TABULA SOLIS MITHRAE

Variis Figuris & Symbolis exſculpta

Quæ nuper inibi reperta, nunc prodeunt Commentario illuſtrata & accuratè explicata.

ACCEDUNT DISSERTATIONES

DE BELENO

Et aliis quibuſdam Aquilejenſium Diis.

ET

DE COLONIA FOROJULIENSI

AUCTORE

PHILIPPO A' TURRE

Ex eadem Civitate Forojulio.

ADDITA SUNT FRAGMENTA INSCRIPTIONUM

FRATRUM ARVALIUM

Recèns in Agro Romano effoſſa.

ROMÆ, ANNO MDCC.

Novis Typis Cajetani Zenobii, & Georgii Plachi.

SUPERIORUM PERMISSU.

INNOCENTIO
DUODECIMO
PONTIFICI MAXIMO.

PHILIPPUS A' TURRE FELICITATEM.

S*AXA hæc argumentis profanæ antiquitatis exſculpta, eorumque mihi tentatam interpretationem,*

Tibi PONTIFICI MAXIMO, & quæ auguſtior laus eſt, etiam OPTIMO, offerre non ſum veritus, tuoque Nomine inſcripta veluti conſecrare, quòd ſciam, vel ipſi Deo lapidem olim erectum fuiſſe in titulum, & noſtra quoque ſacra religioſo cultu lapidibus ſuperimponi. Ea quidem cùm ex Antii ruderibus, quæ in nobiliſſimi Portus ſtructuram migrare juſſiſti, nuper ſint effoſſa, Tibi uni acceptum referunt, quòd hac quantulacumque lucubratione illuſtrata in lucem temporum prodeant: Ecquid verò debitem;

BEA-

BEATISSIME PATER, *ne ad MONUMENTA VETERIS ANTII majeſtatem aliquandò ſis demiſſurus, qui ut Antium ipſum ad priſci nominis famam revocares, omnes Pontificiæ liberalitatis ſinus expandiſti? Nam ubi adhuc ſuperſunt veſtigia antiqui Portus Neroniani, exaggeratis in maris lubrico immenſis molibus, productoque in altum ingenti quaſi brachio, Portum Antio reddidiſti, jam expiato veteri vocabulo nobis INNOCENTIANUM appellandum. Securitati porrò conſuluiſti Propu-*

gna-

gnaculo conſtructo, quà ſe Portus aperit; & Fonte per longa & abrupta itinera marmoreæ moli inducto, aquationum compendia navigantibus procuraſti. Ità ſanè, BEATISSIME PATER, dùm populis commercia recludis; admoves munificentiæ ingenio disjunctiſſimas terras; & parata navibus tutiſſima ſtatione, Tyrrheni litora infamia naufragiorum abſolvis. Ut jam nautæ res ſalvas, bona, vitamque ipſam tuo beneficio imputent; & denuò Antium in Te Fortunam ſuam, ſed non ut pridem profanam &

im-

impiam, nanciſcatur. Præclara hæc quidem, & INNOCENTIO digna: at quibus, PATER SANCTE, Urbem exornas, & Orbem imples, illuſtriora ſunt & maxima, quantum ipſe Maximus es. Miramur & loquimur Ædificia publica immenſæ molitionis exſtructa, Magiſtratus & Tribunalia certis ſedibus donata, vectigalia remiſſa, auro interdictum dignitatibus, jura ſanguinis poſthabita, pauperes autem veluti in ſortem Propinquorum vocatos, & magnificè habitare juſſos. Prætereo innume-

ra

ra pietatis opera, vigilantiam & nunquam fractum à curis Apoſtolatus animum, clementiam, æquitatem, ſanctimoniam, ceteraſque virtutes ſupra hominum conditionem ampliſſimas. Ea enim propè divina ſunt, quibus Cœlum ipſum demereris: cùm regiones quamplurimas & provincias, tuis auſpiciis bello ſubactas, Chriſto aſſeris: magnum Principem Sacris Romanis imbutum florentiſſimo regno inauguras: Catholicos domo & aris per ſummum nefas depulſos præſenti ſubſidio foves: & ne fines tuæ

pie-

pietatis ſimulque munificentiæ anguſtiores ſint quàm Mundi, Evangelium, commeatu & largo cenſu auctum, in remotiſſimas Aſiæ & Africæ oras tranſmittis. Nimirùm ità tuum eſt, BEATISSIME PATER, de toto Orbe terrarum benemereri, ut crediderim, Deum O. M. ideo potiſſimùm Te incolumem noſtris votis nuper reddidiſſe, ne hoc anno Seculari populis religionis cauſſa undique in Urbem confluentibus, alia manu quàm tua Cœlum reſeraret. Det verò ſummus idem rerum Arbiter, ut longùm videas quæ nobis mu-

 nera

nera contuliſti, majoraque in dies conferre poſſis: nobis ſervet magnum animum, magnas virtutes, Maximum Pontificem: & INNOCENTIUS XII. diù vivat, cui vivere benefacere eſt.

Romæ VI. Kal. Julias Anno MDCC.

Imprimatur,

Si videbitur Reverendiſs. Patr. Mag. Sac. Pal. Apoſt.

Dominicus B. de Bellis Epiſc. Melphict. Viceſgerens.

Imprimatur,

Fr. Gregorius Sellari Mag. & Reverendiſs. P. Mag. Sac. Pal. Apoſt. Paulini Bernardinii Soc. Ordin. Prædic.

PRÆFATIO.

ANNO ſuperiore, quo per vernum tempus animi cauſsà Antii degebam , cum juſſu Principis antiquiſſimæ urbis rudera in novi Portus ſtructuram deportarentur , inventa ſunt duo præclara vetuſtatis monumenta ; ut grandia molimina Optimo Pontifici etiam cum proventu literarum deberemus . Primum referebat Inſcriptionem M. Aquilii , multiplici eruditionis charactere illuſtrem; alterum figuras quaſdam & imagines , quarum faciem ac ſignificationem lapis in plura fragmina diſiectus curioſitati ſubducebat . Exſcriptum diligenter Aquilii elogium, ſæpius animo reputabam, num Eruditorum notitiæ exponerem , & bono fato ab ævi longioris caligine ereptum publicę lucis uſurâ donarem . Tot ſiquidem præclara dignitatum nomina, obſcura & inſolens notarum quarundam forma , & Aquilius ipſe nondum Orbi literario notus , induſtriam operamque ſibi aliquam impendi , depoſcere videbantur . Dum hæc mecum agito , atque otium quæro, quo à penſo fermè diurno aliarum occupationum exolutus ad mitiores eruditæ antiquitatis curas traducerer; Eminentiſſimus meus Card. IMPERIALIS , ut cœlo lætiori afflictam valetudinem leniret, in Neapolitanum ſeceſſum digreſſus , mihi acerbam , Muſiſque ipſis ingratam , vacationem fecit. Quam uti mœrore ægram, ne etiam inertem ignavamque tranſigerem, jam liberiorem ſtudiorum uſum adeptus, non ultrà diſtuli meditatum opus pertentare . Interea Dominicus Quartironus, publicus in Urbe Matheſeos profeſſor, fragmenta lapidis Antiatini, quæ memoraui, cum aliis ſubinde eruderatis coacta, in integram tabulam componit, ejuſque typum concinnè delineatum mihi perhumaniter elargitur . Cum facilè intellexiſſem iis figuris & ſymbolis Solis MITHRÆ ſimulacrum repræſentari , jamque Aquilium tunc impenſius urgerem , Mithram quoque poſterioribus curis deſtinavi , ut duo hæc MONVMENTA VETERIS ANTII ſociâ veluti fœturâ in lucem prodirent . Quòd primam in M. Aquilium elucubrationem ſpectat , ea vario & multijugo eruditionis apparatu abſolvitur ; nam per ſingula argumenta, quæ lapidi inſcribuntur, ire oportuit, & vetuſta Antii tem-

tem-

tempora, Accenſorum genera, patrimonia Principum, opera publica, terreſtrem militiam ac maritimam, coloniarumque patrocinia percenſere, atque in unum corpus componere. In quibus ſanè ſive ordinem ſpectes, ſeu res ipſas, an quidquam publici ſaporis futurum inſperſerim, potius legentis judicium expectabo, quàm anteuertam. Hoc unum tamen quammaximè ab illo poſtulo, ne crimini tribuat, quòd non ſemel ad aliena digreſſus extra chorum ſaltare videar. Siquidem hiſtorias non teximus, aut diſputationem, in quibus nefas ſit orationis curſum abrumpere, & animum Lectoris intempeſtivis narrationibus dividere; ſed philologicos commentarios ſcribimus argumenti multiplicis, quos ipſa rerum atque eruditionis varietas commendat. *Amœnitates ſtudiorum quærimus*, ajebat Plinius in præfatione Operis naturalis, quas etiam per occaſionem in diverticulo captare licet; ut iter agentibus evenire ſolet, qui à via in ſplendidas ædes, aut pratum floribus conſitum deflectunt. Si bona hæc ſunt, ad quæ præter ſemitam duceris, pretium in facto eſt: ſi mala, quin prætereas, nemo vetabit. De Mithrà qui ſecundam Operis partem complectitur, nihil hìc præludii loco dixerim, cùm ſatis videri poſſint quæ initio diſſertationis expoſui. Cetera quæ in hoc volumine continentur, extrà primarium argumentum, non tamen invitis Muſis, ſunt addita. Nam res patrias reparare, atque è tenebris vetuſtatis eductas in novo lumine collocare, ſacrum id religioſumque eſt apud omnes, qui de literis judicant. Neque præterea in diverſam omninò ſcenam tranſivimus. Prima diſſertatio BELENUM narrat, Deum præſidem veterum Aquilejenſium, de quo cum nonnulla olim in adverſariis adnotaſſem, eadem modò novis acceſſionibus aucta, opportunè ob argumenti affinitatem poſt Mithram protuli; nam Belenus Apollo eſt, Mithra Sol, uterque verò unum idemque apud Gentilium theologos numen. Belenum principem alii Aquilejenſes Dii, veluti ſtipatores ſequuntur; quibus ſaltem obſcura quædam, neque adhùc evulgata inſanæ divinitatis nomina pretium facient. Occaſionem tractationis de Colonia FOROJULIENSI in ejus limine indicavi. Porrò hiſce opuſculis ſi quid gratiæ ineſt, id ex vetuſtis, quæ nunc primùm edita ſunt, monumentis habent. Belenus alius prodit, quam hactenus antiquitatum ſcrutatores effinxerint; niſi dum è longinquo originem petit, ambitioſa oſtentatione ſpeciem veritatis corruperit. Quibuſ-

dam

dam ſaltem lemniſcis ac parergis, quod in Deorum aris veteres factitabant, utcunque exornatum proferimus. In ſaxis aliorum Deorum hoc ipſum tentamus, additis ſcilicet adnotationibus ad eorum interpretationem opportunis. Coloniæ Forojulienſis pomœrio, at non prouinciæ Forojulienſis finibus exceſſi. Santè illius tantummodo lapides cogitaueram, patriæ urbis priſca monumenta utcumque illuſtraturus; ſed materià inter ſcribendum præter opinionem ſubnaſcente, Aquileja, & Concordia in conſortium vocatæ, uberiori ad metendum ſegete campum locupletarunt.

Hæc Operis totius occaſio eſt & ſeries. Quæ præfari nonnullis ſollemne eſt livori averruncando, & cenſuræ deprecandæ, mihi tranſmittuntur. Illud juxtà ambitioſum exiſtimo ac laudem quærere: nam plurimùm de te ſentias neceſſe eſt, qui alios in inuidiam te poſſe excitare putes. Cenſores non perhorreſco, ſi levia ſectentur, aut non jure arguant. Sin quid mihi dignum virgulà eſt, manum non ſubduco. At verò molliori animadverſione mecum fortaſsè agendum, quoniam primum ingenii monumentum hoc eſt, quo in acta exeo; & ab alienà palæſtrà in caſtra Muſarum veluti transfuga dilapſus ſum. Adde, quod exactis feriarum diebus, dum priores curæ identidem redeunt, ſtilus in diverſa jactatus præpopero curſu quamplurima ad extremum ceræ perduxit. Ut tamen fatear, inter has vel ingenii, vel temporis difficultates, levamentum opemque mihi non modicam attulit prompta faciliſque copia librorum, quibuſcum intra eaſdem ædes veluti contubernio jungor. De Card. ampliſſimo JOSEPHO RENATO IMPERIALI nunc loquor, qui cùm magnas virtutes, & excelſas undequaque dotes in cenſu animi numeret, ut rem quoque literariam patrimonium ſuum faceret, Bibliothecam numero & præſtantià voluminum inſtructiſſimam, maximam ſcilicet & nobiliorem celeberrimæ Sluſianæ partem, propriæ ſuperaddidit; ex qua cùm mea hęc omnia, tanquam è penu locupletiſſimà, petita ſint, ut ſibi eadem accepta referrem, hac eximià liberalitate effecit. Tametſi plura ſunt & longè majora quæ Principi Eminentiſſimo debeo, quàm ut tenuem hunc obſcurumq; ingenii fœtum in ſuo natum fuiſſe, educatumque profitear. Dudum enim in Ferrarienſi ampliſſimà Legatione, quam continenti famę præconio ultrà ſexennium obivit, me audiendis judicandiſq; ejus vice forenſibus cauſſis præfecit; & nunc quoque in Urbe ſanctioribus

ribus ſtudiis, quę in judiciis ſacrarum quęſtionum verſantur, operam meam qualemcumq; admovet: quæ ſanè beneficentiæ argumenta, ad diutini obſequii gloriam exornandam, ampliora mihi aut cumulatiora eſſe nequeunt. Verùm nec prolixa officia, neq; laudationes locus hic patitur. Interim dum inſtituti mei rationem expono, fortaſſe apud ſeveriores homines offendam, quòd à ſeriis abductus ad inanes, uti vocant, literas, & inhoſpitam ſterilemque antiquitatis ſolitudinem diverterim. Nolo viros doctrinâ, pietate, rerum uſu, ac dignitatibus illuſtres recenſere, qui in veterum memoriis perveſtigandis ſummam collocarunt operam, & volumina nullo unquam tempore interitura ediderunt; at profectò ſi grauiora ſtudia cum jucundioribus hiſce diſtinguimus, animumque quandoque ad remiſſionum diverticula traducimus, quæ invidia aut reprehenſio eſſe poſſit, neſcio; Monitum Quintiliani ſequimur, & defenſionem, quâ ipſe lib. 1. inſtit. orat. cap. 7. in fin. Tullium, Cæſarem, ac Meſſallam de rebus Grammaticis ſcribentes vindicavit, potiori jure uſurpamus. *Non obſtant hæ diſciplinæ per illas euntibus, ſed circa illas hærentibus.* Quid verò de noſtris cenſoribus judicabis, qui eas tantummodò occupationes in pretio habent, quæ lucrum faciunt, aut viam ambitioni parant; & per faſtidium amœniorum artium ſupercilii auctoritatem quęrentes, adeò rudes ineptique ſunt, ut numerum ipſum Muſarum ignorent, & barbaras terras Caſtalium nemus, bicipitemque Parnaſſum putent? Sed de his parciùs, ne videar potiùs ſeculi genium, quàm hominum quorundam ingenia perſtringere. Satis quoque ad præludium Operis; jam enim Inſcriptionem M. AQUILII aggredimur, cujus literæ, in marmore tres pedes lato quatuor longo eleganti ſcalpro exaratæ, hujuſmodi ſunt.

M. AQVI-

M. AQVILIO. M. F
FABIA. FELICI

ACENSVS. EQVIT. ROMAN

PRAEF. CL. PR. RAVENNAT

PROC. PATRIM. BIS. PROC. HERED

PATRIM. PRIVAT. PROC. OPER. PVB

PRAEP. VEXILLAT. P. P. LEG. XI. CL

Ↄ FR. PATRON. COL. OBMER. EIVS

ANTIAT. PVBL

Marco Aquilio Marci Filio Fabiâ Felici, à Cenſibus Equitum Romanorum, Praefecto Claſſis Praetoriae Rauennatis, Procuratori Patrimonii bis, Procuratori hereditatium Patrimonii priuati, Procuratori Operum publicorum, Praepoſito Vexillationibus, Praepoſito Legioni vndecimae Claudiae Fretenſi, Patrono Coloniae, ob merita eius Antiates publicè.

M.

PARS PRIMA
DE INSCRIPTIONE
M. AQUILII
CAPUT I.

Ab Antio initium operis. Ea Urbs olim Volſcorum, hinc Colonia Civium Romanorum, deinceps veteranorum facta, unde Nummus Neronis exponitur. An Romanis novæ Coloniæ inductæ & quando. Antium natali Neronis, & Caligulæ nobilitatum, & Romanorum Principum ſeceſſu. Fortunæ Antiatis Templum celeberrimum. Q. Ruſtii denarius illuſtratur. Fortunæ Antiatinæ geminæ dictæ & Sorores. Nova explicatio Nummi C. Antii. Nomina familiarum a loco originis deducta. De Sardo Patre, & appellatione Sardiniæ, unde Bochartus correptus. Inter Penates etiam Dei majores a Romanis adſcripti. Communis opinio de Fortunæ Antiatinæ ſortibus reiicitur. Quo modo ſortes redderentur. Locus Svetonii emendatus, vel explicatus. Nomen ſortis ſæpe pro oraculo acceptum. Cur Fortunæ Antiates geminæ. Fortuna Equeſtris apud Antium. Cluverius notatus, & Tacitus defenſus.

QUONIAM mihi conſtitutum eſt inſcriptionis M. AQUILII partes ſingulas continenti explicatione complecti, & lapidis literata veluti ſpatia ſtylo peragrare, ab ANTIO initium ducam, cui & præclarum hoc monumentum, & occaſionem ſcribendi acceptam refero. At ex jis quæ alii de ejus antiquitate, celebri fama, rebuſque geſtis jam tradiderunt, pauca admodum decerpam. *Antium nobiliſſi-*

ma, ut ait Halicarnaſſeus initio lib. 8. quondam fuit Volſcorum Urbs, quæ exinde ſub Tarquinio Superbo in commune veteris Latii nomen conceſſerat, crebris bellis cum Romanis pro libertate confectis variâ fortunâ, demum in eorum poteſtatem devenit, Civiumque Coloniam ſemel iterumque recepit. Legimus apud Livium lib. 8. miſſam hanc novam *Coloniam*, *cum eo ut Antiatibus permitteretur, ſi & ipſi adſcribi vellent*. Quod in honoris atque exiſtimationis argumentum factum fuit. Non enim ſemper veteres Cives, in Coloniarum deductione, mixtim ſacra, & leges cum Romanis habere permittebantur. Tunc id conceſſum, cùm jura Quiritium tributa, Coloniis ſcilicet Romanis, non Latinis. Itaque Antiatibus uti jure Quiritium, *ſi vellent*, permiſſum, uti explicat Sigonius de veteri jure Ital. lib. 2. cap. 3. Sane & ſupra ceteras aucta privilegiis, & honeſtata Antiatum Colonia fuit. Nam cum difficillimo Reipublicæ tempore etiam Coloni, qui *ſacroſanctam vacationem* dicebantur habere, dare milites cogerentur, *nullius præter Antiatem Oſtienſemque vacatio obſervata eſt*, apud eundem Livium lib. 27. At poſteà infrequentià Colonorum, ut indicat Tacitus lib. 14. annal. c. 27., laboranti ſubvenit Nero, *adſcriptis veteranis è Prætorio, additiſque per domicilii tranſlationem ditiſſimis primipilaribus*, ex Suetonio c. 9. Quamvis inſolens eſſet Romanis, in eam Coloniam, quæ eſſet auſpicatò deducta, Coloniam novam inducere, attamen ubi caſu aliquo diminuta, vel exhauſta reperiretur, novi in eam ſubinde Coloni iterum adſcribebantur. Quod in Coloniis militaribus maximè obtinuit, quas, tradito primum exemplo à Sylla, Cæſar & Auguſtus poſt bella Civilia, ut emeritos milites agris donarent, frequentiſſimas, & ſequuti deinceps Imperatores traduxerunt. Hujuſmodi hæc ex veteranis ad Antium collocata Colonia fuit. Deductam verò ex legione IV. Italica conjicio ex numiſmate ejuſdem Imperatoris apud Harduinum de Nummis populorum, & Urbium pag. 55. cum inſcriptione:

COL.

COL. ANTIAT. LEG. IIII. ITALICA. Quod eâ occaſione percuſſum facilè intelligo. Novos hos Colonos fortaſsè addidit Nero, ut Patriam ſuam, infrequentiâ detritam, illuſtriori Civium acceſſione celebrem florentemque redderet. Ideò enim, & veteranos è Prætorio, quod nobiliſſimum militiæ genus eſt, & ditiſſimos primipilares tranſmiſit, quamvis irrito ſucceſſu, *dilapſis*, ut ait Tacitus, *pluribus in Provinciis in quibus ſtipendia meruerant*.

At Urbis Patriæ utilitati, & ſplendori magnificentius hic Imperator conſuluit, exſtructo Portu, quem niſi *operis ſumtuoſiſſimi* tradidiſſet Suetonius cap. 9. ſatis ſuperque ingentia, quæ adhuc extant, veſtigia teſtarentur. Nunc liberalitate & providentiâ SS. D. N. INNOCENTII XII. in imaginem priſtinæ magnificentiæ excitatus, denuò commercia populis, nautis ſecuritatem reſtituit. Natum porrò Antii Neronem ſcribit idem Auctor, ideoque & hunc locum, *ubi ipſe generatus erat*, puerperio Uxoris Poppeę delectum, ibique ob natam filiam *ludicrum Circenſe Claudiæ Domitiæque genti* inſtitutum, ſubdit Tacit. lib. 15. annal. cap. 23.

Verùm Imperatorum natalibus huic Urbi claritas jam effulſerat. Nam & Cajum Caligulam *Antii* ortum ex actorum, & publici Inſtrumenti auctoritate, contrà Plinium, qui cum in Treveris natum ſcripſerat, propugnat idemmet Tranquillus in vitâ cap. 5. Lipſius tamen ad Tacit. lib. 1. num. 141. in Plinii ſententiam conceſſit, fortè ut proximæ genti Trevirorum hoc decus aſſereret. At Cajus *Antium*, omnibus ſemper locis atque ſeceſſibus prælatum, non aliter quam natale ſolum ità dilexit, teſtante eodem Suetonio, *ut etiam ſedem, & domicilium Imperii tædio Urbis eò tranſferre deſtinaverit*.

Pridèm verò Principum, & Senatorum otio, & ſeceſſui delecta fuerat hęc Colonia. Do verba Strabonis lib. 5. qui ſcripſit æuo Auguſti: *Antiate opidum Principum otio atque vacationi ab Civilibus occupationibus dicatum eſt, ideo-*

que magnifica & ſplendida inibi ſunt ædificia extructa per multa, *excipiendis eorum ſeceſſibus*. At ſane habet hodie Antium in nobiliſſimâ Villa Em. Cardinalis Coſtaguti, quo hanc veterum magnificentiam, & amoenitatem in invidiam provocare poſſit. Ita exinde & ſequutis Principibus *Antium* in deliciis fuit. De Caio, & Nerone jam memoravimus. Franciſcus Blanchinus Veronenſis Canonicus Baſilicæ S. Laurentii in Damaſo, egregiis ſcriptis jam editis plurimum de remotiori antiquitate benemeritus, in eruditâ diſſertatione de lapide Antiati L. Coccei, quam anno elapſo emiſit, ſuſpicatur, Trajanum cum oram maritimam a Centum Cellis ad Bajas, quà portubus, quà viis, quà ductibus aquarum, quà Coloniis additis, vel reſtitutis exornaverit, etiam Urbi *Antiati* nobilitatem reſtituiſſe. Oſtendit præterea Hadrianum, præ ceteris, Antii ſeceſſum excoluiſſe, atque inibi magnificentiſſimam Regiam, ad quam lapis Coccejanus pertinet, habuiſſe. Et ex Philoſtrato in vitâ Apollonii Tyanei docet, in eam regiam confluxiſſe plures amicos & familiares ipſius Apollonii, qui incolas præceptis philoſophiæ imbuebant.

Addiderim his Imperatoribus, qui vel Antiati ſeceſſu delectati, vel eam Urbem ſtudio & beneficiis ſunt proſequuti, Titum & Domitianum fratres. Primi indicium prodit nummus ipſi cuſus ab Antiatibus, cum epigraphe: COL. ANT. Hunc Goltzius in Theſauro pag. 137. Coloniæ Antipoli tribuit, ab Harduino reprehenſus pag. 55., cum Antipolis Colonia non fuerit. De Domitiano teſtatur Martialis lib. 1. epigr. 5. ubi loca recenſet, quæ maximè ſeceſſibus ſuis frequentavit hic Imperator. Verſus opportuniori ſede mox reponam.

At famâ & celebritate hanc Urbem in primis illuſtrem reddidit apud veteres *Fortunæ* templum, atque *Sortes*, ideo *Antiatinæ* appellatæ. Horatius lib. 1. od. 35. *o diva gratum quæ regis Antium*; quo loci vetus Commentator, *bujus Fortunæ Templum maximè celebre multorum etiam Principum viro-*

viro rum donis exornatum fuiſſe tradit. Alii *fortunas* Antiates plurali nomine efferunt, eaſque vocant *Sorores*. Martialis deſcribens loca Domitiano ad delicias quæſita ait lib.5. ep.1.

Seu tua fatidicæ diſcunt reſponſa ſorores
Plana ſuburbani quà cubat unda freti.

Quas *Sorores* male ad Præneſtinas Fortunas detorquet Beroaldus, nam à Præneſte longe abeſt mare. *Geminas* ſane prodit nummus familiæ Ruſtiæ, cujus iconem æri inciſam exhibeo in tabulâ numiſm.nu.1. Anticæ partis inſcriptio eſt: Q. RVSTIVS FORTVNAE ANTIAT. & quia in averſâ parte expreſsa eſt Ara cum inſcript. FOR.RE. hoc eſt *fortunæ reduci*, & circa marginem CAESARI. AVGVSTO. EX. S.C. ideo duo iſta ſimulacra *Fortunæ* nempe *reducis*, & *Antiatis* ſive Antiatinæ hìc exhiberi putat Urſinus, qui eundem nummum profert in fam.Ruſtiâ pag.442. eaque in Auguſti gratiam impreſſa à Q. Ruſtio, qui ſub Auguſto triumvir cudendæ monetæ fuit. Verùm Jacobus Oiſelius in Nummis ſelect. Tab.54. num.1.potius arbitratur, & meritò, duas illas figuras, cum Torrentio ad Horatium loco memorato, accipiendas ambas pro ſimulacris *Fortunarum Antiatium*, quæ nempe duæ fuerunt. Undè in veteri inſcriptione apud Gruterum pag.72. num.3. FORTVNIS ANTIATIBVS M. ANTONIVS. RVFVS. AXIVS. donum dicat. Sic apud Tacitum ubi Neroni, ut retulimus, natam Antii filiam ex Poppæâ ſcribit, legere eſt decretum à Senatu, ut *Fortunarum effigies aureæ in ſolio Capitolini Jovis collocarentur*. Sic Martialis *Sorores* vocat, & Macrobius *Fortunarum* apud Antium meminit, quæ demum *Sortes Antiatinæ* Svetonio dicuntur,locis poſteà expendendis. Has verò duas fuiſſe oſtendit hic ipſe Q. Ruſtii denarius. Huc uſque fermè ex Oiſelio.

Fortunas quoque Antiates in C. Antii nummo, cujus typus eſt in tab. num.11. ex Urſino pag.18; expreſſas videre mihi videor. In parte anticâ duo ſcalpta ſunt ſimulacra

cum

cum inſcriptione DEI PENATES, in alterâ effigies *Herculis* clavâ, Leonis exuviis, & armorum ſpoliis inſignis, addito C.ANTII nomine. Fulvius expreſſas Penatium imagines putat, vel quòd Antia familia Lanuvio, ubi ſimulacra Penatium ſervabantur, oriunda fuerit, vel quòd legem Antius tulerit, quæ ad augendam Religionem deorum Penatium pertinuerit. At ego Deos illos *Penates* ipſas eſſe *duas Fortunas* Antiates exiſtimo. Gentem Antiam quamvis Lanuvio oriundam ſuſpicetur Fulvius, rectiùs, uti opinor, Spanhemius diſſert.6. pag.535. ab Antio profectam, & appellatam tradidit. Nam & nomen ipſum id ſuadet, & mos pluribus Romanis familijs acceptus, quæ ortus ſui memoriam non ſemel aut loci natalis appellatione, aut deorum Patriæ præſidum ſimulacris, voluerunt ad poſteros propagari, ut congeſtis exemplis oſtendit idem eruditiſſimus Auctor, aliaque profert Sigonius de nomin. Roman. pag.372. editionis Baſil. an. 1559. Quod obſervatum & Britanniæ incolis, qui teſtante Cæſare lib.5.de Bell.Gallic. *ommes fere iis nominibus Civitatum appellati quibus orti ex Ciuitatibus eò pervenerunt, & bello illato ibi remanſerunt*. Hinc conjicias licet, Hortenſiam florentiſſimam in Republicâ gentem ab Hortâ veteri Etruriæ & celebri opido, quod nomine derivativo, uti cenſet Cluverius, Hortanum Plinius lib.3. cap.5. vocat, traductam & appellatam fuiſſe. Ab Hortâ enim Hortenſis eſt, ſicut à Veronâ Veronenſis,& à Viennâ Viennenſis, & inde Hortenſius, ex Romanarum gentium recepto more, quibus nomina perpetuo in IVS deſiiſſe docet Sigonius de nominib. Romanor. pag.367. Hunc reprehendit Spanhemius pag.523. quòd *perpetuò* id ſervatum dixerit, cum videamus Allienam, Betilienam, Cæcinam, & alias Romanorum gentes. At ſanè acerbior hæc eſt in Sigonium nota: nam *amico ſuo ſummo viro auctore*, ſe eam ſententiam protuliſſe ait, nec diffitetur tamen extra eam regulam nomina aliqua eſſe. Imò ſcribens emendationes in librum ejuſdem tituli, *de nominib. Romanor.* Franciſci Ro-

ber-

Pag. 6.
I
FORTVNA
ANTIAT
CAESARI AVGVSTO
EX SC
II
III
IV
M. ATIVS BALBVS PR.
SARD P
V
FELIX RAVENNA
VI
L. AQVILLIVS FLORVS III VIR
VII
ACISCVLVS
VIII
L. MVSSIDIVS LONGVS
IX
X
IMP
SEX MAGN

bertelli Utinenſis, qui idem ille eſt tunc *amicus*, poſtea infenſiſſimus adverſarius, cap.31. aperte tradit, non omnia nomina Romanorum in *Ius* terminata fuiſſe. Verum exiguus horum numerus non eſt, quod nos, frequentiorem & pene perpetuam conſuetudinem ſequutos, à derivatione Hortenſiæ gentis deterreat. Præterea & in Hortali cognomine, quod Hortenſiorum fuit gentile, ex Cicerone ad Atticum lib.4. ep.15. & Tacito lib.2. Annal.cap.37. hujus fortè originis ab Hortâ veſtigium aliquod latet. Quæ dicta velim, ut gratiam ineam ab Illuſtriſſimo Ferdinando Nuptio, Secretario, ut vocant, Congregationis Sacr.Concilii, & poſt hæc ſcripta ad illuſtre Adſeſſoris S. Officii munus evecto, qui non tam Hortam patriam ſuam, quam Urbem cumulatiſſimis virtutibus exornat.

Itaque gens *Antia* nomen ab *Antio*, à quo profecta fuit, traduxit. Forte Valerius Antias vetuſtiſſimus rerum Romanarum Scriptor, toties Livio laudatus, & non ſemel etiam reprehenſus, hujus profectionis auctor fuit, primuſque qui familiam Romam inuexit. Simul ergo ac gens *Antia* Romam migravit, religionem quoque laribus domeſticis detulit, *Fortunaſque Antiates* inter deos *Penates* familiæ præſides repoſuit, dein cuſis etiam numiſmatibus expreſſit. Pene id demonſtrat adverſa noſtri denarii pars, in quâ *Hercules* cum ſuis inſigniis ſcalptus eſt. Nam & hunc Deum coluit Antium, ut docet alter nummus ipſiuſmet Coloniæ Antiatis in noſtram tab. inſertus num.111. ex Goltzii magnâ Græciâ tab.17. num.10. In anteriori parte depicta eſt imago *Herculis*, in poſticâ *clava* & duo *Apri* capita (Parcant antiquarii de nummis coloniarum Italiæ hìc litem movere) Ut igitur C. Antius parte unâ denarijs ſui expreſſit *Herculem*, quòd numen patrium Urbis Antii eſſet, ita in aliâ, quâ ſculpta duo mulierum ſimulacra ſunt, *geminas Fortunas Antiates* repræſentaſſe, non ambigendum videtur. Mulierum ea ſimulacra dixi, ex ſpecie oris & cultu capitis, non admodum diſſimili ab aliis quæ non ſemel apud Urſinum occur-

currunt. Nec quis ea componat cum fortunis Antiatibus alterius nummi, quem ſupra dedimus, quia non eadem aut figura aut ornatus, præſertim in nummis, uni alicui Deo ubique ſtetit. Ipſam fortunam variâ formâ veterum monumentis expreſſam ſpectamus. In unâ eademque tabellâ gentis Cæciliæ apud eundem Fulvium, videas quam diſpari habitu Romæ caput repręſentetur. Niſi velimus, C. Antium immutaſſe fortunarum peculiarem cultum, ut eas in ſpeciem Penatium indueret. At verò Deos patriæ præſides, unde ortum duxerant, familias nummis conſignaſſe, ex Spanhemio jam indicavimus. Illuſtre exemplum ad rem noſtram exhibet nummus Copponiæ gentis, quæ, quòd à Tibure ortum traheret, ubi *Hercules* præcipuâ religione colebatur, Deum hunc denariis ſignavit. Ita Petronia Sabinis oriunda *Feroniam* ejus regionis deam, & Mettia, Cornuficia, Pappia, Procilla, Roſcia Lanuvij municipio traduces, numiſmata cum *Junonis* Lanuvinæ ſimulacris exſculpſerunt, ut videre eſt apud Urſinum. His addideram nummum Atii Balbi quem *Sardum* cognomine putabam, fretus auctoritate Patini, qui illum in indicē cognominum à ſe auctū obtruſit: ſuadebatque ipſe nummus hanc notam SARD. in latere poſtico præferens, quo, ut ipſe ſuſpicatur, *Sardus* Sardiniæ numen repræſentatur. Hinc enim originem ejus familiæ à *Sardinia*, numenque patrium Romam traductum reputaveram. Verùm poſtquam apud humaniſſimum virum, & rariorum numiſmatum ſtudioſiſſimum collectorem Marcum Antonium Sabatinum ipſum denarium conſpexi, ab eâ ſententiâ ſtatim diſceſſi. Hic denarius non SARD. ut Patinianus, ſed expreſſis literis & maxime conſpicuis, SARD. PATER. profert, ut ejus typus in noſtrâ tab. nu.4. demonſtrat. Unde exſufflavi fictitium cognomen Patini; & cum in parte anticâ notam PR. abſque intermediâ punctatione, quæ importune irrepſit in Patinianum, obſervaſſem, non amplius incertus hæſi, eâ Atium Balbum *Pretorem* deſignari. Præturam verò geſ-
ſiſſe

ſiſſe in Sardiniâ omninò veriſimile arbitror, ideòque in averſo latere, quod Patinus ignorare ſe fatetur, numen ejus provinciæ tutelare expreſſiſſe, ut inferiùs demonſtrabo. Quòd hujus lapſum adſcribentis genti Antię cognomen *Sardus* arguerim, non ſemel id peccaſſe diligentiſſimum alioquin, & eruditum antiquitatis Virum in eo Indice augendo ſcias. Nam Domitiis Oſcam familiam impoſuit, cum Urbs ea ſit in Hiſpania, ut Urſinus ipſe, quem ignorare non debuerat, diſertè notavit. Calpurniis, & Pompeiis Numę cognomen obtruſit ex denariis utriuſque gentis, in quibus Numæ caput ſcalptum eſt, quia originem ab eo traductam profitebantur. Atque id generis alia ab eo errata obſervat Jacobus Perizonius diſſert. 3. de variis num. pag. 255.

Neque hìc prætereà, quoniam Sardiniæ nummus in manu eſt, mihi temperare poſſum, quin ſuccenſeam Samueli Bocharto, qui parte ſecundâ Geograph. Sacr. lib. 1. cap. 31. poſthabitis veterum teſtimoniis Silii, Pauſaniæ, Solini, Martiani Capellæ, & Iſidori, qui *Sardiniam* inſulam, ab *Sardo* de quo meminimus vocatam, uno ore tradiderunt, neſcio quam appellationem à veſtigio pedis humani perduxit, à quo quidem priſci Scriptores *Ichnuſſam* appellatam dixere nuſquam Sardiniam: quod nomen poſtea, eo depulſo, adepta eſt. At ipſe eâ libidine, quâ nomina regionum, populorumque origines ubique ab Hebręorum Phoenicumque linguâ acccerſere conſuevit, quòd invenerit in Hebræo *Saad* eſſe *greſſum & veſtigium*, inde formatum *Sardinię* nomen commentus eſt. Non is ego ſum, qui pronus induam confictas plerumque, & turbidis cęnoſiſque fontibus hauſtas nomenclaturas populorum & migrationes; at non abnuerim priſcis Scriptoribus auctoritatem & fidem, cùm apud gentes aliquas propriæ originis traditam opinionem, ſeu veram ſeu fabuloſam, prodiderunt. Apud Sardos ſatis conſtat, maximâ religione cultum fuiſſe *Sardum*, vocatumque *Patrem*. Quippe in eâ Inſulâ locus fuit hoc nomine, Σαρδοπάτορος ἱερὸν apud Pto-

Iomęum Geogr. lib. 3. cap. 3. male vertente Petro Bertio. *Sardopatoris fanum*; Nam, ut notat Salmaſius exercitationum in Solinum pag. 99. Σαρδοπάτωρ eſt Σάρδος πατὴρ ſcilicet *Sardus Pater*. Concinit noſter Nummus, ubi diſerte legitur *Sard. Pater*, & alius quem Holſtenius in annotat. ad Ortelium pag. 168. ſe vidiſſe apud Jac. Sirmondum teſtatur, cum inſcriptione: CΑΡΔΟΥΠΑΤΡΟC. Filius hic tradebatur Herculis Lybici, à quo narrat Pauſanias in Phocicis pag. 838. inter alios jam indicatos Scriptores, *Sardos* populos nomen accepiſſe, ſubditque ſuo ęvo Delphis ſtetiſſe ejus ſtatuam ex ęre, quam Sardi illùc in Templo Apollinis pridem tranſmiſerant. Hinc quoque Atius Balbus ejus Provincię, in qua *Praetor* fuerat, religionem induens ſimulacrum *Sardi patris* nummis expreſſit. Eo modo quo Cornuficius, ut obſervat Fulvius, quia Africæ Provinciæ præerat, Iovis Ammonis, qui in Africâ colebatur, imaginem cuſit denario, qui apud eundem primus eſt in tab. pag. 93. Cùm itaque Sardiniæ populi priſcam originem per annorum ſeriem traductam, & templo ac religione veluti conſecratam, *Sardo* retulerint, auctoremque eum gentis, *Patris* nomine indito, teſtati fuerint; mirum eſt profectò Bochartum unius voculę, ſanè detortę, præſidio, & longiùs quæſitâ analogiâ, tamquam ſi ab ove ovum ducere fas eſſet, aliam omnino originationem ſibi fingere potuiſſe.

At verò ad Deos *Penates* noſtri denarii redeo. Haud equidem velim, quis mihi dicam intentet, quòd *Fortunam*, majorum gentium Numinibus adſcriptam, inter *Penates* rejecerim, quos Deos incertos, ignotos, & vel animas majorum, vel heroum, aut genios putauit antiquitas, privatoque cultu, & religione inter lares domeſticos coluit. Nam ſtatim profero teſtimonium Arnobii, qui libro 3. adverſus gentes propè finem, ex Cęſio priſco auctore, *Fortunam* ipſam inter Deos Penates collocat. In Nummo Pertinacis apud Oiſelium tab. 42. num. 3. viſitur Fortuna,

cor-

cornucopiæ ſiniſtrâ, dexterâ navis gubernaculum tenens, cum inſcriptione DIS CUSTODIBUS, quo indicatur Fortunam locum inter Deos cuſtodes & familiares habuiſſe. Hujuſmodi ea quoque, ni fallor, erat Fortuna aurea, quam Imperatores in cubiculo detinebant, eamque mos erat, ut morituri ad eum tranſmitterent, qui eſſet ſucceſſurus. Meminit Capitolinus in Antonino Pio cap. 12., & in Marco Philoſopho cap. 7. ac Spartianus in Severo cap. 23. qui cùm eam geminare ſtatuiſſet, ut utrique filiorum relinqueret, *ſed perurgeri ſe videret ſub hora mortis*, *juſſiſſe*, narrat hiſtoricus, *ut alternis diebus apud filios Imperatores in cubiculis poneretur*. Suetonius quoque tradidit *Fortunæ* ſimulacrum æneum, in parte ędium conſecratum, Galbam coluiſſe, in vitâ cap. 4. Hujuſmodi imagines *Cubiculares* vocabant veteres, quia eas in cubiculo unâ cum Laribus colebant, illudque idcirco dictum *Lararium*, cujus eſt mentio apud Lampridium in Severo Alexandro cap. 29. *Fortunam* ergò inter Lares repoſitam, idem eſt ac ſi dicas, ex Diis *Penatibus* unam fuiſſe. Ceterum & Deos alios *magnos* quidem, ſeu *μεγάλως*, *Penates* vocatos aliquandò memorat Macrobius lib. 3. Sat. cap. 4. & Arnobius, loco proximè adducto, inter *Penates* acceptos ait *Jovem*, *Minervam*, *Apollinem*, *Neptunum*, *& Cererem*. Hoc ipſum intellexit Brato miles veteranus, qui rem aliquam dicavit I. O. M. DOMESTICO, lapide apud Smethium antiquitatum Neomag. pag. 96. Ejuſdem JOVIS titulo CUSTODIS, lucernam exhibet Licetus de Lucern. antiq. pag. 595. Lucernæ diis *Penatibus* dicabantur, quod indicat & *Canis* ſimulacro ipſius Jovis ſuppoſitus. Græcos quoque Laribus conſcripſiſſe *Caſtorem et Herculem* teſtatur Horatius lib. 4. Od. 5. loquens de Auguſto.

.... et Laribus tuum
Miſcet nomen, uti Gręcia Caſtoris
Et magni memor Herculis.

Ne rem nummariam in quâ verſamur, deſeramus, familia

Rubria *Herculem*, & *Mercurium*, ut ex eorum appictis inſigniis colligo, denariis expreſſit, apud Fulvium pag. 248. Julia caput *Mercurii*, aliorumque deorum Symbola pag. 136. Cordia duo capita juvenum, quos ex aſtro utrimque ſuperimpoſito *Caſtorem* & *Pollucem* eſſe arbitror pag. 83. Non equidem ignoro Deorum nummos aliâ ſignificatione ſępius exſculptos: at hos præſertim, quos intactos Urſinus præteriit, nil vetat ad Penates, ipſis familiis in præſidium & tutelam adoptatos, revocare. Quòd igitur *Antia* gens ab *Antio* profecta ſit, Deoſque majores ipſamque *Fortunam* inter *Penates* habitos, nummiſque obſignatos conſtet, cur eandem gentem *Fortunas Antiatinas*, ut memoriam & religionem patrii numinis retineret, Diis *Penatibus* adſcripſiſſe non liceat coniicere, earumque ſimulacra C. *Antium* denariis ſuis procuſiſſe?

Invalvit opinio, in *Fortunę*, de quo agimus, Templo apud *Antium* reſponſa petentibus reddita fuiſſe per *ſortes*, uti & Præneſte; ideoque *Antiatinas* dictas, quod vel unus Suetonii locus palam facere videtur. Etenim de Caligula ait: *Monuerunt et ſortes Antiatinæ, ut à Caſſio caveret*, in vitâ cap. 57. Mihi, quoniam ſemel audere cœpi, ea ſententia refellenda eſt. *Sortes* erant taleolæ, aut ſurculi, vel ſchedulæ, quibus literæ, ſive notæ, ad divinandum inſculptæ. Hæ, cùm reſponſum edi oporteret, vel ex arcâ, ubi reconditæ, tollebantur, uti de Præneſtinis tradit Cicero de divinat. lib. 2. cap. 41. vel ex tabulâ, apud oraculum Herculis Buriaci, ex Pauſaniâ in Achaicis, vel ex urnâ, in Jovis Dodonæi templo, teſte eodem Tullio lib. 1. & 2. de divinat; aut demùm ex quocumque alio loco, ſemper *trahi*, *tolli*, vel *educi* dicebantur. Unde oraculum Gerionis Patavinum *ſorte tractâ* reſpondiſſe, refert Tranquillus in Tiber. cap. 14. Et *ſortes* propriè vocatas quæ *ducuntur*, ait Cicero de divinat. lib. 2. cap. 33. At in Templo Fortunæ Antiatis reſponſa nullo ex hiſce modis ſunt reddita. Macrobius oculatus teſtis, Dei Heliopolitani ſimu-

ſimulacrum à proceribus Provinciæ ferculo vectum ità narrat lib. I. Saturnal. cap. 23. *ut videmus*, inquit, *apud Antium promoveri ſimulacra fortunarnm ad danda reſponſa*. Vides, ab ipſis ſimulacris oracula reddita, non per ſchedudulam, talos, membranas, vel quid ſimile *ſortibus* propriè conveniens. Quod fieri potuit, ut dum ſimulacra *promoverentur*, & circumferrentur, reſponſa emitterent, ſeu verius Sacerdotes ponè ipſa latentes, ad modum quo vulgò oracula edebantur. Sane Tullius cap. 41. indicato, *clariſſimarum Sortium quę tradatur jnventio* perquirens, Pręneſtinarum originem deſcribit & deridet, nullâ prorſus mentione factâ de Antiatinis. Jmo ſubjicit ad finem capitis: *Ceteris vero in locis*, præter Præneſte, *ſortes planè refrixerunt*. Ergò tunc nullæ *Sortes* apud Antium. Et tamen *Fortunam* Antiatem ipſo ęvo Ciceronis celebrem fuiſſe, Horatius, loco jam adducto, teſtis eſt locuples, & nummus Q. Ruſtii ſub Auguſto cuſus oſtendit, quo tempore, ingentem in ejus Templo collectum fuiſſe ex denariis theſaurum refert Appianus lib. 5. bell. Civil. Quod indicio eſt, eam per *Sortes* propriè dictas omninò reſponſa non edidiſſe. Præterea comparat Macrobius *Fortunas* Antii cum Heliopolitano Deo. Is verò per *Sortes* non reſpondebat, ſed ad modum oraculi, abſentibus autem *reſcribebat ordine ad ea quę conſultatione additâ* continebâtur. Tantùm abeſt, ut ſchedulas ſortium redderet. Quod confirmat factum Trajani, eidem ibi narratum, Deum Heliopolitanum, ad fidem religionis explorandam, de ſuâ in Parthos expeditione conſulentis. Parcat amiciſſimus Blanchinus, ſi hoc Heliapoli geſtum monuero, non apud Antium, quod ipſe ex Macrobio tradiderat, in ſua erudititiſſimâ diſſertatione jam laudatâ num. 7.

At quid de Suetonio, qui diſertè *Sortes Antiatinas* commemorat? An ne locum corruptum fas ſit dicere, & levi literarum permutatione *Sorores* reponendum, ut ſic Tranquillo cum Martiali conveniat; qui eodem vocabulo

uſus

uſus eſt? Rectiùs vocem illam expungendam intrepidè ajo, & legendum: *Monuerunt* FORTUNÆ *Antiatinæ*. Ex quindecim MSS. codicibus Bibliothecæ Vaticanæ, quos conſului, duo tantùm habent *Sortes*, ceteri omnes *Fortunæ*. Tres qui extant in locupletiſſimâ Otthobonianâ, alterque March. de Maximis concinunt. Torrentius hoc ipſum pręferre Gallicos perhibet. Quo teſtium numero convulſam fidem impreſſorum nemo dubitaverit. Imò inter eos antiquiſſimus, quem edidit Mombritius anno 1475. ſub ipſis typographiæ incunabulis, noſtram lectionem retinet. Quamobrem ſi Suetonius *Sortes* non dixit, eas loco cadere neceſſe eſt, nullum enim alium ex antiquitate patronum laudare poſſunt, & proinde *Sortes* apud Antium nuſquam fuere.

Quòd ſi adhuc, invitis tot contrà argumentis, ſuam vulgatæ lectioni auctoritatem manere velis, & *Sortes* ipſas monuiſſe Caligulam contendas, nihil porrò ad convellendam noſtram ſententiam profeceris, cùm id ad *Sortes* non propriè dictas referri poſſit. Nam *Sors* ſępè ponitur pro *oraculo*: quo ſenſu hanc vocem uſurpat Hyginus fab. 69. *Adraſtus memor ſortium ſuarum*, ideſt *oraculi*, ut eſt apud Euripidem rem eandem enarrãtem in Phœniſs. §.verſ.412. Virgilius lib. 7. AEneid. verſ. 269. ait: *Non patrio ex adyto ſortes*, ad quem locum notat Servius, *Sortes abuſive pro oraculo* dici; & *Lycias ſortes* idem lib. 4. v. 345. & Statius lib. 3. commemorant, cùm conſtet ex Feſto Pompejo verb. *Lycii*, illud *oraculum* fuiſſe. Utramque ſignificationem unicâ ſententiâ complexus Valerius Max. lib. 1. cap. 6. de prodig. num. 3. ait: *Legati ad Delphicum oraculum miſſi retulerunt pręcipi ſortibus*. Vides manifeſtò *Sortes* pro *oraculo* acceptas: Nam conſtat Delphis Pythiam Sacerdotem Dei afflatu correptam, ipſam reſponſa reddidiſſe, ferè metris Græcis, nuſquam per *Sortes*. Hoc igitur ſenſu ſtant *Sortes* apud Tranquillum, ſi eum ita loquutum fuiſſe velis.

In-

Interim moneo ſortium prodigium, quod refert Livius lib. 22. his verbis: *In Antiate metentibus cruentas in Corbem Spicas cecidiſſe: Et in Faleriis Cœlum findi viſum . . . . . ſortes ſuâ ſponte attenuatas, unamque excidiſſe ita ſcriptam: Mavors telum ſuum concutit*, perperam referri ad *ſortes Antiatinas* ab Antonio Van-Dale de oraculis diſſertat. 2. pag. 347. Nam de Faleriis loqui contextus verborum planum facit. Et quidem apud Falerios antiquitus *ſortes* extitiſſe docet Plutarchus in Fabio. Qui etiam Van-Dale *extęniatas* optime Lypſium emendaſſe cenſet lib. 2. elect. c. 12. ubi duo alia loca ejuſdem hiſtorici reſtituit, & utrobique non *extenuatas*, vel *attenuatas* ſortes, ſed *extęniatas* legendum putat. At noſtras eruditiſſimus Hieronymus Aleander junior, nil mutandum opinatur, peculiari diſſertatione inter ejus MSS., de quibus alibi mihi ſermo erit.

Porrò ſi quęras, cur Antiates Fortunæ *geminę* habitæ fuerint, appellabo Raphaëlem Fabrettum Canonicum Baſilicæ Vaticanæ, præclarum illum fugientis antiquitatis vindicem, tùm ob ſolertiam in perquirendis, cùm ob eruditionem in explicandis veterum monumentis, qui in libro inſcriptionum nuper edito cap. 9. pag. 664. ideo *geminas* dici, atque effingi *Fortunas* credibile aſſerit, ut altera bonorum eventuum auctrix ſit, malorum altera, & propterea in lapide Antiati, quem exſcripſerat pag. 632. monumentum dicatum ſubdit FORTUNÆ FELICI, ſcilicet Deæ tantum beneficæ. Huic ſententiæ præluſerat Joſeph Maria Svareſius de Fortunis Prænestinis loquens lib. 1. Præneſtes antiq. cap. 14. Si mavis, dabo alium totius antiquitatis, præcipuè Nummariæ ſcientiſſimum, Philippum Bonarotam Florentinum, quem honorifico munere auctum nuper Urbs patria nobis eripuit. Hic in opere Jtalico inſcripto, *Oſſervazioni Iſtoriche ſopra alcuni Medaglioni*, ad numiſma XI. Macrini Imp. pag. 223. ſuſpicatur, *geminas Fortunas* Antiates referri ad duas Nemeſes, Nemeſim ſcilicet ipſam bonorum remuneratricem, & malorum vindicem,

cem, & Adraſteam, hoc eſt inevitabilem ultionis Divinæ neceſſitatem. Utram velis doctiſſimorum Uirorum opinionem ſequi, per me licebit.

Non tamen Cluverio ſubſcribam, qui in Ital. antiq. lib. 3. cap. 7. hanc eandem Fortunam *equeſtrem* cognominatam putat ex his Taciti verbis lib. 3. Annal. cap. 71. *Inceſſit deinde Religio quonam in Templo locandum foret donum, quod pro valetudine Auguſtæ Equites Romani voverant equeſtri Fortunæ. Nam etſi delubra ejus deę multa in Urbe, nullum tamen tali cognomento erat. Repertum eſt ędem eſſe apud Antium, quæ ſic nuncuparetur. Ita donum apud Antium ſtatuitur.* Putat, inquam, Cluverius Templum hoc fortunæ *equeſtris* idem eſſe ac illud, de quo hucuſque diſſeruimus, eandemque ipſam Fortunam vario cognomine. Rem tamen diſtinctam credere, mihi eſt vero ſimilius. Nam Templum Fortunæ Antiatis ſatis ſuâ celebritate notum, nec opus fuiſſet perquiſitione, quam adhibitam innuit Cornelius. Et Deos priſcâ ſuperſtitione, quot cognomenta tot Templa habuiſſe, palam eſt.

At Tacitum malè hoc loco habent eruditi. Cum enim Romæ fuiſſe Templum Fortunæ *equeſtris* meminerint prioris poſteriorisque ęvi Scriptores, Livius, Valerius, Julius Obſequens, & P. Victor, non parcunt ipſi vel ignorantię, vel incuriæ graviſſimum Auctorem inſimulare. Ut nodum ſolvant, *ſequeſtri* Fortunæ, legunt Gruterus, Robertus Titius, Pichena, & Gronovius, varièque id nominis explicant. Quod non placet, cum *Equites* donum voviſſe *equeſtri* non *ſequeſtri* Fortunæ, res ipſa ſuadeat. Lipſius retinet *equeſtri*, at Tacitum penè indefenſum deſerit. Cujus honori nemo aptiùs, quantùm in re difficultatis penè nobis deploratæ obtineri poſſit, conſuluit, quam Freinshemius, qui conjicit, potuiſſe Romæ antiquitùs extructam fuiſſe ędem Fortunæ tali agnomine, quæ poſteà abſumpta incendio, demum poſt Tiberii tempora fuerit reſtituta. Hunc tamen expungit Theodorus Ryckius in animaduerſ.

madverſ. ad Tacit. primiſque accedit, quòd ſibi parum veriſimile videatur, ſi tale quid accidiſſet, ſummum hiſtoricum diſſimulaturum fuiſſe. At is debuit, quod non erat, memorare, cauſſam cur non eſſet, potuit ſilere.

Quod Plinius alicubi dixit, Fortunam rerum humanarum utramque paginam facere, non immeritò videtur alio ſenſu hìc poſſe uſurpari. Nam ea ipſa pagellas has noſtras, quibus religio Antiatum exponenda erat, omnes prorſus exhauſit. Saltem in extremâ cerâ locum aliquem ſibi poſcit Æſculapius. Hujus Templum apud Antium ſtetit, celebri famâ anguis ſacri, qui dùm Epidauro adveheretur, è navi prolapſus in proximum illius fanum irrepſit, & denuò ad navim ſe Romam ducendum reſtituit, ex Livio lib. 43. & Valerio Max. lib. 1. cap. 8. At Ouidius Templum illud, quo ea res accidit, non Æſculapio dicatum fuiſſe ait, ſed Apollini, Metam. lib. 5. Integra inter filium & patrem ejus fabulæ lis maneat. Prætereà Strabo lib. 5. meminit delubri Dioſcurûm in Coloniâ Antiate collocati. Cultum quoque plurimâ religione Mithram fuiſſe, ejus tabula ſymbolica inibi reperta teſtatur. Sed cum hęc alteram partem noſtri operis faciat, illìc Antium in jura ſua erit reponendum.

CAPUT II.

De Gente Aquilia apud Romanos. Ea variis cognominibus diſtincta. Aquilii Flori denarius, aliique, familiarum Cognomina præferentes. An inde teſſeræ Gentilitiæ, vulgò Arme parlanti. *Sorores Phaëtontis in Larices arbores, non Populos, ut vulgò creditur, mutatæ. Aciſculus explicatus, & nummi Gentis Valeriæ. De his Fulvii Urſini interpretatio rejecta. Aſcia quid, & quotuplex. Aciſclus Martyr Cordubenſis. Unde Aquiliorum nomen? Stephanus Pighius notatus. Quiſnam fuerit M. Aquilius, de quo in lapide Antiate, inquiritur? Ad tempora inferioris Imperii reponendus. Iterum Conſul, & bis Conſul, an æquè ad puræ Latinitatis regulas ſcribi poſſit? Nonnulla de Tribu Fabia, in qua cenſus Aquilius.*

M. AQUILIO. M. F. FABIA. FELICI.

Marco Aquilio Marci Filio Fabiâ Felici.

AQUILIA Gens, quæ familias habuit Patricias, & Plebejas, dignitatibus, honoribus, rebuſque geſtis in Republicâ Romanâ floruit. Illuſtres jam ab ejus infantiâ Lucius, & Marcus Aquilii, Tarquiniâ ſorore Collatini geniti, memorantur: at conjuratione factâ cum Vitelliis, & Tarquiniis, capite ob id damnati, generis nobilitatem infelici exitu labefactarunt. Inde quinque Conſulatus ouationibus, & triumphis inſignes, Proconſulatus, Præturas, cæteraque dignitatum egregia nomina poſteri eorum in familiam intulerunt. Hos inter eminent M' Aquilius, qui reliquias belli Aſiatici confecit, alterque Manius ob triumphum è Siciliâ clarus, & C. vel M'Aquilius, quē Mithridates vinculis ac ſupplicio cruciatum necavit. At domi quoque juris ſcientiâ celebris C. Aquilius Gallus fuit, familiaris & collega Ci-

Ciceronis in prætura, quem ipſe in oratione pro A. Cæcinâ num. 77. & pro Q. Quinctio in princ. ſummis laudibus proſequitur.

In plures familias gentem Aquiliam diſcretam fuiſſe, diſtincta cognomina produnt. Inter patricias *Corvi*, & *Juſti* numerantur: plebejas cognomenta *Galli*, & *Flori* demonſtrant. Hujus poſtremi nummus eſt apud Urſinum *de famil. Roman.* pag. *36.* editionis Caroli Patini, ſingulari notâ commendatus. In alterâ enim ejus parte *Flos* impreſſus eminet, quo cognomentum ipſum *Flori* deſignari nemo ambigat. Ejus elegantem typum in noſtrâ tab. videas nu. vi.

In eâ equidem ſum opinione vanam eſſe eorum operam, qui Stemmatum ſeù Inſignium familiarum, quæ ſex penè abhinc ſecula uſurpari cœperunt, uſque ab heroum ævo, ne dum à Græcis & Romanis, originem accerſunt. At veſtigium porrò aliquod & veluti rudimentum hinc duci poſſe eorum Inſignium, quæ *Arme parlanti* vocant, quòd imago ſcuto gentilitio impreſſa cognomen ipſum familiæ indicet, & veluti *loquatur*, facilè admiſerim. Sanè nec Franciſcus Menetrerius, nec alius, quem viderim, Artis ſymbolicæ familiarum ſcriptor, id animadvertit. quare pretium fortaſsè apud hos ſaltem mihi erit, ſi alia quædam, ex rei nummariæ penu deprompta, ejuſmodi exempla hìc congeſſero. In Pomponii Muſæ denariis ad cognomen deſignandum ſimulacra omnium penè Muſarum exſculpta videas, quarum quælibet inſigne proprium, prout à Poëtis traditur, manu geſtat, egregio ſpectaculo tùm ob eruditionem, tùm ob typorum varietatem & elegantiam. Eos tribus tabellis comprehenſos profert Urſinus à pag. 223. qui tamen, licet ſine dubio Q. Pomponium Muſam cognominatum, & ſubinde in cudendis his denariis illud cognomen reſpexiſſe aſſerat, ſibi nihilominùs conſtans non eſt, & fieri potuiſſe ſubdit, ut Pomponius Gentilis alicujus ſui in Poëticâ facultate laudem celebrare voluerit, & Muſarum ſimulacra huiuſmodi in nummis ſignauerit. In quam opi-

nionem profuſè delabitur Jacobus Perizonius in poſtremâ triadis diſſertationum, quæ eſt *de variis antiquor. nummis* pag.253. pro certo habens, cuſos denarios effigie Muſarum non aliâ de cauſsâ, quam quia vel ille ipſe Pomponius, vel quiſpiam ex majoribus ejus, Poëſi, & Muſarum cultu præcipuè delectaretur, cujuſmodi viros Gens illa multos tulit, ex Macrobio lib.6.cap.9. Vellejo lib.2. Plinio lib.13.cap.12. & Valerio Max.lib.4.cap.4. Quid in hac re potius ſit cenſendum, eruditi antiquitatum videant, dùm ego certiora ad noſtrum argumentum perſequor. L.Lucretius quòd cognomen Trionis gereret, ſeptem ſtellas, quæ *Triones* dicuntur, expreſſit duobus nummis pag.160. Q. Voconius Vitulus deſcripſit *Vitulum* pag.299. P.Accolejus cognomento *Lariſcolus* denarium cuſit, quo expreſsæ tres mulieres Phaëtontis ſorores, quæ in arbores ejus nominis vertuntur. Nam eas Phaëtontis ſorores, ut obiter adnotem cum Urſino, in *Larices* arbores converſas fuiſſe, vel ex hoc ipſo denario, cujus alteram partem exſculpſi in tab.num.ix.diſcimus. Scio id averſis auribus acceptum iri ab his, qui ad vulgi opinionem facti, in *populos* mutatas, cum Virgilio Æneid.10. verſ.190. non dubitant. Hic tamen alibi eum caſum *alno* adſcribit, Eclog.6. v.63. Ovidius ſolidam fabulam enarrans, genus arboris præteriit, *Metam* v. At ſanè in *Larice* lacrymas Phaëtontiadum invenimus. Nam teſte Palladio ejus *Reſina liquida eſt*, lacrimæ *ſimilis*, & ex Vitruvio lib.2. cap.9. habet *Reſinam liquidam mellis Attici colore*. Quod dici nequit de populo aut alno, liquore carentibus: & fortaſſis fabulæ ad Laricem aptandæ ea ſola fuit occaſio. Dixerat paullò ante idem Vitruvius, (ut de hoc etiam litem omnem antevertam) *Laricem notum niſi his municipibus, qui ſunt circa ripam fluminis Padi, & littora maris Adriatici*. Benè ergò *Lariſcolus* ſorores Phaëtontis in *Larices* converſas nummis expreſſit. quo etiam indicare voluit, majores ſuos ex aliquo propè Padum fluvium loco oriundos, quæ Urſini conjectura eſt. Rurſus Furii Craſſipedis

dis nummo *Pedem* adumbratum conſpicimus pag. 117. & Publicii Malleoli ſignatum *Malleum* pag. 215. Iis verò & Scarpum adjicio Pinariæ gentis cognomen, cui denotando in nummis pag. 207. *Manus* depicta eſt. Nam Græco vocabulo *κάρπος* *vola manus* ſignificatur. Demùm & in nummis familiæ Valeriæ cognominis expreſſam imaginem reperio, quibus, cùm ab explicatione doctiſſimi Antiquarii mihi ſit recedendum, parum immorari liceat.

Sex denarios exhibet tabula illius familiæ pag. 281. impreſſos nomine L. Valerii *Aciſculi*. Horum quinque delineatum oſtendunt inſtrumentum quoddam fabrile, quod ipſe Urſinus *Malleum* eſſe putat. In noſtrâ tabulâ numiſmatum ſuperius cap. 1. pag. 6. alterum eorum excudimus, in quo ipſum inſtrumentum, inter cetera magis conſpicuum & grandioris formæ, repræſentatur, circumſcripto, in medio coronæ querceæ, vocabulo: ACISCULUS. Sirenem, quæ in ſecundo ex iiſdem nummis viſitur, à L. Valerio impreſſam exiſtimat idem Auctor, ut eâ ſignificaretur, Aciſculos Acidis fluvii, atque ejus in Siciliâ regionis, quam Sirenes tenuerunt, accolas aliquando fuiſſe, indeque profectos, Sabinum agrum primò tenuiſſe, deinde Civitatem Romanam adeptos eſſe. Ex *Mallei* verò ſigno conjici poſſe arbitratur, Valerium hunc Præfectum Fabrûm fuiſſe, cum illud ejus officii ſymbolum in veteribus monumentis obſervaverit. At hæc cognominis originatio longè ſatis petita eſt, imò & durius detorta, ut videtur. In Gloſſis Iſidori eſt *Aſciculus*, *Aſciola Dolabra*. Joannes Meurſius par. 2. *exercitat. critic.* l. 1. cap. 10. rectè legit *Aciſculus*. Hinc *Aciſcularius* in gloſſis à Stephano editis dicitur λατόμος is nempe qui ſaxa in lapidicinis excindit. At verò eidem Iſidoro paullò poſt *Aſciſcolum*, vel ut pariter emendat Meurſius, *Aciſcolum*, eſt *Malleolum* ſtructorum: quamuis hæc verba omninò abſint ab Iſidoro, quo utor emendatiſſimæ editionis Colonienſis anni 1617. Quòd ſi *Aciſculus* idem eſt ac dolabra, quomodo malleolum eſſe poſſit, neſcio.

ſcio. Ab *Aſciâ* utique nomen derivatum. At Aſcia vel fabrile inſtrumentum eſt ad ligna polienda & læviganda; vel ad macerandam & ſubigendam calcem. Priorem ſignificationem deprehendimus in lege 10. duodecim Tabularum cap.2. *Rogum aſciâ ne polito*. Utramque uſurpat Vitruvius lib.7.cap.2. his verbis. *Sumatur aſcia, & quemadmodum materia dolatur* (en dolabram ad ligna polienda) *ſic calx in lacu macerata aſciatur*: Neutra igitur malleo convenit. Aſciæ figuram Cl. Raphaël Fabrettus exhibet, exſculptam veteri ſaxo cap.3. Inſcriptionum, quas nuper puplicavit pag.203.eam exſcribo in tab.num.2.ad latus nummi vii. Aſciæ hanc formam reperies etiam apud Gruterum Inſcript.10.pag.664.9.675.& 9.682.& fortè aſcia lignaria, non ſecuris, ut placet ipſi Grutero, eſt illud inſtrumentum quod primum in tabula 2. pag.644. depictum conſpicimus, cùm proximè imaginem reddat illius, quod hodiè etiam *Aſcia* vulgò appellatur, convenitque deſcriptioni Iſidori originum lib.19. cap.19. Itaque inſtrumentum in nummis gentis Valeriæ expreſſum, *Aciſculus* eſt, ſeù parva *Aſcia* poliendis vel dolandis lignis deſerviens. Sanè idcircò *Aciſculus* ſolitariè ſcriptus fuiſſe videtur in noſtro denario, ut deſignaret nomen adiecti inſtrumenti. Perperam verò malleum eſſe putavit Urſinus, qui ſi denarios jam indicatos gentis Publiciæ attentiùs obſervaſſet, figuram malleoli omninò ab aciſculo diverſam reperiſſet. Eam delineavi in tabula num 1. ut quiſque cum aciſculo comparare poſſit. Similis mallei forma paſſim Vulcano tribuitur in veterum monumentis. Et Cabiros, qui Vulcani filii ſunt habiti, eundem plane geſtare videas in duobus nummis Theſſalonicæ apud Patinum de numiſm.Imp. p.290.& 291.Ab *Aciſculo* igitur cognomen familiæ Valeriæ inditum, ideoque in nummis illud inſtrumentum fabrile exſculptum. Porrò & Quintilianus lib.6.cap.3. Aciſculum inter cognomina Romana refert. idemque illud eſt nobiliſſimi martyris Cordubenſis, de quo Prudentius *Periſtephan. hymn.7. verſ.19.*

Cor-

Corduba Aciſclum dabit, *& Zoëllum*. Gratiam ab Hiſpanis aliquam me initurum ſpero, ſi hunc martyrem genti Valeriæ, ex dictis, adſcribi poſſe moneam. Sanè veriſimiliori conjecturâ, quàm ſi ad Marcellam referamus, quod quibuſdam inter ipſos ſcriptoribus placuit, ut videre eſt apud Joannem Tamayo in Martyrolog. Hiſp. ad diem 17. Novembris tom. 6. pag. 207.

At in viam cognomina alia gentis AQUILIÆ nos revocant. Ea tamen cùm ſtudioſè congeſſerit Glandorpius in Onomaſtico Romano pag. 111. & plura etiam unico intuitu videri poſſint in indice Gruteriano, recenſere omitto. Tantùm ex noſtro lapide, FELICIS acceſſione ejus gentis cognomenta locupletabo. Illud enim quod exſculptum poſt tribum Fabiam conſpicimus, annectendum eſt nomini, & legendum: M. AQUILIO FELICI. Qui mos in inſcriptionibus ſollemnis, ut paſſim videmus in Theſauro Gruteriano.

Porrò *Aquiliorum* nomen deductum ab *aquarum fluxu* contendit Pighius in proëm. lib. 8. Annalium Rom. Hinc enim, ait, M. Aquilius antiquiſſimos aſſes æreos reliquit, in quibus ſeniorem Janum expreſſit, Neptuni utrinque capillatâ barbatâque facie, in quorum altero latere prora navis extat cum anchorâ & tridente; in hunc modum Neptuni religioſo cultui, Janum, qui gentis ſuæ peculiare numen fuit, applicans, & ſimul innuens ab *aquâ* manante nomen ſuum derivari. Inepta ſanè & aquis ſuis frigidior interpretatio. Quid enim prora navis, tridens, anchora, Neptunus, ad fluxum aquæ deſignandum? An non ſatis fuiſſet fontem, aut fluvium manantem, vel mare ipſum undis aſperum expreſſiſſe? Quare rectiùs puto, eos nummos ad Manium Aquilium, qui ex Siciliâ A.V. 654. triumphavit, ut teſtantur Faſti Capitolini, & Athenæus lib. 5. cap. 14. eſſe referendos, illiſque ſignis & ſymbolis bellum feliciter confectum in eâ Inſulâ, ad quam navibus tranſvehi opus fuerat, demonſtrari, uti factitatum ab aliis, innumera apud

Anti-

Antiquarios, ob maritimas expeditiones & prælia, cuſa numiſmata oſtendunt. Et verò in ejuſdem rei memoriam percuſſum nummum ab eodem M'Aquilio cum inſcriptione SICIL. refert Urſinus de familiis Roman. pag. *36*. Quod & rem mirè illuſtrat, ac Pighii ſententiam evertit. Ceterum nec Aquilii nomen ab *aquis* promanat, cum Feſtus Pompejus, hoc verbo, apertè doceat, *ab aquilo colore*, *ideſt nigro dictum eſſe*. Sicuti & Aquilonem, nempe *Aquilum* ventum; Caſco vocabulo *nigrum* appellatum, adnotavit Salmaſius exercitationum in Solinum pag. 1258. primæ edit.

Nolo hìc leviorem litem agitare, num hoc vocabulum duplici L, vel ſimplici ſcribendum ſit. Nummi & Faſti Conſulares *Aquillium* exhibent, lapides plerumque, uti & noſter, cujus exemplum ſequemur, *Aquilium*.

Ab hac igitur illuſtri Aquiliorum gente, MARCUM AQUILIUM FELICEM, qui lapidem Antiatem ampliſſimis geſtorum munerum titulis cumulavit, originem ducere, nullus, opinor, in dubium vocaverit. Cùm verò eam, familias habuiſſe patricias & plebejas, dixerimus, atque inter has medius ordo equeſtris conſurgat, cuinam hic noſter AQUILIUS adſcribi debeat, nunc eſſet quærendum. At quoniã id alio argumento dignoſci nequit, quam ex geſtorum munerum ſorte & conditione, cumq; de ipſis ſingulatim ſuo loco agendum ſit, tunc etiam, ut cuncta ſuo ordine conſtent, hanc potiſſimam noſtræ diſputationis partem verſabimus. Nec tamen ità incertos lectorum animos dimittam, ut non etiam in anteceſſum, *Equitem Romanum* ex illuſtrioribus eum fuiſſe ſtatim præmoneam. Quæ de AQUILII dignitate eorum mentibus præjacta opinio, ipſi fortaſſe proniorem voluntatem ac ſtudium, rebus dicendis gratiam conciliabit. Interim ad alia tranſeo. Nam tempus, quo lapis inciſus eſt, & AQUILIUS vixit, & an in veteri hiſtoria mentio ejus aliqua reperiri poſſit, remanet diſquirendum. Omnia hæc incerta, & in obſcuro, quæ tentando potius, quam conjectando timidè percurram.

Hoc

Hoc ergò ſatis certum, AQUILIUM ſub Imperatoribus vixiſſe: nam munera & dignitates, quibus functum fuiſſe lapis monet, poſt Auguſtum ferè omnes inſtitutæ. Sub ejus imperio duos Aquilios patrem & filium ab ipſo necatos memorat Dio lib.51. At hos Flori cognomentum, ut jam indicavimus, à noſtro Aquilio diſtinguit: ita etiam Aquilium Regulum, quem Plinius lib.1.epiſt.5. *bipedum nequiſſimum* vocatum à Modeſto refert, & apud Tacitum lib. 4.hiſt.cap.42. Curtius Montanus truci oratione inſectatur. Prætereà duos invenio Aquilios abſque cognomenti præfixione, quorum alterum, addito *Felicis* vocabulo, fortaſſe noſtrum fuiſſe quis ſuſpicari poſſet. Aquilium Centurionem miſſum à Didio Juliano qui *Severum occideret*, narrat Spartianus in utriuſque vitâ cap.5. & 2. Sed hunc *notum cædibus Senatoriis*, vix eſt ut credam Antiates ſibi Patronum adſciviſſe, totque illuſtres dignitatum titulos promeruiſſe. Tacitus eodem lib.4. hiſt. cap.15. ab hoc alium Aquilium memorat, qui vigente inter Vitellium & Veſpaſianum bello, apud Batavos dux militum, & primipilaris fuit. Sanè ſi literæ ſingulares P.P. quas effert lapis verſu ſeptimo, in Primipilarem vertendæ eſſent, non ultra videretur quærendum. Sed hanc lectionem ſuo loco diſcutiendam dimittimus. Interim nec eâ ratione noſter Aquilius potuit in Bataviâ Primopilaris fuiſſe. Nam legio xi., cui ipſe cum aliquo imperio præfuit, per id temporis longè ab iis locis aberat. Obſtat prætereà quòd noſter Aquilius Procurator Patrimonii privati in inſcriptione dicitur, quod munus ſub Severo Imperatore inſtitutum tradit Spartianus in ejus vitâ cap.12. cujus teſtimonio ſi fides habenda ſit, quod negat Salmaſius, uti videbimus, ex ſuperioris ævi gradu deturbandus eſt Aquilius. Non leves alias conjecturas ſparſim in opere indicabimus, quibus Aquilium ad tempora inferiora, pertinere ſit vero proximum. Ex formâ characterum, quibus lapis inciſus eſt, nil certi aſſequi poſſumus. Literæ ſunt grandiores, nitidæ, & affabrè ſcalpræ, adeo ut & ſeculum Au-

D guſti,

guſti, & multùm illo inferius fateri poſſint. CL. Fabrettus, qui verſatiſſimus, ut cetera, in dijudicando ævo lapidum eſt, hìc hæſitat, nec quicquam explorati habet.

Vir ſummus me monuit, noſtrum lapidem tempora corruptæ latinitatis olere, quòd procuratorem patrimonii *bis* fuiſſe Aquilium, auſus ſit prodere: veteres enim *iterum* Conſulem, non *bis* dicebant. De re non diſputo, cùm jam in confeſſo ſim, lapidem ea tempora ſpectare; at rationem tanti non habeo, ut pro eâ vadimonium deſerere oporteat. Nam licet ſanctioris latinitatis ævo dixerit Cicero *de divinat.*lib.1. initio cap.35. *Flaminius Conſul* ITERUM, & in oratione pro Sextio, *Saturninus* ITERUM *Tribunus*, & alibi paſſim tam ipſe, quàm alii ſermonis Latii Dictatores; nihilominus id non ità religioni habitum, quin & *bis* aliquando uſurpaverint. Ipſemet Tullius *de Amicitia* pag. 115.Editionis Venetæ Aldinæ 1583. hæc ait: *Vidimus Papum* (aliàs Paullum) *Æmilium C.Luſcino familiarem fuiſſe BIS unà Conſules.* Alium ejuſdem locum mox proferam.In lapide apud Gruterum pag.255.7. *C.Octavius Pater Auguſti Tribunus militum*, *BISque Ædilis Plebis dicitur*. Sive is vivo ipſo Octavio fuerit exaratus,ſive eum Auguſtus in Patris memoriam poſuerit, utique ad ævum purioris latinitatis referendus eſt. At antiquius teſtimonium profert inſcriptio pag.171. 8. in quâ L.Betilienum ob egregia merita Aletrini *Cenſorem fecere* BIS. Si gens Betiliena eadem eſt ac Belliena, uti ex nummis aſſeruit doctiſſimus Spanhemius *de præſtantia*, *& uſu numiſmat.*diſſertat.2.pag.91.Lucius hic Betilienus non alius cenſeri debet, quam L.Bellienus Prætor ſub Mario in Africâ, de quo meminit Salluſtius in bello Jugurthino. Sanè obſoleta vocum forma, quæ paſſim in eo lapide conſpicua eſt, vetuſtiſſimam ejus ætatem prodit. Nam *Coiravit* pro curavit, *ubei* pro ubi, *eſe jouſit* pro eſſe juſſit, aliaque id genus vocabula habet, qualia in Duillianâ Columnâ, ſeu verâ ſeù inſtauratâ, obſervamus, & in inſcriptione Scipionis Barbati, quam primùm Jacobus

Sir-

Sirmondus docto Commentario, dein noſter eruditiſſimus Aleander junior brevi ad illud additamento, illuſtrarunt. Promiſcuè igitur *iterum*, & *bis* antiqui dicebant. Adhuc utriuſque formæ exemplum unico aſpectu deprehendimus apud Valerium Maximum, qui cùm ſub Tiberio ſcripſerit, ſi non aurei, ſane argentei ævi auctor audit, niſi poſteà, qui nunc extat, alienam manum paſſus fuerit. Igitur Valerius de Rutilio verba faciens in hunc modum loquitur: ITERUM *Cenſor creatus ad concionem populum vocatum, quam potuit graviſſimâ oratione corripuit, quòd eam poteſtatem ſibi* BIS *detuliſſet* lib.4.cap.1.

Quæ cùm ità ſe habeant, non tamen inconſultò & temerè modò hanc, modò illam vocem veteres uſurpaſſe ārbitror, cum utrique propria inſit, & diverſa ſignificatio, & ſenſus. Quod aliis haud obſervatum, hic explicabo: rectè an ſecus, Grammaticorum ſit judicium. *Iterum* propriè adverbium eſt temporis numero adjecti: ut cum dicimus, *Cæſarem iterum Conſulem eſſe*, vel narramus rem actam eo *iterum Conſule*, indicamus tunc temporis Cæſarem ſecundum Conſulatum gerere, vel tunc, cùm ea res accidit, eum ſecundâ vice fuiſſe Conſulem. At *bis* numerum ſimpliciter ſignat, nullâ temporis habitâ ratione, ut Cæſar *bis Conſul fuit*, hoc eſt duabus vicibus eâ dignitate functus eſt. Ità Cicero, quo nemo melius vim, & proprietatem verborum aſſequutus eſt, cùm loco mox recitato Flaminium *iterum* Conſulem ſcripſiſſet, deinde alibi de eodem Flaminio ait, quod *BIS Conſul factus ſit*, Academic. quæſt. lib.4. cap.5. Quorſum hæc diverſa loquendi forma? Nempè in primo neglexiſſe eum narrat *ſigna rerum futurarum* tunc cùm ſecundum Conſulatum gerebat, in poſteriori verò poſtquam *legem agrariam inuito Senatû* tuliſſet, duabus vicibus Conſulem eſſe factum. Hìc numerus Conſulatuum, illìc tempus ſecundi Conſulatus, quo ea res acta, denotatur. Si repetas jam laudata exempla, utramque ſignificationem ſtatim offendes. At unum vel alterum adhuc profero Au-

ctoris licet inclinantis latinitatis, qui tamen, ſi quis alius, propriè & ad grammaticæ amuſſim ſcripſit, ut omnes critici fatentur. Is eſt Svetonius, quem *bis*, & *iterum* eo ſenſus diſcrimine uſurpaſſe, quiſque collatis inter ſe his locis animadvertet. *Tiberius*, ait in ejus vitâ cap.5., *natus eſt Romæ M. Æmilio Lepido* ITERUM, *L. Munatio Planco Coſſ.* Rurſus in Caligulâ cap.1. de Germanico: *Conſul deinde* ITERUM *creatus &c.* At verò mutatâ phraſi de Claudio tradit, quòd eum *equeſtis ordo* BIS *Patronum elegit*, cap.5. & *Meſſalinam Tauri* BIS *Conſulis abneptem* vocat in Nerone cap.35. Ab aliis nedum ſcriptorum, ſed etiam lapidum teſtimoniis abſtineo, ne lectorem, hiſce grammaticorum tricis plus æquo fortaſſis diſtentum, diutiùs fatigem. Quod verò rei noſtræ erat, ſatis conſtare arbitror, Antiates optimè, & ad recti ſermonis leges AQUILIUM Procuratorem patrimonii *bis* dixiſſe, quòd ſcilicet duabus vicibus eo munere functus fuerit; nec eam rationem ſolam eſſe poſſe, cur lapis noſter ab ævo purioris latinitaris proſcribatur.

Parum immorabor in vocabulo FABIA, quod inter nomen cognomenque Aquilii Felicis proſtat. Locum illum, ut ſuperius indicavimus, ſemper Tribus, in quâ quis cenſeretur, ſibi vindicabat; efferebaturque ablativo caſu. Exempla præter lapides, ubi paſſim occurrunt, ſuggerit Cicero. In Philippica IX. decretum quod à Senatu ſanciri petebat, ita exorditur: *Ser. Sulpicius Q. F. LEMONIA Rufus*, & procemio in Verrem num. 23. ait, *Q. Verrem ROMILIA. Lemonia*, *&* *Romilia* Tribuum ſunt nomina. In inſcriptionibus, plerumque Tribus ſignificatur prioribus tantùm literis: in noſtrâ omnes ſunt expreſſæ. AQUILIUS igitur è Tribu FABIA fuit. Hæc inter ruſticas cenſebatur, ſic dicta quòd in eam copioſiſſima ac nobiliſſima hæc gens ſe coniecerit, ut ſcribit Sigonius de antiq. Jure Civitatis Romanæ lib. 1. cap. 3. Cùm audis ruſticam Tribum, ne eam nomine tenus æſtimes. Nam apud Ro-

manos ruſticæ Tribus urbanis honoratiores habitæ ſunt, quod expreſſit Plinius lib. 18. cap. 3. his verbis: *Jam diſtinctio honorque Civitatis ipſius non aliunde erat. Ruſticæ Tribus laudatiſſimæ eorum qui rura haberent: Urbanæ vero, in quas transferri ignominia eſſet, deſidiæ probro.* Urbanæ etiam ignominioſæ eſſe coeperunt, vel ex quo Q. Fabius Cenſor (hujus enim arbitrio Tribus aſſignatæ, niſi ipſe Civibus poteſtatem feciſſet, in quam vellent, tranſeundi, quod Appio Cęco Cenſore permiſſum) A. U. C. 449. humillimos homines omnibus Tribubus, in quibus diſperſi erant, excretos in quatuor Urbanas coniecit, ex Livio lib. ix. in fin. vel quia Libertini, qui Civitate donati erant, in eas detruſi, ut ab ingenuis ſegregarentur. Atque ideò frequenter ab ipſis ingenuis in ruſticas eſt migratum, & ruſticis eo nomine plurimum decoris & ornamenti adiectum. Hæc ferè ex Sigonio eodem cap. 3. & lib. 2. cap. 14. Videas idcircò nobiliſſimas familias ruſticis fuiſſe adſcriptas; imò & earum aliquibus nomen dediſſe, ut traditum reperimus de Papiriâ, Corneliâ, Æmiliâ, Fabiâ, & aliis. Non tamèn quòd hę familię ruſticis accenſerentur, ideo rus incolere ipſis fuit neceſſum, ſed in Urbe quæque pro ſuo libito habitabat. Ut verò ad Tribum Fabiam redeamus, ei maxima dignitatis, & nobilitatis acceſſio facta fuit, quòd tribulem ſuum Auguſtum Cęſarem numeraverit. Refert Suetonius cap. 40. in vitâ, hunc Imperatorem *Fabianis, & Scaptienſibus tribulibus ſuis die Comitiorum ſingula millia nummûm* diviſiſſe. Adſtipulatur lapis Brixienſis apud Gruterum pag. 226. 3. C. JULIO. C. F. FAB. SCAPT. CAESARI AUGUSTO. Duas Tribus retinuit Auguſtus, unam ſcilicet gentilem familiæ Octaviæ, alteram Juliorum, in quorum nomen per adoptionem tranſierat. Cujus moris exemplum aliud profert epigramma Cordubenſe pag. 435. 1. inſcriptum L. MANLIO. A. F. AN. GAL. BOCHO. Nempe ex tribu *Anienſi*, & *Galeriâ*. In partem honoris; quo Auguſtus tribum Scaptiam illuſtravit,

ſtravit, mea quoque Urbs patria *Forum Julium* accedit, in quam olim Colonia ex eâdem tribu fuit deducta. Dùm lapides antiquos, qui apud nos extant, congeſſeram, ſtylus in his diutius perductus, longè ab inſtituto diſtraxit. Quare, ne meritum, qualecunque apud Cives ſit hoc futurum, labori depereat, conſultiùs duxi, diſſertatiunculam jam adornatam in alium locum ſeponere.

CAPUT III.

Cur vocabulum Acenſus *immutatum. Accenſorum quot genera apud Romanos. Singula explicantur. De Accenſis* Velatis *latiùs diſſeritur. Sacrificantes velati. Scaliger notatus. Vela cubiculo Imperatorum obtenta. Magiſter Admiſſionum, & Admiſſionales qui. Præfectus cubiculo malè qui nunc* Maſtro di Camera. *Miniſtri ad fores, & velarii, qui fortè & velati. Vela obducere hodiè* Alzar la portiera. *Tribunalia Judicum olim velo clauſa. Statores qui apud D. Jo: Chryſoſtomum. Iidem Apparitores, & Accenſi. Accenſus eſt* adſcriptus, *quæ alia noſtræ inſcriptionis interpretatio. Tertia demùm, quæ vocabulum* Acenſus *vertit in* à Cenſibus, *proponitnr & explicatur. Cenſorum dignitas & nomen ab Auguſto abolitum: res, & auctoritas manſit. Nomen etiam quibuſdam Imperatoribus uſurpatum. Dio Caſſius arguitur. Cenſura quid avo inferiori. Munera Cenſoria privatis tributa. Quid eſſe à Cenſibus Equitum Romanorum, quo officio* Aquilius *functus fuit? de ordine equeſtri aliqua delibata. Equites adlecti, decuria Equitum. Lipſius reprehenſus. Equitum tranſvectio, & probatio. Svetonius illuſtratus.*

ACENSUS EQUIT. ROMAN.

A Cenſibus Equitum Romanorum

STATIM quis mirabitur, cur vocabulum ACENSUS licet in noſtro lapide nullo literarum vitio corruptum appareat, nihilominus immutaverim, atque in A CENSIBUS abire juſſerim. Nam *Accenſorum* nomen & officium notum apud Veteres, quo functum fuiſſe AQUILIUM pronum ſit interpretari. Ità ſanè: ſed & vocabulo vis eſſet facienda, & rei ipſi, ſi eam explicationem admitteremus

mus. Quò enim ſenſus locutionis legibus grammaticæ conſentiat, *Accenſus* nominandi caſu in lapide exſculptus, in dativum migrare cogendus eſſet, poſcente id AQUILIO, qui hoc eodem caſu prefixus eſt inſcriptioni, & proinde legendum: *Accenſo Equitum Romanorum*. Vel ſubſidium relativi nominis eſſet quærendum, quo ſubintellecto, verba hoc modo efferri deberent: *qui fuit Accenſus Equitum Rom.* accerſito utrobique uno elemento, ne *Accenſus* de jure ſuo duplicis C, quo Scriptorum omnium & lapidum teſtimonio ſemper uſus eſt, decederet. A re ipsâ verò abhorret, AQUILIUM inter *Accenſos* referre. Quod ut oſtendam, ſingula eorum genera percurram. Nec operi pretium deerit, nam & eos antevertam, quibus contraria opinio arridet, & dignitati AQUILII conſulam. Hinc aliam interpretationem, quæ merito ſuo ceteras antecellit, diſcutiam: demum noſtram afferam & explicabo.

Romanos in Magiſtratibu,stùm ad vim & poteſtatem Imperii exerendam, tùm ad dignitatis honeſtamentum & decus, turbâ miniſtrotum uſos fuiſſe compertum eſt. Hos inter numerantur *Accenſi*, quorum munus erat *populum ad concionem ſeù conventionem vocare*, non ſolum*Conſulis*, *&* *Cenſoris*, ſed etiam *Quæſtoris*, ut ait Varro de lingua lat. lib. 5. propè fin. undè *Accenſus Conſulis* in lapidibus apud Gruterum pag. 94. 11. & 460. 13. vel ut legendum eſſe Salmaſius de re militari Romanor. cap. 14. contendit, *Accenſus Conſuli*. Plinius hunc *Accenſum Conſulum* pronunciaſſe horam meridiei, cùm inter roſtra, & Græcoſtaſim proſpexiſſet Solem,refert lib.7. cap.60. quo illuſtratur verſus comœdię, quem citat Varro loco mox laudato: *ubi primùm Accenſus clamavit meridiem*. Subdit idem Auctor quòd *in aliquot rebus idem ut præco* Accenſus *acciebat*, *à quo Accenſus quoque dictus*. Exemplo eſſe poteſt indictio ſilentii, quam fieri ab *Accenſo* innuit Cicero ad Q.Fratrem Epiſt. 1. lib.1. at Livius Præconi attribuit lib.7. *Tum Scipio ſilentio per Præconem facto.* Adde quòd & ſingulæ Tribus ha-

habuiſſe Accenſum videntur, fortaſſe ut eas ad concionem, quiſque ſcilicet ſuam, advocaret; in lapide enim Auximano 683. C.Oppius dicitur IN TRIBV. CL. PATRVM. ET. LIBERVM. CLIENTIVM. ADCENSVS. niſi adcenſus ſtet pro *adſcriptus*.

Nec tantum in Vrbe, ſed in Provinciis quoque, Conſules, alioſque Magiſtratus ſtipabant Accenſi, abſque ullo tamen honoris, aut imperii inſigni, quod permittebatur lictoribus, faſces ſuos ubiq;preferentibus.Cicero lib.3.familiar. epiſt.7. *A Pauſania Lentuli liberto* Accenſo *meo audivi*. Tunc Imperatorem agebat Tullius, & Laodiceæ morabatur, ut ex ipsâ epiſtolâ apparet. Livius lib. 3., de Magiſtratibus in Provinciâ loquens ait: *Collegis novem ſinguli* Accenſi *apparebant*, *penes Præfectum* juris *faſces duodecim erant*, *faſces enim à lictoribus deferebantur*.

Quiſquis ergo *Accenſum* velit *Aquilium*, ut ſicut Conſuli, Prætori, ipſiſque Tribubus *Accenſi* ad munia, quæ retulimus,inſerviebant,ita etiam equeſtris Ordo ſuos *Accenſos* ad eadem officia obeunda, detinuerit, quos inter unus fuerit ipſe *Aquilius*,eum profectò ipſorum conditionem & ſtatũ non advertiſſe neceſse eſt. *Accenſi* plerumque ex genere Libertorum erant, ut L.Mummius in lapide pag.*632*. 2. C. Oppius *68.3*. & liquet ex Tullio locis indicatis. Hique ex infimâ libertorum ſorde, quippe qui Lictoribus, Apparitoribus, & Præconibus pari gradu, & æquâ conditione cenſerentur, quos ſervos fuiſſe, & vilibus, abjectiſque officiis addictos ſcimus. Videas abſolutiſſimum Laurentii Pignorii opus de ſervis. Quis verò inter hæc ſordida & proletaria hominum nomina projicere audeat AQVILIVM, quem ſtatim *Præfectum* Claſſis Ravennatis, & tot præclaris dignitatum titulis perfunctum prodit noſtra inſcriptio? Nec, fieri potuiſſe, dicas, ut exinde ad majora, qui non inſolens fortunæ jocus eſt, Reipublicæ munera conſcenderit; nam anteactam conditionis vilitatem potius ſilentio obvoluiſſent

Antiates, quàm publico teſtimonio ante omnium oculos protuliſſent.

Hæc eadem nos vetant, AQVILIVM ſecundo generi *Accenſorum*, qui in militia Romana verſabantur, adſcribere. Hos duplici vocabuli ſignificatione appellatos reperio. Alii ex quinta & infima Claſſe Civium Romanorum delecti extrà legionem erant, lapidibus fundiſque inſtructi, quare *minimæ fiduciæ manum* eos vocat Livius lib. 8. *eòque & in poſtremam aciem reiectos fuiſſe* ait, quo Rorarii & Ferentarii locabantur. *Adſcriptitii* Feſto dicuntur, quia ſupplendis legionibus *adſcribebantur*, & in locum demortuorum militum ſubrogabantur. Hinc nec legionarii, nec verè milites erant. Sub extremâ Republicâ ordo hic militiæ obſolevit, unà cum Velitibus, Rorariis, & ceteris levis armaturæ nominibus, qui primum Anteſignani, & Vexillarii, poſtremò Armaturæ, & Exculptores ſunt vocati, ut Salmaſius in opere poſthumo de re militari Romana cap. 19. pluribus oſtendit. Quæ etiam ratio eſt, cur AQUILIUS, qui ævo Impetorum floruit, inter hos Accenſos nequeat reponi. Alii in militia *Accenſi* dicti, qui *deputabantur ad obſequia Judicum, & Tribunorum*, teſte Vegetio lib. 2. cap. 19. imò *Conſulum, & Prætorum*, ex Varrone apud Nonium de propriet. ſermon. verb. *Accenſi: ut Conſules, & Prætores qui ſequuntur in caſtra* Accenſi *dicti, quòd ad neceſſarias res ſæpius acciantur veluti accerſiti*. Notabis Varronis inconſtantiam in etymo hujus vocis. Rurſus Accenſorum miniſterium latius patuit. Nam Decurionibus, & Centurionibus erant attributi, ut iidem auctores tradunt, & ſequiori ævo *Optiones* dicti ſunt, ex Feſto. Plura de hoc poſtremo nomine in rem dicenda eſſent, ſed ad alia properamus. Jam vides utramque hanc *Accenſorum* ſpeciem infimæ inter milites, & in caſtris notæ fuiſſe, indignumque AQUILIO vocabulum.

Tertium genus eſt *Accenſorum Velatorum*. De his plu-

plurima mentio in inſcriptionibus antiquis: invenies etenim apud Gruterum pag.479.1. inſcriptum ſaxum L. Valerio *Accenſo Velato*, pag.483. 3. L.Varronio Capitoni pag. 485. 6. M. Veſerio Jucundiano, & 624. 2.T.Statilio Apro, qui omnes ſunt Cives Rom.adſcripta enim eſt de more inter nomen, & cognomen ſua cuique Tribus. Contrà, Libertos proferunt quatuor lapides apud Cl. Fabrettum cap. 6. pag.433. poſtremi operis inſcriptionum,quod nuper maximo literarum bono in lucem emiſit, ubi & *Accenſos Velatos* in Collegium coaluiſſe primus omnium obſervat. At eorum officium & munus nullus veterum tradidit. Feſtus Pompejus verbo *Adſcriptitii*, eumque ſequutus Salmaſius de re milit.Rom.cap.14.& 15. inter milites aſciſcunt, quos jure & merito coarguit idem Fabrettus, & *Accenſos Velatos* ad ſacra pertinuiſſe arbitratur. Hanc ſententiam, quam ſanè eo nondum viſo animo verſabam, ut paucis exornem, permittat doctiſſimus vir eâ humanitate, quâ me in limine ejuſdem operis honorificè appellatum voluit. Ita tamen, ut aliò etiam tranſgredi liceat, quò pluribus locis pertentatis, alicubi latentem antiquitatem fortaſsè expiſcemur. Interim AQUILIUM inter hos *Accenſos* nemo putaverit, cum in noſtro lapide abſit ea *Velati* nota, quam ubique ipſis affixam comperimus.

Itaque *Accenſos*, licet nuſquam in ſacris memoratos, tamen ratio ipſa ſuadet iis fuiſſe adhibitos; cùm miniſterium, quod in magiſtratibus agebant, neceſſarium etiam in re ſacrâ fuerit. Cieri quippe oportuit populum ad ſacrificium, horam deſignari, & ſilentium, quo religionis majeſtas conſtat, indici. Quæ munia non aliis quam *Accenſis* tribuenda, qui hæc eadem, ut vidimus, magiſtratibus commodabant. Sanè Conſuli, Prætori, ac Quæſtori Lictores, Præcones, & Accenſi aderant. Primos reperimus etiam Sacerdoti apparuiſſe, quod teſtimoniis non eget, quare nec *Accenſis* deſtitutum par eſt credere. Seneca in fragmentis quæ refert S.Auguſt. de Civ.Dei l.6.c.10. hæc à Paganis *publi-*

cata dementia officia diis ſuis præſtita recenſet: *Alius numina Deo ſubjicit, alius* HORAS *Jovi nuntiat, alius Lictor eſt &c.* Quis ille Jovi *horas* nuntians, niſi *Accenſus*, quem eodem munere functum in re prophanâ, ex Varrone & Plinio jam diximus? Profectò & ei jungitur *Lictor*, ut communia officiorum nomina ſcias. Hoc prætereà ſuadet ipſum *Velatorum* nomen quo Accenſi vocantur. Nulli enim id magis congruit, quam rei ſacræ miniſtris. Quod cum oſtendero, ſimul & cauſſa appellationis ipſa ſe prodet.

Sacrificulos antiquitùs operatos capite adoperto, paſſim in nummis, in Columnâ Trajanâ num.76. & lapidibus apud Choul à pag.262. conſpicimus; & quidem veſtibus ipſis ad aures abductis, quod & Servius notat ad locum Virgilii ſtatim producendum. Ejuſmodi ritus originem Æneæ, Gentis & Religionis principi, referunt, qui cum ſacrificaret, & vereretur ne ab hoſte cognitus periculum ſubiret, itemque rem divinam interrumpere ſummum nefas duceret, caput velamento obduxiſſe narrant, atque ita pleno ritu ſacra perfeciſſe. Inde poſteris traditus mos ita ſacrificandi. Idipſum, Æneam ab Heleno hauſiſſe innuere vult ſummus Poëtarum Æneid. lib.3. verſ.405. cùm hunc loquentem inducit.

Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter ſanctos ignes in honore Deorum
Hoſtilis facies occurrat, & omina turbet.

In quem locum Servius ait: *Sacrificantes capita velare conſuetos ob hoc, ne ſe inter Religionem aliquid vagis offerret obtutibus.* Vellem, noſtri vero Deo ſacra peragentes diſcerent licentiam oculorum coërcere. Alia Poëtarum teſtimonia lubens prætereo.

Illud verò operimentum non ſemper togâ ad caput obductâ conſtabat. Sed magis propriâ vocabuli notione *Velum* erat tenue & textile, quod *Flameum* appellabant. Seneca in Octaviâ, ſi modo is auctor Tragædiæ, act.2.ſc.1.

Thu-

. . . . *Thura cum ſuperis dares,*
Sacraſque grato ſpargeres aras mero
Velata *ſummum flameo tenui Caput.*

Ab hoc ritu capita flameolo velandi, tegumentum, quo operiebantur Sacerdotes, *Rica* fuit vocatum, quòd ſcilicet *Romano ritu feminę cum faciunt, capita velant*, ut tradit Varro lib.4.de lingua Lat. De hoc vocabulo plura Andreas Dacherius in notis ad Feſtum pag.*463*. Male vero Scaliger in conjectaneis ad eumdem Varronem pag.*37*. putat *Velatos* dictos, qui caput cinctum licio laneo habebant. *Velare* enim eſt à *Velum*, quaſi *Velo tegere*, ut deducit Voſſius in etymolog. & licet Flamines aliquando filo laneo caput religare conſueſſent, ut legatus ille apud Livium ab ipſo Scaligero in teſtem adductus, id potius per licentiam factum, quia ſcilicet ob ęſtum nimis illis moleſtum foret, pileum ſeù velamentum ferre. Et ipſa ritus origo jam tradita, docti viri ſententiam convellit, Quò enim fieri poterat, ut Æneas hoſtibus ſeſe occuleret, ſi filo tantùm caput pręcinxiſſet? Adde quod *velare* etiam de alio quovis membro, immo & toto corpore dicitur, exemplis mox recitandis.

Quę de ritu capita velandi hucuſque diſſeruimus, licet verè ad Sacerdotes ſpectent, cùm alii miniſtri coronati incederent, ut videre eſt in antiquis monumentis, & pręcipuè in inſigni lapide anaglypho apud Caſalium de Imperio Romano. de ſacrificiis cap.1. attamen *velatos* etiam alios, præter Sacerdotes comperimus, ut Trojani apud Virg.lib.3.v.545.

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu,

Et mulier pro Citharœdo diis vota fundens, apud Juvenalem Sat.*6*.

. . . . *Stetit ante aras, nec turpe putavit*
Prò Cithara velare Caput.

Immo, & manus velatas ſupplicantes geſtabant, unde *velatis manibus orare*, habet Plautus in Amphitruone. Et Romanos ideò libros Sybillinos *velatis manibus* inſpexiſſe ait Vopiſcus in Aurelian. cap.19. quam lectionem ità reſtituit

Sal-

Salmaſius, cùm vulgo legatur *veteranis manibus*. Demum nummus Lentuli Flaminis Dialis exhibet Camillum puerum ei præminiſtrantem capite adoperto, ex Gutherio de vet. Jure Pontic. lib. 2. cap, 13. Et eumdem Camillum videre eſt *velatum* ſeu vittatum in Columnâ Trajanâ num. 74. Eum vero morem in adulationem principum traduxit quicumque eos velut Deos colere volebat. Primus id inſtituit Vitellius eum *reverſus ex Syria* C. Cæſarem, *non aliter adire auſus eſt*, *quam capite velato*, inquit Suetonius in Vitellio cap. 2. Ad quem ritum forte reſpexit Plinius in præfatione hiſtoriæ naturalis, ubi alloquens Veſpaſianum *te quidem*, ait, *in excelſiſſimo humani generis faſtigio poſitum ſumma eloquentia*, *ſumma eruditione prǫditum religioſè adiri etiam à ſalutantibus ſcio*.

Quare fieri potuit, ut & *Accenſi* ſacrificiorum, ſi non *velum* capitis, quod proprium Sacerdotum, veſtem aliam miniſterio peculiarem, ceteriſque diſtinctam geſſerint, eòque *Velati* appellarentur. Velati enim veſtibus ſacris quoquo modo induti dicebantur. Ovid. lib. 3. Amor. eleg. 13.

More patrum ſanctǫ velatæ *veſtibus albis*,

Et lib. x. Metamorph.

Feſta piǫ Cereris celebrabant annua matres
Illa quibus niveâ velatæ *corpora veſte.*

Demum Virgilius Æneid. 12. verſ. 120. deſcribens miniſtrantes ſacris, ait:

Velati *lino*, *& verbenâ tempora vincti*

vel ut alii apud Servium legunt *Velati limo*, quod genus eſt veſtis quâ ab umbilico uſque ad pedes Popæ tegebantur. Popæ miniſtri erant ſacrificiorum.

An verò *Accenſos Velatos* ità in templis certè deprehenſos credamus? Sanè ut rem adhuc obſcuram arbitror, ſic eoſdem etiam in palatiis quærere conſtitui. Cubiculi imperatorii foribus prætexta *Vela*, ſive ut oculos arcerent, ſeù ad majeſtatem & venerationem, veterum teſtimoniis apertò liquet. Lampridius de Heliogabalo, ſeù mavis Alaga-

gaba-

gabalo, ſcribens in vitâ cap. 14. *qui ſubito* inquit *militum ſtrepitu exterritus, in angulum ſe condidit, objectuque* veli *cubicularii, quod in introitu erat cubiculi, ſe texit*. Etiam Caligula timore cædis perterritus *inter prętexta foribus* vela *ſe addidit*, teſte Sveton. cap.x. Apud Perſas quoque regii cœnaculi januæ *obditum* fuiſſe *velum* memorat Athenæus lib.4.cap.10.pag.145.edit. Græcolat.Caſauboni. *Vela* igitur ad interioris cubiculi, quo aditum ad Principis conſiſtorium patebat, fores prætendebantur. At proxima ante ipſum ſtatio cancellis ſepta, clauſaque erat. Intra hos cancellos admiſſus, adhuc *velis* à Principis aditu excludebatur; unde Sidonius lib.1. epiſt.2. *turba*, ait, *ſatellitum immurmurat excluſa* velis, *incluſa cancellis*. Hoc ſpatium, intrà cancellos & vela, *interioris admiſſionis* fortaſſe vocavit Seneca de Clement. cap.10. lib.1. & alio loco de domo privatâ loquens, *in quâ deinceps*, ait, *multa ſunt oſtia quę receptos quoque excludant* lib.6. de benef.cap.23. Hinc Lampridius Severi Alexandri facilitatem laudat, *quòd ſalutaretur quaſi unus de Senatoribus patente* velo, *admiſſionalibus remotis, aut ſolis qui miniſtri ad fores erant*, cap.4. *Admiſſionales* ad principis colloquium confluentes admittebant, unde nominis appellatio. Refert Plinius lib.33. cap.3. Claudii Libertos *admiſſionem prò arbitrio dediſſe*. De admiſſionalibus extant leges 3. & 7.Cod. Theod. de privilegiis eorum, qui in Sacr.Palat.Eorum quatuor fuiſſe decurias ſcribit Salmaſius ad Vopiſcum in vit. Cari cap.8. in fine adnotation. Omnes autem ſuberant *Magiſtro admiſſionum*, præclarum, & nobiliſſimum in aula Cæſaris officium & dignitas. Ejus fit mentio in lib.12.Cod.Theod.de Senator.apud Vopiſcum in Aurelian cap.12. in fin. & Ammianum Marcellinum lib. 15.cap.5. ubi notat doctiſſimus Valeſius, cum viros honoratos in conſiſtorium Principis introduxiſſe: ait enim Ammianus, Urſicinum vocatum fuiſſe *per admiſſionum Magiſtrum, qui mos eſt honoratior*. Sane reperio Senatores, & Legatos exterarum gentium ab hoc Magiſtro deductos ad

Prin-

Principem, apud Caſſiodorum in formulâ hujus dignitatis lib.6.form.6. ibique etiam appellatur *glorioſus donator aulici Conſiſtorij quaſi quidam Lucifer.* & Corippus de laudibus Juſtini lib.3.ait:

Vt lętus Princeps ſolium conſcendit in altum,
Membraque purpureâ pręcelſus veſte locavit,
Legatos Avarum juſſos intrare Magiſter *&c.*

Hinc perperam, ut opinor, etiam viri docti, quem hodiè *Maſtro di Camera* dicimus, eum nempe, qui volentes adire Principem, intromittit, *Præfectum cubiculo* vocant. Nam verè *Magiſtrum admiſſionum* appellandũ ex jam dictis conſtat. Et Præfecti, ſeu Præpoſiti ſacri cubiculi alia erat dignitas & diverſum officium. Curam enim & cuſtodiam ipſius cubiculi ſeù thalami(qua voce utuntur Græci ſcriptores) imperatorii gerebat, de quo videas Pancirolum in notitiâ Imperii Orient. cap.60. Bulengerum de Imperio Roman.lib.3.cap.29.& Gutherium de offic.domus Auguſt. lib. 3.cap.29.ubi eum Gallis eſſe *Grand Chambellan* notat. Hanc Magiſtri admiſſionum dignitatem *tot titulis claram, tot inſignibus opulentam*, ut verbis Caſſiodori loco mox laudato utar, apud Sanctiſſimum D.N.INNOCENTIUM XII.implet & ornat Illuſtriſſimus D.Franciſcus Aquaviva Aragonius ex Atriæ Ducibus, in quo videas ſplendidiſſimum genus & præclaras virtutes veluti de principatu contendere.

Præter admiſſionales ante cubiculum Imperatoris vidimus à Lampridio memoratos *miniſtros ad fores.* hos puto obſervaſſe *vela*, eaque diduxiſſe, ut pateret aditus introeuntibus, quod hodiè dicitur, *alzar la portiera*: ideoque appellatos fuiſſe *velarios* in inſcription. Gruterian. pag. 599.7. THALIVS. PRAEPOSITVS. VELARIORVM. DOMVS. AVGVSTAE. & num.8. L. FLAVIVS. SVPRA.VELARIOS.DE DOMV.AVG. Quamvis *miniſtros à foribus, à Velariis* diſtinguat Salmaſius ad Lampridii locum recitatum, nullo certe teſtimonio. *Velarios* itaque ut ad rem noſtram tandem accedamus, *Velatos* etiam dictos liben-

libenter coniicerem, eoſque eſſe quos quærimus, *Accenſos velatos*. Nomen *Accenſi* non alienum videtur. Nam *Accenſi* in militiâ ideò appellati, *quòd ad neceſſarias res ſæpius acciantur, veluti accerſiti, quos nunc dicimus, deputati*: Verba ſunt Nonii Marcelli de proprietate ſermon.verb.*Accenſi* ex Varrone lib.20. Rhetoric. Quidni ergo & noſtri, quòd ſæpius *accierentur*, ſeù vocarentur ad obducenda *vela*, vel quòd ad ipſa eſſent deputati, *Accenſi* dicti ſunt? Imò etiam fortaſſe,quòd ad *vela* adſtarent,uti mox videbimus. *Velati* porrò appellatio licet potiùs paſſionem, quòd ſcilicet quis *velo* ſit indutus, quam actionem externam obſervandi *vela*, denotare videatur; non inſolens tamen ea eſt notionis permutatio, cujus vel ipſe *Accenſus* exemplum ſuggerit, quem Varro loco jam adducto,dictum ait, quia *acciebat* populum: Et tamen *Accenſus* paſſionem deſignat, ut ſcilicet potius ipſe *accieretur*, ut ſupra ex eodem Varrone deduximus.

Verùm ſub aliis fortè velamentis *Accenſi* latent. ea itaque abducamus. Sicut Principis Conſiſtorium, ita Secretarium & Tribunal Judicis *vela* claudebant. Cauſſas de ſubmerſis navibus *velo levato* cognoſci,decernunt Imperatores Honorius, & Theodoſius in leg.ultimâ Cod.Theod.de naufragiis: & leg. primâ de officio Rectoris Provinc. ejuſdem Codicis, *ne ſit venale judicis velum*, jubet Conſtantinus. in quam rem plura eruditè congerit Jacobus Gothofredus in annot.ad hanc poſtremam legem pag.41. & 42. tom.1. Hinc *judex veli* ſubſcribit decreto Alexii Comneni in ejus Rationario, quod vulgarunt Monachi Benedectini S.Mauri in Analect.Græcis pag.380. Velamina hæc per publicum ſtatorem diducebantur, cùm ſententia eſſet proferenda. D. Jo: Chryſoſtomus in Matth. cap.17. homil.56. *quemadmodum enim*, inquit, *cùm publicè ſententiam judices prolaturi ſunt, velamina ſtatores contrahunt, ut ab omnibus videantur ſic &c.* Hi *ſtatores* in textu Græco Chryſoſtomi dicuntur παρεστῶτες quæ vox derivatur à παρίστημι, hoc eſt *ſiſto propè*, ſeù *juxtà*, uti oſtendit Henricus Stephanus in

 The-

Theſauro linguæ Græc.col.1777.tom.1.& *παρεςάται* eſt *præſto eſſe*, *apparere*, *apparitoris munere fungi*, ex Budæo in Comment.linguæ Græc.pag.217.edition.Pariſienſ.an.1548. unde *παρεςῶτες*, qui *vela* judicum obducebant apud Chryſoſtomum, ipſi erant *apparitores*; quo nomine etiam *Accenſi* notabantur. Profectò Reineſius claſſe 1. inſcript. 19. *Statorem* Civitatis Viennenſis, de quo apud Gruterum pag 631. 3. eſſe *Accenſum*, ſcribere non dubitavit. Ergò qui ad *vela* Judicum adſtabat, verè *Accenſus*, atque inde *velatus*, eâ ratione quam paullò ante reputabamus. Lapis eſt apud Gruterum p.1109.5. in quo L.Largius dicitur VELATVS.IN. PRAET. Prætorium locus erat in provinciâ, in quo Prætor, ſive Proconſul jus dicebat. Num igitur Largius ex his *Accenſis velatis* unus fuit, qui ad Prætoris Tribunal adſtabant?

At nos tandem ab hiſce Velorum impedimentis extricemus. Puras, [illegible] putas conjecturas dedimus, dùm vela tractavimus: at dùm *Accenſos* tàm in foro, quàm in militia luſtravimus, ab eorum numero AQUILIUM noſtrum vindicaſſe certis argumentis arbitramur. Secundam itaque vocabuli ACENSUS, quo noſter lapis inſcribitur, interpretationem aggrediamur. Ea commutationem caſus, & literæ acceſſionem retinet, ſed Accenſum nomen adjectivum ſeù participans facit, eo ſenſu ut dicatur, AQUILIUM *accenſum*, hoc eſt *accenſitum*, ſeù *adſcriptum* fuiſſe *equitibus Romanis*, proferetque verba in hunc modum: ACCENSO. EQUITIBUS. ROMANIS. Lectionem hanc mihi indicavit vir ſummus, dignitate juxtà ac doctrinâ ſacrâ & profanâ eminentiſſimus, quam ſi paucis illuſtravero, id mihi in honoris præcipui argumentum vertam.

Sanè ipſa nominis originatio calculum conjecturæ maximum addit. *Adcenſi milites dicebantur*, ait Feſtus verb. Adſcriptitii, *quòd ad legionum cenſum eſſent adſcripti*, & verb. *Adcenſi*, ita appellatos ſubdit, *quia ad cenſum adjiciebantur*. Ergò translatâ vocabuli ſignificatione à militari ad equeſtrem ordinem, appoſitè dicimus, AQUILIUM *Adcenſum*,

ſeù

ſeù *adſcriptum*, & *adjectum* fuiſſe *ad cenſum* Equitum Romanorum. Egregiè Varro & prope ad rem, *quoſdam adcenſos equitibus* fuiſſe,ait,lib.4.& ſimili phraſi Lactantius lib.5. cap.2. loquitur de Demoſthene, *qui religioni, cui fuerat accenſus &c.*prout emendavit Janus Guglielmus in Plauti Menæchmos cap.3.nam vulgò legitur *aſſenſus*. Fortaſſe etiam dici poſſet,extrà numerũ Equitibus Romanis *adcenſum* fuiſſe Aquilium,quę vis & ſignificatio ejus vocabuli aliquando eſt,ut apud Vegetium lib.2.c.19. *deputabantur milites, qui vocabãtur* Accenſi,*hoc eſt poſtea additi quã fuiſſet legio completa,quos nunc ſupernumerarios vocant*. Verùm hos ſupernumerarios qui non militabant, ſed in locum deficientium ſubrogabantur *incenſitos*,& *adcreſcentes* vocatos fuiſſe putat Jac. Gothofredus in leg. unic. Cod. Theod. de Claſſiariis to. 3. pag. 531. Ita ergò & AQUILIVS ſupernumerarius fuit inter Equites Romanos. Videtur enim ex Halicarnaſſeo præfinitus eorum numerus, licet Salmaſius repugnet.

Libenter equidem in hanc interpretationem,& maximi auctoris reverentiâ,& quòd egregiè in rem concinat,me deduci paterer, niſi alia expeditior, eaque nullâ literarum inverſione ad caſuum diſcrepantiam conciliandam adhibitâ,occurreret. Nam parcius,quam fieri poſſit, ea libido ſaxeas literas pro libitu recudendi,exerceri debet; & nonniſi deſperatis rebus, itaut ſenſus & interpretatio lapidis aliter conſtare nequeat, quo melius fidei & diligentiæ antiquorũ conſulatur. Certè noſtra inſcriptio tam affabrè & ad politiorem delineandi regulam eſt inciſa, ut vix credibile ſit Quadratarium in pinguem adeò errorem impegiſſe,& ſemel iterumque in unâ eademque voculâ peccaſſe. Et quamvis ſculptores rude hominum genus fuerint, & ſæpè voces corruptiſſimè in lapidibus efformaverint, attamen à noſtro ea ſuſpicio amovenda,cum publico decreto in Coloniâ Urbi proximâ,& ſub oculis Curatorum ipſi operi à magiſtratu delectorum, fuerit conſcriptus; uti ad rem animadvertit Voſſius de arte Grammat. lib.1. cap.vlt.pag.163. Nec ſanè

deceptus ſum in epigrammate legendo vel exſcribendo, cùm characteres ſint nitidiſſimi, & nullâ, poſt tot ſecula, labe corrupti aut protriti; illudque modò etiam ſub oculis habeam, exceptum in chartâ papyraceâ ad modum, quem docet accuratiſſimus Fabrettus in præfatione epiſtolari poſtremi Operis jam laudati.

At nos etiam in hanc legem peccavimus, qui vocem ACENSUS in A CENSIBUS migrare juſſimus. Verum equidem fateor: ſed cùm perpetuis veterum inſcriptiones abbreviaturis (parcant Grammatici) ſcateant, noſtra non vocabuli interverſio, nec mendi grammaticalis correctio eſt, ſed ſimplex contractionis extenſio & ſupplementum, illudque ex re ipsâ promanans. Oſtendam enim, præter alia notarum contractarum exempla, quòd ubi in ſaxis vocabulum *Acenſus* à caſu præſcripto diſcrepans, & per unicum C exaratum invenitur, ſemper in *à Cenſibus* ſit permutandum. Quod verò hoc officii genus, & quàm uſurpatum Cæſareo ævo fuerit, deinceps aperiam, quo magis magiſque noſtra lectio, & AQUILII dignitas illuſtrabitur.

Quòd igitur primum ſpectat, ſtatim profero inſcriptionem Gruterianam pag. 630.5.

L. POMPEIO. AVG. LIB
ſc FORTVNATO
N V M E N C L A T O R I
ACENSVS. LICTORI
AVG. III. DECVRIAR
POMPEIA. PIA
VXOR. VIRO
RARISSIMO FECIT.

Marmor ipſum cum ſuâ inſcriptione ex hortis Julii III. Pont. Max. delineatum, & æri diligentiſſime inciſum exhibet Boiſſardus tom. 4. inſcription. ſeù monumentorum pag. 82., ne quis fidem ſcriptionis Gruterianæ in dubium revocare poſ-

poſsit. Vides itaque nomen ACENSUS eo prorſus modo exſculptum ac in noſtrâ inſcriptione, unico C & caſu nominatiuo, licet Pompejus & Nomenclator, quibus connecti debet, dativo efferantur. Quid ergo? Mendum & lapſum Marmorarii ſtatim exclamabis? Non ità certè: ſed hic etiam nomen eſt contractum, in A CENSIBVS reſoluendum. Fidem alterius lapidis appello, à quo & hic ipſe, & noſter Antias lucem & explicationem mutuantur. Exſtat apud Gruterum pag. 599. 4.

DIIS. MANIBVS
TI. CLAVDI. AVG. LIB
THALETIS. VINICIANI
NOMENCLATORIS
ACENSIBVS
THALLVS. ET. IANVARIA
LIB.DE. SVO. POSVERVNT.

Addo alium pag. eadem num. 5.

ZOSIMIANVS. AVG. LIB
NOMENCLATOR
A. CENSIBVS

Quid ultra quæramus? Nonne Nomenclator *acenſus* idem eſt ac *à cenſibus*? Porrò ſi quæras quid rei ſit huiuſmodi Nomenclator *à cenſibus*, docet aliud epigramma pag. 630. num. 3. L. VOLVSIO. VRBANO. NOMENCLATORI. CENSORIO. Et pag. 14. 13. idem fortaſſe L. VRBANVS. NOMENCLATOR. CENSORIVS. Cum enim apud Cenſores nomina ſua uxorum, liberorum, ſervorumque, Cives profiterentur, Nomenclator eorum nomina ipſis Cenſoribus in memoriam revocabat, atque inde dictus *Cenſorius*. Translatâ verò in Cæſares Cenſoriâ poteſtate, Nomenclator *à cenſibus* appellatus fuit, ut notat eruditiſſimus Pignorius in tractatu de ſervis pag. 140. editionis Patavinæ 1656.

Adhuc luſiſſe marmora in hac voce comperio. Maſſilienſe

lienſe pag.403.5. poſitum eſt L. DVDISTIO . . . . AD-CENSVS. PROVIN. LVGDVNENS. Cernimus hic etiam turbatam caſuum concordiam: neque enim *adcenſus* Dudiſtio convenit. Non alio in Provinciâ Lugdunenſi munere fungi hic potuit, quàm Tib. Antiſtius, cui in tribus Galliæ Provinciis *primo unquam* EQ. R. A. CENSIBVS *accipiendis* Lapis 355.6. inſcribitur. Literas ſingularias explico, *primo unquam Equitum Romanorum*. Ergo *adcenſus* commutatur in *à cenſibus*, vel ſi malueris *ad cenſus accipiendos*, quod idem eſt ac CENSITOR *Provinciæ Lugdunenſis*, in inſcriptionibus pag.427.5. & 1025.2. *Cenſitor* provinciæ cenſus & tributa recipiebat. Palàm igitur eſt, ex primis potiſſimum exemplis, in noſtro lapide nomen *acenſus* eſſe vertendum in *à cenſibus*, & AQUILIUM fuiſſe A CENSIBUS EQUITUM ROMANORUM. Quæ verò ea dignitas & munusfuerit, nunc explico.

Nomen Cenſoris & dignitatem, quæ florente Republicâ ſummæ auctoritatis erat ac honoris, Auguſtus Cæſar, arrepto imperio, abolevit extinxitque: poteſtatem verò & vim Cenſoriam in ſe traxit, ut cetera *munia Senatus*, *magiſtratuum*, *& legum*, uti ait Tacitus lib.1. Annal. cap.2. Ita ex privatis poſt P. Æmilium Lepidum, & L. Munatium Plancum ſub ipſo Auguſto, nemo eſt amplius Cenſor deſignatus. At neque Imperatores præter Domitianum, qui ſe *Cenſorem perpetuum* dici voluit, eo nomine uſi, cùm tamen rem ipſam detinuerint. Hæc ex Dione lib.53. pag.509. & lib.54.pag.521.editionis Hannovianæ gr.Latin.anni *1606*. quod ſemel ſit prẹmonitum ad hunc Auctorem ſẹpius citandum. Pridem verò Pompejus, dimiſsâ Cenſoris appellatione, corrigendis moribus delectus fuerat, ex Tacito lib.3. An. cap.28. & Cæſar æmulatione Pompeji, an ad nominis invidiam amolliendam, *Præfecti morum* titulo uſus eſt, teſte Suetonio cap.76. unde per contemptum ſeu jocum *Præfectus moribus* vocatur Ciceroni lib.9.epiſt.fam.15. ad Papirium. Sub Auguſto ea Cenſoris poteſtas *morum legumque regi-*

regimen dicebatur, ex nobili lapide apud Gutherium de offic. domus Aug. lib. I. c. 40. Fallitur verò Dio, qui ſolum Domitianum inter Imperatores, qui poſt Auguſtum *Cenſoris* nomen uſurparunt, neque illud exinde privatis permiſſum, autumat. Nam Claudium *Cenſuram* geſſiſſe, *Cenſorem*que appellatum teſtantur Svetonius cap. 16. & nummus apud Oiſelium tab. iv. num. 3. cum inſcriptione in aversâ parte CENSOR, binæque inſcriptiones apud Gruterum p. 1131. & pag. 196. 4. quo liquet ipſum in publicis quoque monumentis Cenſoris nomen uſurpaſſe. Ex privatis unà cum ipſo Claudio Cenſor fuit L. Vitellius apud Tacitum lib. 12. An. cap. 4. & hiſt. 1. cap. 9. in cujus rei memoriam Vitellius filius jam Imperator nummum cuſit cum epigraphe: L. VITELLIVS CENSOR apud eumdem Oiſelium num. 2. Præterea Veſpaſianus, & Titus Cenſores inſcripti occurrunt in lapidibus Gruterianis pag. 89. 10. & 176. 1. in nummis apud eundem tab. 3. num. 12. & tab. 4. num. 1. & paſſim apud Co: Mediobarbum à pag. 108. teſtaturque Svetonius in utriuſq; vitâ cap. 8. & 6. At poſt tempora Dionis ſubolet etiam in Diocletiano veſtigium aliquod geſtæ *Cenſuræ*, qui cùm omnibus gentibus advocatis daret ludos, *parciſſimè uſus eſt eâ liberalitate, dicens caſtiores oportere eſſe ludos ſpectante Cenſore*, uti narrat Vopiſcus in Carino cap. 20. Et Delmatium Hanniballianum Conſtantini M. Fratrem *Cenſorem* diſcimus ex S. Athanaſio Apologet. 2. quod perperam Delmatio filio tribuit Socrates hiſt. Eccleſ. lib. 1. cap. 27. ut probat Valeſius in hunc locum, & ad Ammianum Marcellinum lib. 14. cap. 1. Itaut immeritò poſt eum dubitaſſe videatur Godefridus Hermantius in notis ad vitam S. Athanaſii, Gallicè ſcriptam lib. 1. cap. 14. Pridem verò ſub Deciis *Cenſoris* nomen auditum, & Valeriano adhuc privato traditum, ut refert Trebellius Pollio in vitâ cap. 2. Symmachus integro ſeculo poſterior lib. 4. ep. 45. loquitur de repudiatâ cenſurâ, *quam totius Senatus fugavit auctoritas*: in quam rem ſeſe orationem texuiſſe meminit lib. 5. ep. 9.

Ce-

Attamèn rara hæc exempla & infrequentia: quo factum eſt, ut paulatim exoleſcente Cenſoris nomine & uſu, demum etiam & memoriæ hominum penè exciderit. Nam, uti adnotavit Salmaſius ad Capitolinum in vitâ Antonini Philoſophi c.22. ſcriptoribus ejus ævi *Cenſura*, prò gravitate vultus cum dignitate conjunctâ, accipiebatur, unde *oris cenſura*, quæ veteribus oris dignitas erat. Poſteà etiam pro ipsâ formâ, & pulchritudine oris: unde & *Cenſorium hominem* vulgò, qui pulcher eſſet, vocabant. Non omittam apud Gruterum pag.343. num.4. *Statuam auro ſuperfuſam* locatam fuiſſe Anicio Paulino jun. Conſuli ordinario *ob meritum nobilitatis*, *eloquii*, *iuſtitiæ*, *atque* CENSURÆ. Hanc vocem prò ſeveritate morum & exactiore diſciplinâ hìc uſurpatam arbitror, ex uſu recentioris latinitatis, quem notavit Caſaubonus ad proximum Capitolini locum. Anicius Paulinus junior Conſulatum geſſit anno 334.

Ceteri Imperatores, abjecto nomine, non ſemper ſibi integram & perpetuam *Cenſoris* auctoritatem, & jus detinuere; ſed munera *Cenſoriæ* poteſtatis exercenda privatis etiam aliquandò detulerunt. Auguſtus ipſe, qui dignitatem Cenſoriam ſuſtulit, *Triumviratum conſtituit recognoſcendi turmas Equitum*, *quotieſcunque opus eſſet* (quod munus erat Cenſorum) aliaque indè poteſtatis Cenſoriæ officia *inter plures diviſit*, teſtante Svetonio cap.37. L. Voluſius, ſub Tiberio *Cenſoriâ poteſtate legendis Equitum decuriјs functus* eſt, apud Tacitum Annal.3.cap.30. quo nil propius ad noſtrum argumentum illuſtrandum, ut mox patebit. Exemplum aliud profero ex Dione in fragmentis lib.78.pag.882. ubi ſub Caracallâ memorat, Ulpio Juliano commiſſas fuiſſe *Cenſiones*: quem locum perperam à Xilandro redditum, ita reſtituit Leunclavius ad marginem, doctis omnibus probatus. Porrò *Cenſiones* facere pars erat Cenſoriæ dignitatis.

Ut verò hæc omnia in rem noſtram vertamus, videtur certò aſſeri poſſe, non aliter intelligendam inſcriptionem, quàm quòd Imperator aliquis, cujus nomen nobis divinare

non

non licuit, AQUILIO poteſtatem *cenſendi Equites Romanos* detulerit, eo prorſus modo, quo apud Tacitum Voluſius eadem *Cenſoriâ poteſtate legendis Equitum decuriis* functus fuit. Quam AQUILII dignitatem & munus Antiates eâ formâ expreſſerunt, *A Cenſibus Equitum Romanorum*, pro more Cæſariani ævi, ut jam ex Pignorio notavimus.

Ergo eſſe *à cenſibus Equitum Romanorum*, idem eſt ac poteſtate *cenſendi Equites Romanos* fungi. Cenſebantur verò Equites, vel cum adlecti in eum Ordinem ſpectatâ cenſus quantitate, vel cum ad militiam delecti, vel tandem cum in tranſvectione in ordinem redacti ſeu notati. Ut de his ſingulis aliqua attingamus, res ipſa, & AQUILIUS poſtulant. Cenſores ſicuti ceterorum Civium cenſum æſtimabant, ut in quem ordinem referri deberent, judicarent, ità etiam Equites ex cenſu in tabulas deſcribi jubebant, unde Ordo equeſtris conflatus eſt. Ex hoc verò tantùm priſcis tẽporibus Equites, qui equo publico mererent, & legionibus aſſignarentur, delecti. Poſtea ex plebe etiam ipſâ Cenſor eligebat, qui cenſum haberent equeſtrem, ut Equites fierent, & equi publici iis aſſignati, ut in legionibus militarent. Ita Salmaſius de re militari Rom. cap. 21. putat interpretandum locum Polybii ſatis vexatum, ubi ait: *olim quidem equites ſolent legere, poſt pedites, nunc vero priores capiunt iuxta opes, ſecretione eorum à Cenſore factâ*. Cenſus equeſtris, etiam Imperatorio ævo, erat quadringentorum millium ſeſtertiûm, Martialis lib. 5. epigr. 16.

Quadringenta tibi non ſunt, Calliſtrate, ſurge.

alia Scriptorum loca prætereo.

Legebantur ex ſingulis curiis, ex inſtituto Romuli, & aliqui equo publico donabantur, alii equo privato merebant. At gravis eſt quæſtio inter doctos antiquitatum, num omnibus Equitibus publicus equus fuerit aſſignatus, an verò aliqui privato equo militarent. Sigonius de jure antiquo Civium Rom. lib. 2. cap. 3. Roſinus, & in eum Dempſterus antiq. Rom. lib. 1. cap. 17. putant Equites ſolos, qui Romæ in

G eque-

equeſtrem Ordinem adlecti erant, opponebanturque Senatoribus, equo publico meruiſſe: illos verò qui in exercitu peditibus reſpondebant, equo privato. Salmaſius loco indicato, tantum ab hac ſententia abeſt, ut exiſtimet, nullum Equitem fuiſſe, niſi cui equus eſſet publicus aſſignatus: ex eo verò numero lectos, qui legionibus adſcriberentur, legionarios milites. Nullus ideò erat, qui non equo publico mereret, etiam ex equitibus legionariis. Quid in hoc opinionum diſſidio ſit ſtatuendum, non vacat ad examen vocare. Sanè paſſim in veteribus inſcriptionibus equi publici mentio, idque inter ceteros honores accenſebatur. Quod argumento eſſe videtur privato equo alios meruiſſe. Pueris etiam id honoris aliquandò tributum: ut de Marco Antonino adhuc *ſexenni* narrat Capitolinus in vita cap. 4. quem locum ita emendarunt Caſaubonus, & Salmaſius.

Cenſores itaque Equites legebant, qui militiæ nomen darent. Hinc Voluſium *Cenſoriâ poteſtate legendis Equitum decuriis* functum ait Tacitus, loco ſemel iterumque laudato. Decuria Equitum tertia pars turmæ erat, quarum decem cohortem ſeu alam in unaquaque legione conſtabant. Lapis Reatinus 1028. 2. exſculptus eſt *L. Petroniò equo publico ex quintâ decuriâ*, Norimbergenſis 45. 4. Veteranum præfett *ex decuriâ alæ Tami*; alter 548. 10. *ex decuriâ alæ primæ.* Et *decuriati* Equites apud Livium lib. 22. quòd in *decurias* eſſent diſtributi. Hinc *decuriones*, qui decuriam regebant Tacito An. 13. cap. 40. & hiſt. 2. cap. 29. & aliis paſſim. Quòd itaque ipſe Tacitus Voluſium *decurias Equitum* legiſſe dicat, idem eſt ac *delectum Equitum* habuiſſe, ut in *decurias* legionum adſcriberentur. Ita epigramma apud Panvinium de Civitate Rom. pag. 63. nuncupatur cuipiam, cujus nomen detritum, PRAEF. IVVEN. EQVO. PVBLICO. ADLECTO IN. V. DECVR. Obiter noto titulum *Præfecti juventutis*, nam Princeps juventutis ubique vocatur, qui equeſtris Ordinis primus. Novus hic titulus fugit diligentiſſimum Spanhemium, qui plura de hoc Principe juventutis refert in

diſſer-

diſſert.*6*.de uſu Num.pag.*664*. Non moror Lipſium, qui in hunc Taciti locum dubitat, an potius Voluſius *decurias Judicum* legerit, quod cenſorium olim munus erat. Quamvis enim judices ex Ordine equeſtri ſumerentur, in quo etiam variatum, nuſquam tamen Equitum nomine ſunt appellati. Id ex Plinio lib.*33*.cap.*3*. mihi apertè conſtat. *Divo Auguſto*, inquit, *decurias ordinante, major pars Judicum in ferreo anulo fuit: iique non* Equites, *ſed* Judices *vocabantur*. Tacitus qui rem proximam ad Auguſti tempora narrat, & Plinio fuit æqualis, Voluſium dixiſſet perfunctum poteſtate legendi *Judicum* decurias, non *Equitum*. Ità intelligo, invitis licet Interpretibus, locum Suetonii in Tiberio cap.41. ubi ait, eum regreſſum inſulam Capream adeò Reipublicæ curam abjeciſſe, ut poſtea *non decurias Equitum unquam ſuppleverit*, ſequitur enim, *non Tribunos militum*, *Præfectoſque*: quo patet utrobique de re militari, non forenſi, ſermonem eſſe. Nec cenſorium hoc munus erat: teſtante Tullio in Cluentianâ, Judices à Prætore Urbano ſelectos fuiſſe, in qua quidem ſelectione tantùm abeſt, ut Cenſores quidquam juris haberent, ut nunquam ſibi Prætores *Cenſoriam ignominiam impedimento eſſe duxerunt*, quin ipſos Judices ſeligere poſſent. Idem Cicero in *3*.de legibus ſingulatim recitat munera Cenſorum, quæ inter hoc legendi Judices nuſquam reperies. De his largius loqui oportuit, quòd Taciti locus de Voluſio aſſertus & explicatus lectioni noſtræ de AQUILII munere lùcem mutuam & fulcimentum præbeat.

Alterum Cenſoris munus, quo Aquilium functum fuiſſe putamus, auctoritate & dignitate præcipuum, *Tranſvectio*, & *Probatio* Equitum erat. Jdibus Quintilis ab Æde Honoris Equites equis inſidentes, prætextati & oleâ coronati, in Capitolium tranſibant; quam pompam deſcribit Dionyſius lib.*6*. Id inſtitutum Q.Fabii, teſte Livio lib.*9*. Valerio Max. lib.11.cap.11. Adſidebant in foro Cenſores, & Equites per Nomenclatorem citatos, equo adducto de ſtipendiis confectis interrogabant, addebantque examen morum, & vitæ.

Si quem non probatum inveniſſent, equo dempto, cenſoriâ notâ mactabant. Inſignis locus eſt ejuſdem Valerii lib.4.cap. 1.num.10. ubi Scipio Africanus Cenſor, centurias Equitum recognoſcens, cùm nemo, qui accuſaret C.Licinium, inveniretur, & ipſe ſciret, illum verbis conceptis peieraſſe, ne Judicis & accuſatoris partes ageret, *traduc*, inquit; *equum, & lucrifac cenſoriam notam*. Vides quam vitæ, morumque innocentiam Cenſores quæſierint. Equum porrò traducebat Eques & tranſibat, cùm nullius flagitii compertus, & intactis moribus eſſet, & inde *probatus* dicebatur. Ovidius veniam exilii ab Auguſto deprecaturus, nullo ſe notatum probro ab eo in tranſvectione gloriatur, lib.11.de Triſt.el.1.

At memini vitamque meam, moreſque probabas,
Illo quem dederas prætereuntis equo.

Et mox

Carminaque edideram, cùm te delicta notantem
Præterii toties irrequietus Eques.

Sanè Auguſtus *Equitum turmas frequenter recognovit, poſt longam intercapedinem reducto more traſuectionis*, inquit Svetonius cap.38. At Caligula, qui criminibus ipſe & ſcelerum infamiâ vitam maculaverat, id in Equitibus Romanis non ſuſtinuit, nam eos *ſeverè curioſèque, nec ſine moderatione recognovit, palam adempto equo quibus aut probri aliquid, aut ignominiæ ineſſet*, apud eumdem Tranquillum cap.16. Narrat hic ipſe diligentiſſimus Auctor Cæſarem *nudatos opere cenſorio* reſtituiſſe, in vita cap.41. Quod de *equo adempto* ob Equitum crimina commodè poteſt intelligi. Nam & Cicero lib.1.ad Attic. ep.13. *nudos equites* probri plenos vocat. Et quiſquis re aliqua caret, *nudus*, & *nudatus* dicitur: Sicut idem Tullius ad Quirites poſt reditũ ſe *nudum à proprinquis* queritur, & Rempublicam interitu Conſulum *nudatam*, lib. 10. famil. ep. 17. quæ eſt Planci. Niſi *notatos* reponere velimus, quod proprium eſt in re cenſoriâ vocabulum, compleEctiturque tàm Equites quàm ceteros Cives in quos nota cenſoria fuiſſet inuſta. Eum vero etiam Equitem, qui habe-

ret *equum gracilentum*, *aut parum nitidum*, *impolitiæ ſeù incuriæ* notaſſe *Cenſores*, memorat Agellius lib. 13. noct. Attic. cap. 12.

Porrò tranvectionis, & recognitionis Equitum illuſtre monumentum nobis exhibet nummus Claudii apud Oiſelium loco jam indicato. Cernitur Imperator prò tribunali Sellæ Curuli inſidens, & ante eum Eques equum adducens cum ſubſcriptâ epigraphe CENSOR. ad deſignandum morem illum, quo Equites in publicâ recenſione ad Cenſorum Sellas venire ſolebant, equumque vel traducere, ſi innoxii, vel notam ſubire, ſi culpæ rei inventi fuiſſent. Hanc verò Equitum recognitionem, & recenſionem privatis etiam demandatam ſupra oſtendimus. Quare eam egiſſe & noſtrum AQUILIUM, qui à *cenſibus Equitum Romanorum* fuit, ipſis ſcilicet *cenſendis præfectus*, non omninò à veriſimili alienum puto.

CA-

CAPUT IV.

Nummi ad Urbem Ravennatem pertinentes explicantur. Ejus Portus antiquis celebris. Svetonius defenſus adverſus Cluverium. Claſſes toto imperio diſperſæ ſub Auguſto ad Ravennam, & Miſenum collocatæ. An Liburnæ, vel Trieres in Claſſe Ravennate. Vegetius aſſertus. Num milites Legionarii Claſſibus impoſiti. Livius defenſus. Iterum Vegetius à Lipſio reprehenſus vindicatur. Ravennæ rei Navalis ſtudium, Neptuni Templum, Neptunalia feſta, & Pharus in ejus Portu. Cur Claſſis Rav. Prætoria dicta. De Præfecto Claſſis. Nummi Sexti Pompeji novâ explicatione illuſtrati. An Cleopatra Præfecta Claſſis appellata. Præfecti Claſſis ex ordine equeſtri, cui AQUILIUS denuò acçenſetur.

PRAEF. CL. PR. RAVENNAT.

Præfecto Claſſis Prætoriæ Ravennatis.

LONGO itinere, quo Accenſos in foro, in acie, in Palatio, equites in Urbe, & in Caſtris proſequuti ſumus, fatigati, Portum Ravennatem tenemus, quo mare ſuperum in ſinũ nobiliſſimæ Urbis influit, & claſſis Prætoria Romanorum, tutiſſimâ ſtatione collocatur. Huic Præfectum cum ſummâ poteſtate noſtrum AQUILIUM convenimus, qui nos ideò, ut ejus dignitatem, Portum ipſum, claſſemque ſtudioſâ antiquitatis inveſtigatione contemplemur, aliquandiu moratos cupit. Urbis ſanè ipſius vetuſtatem, ſplendorem, & decora prætermittam, cum ea prolixè Scriptoribus celebrata, aliorum curam & ſolicitudinem liberent. Philippus Cluverius in Italiâ antiquâ lib. 1. pag. 301. & Hieronymus Rubeus hiſt. Ravenn. lib. 1. quidquid in hoc argumentum dici poſſit, penè exhauſerunt. Attamen nummos aliquot, quos recèns

in

in lucem prolatos ipſi videre non poterant, colligere, & levi explicatione illuſtrare non pigebit. Eos delineatos exhibet doctiſſimus Cangius de famil. Byzantinis in Mauritio, Heraclio, & Conſtantino. Inſignior inter ceteros ſcalptum præfert *caput mulieris turritum*, vel ut ipſe ait, *cum coronâ murali* additâ epigraphe: FELIX. RAVENNA. In parte poſticâ *Aquilam* habet alis expanſis cum *Stellâ*. Ejus typum ęri inciſum exhibeo in tab. num. 5. ut præclarum hoc nobiliſſimæ Urbis monumentum noſtris quoque ſcriptis pręfulgeat. Alii produnt in latere averſo Urbis monogramma RE: ceteri in parte inferiori hos characteres RAV. Percuſſos meritò ſuſpicatur Cangius ab Exarchis dùm Ravennæ Græcorum Imperatorum nomine res Italas moderabantur. Ex quo dignoſcimus in ea Urbe tunc monetariam fuiſſe inſtitutam officinam; id enim ejus nomen ubique inſertum indicat. *Caput* mulieris *turritum*, *Genium* Urbis deſignat apud omnes rei monetariæ peritos. *Felicis* epitheton claræ Urbes ſibi uſurparunt. *Felix* Roma, Kartago, Berytus, & aliæ paſſim occurrunt. Id in adulationem aliquandò excogitatum: cùm enim Civitates ſe ab Imperatore beneficio aliquo affectas teſtari vellent, percuſſo ære publico, *Felices* ſe ab eo redditas fatebantur. Is mos reſtauratarum potiſſimum fuit; ut cùm Carthaginienſes vocat Tertullianus de Pallio, *vetuſtate nobiles*, *novitate Felices*, & nuper ſubjectarum Provinciarum, ut *Felix Dacia*, hoc eſt ſecundum antiquam Trajani inſcriptionem apud Grut. 249. 4. *Cujus virtute Dacia imperio addita* FELIX *eſt*; *Felices* etiam Urbes dictæ magnitudine, & opibus florẽtes. Quæ ex Spanhemio de numiſm. diſſert. 8. p. 757. ſunt deprompta. Ravenna itaque ſe, uti opinor, FELICEM prædicavit, quòd ceteris Italiæ Urbibus direptis, & barbarorum jugo oppreſſis (tunc enim Longobardi totam pene eam provinciam ſubegerant) ſola Imperatorum præſidio ſervata fuiſſet. *Aquila* Imperium Romanum, ſub quo eâ felicitate fruebatur, effingit, & quidem adiecta *Stella*, quæ Phoſphorus, ſeù Lucifer, Orientis indicium, eſſe videtur, ipſum

Orien-

Orientale Imperium figurat, quod ſolum tunc Imperatores obtinebant. Ita numiſma Leonis Imp. in quo *Stella* ſcalpta eſt, interpretatur Jacobus Chiffletius in Anaſtaſi Childerici cap. 17. P. Harduinus in nummis antiq. populor. & urb. pag. 417. monetam Ravennatem ejuſdem ſtemmatis deſcribit, niſi quòd *Aquilæ* adſtant duæ *Stellæ*, non unica. Si eumdem Chiffletium ſequamur, ea percuſſa eſt ſub aliquo Imperatore, cui utrumque Imperium ſuberat, & geminæ *Stellæ* Phoſphorum, & Heſperum, Orientem ſcilicet, & Occidentem deſignant.

Ut verò rem noſtram ingrediamur, ſitum Urbis Portumque Ravennatem præ ceteris graphicè deſcribit Procopius rer. Gothic. lib. 1. cap. 1. cujus verba profero ex poſtremâ verſione Maltreti. *Eſt Ravenna plano in Campo poſita ad extremum ſinum Jonium: à quo ſtadiis duobus diſtat. Neque enim maritima eſt, nec videtur adiri Claſſibus facile poſſe, imò nec pedeſtribus copiis. Quippe naves ad littus illud appelli nequeunt, prohibitæ brevibus, quæ in mare ad xxx. ſaltem procurrunt ſtadia, ac circuitu ſuo longiſſimè eos ipſos à littore ſubmovent qui illud habent in conſpectu proxime navigantes. Pedeſtrem verò excludunt aquæ, quibus Padus amnis, quem & Eridanum vocant è montibus Gallicis eò decurrens, aliique fluvii navigabiles, & lacus, Urbem illam undique ambiunt.* Inde narrat æſtus marini reciprocationem, qua naves ad Urbem vehebantur, & revehebantur. At Lectori prolixam fortè deſcriptionem pertæſo, amœniorem elegantiſſimi Poëtæ Claudiani de 6. Conſul. Honorii ſubjicio.

Dixit, & antiquæ muros egreſſa Ravennæ
Signa movet: jamque ora Padi, portuſque relinquit
Flumineos, certis ubi legibus advena Nereus
Æſtuat, & pronas puppis nunc amne ſecundo,
Nunc redeunte vehit, nudataque littora fluctu
Deſerit, Oceani Lunaribus æmula damnis.

Luſit facetè, Urbem portumque ipſum deſcribens, Sidonius lib. 1. epiſt. 8. ad Candidianum. Horum tamen ſcriptorum

ævo plurimùm ab antiquâ amplitudine defeciſſe Ravennatem portum haud dubito. Nam illuvie fluminum, & maris arenam protundentis impetu, ſenſim ea loca opplebantur. Quo circà Jornandes de rebus Get. cap.29. ætate ſuâ, quæ Procopio par fuit, teſtatur, Ravennam, *quò aliquando Portus fuerat*, *ſpatioſiſſimos Hortos* oſtendiſſe. Utinam hodie adhuc Hortos, non potius ſtagna & paludes infecundas oſtenderet. Manet tamen nominis umbra, dum locus, ubi Portum novum ſervandæ Claſſi ſtruxerat Auguſtus, eâdem *Claſſis* appellatione adhuc vocatur, nobiliſſimo Monaſterio inſignis. Quo eodem *Claſſis* nomine Procopio lib.2.de Bell. Goth.& Paul.Diacono lib.6.cap.4. indigitatur.

Ergò ſitus opportunitatem, & commodam navibus ſtationem nactus, *Populus Romanus*, ait Vegetius lib.5.de re milit.cap.1.aliàs lib.4.cap.31. *Claſſem ſemper habuit præparatam, nam apud Miſenum, & Ravennam ſingulæ legiones cum Claſſibus ſtabant, ne longiùs à tutelâ Urbis abſcederent, & cum ratio poſtulaſſet, ſine mora, ſine circuitu ad omnes mundi partes navigio pervenirent*. Tacitus lib.4.Annal. cap.5. recenſens, quas Tiberius copias in armis retineret, *Italiam* præſediſſe narrat *utroque mari duas Claſſes, Miſenum apud &* RAVENNAM. At Cluverius pag.305. carpit Suetonium, quaſi dixiſſet, hoc fuiſſe inventum Auguſti, cùm ante ipſum, teſte Cicerone in orat. pro lege Manil. Pompejus *Italiæ duo maria maximis Claſſibus, firmiſque præſidiis* adornaſſet: & Vegetius jam recitatus non equidem Auguſtum, ſed populum Romanum id feciſſe tradat, Tacituſque nullam ipſius Auguſti faciat mentionem. Poterat laudare & Appianum, qui lib.5. de Bell. Civili pag.717. editionis Græcolat. Henrici Stephani 1592. refert Auguſtum ante Actiacum prælium *Naues Ravennâ longas quamplures adduci curaſſe*, ut eas adverſus Sex.Pompejum Magni filium ſiſteret, & pag.718. Cornuficium *à Rauennâ Tarentum* eaſdem traducere juſſiſſe. Verùm Cluverius vel Tranquilli ſenſum non eſt aſſequutus, vel conſultò

ei dicam impingit, ut conficti erroris triumphum canat. Ejus hæc ſunt verba in Auguſto C. 49. *Ex militaribus copiis legiones & auxilia provinciatim diſtribuit* (Auguſtus) *Claſſem Miſeni & alteram* RAVENNÆ *ad tutelam ſuperi, & inferi maris collocavit.* Ante Auguſtum & Actiacum prælium vagę erant Romanorum claſſes, eò occurrere juſſæ, quò bellorum vices expoſcerent: & toto Imperio diſtributę, ut nationes nondum pace firmatas compeſcerent. Ità Polybius lib. 2. circa Dyrrachium habitam claſſem memorat: alias in Siciliâ, & Sardiniâ locat Livius lib. 23. eaſque *Provinciarum præſides* vocat. Et omnes Provincias, non tantùm Siciliam, claſſes alere conſueviſſe, tradit Cicero in Verrinâ quintâ. At Auguſtus, poſt Actiacam victoriã, toto Orbe pacato, Claſſes ſic antea diſperſas & vagas in duas maximas veluti coëgit, & apud Ravennam & Miſenum ad Imperii ſecuritatem & præſidium diſpoſuit, ut *inter ſe connexa*, uti ait Tacitus, utrumque mare clauderent, & inde ob ſtationis opportunitatem *ſine mora ad omnes mundi partes pervenirent*; Nam *Claſſis Miſenatium*, proſequitur Vegetius de hac Auguſti diſtributione dubiò procùl loquens, *Galliam, Hiſpanias, Mauritaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Claſſis autem Ravennatium Epyrum, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, & Cyprum petere directâ navigatione conſueverat.* Ex quibus verbis etiam liquet, nullas ad eas Provincias, ut anteà, Claſſes relictas fuiſſe. Itaque Auguſtus primus quidẽ Claſſes, ex toto Romano Orbe collectas, Miſeni & Ravennæ conſiſtere juſſit, fixaſque & ſtabiles ordinavit· idque voluit Svetonius, nec aliter intelligendus eſt Tacitus, quem planum eſt, Auguſti ordinationem reſpexiſſe; ſub Tiberio enim nil immutatum, ut docent ejus verba ſequentia. Porrò Vegetius non nominat Auguſtum, ſed populum Romanum, quia etiam eo cuncta ad ſe munia trahente, adhuc tamen majeſtas & nomen populi Romani prætendebatur. Et Cicero in oratione prò lege

ge

ge Manil.Pompejum duo maria maximis Claſſibus adornaſſe ait, nullâ ſtationum, quibus eſſent infixæ,mentione habitâ. Imò eas ex variis Imperii locis collectas, opportune ita ordinaverat Pompejus contra piratas maria omnia direptionibus infeſtantes, ipſique Italiæ imminentes. Unde num.35. ait orator: *tria frumentaria ſubſidia reipublicæ*, videlicet Siciliam, Africam, atque Sardiniam, *firmiſſimis præſidijs,claſſibuſque munivit*, & paullò poſt num. ſequenti: *Miſſis item in oram Illyrici maris, in Achaiam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis claſſibus, firmiſſimiſque præſidiis adornavit*. Ita Pompejus tumultuario & ſubito ad piraticum bellum apparatu, non certis & manſuris ſedibus, Claſſes circa Italiam ſtatuerat.

Porrò eâ ratione, qua maritimas Claſſes opportunè locavit Auguſtus, *ex militaribus etiam copiis legiones, & auxilia provinciatim diſtribuit*. Cùm enim prius quò bellorum pericula vocarent, eò exercitus traducerentur, compoſitâ pace,legiones ſuis quæque provinciis deſignatę ſunt, ad limites tuendos, & reipublicæ robur & tutelam. Quod ſanè conſilium inter principatus arcana retulit Tacitus Annal. 1.cap.9. *Dum mari Oceano, aut amnibus longinquis ſeptum Imperium: legiones, provinciæ, Claſſes, cuncta inter ſe connexa eſſent*.

Imperatores poſt Auguſtum, optimum ejus conſilium ſequuti, Claſſem Ravennæ habuere. Meminit Tacitus bello Vitelliano hiſtor.lib.2.cap.10.lib.3.cap.6. & 40.Spartianus ſub Didio Juliano cap.6. & Notitia Imperii, quam ſub Honorio conſcriptam eruditi cenſent. Conventum Navium ad Urbem Ravennatem fieri, nautaſque traduci juſſit Theodericus ex Caſſiodori epiſt.16. & tribus ſequentibus lib.5. Nec lapidum teſtimoniis deſtituimur, quorum unicum ex Grutero pag.359. 3. adſcribam inſtar exempli: ceteros in ejus indice uno conſpectu reperies.

T. APPEIO. T.F. VEL
ALFINIO. SECVNDO &c.
PRAEF. VEHICVL. SVB. PRAEF
CLASS. PRAET. RAVEN. &c.

Si quæras quo navium numero Claſſis Ravennas conſtaret, fruſtra auctores antiquiores ſolicitaveris. Unus Jornandes ſexti ſeculi ſcriptor, teſtimonium Dionis, quod nuſquam hodie occurrit, nobis ſervavit. Ejus ſunt verba de rebus Getic. cap.29. ex recognitione Vulcanii: *Claſſem CCL. navium Dione referente tutiſſima dudum credebatur recipere ſtatione*. Poſt Actiacum prælium cum *experimento tanti certaminis* patuiſſet, *Liburnorum naves*, quibus præcipuè victus fuit Antonius *ceteris aptiores*, ſimilitudine & nomine uſurpato ad earum inſtar Claſſem Romani Principes texuerunt. Ita Vegetius lib.4. cap.33. qui & Claſſem Miſenatem, & Ravennatem eodem genere navium fuiſſe inſtructam in ſuperiori cap.32. dixerat.

At epigrammata antiqua apud Cl. Fabrettum eas non *Liburnas*, ſed *Trieres*, ſeu *Triremes* vocant. Tria Ravennenſia exſcribo ex cap.5. pag.365. Inſcription. domeſticar. alia Miſenatem Claſſem ſpectantia prætermitto.

T. FLAVIO. CANDIDIO
MILITI. CLAS. PR. RA
BEN. III. HERCVLIS
NATIONE. SIRVS

Sécunda inſcriptio exhibet militem CL. PR. RAV. III. AVG. tertia denique alium militem C. P. R. III. PACE. Quippe notam illam III. *Trierem* ſignificare eruditus Auctor hic indicat, & in Syntagm. de Colum. Trajana cap.4. pag. 113. latiùs probat. Quo videtur Vegetius deceptus, cùm Claſſem ex Liburnis conſtructam memoriæ tradidit. At diligen-

ligentiſſimus hic ſcriptor mihi eſt defendendus.

Quodcumque genus navis militaris ſequioribus temporibus, cùm fortè noſtræ inſcriptiones inciſæ ſunt, *Trieris*, ſeù *Triremis* nomine appellabatur. Livius lib. 33. cap. 16. Romanos ait cum Philippo conveniſſe, *ut naves omnes tectas* (ſcilicet militares) *traderet*. Has Zonaras, rem eandem narrans τριήρεις, *Tieres*, ſeù *Triremes* vocat, unde Heſychio τριήρεις, *Triremis militare navigium quodcumque* dicitur. Scalptores igitur lapidum Rauennatium vulgato ejus temporis vocabulo uſi, *Trierem* uſurparunt pro omni genere navis militaris. Non tamen adeò obſoletum Liburnarum nomen, ut prorſus memoriæ hominum exciderit. Exſtat inſcriptio Rauennatenſis apud eumdem Fabretum in Syntagmate Columnæ Trajan. pag. 115., quo memoratur SVAVIS. DE. LIBVRNA. DIANA. Alias profert inſcription. domeſticar. lib. 5. pag. 366. quas inter eam quæ numer. 122. ſignatur ex Reineſio Caprulis exſtare, à proximâ Aquilejâ illùc translatam fuiſſe oportet, nam ibidem olim poſitam in meis ſchedis reperio. De Liburnicis Claſſis Rauennatis mentio eſt apud Tacitum hiſt. 3. cap. 14. 42. & alibi. In Terracinæ expugnatione, quam idem Auctor deſcribit cap. 77. Vitellianis Claſſem invadentibus *ſex Liburnicæ*, inquit, *inter primum tumultum evaſere, in quîs Præfectus Claſſis Apollinaris, reliquæ in litore captæ.* Tota ergo hæc Claſſis, quæ Miſenatis pars erat, Liburnis conſtabat. Hinc apparet *Trieris*, & *Liburnæ* nomen promiſcuè fuiſſe acceptum. Sane utrumque rem eamdem deſignare tradit Svidas: τριήρεις, *triremes*, *bellica navigia*, *quæ liburnæ vocantur.* At Vegetius licet ſcriptor poſterioris ævi, cùm tamen tempora Auguſti reſpiceret, maluit eam appellationem, quam tunc uſurpatam noverat, retinere, naveſque Claſſiarias & militares, *Liburnas* vocavit. Et quidem Plutarchus quoque in Antonio, naves, quibus uſus eſt Auguſtus bello Actiaco, *Liburnas* appellavit. At Vegetium ità vindicatum dimittamus. Porro III. *Herculis*

lis, Auguſti, Pacis, Providentiæ, & cetera vocabula, nomen navis, ſeu inſigne indicant, de quibus eo loco Frabrettus, Schefferus de militiâ naual. lib. *3*. cap. 1. & Seldenus de DIS Syris, Syntagm.2. cap.1*6*.

Militum Claſſiariorum mentio ingeſta quæſtionem excitat, num ii legionarii eſſent, vel deterioris in militiâ gradûs? Vegetius loco jam recitato diſertis verbis ait, *apud Miſenum, & Ravennam ſingulas legiones cum Claſſibus* ſtetiſſe. Hunc acerbius ſugillat Lipſius de magnitud. Rom. lib.1.cap.5. & claſſibus non legiones, quæ *Civibus* conſtabant, ſed Cohortes *exterorum* militum impoſitas contendit. Tacitus enim non ſemel refert, Claſſiarios militiam legionariam, ut honeſtiorem, petiiſſe, & aliquandò impetraſſe. Et de Claſſe Ravennate loquens, *ambiguos*, ait, *militum animos, quod magna pars Dalmatæ, Pannoniique erant*. Locus eſt lib.*3*. hiſt. cap.12.In Lipſii ſuffragium convolant Fabrettianæ inſcriptiones, quibus milites duo natione *Cilices*, unus *Syrus*, alter *Ægyptius*, tres *Pannones*, alter *Beſſus*, & poſtremus *Delmata* Claſſibus Miſenenſi, & Ravennati adſcripti memorantur. At variatum, ut pleraque in militiâ Romanâ, in delectu quoque Claſſiariorum militum, mihi certum videtur, vel ob rerum difficultatem & opportunitatem, vel pro libitu Principum. Nec ea propter notandus Vegetius, qui ex more ſui ævi, vel potius Auguſtæi, ad quod ejus verba referri debent, loquutus fuit. Nam hac ipsâ ætate Auguſti certo teſtimonio diſcimus Legionem XVII. Claſſi adſcriptam. Inter nummos M.Antonii, quibus legionum nomina ſcalpta ſunt, unum conſpicimus cũ hac inſcriptione: LEG.XVII. CLASSICAE. apud Urſinum Patinianæ editionis pag.*31*. Quæ eadem fortaſſe ſeptima decima legio eſt, quam, tradente Tacito hiſtor.1. cap.80. *è Coloniâ Oſtienſi in Urbem acciri Otho juſſerat*, ibi detenta ut Claſſi inſtruendæ præſtò eſſet. Nam Oſtiæ Claſſem habitam hoc ævo, ſatis eſt notum. Præterea *Legio Claſſica* eſt apud eundem lib.1. hiſt. cap.*3*1. *& prima Claſſicorum*

rum Legio lib.2.cap.*62*. memoratur. Ut verò ſaxa Fabretti, quæ milites externos ſignant, alio lapide collideremus, opportunè ante paucos dies in Portu Romano Trajani effoſſum eſt præclarum epigramma ſepulcrale, quod manu CL. D.Bernardi Montfauconii, cujus alibi erit mentio, deſcriptum hic profero.

C. DOMITIVS. POLLIO
PATER. VETER. AVGVSTI. EX
CLASSE PRAETORIA. MISENAT
FECIT. SIBI. ET
DOMITIAE. C. F. PIAE. ET
DOMITIAE SPEI. LIB. ET. CONIVG
LIBERTIS. LIBERTABVS. POSTERIS
EORVM
HVIVS MONVMENTI. INTROEVNTIB
ſic
PARS. SINSTERIOR. AD. FAMILIAM. LSS.--
PERTIN
IN. FR. PED. XVI. IN. AGRO. PED.XXXVIIII.

Domitius Pollio (quod cognomen genti Domitiæ uſurpatum fortaſſe alibi non reperies) *Pater* vocatur, quia ejuſdem nominis filius tunc vivebat. Ergò hic miles erat *veteranus* ex Claſſe Prætoriâ Miſenate, Legionarius utique, cùm notas omnes Civis Romani præſeferat. De ſtatu moveri nequit quæſtio, indicio conjugis quę etiam ejus liberta dicitur. Frequentiſſimum enim erat, ut herilis affectus in maritalem ſocietatem coaleſceret, ideoque paſſim iidem *patroni & conjuges* in marmoribus inſcribuntur. Octo ejuſmodi exempla producit idem Fabrettus cap.4. p.289. In antiqua quoque militiâ legionarii milites ad maritimas expeditiones cogebantur. Refert Polybius lib.1. Claudium bello Punico primo, *remiges è veſtibulo navibus impoſuiſſe, cum ſelectis epibatis, qui ex univerſis* Legionibus *ſeſe offerebant*. Et Livius lib.*36*. cap.*3*. ait Senatum decreviſſe, *Colonis maritimis*

mis (qui cives Romani cenſebantur) *cùm cogerentur in Claſſem*, *rei navalis vacationem non eſſe*.

Ante quam pedem è Claſſe efferam, idem Livius ab injuriâ eſt vindicandus. Hæc ille ſcripſerat lib.4. cap.33. *Claſſibus quoque ad Fidenas pugnatum cum Vejentibus*, *quidam in Annales retulere*: *rem æque difficilem ac incredibilem*: *ne nunc lato ſatis ad hoc amne*, *& tum aliquando*, *ut à veteribus accepimus*, *arctiore*. Tanaquillus Faber lib.1.epiſt. crit.47. oſcitantiæ aut inſcitiæ inſimulat nobiliſſimum hiſtoriæ Romanæ conditorem. Si enim, inquit, ſciviſſet, veteres *Claſſem* numero ſingulari vocaſſe, non modo exercicitum navalem, ſed terreſtrem etiam; in plurium verò numero *Claſſes* uſurpaſſe pro *Equitibus*, ſeù *Equeſtribus* copiis, teſtantibus Virgilio, Feſto, Agellio, Iſidoro, & aliis, mirari tantopere deſiiſſet, *Claſſibus* ad Fidenas pugnatum. Ejuſmodi lapſum hinc fluxiſſe ait Carolus Datus in præfat. libri inſcripti *Proſe Fiorentine*, quòd Livius, peregrinus homo cũ eſſet, vim & ſenſum Romanę locutionis perfectè callere non poterat. Eoque tam grandi exemplo ſuos docere putat, nil hodiè quoque, niſi ex Arno cum lacte hauſtum, illime & purum fluere. At docti viri non animadverterunt ad integram narrationem prępii,in quo cùm fuiſſet certatum tàm pedeſtribus quàm equeſtribus copiis, ſcriptores illi qui retulerant, pugnatum *quoque claſſibus*, non poterant eo vocabulo denuò *equites* ſignificare, ſed re verà de navali prępio intellexerunt. Quod cum vidiſſet Livius, *rem difficilem* credidit, niſi forte id geſtum diceretur ,ut ſubdit, *in trajectu fluminis,probibendo aliquarum navium concurſum.*

Tanta porrò rei navalis Ravennæ cura & nautarum frequentia fuit, ut Armamentarium extruendis navibus ampliſſimum in eâ eſſet, teſte Appiano lib. 5. bell. civil. pag. 718. quod tempore Theoderici adhuc manebat. Jubet enim Rex epiſt. 18. lib. 5. Caſſiodori, convenire *ad Urbem Ravennatum navigandi artifices, ut adventus eorum conſtructioni navium opportune videatur offerri.* Prętereà &

Tem-

Templum Neptuno dicatum, & Neptunalia feſta inſtituta fuere. Exſtat Ravennæ, teſtante Rubeo lib. 1. hiſt. inſigne antiquitatis exemplum, quo ſignificatur, L. Publicium Italicum largitiones populo fieri juſſiſſe IN AEDE NEPTV. QVAM IPSE EXTRVXIT. DIE. NEPTVNALIORVM. Illud recitat etiam Gruterus pag. 460. num. 3. Neptunum maris Deum præſidem omnes norunt. Neptunalia in ejus honorem Romæ celebrabantur x. Kal. Auguſti, ut notatur in veteri Kalendario. Feſta hæc navigiis agebantur, teſte Auſonio in Ecloga de feriis, & eo die ferias inſtitutas docet Varro de ling. Lat. lib. 5. Immo ludis Neptunalibus varia ſpectacula edita intelligo ex Lactantio lib. 6. divin. inſtit. cap. 20. quo loci Circenſes Neptuno dicatos memorat. Eo ergo die, quo Romæ, etiam Ravennæ Neptunalia, de quibus in inſcriptione L. Publicii, celebrata ſuſpicari poſſumus, & ſimili, ſi non pari, ſpectaculorum genere & pompâ.

At hæc inania nautis præſidia, & vana falſi numinis religio. Portum Ravennatem brevia & ſyrtes ad triginta ſtadia, ut refert Procopius jam adductus, rer. Gothic. lib. 1. cap. 1, obſidebant. Quare Turris ædificata ad ejus oſtium, quæ *Pharus*, ut celebris illa Alexandrina, vocabatur, teſte Plin. lib. 36. cap. 12, ut perpetuo lumine inter cæcos viarum anfractus nocturnos navium curſus indicio opportuno dirigeret.

Cur vero Claſſis Ravennas PRAETORIAE illuſtri vocabulo in noſtrâ inſcriptione ornata? Nomen illud in Gruterianis quoque ſeſe offert. Videas pag. 359. 3. pag. 383. 7. pag. 562. 5. & pag. 1031. 8. & Miſenenſis Claſſis *Prætoria* identidem dicta pag. 521. 5. pag. 567. 4. & 1030. 3. Lipſius de magnitud. Rom. lib. 1. c. 5. itâ vocatas putat Claſſes Ravennatem, & Miſenenſem, dignitatis cauſsâ, & quia inter minores alias, ut *prætoria* aliqua navis, eminerent. Vel exemplo *Prætorianarum* cohortium ſic appellatas, quia ad Italiæ, & Principis tutelam excubabant: quod ex locis

Taciti, & Svetonii ſuperius adductis colligitur. Schefferus de militiâ naval.lib.3.cap.7. addit, Græcis poſtea *Imperatorias* appellatas, ex Leone Imp. & Conſtantino novell.3. Quorum conjecturis oppidò acquieſco. Obſervat Fabrettus cap.5. inter domeſtic. pag.365. Caſtra Miſenatium Claſsiariorum, & fortaſſe etiam Ravennatium, Romæ Caſtris Prætorianorum militum admota conſpici; nam legitur in inſcriptione,Turri angulari eorumdem Caſtrorum inhærente C. . . . . MISENATIVM. ET . . . . Huic conjecturæ noſtra accedat, quòd ſcilicet Prætorianis Caſtris ideò Caſtra Miſenatium & Ravennatium adpoſita fuerint, quia pari nominis dignitate fulgebant: ſicuti enim illi milites è Caſtris Prætorianis, ità hi milites è Claſſe Prætoria. At dum hæc ſub manu Typograhi ſunt, ipſe clariſſimus Fabrettus, hac die vii. idus Februar. MDCC. fato non ſibi jam octuagenario, ſed literis immaturo, mortalitatem explevit. Poſt præclara volumina ſatis Orbi erudito nota, ſpem præcidit alterius operis, cui adornando vegetam & validam ad extremum uſque ſenectutem impendebat. Deſcriptionem *Agri Romani antiqui* moliebatur, cujus non locus, non ſitus, & penè dixerim ſaxum nullum eſt, quod ingenti plurium annorum labore non perluſtraverit, & eruditâ meditatione ad vetuſtatis exempla non comparaverit. Non pauca jam ordine ſuo digeſſerat, mappam Chorographicam, & nonnullas Iconographicas tabulas adumbraverat; at pleraque adhuc informia & indigeſta in adverſariis jacent, præter ea, quæ autopſiâ quæſita animo & mente complectebatur. Mihi verò inter publica damna luctuoſior amiciſſimi viri jactura eſt, qui me nunquam à congreſſu ſuo niſi cum fœnore dimittebat, addebatque animos in vetuſtatis amorem, & meam hanc lucubrationem proniori judicio exornaverat.

Ad dignitatem ſeu officium Pręfecturæ, quod in Claſſe Ravennate noſter AQUILIUS agebat, gradum faciamus. Florente Republica, vel unus ex Conſulibus, vel Duum-

Duumviri, vel Prætor, rei navalis imperium tenuiſſe ſatis ex Livio, & Polybio conſtat. Prima *Præfecti Claſſis* appellatio, ni fallor, apud eumdem Livium occurrit lib. 26. cap.40. Sub Auguſto primum hoc imperium peculiare ac perpetuum cœpiſſe, cùm ſcilicet duas Miſenatium, & Ravennatium Claſſes ordinaſſet, putat idem Schefferus lib.4. cap.5. additque nihilominus eum titulum Pompejo antea donatum, cùm ipſius poteſtati à S.P.Q.R. cuncta maria committerentur, idque dignoſci ex nummo, in cujus uno latere inſculptum eſt MAG. PIVS. IMP. ITER. in altero PRAEF. CLAS. ET. ORAE. MARIT. At nummus hic, & alter apud Fulvium Urſinum in ſecundâ tab. familiæ Pompejæ, non pertinent ad An. Pompejum Magnum, cujus tamen imaginem referunt, ſed Sex. Pompejum ejus filium, qui Magni cognomine porrò uſus eſt, ut idem Urſinus & Spanhemius diſſer.6. p.558. oſtendunt. Hæret aqua eidem Urſino in explicandis duobus aliis nummis, quinto nempe & quarto ejuſdem tabulæ, quorum Epigraphe talis eſt: SEX. MAGN. PIVS. IMP. SAL. & alterius MAGNVS. SAL. IMP. ait enim in illis præter Pietatis ſignum *nihil quod notatu dignum videatur, impreſſum eſſe*; *nec enim de Salute dea quæ fortaſſe notâ illâ SAL. ſignificatur, quicquam ſe legiſſe quod ad Sextum aliquo modo pertineat*, addit Patinus, *niſi quod profugos excepit & ſervavit*. At ego aliquid notatu maximè dignum in illis reperio, quodque Sexto mirùm quantùm conveniat. Ita enim eos interpretor: *Sextus Magnus Pius Imperator* SAL*acius*. Narrat Appianus lib.5. de bell. civil. pag.729. Sex. Pompejum eò dementię veniſſe, ut ſe *Neptuni & Salaciæ filiũ appellari* ſuſtinuerit. *Salaciam* antiqui Neptuni uxorē à *Salo* dicebant, teſte Varrone lib.4. de lin. Lat. & Feſtus in verbo *Salacia*, ita vocatam, ait, *deam Aquæ, quam putabant Salum ciere, hoc eſt mare movere*. Cum verò Sex. Pompejus in nummo Q. Naſidii apud eumdem Urſinum pag.187. & in familia Pomp. num.2. ſe *Neptunum* appellari paſſus ſit, quocirca & ab

Horatio Epodon od.9. per deriſum *Neptunius* dictus, quid mirum, quòd,cum & *Salaciæ* filium ſeſe jactaverit, ipſum ſe quoque *Salacium* in nummis vocari voluerit? Primi nummi ectypum exhibui in tab.numiſmatum num.10.pag.6.

Sextus ergò Pompejus ex Senatus Conſulto *Præfecti Claſſis* titulo ornatus fuit. Sub idem temporis, adverſus eumdem Pompejum, Præfectum Claſſis Calviſium conſtituerat Octavius, teſtante Appiano lib.5. pag. 718. At non multò poſt eamdem appellationem uſurpavit M.Antonius, quamvis in ſupremo Imperii faſtigio poſitus. Unum & alterum nummum exhibet Urſinus in duobus poſtremis tabulis familiæ Antoniæ pag.32.quibus ſignatur caput ipſius Antonii & Cleopatræ, in aversâ verò facie navis cum inſcriptione: PRAEF. CLASS. Licet obvia ſit interpretatio, *Præfectus Claſſis*, ad M. Antonium referenda, attamen Patinus aliam obtrudit, & *Præfecta Claſſis*, legendum cenſet, ut ad Cleopatram is titulus pertineat. Novum ſanè vocabulum quod nonniſi mulier impotens comminiſci, & amor veſanus pati poſſit: & audax conjectura, ut ipſemet fatetur, ſed ità ut eam adoptare videatur, in Plutarcho rationem appellationis ſibi fingens. Potius alia ejuſdem explicatio arridet, ut M.Antonius ſe Præfectum Claſſis dici voluerit, quaſi à Reginâ *Claſſi* ſuæ *præfectum*. Cuique conjectandi fas eſto:nobis titulum,& dignitatem *Præfecti Claſſis* ante Auguſtum, ut propoſueramus, in more poſitam ſatis fuit oſtendiſſe. Ceterum ad ejuſdem Imperatoris ordinationem, quod Scheffero placuit, & noſtrum argumentum attinet,videntur referenda verba Vegetii lib.4.cap.32. ubi ait: *Liburnis quæ in Campania ſtabant Præfectus Claſſis Miſenatium præerat, eæ vero, quæ Jonio in mari locatæ fuerant, ad Præfectum Claſſis Ravennatium pertinebant*. Et manſit nomen dignitatis in utraque Claſſe, Tacito non ſemel atteſtante locis inferius recitandis, & inſcriptionibus quæ ſunt incerti temporis. Has, ne paginam in re certâ lapidibus obruam, petere poteris ex Scaligeriano indice

apud

apud Gruterum, & nonnullas dabit Fabrettus. Porrò *Præfectus Claſſis* propriè in milites Claſſiarios imperium exercebat, ne quis eum cum *Præfecto remigum*, cujus meminit Tacitus An.13.cap.30. confundat. Hunc tamen, ut & alios variis in Claſſe muneribus admotos, illius dicto & ſupremo nutui parviſſe, non ægrè credendum eſt.

Tandem, ut propius ad noſtrum AQUILIUM oratio accedat, quæramus cujus ordinis & dignitatis Præfecti Claſſium haberentur. Tacitus nobis toties laudatus lib.2. hiſt.cap.100. Lucilium Baſſum, Ravennati ſimul, & Miſenati Claſſibus à Vitellio præpoſitum, ideo moliri defectionem Ravennatis aggreſſum fuiſſe narrat, *quòd non ſtatim à Vitellio præfecturam Prætorii adeptus foret.* Præfecti Prætorio ab ordine Equeſtri ſumebantur ex Mæcenatis conſilio, quod Auguſto dedit, teſte Dione lib.52. pag.480. nec niſi ſub Severo Alexandro id mutatum, *qui Præfectis Prætorio ſuis ſenatoriam addidt dignitatem*, uti refert Lampridius in vita cap.21. & ut rem præter morem narrat noſter Cornelius lib.4. hiſt. cap.68. Mucianum, qui ante adventum Veſpaſiani vim & poteſtatem principatus Romæ complectebatur, Aretinum Clementem Prætorianis præpoſuiſſe, *quamquam ſenatorii Ordinis*. At diſertis verbis Svetonius de Tito ait cap.6. *Præfecturam quoque Prætorii ſuſcepit, nunquam ad id tempus niſi ab Equite Romano adminiſtratam*. Quod videtur contrarium teſtimonio Taciti nunc relato de Aretino, qui ante Titum Præfectus fuit. Cùm itaque Baſſus ex Præfecto Claſſis Ravennatis ad Præfecturam Prætorii evehi ambiret, tunc equeſtris Ordinis fuiſſe oportet. Ad id etiam oſtendendum prælucet ipſemet Tacitus hiſt.3. cap.12. quo loci Cornelium Fuſcum Claſſi Ravennatenſi Præfectum deſtinatum refert. Is vero Fuſcus teſte eodem hiſtorico lib.2.cap.86. *claris natalibus primâ juventâ, quietis cupidine, ſenatorium Ordinem exuerat*. Ergo inter Equites manſit, & Eques ad Præfecturam Claſſis evectus eſt. Rem verò mihi nullam faceſſit exemplum Ani-

ceti Liberti, qui Claſſis apud Miſenum Præfectus fuit, eodem Tacito auctore lib.14.Ann.cap.3. Nam Neronem qui Rem publicam peſsundare, & cuncta ſuſque deque verſare inter Imperii jura recenſebat, hoc etiam præter morem induxiſſe non eſt mirum. Non ita Auguſtus, qui bello civili Pompejano non ſuſtinuit Menodorum Libertum, non Præfectum modò Claſſis,ſed Præfecti Legatum conſtituere, niſi prius ingenuum declaraſſet, teſte Appiano lib.5. bell. civil. pag.718. Stetit ergo Præfectura Claſſium Ravennatis, & Miſenatis apud Equites Romanos, & quidem illuſtriores, & ſummis in Republica dignitatibus proximos. Hinc nemo dubitet, clarum natalibus, & inter Equites Romanos ſplendidiſſimum AQUILIUM affirmare, quem PRAEFECTVM CLASSIS PRAETORIAE RAVENNATIS inſcriptio noſtra pronunciat.

CAPUT V.

Procuratorum Cæſaris varia genera. Patrimonium privatum, & publicum, quibus diſtinctus Procurator impoſitus, & quando id cœptum. Spartianus malè à Salmaſio habitus explicatur & illuſtratur. Aquilius patrimonium publicum adminiſtravit. Quid ſit: bona in formam patrimonii redigere, & publicare. *Aquilius Procurator patrimonii in Urbe. Ejus officium, & auctoritas. Quo tempore illud finiretur.*

PROC. PATRIM. BIS.

Procuratori Patrimonii bis.

PROCURATORES per provincias ab Imperatoribus conſtituti ſunt, vel ut eas regerent cum poteſtate gladij, (quod dictum intelligas de provinciis minoribus, ut duæ Mauritaniæ, Rhætia, Noricum, & aliæ, *quæ procuratoribus cohibentur*, inquit Tacitus lib. 1. hiſt. cap. 11. qui etiam Præſides dicti, vndè in inſcriptionibus *Procurator, & Præſes Alpium, Proc. & Præſes Sardiniæ*) vel ut tributa exigerent, quos idem Tacitus in vitâ Agricolæ cap. 15. perſtrinxiſſe ait Britannos, qui querebantur, *ſingulos olim ſibi Reges fuiſſe, nunc binos imponi, è quibus Legatus in ſanguinem, Procurator in bona ſæviret.* quam apud Provinciales invidiam ut declinaret Antoninus Pius, *procuratores ſuos modeſtè ſuſcipere tributa juſſit*, teſte Capitolino in vita cap. 6. Caveas Sponium, ut hic obiter cum P. Harduino moneam, qui libro Gallicè inſcripto *Recherches de l'Antiquité* pag. 143. in hunc locum Capitolini intruſit, addiditque *ducenteſima*, quaſi auctor de tributis ducenteſimis mentionem faciat, cùm ne veſtigium quidem ejus vocis ſit, nec eam diligentiſſimi Caſaubonus, & Sal-

Salmaſius, qui infinitos prope manuſcriptos Codices excuſſerunt, uſquam invenerint. Alij demum Procuratores impoſiti, ut poſſeſſiones & res Cæſaris in Provincia procurarent & hi *Procuratores patrimonii*, ſeu *rei priuatæ* vocabantur, de quibus ſermo nobis eſt. At patrimonii Cæſaris nomen duplici ſubinde ſignificatione acceptum fuit. Aliud enim erat patrimonium, quod propriam ſubſtantiam, & bona patrimonialia Principis complectebatur, aliud bona fiſcalia: & utraque propria Principis erant. Hac tamen differentiâ, ut primi generis ea eſſent, quæ Princeps, uti privatus, nullo dignitatis reſpectu poſſidebat, & in eius heredes tranſibat, etiam ſi non ſucceſſiſſent in Imperio. Huiuſmodi erant agri, quos *raros per Italiam* tenuiſſe Tiberium, ait Tacitus Annal. 4. cap. 7. qui alibi *privatam Principis fortunam* vocat, cum Senecam criminationibus petitum Neroni opes ſuas offerentem inducit, Annal. 14. cap. 54. Auguſtus plurima bona propria Agrippæ donaverat, quæ ejus morte ad ipſum redierunt, uti refert Dio lib. 54. pag. 542., qui in fine libri pag. 495. eumdem à Neapolitanis Capreas permutatione agri redemiſſe ait. Huc quoque referri debet *privatum patrimonium*, quod fratres ſuos, non regnum, ſibi vindicare poſſe, ajebat Darius Perſarum Rex apud Juſtinum lib. 2. cap. 10. Et rurſus *patrimonium privatum*, quod Antoninus Pius *in filiam contulit*, qui etiam *in ſuis propriis fundis vixit, variè, & pro temporibus*, utrumque atteſtante Capitolino cap. 7. ejus vitæ. Hos ſanè fundos paſſim *patrimoniales* appellant Imperatores lib. xi. Codicis Juſtinianæi tit. 61. 62. & 63. quos etiam *rei privatæ* vocabulo deſignatos ibidem invenies, licet ejuſdem vocis notio varia & inconſtans ſit, ut non ſemel adnotabimus.

Sub alio genere bonorum patrimonialium cenſebantur *fiſcalia*, quæ quidem Patrimonium Principis erant, ſed non propriè, quia cum dignitate, vel ejus ratione, Principi accedebant. Res enim Fiſcales *quaſi* propriæ & privatæ Principis ſunt, ut definit Ulpianus in l. 2. §. 4. digeſt. ne quid

in

in locis publ. His adnumerabantur, præter vectigalia & tributa, bona damnatorum, vacantia, comiſſa, theſauri, quorum explicationem non vacat hoc loco aggredi. Rectè quidem diximus, diſtinctum fuiſſe patrimonium *principis*, & *fiſcale*, & rurſus utraque in Principis poteſtate & arbitrio. Nam & Dio lib.53. pag.511. in fin. licet agnoſcat diſtinctam fuiſſe pecuniam Principis & publicam, fatetur tamen *ſatis ſe non videre inter hujus Principis, & publicum ærarium quid interfuerit*. In hunc ſenſum intelligendus eſt Seneca, ubi ait: *Cæſar omnia habet, fiſcus ejus privata tantum ac ſua: & univerſa in imperio ejus ſunt, in patrimonio propria*, lib.7. de benef. cap.6.

Utrumque patrimonium *Procurator* Cæſaris adminiſtrabat. Quod pertinet ad bona privata, extat tit.19. lib.1. digeſt. inſcriptus *de officio Procuratoris Cæſaris, vel Rationalis*, ſub quo in l.2. & 3. fit mentio bonorum Principi obvenientium ex hereditate, in quâ proprio & privato nomine inſtitutum fuiſſe nemo dubitaverit. Eumdem Cæſaris *Procuratorem* bona fiſci curaſſe patet ex l.5. dig. de jure fiſci; nec aliis exemplis immoror. Porrò patrimonium Principis tam privatum quam fiſcale, ſed illud magis propriè, ſicut diximus, *privata res*, & *privata ratio* appellabatur; & hinc *Prourator privatæ rei* paſſim occurrit, qui poſteriori Imperatorum ævo titulum *Comitis privatarum*, & *Comitis patrimonii* induit. Nos primam appellationem, quæ tempora noſtræ inſcriptionis reſpicit, proſequamur. Procuratoris patrimonii meminit Ulpianus in l. cum ſervus §.10. D. de leg.1. & Lampridius in Commodo cap.20. Privatæ verò rei Procuratorem ante adeptum Imperium fuiſſe Macrinum, teſtatur Capitolinus in vit. cap.7. & Procuratores rei privatæ *ſuffragiis abſtinere* jubet Conſtantinus Imp. in leg.2. Cod. de murileg. Quod eſt, uti explicat Cujacius in hanc legem par.2. tom.2. oper. pag.165. Procuratores pretio, vel patrocinio non eſſe creandos. Ceterùm ejuſdem notionis eſſe *rem privatam*, & *patrimonium*, conſtat ex leg.3. C. de

K fun-

fundis rei priv.tit.66.& toto tit.68.Cod. de agric. & mancip. Ævo ſequiori, quo, ut ſupra monuimus, Procurator patrimonii vocabatur *Comes*, præter curam rei & ſubſtantiæ privatæ, ſolicitudinem quoque parandi menſam Principis gerebat. Utrumque liquet ex Caſſiodoro lib.6. ep.9. ubi formulam Comitis patrimonii recitat. Moremque notatu dignum addit, hunc ſcilicet, finitis epulis, privato Principis colloquio fuiſſe donatum: *Tempora noſtræ lætitiæ*, loquitur Rex, *ſecretaria tua ſunt, cum pectus redditur curis alienum: & tunc tribuitur ſuggerendi locus, quando cunctis adimitur. Meritò, ut qui es Judex tanti apparatus & epularum, delinitus cibis tibi animus concedatur.*

Hæc *procuratio privatarum rerum primùm* ſub Severo *conſtituta eſt*, ut narrat Spartianus in ejus vitâ cap.12. invito Salmaſio, qui in notis ad eum locum cenſoriam virgam in graviſſimum hiſtoricum perſtringit. Ait enim, jam ab Auguſti temporibus, & rem & nomen ipſum fuiſſe cognitum cum à Strabone lib.17.munus hoc appelletur ἴδιος λόγος, hoc eſt ad verbum *privata ratio*, vel *rationis privatæ* procurator, qui *bona caduca, & vacantia, ut fiſco Cæſaris adnecterentur, curabat.* Quod idem officium fuit ejus, qui procurator rei privatæ dictus eſt, etiam poſteriorum Imperatorum ævo: & plura in hanc ſententiam congerit. At Pancirolus in Commentar. ad Notitiam Imperii Orient. cap.87. putat, ita intelligendum locum Spartiani, ut cùm antea Cæſares diſtinctos procuratores ad viceſimam hereditatum, & ad bona caduca haberent, tunc demùm Severus unicum procuratorem, qui non tantum hæc adminiſtraret, ſed etiam bona damnatorum, de quibus eſt ſermo apud Spartianum, invenerit.

Mihi aliter evolvendus hic nodus videtur, & hiſtorici famæ conſulendum ex ipſo contextu narrationis, qui talis eſt: *Interfectis innumeris Albini partium viris, inter quos multi principes Civitatis, multæque feminæ illuſtres fuerunt, omnium bona publicata ſunt, ærariumque auxerunt.* In

fiſcum

fiſcum ergo relata hæc bona, vel tamquam damnatorum, vel tamquam vacantia, & per Procuratorem Cæſaris, ſeù Fiſci, qui pridem conſtitutus erat, adminiſtrata. Sequitur mox Spartianus: *Filijs etiam ſuis ex hac proſcriptione tantum reliquit, quantum nullus Imperatorum, quûm magnam partem auri per Gallias, per Hiſpanias, per Italiam Imperator jam feciſſet, tuncque primùm privatarum rerum procuratio conſtituta eſt*. Jam intelligis, Severum bona alia, reſque proſcriptorum publicaſſe, & fiſco addidiſſe, alia verò additis iis,quæ *jam* fecerat, in patrimonium ſuum privatum, & propriam ſubſtantiam retuliſſe. quod patet ex quo ea *filiis reliquit*, ut ſupra notavimus. Nova ergo procuratio reſpicit hæc propriæ ſubſtantiæ bona adjecta, & relicta filiis. Statim enim ſubjicit, *tuncque primùm privatarum rerum procuratio conſtituta eſt*; atque ita cùm antea tàm patrimonium fiſcale, quàm proprium, uno eodemque procuratore regeretur, ea officia & munia diſtinxit Severus, & antiquum procuratorem adminiſtrando fiſcali patrimonio, novum verò à ſe inſtitutum privato ſuo patrimonio, jam in immenſum aucto, non tam ex bonis proſcriptorum, ut voluit Pancirolus, ſed ex auro per Gallias, per Hiſpanias, & per Italiam ante conflato, conſtituit.

Nec reprehendendus Spartianus, quòd privatarum rerum nomine privatum patrimonium, & proprium principis tantummodò deſignavit. Nam reverà, & propriâ vocabuli ſignificatione, res privata & privatum patrimonium differt à patrimonio fiſcali,quod impropriè, & *quaſi* privata principis res dicitur Ulpiano in recitatâ lege ſecundâ. Hinc Corippus de laudibus Juſtini minoris,eâdem vocis notione uſus, ait:

———*Nos quæ tua ſunt privata vocamus*.

quæ diſtinctio ſuffragio imperatorio munitur. Theodoſius enim, & Valentinianus patrimonium fiſco adjectum *ſacrum* appellant in l.ult.Cod.de vectigal. cùm iidem Imperatores privati patrimonii nomine deſignent agros, qui ad pro-

priam, & privatam ſubſtantiam pertinent in l.ultim. Cod. de agricol.& mancip. Ad quem eundem ſenſum noſtram quoque inſcriptionem revocamus: quæ cum AQUILIUM *Procuratorem patrimonii* præferat, & deinde Procuratorem *hereditatium patrimonii privati*, inter utrumque patrimonium diſcretam ſignificationem oſtendit.

Jam verò ex hac patrimoniorum diſtinctione ad ipſam noſtræ ejuſdem inſcriptionis explicationem dilabimur. Et primùm, quòd ea *Patrimonium* ſolitariè prolatum, & *Patrimonium privatum* rem diverſam & diſtinctum munus & officium deſignet, eo tempore inciſam jure & meritò ſuſpicor, quo *Procurator* unus patrimonium ſeu ſacrum, ſive fiſcale, vel denique publicum appelles, alius vero *patrimonium* privatum, & ſubſtantiam propriam Principis adminiſtrabat. Præterea id conſtare arbitror, eo ævo *patrimonii* nomen ſimpliciter dictum, non hoc privatum Principis, ſed publicum, & ſacrum ſignificaſſe; atque inde cum noſter AQUILIUS *patrimonii Procurator* dicatur, hoc ipſum publicum rexiſſe & adminiſtraſſe. Teſtimonium noſtrorum in Jure conſultorum, quo non majus ac illuſtrius, appello. Ulpianus in l. cum ſervus in fine d. de legat.1. hæc ait: *Sed ea prædia Cæſaris, quæ in formam patrimonii redacta ſub Procuratore patrimonii ſunt &c.* Prædia & bona, quæ in *formam patrimonii* rediguntur, publica fiunt, & regali patrimonio, non privato, accreſcunt. Hujuſmodi ſunt bona damnatorum, vacantia, caduca, & ſimilia, quæ fiſco accedere docent tituli in jure, *de jure fiſci, ubi cauſæ Fiſcales, de Advocato fiſci*, & ſimiles. Et tunc Bona *incorporari* dicebantur ex l.1. Cod. Theodoſ. de incorporat. Eaque fiſco *addici* jubet Imp. Honorius in l.23. ejuſdem Cod. de bonis proſcript. ſeu *vindicari*, & *adnecti*, ut in l.4. & 12. ejuſdem tituli. Hinc Hadrianus *damnatorum bona in fiſcum privatum* (intelligo patrimonium privatum) *redigi vetuit, omni ſummâ in ærario publico receptâ*, apud Spartianum in vitâ cap.7. Scio ſcriptores, præſertim mediæ ætatis, abuti his voci-

vocibus *fiſcus*, & *ærarium*, & privatum *ærarium* aliquando privatum *fiſcum* appellare. Sed magis proprie *fiſcus* de principis *ærario* dicitur, ut notavit Salmaſius ad hunc Spartiani locum, & nonnulla habet Fabrettus inſcript. cap. 3. pag. 196. Porrò, quòd bona redacta in patrimonium, publici Iuris fierent, *publicata* dicebantur. Tacitus Imperator *patrimonium ſuum publicavit, quod habuit in redditibus HS. bis millies octingenties*, ut narrat Vopiſcus cap. x. Hoc eſt bona propria imperii dominio conſecrare, & quod privatum erat, publicum & ſacrum patrimonium facere, uti explicat Gutherius de offic. domus Aug. lib. 3. cap. 27. id verò Plinius, ut opinor, *ex patrimonio referre in Imperium* vocat, in Panegyr. cap. 50.

Igitur ex relato Ulpiani teſtimonio duo elicimus; primum, quod bona in patrimonium redacta, publica ſunt & fiſcalia; alterum quòd Procurator patrimonii is eſſe intelligitur, qui eadem bona curat & adminiſtrat. Conſtantius Imp. in l. 3. Cod. Theod. de bonis proſcript. jubet, ut ſuper occupandis rebus ob crimina damnati, officium *Procuratoris patrimonij* conveniatur. Sanè etiam poſteriori ævo conſtare videtur, Curatorem alium conſtitutum privatæ & propriæ principis ſubſtantiæ, alium vero publicæ & fiſcali. Exſtat conſtitutio Juſtiniani l. 3. C. de quadrien. præſcript. in quâ Imperator apertè meminit Curatorum, *per quos*, inquit, *ſolemus ſubſtantiam noſtram gubernare* & mox *noſtros Curatores per quos res divinarum domuum aguntur*. Comitem privatæ ſubſtantiæ clarius explicant verba lib. 6. Baſilic. ideſt eum *qui curat res*, *in privatos principis uſus aſſignatas*. Idem ille eſt apud Zoſimum lib. 3. *Præpoſitus eorum, quæ ad Principem propriè, & privatim pertinent*, & apud Procopium in Anecdot. *Procurator privatæ Principis ſubſtantiæ*. Ab hoc ergò alius eſt *Procurator*, vel *Comes publicæ*, ſeu *fiſcalis* ſubſtantiæ. Quæ ſententia ſummo viro Jacobo Cujacio arriſit, qui in Paratitl. Codicis Juſtin. lib. 1. tit. 33. pag. 37. tom. 2. ex bonorum diuerſitate duos factos eſſe

Co-

Comites ait, ùnum qui præeſſet fiſcali ſubſtantiæ, alterũ, qui propriæ; hunc *Comitem rerum privatarum* frequentius dictum, illum *Comitem ſacrarum largitionum*. Eâ quidem notione ſumitur officium primi apud Theodoretum hiſt. Eccleſ. lib.3. cap.12. *Elpidius*, inquit, *Præpoſitus privatis Principis pecuniis & poſſeſſionibus, Comitem privatarum vocant*. At, quod pertinet ad ſecundum, ejus munus aliquantò diverſimodè explicat Gutherius lib.3.cap.16.

Nec ea diſtinctio perpetua & conſtans, ſed utrumque patrimonium Procuratori privatæ rei, vel Comiti privatarum, vt loquuta eſt inferior ætas, aliquandò ſuberat. Id ultrò fatemur, ut tamen nemo inficias eat, alternis hoc uſurpatum: adeoque rectè explicari noſtra inſcriptio poſſit, & ad ea tempora referri, quibus diſtincta patrimonia, & diverſa Procuratorum munia erant.

An verò noſter AQUILIUS *Procurator patrimonii* Cæſaris in Urbe, vel in provinciis fuerit, meritò quis dubitaverit. Tàm enim ſi tempora priorum Imperatorum ſpectamus, Procuratores in provinciis cõſtituti ſunt, quos Capitolinus in Maximinis cap. 14. *Procuratores*, & *Rationales* vocat, paſſimque eorum mentio in libris juris habetur; tùm etiam in ævum poſterius Procurator Gildoniaci patrimonii, alijque lib. xi. cod. Juſtinianæi, & in Theodoſiano memorantur. At in Urbe *Procuratorem* fuiſſe AQUILIUM, res ipſa mihi videtur oſtendere. Cùm enim quis in provincijs hoc munere fungebatur, nomen ejus provinciæ adnecti ſollemne erat. Exempla ex ipſis inſcriptionibus petamus. Apud Gruterum (non referam Procuratores provinciarum primi generis) pag.774. 4. poſitus eſt lapis *Theopraepon. Proc. ad prædia Gallicana*, pag.575. 5. *Fortunato Proc. fiſci Aſiatic.* pag.411. 1. *Flavio Proc. xx. heredit. Umbriæ Tuſciæ, Piceni*, & ſimilis 493. 1. Undè in Notitiâ Imperii occid. apud Panciról. pag. 73. Comes *Gildoniaci* patrimonii, & Procuratores rei privatæ per *Italiam*, per *Apuliam*, per *Dalmatiam*, & ceteras provincias, occurrunt. Porrò

Pro-

Procuratoris, qui in Urbe rationes Patrimonii agebat, major auctoritas, & dignitas illuſtrior erat. Si enim idem ejus officium ac poſteriori ævo Comitis privatarum, quod eruditis omnibus placet, Procuratores omnes & Rationales per prouincias ſub ſe habebat, appellationes ad ipſum deferebantur, caduca, vacantiaque bona rei principis, ſeù fiſco incorporabat, cauſas incæſtuum, ſepulcrorum cognoſcebat, quæ & alia plura eius munia videas apud Panciról.in Notit. Imperii Orient. cap.87. & Guther. de offic. Dom. Auguſt. lib.3. cap.25. nos enim ad aliud Procuratorum genus properamus.

Attamen ne adhuc hinc abeamus, una nos vocula parumper detinet. Quòd AQUILIUS dicatur fuiſſe *Procurator patrimonii BIS*, quæret aliquis, quo tempore hoc officium finiretur? Annale fuiſſe puto, ſaltem poſt Severum Alexandrum, qui *rationales cito mutavit, ita ut nemo niſi annum compleret*, teſte Lampridio in vit. cap. 46. addebatque arcanum Principatus peſſimi exempli, nam *eos, ſi boni eſſent, oderat, malum neceſſarium vocans*. *Rationalis* idem eſt ac *Procurator* eidem ſcriptori paullò antè c. 45. Sanè & inferiori Imperatorum ævo, cum nomen & munus *Procuratoris* patrimonii in *Comitem* rerum privatarum abierat, non ultrà annum productum eius officium haud modicâ perquiſitione aſſequutus ſum. Nam *Eulogius* Comes rerum privatarum fuit anno 395. ut apparet in leg.10. Cod. Theod. de infirm. ſequenti verò anno 396. idem munus exercuit *Apollodorus*, ex eiuſdem Codicis l.32.quorum appellation. Rurſus ad ann.397. Cæſario, & Attico Coſs. *Hyperechius* Comes R. P. ſignatur in leg. 14. Cod. Juſtin. de Iur. fiſc. & leg. 12. de tiron. at iiſdem Coſſ. lex 14. eod. inſcribrtur *Minervio* Com. R. P. In hujus locum ſuccedit *Firminus* ann. 398. ut deſumitur ex leg. ult. de domib. ad rem priv. & leg. ult. de conlat. fund. patrim. & perſeverabat anno 399. ex leg.25. de ſuſceptor. quem demùm excepit ſequenti anno 400.

Sal-

Salvinus cui inſcribitur lex 27.de Annon. & Tribut. ejuſdem Cod. Theod. Quibus teſtimoniis ſatis claret , Comitivam rerum privatarum annum non exceſſiſſe : quod ad hanc procurationem patrimonii, & ad aliam hereditatum , de quo nunc dicere aggredior , facile traduci poterit .

CAPUT VI.

Qui Procuratores hereditatium. Malè cum Procuratoribus Viceſimæ hereditatium confunduntur. Quid hæc Viceſima, & quando ſublata. Hereditates, de quibus in lapide Antiati, Imperatoribus ex privatorum teſtamentis obveniebant. Boni & mali Principes, diverſo tamen judicio & cauſsâ, olim ad hereditates vocati, ex quo magna iis divitiarum acceſſio. In patrimonio privato computatæ, & peculiaris Procurator impoſitus. Differentia inter hereditates privati, & publici patrimonii ex noſtrâ inſcriptione. Cujuſnam conditionis Procuratores iis dati. Vulgaris error de Cornelio Tacito, detectus. Reineſius minus rectè Procuratores ſemper libertos fuiſſe arbitratur; nam variatum arbitrio Principis. Tacitus in referendis Concionibus nimium ſibi indulſit. Humphridus Prideaux notatus.

PROC. HERED. PATRIM. PRIVAT.

Procuratori Hereditatium Patrimonii privati.

POSTQUAM ſemel & iterum Patrimonium Cæſaris adminiſtravit AQUILIUS, procurationi *hereditatium patrimonii privati* admotus eſt. Hìc aliquid novi mihi deprehendere videor, nec aliis hactenus explicatum. *Procuratores hereditatium* ſæpius ſanè offendimus in antiquis inſcriptionibus, at nuſquam inveni hoc additamentum *patrimonii privati*. Quærendum ergo eſt, quænam fuerint hereditates patrimonii privati. Primùm repetenda ſunt, quæ diximus ſuperiori capite de principis patrimonio privato, atque hinc hereditates, quæ Procuratoribus regebantur, in examen vocandæ. Procuratores hereditatum, ſeù hereditatium (utroque enim

modo eam vocem vſurpatam invenies in Pandectis, & in veterum lapidibus, uti Voſſius quoque adnotavit de Analog.lib. 2. cap.14.) apud Gruterum reperire eſt hoc modo deſignatos: pag.590. 12. *Lemno Procuratori Patrimonii, & heredit.* eadem pag.num.7. *T. Flavio Aug. lib. adiutori tabulariorum rationis hered Caſ.* N̄. pag. 346. 1. *Q. Æl. Januario Proc. hereditat.* pag.426. n. 5. *C. Junio Proc. hereditat.* Hos procuratores hereditatum eoſdem cum procuratoribus xx. *hereditatum*; remque vnam eandemque eſſe, putant Cujacius ad tit.33. lib.6. Cod.pag.826. tom.9. Pancirol. in notit. Imp.Orient. cap.74. pag. 122. Reineſius Claſſ.vi.num.57. & Fabrettus inſcriptionum cap.1. pag.37. *Præſignatorem hereditatium lapidis* Ciampiniani ad *viceſimam* pertinere arbitratur. At mihi à doctiſſimis viris liceat, etſi cum verecundiâ recedere, & oſtendere hereditates Cæſaris, ſi ita ſimpliciter proferantur, toto cœlo diſtare à *viceſimâ* hereditatum.

Hæc quidem vectigal erat ab Auguſto inſtitutum ad alendas legiones, quo quiſque heres, qui defuncto valdè propinquus non fuiſſet, vel hereditas nimis tenuis non eſſet, viceſimam ſolvere cogebatur, ut tradit Dio lib.55.pag.565. Fallitur Gutherius de offic.Dom. Aug. lib.3. cap.35. altius repetens ejus inſtitutionem, ad P.Manlium ſcilicet, ex Livio lib.7. nam viceſima à Manlio inventa, non hereditatum, ſed libertatum fuit, ut optimè animadvertit Cl. Fabrettus pag.35. Viceſimam, de qua loquimur, Nerva, & Trajanus in quibuſdam arctarunt, quod Plinius in Paneg. cap.37.& ſeq.pluribus commendat,& alias de ea leges tulit M.Antoninus ex Capitolino cap.11. tandemque Gratianus penitus ſuſtulit, laudatore ejus Auſonio teſtante. Huic vectigali Procuratorem conſtitutum tum in Urbe, tum in Provinciis,docent lapides apud Gruterum pag.411.1. pag. 589.6. apud Reineſium Claſſ. 6. 126, quem integrum exhibet Fabrettus pag.37. num.180, ubi alios videas. Hæc porrò *viceſima hereditatum* ab hereditatibus longè alia, &

Pro-

Procurator utriſque diverſus impoſitus. In lapide Romano 426. 5. *C. Junius* dicitur *Procurator heredit.* & ſubindè etiam *Pro magiſter xx. hereditatium.* ergò res, & officium diſtinctum. *Pro magiſter* hoc loco vicem magiſtri, ſeu Procuratoris gerens intelligendus eſt. Ita *magiſter*, ſcilicet procurator, *rei privatæ Africæ* appellatur Dracontius in l. 4. de jure fiſci Cod.Theod.

Ergò hereditates, quas noſter lapis Antiatinus & ſimiles proferunt, eæ ſunt, meâ quidem ſententiâ, quæ Imperatoribus ex privatorum Teſtamentis obveniebant, quibus adminiſtrandis Procurator peculiaris dabatur, ideò *Procurator hereditatium patrimonii privati* dictus. Ex Civibus enim plerique, qui amicitiâ principum florebant, grati animi ſignificationem extremis tabulis teſtati, vel ex aſſe, vel ex parte heredes eos nuncupabant. Vellius Pollio inter Equites *divitiarum nomine celeberrimus*, *magnam hereditatis partem*, *& Pauſylipum villam inter Neapolim*, *& Puteolos jacentem Auguſto legavit*, uti refert Dio lib. 54. pag. 537. & Horatius Poëta deceſſit, ex Svetonio in ejus vitâ, *herede eodem Auguſto palam nuncupato.* Qui Imperator hanc *ab amicis mutuam benevolentiam* exigere ſolitus fuit, & eorum *ſuprema iudicia moroſiſſimè penſitavit, neque dolore diſſimulato, ſi parcius aut citrà honorem verborum, neque gaudio, ſi gratè pièque quis ſe proſequutus fuiſſet.* Verba ſunt eiuſdem Tranquilli in Aug. cap. 66. Quod honoris teſtimonium etiam mali Principes expetivere. Idcircò Domitianum, quòd eum Agricola coheredem uxori & filiæ ſcripſiſſet, refert Tacitus cap. 43. in fin. *lætatum velut honore, iudicioque.* At peſſimum Imperatorem non ideò, ut amicitiam profiteretur, in partem hereditatis vocavit Agricola, ſed quia eum metuerat, filiis ac propinquis hac ſpecie honoris conſulturus; unde acutiſſimus hiſtoricus ſubdit: *tam cæca & corrupta mens aſſiduis adulationibus erat, ut neſciret à bono patre non ſcribi heredem niſi malum Principem.* Eo conſilio Annæus Mella frater Senecæ, mortem iuſſu Nero-

nis ſibi conſciſcens, grandem pecuniam in Tigellinum, generumque eius Coſſutianum Capitonem Codicibus ſcriptis erogavit; *quo cetera manerent*, inquit idem Cornelius Annal. 16. cap. 17. delinitum quippe hoc honoris teſtimonio Tigellinum, penès quem vis principatus tunc manebat, ceteris ſuis facultatibus diripiendis abſtenturum ſperabat Mella.

Frequens verò adeò erat principem teſtamento nuncupand conſuetudo, ut mali id in tyrannidem detorquentes *etiam alieniſſimas hereditates confiſcarent, vel exiſtente uno qui diceret, audiſſe ſe ex defuncto, cùm viveret, heredem ſibi Cæſarem eſſe*, ut de Domitiano prodidit Svetonius cap. 12. Cui præluſerat exemplo Caligula, qui eodem teſte cap. 38. *Teſtamenta primipilarium, qui ab initio principatus Tiberii neque ſe heredem reliquiſſent, ut ingrata reſcidit. Item ceterorum, ut irrita & vana, quoſcumque quis diceret herede Cæſare mori deſtinaſſe*. Quod paullò ſecus narrans Dio lib. 59. p. 651. id etiam Senatus Conſulto edictum fuiſſe ſcribit. Quo *metu iniecto*, proſequitur Tranquillus, *cùm iam & ab ignotis inter familiares, & à parentibus inter liberos palam heres nuncuparetur, deriſores vocabat, quòd poſt nuncupationem vivere perſeverarent, & multis venenatas mattea miſit*. At boni Principes ſe nunquam ab ignotis heredes vocari paſſi ſunt, benevolentiâ & affectu honorem penſantes, neque ſi quis inſtituto Principe filios præteriſſet, ut de Auguſto Suetonius indicato cap. 66. de Hadriano Spartianus in vita cap. 18. & de Antonino Pio Capitolinus cap. 8. tradiderunt. Ipſeque Tiberius quamvis auidiſſime *omnium hereditates, qui eum heredem dixiſſent, arriperet*, ut ait Dio lib. 58. pag. 631. attamen eâ moderatione ſemper uſus eſt, ut nunquam eaſdem adiret, *niſi cum amicitiâ meruiſſet, ignotos & aliis infenſos, eòque principem nuncupantes, procul arcebat*, teſte Tacito Ann. 4. cap. 48. Quę tamen modeſtia Dioni ignorata, qui *omnium indifferenter hereditates, qui eum heredem dixiſſent* adiiſſe ſcripſit, loco

nunc

nunc relato; *Nuncupatus* autem, ut ſtatim ſubdit, *fuit heres à plurimis etiam iis fere, qui ſe ipſos interfeciſſent*, eo fortè conſilio ita ab his vocatus, ne in filios & propinquos ſæviret. Verba Taciti ſuperius recitata eum praviſſimum morem indicant, quo aliqui ſuis, & proximis legitimiſque heredibus infeſti & irati, principem teſtamento appellabant, ne ad eos, quæſito ad litem validiori adverſario, hereditas perveniret. Quæ teſtamenta improbarunt jura noſtra in l.91.dig. de hered. inſtituen. & l.22. de jure fiſci, & cuncta hæc, quæ perditi ſuperiorum temporum mores induxerant, ſummâ moderatione complexus Pertinax Imperator, profeſſus eſt, *nullius ſe aditurum hereditatem, quæ aut adulatione alicuius delata eſſet, aut lite perplexâ, aut legitimi heredes & neceſſarii privarentur*, ut ſcriptum reliquit Capitolinus in vitâ cap.7.

Itaque hereditates, ſeu à malis per flagitium quæſitæ, ſeu à bonis principibus amicitiâ & Civium amore promeritæ, eorum patrimonio ingentem divitiarum & bonorum acceſſionem conflabant. Auguſtus, uti narrat Suetonius cap. 101. *Viginti proximis ante obitum annis quatuordecies millies ex teſtamentis percepit, quod penè omne cum duobus paternis patrimoniis, ceteriſque hereditatibus in Rempublicam abſumpſit.* Ingens ea ſumma triginta quinque, ut cum vulgo loquar, milliones peræquans. Aliorum Principum nemo dubitaverit auctum & locupletatum fuiſſe patrimonium: quamvis enim, quod noverim, quid quiſque ex teſtamentis privatorum ceperit, nullo Scriptore memoriæ proditum fuerit; attamen palam eſt nunquam defuiſſe, qui eis hereditates deferrent, quod uſque ad Juſtinianum invaluiſſe ſuperius vidimus. Deterioris conditionis Deos ipſos fecere, quos *Senatus Conſulto, & conſtitutionibus Principum* inſtitui heredes vetitum fuit, ait Ulpianus tit. 22. qui hered. inſtit. poſſunt, *præter Jovem Tarpejum, Apollinem Didymæum, Martem in Gallia, Minervam Ilienſem, Herculem Gaditanum, Dianam Epheſinam, Matrem Deorum Cybelem, quæ* Smyr-

Smyrnæ colitur, & *Cæleſtem Salinenſem Carthaginis*. Hereditates ergò ex defunctorum ſupremo iudicio Imperatori acquiſitæ patrimonio eius priuato & proprio accedebant. quod vel exemplo Auguſti, paullò ante relato, patet, qui eas unâ cum paterno, certe proprio, patrimonio pro ſuo arbitrio liberaliter abſumpſit. Iis vero curandis peculiaris adminiſtrator conſtitutus, ideo *Procurator hereditatium* dictus in noſtrâ inſcriptione ceteriſque, quæ procuratoris hereditatium, nullâ aliâ adjectâ notâ, meminerunt. & fortaſsè lex 1. Cod. de Uſur. inſcripta *Procuratoribus hereditatum*, de his intelligenda eſt, non de hereditatibus *Fiſci*, ut communiter interpretes; nulla enim in corpore legis *Fiſci* mentio eſt. Eo ipſo munere functum fuiſſe Antherũ Tiberii Libertum *ſuper hereditates*, Marcello Empyrico memoratum arbitror. Hùc etiam ſpectant inſcriptiones pag. 589. 2. & 3. EXACTORI HEREDitatium LEGatorum, & PECVLIORum. Jmperator enim legata, & hereditates, & peculia ex teſtamentis privatorum capiebat, quibus exigendis Servus præpoſitus, qui Procuratori hereditatum, ut conjicio, ſuberat. Alii etiam adminiſtri huic officio, ut ceteris, dati. *Tabularios*, & *Adiutores* reperies in lapide pag. 590. 10. T. FLAVIO. AVG. LIB. CHRYSOGONO ADIVTORI TABVLARIORum R A T I O Num HEREDITATium CAESaris N̄. *noſtri* in ſeptimâ verò p. 589, quæ ſignari debuerat 590, habes RATIONALEM. HEREDITATIVM. Hoc loco *Tabularii rationum* ſunt, qui rationes ſcribunt, aliàs *Calculatores* dicti, de quibus Ulpianus in l. ult. in fin. D. ſi menſor falſ. & in l. 1. §. 6. D. de varijs, & extraord. cogn. *Adiutorum* meminit Julianus Imp. in l. 8. Cod. Th. de numer. act. &c. Vide Pancirol. in notit. Imp. Orient. cap. 77.

Non pigeat ſcrupuloſius inveſtigare cur hereditates *patrimonii privati* appellatæ in noſtra inſcriptione, tamquam ſi aliæ eſſent hereditates publici patrimonii? Ita ſane: Hereditates enim *Caducæ* fiſco, ſeù ærario publico lege

Pa-

Papiâ deferebâtur,necnon *vacantes*,lege Juliâ. Hereditates ſeu Bona Caduca ea ſunt, quæ jure relicta capaci, aliquâ ex cauſsâ poſt mortem teſtatoris cadunt in Fiſcum; quæ olim Auguſto inventa, à Juſtiniano ſublata ſunt l.1.Cod. de caduc. toll. Vacantia dicuntur inteſtatorum res, qui ſine legitimo herede deceſſerunt, de quibus agitur in l. 1. Cod. de bon. vacant. Aliquandò tamen hæc bona fiſco privato principis acceſsêre, quod intelligendum ante incorporationem. *Procurator* peculiaris his caducis datus: quod diſcimus teſtimonio lapidum apud Fabrettum cap. 3. inſcript. 471. 473. & 475. Prima inſcribitur ARRIO. PROC. AVGG. N̄ N̄ IN BETIC. HEREDIT. CADVC. ſecunda L.FLAVIO PROC.PATRIMONI DOMITIANI AVG. . . . . . PROC. CADVC. BIS. in tertiâ denique diſtinčte *Laberius* dicitur PROCVR. CADVCORVM. ſi ad hos lapides funiculum adhibeas, primùm mirari deſines, *Procuratorem* peculiarem hereditatibus patrimonii privati, quas ampliſſimas oſtendimus, datum, cùm etiam caducis fuerit impoſitus: deinde in ſecundo notabis, *Patrimonium Domitiani* dici, ut ſcilicet hoc eſſe privatum & proprium eius Imperatoris appareret, ad differentiam Patrimonii fiſcalis & publici: & tandem Arrium in primo ſignari *Procuratorem hereditatum in Beticâ*, ut conſtet, quod ſupra dicebamus, in more poſitum, Procuratores in provinciis ipſius provinciæ nomine diſtinguere, ſecus ac Procuratores in Urbe qui ſolitariè efferebâtur.Alia fortè cauſſa,cur ea nota *patrimonii privati* fuit adiecta. Heres aliquandò etiam Reſpublica nuncupabatur, & tunc hereditas publico ærario addicebatur.Illuſtre exemplum exhibet Capitolinus in Gordiano III. cap. 28. Miſitheus ſocer huius Imperatoris *doctiſſimus*, *Præfectus Prætorio*, & *Parens Principum* dictus, heredem Romanam Rempublicam eâ conditione inſtituit, ut *quidquid eius fuerat*, *vectigalibus Urbis accederet*. De hoc Miſitheo inſigne extat teſtimonium in lapide Gruteriano pag.439. 3. quo verba Capitolini illuſtrantur.

MI-

MISITHEO. PARENTI. PRINCIPVM. P.R. TVTORI. REIP. S.P.Q.R. Igitur hereditates patrimonii Reipublicæ aliæ ab hereditatibus patrimonii privati Principis. Sanè & fiſcum proprium habuiſſe Populum Urbis Romæ putat Jacobus Gothofredus in Commentar. Cod. Theod. ad l.1.de Decur.pag.141.tom.5.

Jam verò cùm noſtrum AQUILIUM *Procuratorem patrimonii* fiſcalis ſeu publici, capite antecedenti, hìc autē *Procuratorem hereditatum* oſtenderim,remanet inquirendū, cujuſnam conditionis homines hiſce officiis præponerentur,ut AQVILIO ſuū genus & fortunæ gradū inſcribamus. *Procuratorum* Cæſaris conditionem diſertis verbis tradit Tacitus in vitâ Agricolæ cap.4. *Julius*, inquit, *Agricola veteri & Illuſtri Foroiulienſium Coloniâ* (ea eſt Galliæ) *ortus utrumque avum Procucatorem Cæſarum habuit*, *quæ Equeſtris nobilitas eſt*. Ipſum quoque Tacitum, qui ſanè ex eodem Equeſtri ordine fuit, plerique omnes Procuratorem rationum in Galliâ Belgicâ faciunt, ex Plinio loco ſtatim recitando. Et Reineſius præ ceteris inſcript.53. Claſſ.1, in quâ profertur CORNELIVS. VERVS. TACITVS. RATIONATORIS. HONORE. VSVRVS. SECVNDVM, ſibi impotentiùs plaudit, quòd *hiſtoricorum Latinorum nobiliſſimi memoriam*, & *verum eius nomen*, *quod per tot ſæcula nos latuit*, *integrum nunc* ediderit. At demus, Tacitum, de quo Plinius, eum eſſe, qui hic *Ratiocinator* in Galliâ, nunquam tamen idem ipſe eſt nobiliſſimus hiſtoricus. Verba ſunt Plinii lib.7. cap.16. *Ipſi nos pridem vidimus eadem fere omnia*, (puerum nempe *in tria cubita triennio adoleviſſe*) *præter pubertatem,in filio Cornelii Taciti Equitis Romani, Belgicæ Galliæ rationes procurantis.* Tacitus hiſtoricus in conſulatu Agricolæ, dum ferè ſeptimum decimum ætatis annum ageret, ut ex ſupputatione Lipſii in ejus vitâ colligo, illius filiam in matrimonium accepit, quod ipſe teſtatur in Agricol. cap.9. *Conſul egregiæ tunc ſpei filiam juveni mihi deſpondet,& ſtatim Britanniæ prepo-*

ſitus

ſitus eſt. Conſulatus Agricolæ, qui fuit ex ſuffectis, incidit in annum Ch. 77. ex Panvinio in faſtis ad A. V. 830. & Britannica præfectura in ſequentem 78. Atqui Plinius deceſſit in deflagratione Veſuvii, quæ peritioribus Chronologis conſignatur ad annum primum Titi, ſcilicet Chriſti 79. Ergo non potuit *pridem* vidiſſe filium triennem Taciti hiſtorici, qui tantùm ante biennium, hoc eſt anno 77. uxorem duxerat, & ſanè primam, ut ejus ætas jam indicata ſuadet. Si dicas, hiſtorici patrem illum Cornelium Verum Tacitum fuiſſe, non repugnabo.

At verò, ad rem ut redeam, hi Procuratores ex primo, vel ſecundo jam recenſito genere, & proinde à noſtris alii, fuere. Quæramus itaque *Procuratores privatæ rei*, *&* *patrimonio*, ſeu publico, ſeu principum proprio, quod noſtri argumenti eſt, præpoſitos. Reineſius Claſ.9. num 45. *procurationes rei privatæ* tam in Urbe quam in provinciis ſemper commiſſas liberis autumat. In hoc ſanè fallitur, quod *ſemper* id uſurpatum putet, ut mox oſtendam, & ipſe haud ſibi conſtans fateri videtur Claſſe eadem num.18. Profectò Antheros, quem ſupra hereditates fuiſſe meminimus, Libertus Tiberii fuit. Apud Cl.Fabrettus cap.3. inſcript.482. occurit P. AELIVS PROCVRATOR. ALEXANDRIAE. AD RATionem PATRIMONII num. 481. LEMNVS. PROCurator PATIMONI ET HEREDItatum, & VLPIVS PROCVRATOR PROVINCIARVM PANNONiae, & AFRICAE, omnes Liberti. Alios fuiſſe ingenuos ceteræ inſcriptiones, qnas eodem loco adducit, produnt; & pag.37. Stelenius PROC. XX. aliis illuſtrioribus officiis, quæ ingenuos decent, ornatus reperitur. At Procuratorum dignitatem evehit Opilius Macrinus, qui *privatæ rei* præpoſitus, mox Præfecturam Prætorii, & demum Imperium adeptus eſt. In Gruterianis pag.411. Flavius Germanus Proc. XX. HER. ET. PROC. PATRIMON. filios equo publico ornatos habuiſſe dicitur, quo fit ut ipſe quoque Equeſtris Ordinis ſit cenſendus.

Pag.451.3. L. Petronius Sabinus PROC. AVGG. STATIONIS HEREDITATVM. etiam Procurator Provinciæ Narbonenſis ſignatur, quam dignitatem equeſtrem fuiſſe jam indicavimus. An hic ipſe Petronius Vicarius Hiſpaniarum,ad quem extant reſcripta Arcadii, & Honorii l.unica tit.21. & l.5. tit.22. lib.4. Cod.Theodoſiani? Certè Vicario in provinciis tributariæ rei cura incubuit, cui cum affinis ſit procuratio, ex uno ad aliud officium traductum Petronium non eſt inveriſimile. Concinit & tempus, quo duo Auguſti imperabant. *Statio* erat locus, in quo officiales ſuſceptores tributorum conſiſtebant, l.19. tit.6. de ſuſcept. Cod. Th. Hìc de loco officialium ad hereditates ſuſcipiendas intelligendum, ſeu de ipſo officio, cui præerat Petronius. In memoratâ inſcriptione 5. pag.426. C. Junius *Procurator hereditatium* plura alia exercuit munera, quæ tantùm Equitibus demandabantur. Præterea Claudius Imp. in oratione ad Senatum de Civitate Gallis dandâ *L. Veſtinum*, ait, *Equeſtris ordinis ornamentum .... in rebus meis detineo.* Interpretor, quod eum Imperator *rei privatæ* familiari procurandæ impoſuerit. Eam orationem tabulis æreis Lugdunenſes conſignarunt, quas demum ſuperiori ſeculo in eâ Urbe repertas,exhibet Gruterus pag.502. Tacitus Annal.11. cap.24. hanc ipſam orationem Claudii expreſſit, ſed quantum à verâ, quam Imperator recitavit, deflectat, quiſquis utramque inter ſe componat, facilè animadvertet. Longè diverſus verborum contextus, ſenſus aliquot & ſententiæ retentæ,plures prætermiſſæ vel detortæ. Et ſi mihi fas ſit dicere, illa Imperatorem, quem *non infacundum,neque indoctum* tradidit Svetonius cap.40, hæc Oratorem loquentem ſtatim prodit. Quod obiter adnotavi, ut hoc exemplo deprehendas,quantùm in Concionibus nobiliſſimus hic ſcriptor vera confictis commiſcens ingenio ſuo indulſerit.

Itaque hinc ingenui & Equites, inde Liberti procurationibus adhibiti. Quid ergo? Pro lubitu & ex ingenio

Impe-

Imperatorum id factum arbitror. Si quæras teſtimonium, dabit idem Tacitus initio lib. 13. Annal. *Miniſtri fuere*, inquit, *P. Celer Eques Romanus, & Ælius Libertus rei familiari Principis* (Neronis) *in Aſia impoſiti*. In eâdem provinciâ eandem procurationem ſimul agunt Eques, & Libertus. Claudius Imp. quem rei privatæ admoviſſe Veſtinum Equitem Rom. diximus, non mirum ſi Libertos quoque rei familiari præfecerit, *cum eos ſibi, & legibus adæquaverit*, ait Tacitus An. 12. cap 60. At pejus acceptum hoc munus ab Heliogabalo, qui *Mulionem*, quo non aliud genus hominum abjectius, *viceſimam hereditatium curare juſſit*, teſte Lampridio in vita cap. 12. Sanè Auguſtus apud Dionem lib. 53. pag. 506. Procuratores, qui publicos redditus colligunt, alios ex Equitibus, alios è Libertis elegit. Id etiam in hoc noſtro procuratorum genere uſurpatum. Quod malè in ſuam ſententiam detorſit Humphridius Prideaux, qui in notis ad marmor Tingitanum inter Oxonienſia LXXXII. pag. 137. ex eo Dionis loco putat Procuratores publici Fiſci ex Equitibus, privati verò Imperatorum patrimonii, ex Libertis delectos fuiſſe; nulla enim ibi diſtinctio, nec verbum de procuratore patrimonii. Imò idem hiſtoricus lib. 52. pag. 480. recitat orationem Mæcenatis, quâ inter plura reipublicæ adminiſtrandæ conſilia, illud etiam Auguſtum monet, *ut ærarii publici ac Fiſci, prætereà negotiorum aliorum Romæ & per Italiam adminiſtratio Equitibus mandetur*. A quo tamen aliqua ex parte diſceſſiſſe Auguſtum apparet. Promiſcuè igitur Procuratores rei privatæ, & patrimoniis Principis ex Equitibus, & Libertis accepti: quod nobis ſatis eſt, ne quis in dubium vertat, procurationes, de quibus loquimur, Equitibus Romanis frequenter impoſitas, quo noſtri AQUILII Equeſtris dignitas, pluribus jam titulis aſſerta, hujus quoque acceſſione firmetur: ne ſi in Libertos ſemper collata appareret, ut placuit Reineſio, è gradu ſplendidiſſimi ordinis ipſum dejicere cogeremur.

CAPUT VII.

AQUILIO, ob curam Operum publicorum actam, illuſtre genus denuò aſſeritur. Veſpaſianus Capitolium reſtituit. Pugna inter Tacitum & Suetonium conciliatur. Tabulæ marmoreæ Fratrum Arvalium nuper repertæ. Memorata bis Capitolii reſtitutio an eadem cum Veſpaſianæa. Titus Capitolium denuò concrematum reſtituere aggreditur, de quo ſilent ſcriptores; Domitianus abſolvit. Aliqua hactenus ignota, quæ iiſdem Tabulis continentur, explicata. Faſti emendati. Plures Conſules ſuffecti proferuntur. Dea Dia quæ fuerit, hucuſque ignoratum. Famulæ Deæ, & Virgines Deæ. Loca in Amphiteatro adſignata poſt dedicationem. Arvales ſitu nobiliori, eorum Miniſtri inferiori ſpectabant. Quot ii numero fuerint, detegitur. Ante diem, *num diem ipſum ſignificet? Nummi, malè ab Antiquariis explicati, Arvalibus aſſeruntur.*

PROC. OPER. PVB.

Procuratori Operum Publicorum.

AT fortè nutantem adhùc, incertumque ex his, quæ diximus, de AQUILII conditione, præſcriptus titulus inter animi ambigua verſari amplius vetat. *Operum* quippe *publicorum* curam clariſsimis viris, genere & gradu commendatis, impoſitam, teſtimonio lapidum, & fide hiſtoriarum comperimus. Aulus Vitellius filius Conſulis, & Cenſoris, quique poſtea Imperator, defunctus Proconſulatu Africæ, *curam operum publicorum adminiſtravit*, ex Suetonio in vita cap. 5. Flavium Sabinum, ſive is frater fuerit Veſpaſiani Cæſaris, qui Urbis præfecturam geſsit, ſive hujus filius, qui Conſul anno primo Domitiani conſignatur,

operum publicorum Curatorem nobis indicat lapis Romanus 2.pag.128. Inde, ut temporum ſeriem ſequamur, apud Cl. Fabretum inſcriptio 470.cap.3. nuncupatur *P. Metilio Procuratori operum, locorumque publicorum Imp. Cæſaris Trajani Hadriani Aug. Legionis III. Aug. & exercitus Africani Legato*. Sub Antonino Pio C. *Popilius Carus Pædo Curator operum publ.* ſcribitur in 6. pag. 457. Gruteri, & ſimul *Legatus* ejuſdem Imp., & *legionis X.* aliiſque geſtis muneribus clarus. Septimii Severi ævo lapis Romanus pag. 171. 7.exhibet *T. Arrium Baſſianum C.V.* CVR*atorem* OPE*rum* PVBLICORVM. Literæ ſingulariæ C.V. deſignant *clariſſimum Virum*, quo titulo Senatores honeſtatos, teſtis eſt Lampridius in Severo Alex. cap.21. & in Elagabalo cap.4. Imò hunc T. Arrium Antoninis adſcribendum jure arbitror, quod cognomen familiam Arriorum geſtaſſe, ex Spartiano infert doctiſsimus Caſaubonus in notis ad eumdem in Hadriano cap.24. Poterat nominare & Capitolinum, qui initio vitæ Antonini Pii Arrium Antoninum huic Avum maternum fuiſſe ſcribit. Baſsiani verò cognomen eidem quoque genti inſertum reperio apud eumdem Spartianum in Severo cap.10. quo loci ait, hunc Imperatorem filium ſuum majorem Baſsianum appoſito Aurelii Antonini nomine Cæſarem appellaſſe. Noſtro demum AQUILIO dignitatem ſplendoremque accerſunt duo illuſtria patriciarum gentium nomina quæ præfert lapis Romanus incerti ævi pag.93.1.M.SVLPITIVS LEPIDVS. CN. OCTAVIVS CELSVS CVR*Atores* OPE*rum* PVB*licorum*.

Et ſanè decebat illuſtres viros iis operibus curandis præfici, quæ auguſtis Deorum, aut Cæſarum nominibus conſecrabantur. Veſpaſianus initio Imperii *Curam reſtituendi Capitolii in L. Veſtinum* (quem ſuperius à Claudio familiariſsime habitum vidimus) *equeſtris Ordinis, ſed auctoritate famàque inter Proceres*, contulit, ait Tacit. hiſt.4.c.53.addit-que ſollemnia dedicationis pro reſtitutione templi peracta fuiſſe à Veſtino *XI. Kal. Julias*. Tunc aberat Veſpaſianus, uti

uti conjicit Savilius ad hunc Cornelii locum. At Suetonius in vitâ cap. 8. tradit, Veſpaſianum *ruderibus purgandis manus primum admoviſſe*, *ac ſuo collo quædam extuliſſe*. Quod mirè torquet Lipſium, qui *nil niſi pugnam manifeſtam* videt, & lubens *conciliantem* ſe auditurum profitetur, in notis ad eum librum Taciti num. 83. Neſcio, an poſt doctiſſimos viros eam *pugnam* liceat mihi levi manu diſſolvere. Tacitus præter loci & areæ dedicationem nil niſi jacta fundamenta memorat; at cum *Haruſpices*, ut ipſe ait, monuiſſent, *ut reliquiæ prioris delubri in paludes aveherentur*, non ante id factum fuit quam præſens Veſpaſianus eſſet, & *reliquias* ipſas, ſeù, ut vocat Suetonius, *rudera* primus efferret. Atque ità intelligendus eſt etiā Dio, ſeù Xiphilinus qui lib. *66*. pag. 749. ait: *Templum in Capitolio ſtatim ædificare cœpit* (Veſpaſianus) *primuſque inde terram extulit*. Utrumque verò geſtum primo Veſpaſiani anno: unde Euſebius in Chron. malè id ad quartum refert, ingenti triennii metachroniſmo, ut notat Scaliger num. 2088. Quod indicavimus ex eodem Tacito ſollemnia reſtitutionis Capitolii abſoluta fuiſſe *undecimo Kal. Julias*, non convenit cum alio monumento, quo *vota* nuncupata ad ejuſdem *Capitolii reſtitutionem & dedicationem VII. Idus Decembris* conſignata ſunt.

Nuper viâ Oſtienſi quarto ab urbe milliario aliquot marmorum fragmenta defoſſa ſunt, quibus ſacrificia & acta fratrum Arvalium continentur, qualia videre eſt apud Gruterum à pag. 117. Sponium in Miſcellan. erudit. pag. 5. & Fabrettum cap. 6. à pag. 442. At ſanè hæc noſtra non pauca eruditæ antiquitatis argumenta recondunt, quæ in illis fruſtra quæſieris. Ea iuſsù Eminentiſſimi Cardinalis Petri Otthoboni, in quo dignitatem intuemur, amorem literarum, magnificentiam, ceteraque animi præclara ornamenta ſuſpicimus, in ædes Cancellariæ translata, doctis omnibus, copiam faciente Illuſtriſſimo D. Ludovico Sergardio non minus ornatù morum, quam eruditionis, bonarumque artium

artium famâ commendato, patent. In altera igitur earum tabularum hæc inciſa leguntur: M. TILLIO. FRVGI. T. VINICIO. IVLIANO. COS. VII. IDVS. DECEMBR. IN. CAPITOLIO. IN. AEDEM. OPIS. SACERDOTES. CONVENERVNT. AD. VOTA. NVNCVPANDA. AD. RESTITVTIONEM. ET. DEDICATIONEM. CAPITOLI. AB. IMP. T. CAESARE. VESPASIANO. AVG. In *Collegio adfuerunt &c.* Quòd hæc votorum nuncupatio ad Veſpaſianæam, in quâ verſamur, Capitolii reſtitutionem pertineat, nomen ipſum ejuſdem Imperatoris, quem etiam Titi prænomine uſum aliqui putant, quos inter Panvinius de nominib. antiq. pag. 71. & Rupertus obſervation. ad Synopſin Beſoldianam in Veſpaſiano, ſuadere videbatur. Conſules præſcripti indicium nullum facere poſſunt, cùm ſint ex ſuffectis, nec quo anno magiſtratum geſſerint, uſpiam conſtat. At eam nuncupationem filio ejus Tito adſcribendam omninò arbitror. Mos enim Arvalibus fuit, filium ſolum, non patrem, Titi prænomine indigitare. Quòd patet ex tabulâ apud Fabrettum cap. 6. pag. 442. ubi primùm vota nuncupantur *pro ſalute Imp. Veſpaſiani Caeſaris Aug.* & paullò poſt, *pro T. Imp. Veſpaſiano Caeſare Aug. F.* Ex noſtrâ verò ſic deducimus: Capitolium quod bello Vitelliano conflagraverat, reſtitui cœptum fuiſſe à Veſpaſiano, Tacitus & Svetonius meminerunt, ut vidimus. Solus Plutarchus in vitâ Publicolæ ab eo etiam abſolutum tradidit. Denuò inde nobiliſſima arx Imperii, ſimul atque deceſſit Veſpaſianus, hauſta incendio eſt, teſte eodem Plutarcho, qui conſentiente Svetonio cap. 5. Capitolium à Domitiano *expletum & dedicatum* fuiſſe ſcribit. Puto ergo, quod nemo unquam Scriptorum memoravit, Titum, ſtatim ab hac ultimâ poſt exceſſum patris conflagratione, Capitolii reſtitutionem fuiſſe adgreſſum, fatis verò ſubitò abreptum, fratri Domitiano perficiendum reliquiſſe. Hinc hujus tantum apud auctores mentio. Igitur ipſe Titus manum operi admoturus, de-

more vota prius nuncupari Diis Imperii præſidibus juſſit, quæ expleta ad diem *vij. Idus Decembris* per Sacerdotes Arvales docet noſtra Tabula, & forte ab aliis quoque Sacerdotum Collegiis. Vota certè nuncupabantur initio rei gerendæ, ut benè cederet, ipsâ verò perfectâ ſolvebantur. Ejus nuncupationis, ne à Capitolio diſcedamus, formulam refert Tacitus in priori Veſpaſianæâ: *Jovem, Junonem, Minervam, præſideſque Imperii Deos precatus, uti coepta proſperarent, ædeſque ſuas pietate hominum inchoatas divinâ ope attollerent*. Quod verò noſtra hæc Arvalium nuncupatio ad Titum ſit referenda, licet ſatis oſtendat hoc ipſum prænomen, quod in lapidibus & nummis, ipſi, non patri, dabatur, ut monuit Pagius in Critic. Baron. ad annum 77. attamen cum hæc Titi Capitolina reſtitutio nulli veterum ſcriptorum tradatur, eam ex ipſa quoque actorum, quæ in noſtrâ tabulâ conſignantur, ſerie demonſtrare juvat. Quo etiam obiter rara quædam & non prius nota, in eruditorum gratiam adnotabimus: veniam interim deprecantes ſi parum ab inſtituto receſſerimus.

Veſpaſianæa votorum nuncupatio Tacito affigitur, uti vidimus, undecimo Kal. Julias, noſtra verò VII. Idus Dec., quod diverſam arguit. Hanc eamdem noſtram ſequitur ſtatim *piaculum factum in luco Deæ Diæ per calatorem, & publicos XVIII. K. Februarii.* L. FLAVIO. SILVA. NONIO. BASSO. ASINIO. POLLIONE. VERRVCOSO. COS. Hi Conſules ordinarii proceſſerunt Kal. Januarii anno V.C. 832. Chriſti Domini 81. & poſtremo Titi, ut inferius patebit. Eos excipiunt alii Conſules L. VETTIVS. PAVLLVS. ET. T. IVNIVS. MONTANVS ad Kal. Majas, & inde L. AELIVS. PLAVTIVS. LAMIA, & Q. PACTVMEIVS. FRONTO; quos ſuffectos fuiſſe ſilentium faſtorum evincit. Primus horum is fuit Ælius Lamia, quem, abductâ pridem uxore, Domitianus interfecit, ex Svetonio in vitâ cap. 1. & 10. & meminit Juvenalis Sat. 4. Ejus hic habes prænomen, & alterum

rum cognomen, quæ alibi non reperies. Sub poſterioribus iiſdem Conſulibus adnotatur in tabulâ, Fratribus Arvalibus *loca adſignata* fuiſſe *in Amphiteatro ab Laberio Maximo Procuratore Praefecto Annonæ*. Fuit hic procurator Veſpaſiani in Judæa ex Plinio lib. 10. ep. 16. & initio Hadriani *ſuſpectus Imperio*, in inſula exulabat, teſte Lampridio in Hadrian. cap. 5. Porrò hanc adſignationem Arvalibus fuiſſe factã ſtatim ac Titus Amphiteatrum dedicavit, nullus dubito. Ea dedicatio, cujus meminit Svetonius in vit. cap. 7. incidit in annum poſtremum Titi, ut notat Euſebius in Chronico. Quamvis verè ex contextù Dionis lib. 66. pag. 757. aliqua dubitatio ſuboriri poſſit, id factum anno antecedenti. At ſeries temporum noſtræ tabulæ ſecus ſuadet. Et quidem Dio ipſe ſatis obſcure loquitur; nam *in ſequenti anno, dedicatis*, inquit, *iis quæ ſuprà dicta ſunt, mortuus eſt*. Narraverat ludos in Amphiteatro, alioſque alibi exhibitos. Ergò videtur dedicatio facta anno ejus emortuali. At proſequamur noſtram Tabulam, in qua poſt adſignationem locorum recenſentur vota nuncupata prò ſalute Imp. Titi his verbis:

L. FLAVIO. SILVA. NONIO. BASSO
ASINIO. POLLIONE. VERRVCOSO COS

III. Nonas Ian.

Magiſter. C. Iunius. Tadius. Meſitanus. Collegi. fratrum. Arualium. nomine. vota. nuncupauit. prò. ſalute. Imp. Titi. Caeſaris. Diui. F. Veſpaſiani. Aug. Pontif. Max. Tribunic. poteſt. Coſ. VIII. et. Caeſaris. Diui. F. Do-

mitiani. Coſ. VII. et. Iuliae. Aug. Liberorumque. eorum. Victumis. immolatis. &c. Deinde vota concepta recitantur: Iuppiter. O. M. Si. Imperator. Titus. Caeſar. Veſpaſianus. Aug. &c. Similem formulam aliæ tabulæ exhibent, meminitque Tertull. de Coronâ c.12. Vota nuncupabantur annuatim ſtato hoc die, ut eſt in veteri Kal. Titus divi filius hic expreſsè appellatur, & conſignantur iidem Conſules anni eius poſtremi, ne ambigere poſſis acta omnia, quæ in hac tabulâ recitantur, ad eiuſdem Titi Imperium eſſe revocanda: nuncupationem quidem votorum prò reſtitutione Capitolii ad annum Chriſti 80. labentem, VII. Idus Decembris, cetera verò continenter ad ſequentem, quo Titus ipſe idibus Sptembris fato ceſſit. Habes ergo, reſtitutionem Capitolii ultimo incendio abſumpti à Tito cœptam fuiſſe, quam hiſtoriæ partem à Scriptoribus prætermiſſam, noſtris Arvalium tabulis debemus.

Ut vero promiſſi fidem liberem, ſingularia quædam ex hiſce tabulis decerpta, Eruditis hìc ſepoſui. In primis Faſti hujus anni, hucuſque corrupti, vel ſupplentur vel reſtituuntur. Græci & Cuſpinianæi apud Panvinium Conſules exhibent *Silvanum*, *& Pollionem*. At Panuinius ipſe, dum prænomina, & gentes addere attentat, omnia fœdius depravata obtrudit. Repoſuit enim *M. Plautium Silvanum*, & *M. Annium Pollionem*, eoſdemque ad ipſo mutuatus Leunclavius præfixit lib. 66. Dionis. Eminentiſſimus Cardinalis Noriſius, in quo, ſingulos laudum titulos, & ſummum locum doctrinâ ſibi vindicante, ampliſſima dignitas acceſſio eſt, in Epiſtolâ Conſulari pag.50., eos reſtituit ex arâ apud Gruterum pag.1040.1. à Canulejo dicatâ Kal. Novembris SEX. ANNIO SILVANO, & T. ANNIO. VERO-POLLIONE. COS. Fidem lapidi Gruteriano non abnue-

abnuerim: at certè, poſtquam noſtræ tabulæ emerſerunt; fatendum eſt, aut exſcriptorem nomina depravata tradidiſſe, vel hoc par Conſulum ad faſtos hujus anni non pertinere, eoſque inter ſuffectos incerti ævi ablegandos eſſe. Quod ſane magis arridet, cùm vix credi poſſit, exſcriptorem adeò rudem & imperitum fuiſſe, ut nomina toto aſſe diſcrepantia præbuerit.

At noſtros Conſules fuiſſe ordinarios patet. Nam ſub ipſo exordio anni, quem Conſules ordinarii aperiebant, ad diem nempe tertium, & decimum quintum Januarii, notantur. Quare ad annum poſtremum Titi, Urbis 834. Chriſti 81. qui Baronio eſt 83. Conſules reſtituendi ſunt: L.Flauius Silua Nonius Baſſus, & Aſinius Pollio Verrucoſus. Quæ eadem nomina reperies apud Dionem, ſeu ejus exceptorem Xiphilinum, qui lib.*66*. pag.757. hoc ipſo anno Titi emortuali reponit Conſules Flavium & Pollionem. Unde fruſtrà eſt Leunclavius, qui in notis pro primo repoſuit *Plautium*, verum hoc eſſe ejus Conſulis nomen autumans. Hunc ipſum non ambigo fuiſſe *Flauium Siluam*, qui apud Joſephum lib.7. de bello Judaico cap.28. defuncto Baſſo adminiſtravit Judæam, & reliquias belli capto munitiſſimo Caſtello Maſſadâ confecit. Itaut poſt decem annos Conſulatum adeptus fuerit, nam in annum Chr.71. Maſſadæ oppugnatio incidit. Dubitat Glandorpius in Onomaſt.Rom. pag.345. nùm rectiùs apud Joſephum legendum ſit, *Plautius Siluanus*. Scrupulum, illi fortaſſe ex vulgatis Faſtis hauſtum, noſtri emendati depellunt. Hinc etiam corrigendus venit Uſſerius qui ad an.73. *Publium Siluam* vocat. Sanè in Græco Frobeniano, & Græcolat. Genevenſi 1634. eſt Φλάβιος: at Latinis omnibus, quos vidi, *Flavius* dicitur. Diſſenſus hic inter utriuſq; linguæ ſcripturam impulit,ut Vaticanos Mss. Codices conſulerem. Ex Græcis ſatis antiquus ſub n.984. fol.337.2. habet Φλάβιος Σίλβας. cujuſmodi eſt alter inter

Urbinates. Rurſus in veteribus, Vaticano num.148. fol. 203. Palatino 284. & Urbinate 85. ſcribitur Φλαύϊος Σίλβας. Demum recentior Vaticanus habet Φλαούϊος Σίλβας. At omnes Latini conſtanter præferunt, *Flauius Siluas*, quos inter duo ſunt antiquæ & probatæ notæ nu. 1992. fol. 164. & num. 1997. fol. 324. ſex reliqui recentiorem manum ſapiunt. Nec dubito ita ſcripſiſſe Joſephum ejuſque Interpretem, qui Rufinus Aquilejenſis putatur. Nam vero ſimilius eſt, imperitos amanuenſes potius in Græcis characteribus exſcribendis peccaſſe, quam Latinis. Præſertim cùm non ſibi conſtent Græci Codices, Latini ubique eamdem vocem præſeferant. Quæ omnia ex noſtris quoque tabulis firmantur. Habes etiam alterius conſulis genuinum nomen, ſeu dixeris cognomen, in faſtis conſularibus Anonymi, quos Em. Noriſius è Codice ms. Bibliothecæ Caeſareæ publicavit, additâ eruditiſſimâ diſſertatione. In his enim annus Chr. 81. Coſſ. *Silvâ & Pollione* notatur.

In nuncupatione votorum prò ſalute domus Auguſtæ hoc anno ſignatur Titi Conſulatus VIII, & Domitiani VII, licet eos Conſulatus geſſerint anno ſuperiori, more Cæſaribus accepto, qui tamen ignoratus etiam doctis antiquitatum aliquando impoſuit. Rurſus inter ſeptem illos Conſulatus Domitiano inſcriptos numerari etiam ſuffectos ſcias, qua de re videas doctiſſimos viros diſſidentes, Card. Noriſium in epiſtolâ mox laudatâ, & Pagium in diſſertat. Hypaticâ pag. 64. & Crit. Baron. ad an. 83.

Præter Conſules ſuffectos jam memoratos, alios etiam ejuſdem notæ invenies in noſtris tabulis. In ſecundâ nempe imperante *M. Aurelio* ☰☰ *Antonino Aug.* ſignantur *L. Tutilius Pontianus*, & *Gentianus Coſ. VI. Id. Febr.* & in tertia *M. Herennius Secundus M. Egnatius Poſtumus*, *III. Id. Maji*. Locus inter nomina Aurelii & Antonini detritus, poſcit Commodum. Ejus enim nomen poſt mortem, *alienis operibus inciſum Senatus eraſit*, teſte Lampridio in vita cap. 17. & cap. ultimo Cingium Severum in Senatu cenſuiſ-

fuiſſe, ex Mario Maximo tradit, *nomen eius ex omnibus privatis publiciſque monumentis eradendum.* Lollianus Gentianus Conſularis, de quo meminit Capitolinus in Pertinace c.7. fortaſſe ipſe eſt Gentianus, quem Conſulem notat ſub Commodo noſtra tabula. At non is eſſe poteſt Gentianus ultimo Severi anno Conſul, ut putat Caſaubonus in notis, quia ſub Pertinace eum non vocaſſet Conſularem Capitolinus.

DEAM DIAM, in cuius luco ab Arvalibus *piaculum factum* indicavimus, quæque paſſim in noſtris, & aliorum tabulis memoratur, *JUNONEM* eſſe certò deprehendimus. Nam in tertia ſemel & iterum immolatæ dicuntur *Junoni Deae Diae oves II.* Quo videas egregiè deceptum Sponium, qui in Miſcellaneis eruditis pag. 6. *Deam Diam* Opim, ſeù Rheam eſſe ſibi à Baſileenſi amico ſuaderi paſſus eſt; non alia ratione, quàm quia frugibus præſideret. A quâ notâ liberis exſolvo amiciſſimum olim Frabrettum, quamvis *Deam Diam* dixerit Heben Inſcript. cap. 6. pag. 481.; Nam ſibi auctorem habet Strabonem, qui libro 8. Heben Phliunte, & Sicyone ſub *Diae* nomine cultam ſcriptum reliquit. Equidem Δῖος Græcis pro *divinus* accipitur, ſcilicet *habens divinum* aliquid, quo excellit. Quare ſicut *Dia* antonomaſticè dicitur *Juno* quaſi excellentior aliis in *divinitate*, & veluti *Dearum Dea* & *Princeps*; ita Hebes *Dia* poterat appellari ob excellentem *pulchritudinem*, ob quam verè juventuti præpoſitam, ipſamque juventutem vocatam fabulantur Poetæ. Undè Euſtathius δῖα κάλλος ob pulchritudinem de quibuſdam ſcribi dicit: Helena apud Homerum Odyſſ. lib. 15. v. 106. δῖα γυναικῶν, appellatur, hoc eſt *egregia* ſeu *divina mulierum*, & Calypſo Nympha eidem eſt δῖα θεάων, *diva dearum*, Odyſſ. lib. 1. verſ. 14. & alibi ſæpius. Dia etiam dici potuit Hebes, quia filia *Diae* hoc eſt *Junonis* ſicut Δῖος appellatur, qui Jove progenitus eſt. Immolatum etiam reperies *Famulis Divis Verbeces II.* Neſcio, an id intelligendum de *familiaribus Divis*, nam ſtatim ſequitur, *Laribus Verbeces II.* Vel in ple-

be

be ultimâ Deorum etiam *famulos Divos* commenta eſt ſuperſtitioſa Gentilitas. Sanè nuſquam id nominis obſervare licuit. Prætereà & *Virginibus Divis oves II.* immolantur, quod vocabulum inſolens porrò eſt.

Verba ipſa, quibus loca in Amphiteatro Arvalibus adſignata jam indicavimus, huc transferre liceat, quoniam quid ſimile nuſquam apud antiquos traditum fuit. Præfigitur hic titulus literis grandioribus. LOCA ADSIGNATA IN AMPHITEATRO. Inde ſtatim ſequitur: L. AELIO. Plautio. Lamia. Q. Pactumeio. Frontone. Coſ. Acceptum. ab. Laberio. Maximo. Procuratore. Praeſ. Annonae. L. Vennuleio. Aproniano. Mag. Curatore. Thyrſo. L.... Fratribus. Arualibus. Meniano. I. Cun. XII. Gradib. marm. VIII. Gradui. P. V. Gradu. III. Ped. V. S. F. Ped. XXXXIIS. Gradu. I. vno. P. XXIIS. Et. Meniano. Summo. II. Cun. VI. Gradib. marm. IV. Gradu. I. uno. P. XXIIS., & Maeniano. Summo. in. ligneis. tab. LIII. Gradibus XI. Gradu. I. Ped. V. – S. – Grad. XI. Ped. V. S. – ɔ. F. Ped. LXIIIS. – Summa. Ped. CXXVIIIIS. – Colligas igitur, ut quidem opinor, ſtatim in dedicatione Amphiteatri loca ſingulis Magiſtratibus, Collegiis, Corporibus, ceteriſque Ordinibus fuiſſe deſtinata, idque per Præfectum Annonæ. Nam eo ipſo anno, Titi poſtremo, quo dedicatio peracta, ut diximus, etiam lo-

ca

ca Arvalibus tradita leguntur in noſtra tabula. Et ſanè nobiliora, in Mæniano ſcilicet primo, quod idem ac Podium, præeunte Lipſio de Amphith. cap. 11, eſſe arbitror. Ad Podium enim ſpectare ſolebant primi è Senatu, unde enatum adagium. Certè Fratres Arvales è nobiliſſimis familiis ſumebantur, ut videre eſt in noſtris, & aliorum fragmentis. *Mænianum* aliud *in ſummo in ligneis tabulis* notatur: quo locatos puto calatores, publicos, alioſque miniſtros Collegii Arvalium. Quippè in ſummo Amphiteatri ſediſſe viliores, tritum eſt. Quòd plures gradus in Mæniano Arvalibus adſignati ſint, ſi ceteri etiam Magiſtratus illuſtriores, & primi è Senatu è Mæniano ſeu Podio ſpectabant, neceſſe eſt, ut omnes caperet, hoc in orbem productum fuiſſe, & totum inferiorum ordinum ſpatium occupaſſe. Hinc lucem mutuam tribuit & accipit lapis Eugubinus pag. 172. 14. in quo Sulpitius theatrum PODIO CIRCVMSCRIPSIT., eo nempè conſtructo per ambitum ipſius theatri. Præterea ex ſpatio Arvalibus permiſſo putare poteris, quot hominum numero eorum Collegium conſtaret. Nam ſi ex calculo Torelli apud Lipſium de amphit. extra Rom. cap. 3. ſingulis pes, & dimidius tribuatur ad ſeſſionem, in ſpatio pedum 129. ſedere poterant 86. homines, quos omnes ad Collegium Arvalium pertinuiſſe facile judicaveris: non enim vero ſimile eſt, loca ultra numerum tributa. Hoc ſanè intelligas velim non tantum de ipſis Arvalibus, quos duodecim fuiſſe non me latet ex Agellio lib. 6. cap. 7. ſed de omnibus eorum Collegio miniſtrantibus.

Dubitaverant nonnulli viri docti, an eâ loquendi formâ apud veteres frequenti, *Ante Diem*, puta *decimum*, dies ipſe decimus, vel antecedens ſignificaretur. Card. Noriſius profuſâ eruditionis copiâ, quam ceteris operibus ſuis doctiſſimis, tùm ſacris cùm prophanis, ubique floreſcentem miramur, ipſum diem notari demonſtravit, in Cenotaph. Piſ. differt. 2. cap. 17. à pag. 342. Placet ex noſtris tabulis, quibus nec ſcripturæ error, nec vitium ævi affigi poteſt,

hoc

hoc ipſum certo ac luculento teſtimonio docere. In tertiâ fratres Arvales indicunt *ſacrificium Deę Dię peragendum ante diem XVI. Kal. Junias Romę: ante diem XIIII. Kal. Jun. in Luco.* Exinde paullo inferius hæc conſignata leguntur: *XVI. K. Jun. in domum Licini nepotis mag. fratres Arvales praetextati ſacrificium deæ diae ture, & vino fecerunt &c.* Recitantur alii ritus ſacrificii & nomina Arvalium, qui interfuerunt; & ſtatim hæc habentur: *XIIII. Kal. Jun. in Luco deae diae Q. Licinius nepos Mag. ad aram immolauit &c. Antè diem* igitur ſextum decimum, & quartum decimum ipſe eſt *dies* ſextus decimus, & quartus decimus.

Antequam fratres Arvales deſeram, operæ pretium me facturum exiſtimo, ſi iiſdem nummos aliquot, qui huc-uſque perperam explicati ſunt, afferam. Urſinus Patinianus in familiâ Muſſidiâ pag. 182. denarium profert, cui Imago *Cereris* binis ſpicis conſpicua impreſſa eſt, in poſticâ verò parte *ſpicea Corona* cum epigraphe in ejus medio: *L. Muſſidius Longus*. Hanc profero in tabulâ numiſm. pag. 6. Eum Urſinus ad frumentariam aliquam Muſſidii procurationem pertinere arbitratur. Olim monuerat me Io: Franciſcus Sinibaldus Auximas morum ſuavitate, & literarum ſtudio, bonorum omnium amorem promeritus, eam effigiem ipſius Muſſidii eſſe, ſpiceamque coronam unum ex fratribus Arvalibus indicare. Gaviſus ſum cum in noſtras tabulas incidi, quarum tertia conjecturam hanc penè demonſtrat. Ex eâ hæc verba deſcribo: *Sacerdotes* Arvales *in tetraſtulo conſederunt, & ex Sacrificio epulati ſunt, ſumtiſque praetextis, & coronis ſpiceis bittatis &c.* Hoc ipſum illuſtrat Agellius noct. Attic. lib. 6. cap. 7. ubi ex Maſſurio Sabino ait: *Cujus Sacerdotii* (fratrum Arvalium) *inſigne eſt ſpicea corona, & alba infula*. Additque Plinius lib. 17. cap. 2. Spiceam coronam, quæ vittâ albâ colligaretur, & Sacerdotio huic inſigni data eſſet, primam apud Romanos coronam fuiſſe. Libenter igitur Urſino conſentiam, effigiem ſcalptam in nummo eſſe Cereris, de quâ Ovid. lib. 4. faſtor.

Tum

Tum demum vultumque Ceres animumque recepit,
Impoſuitque ſuæ ſpicea ſerta comæ.

Nam & imago Muſſidii longè ab hac diſcrepat, ut videre eſt in ſexto nummo. At coronam ſpiceam in parte averſâ, non procurationem frumentariam, quę duobus tantummodo ſpicis notatur in ſexto nummo familiæ Calpurniæ, & alibi, ſed ſacerdotium fratrum Arvalium, quo Muſſidius fungebatur, ſignificare omninò verum puto. Eòdem ſpectat denarius quintus familiæ Juniæ pag. 144. qui idem ac primus Poſtumiæ eſt pag. 231. Vittam eo prorſus modo, quem Plinius deſcribit, coronas colligantem utrobique advertas. Sanè paſſim cernere eſt ſcalpta inſignia, & inſtrumenta ſacra, Sacerdotium ejus, cui nummus impreſſus eſt, denotantia. Quo non mirum eſt Muſſidium ſui ſacerdotii inſigne, coronam ſpiceam, in nummis deſcriptum geſtaſſe.

CAPUT VIII.

Rurſus de Operibus publicis. Horum Procuratores à Curatore Aquaductuum, Viarum, Alvei Tiberis, & ſtatuarum diſtincti. Quinam curator operum nitentium, *unde Valeſius notatus. Curatores opera publica aliquando dedicabant; & locum iis ædificandis adſignabant. Epocha temporum Cæſarianorum, in lapide Ceionii Albini notata, inquiritur, & Scaliger ac Pagius corriguntur. Nomen Operibus publicis inſcribere vetitum, niſi extructis propriâ impenſâ. Architectis hoc etiam denegatum. Tubi plumbei Antii, & Puteolis effoſſi, quorum occaſione nonnulla de Acte Neronis Libertâ.*

DE Operibus publicis inſtitutum argumentum, quod ſaxa Arvalium interceperant, proſequamur. *Procuratoris* Operum publicorum nomen, & *Curatoris* promiſcuè veteres uſurparunt. Primum noſtra inſcriptio, Gruteriana pag. 307. 5. & Fabrettiana ſupra indicata 470. retinent; ſecundum paſſim in ceteris inſcriptionibus, & in libris Digeſtorum, & Codicis utriuſque reperies. Hoc officium ab Auguſto inſtitutum tradit Svetonius in vitâ cap. 37. *Quòque plures* inquit, *partem adminiſtrandæ Reipublicæ caperent, nova officia excogitavit, curam operum publicorum, viarum, aquarum, alvei Tiberis &c.* Officium, ſeu magiſtratus inventus ab Auguſto, non res ipſa, aut munus. Pridem enim hęc omnia ad Cenſores pertinebant, vel Ædiles. Auguſtus ſingula diſtinxit, & pluribus adminiſtranda tradidit. At Pancirolus in Commentar. ad Notitiam Imp. Occid. cap. 15., ait, olim Aquæductus non habuiſſe diſtinctos Curatores: vnus enim Curator Operum publicorum vocabatur, l. 1. D. de oper. publ. Fallitur: nam Ulpianus in hac lege apertè munus Operum publicorum diſtinguit à curâ aquæductuum. Tantum innuit, conſtitutum in vno etiam alterum poſſe ſuſcipere. Hic

Co-

Comes Formarũ inferiori ęvo dictus,& alius eſt à Curatore operum publicorum in eadem Notitiâ. Nomen à *formis* quæſitum, quæ erant conceptacula aquarum, quibus aquæductus diſtinguebantur. At rursùs dubium inſtaurat lapis Romanus pag.*93*. 1. qui à Curatoribus operum publicorum dedicatur NYMPHIS. LYMPHISQVE. AVG. DVLCISSIMIS. OB. REDITVM. AQVARVM. PLACIDE. PROSILIENTIVM. AB. POPVLO. ROM*ano* DIV. DESIDER.... Cura ergo aquarum deducendarum, quod eſt aquæductuum,ad ipſos pertinebat. Obſervo adjectas in fine epigrammatis literas ſingularias D. S. I. P. C. nempe *de ſuâ impensâ poni curarunt*. Ex ærario publico impenſæ fiebant, quibus in provinciis tertia pars redditaum deſtinata erat, ex præſcripto Arcadii & Honorii in l. ne ſplendidiſſimæ 11. Cod. de op. publ. At aliquando privatâ liberalitate opera publica complebantur. Zeno Imp. in l. unicâ Cod. de ratiocin. oper. publ. jubet *provinciarum Rectores, & Præſides diſcutiendas publicis operibus, vel aquæductibus* (notanda diſtinctio,de qua nunc loquebamur) *qui ex Ciuilibus redditibus vel à quolibet ſpontaneâ munificentiâ facti ſunt abſtinere*. Ità in hac inſcriptione ideo nomen Curatorum inſculptum, quia *propriâ impensâ* aquas deduxerant. Inſcriptionem verò tunc privatis quoque permiſſam mox oſtendam.

Curam *viarum*, & *alvei Tiberis* ſegregat Tranquillus à curâ *operum publicorum*. Quod ſervatum ſequutis temporibus. Plinius lib.5.ep.15. memorat, Cornutum Tertullum accepiſſe Æmiliæ viæ curam.Hinc in noſtris ſaxis pag. *446. 9. Curator viæ Flaminiæ*, pag. *463*. 4. *Curatori viæ Salariæ*, aliarumque viarum, de quo conſulas indicem Gruterianum. Hi ſingularum viarum curam gerebant: at omnium ſimul Plotius ille apud Statium lib. 4. Silv.*9*.

Te Germanicus arbitrum ſequenti
Annonæ dedit, omniumque late
Præfecit regionibus viarum.

alia exempla ex eodem indice haurire poteris.

Curatoris *riparum*, *& alvei Tiberis*, cui annexæ frequenter *Cloacæ*, ſæpius meminerunt Inſcriptiones, uti pag. 381. 3. 454. 5. 498. 5. 1028. 5. In Notitiâ Comes riparum, & alvei Tiberis, & Cloacarum nuncupatur. Invenio etiã diſtinctã fuiſſe curam Bibliothecarum, licet hę inter opera publica numerentur à Victore. Apud Fabrettum cap. 3. inſcr. 478. T. Ælius eques Romanus dicitur Procurator BIBLIOTHECAR. IVRIS PVPLICI... PRIVATI.

Rurſus peculiarem *Curatorem ſtatuarum*, quæ ſane inter opera publ. cenſebantur, refert Notitia ſub diſpoſitione P.V. Ejus munus erat noctu Urbem circumire, manu militum adhibitâ, & proſpicere ne ſtatuæ devaſtarentur, aut furto tollerentur. *Romę enim quidam populus copioſiſſimus ſtatuarum, greges etiam abundantiſſimi equorum* erant, ut phraſi utar Senatoris lib. 7. epiſt. 13. ubi hoc officium deſcribit ſub nomine *Comitiuę Romanę*. Hìc videtur deceptus doctiſſimus Henricus Valeſius, qui in annot. ad Marcellinum lib. 16. cap. 6. hunc Comitem confundit cum *Centurione rerum nitentium* qui in Notitiâ *Tribunus rerum nitentium* vocatur. Equidem eumdem eſſe *Centurionem rerum nitentium* Marcellini, ac *Tribunum* Notitiæ aſſentior; at hos diverſos *à Curatore ſtatuarum*, ſeu *Comite* Caſſiodori, ex eadem Notitiâ manifeſte apparet. Puto nomen ipſum diſcretum munus & rem deſignare. Tribuni ſeu *Centurionis rerum nitentium* ſolicitudo erat, ut Ædes Sacræ, Baſilicæ, Fora, Balnea, Circi, Theatra, Viæ, Bibliothecæ, & omnia denique loca publica nullis ſordibus vitiarentur, ſed *niteſcerent*, ut notavit Pancirolus cap. 19. At *Comiti Romano*, ſeu *Curatori ſtatuarum*, nil, niſi earumdem ſtatuarum cuſtodia, ad furta & damna compeſcenda, & juriſdictio in earum violatores commendata erat, ut patet in memoratâ Caſſiodori formulâ. Illam *rerum nitentium* Panciroli explicationem eâ obſervatione illuſtro, quod ſæpius, ad ſplendorem & ornatum operum publicorum connotandum, ſimi-

ſimilis loquendi forma uſurpata fuerit, ævo præſertim quo ſcribebat Notitiæ auctor. *Venas nitentium ſaxorum*, ſcilicet marmorum, invenies in l.2. de Metall. *Ædificia ad ſtatum priſtinum nitoris adducere* in l.20. de oper. publ. & *publicis nitoribus faciem aſpectus deterioris inducere* (quod eſt opera publica deturpare) in l.25.eod.tit.ex Codice omnes Theodoſ. Denique Caſſiodorus lib.3.ep.9. *quę ſitu*, inquit, *fuerant obſcura antiqui nitoris poſſint recipere qualitatem.*

Cetera ergo *Opera publica* Curatori, de quo nobis ſermo eſt, committebantur. Ea paſſim memorata videas in libris Pandectarum, & utriuſque Codicis ſub titulo *de operibus publicis*. Inter hæc præcipua ſunt Ædes ſacræ, Templa, Prætoria, Thermæ, Theatra. At Urbis mœnia, & Amphitheatra, & quædam alia, *maxima* dicebantur, iiſque proprius Curator datus in Notitiâ. Officiũ noſtri *Curatoris* erat incumbere, ea integra ſervari, collapſa reſtitui, & nova redemptoribus facienda locare. Verba ex prædictis libris juris, quibus hæc munia indicantur, non exſcribo, ut tædio legentium parcam. Alia tamen ipſis intacta ex noſtris inſcriptionibus delibo, quò etiam conſtet, quantum ad veterẽ eruditionem præclara hæc lapidum monumenta conferant.

Primum inter egregia Curatorum munia fuit *Operum publicorum* dedicatio. In Rom. inſcriptione pag.171.7.hæc habentur: DEDIC. XV. K. FEBR. PER T. ARRIVM BASSIANVM. V.C. CVR*atorem* OP*erum* PVBLICORVM. ANVLINO. II. ET. AVFIDIO. FRONTONE COS. Quodnam fuerit hoc opus ab Arrio dedicatum, non ſatis liquet: licet enim inſcriptio exſculpa ſit in ſiniſtro latere Lapidis, cui alia Vettii Probiani Praefecti Urbi *ad ſtatuam in Baſilicâ Iuliâ adiectam* ſuperſcripta legitur; attamen ex prædictis Conſulibus prima ad Imperium Septimii Severi, ſecunda ex charactere, ut ibi notat illuſtris collector, ad ęvum Conſtantinianum pertinere dignoſcitur. Unde patet, Arrium non dedicaſſe ſtatuam, quæ impoſita antiquo ejus lapidi (ut non ſemel ævo ſequiori factum obſer-

va-

vamus) Vettii Probiani dedicatione publicata fuit. Ex hoc marmore fortè reſtituendum cognomen Probiani Vectio Præfecto Urbi, de quo Panvinius in faſtis ad annum V. 1087. Ergò Arrius *Curator*, neſcio quod aliud opus publicum dedicauit. Quod intelligendum de dedicatione in ſenſu profano, uti *domum Neronis dedicatam* legimus apud Svet. Neron. cap.31. *Patinam Vitelli* apud eumdem in eius vita cap.13. & *Pontem Puteolanum* in Calig. cap.32. Non enim ſum neſcius, Templa & Ædes ſacras dedicandi ius apud Pontifices, & Imperatores ſtetiſſe; cuius exempla, præter ea quæ habet Emundus Figrelius de ſtatuis cap.29. videre poteris apud Tacitum Annal.2. cap.49. ſub fin.& Ciceronem in orat. pro domo ſua, & ad Attic. lib.4. ep.2. Privatis nonniſi decreto Senatus, cui aliquando iuſſus populi acceſſit, dedicare fas fuit. Conſule Gutherium de vet.iure Pontif.lib.3.cap.12.

Prætereà ſi cui Templum vel Ædem ſacram excitare in animo erat, non id licebat, quin *Curator operum publicorum* locum ad conſtruendum circumſcriberet. Romanus lapis pag. 26. 3. LOCVS ADSIGNATVS. AEDI. OPIS. ET. SATVRNI. L. MVNATIO. VERO. ET. C. TERENTIO. FELICE. CVRAT. OPER. PVBL. Magiſtratum hunc duobus viris conflatum ex hac, & aliâ proximè referendâ inſcriptione apparet. In alio Romano lapide pag.128.2. *Negotiatores Frumentarii Templum extruxerunt ex auctoritate Imp. Caeſaris Titi Veſpaſiani Aug. in LOCO qui erat DESIGNATVS. per Flavium Sabinum Operum publicorum Curatorem*. Sub Tito Templum extructum: at locus pridem deſignatus erat, opere fortaſſis per bella civilia intermiſſo. Quo licet conjicere, hunc Sabinum ipſum fratrem Veſpaſiani fuiſſe, bello Vitelliano obtruncatū. Et quidem Templorum curam eos egiſſe, improbum Vitellii facinus demonſtrat, quem operum publicorum Curatorem, ut ſuperius indicatum eſt, *dona, atque ornamenta Templorum ſurripuiſſe & commutaſſe, quadam quoque au-*

ro

ro & argento ſtannum, *& aurichalcum ſuppoſuiſſe*, ferente famâ narrat Suetonius in vitâ cap.5.

Quamvis cura collocandi ſtatuas, iuſſu publico præclaris viris decretas, Curatoribus ſtatuarum incumberet, locus tamen, quo ipſæ ponendæ eſſent, per *Curatorem operum publicorum* deſignabatur. Utrumque diſcimus ex illuſtri inſcriptione Ceionii Rufii, quæ cum apud Gruterum pag.387.3. & Panvinium in Faſtis ad A.V. 1087. fœde corrupta legatur, integram & emendatam proferimus ex tom.4. pag.492. Analectorum Clariſſimi Mabillonii, qui eam ex antiquo Einſidlenſi membranaceo Codice deſcripſit. Et ne de Germanico exemplari quis dubitare poſſit, eandem prorſus ſimilem ex autographo Joannis Marcanovæ, qui primus omnium veteres inſcriptiones colligere aggreſſus eſt, Venetiis exſcriptam, mecum communicavit ornatiſſimus vir, & in literarum ſtudio optime verſatus, Apoſtolus Zenus. Ea verò ſic ſe habet: *Ceionium Rufium Albinum V.C.Conſ.*sic *Filoſophum Rufi Voluſiani bis ordinarii Conſ. filiũ Senatus ex Conſulto ſuo quod eius liberis poſt Caeſariana tempora, ideſt poſt annos CCCLXXX. & I. auctoritatem decreuerit Fl. Magnus Ianuarius V.C. Cur. ſtatuarum. Locus adſignatus ab Nigro & Coſciano Cur operum publicorum*. Hæc poſtrema verba, quæ ad noſtrum argumentum attinent, licet apud Mabillonium ab aliâ inſcriptione intercepta legantur, tamen ſic coniungenda ſunt ex Grutero, qui vitium ſanè in ſcriptione, incorrecto exemplari uſus, admiſerit, in hoc fortè deceptus non eſt, cùm & res ipſa ſuadeat, ea verba ita ſolitariè ſtare non poſſe. Hoc Romæ: at in Coloniis & Municipiis locus ponendæ *Statuæ* deſignabatur vel â Decurioribus, quod notant hæ literæ ſingulariæ L.D.D.D.hoc eſt. *Locus datus Decurionum decreto*, in inſcriptionibus frequentes, ut pag.404.1. & alibi; vel ab ipſis Duumviris ex pag.355. 1.

Cum præclaram illam Epochæ Cæſarianæ Chronologicam notam, quâ recitatum ſaxum Albini Conſulis ſigna-

ſignatur, perperam verſaverint inſignes temporum Magiſtri, parcat Lector ſi rurſum diverticula perſequor. Scaliger in notis Euſebianis num. 1969. explicaturus hanc ipſam inſcriptionem, quam mutilam & incorrectam producit, Epocham Monarchiæ Julii Cæſaris alligat Æræ Antiochenæ, (ſcilicet anno V. C. 706. Per. Julianæ 4666.) quam cùm præceſſiſſe XLVIII. annis Epocham Chriſti dixiſſet, his deductis ab annis CCCLXXX. colligit annum Chriſti CCCXXXII. quò iſte honor Cejonio Rufio Albino habitus eſt. Labitur vir doctus prochroniſmo trium annorum. Certum enim eſt lapidem inciſum, & eum honorem delatum fuiſſe Albino, ſeu ejus liberis, eo anno, quo ipſe Conſulatum agebat: legitur quippe in noſtro emendato ſtatim ab initio: *Cejonium Rufium Albinum* V.C. CONSulem. Qui Conſulatus, Collegà Conſtantio, incidit in annum Chriſti 335. Urbis 1088. Unde ergò illi peccandi cauſsâ? Fortaſſe Panvinium ſequutus eſt, qui computauit tantummodo annos 380, abiectâ unitate. At profectò Scaliger non excuſandus, dum in ipſo exemplari, quod profert, ea unitas charactere grandiori exaratur. Quâ ratione ſaltem colligere debuerat annum Ch.333. à cuius Autumno inchoabatur annus 381. æræ Cæſarianæ. Ita enim computus ab eo initus per detractionem eſt intelligendus. Nondum verò aſſequimur Conſulatum Albini, qui decurrebat anno Ch.335. De hoc redibit ſermo cum Pagium excutiam. Interim eumdem Scaligerum malè coniunxiſſe æram Cæſarianam cum Antiochenâ eſt demonſtrandum.

Primus errorem invexit Auctor Chronici vulgò Alexandrini, quod Paſchale vocat Cangius in ejus editione paucis ab hinc annis adornatâ. Chronologi verba ſunt ex translatione Raderi ad annum Olympiadis CLXXXIII. *Incipit Antiochiæ annus primus .... à primo anno C. Julii Cæſaris*, & quatuor interjectis paginis: *A primo anno C. Julii Cæſaris, Lepido & Planco Coſ. ſiue XII. Maii Antiocheni auſpicantur ſuam Æram*. Peſſimè primum annum Cæſaris

ſaris iis Conſulibus ſignat, ut jam viri docti obſervarunt. At non melius Æram Antiochenam cum eodem primo anno componit. Quod ſtatim oſtendo. Hujus Æræ initium, maximis Chronologis vario fato exagitatum, Langio, Scaligero, Uſſerio, Hervuarto, aliiſque, demum poſt Petavium Card. Noriſius in elaboratiſſimo opere de Epochis Syromacedonum diſſert.3. cap.4. innumeris & invictis tum veterum ſcriptorum, tum Numiſmatum apud Antiochiam percuſſorum teſtimoniis, ſtatuit in Autumno A.V. Romæ 705, Periodi Julianæ *4665*, ante Epocham Chriſtianam vulgarem 49. At certum eſt, Cæſarem labente æſtate A.V. *706* Pompejum Pharſalicâ pugnâ profligaſſe, unde illi ſingularis dominatûs fundamenta ſunt jacta, & Monarchiæ conſtituendæ magnus dies indictus. Nequit ergò in annum antecedentem, quo nondum Pompejum devicerat Cæſar, initium ejus Imperii conferri, & cum Antiochenorum Epochâ comparari.

Non æram falſam Antiochenam Scaligeri ſequitur, ſed ad idem tempus exorditur Epocham Cæſaris Antonius Pagi in Crit. Baronianâ ad ann. *314*. explicans eoſdem hos noſtri Lapidis chronologicos characteres. Nimirũ eam deducit ab anno Urbis *706*. quò pugna Pharſalica fuit habita, atque hinc additis annis *381*, provehitur ad annum Chriſti *335*, & annum Urbis 1087, *qui in eo*, ait, *anno Chriſti incboatur*. Nec penſi habet particulam POST in inſcriptione notatam, *poſt annos* CCCLXXX. *&* I. cum modus hic loquendi *apud antiquos plerumque aliud non deſignet quam annum incboatum*. Rectè quidem notam eam numeralem ad annum *335*. Conſulatus Albini conſignauit vir optimè de temporum doctrinâ meritus; at manifeſtè lapſus eſt in putandâ annorum ratione. Nam ſi Epocha Cęſariana init à pugnâ Pharſalicâ, quæ labente æſtate, ſeu initio Autumni A.V. *706*. decertata eſt, additis annis *381*, non provehimur ad annum Chriſti *335*, ſed *334*. completum in Autumno. Et mirum eſt profectò, Pagium dixiſſe

annum Urbis 1087. inchoari anno Chriſti 335, cum in tabulis Chronologicis, puta Petavii & Brietii, quas nunc ad manus habeo, pateat, eum concurrere cum anno 334, æræ vulgaris Dionyſianæ, qua & ipſe utitur. Sed dum ſugillat Onuphrium, qui malè unitatem ab Inſcriptione detraxerat, ut annos Cæſarianos aptaret anno V.C.1087. Chriſti 335, ab eo hos eoſdem annorum characteres tranſcripſit; non advertens ideo Onuphrium eos annos Urbis & Chriſti coniungere, quia æram Chriſtianam auſpicatur ab anno V.C.753, vno ſcilicet anno ante vulgarem. Sanè ex ſuiſmet hypotheſibus poterat Pagius lapſum antevertere. Nam cùm in Apparatu num. 59. connectat annum V.C. 706. cum anno Periodi Græco Romanæ 5446. ſi addamus annos 381, emergit annus Per. Græc.Rom.5827. qui apud ipſum in Criticâ pag.108, eſt annus Chriſti 334. Idem obtinebis ex numeris Periodi Julianæ. Anno Urbis eodem 706. labebatur annus Per.Jul.4666, cui ſi addas 381.hujus poſtremus deſinit in Autumno anni 5047. ejuſdem Periodi, qui eſt Chriſti 334.Cùm ergò in Autumno hujus anni 334, jam exactus eſſet annus 381 Epochæ Cæſarianæ, ſequenti anno 335, quem aperuerat Albinus Conſul, decurrebat annus ejuſdem Epochæ 382. Hinc Pagius perperam in annum 335 Conſulatus Albini contulit annum Cæſaris 381. Et hinc rurſus falſa videtur noſtra Inſcriptio, quæ eundem annum Cæſarianum Albino Conſule notavit.

Ut nodum ſolvam,& fidem lapidi afferam, revocanda eſt particula POST, quam Pagius abjecerat. Verba inſcriptionis hæc ſunt: POST. *Cæſariana. tempora. ideſt. poſt. annos. CCCLXXX. & I.* liberis Albini Conſulis Auctoritatem decrevit Senatus. Modus hic loquendi, in ſenſu naturali & proprio, deſignat tempus jam decurrens *Poſt* annum 381 completum. (Quod non negavit Pagius, cùm dixit *plerumque* annum inchoatum connotare.) Sola enim conſuetudo induxit, ut in hanc ſignificationem denotandi annum inchoatum abiret. Sic *ante diem* & *poſt diem* ex uſu

diem

diem ipſum deſignat,non ſermonis proprietate. Paulus I.C. in L.anniculus 132. D.de verbor. ſignif. *Anniculus*, inquit, *ammittitur qui extremo anni die moritur. Et CONSVETVDO loquendi id ita eſſe declarat, ante diem decimum Kalendarum, poſt diem decimum Kalendarum, neque utro enim ſermone undecima dies ſignificatur.* Hujus Legis *malam literam*, uti vocat Accurſius, eruditis concertationibus agitarunt doctiſſimi viri Card.Noriſius in Cenotaph.Piſ. diſſert. 2.cap.17. Baluzius, Toinardus, & alii, qui notas ediderunt in aureum libellum Lactantii de mortibus Perſecutorum cap.2.poſtremæ edit.Ultraject.an.1693. Igitur vi conſuetudinis factum eſt, docente Paullo, ut eâ formulâ, *Poſt diem decimum*, dies ipſe decimus, non undecimus,ſignificaretur. Ceterum ex naturâ ſuâ eadem particula *Poſt* tempus jam expletum connotat. Non aliud quam alterius Juris-Conſulti teſtimonium vocabo. Pomponius in l. ſi ita fuerit 41.D.de manumiſſ. teſtam. *multum intereſſe*, ait, *inter hos ſermones, duodecimo anno, & poſt duodecim annos.* Nimirum primo annus duodecimus decurrens, ſecundo exactus deſignatur. Quod exemplo ſic explicat: *ut ſi teſtator dixerit, ſervus meus triennio POST, quam ego mortuus ero, liber eſto. Non poteſt is ſervus, niſi triennio præterito liber eſſe.* Eadem prorſus loquendi formâ uſus eſt Auctor noſtræ inſcriptionis. *Poſt Cæſariana tempora, ideſt poſt annos* 381. Annos iſtos numeratos ab initio Epochæ Cæſarianæ, neceſſe eſt fuiſſe completos, cùm honor filiis Albini habitus fuit: ſicut triennium à morte Teſtatoris præteritum eſſe debuit, ut ſervus libertatem conſequeretur. Quod ita neceſſariò explicandum eſt, cùm oſtenderimus, ipſum annum 381. cœptum anno Chriſti 333, exiſſe in Autumno anni 334, atque idcircò nullo modo referri poſſe ad Conſulatum Albini, qui cum ſequenti 335. concurrit.

At nondum acquieſco Æræ Cæſarianæ à Pagio, & Scaligero in Autumnum anni Urbis 606. conjectæ. Licet enim à pugnâ Pharſalicâ Monarchiæ fundamenta, ut ante

indicavi, poſuerit Cæſar, exinde initum non fuiſſe cardinem temporum Cæſarianorum exiſtimo, ſed à proximis Kalendis Januariis, quò civilem annum exordiebantur Romani. quod exemplis, & ratione oſtendo. Cùm Octavius Cæſar, firmato ſibi à Senatu Imperio, die 17. Januarii fuiſſet appellatus Auguſtus, non tamen ab hac die deſumptos annos, ſed à proximis Kal. Jan. quibus inchoabatur annus civilis, refert Cenſorinus de die natali cap.21. his verbis. *Annus Auguſtorum CCLXV. perinde ex Kal. Januariis, quamvis ex A.D.XVI. Kal. Februarii Imperator Cæſar D. F. ſententiâ L. Munatii Planci à Senatu ceteriſque Civibus Auguſtus appellatus eſt.* Quod idem Auctor tradit de Alexandrinis, qui Epocham in honorem ejuſdem Cæſaris inſtitutam à primâ die menſis Thoth, unde iis erat initium anni, auſpicati ſunt. Juſtinus Junior medio Novembri Imperium accepit; attamen non niſi à Kal.Januariis proximis, quibus novum Conſulatum exorſus eſt, annos Imperii numerari voluit, ex Corippo lib.4. de ejus laudibus, ubi hæc ait loquens de proceſſu ejuſdem Conſulatus.

Hinc veſter primus feliciter excipit annus,
Votaque plura tuis celebret nova Roma triumphis.

Quod igitur Kal. Januariæ A.V. 707. propinquiores eſſent victoriæ, quam de Pompejo retulerat Cæſar, ab iis initium Cæſarianæ Monarchiæ deſumptum veriſimile videtur. Sanè Kal.Jan. ejuſdem anni Dictaturam annuam extra exemplum ſibi delatam apud Alexandriam iniit, & Conſul ſolus proceſſit: quo rationem & jus Monarchiæ & legitimi Principatus ſtetiſſe nemo non videt. Unde tunc verè, ut ait Euſebius in Chronico, *ſingulare arripuit Imperium* & tunc canente Auſonio in Cæſaribns.

Imperium binis fuerat ſolemne quod olim
Conſulibus, ſolus Julius arripuit.

Ita etiam cum Octavio, ut mox memoravi, nomen Auguſti à Senatu tributum firmatumque Imperium fuiſſe, *ex ea die*, inquit Oroſius lib.6.cap.20. *ſumma rerum &*

pote-

poteſtatum penes unum eſſe cœpit & manſit, quod Græci Monarchiam vocant. Cui ſententiæ de initio Juliani Imperii præluſerat Joannes Heruvartus cap.217. novæ Chronolog. paucis hiſce verbis: *Veriſſimum eſt anno V.C.705. deſinente debellatum fuiſſe à Cæſare Pompejum Magnum*, ſed tamen dicendum eſt *annum primum Imperii ſeu Monarchiæ C. Julii Cæſaris coincidere anno V.C. 706. proximo*. Computat hic Auctor annos Urbis Capitolinos, non Varronianos, qui vulgò uſurpari ſolent, & ideò unum annum antevertit. Itaque ducto primordio *temporum Cæſarianorum* à Kal. Jan. anni V.C. 707, annus qui labebatur poſt tercenteſimum octogeſimum primum ab iiſdem Kalendis, ipſe eſt annus Conſulatus Albini, V.C. 1088, Chriſti 335, quò noſter lapis fuit inſcriptus.

At, dimiſſis hiſce Chronologicis tricis, viam noſtram jam expediti abeamus. Ubi in Operibus publicis ſignatum videas *Curatoris* nomen, id, ut ſupra monuimus, eâ tantum ratione factum intelligas, quòd, vel ipſe de pecuniâ ſuâ illud excitaverit, vel quòd titulum officii præſignet. Nam cùm aliquandò ea ambitionis veſania quorundam ingenia invaſiſſet, ut Operibus publicis tamquam auctores, nullâ Imperatorum quibus impenſa ſteterat, mentione factâ, ſe ipſos inſcriberent, ſancivit Theodoſius, ut *ſi qui judices operi ſuum potius nomen quam Imperatoris ſcripſerint, majeſtatis teneantur obnoxii*, in l.31. Cod.Theod. de oper.publ. Judices ſive Rectores in provinciis etiam operibus publicis erant præpoſiti, ut in Urbe Curatores. Hanc vanitatem, quam *indomitam* ſubſcribendi *licentiam* vocavit Horatius lib. 3. Od. 24. carpit Marcellinus lib. 27. cap. 3. in Lampadio Præfecto Urbi, qui *per omnia Civitatis membra, quæ diverſorum Principum exornarunt impenſæ, nomen proprium inſcribebat, non ut veterum inſtaurator, ſed conditor*. Quod in privato aucupari, fœda ambitio, in Principe reſpuere, ſumma laus erat. Hinc *magnum illud* fuiſſe in Severo Spartianus cap.23. ait, *quòd Romæ omnes ædes publicas,*

quæ

quæ vitio temporum labebantur, inſtauravit, nuſquam prope ſuo nomine ſcripto, ſervatis tamen ubiquè titulis conditorum. Immò etiam in conditis à ſe operibus, præter aquæductus & Urbes quaſdam, quas ſuo nomine appellavit, titulos non amaſſe Hadrianum, memoriæ tradidit idem Hiſtoricus in vit. cap. 20. Potiori ſane laudis merito, quam Trajanus, quem ideo *herbam parietinam* jocando *cognominatum* ait Marcellinus loco jam indicato. Ergo ea, quæ auguſto Principis titulo conſecrari oportebat, indignum erat nomine privatorum, veluti maieſtatis diſpendio, corrumpi. Niſi tamen, ut innuimus, quiſquis operi perficiendo præpoſitus, officii nomen & curam impenſam inſcripſerit. qua ratione verba memoratæ legis Theodoſianæ ità rectè refinxit Tribonianus in l. 10. Cod. Juſtinian. eod. tit. *ſi qui Judices perfecto (publicis pecuniis) operi ſuum nomen, ſine noſtri nominis mentione, inſcripſerint*, ut obſervavit doctiſs. Gothofredus in notis ad eam legem trigeſimam primam.

Quod ſane vetitum, ut vides, in operibus publicâ pecuniâ extructis. Nam ſi muneris ſolicitudinem liberalitate cumulaſſet, & in Urbis ornatum & decus Curator, vel alius quiſpiam impensâ ſuâ ædificia publica excitaſſet, tunc nomen inſcribere & titulum dicare, nec jura antiqua nec poſteriora Imperatorum reſcripta interceſſere. Hinc adeo frequens in inſcriptionibus ejus formulæ mentio, *de pecuniâ ſuâ, impensâ ſuâ* &c. operibus quoque publicis ſuperpoſitæ. Unum non adeò vulgatum exemplum proferam, quod Veſontione tunc repertum Cl. Mabillonius in itinere Germanico an. 1683. tom. 4. Analectorum præfixo, publicavit. DEO MERCVRIO. CISSONIO. DVBTEATIA. CASTVLA. NATIONE. SYRIA. TEMPLVM. CONLABSVM. DENVO. DE. SVO RESTITVIT. Quotidiè nobis ſub oculis verſatur M. Agrippæ nomen, quo Pantheon, ſeù ut antiquariis placet, ejus Porticum à ſe extructam inſcripſit.

At non idem juris artificibus & architectis, quibus, licet

licet opus aliquod publicum impenſâ ſuâ excitaſſent, nomen imponere haud permittebatur. Narrat Plinius lib.36. cap.5. in fin. *Sauron* & *Batrachum* Lacones Architectos *templa Octaviæ porticibus incluſa ſuâ impenſâ conſtruxiſſe, inſcriptionem ſpernantes. Quâ negatâ, hoc tamen alio loco & modo uſurpaſſe.* Nam *in columnarum ſpiris inſcalpta nominum eorum argumenta, rana atque lacerta.* Hanc quippe Græci σαῦρον, illam βάτραχον vocant. Hinc Canonicus Blanchinus in commentario lapidis Antiatis nobis cap.1. laudato, ſeveritatem ejus moris, quo architectis & artificibus nomen ſcalpere interdicebatur, eâ obſervatione confirmat, quod à tot millibus earum inſcriptionum, quas Gruterus, & ab eo proximi deſcripſerunt, vix aliud reperias exemplum, quam Puteolanæ pag. 227. 2. & alterius Veronenſis 186.4. in quâ *L.Vitruvius L. Cerdo Architectus* locum obtinet nominis incidendi. Notatu præterea dignum eſt in Romanâ 330. 7. non auſos architectos nomen ſuum proferre, ità enim literis Græcis exarata eſt: *Sapientem inter viros Augurem virum maximum Quintum Julium Miletum Artifices ſtatuerunt.* Cui literis latinis ſubſcriptio adjacet: *Q. Julius Faenſis Alumnus cum Artificibus poſuit.* Baſis eſt prægrandis, cui fortè ſtatua Julii Mileti erat ſuperimpoſita. Quem metum prodit etiam ipſe lapis Antias à Blanchino illuſtratus in quo nomen Artificis L.Coccei inſculptum ſolo latitans adhærebat.

Suſpicatur idem eruditus auctor, hanc nominis occultationem indicium eſſe morum ac temporis Hadriani Imperatoris, à quo architectorum auſus uſque ad necem coerciti, ideoque & dedicationes operum per literarum compendia obvolutas: permiſſum verò nomen artificis lateribus conſignari, quorum exempla aliquot promit. At architectos operibus publicis inſcribi pridem ante Hadrianum interdictum, ut vidimus: ne ſcilicet publicas ædes, magnificentiâ & nobilitate conſpicuas, titulus viliſſimorum hominum affixus fœdaret. Contrà eorum nomen occulto &

ob-

obſcuro loco incidi, haud vetitum, prout neque operibus privatis vulgariſque notæ & æſtimationis. Ideo non tantum lateres opificis ſignaculo inſculptos reperimus, ſed tegulas quoque, aquęductuũ tubos, figlina, lucernas, aliaq; id genus, quorum quædam Gruterus à pag. 182. non pauca Fabrettus cap. 7. pag. 542. plura Smetius in antiquitat. Neomag. pag. 165. ſuppeditant. Locum hìc poſcit tubus plumbeus Antii, me præſente, in extremitate veteris portus defoſſus, qui hos characteres non leviter injuria ævi conſumptos præferebat L. T. FLAVIVS FORTVNATVS FECIT. Notabis duobus pręnominibus *Lucii* & *Titi* inſcriptum hunc Fortunatum, quod non inſolens Romanis fuit, uti notavit Spanhemius diſſertat. 6. pag. 511. Integrum nomen occurrit apud Gruterum pag. 796. 3. in epitaphio *Juliae Triphoſae* coniugi poſito. Exinde alia quoque ſunt inibi effoſſa fiſtularum fragmenta. Unum hæc habet: STATIO. VRBANA. AVG. N. *Statio* officinam quà tubi conflabantur, deſignat. Apud Gruterum 11. 5. *Stationis marmorum* mentio eſt. Ea tamen in Urbe erat, unde tubi Antium delati, ideo *Vrbana* vocatur. *Auguſtus noſter* fortè Veſpaſianus, qui in altero obſignatur. Alterius hæc eſt inſcriptio: M. A. CAIVS. PERITVS. FEC. Primæ literæ indicant *M. Aurelium*, ex alio ſimili. *Cajus* nomen Servi, poſt libertatem in cognomen tranſiit. Haud vulgare porrò eſt, hujuſmodi artifices *Periti* nomine inſigniri. Etiam in alio viſitur: SX. *Egnatius Peritus Fec.* Poſtremum PROSIAE. CRISPINAE, cujus erat officina, nomen prodit. Cum propè vetus Antii portum omnes hi tubi fuerint reperti, eò aquam derivaſſe non dubito. Memorat Capitolinus Antoninum Pium *Antiatum aquaductus* reſtituiſſe, in vitâ cap. 8. Hæc quoque laus eſt SS. D. N. INNOCENTII XII. qui nobiliſſima magnificentiæ argumenta inter ipſas Antii ruinas molitur. Dum enim hæc ſcribimus, acto ſub terram ingentis altitudinis ob ſoli inæqualitatem cuniculo, plurimam aquæ copiam ex longin-

ginquo fonte ad portum Antiatem à ſe nuper extructum, in nautarum confluentium commodum, magnis impendiis perduxit. Utrique operi Eminentiſs. Card. Pamphilius ab optimo Principe præfectus, conſilio, ſolicitudine, & induſtriâ munus prolixè complevit; jam morum innocentiâ, multiplici literarum & doctrinæ cultu, maximiſque virtutibus dignitatem ipſam ſupergreſſus.

Dùm tubos aquæductuum tractamus, duo non ſunt prætermittendi, paucos ab hinc dies Puteolis prope mare reperti, quorum primus ita inſcriptus eſt: CLAVDIÆ AVG. L. ACTES: ſecundus verò literis inverſis ƃɅV· SƎɅƆ· IᗡɅɅ˥Ɔ· IT. Eorum typum vidi, cui additae erant anonymi, antiquitatum, ut videtur, ſtudioſi, breves notæ. Vir eruditus ſuſpicatur eos tubos per montis declive, quò plura veterum monumenta ſpectantur, impetu decidentium aquarum ad mare delatos. Pertinere autem ad aliquem aquæductum operis publici nō ambigit, & obſeruatione dignum ſubdit, quòd operibus publicis nomen *Actes* Libertæ fuerit impoſitum. Nil tamen mirum hanc Libertam, Neronis gratia florentem, vt teſtantur Tacitus, Svetonius, & Dio, auſam fuiſſe publicum aquæductum olim à Claudio extructum, vt inſcriptio alterius tubi indicat, à ſe reſtauratum, titulo nominis inſcribere. Coniecturis manus addo. Attamen opus, illud publicum fuiſſe nil nos cogit fateri. Cùm Puteolis, & in proximo Bajano litore nobiliſſima ædificia, & villæ amœniſſimæ Romanis eſſent, quiſque privato ſumptu & opere aquarum copiam ad uſum & delicias derivabat. Nec cuiquam vetitum operi à ſe extructo, non tam priuato ſed & publico, titulum inſculpere, vt vidimus. Potiori jure id uſurpatum in his tubis, vilioris notæ operibus & in occulto latentibus. Potuit verò nomen Claudii, alteri fiſtulæ obſignatum, denotare, eo imperante aquæductum conditum fuiſſe, ut moris erat notas Conſulum, & Principum ejuſmodi operi-

bus, quod ſuperius obſervatum, conſcribere. Hincinde coniectando ludimus.

At feriò auguror, virum illum egregiè falli, cùm certò ſe deprehendiſſe autumat, ex quo Acte *Claudiæ* nomen præferat, eam *Claudii* Imperatoris, non Neronis libertam fuiſſe. In id enim non cogimur ex *Claudiæ* nomine, cùm hoc & Nero, in eam familiam à Claudio per adoptionem inſertus, geſſerit, ut paſſim nummi & veterum ſaxa teſtantur. Neronem verò libertate donaſſe Actem planè ſuadet profuſus in eam amor, quam & paullo abfuit quin juſto matrimonio ſibi conjungeret, auctore Svetonio in vita cap.28. utque improbas nuptias Regiæ originis titulo honeſtaret (non tantùm amoris violentiâ abductus, quæ Xiphilino Dionis epitomatori cauſſa traditur) eam in familiâ Attali, quippe ex Aſia emptam, retulit. At rem extra controuerſiam ſiſtunt duæ Inſcriptiones apud Fabrettum cap.3.num.29.& 38. Prima hos characteres præfert.

DIIS. MANIBVS
HELIO
ACTES. AVG. L
LIBERTO
A CVBICVLO

Alia in hæc verba ſcribitur.

THELYCO
EVTYCHI
ACTES. AVG. L. L
ALVMNO. A MANV
VIXIT. ANN. XX

Helius, & *Thelycus* erant *Liberti Actes Auguſti Libertæ*. Alios Libertos Actes ceteri lapides, ibidem Fabretto relati memorant. Libertos non potuit habuiſſe Acte, niſi cum opibus & potentiâ floreret. Florebat autem ſub Nerone, non ſub alio Imperatore. Porrò *Auguſti* nomen nonniſi Impe-

rato-

ratori viventi tributum fuit, ut verſantes vel leviter priſcam eruditionem norunt. Cum ergo Actes *Liberta Auguſti* vocetur, non is alius quam Nero tunc vivens, à quo in perditi amoris argumentum, divitiis & turbâ ſervitiorum auctam par eſt credere. Hinc horti & villæ apud Puteolos, in quibus aquæductuum tubi ejus nomine obſignati jacebant, vel à Nerone donatæ, vel ab ipsâ emptæ & comparatæ ſunt. Actes nomine dicatum fuit templum Piſis, ubi adhuc hoc lapidis fragmentum viſitur: RERI. SAC. AVG. LIB. ACTE: *Cereri ſacrum Auguſti liberta Acte.* Card. Noriſius in Cenot. Piſ. diſſ. 3. cap. 1. dubitat, num Neronis liberta hìc deſignetur, quòd eo nomine diverſorum Cæſarum libertæ nuncupatæ fuerint. De noſtrâ haud ambigendum puto.

CAPUT IX.

Quid Vexillarii in militiâ Romanâ? Salmaſius adverſus Lipſium acerbior emollitus, & inconſtantiæ notatus. Turnebi ſententia de Vexillationibus perſtricta. Num hæ peditum, vel equitum? ex milite legionario, vel externo? Deductæ de loco ad locum; cuinam generi Vexillationum AQUILIUS præpoſitus.

PRAEP. VEXILLAT

Praepoſito Vexillationibus.

AT ab Urbe ad Caſtra nos revocat AQUILIVS, & inter pacis opera verſatos, denuò ad belli militiæque munera tractanda deducit. Has compendio literas inciſas prodit noſter lapis: PRAEP. VEXILLAT. Quem alius apud Gruterum pag.407. 1. expreſſis penè omnibus elementis ita explicat: PRAEPOSITVS VEXILLATION. Aliæ quoque inſcriptiones, quas in hujus capitis decurſu afferam, *Vexillationum* meminere. Ergò his *Præpoſitus* noſter *AQUILIUS*. Quid verò *Vexillationes*, quodve genus militiæ fuerit non ſatis veteribus traditum, nec recentioribus explicatum. In id contendam, ubi aliqua de Vexillariis tradidero. Nam res utraque mutuam ſibi invicem depoſcit opem atque lucem.

Vexillariorum plurima apud Tacitum eſt mentio. Lib.2. hiſt.cap.100. *Vexillarii Legionum* Equites ſequuntur ad occupandam Cremonam, ſtatimque prima Italica cum *Vexillariis trium Britannicarum Legionum* incedit. Hos eſſe putat Lipſius ad hunc locum eoſdem milites, qui Annal.1.cap.17. queruntur, *ne dimiſſis quidem finem eſſe militiæ, ſed apud Vexillum retentos, alio vocabulo eoſdem labo-*

res

res perferre; traditque duplicis generis fuiſſe, prius è veteranis, qui ſtipendiis peractis, ideſt vigeſimo militiæ anno abſoluto, ſub vexillis habebantur, donec prçmium & emerita acciperent; alterum ex electione in neceſſitate aliquâ, cum certâ manu ex legionibus decerptâ ſub vexillo in provinciis mittebantur. Has nugas eſſe audacter inclamat Salmaſius ad Vopiſcum in vitâ Probi c.6. & vexillarios legionum pro certo habet eos fuiſſe, quos triarios vocabant veteres, eoſque ferè ex veteranis, qui ſub vexillo retinebantur, aliorum omnium munerum immunes præterquam propulſandi hoſtis: nullam verò fuiſſe legionem, quæ non haberet hoc veteranorum vexillum. Livius enim lib.8. *primùm*, ait, *vexillum triarios ducebat, veteranum militem ſpectatæ virtutis*, qui idem paullò poſt *vexilla* vocat iſtos triarios. Eadem retexit Salmaſius in Firmo c.4. At deinceps nil ſibi conſtans, in opere poſtumo de re militari Rom. cap. 19. longè diverſam ſententiam ſequutus eſt. Eos enim apud Tacitum *vexillarios* legionum eſſe ait, qui in antiquiore militiâ *velites*, poſtea ſub Cæſare *anteſignani* appellati ſunt. Ergò *vexillarii* ab ipſo Salmaſio de gradu dejecti, & ex veteranis, quo robur militiæ conſtabat, in levis armaturæ militiam detruſi. Et ſanè hæc mihi opinio verior videtur. Nam ipſe Tacitus *vexillarios* leviorem & debiliorem legionis partem apertè eſſe indicat hiſt.2.cap.66. *Præcipua*, inquit, *quartadecimanorum ferocia, qui ſe victos abnuebant, quippe Bedriacenſi acie, vexillariis tantum pulſis, vires legionis non affuiſſe*. Velites verò eo vocabulo appellati, quia cùm olim ſine vexillis & ordinibus vagantes paſſim ac diſcurrentes, poſtea ſub ſigna reducti operam eamdem velitarem & procurſatoriam præſtiterunt. Quæ ulterius confirmo ex eodem Cornelio An.2. cap.78. ubi de Piſone loquens ait, *concurrentes deſertores per manipulos componit, armat lixas traiectiſque in continentem navibus vexillum tironum in Syriam euntium intercipit*. Ergo tirones, qui inter velites computabantur, ſub propriis vexillis

erant.

erant. Inde quis dubitet vexillarios dictos? Cùm hìc videas tirones, ſeù vexillarios in provincias deductos, Salmaſio non permittas in Lipſium debacchari, quòd vexillarios certam manum in legionibus in provincias miſſam dixerit. Cæſarem adhuc appello in Lipſii cauſſam, cujus ſunt verba lib.6. de bell. Gall. *Erant* inquit, *in caſtris ex legionibus ægri relicti, ex quibus qui hoc ſpatio dierum convaluerant, circiter trecenti ſub vexillo unà mittuntur*. En milites ſub *vexillo* miſſos, atque inde *vexillarios*. Porrò locus Livii ſuperius à Salmaſio laudatus, ad oſtendendum veteranos vocatos vexillarios, quòd ſub vexillo eſſent, nil probat. Nam ibi hiſtoricus aliis etiam infimæ ſortis militibus vexilla tradit; ſtatim enim ſequitur, *ſecundum rorarios, minus roboris ætate factiſque, tertium accenſos minimæ fiduciæ manum*. Hi omnes ſub ſuis vexillis: ergò non tantum triarii ſeu veterani. Ceterum hi vexillarii legionum. Sunt enim eodem nomine apud Tacitum etiam milites auxiliarii. *Antonio*, inquit hiſt.3. cap.6. *vexillarios è cohortibus, & partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus*. Auxilia in cohortes diviſa erant, cohortes in vexilla.

At verò qui *Vexillarii*, & *Vexilla* Tacito, *Vexillationes* aliis, & præſertim ſequiori ævo, dictæ ſunt. Svetonius in Galba cap. 20. narrat omnes milites opem ferre eidem Imperatori recuſaſſe, exceptâ *Germanicorum vexillatione*. Turnebus adverſar. lib 5. cap. 2. in fin. hanc *vexillationem* cohortem militum putat, qui confectis & emeritis ſtipendiis ſub vexillis etiamnum habebantur, uſque dum commoda & agros acciperent. In hoc falli videtur: quia tantùm legionarii milites in commoda, & agrorum diſtributionem admittebantur, niſi de aliis præmiis intelligat. At Germani inter Auxilia Romanorum fuere, & in *Vexilla* diſtribuebantur; nec opus eſt, tunc ſolùm, vt commoda expectarent, eos ſub vexillis locare. Hæc ipſa *Germanica Vexilla*, quæ Tranquillus *Vexillationes* vocat, in eadem

ſedi-

ſeditione Galbianâ, diu nutaſſe ait Tacitus hiſt. 1. cap. 31. *inualidis adhuc corporibus, & placatis animis, quod eos à Nerone Alexandriam præmiſſos, atque inde rurſus longa navigatione ægros, impenſiore curâ Galba refovebat*. Idcirco tandem opem tulerunt: nō verò ſub vexillis detenti præmia præſtolabantur. Eodem lib. cap. 70. *Germanorum vexilla* præmittit Cæcina, quæ alia à ſuperioribus erant, nam ab ipsâ Germaniâ in Italiam traducta. Porrò eam Germanicorum *vexillationem* pedeſtris militiæ fuiſſe, ex ipsâ Tranquilli & Cornelii narratione coniicio.

Sed poſteriori ævo *Vexillationes* conſtanter de equitibus ſunt acceptæ. Vegetius lib.2.cap.1. *Equitum alæ dicuntur ab eo quod ob ſimilitudinem alarum ab utrâque parte protegant acies, quæ nunc vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc eſt flamulis utuntur*. In Notitia Imperii plures *vexillationes* enumerantur. Palatinæ quinque, Comitatentes ſeptem, aliæque. Omnes militiâ equeſtri conſtabant, non legionanâ ſed externâ. Hoc ſenſu *vexillationum* meminit Marcellinus initio lib.25. & Diocletianus, & Maximianus in l.2. Cod.de his, qui non implet. ſtip.leg.9. quando provoc. eſt neceſſ.& Conſtantius l.2.de heredit. decurion. Jam *vexillationes* prius promiſcuè equites peditesſque, deindè ſolos Equites ſignificare habes, pro variâ temporum conſuetudine. Sanè Vegetius loco proximè recitato, alas Equitum *vexillationes* vocari, novitium ferè inſtitutum apertè indicat. Eodem modo variatum in militum conditione. Nam olim, ſicuti de vexillariis diximus, etiam vexillationes tàm ex legionariis militibus, quàm externis ſeu auxiliis conſtabant, donec tempore Notitiæ ſola auxilia continebant. Quod ſpectat ſuperius ævum, in lapide pag.256. 8. VEXILLATIO. LEGION. XX. Imperatori Hadriano monumentum nuncupat. At in 5. pag.425. C. Julius inter alia militiæ munera etiam PRAEF. VEXILL. DACOR. PARTHIC. dicitur. Hìc vides externum militem, illìc legionarium.

In

In hac tam variâ *vexillationum* acceptione, quid demum de noſtro AQVILIO ſtatuamus? Eo ſane ævo præpoſitum *vexillationibus* crediderim, quo nomen illud promiſcue pedeſtrem & equeſtrem militiam deſignabat. Quare utri earum ejus præfecturam affigas, nil morabor. Quòd verò frequentius *vexillationes* auxiliaribus copiis conſtarent, his præpoſitum fuiſſe libenter annuerem. Profectò hoc munere functum putat Pertinacem Salmaſius, de quo narrat Capitolinus cap. 2. per Claudium Pompejanum *vexillis regendis* aſcitum, additque eo munere approbatum, inde in Senatum lectum fuiſſe. Videas quo loco id officii habitum, & dignitatem AQUILII hinc conjicias. Subdit Salmaſius, *vexillationibus præpoſitum* in ſaxis Ducem auxiliorum vocatum. Addo, & fortaſſe *Præfectum* Auxiliorum, ut in tribus inſcriptionibus Vario Clementi dicatis pag. 482. PRAEF. AVXILIORVM. IN. MAVRET. TINGIT. ET. HISPANIA. MISSORVM. Nam auxilia, & legiones ipſæ ab unâ ad aliam prouinciam, prout bellorum neceſſitas exigeret, traducebantur. Et quidem ſi legio integra & ſolida eſſet, ſuo Legato regebatur: cùm verò aliqua ejus pars decerpta aliò mitteretur, quòd ſub propriis *vexillis* incederet, ideo *vexillatio* nuncupabatur. Itaque, ut opinor, in frequentiori ſignificatione *vexillationes* dictæ, cùm vel auxilia, vel legionis pars de loco ad aliũ locum tranſferretur; tuncque ad eas deducendas peculiaris *Præpoſitus*, ſeu *Præfectus* deſtinabatur. In eam ſententiam ut abeam, ſuadent frequentia lapidum teſtimonia, quibus *Præpoſitum vexillationibus*, id muneris in earum deductione expleviſſe memoratur. Romanus pag. 407. 1. inſcriptus eſt CIL*oni Imper. Aurelii Antonini Aug.* PRAEPOSITO VEXILLATIONIBVS PERINTHI. PERGENTIBVS. Sæpinatenſis pag. 441. 4. L. Neratio Proculo ...., *Miſſo ab Imp. Antonino Aug. Pio* AD DEDVCENDAS VEXILLATIONES *in Syriam ob bellum Parthicum*. In alio Romano Attius Senecio *emiſſus à Divo Hadriano in expe-*

ditio-

ditione Judaica AD VEXILLATIONES (ut ſupplet Reineſius Claſſ. VIII. nu. 9.) DEDVCENDAS. Subditque ad cohortes vexillares, ſeu auxiliarias deducendas Attium fuiſſe miſſum, & *Præpoſitum vexillationum* idem eſſe ac Auxiliariorum in equitibus, horum enim tantùm vexilla. Demum Abelinus 6. pag. 1096. ſcalptus eſt Cn. Martio Plaetorio PRÆPOS. NVMERORVM *tendentium in Pontum ab Saro.* Numeri vocabulo hìc intelligendę ſunt vexillationes ex legionariis militibus. Numeri enim ſunt legiones; qua de re conſulas Salmaſium ad Vopiſcum in vitâ Probi cap. 14. Quamvis alii aliter ſentiant. At numeros idem denotaſſe, ac *vexillationes*, Joannes Voëtius de jure milit. pluribus oſtendit ex l. 8. C. de erogat. milit. annon. Porrò adhuc incertus agor, an AQVILIUM deducendis *vexillationibus* delectum liceat conjectare, cum id in noſtro lapide expreſſum haud legam. Sive hoc velis plurimo exemplo inſtructus, ſeu ſtato imperio in exercitu eas rexiſſe dicas, nulla religione in utram partem teneri te ſcias.

CAPUT X.

Varia ſiglæ P.P. & notæ FR. interpretatio. Præpoſititus legionis in ſaxis, & apud Scriptores. Quod munus in undecima exercuit AQVILIVS. Vnde Legio XI. Claudia appellata. Dio Caſſius falſus. Lazius prolixè refutatus. De Provinciâ Commagenâ, quæ poſtea Euphratenſis, & Euphrateſia, addito Auguſtæ cognomine. Locus Concilii Calchedonenſis, & alius Seleucienſis emendantur. Vndè nomen Euphratenſis, & Auguſtæ acceſſio: Pancirolus & Lupus notati. Plura de Legione decimâ Fretenſi, cui appellatio à Freto, fortè Gaditano. Eadem conjectura de nomine Fretenſis noſtræ undecimæ attributo, ſuadente præſertim Gallieni nummo, qui cum aliis illuſtratur.

PR. LEG. XI. CL. FR.

Praepoſito Legionis undecimæ Claudiae Fretenſis.

DIV multumque hæſiſſe me fateor in hoc verſiculo, quod ſigla P.P. & nota compediaria FR. variis interpretationibus animum in diverſa diſtraherent. Etenim PP. *Præpoſitum*, *Primipilum*, *Propræfectum*, & denique *Proprætorem* deſignare poſſe, eaque nomina in Legionibus uſurpari, animadvertebam. Per ſingula breviter excurram. *Praefectum* Legionis X. C. Junium tradit inſcriptio pag. 194. 2. & L. Vocontium Leg. VI. pag. 286. 4. *Propræfectus* ejus locum, & vices in Legione explebat. At P*ræfectus* non ſimplici P. in ſaxis expreſſus fuit, ſed hac notâ PRAEF. ut in duobus nunc memoratis, & in 1. pag. 347. necnon 5. pag. 1099. utrumque una inſcriptio Romana pag. 487. 6. luculenter oſtendit: P. VIBI. . . . . . PRAEF. LEG. II. ITAL. P. P. LEG. III. GALL. Neque ad P*ræfectum*, nec ad P*ropræfe-*

ctum

ctum legionis ea ſigla duplicis P. traduci poteſt, ob diverſum ſcripturæ modum. Hoc ipſum de *Prætore* legionis, cujus meminerunt epigrammata pag. 1102. num. 3. & 4. ſtatuendum arbitror. *Proprætor*, aliâ quidem notione, paſſim hac notâ PR.PR. ſignatur. Adhærebam *Primipilo*, quem aliquando duplici P.P. indicatum, obſervat Eques Urſatus in notis Rom. ſimulque reſolutâ ultimâ notâ FR. ita hunc verſum, quem ſolicitamus, legebam: *Primipilo Legionis XI. Claudiæ frumentario*. Primipilus *Centurio erat dignior in legione, qui non ſolum Aquilæ præerat, verum etiam quatuor Centurias gubernabat, caputque totius legionis cenſebatur*, uti ait Vegetius lib. 2. cap. 8. Centurionis *Frumentarii* mentionem ingerit lapis Fulginas pag. 347. 1. L. ÆLIO. *Marcello .... Cent. frum.* Expreſſum verò, quamvis in milite, ejuſmodi munus legitur in Romano pag. 530. 7. *T. Aurelio Pio milit. Leg. VI. Victr. Frumentario*. Officium frumentariorum fusè explicant Salmaſius in Hadriano Spartiani cap. 11. & Bulengerus de Imp. Rom. lib. 6. cap. 42. At AQVILIVM, poſt exactas ampliſſimas dignitates Primipilatum geſſiſſe, non admodum veriſimile mihi eſt. Quamvis enim id muneris *dignius* in legione dicatur Vegetio, hoc ſanè rectè, ſi Primipilum cum aliis Centurionibus componas: nam Tribunum, Præfectum, Legatum legionis ei prælatos nemo negaverit. Porrò *Frumentarii* officium, ſeù annonæ militari tranſvehendæ impoſitum dicas, ſeu ad res novas, & ea quæ in Provinciis gerebantur, Imperatori nuncianda, nunquam niſi infrà dignitatem & geſta ab AQVILIO munera reputabis. Tantùm obeſt allatus Rom. lapis 6. 487. in quo P. Vibium, poſt illuſtria munera, Frumentarii officium exercuiſſe intuemur. Ita enim ſe habet: *P. Vibius Praef. Leg.* II. *P.P. Leg.* III. 7. *Frument.* hoc eſt *Centurio Frumentarius*. Equidem animadverti in inſcriptionibus non ſemel ordinem graduum & dignitatum haud ſervari, ſed de noſtrâ id mihi adhuc perſuaſum eſſe nequit, nitente contra aliâ lectione, quam modo exponam.

Itaque hunc verſum ita legendum arbitror: PRÆPOSITO LEGIONIS VNDECIMAE CLAVDIAE FRETENSIS. Non moror, ſi ſtatim quæras, cur in antecedenti verſiculo PRAEP. primis literis diſtinctis inſculptus appareat, hìc verò ſub ejuſmodi Siglæ involucro deliteſcat. Singula verba dum expendam & explicabo, quibus argumentis & conjecturis noſtra hæc lectio obfirmetur, conſtabit. Quòd literas ſingularias P. P. attinet, magnum Indicis Gruteriani Compilatorem ſequor, qui ubique eas in *Praepoſitum* reſoluit, cùm *legioni* annectuntur, exemplis plus ſeptem, quæ videas cap. 6. militari, & 20. de abbreviaturis. Et ſi expreſſum nomen *Praepoſiti* cupias, lapis Strigonienſis pag. 164. 4. votum expediet: FOSCANVS PRAEPOSITVS LEGIONIS. I. MARTIORVM. Nec hiſtoricis ignotum nomen ipſum & munus. Suetonius in Tito cap. 4. *ex quæſturæ*, inquit, *honore legioni Præpoſitus &c.* & Spartianus de Severo hæc ait: *legioni IIII. Scythicæ deinde Præpoſitus eſt circa Maſſiliam,* in vit. cap. 3. jam Legationem Proconſularem aliaquæ egregia munera Severus expleverat, quod *Præpoſiti* legionis dignitatem arguit. Eam legionem Scythicam circa Maſſiliam ſtationem habuiſſe, ſubdubitans Salmaſius legit, *circa Syriam.* Prius *Moeſiam* repoſuerat Caſaubonus: at Gruterus *Maſſiliam* retinuit. Sanè Salmaſio favet Dio, qui ad hæc tempora ſcripſit, Legionem IV. Scythicam in Syria ſtetiſſe lib. 55. pag. 564. Hinc *militum præpoſituræ* etiam Lampridio memoratæ in Severo Alex: cap. 46. & *Præpoſitos militum* vocat Svetonius in Othone cap. 1. & Marcellinus narrat Petronium ex *Præpoſito Martenſium militum* repentino ſaltu Patricium effectum lib. 26. cap. 6. ubi vide notas Valeſii. Hos verò non ſolidæ legioni, ſed certo militum numero vel generi præfectos fuiſſe apparet. Nobis ſatis hìc eſt demonſtraſſe, nomen in militiâ frequenter fuiſſe uſurpatum. Jura etiam noſtra *Præpoſiti* meminerunt, quem à *Tribuno* diſtinguunt in l. unic. Cod. Theod. de Comit. & Tribun.

& in

& in l. 1. de erogat. militar. annon. & *Præpoſiti legionum*, uti legit Gothofredus, non *largitionum*, mentio eſt in l. 10. de veteran.

Præpoſitorum munera paſſim indicantur in eodem Codice Theodoſiano. Loca haud profero, ne crebris citationibus lectorem onerem. Videri poterunt congeſta ab eodem doctiſſimo huius Codicis illuſtratore Gothofredo in Paratit. lib. 7. pag. 257. tom. 2. Hoc mihi prætermittendum non eſt, *Præpoſitos* frequenter *Tribunis* comparari, modò tamen iis præponi, modò poſtponi, ut idemmet Auctor notavit. Quod indicio eſt, eorum dignitatem non multum à Tribunatu diſcrepaſſe. Parum abeſt, ut credam, *Præpoſitos legionum* alio etiam vocabulo *Præfectos* vocatos, remque unam eamdemque fuiſſe. Refert Lampridius in Heliogabalo cap. 6. perditiſſimum hunc Imperatorem omnes reipublicæ dignitates poſtituiſſe, *militaribus etiam Præpoſituris, & Tribunatibus, & Legationibus, & Ducatibus venditis.* Nulla hic mentio de Præfecturis, quas primæ notæ in legione Heliogabalum præteriiſſe, ad pinguius lucrum captandum, non eſt veriſimile. Quare eas ſub *Præpoſiturarum* nomine latere coniicio. Sanè & eadem utriuſque vocabuli vis eſt & notatio. Tacitus hiſt. 4. cap. 68. Varum Arrium prætorianis *Præpoſitum* memorat, quem anteà *Præfectum* Prætorii appellaverat. cap. 2. Noſtrum itaque AQVILIVM *Præpoſitum legionis XI. Claudiæ* ſi ſculptam in ſaxo notam ſpectemus, at ſi rem ipſam *Præfectum* dicere pro libito erit.

Porrò legionem hanc *undecimam*, ſicut & ſeptimam, *Claudiam* appellari voluit Claudius Imp. quòd adverſus ſe in ſeditione à Camillo Scriboniano Delmatiæ Præfecto concitæ non rebellaſſet, ut refert Dio lib. 55. pag. 664. & lib 60. pag. 674. Hoc poſteriori loco ſubdit hiſtoricus, Scribonianum cùm milites *dicto non audientes* metueret *in Iſſam inſulam delatum, ibi mortem voluntariam oppetiiſſe.* At Tacitus hiſt. 2. cap. 75. in eâdem ſeditione, cujus

etiam

etiam meminit lib. 1. cap. 89. & Annal. 12. cap. 52. *ſub Claudio interfectum* ſcribit, ipſumque *percuſſorem* nominat *Volaginium*. Suetonius in Claud. cap. 13. *oppreſſum* ait *intra quintum diem*, quæ loquendi forma Tacito accedit. Apertius loquitur epitomator Aurelii Victoris in Claudio: *Hujus tempore*, inquit, *Scribonianus Camillus intra Delmatias Imperator creatus, continuò occiditur*. Falſus itaque Dio, qui eum ſibi ipſi manus intuliſſe tradidit; nam certè Tacito, qui proximus rei geſtæ, amplior fides adhibenda eſt, in partes ejus Suetonio & Victore euntibus. Nec verò fortaſſe in Interpretem labem refundas, quòd malè Græcam vocem reddiderit. Nam hæc verba Dionis: ἐνταῦθα ἑκούσιος ἀπέθανε, de morte ſibi illatâ intelligenda eſſe non dubitat à me conſultus Bernardus Montfauconius è Congregatione Pariſienſi S. Mauri O. B., cujus, præter omnigenam eruditionem, in linguâ Græcâ peritiam teſtantur edita nuper ab eo abſolutiſſima S. Athanaſii opera, iterque Italicum ſuſceptum luſtrandis & colligendis Græcis M.SS, ſicut quatuordecim ab hinc annis eamdem operam latinis navavit Joannes Mabillonius Socius alter ejuſdem celeberrimi Coetus, doctrinâ & editis libris Orbi jam notus. Par hoc doctiſſimorum hominum libenter nomino, quòd primum, plurimâ ab eo familiaritate donatus, nunc Romæ præſentem colam, alterius abſentis benevolentiam literarum commercio comparaverim.

Legionis *undecimæ Claudiæ* frequens in Gruterianis inſcriptionibus mentio habetur, ubi etiam *Pia, & Fidelis* vocatur, quæ nomina Senatus addidit teſte Dione. Iis prætermiſſis, quæ obviæ ſunt in indice Gruteriano, Aquilejenſes tres, quòd nondum ſint editæ, in gratiam eruditorum hic proferam.

D.M.

1

D. M.
AVREL. DIZO. MILEX
LEG. XI. CLAVD. VIXIT
ANN. XXVII. MILIT. ANN
QVINQVE. OBITVS. IN
MAVRETANIA. BENE
MERENTI. CIVES. ET
COMMANIPVLI, DE. SVO
FECERVNT

In quadam domo Capituli.

2

L. POMPONIVS
SILVANVS
MILES. LEG. XI
H. S. E

Utini ex Aquileja apud Nobb. Gurgos.

3

D. M.
AVRELIVS. SVDLCEN
T. CVS. MILEX. LEGIO
NIS. XI. CALVIE

Olim in ædibus V. Capitanei.

Poſtrema hæc ita fœdè corrupta, cùm Aquilejæ amplius non extet, cum ſuis plagis relinquenda fuit.

Optanda nunc Accii Navii manus, quâ cotem ſecuit, ut lapidis noſtri difficilem notam F R. in partes explicando diſſolvam. Eam in hanc vocem FRETENSIS traducendam jam indicavi. Sanè ubi Legioni decimæ affixam legimus, ſemper ita interpretatam obſervamus. In lapide 2. pag. 442. ſignatur LEG.X.FR.quæ alibi expreſſe LEG. X. FRETENSIS. dicitur, pag. 354. 5. 457. 6. 480. 6. At novum & inſolens hoc cognomentum; nec uſpiam legio vndecima ea appellatione notata invenitur. Fateor equidem: ſed neque ſextam decimam niſi in 1. pag. 407. cum appoſitâ eadem notâ FR., neque duodecimam cum expreſſo cognomine FRETENSIS. niſi in 30. Claſſ. VIII. Reineſii legimus. Quare, ut iis ejuſmodi denominatio rata manet, fruſtrà ipſo Reineſio ut ſolet mendum in numero XII. ſomniante; ita noſtræ non eſt invidenda. Potuit enim eadem nominis cauſſa & ratio adfuiſſe. Quod ut perveſtigemus, prius de decimâ, cùi id vocabuli certum, paullo diligentius eſt agendum. La-

Lazius lib. 5. de Rep. Rom. cap. 17. appellationem legionis X. *Fretenſis* ſe acceptam referre ait Eutropio in hiſtoriâ Veſpaſiani, ubi hæc verba ſcripta ipſe reperit: *Trachæa, Cilicia, & Commagene, quam hodie Auguſto Fretenſem nominamus, quæ ſub Regibus amicis fuerant, tunc primùm rediere in provinciarum formam.* Ita Legio *Fretenſis* à Provincia Auguſto *Fretenſi* nomen ſumpſit. Porrò ſe inveniſſe autumat, illam uſque ad ſeculum defloreſcentis Imperii in Palæſtinæ ſtativis manſiſſe eodem *Fretenſis* cognomento, ex Codice Notitiarum. At pluribus peccat hic Auctor, qui aliunde non leviter in antiquitatum Romanarum ſtadio verſatus fuit. Primùm eam vocem *Auguſto Fretenſem*, à qua legionis decimæ denominationẽ accerſit, ex corruptis exemplaribus hauſit; non quidem veri Eutropii, & qualem poſtea edidit Vinetus, à quo eadem vox omninò abeſt, ſed ex hiſtoriâ Miſcellâ, quam Paullus Diaconus, ſeu quiſquis fuerit, non tam ex ipſo Eutropio, ſed aliis etiam ſuperiorum temporum hiſtoricis conſarcinavit. In hac ſiquidem hiſtoriâ lib. 8. genuina lectio habet *Auguſtophratenſem*, quod vocabulum ipſius Miſcellæ auctor addidit ex Aurelii Victoris epitome in Veſpaſiano, cujus ſunt verba: *Syria, ſeu Palæſtina necnon Cilicia, Trachea, & Commagene, quam hodie Auguſtophratenſem nominamus, provinciis acceſſere.* Jacobus Gothofredus ad l. 2. Cod. Theod. tit. ne Comit. & Tribun. in victore legit *Auguſteuphratenſem*; eandemque vocem reſtituit Valeſius in notis ad Marcellinum lib. 14. pag. 42. qui hoc loco ait: *Commagena nunc Euphratenſis clementer aſſurgit.* At rectius ad fidem veterum monumentorum illud vocabulum in duo eſt ſecandum. Nam in l. ult. Cod. de diverſ. offic. Leo & Zeno Imp. appellant Comitem *Auguſtæ Euphratenſis*, & in Synodico, quod poſt Chriſtianum Lupum edidit V.C. Stephanus Baluzius Tomo primo, & adhuc poſtremo, novæ collectionis Concilior. pag. 699. ſubſcribunt Theodoretus Epiſcopus Cyri *Auguſtæ Euphrateſiæ*, & Meletius Epiſcopus Cæſa-

rex *Auguſtæ Euphrateſiæ*. Porrò, ut vides, hæc provincia promiſcue *Euphratenſis*, & *Euphrateſia* appellatur. Primæ nomenclaturæ exempla alia, præter Marcellini mox laudatum, habes in Codice Theodoſiano leg.2. ne Comit.& Tribun. & lege itidem 2. de venat. ferar. ubi limitis *Euphratenſis*, & Præſidis *Euphratenſis* fit mentio. Provincia *Euphratenſis* dicitur in l. 10. Cod. Juſtinian. de ædific. privat. & in Notitia Provinciarum, quæ extat Tomo ſecundo poſtumo Antiquit. illuſtratæ Emanuelis Scheleſtrate pag. 712. Secundæ appellationis unum & alterum teſtimonium ex Synodico ſupra recitavimus. In eodem Synodico cap. 183. laudatur Flavius Lybianus Pręſes *Euphrateſiæ* Provinciæ, & cap. 81. Alexander *Euphrateſiæ* Provinciæ Metropolitanus. Adde etiam cap. 7. ac 13. necnon Notitias apud eumdem Scheleſtratum pag. 651. & 685. Hæc verò differentia non ex libito Scriptorum, ſed à proprietate diverſi idiomatis profluxit. Nam quæ Εὐφρατησίας Græcis, *Euphratenſis* Latinis dicitur, ut obſervavit Lucas Holſtenius utriuſque linguæ peritiſſimus in notis ad Stephanum de Urbibus verb. *Germanicia*; addiditque ideò malè apud Nicephorum Εὐφρατησίας verti in *Euphrateſia*, . Hinc allata omnia exempla, quæ ex Græcis monumentis translata ſunt, veniunt rrigenda. Sanè eam legem ſervarunt doctiſſimi viri Jacobus Gothofredus,& Henricus Valeſius, qui in ſuâ quiſquePhiloſtorgii verſione, ubi lib.3.cap.8.& lib.11.cap.pariter 8. in Græco eſt Εὐφρατησίαν, ipſi tranſtulerunt *Euphratenſem*.

Optimè notavit idem Valeſius loco mox allato Marcellini, corruptam eſſe ſubſcriptionem Concilii Calchedonenſis, ubi legitur *Auguſtus Euphratenſis*, quaſi Epiſcopi nomen ſit, cum ſit provinciæ. Corruptius adhuc idem vocabulum exhibet editio Labbeana Conciliorum tom.4. col.788. *Auguſtus Euphraſienſis*. Reponendum itaque *Auguſta Euphratenſis*, vel *Auguſteuphratenſis*. Sed quid nomen hoc Provinciæ in eo Concilio nudum & ſolitarium,

abſque Urbe, abſque Epiſcopo? Nil ultra Valeſius tentavit. Quare mihi caſtigandus is locus eſt, & veræ lectioni reſtituendus. Subſcriptiones exhibet Labbeus loco indicato ex apographo Sirmondi,qui eas olim deſcripſerat Romæ ex antiquiſſimo mille annorum Codice. Diſtributæ ſunt per Provincias, & unuſquiſque Epiſcopus poſt ſuum Metropolitanum ſubſcribit. Laterculum, quod rem noſtram ſpectat, oculis ſubjicimus ex eadem col.788.

Provincia Arabiæ Epiſcopi XV.
Conſtantinus Boſtren.
Eulagius Filadelfienſis
Proclus Adraonenſis
Theodoſius Canothaſienſis
Ormiſda Philippolitanus
Flaccus Geronoſotanus
Auguſtus Eufraſienſis
Stephanus Hierapolitanus

Sequuntur alij ſeptem, *Samoſatenus*, *Cyropolitanus*, *Germanienſis Doliches*, *Zeugmatos*, *Perrenſis & Neocæſarienſis*.

Falſus in primis eſt titulus: nam poſt Conſtantinum Boſtrenſem, quinque tantùm qui ſequuntur Epiſcopi ad Provinciam Arabiæ pertinent. Hos ſtatim excipit *Auguſtus Eufraſienſis*,& inde ſubſequitur *Stephanus Hierapolitanus*, aliique ſeptem Antiſtites. Boſtra Metropolis erat *Arabiæ*, Hierapolis *Euphrateſiæ*, ut cuilibet Geographiam ſacram verſanti patere poteſt. Itaque duo hìc Metropolitæ, *Boſtrenſis*, & *Hieropolitanus*. Quare duæ Provinciæ ſunt diſtinguendæ. Si ergo ubi *Auguſtus* tamquam Epiſcopus *Eufraſienſis* collocatur, levi adhibitâ caſtigatione legas, Provincia *Auguſta Euphratenſis*, jam habebis ſecundam Provinciam, ſub quâ, ordine non immutato, agnoſces rectè conſignari *Stephanum Hierapolitanum* Metropolitam, & ceteros Epiſcopos, qui re vera omnes eidem ſuberant. Ita non tam exploſus *Auguſtus* fictitius Epiſcopus, ſed etiam ſui Antiſtites Provinciæ Euphratenſi & Metropoli-

tano

tano reſtituti, qui antea perperam Arabiæ accenſebantur.

Diſcedam hinc, ubi alterius Concilii ſimili labe depravatum locum emendavero. In Seleucienſi anni 359. Epiſcopi Ariani expoſitionem fidei emittunt, cui inter alios ſubſcribunt: *Cyrion Epiſcopus Dolicbes*, *Auguſtus Epiſcopus Euphrateſiæ*. En Auguſtus importunè rem iterùm miſcet. Quem ſi Epiſcopum patimur, jam Euphrateſia Urbs eſt, non Provincia. Arbitror unum tantum hìc eſſe Epiſcopum *Dolicbes*, adjectâ Provinciâ, in quâ verè ea Urbs ſita eſt. Quare expunctâ voce illâ *Epiſcopus* ſecundo loco poſitâ, omninò legendum: *Cyrion Epiſcopus Dolicbes Auguſtæ Eufrateſiæ*. Qua eadem ſubſcribendi formulâ uſos Theodoretum, & Miletium Epiſcopos ejuſdem Provinciæ, jam vidimus. Miror oculatiſſimum Baluzium, qui eam expoſitionem fidei primus edidit in citatâ collectione col. 66. hoc mendum non advertiſſe, cùm profectò doctiſſimam operam, ut ceteris ſuis præclaris operibus, in his ſacræ antiquitatis monumentis caſtigandis & illuſtrandis contulerit.

Ex tot igitur illuſtribus veterum ſcriptorum teſtimoniis planè conſtat, deceptum Lazium, qui, ut nomenclaturam legioni decimæ aſſereret, Commagenem *Auguſtam Fretenſem* dictam exiſtimavit. Sanè ſi ad hujus Provinciæ ſitum parumper animum intendiſſet, vel Procopium conſuluiſſet, veri nominis cauſſam edoctus, haud ægrè errorem poterat exuere. Commagena, quæ Syria ſecunda eſt, ad Euphratem porrigitur, cujus Urbs olim illuſtrior Samoſata ponte jungebatur, atque exinde appellationem *Euphratenſis*, & Græcis *Euphrateſia* adepta eſt. Profero verba Procopii lib. 1. de Bello Perſ. cap. 17. ex poſtremâ verſione Maltreti. *Porrò*, inquit, *plagam quæ à Samoſatis trans Euphratem eſt, vocarunt veteres Commagenen, nunc à Fluvio ductâ appellatione, dicitur Euphrateſia*. *Euphratenſis* reddere debuerat interpres. *Auguſtæ* nomen additum putat Pancirolus in Comment. ad notit. Imp. Orient. cap. 113. ab *Au-*

guſto Cæſare, quando Armeniam cum ſignis M. Craſſo ademptis recuperavit. In quam ſententiam abripi ſe paſſus eſt etiam Chriſtianus Lupus in notis ad cap. 183. Synodici ſupra laudati tom. 2. variar. epiſtol. pag. 534. At ea nomenclatura recentior eſt, quam ut Auguſto adſcribi poſſit. Svetonius cap. 8. *Veſpaſianus*, ait, *Thraciam, Ciliciam, & Commagenem ditionis Regiæ uſque ad id tempus in provinciarum formam redegit*. Verba eadem penè deſcripſit Aurelius Victor, quæ jam retulimus, niſi quod de ſuo addidit, *quam hodie Auguſteuphratenſem nominamus*. Ergo poſt Tranquillum enatum hoc nomen, & non longè à Victoris ævo, qui ſub Juliano Apoſtata ſcripſit. Quo eodem tempore ſimili phraſi uſus Marcellinus, *Cōmagena nunc Euphratenſis*, indicavit, recentem fuiſſe hanc quoque Euphratenſis appellationem. Quò recidit etiam Procopij loquendi forma. Sanè nuſquam apud veteres ſcriptores Strabonem, Plinium, Tacitum, Ptolemæum, qui Commagenes meminerunt, *Euphratenſem* vocatam invenies.

Rurſus quod in Palæſtinâ *Legionem X. Fretenſem* collocet Notitia, non ideò Lazius in cauſsâ ſuâ proficit. Nam cum eadem Notitia inter provincias ſub diſpoſitione Comitis Orientis recenſeat *Euphratenſem*, dici nequit, legionem *Fretenſem* ab hac eadem provincia nomen derivaſſe. Et prætereà Lazius perperam confundit *Fretenſem*, quæ in Palæſtinâ ſtativa habuit, cum *Ferratenſi*, ſeu *Ferratâ* Judaicâ, quia hæc ſexta apud Dionem loco non ſemel relato, & in marmore Capitolino, in quo ſingulæ legiones proſtant pag. 513. 2. illa decima erat.

At cur vim nomini inferamus, cùm ipſum ſe ſtatim prodat, originemque ſuam præſeferat? *Fretenſis* legio, ait ipſemet Lipſius Analect. de militiâ Rom. lib. 2. Dial. 5. quia *Freto* aſſita: vel à *Freto* aliquo undè extracta eſt, uti ſuſpicantur Pancirolus in Notit. Orient. de Duce Palæſtinæ pag. 217. & Turnebus adverſarior. lib. 18. cap. 10. Cum Lipſio, opinor: nam plerumque legiones à loco ſtationis appellatę,

uti

uti *Macedonica*, *Mœſiaca*, ne alias referam. Et quod proximum ad rem noſtrã exemplum eſt, *Ripuarienſes* legiones paſſim in Notitia,& l.14.Cod.de re milit. quòd in *ripis* fluminũ eſſent locatæ,vocantur. Quodnam verò illud *Fretum*, à quo legio decima nomen mutuavit? *Fretanam* legionem in Apuliâ apud Plinium loco non indicato, videre ſibi viſus eſt Pancirolus mox allegatus, eòque à vicino freto Siculo fortè appellatam dixit. Vèrum Plinius nuſquam id habet, ut evoluenti magnum indicem Harduini, in quo non res tantùm ſed vocabula penè omnia & voces digeſſit, apparebit. Puto, doctiſſimum virum vel corrupto Codice vſum, vel memoriâ lapſum, *Regionem Frentanam* in Apuliâ, cujus quidem meminit ipſe Plinius lib. 3. cap.11. in *Legionem Fretanam* commutaſſe. Mihi ad Gaditanum *fretum* eam nominis originationem referre omninò arridet. Nam certum eſt, ſub Auguſto Legionem *X.* in Hiſpaniâ conſtitutam,diu in eâ provinciâ excubaſſe:& illinc tandem à Ducibus Veſpaſiani accitam, ut refert Tacitus hiſt.4. cap. 68. dum in Italiam iter pararet, in Germaniam divertiſſe, ubi Cerealis exercitum ſupplevit,eodem hiſtorico teſtante l.5. cap.19. Cùm ergo in Hiſpaniâ manſerit, quid vetat opinari, ſtativa ad ipſum *Fretum* Gaditanum traxiſſe, atque inde *Fretenſis* nomen fuiſſe adeptam? Certè cùm tres legiones, tertia, ſexta, & decima Hiſpaniam tenuerint, ſolam hanc *decimam*, Lucejo Albino Mauretaniæ Præpoſito hoſtilibus ſignis, *Hiſpaniæ auguſto freto diremptæ*, imminente *propinquare litori, ut* fretum ipſum *tranſmiſſurus juſſit* Cluvius Rufus, uti narrat Tacitus hiſt.2. cap.58. Quod eam haud longè ab ipſo Freto locatam arguit. Cur enim hanc potius, non alias *propinquare* juſſiſſet Rufus? Ceterum non abnuerim, legionem decimam Hiſpanicam Geminam utcumque appellatam, id enim non uno lapidum ſcriptorumque teſtimonio docemur. At *Fretenſem* nihilominus etiam dictam, aſſerere non dubito. Extant exempla vetuſtatis in Germaniâ, quibus inſculpta eſt LEGIO X. FRE-

TEN-

TENSIS; ſcilicet paginâ 354. 5. pag.475. 1. pag.1068.2. quæ quiſque conſulere poterit. Ea ergo legio decima, quæ ex Hiſpaniâ in Germaniam traducta fuit, ut vidimus, *Fretenſis* appellabatur. At quæ in Palæſtinâ excubabat *Fretenſis decima*, aut ex ipsâ Hiſpanicâ olim divulſa, nomen ſimul in Judæam tranſvexit, vel ipſa Germanica inclinante Imperio eò deducta, & veteri decimæ addita fuit. *Decumanos fortenſes* memorat Marcellinus ſub finem lib.18. eoſque ex legione *Fretenſi*, quod nomen in *Fortenſem* degeneravit, eſſe alii putant. Id negare non auſim, cùm non vacet rejicere. At video in Notitiâ, & *Fretenſem legionem*, & *Fortenſem* memoratam, quod argumento eſt, diſcrimen inter ipſas interceſſiſſe.

Ergo ne longè conquiſitis etymi argumentis pretium quoque rei pereat, *Fretenſis* vocabulum à *Freto* ſimpliciori derivatione formaveris. Nec à nomine purioris ſeculi auctoritas abeſt. Illud enim ipſe Tullius uſurpavit lib. 10. Epiſt.7. ad Atticum ubi ait, *Adriatico mari Dolabella, Fretenſi Curio*. Quam lectionem quibuſdam ſuſpectam firmat Turnebus loco ſuperius indicato, amplectitur Boſius, nec Lambinus damnat in notis ad hanc uterque epiſtolam. Quare ut *decimæ* legioni ab Auguſti ævo, ex Hiſpanicâ ad *fretum* ſtatione, id nominis quæſitum; ita ſequiori Imperio noſtræ *vndecimæ*, quantum conjecturâ aſſequi poſſumus, ſimilis appellatio ob eamdem cauſſam indita fuit. Nam non ſemel, prout hìc illìc, bellorum neceſſitate poſcente, variis ſtationibus hæc manſit, ita nomen quoque commutavit, ſicuti de aliis legionibus legimus. Stante Republicâ adverſus Annibalem in Africâ fuit, teſte Livio lib. 30. inde dicta *Africana*: Poſteà *Macedonicæ* nomen adepta eſt, quòd in hanc Provinciam eam Cęſar deduxerit, ut ipſe narrat lib. 3. bell. Civil. Poſt Pharſalicam pugnam in Delmatiam proximam Macedoniæ regionem tranſmiſſam veroſimile eſt; nam ſub Claudio Imperatore, cùm Scribonianum nova molientem deſeruit, inibi degiſſe jam vidimus, appel-

appellationemque *Claudiæ* ſuſcepiſſe. Inde in Italiam traducta fuit juſſu Othonis adversùs Vitellianos, teſte Tacito hiſt.2.cap.11.ubi cum *è Delmatiâ, & Pannoniâ* motas *legiones* ait, *ſeptimam Galbianam*, *undecimam*, *& tertiamdecimam*, hæc *undecima* ad Delmatiam eſt referenda, quod diſtinguere neglexit hiſtoricus. Unde Lipſio error, qui nunc eam *Delmaticam* facit, poſtea *Mœſicam*, perperā intellectis hoc ipſo & aliis proxime afferendis Taciti locis, de Repub.Rom. lib.5. cap.18. Denuò autem ſuis hibernis reddita fuit, ex eodem Cornelio lib.2.c.67. quam tamen profectionem non expleſſe puto, cùm paullò poſt ceteris Veſpaſiani copiis adjunctam ſcribat lib. 3. cap. 50. Tunc cùm ex Delmatiâ in Italiam profecta eſt, aliquandiù Aquilejæ moratam fuiſſe non dubito; ſicuti non de Mœſicis tantùm, ſed de hac etiam quæ adventantem exercitum conflabat, innuere videtur Tacit. lib. 2. cap. 46. unde militibus inibi tunc fato functis lapides emortuales, quos adduximus, poſitos fuiſſe ſuſpicor. At tempore Dionis, ſcilicet ſub Severo Alexandro, ſtativa in Mœſia agebat, ideoque & *Mœſica* eidem appellatur. Nolo hìc miſcere quæſtionem, an legionum ſtativa Dioni recenſita referenda ſint ad tempora Auguſti, vel ad ea, quibus ipſe ſcripſit. Hoc mihi verius eſt: nam præter argumenta Caſauboni exercitat. 14. cap. 10. & Reineſii ep. 31. ad Rupertum pag. 163. cur Dio, ſi ævum Auguſti reſpexiſſet, noſtram undecimam *Claudiam* appellaſſet, quod nomen nondum enatum erat? Ad Hiſpanica ſtativa, quod in rem noſtram eſt, tandèm traductam, omninò evincit Notitia Imperii Occidentalis, penès quam *Undecumani* ſub ſpectabili Comite Hiſpaniarum recenſentur. Additque Pancirolus cap. 23. hos eſſe ex legione *undecimâ Claudiâ* in Mœſiâ olim collocatâ. Quod ſi in Hiſpaniâ, cur non etiam *ad fretum* Gaditanum excubaſſe, indeque nomen *Fretenſis* traxiſſe divinare nobis non liceat?

Sanè ea à Gallieni ævo maritimæ alicui oræ impoſita fue-

fuerat, adeoque jam à ſtatione Mœſiacâ, quæ regio tota mediterranea eſt, receſſerat. Nam Vaillantius tom. 2. numiſmat. Imp. pag. 168. profert nummum ejuſdem Imperatoris, cui in averſâ parte ſcalptus eſt *Neptunus* dextrâ *Tridentem*, ſiniſtrâ *Delphinum* geſtans, cum hac epigraphe: LEG. XI. CL. VI. P. VI. F. ſcilicet *Legio undecima Claudia ſextùm pia, ſextùm Felix.* Has ultimas notas numerales ita ab Harduino expoſitas pag. 298. de Nummis populor. nolo ad eruditorum tribunal vocare. Cùm decem & octo alias legiones iiſdem ſignatas apud Vaillantium videam, neſcire me fateor, cur omnes in eumdem numerum conſpiraverint. At hoc extra aleam noſtram. Illuſtre illud ſymbolum uſurparunt Laodicenſes in nummo Alexandri Theopatoris, apud eumdem Vaillantium, ſed alio opere, hiſtoriæ ſcilicet Regum Syriæ pag. 262. inſcriptis hiſce verbis ex Græco: *Laodicenſium qui ſunt ad mare*. Alia numiſmata Urbium maritimarum cum ijſdem inſignibus, vel cum Delphino, paſſim videre eſt apud rei monetariæ ſcriptores. Potuit ergo quòd oræ maris, ſeu freto accubaret *legio undecima*, Neptunum delphino, & tridenti inſignem gerere. Certè inter numiſmata unius & viginti legionum, quæ inibi exhibet Vaillantius, ſola hæc eo ſymbolo utitur: quod indicio eſt, illud ſingulare & proprium undecimę fuiſſe, & nonniſi à maritimâ ſtatione acceptum. Utique & *mare* ipſum, latiori vocabuli ſignificatione, paſſim à Poëtis, & non ſemel ab alijs ſcriptoribus, *fretum* vocatum ſcimus. Quare quacumque ſtatione ad maris litora noſtram legionem locemus, ab eo *Fretenſem* dictam ſuſpicari fas erit. Ut verò obiter lucem aliquam ipſis numiſmatibus afferam, tunc ea à Gallieno percuſſa crediderim, cùm demens Imperator, interfectis apud Byzantium rebellantibus militibus, quaſi magnum aliquid geſſiſſet, veſanâ pompâ, & novo genere ludorum & voluptatum decennia celebravit. Quę ſollemnia Trebellius Pollio in ejus vita cap. 8. fuſius enarrans *vexilla centena* ſub-

ſubdit, *& præter ea quæ collegiorum erant, dracones, & ſigna Templorum omniumque LEGIONVM ibant*. Hæc *ſigna legionum* certè non alia quam quæ iiſdem nummis, tunc ſanè cuſis, expreſſa conſpicimus; *Capricornus* videlicet primæ Adiutrici attributus, *Mars galeatus* primæ Auguſtæ, *Neptunus* cumdelphino & tridente noſtræ *undecimæ*, ceteraque videnda apud eumdem celeberrimum Antiquarium.

Adhuc per immenſa pelagi ſpatia nos legio undecima traducit, ut aliud cognominis indicium perſequamur. Reineſius Claſſ.8. num.17. hanc inſcriptionem Vicentiæ, ſeu rectius Vicetiæ in Venetis, extantem, ſibique à Cl. Bartholino traditam profert.

M. BILLIENVS. M. F
ROM. ACTIACVS
LEGIONE. XI. PRAE
LIO. NAVALI. FACTO
IN. COLONIAM. DE
DVCTVS. AB. ORDI
NE. DECVRION. ALLEC
. . . . O . . . ERVC. . . .
COSS

Jacobus Marzariuslib.1.hiſt.Vicetinę p.37.legit in ſecundo verſu: *Romae.Leg.XI.&c.* omittitque ea veſtigia Conſulum. Sed alius potuit acutiori oculo uti. Reineſio ſunt hi Conſules: *Soſſius Falco & Erucius Clarus*, qui Conſulatum inierunt A. V. 496. Chriſti 193; quo ſcilicet Pertinax & Didius Julianus occiſi ſunt, & Septimius Severus ad Imperium evectus. Prælium navale, cujus in hoc lapide fit mentio, illud eſſe ſubdit vir doctus, quo Byzantini obſeſſi à Severianis, & fame coacti, ſe navibus, ut effugerent, crediderant, quibus confractis & ſubmerſis ad unum omnes interfecti ſunt, eamque cladem mox ſequuta eſt deditio Urbis. Si clauſis oculis Reineſio manus darem, compendio rem meam agerem. Statim enim Le-

gio XI. ideo *Fretenſis* eſſet, quòd prælium hoc ad *fretum* Byzantinum feliciter geſſerit. At magis eſt, ut veritatis obſequio alucinationem Reineſii detegam. Septimius Severus inclinante anno eodem 193. rerum potitus, bellum adverſus Peſcenium Nigrum movit, & ſubinde Byzantinam Urbem, quæ ab ejus partibus ſtabat, obſidione cingi juſſit; quæ tandem nonniſi poſt triennium capta eſt, dùm ipſe in Meſopotamiâ degebat, ut narrat Dio l.74.p.847. Hęc quidē geſta eſſe jam elapſo Conſulatu Falconis & Erucii, nemo eſt qui dubitet. Quamobrem Billienus, qui poſt prælium navale redux in patriam, & honore quopiam à decurionibus ſuæ coloniæ honeſtatus, lapidem ſculpſit iiſdem Conſulibus, huic poſtremæ ad Byzantium pugnæ interfuiſſe non potuit, immò neque initia obſidionis vidiſſe. Præterea idem hiſtoricus pag. 846. diſertè ait, Byzantinos eâ clade vi tempeſtatis obtritos fuiſſe, *nullo facto prælio navali*. Ad horum Conſulum tempora, vel paullò ante, aliam pugnam navalem commiſſam non reperi. Erucium alterum, fortè hujus patrem, ſignant Faſti Conſulem cum Claudio Severo ſub Antonino Pio an.146. cui ætas lapidis alligari poſſet, ſi expeditio aliqua maritima ſimul occurreret. At verò, quocumque velis loco aut tempore, certò diſcimus ex hac inſcriptione, Legionem XI. prælio navali aliquandò decertaſſe, & ſanè victoriam fuiſſe adeptam; neque enim, ſi ſecus, rei malè geſtæ memoriam Billienus ſaxo inſcripſiſſet. Ob eam igitur cauſſam *Fretenſis* dici potuit, nomine à maritimâ expeditione traducto; & ſimul maritima ſymbola, quæ ſcalpta nummo Gallieni memoravimus, uſurpaſſe. Id quippe in more poſitum alia ejuſmodi numiſmata oſtendunt. Apud Oiſelium tab.36. 10. nummus eſt M.Agrippę, quo Neptunus dextrâ Tridentem, ſiniſtrâ Delphinum præfert. Ejuſdem ſchematis alter viſitur Auguſti, niſi quod Neptunus dexterâ, pro Delphino, acroſtolium navis detinet. Uterque victorias navales his ſignis denotare voluit.

Scru-

Scrupulus adhuc remanet diſſolvendus. Quid nempe ſibi velit interpunctio illa, ſeu ſignum ⁊ quod ubi fractus eſt noſter lapis, ante notam FR. inciſum conſpicitur? illud eſſe ex iis, quæ pro marmorarii libito frequenter in inſcriptionibus offendimus, nihilque omnino ſignificant, arbitror. Plura ejuſmodi exempla apud Gruterum, & Fabrettum reperies. Hìc cum in angulo, oſcitantiâ fabrili, ſpatium vacuum fuiſſet relictum, ſignum illud loco implendo exſculptum divino.

CAPUT XI.

Mos cooptandi Patronos à Romulo. Formula rogati, & ſuſcepti patrocinii. De Municipio Civiulitano in Africâ. Vaillantius & Harduinus erroris, quem ſibi invicem regerunt, ambo notati. Tabula patrocinii in domo ſuſcipientis aſſervata. Quodnam Patronorum munus. Hi aliquando in tutelam, & mox in fraudem tributorum. Etiam feminæ in Patronas Vrbium electæ. Statua plerumque Patrono poſita, quâ Aquilium ab Antiatibus donatum veriſimile eſt.

PATRON. COL. OBMER. EIVS. ANTIAT. PVBL

Patrono Coloniæ ob merita ejus Antiates publice.

PRIMA tantùm hujus poſtremi noſtræ inſcriptionis verſiculi pars nobis nunc verſanda eſt, cùm aliam, quæ Coloniam Antiatem ſpectat, olim in ipſo limine diſſertationis abundè fuerimus proſequuti. Cùm Antiates pridem in *Patronum* Coloniæ M.AQVILIVM adoptaſſent, iſque eos beneficiis, & collatis tutelæ præſidiis jugiter demeruiſſet, lapidem hunc, tot inſcriptis dignitatum titulis illuſtrem, decreto publico poſuerunt, quod ultima ejus particula indicat.

Eum quoque pro ædibus publicis locatum fuiſſe pronum eſt credere. Quo argumento publicum aliquod ædificium ſtetiſſe eo loci, quo repertus fuit, non malè conjicio. In nobiliori Urbis parte, quà in ſubjectum portum aſpectus patet, viſitur porticus ſubterranea lunato fornice in orbem à circulari deflectentem, ad modum amphitheatri, producta, in cujus medio ſatis ampla ejuſdem figuræ area ſupernè expanditur. Subſtructionem hanc putaverim ad ſuſtinendum ædificium, quod eamdem aream circumplectens, columnis per ambitum diſpoſitis porticus publicas, ubi Aquilii monumentum fuerat poſitum, efformabat. Etenim ſtylobatæ, capitella ordinis Corinthiaci eleganter elaborata, epyſtillia, aliaque columnarum fragmenta inibi jacent, priſtinam magnificentiam loquentia. Has fuiſſe *publicas porticus*, opinor, quas Neronis *Libertus*, *cùm daret Antii munus gladiatorium*, *inveſtivit picturâ*, *gladiatorum*, *miniſtrorumque omnium veris imaginibus redditis*, ut memoriæ prodidit Plinius lib.35. cap.7. Antii porrò non tam gladiatorii, ſed alia quoque ludorum genera per triduum agebantur. Cicero ad Atticum, ſe Antium profecturum ſcribit, *ludi enim*, inquit, *Antii futuri ſunt à IV. ad pridie Non. Maii*, lib.2. ep.8. Quamquam eos ſpectare noluit, ut vitaret *omnium deliciarum ſuſpicionem*, ſequenti ep.10. Domum quippe Antii ſeceſſus cauſsâ poſſidebat Tullius, cujus ſæpè meminit in epiſtolis ad eundem Atticum: ibique librorum *feſtivam copiam* paraverat, eodem libro ep.6. Quam poſteà domum Lepido vendidit, ex ep.47. lib.13. Hæc quoque auctarii loco accedere velim ad ea quæ capite primo de Romanorum apud Antium ſeceſſibus notaveram.

Ejuſmodi aliarum Urbium grati animi, quem ergà Aquilium Antiates produxerunt, in Patronos ſuos monumenta, ſub hac eadem verborum formulâ, plurima reperire eſt in magno Gruteri Inſcriptionum theſauro, quæ paſſim occurrentia conſulas. Sollemne enim Coloniis, & Municipiis fuit, ſe in præpotentium Civium Romanorum clientelam

lam adſcribere. Quam conſuetudinem Romulus ipſe in Rempublicam invexit, teſte Halicarnaſſeo lib.2. pag.85. editionis Francofurdien. an.1586. *Nec tantum*, inquit, *in ipſa Urbe plebs ſub patriciorum erat patrocinio, ſed & Coloniarum, & ſociarum, atque amicarum Civitatum, & bello ſubactarum, ſuos quæque habebat tutores, & patronos quoſcumque vellet è Romanis; & ſæpe numero Senatus controverſias Civitatum, ac gentium ad earum patronos remiſit, eorumque judicia rata habuit.* Eminentiſſimus Noriſius in Cenotaph. Piſan. diſſert.2. cap.7. in fin. plures Urbium, ac Provinciarum Patronos, Cives Romanos, produxit, quo aliorum diligentiam ſtudiumque occupavit. Formulam etiam, quâ Civitates ſuos ſibi Patronos cooptabant, integram ex Grutero pag.362. recitat, aliaque id genus decreta apud eumdem indicat, ex quibus demonſtrat, Patronos nobiliſſimorum Civium, immò ipſorum magiſtratuum legatione deſtinatâ, Civitatum tutelam ſuſcepiſſe, in quorum etiam Palatiis Cives, ſi quando Romam venirent, hoſpitarentur, is enim honor erat teſſeræ hoſpitalis.

Purpuræ pannum aſſuam, ſi poſt ſummum dignitate & doctrinâ virum, aliqua in hoc argumentum addidero. Et primum ne, dum de Patronorum cooptatione agimus, lectoris curioſitatem aliò ablegemus, unam ex formulis hìc exſcribam, eamque ipſam Gruterianam jam indicatam, tùm quia inter alias fortè illuſtrior, cùm etiam quòd ejus authographum in fragmēto laminæ æneæ apud Cl. Fabrettum viderim, unde ipſe correctiorem in opere ſuo inſcriptionum cap.5. pag.364. traduxit, ſuppletâ ex Grutero ea parte, quæ in eodem authographo confracto deſideratur, hìc deſignatâ minutioribus characteribus.

PRAE-

PRAESIDI. PROVINCIAE. *Val. Byzac.*
DD NN CRISPO. ET. CONST*antino iuniore*
NOBILISSIMIS. CAES. S. COSS. IIII. *Kal. Sep*
MVNICIPES. MVNICIPII. AELII. *Hadriani. Aug. Ciuiu*
LITANI. Q. ARADIVM. RVF*inum. Valerium. Proculum*
V.C. LIBEROS. POSTEROSQ*ue. eius. ſibi. liberis. poſte*
RISQVE. SVIS. PATRONV*m. cooptauerunt. teſſeram*
QVE. HOSPITALEM. CVM. *eo. fecerunt*
Q. ARADIVS. RVFINVS. VALERIVS. PROCV*lus. liberi*
POSTERIQVE. EIVS. MVNICIPES. MVNI*cipii. Aeli. Ha*
DRIANI. AVG. CIVIVLITANI. LIBEROS. *poſteroſq. eorum*
IN. FIDEM. CLIENTELAMQ. SVAM. RECE*perunt. in. quam*
REM. GRATVITAM. LEGATIONEM. SV*ſceperunt*
INSTEIVS. RENATVS. ET. APOLLONIVS. *Gallentius &c.*

Vaillantius de Coloniis to. 1. edit. 2. p. *169*. & to. 2. p. *31*. inſcriptionem hanc *municipii Civilitani*, ut malè ex Grutero legit, intelligendam eſſe ait de Opido Plinio *Cullu* vocato, & *Chulli* Antonino, quæ Urbs eſt Numidiæ litoralis, & huc etiam revocandum nummum Antonini Imp. cum epigraphe AEL. MVNICIP. COEL. nempe *Ælium Municipiũ Coelli*. Eum ob id acerbè perſtringit Harduinus in Anthirretico de Nummis antiquis p.84. & vicem reddit abeo reprehenſus quòd ſcripſiſſet in notis Plinianis p. *496*. illud Municipium, noſtræ inſcriptioni memoratum, ad *Cibilitanos* Luſitaniæ Populos ſpectare, quam porrò ſententiam mordicùs defendit. At dum Adverſario, in quem integer ille libellus calamo plus nimium atrociori conſcriptus eſt, oculos configere vult, ſuos ipſe confodit. Videre ſiquidem poterat in ipsâ Inſcriptione Gruterianâ, quam citat, literis penè uncialibus in fronte hæc verba, quæ jam retulimus, exarata: *Valerio Proculo V.C. Praeſidi Provinciae Val. Byzac.* Sed laboris fortè pertæſus in evoluendo grandi illo Inſcriptionũ volumine, cõtentus eſt nil ultra ſciviſſe, quàm quod ab aliis didicerat. Ergo ex recitato titulo conſtat, Municipium *Civilitanum* (ſeu verius *Civiulitanum* ex authogra-

pho

pho Fabrettiano) in Byzacenâ Provinciâ fuiſſe, cujus Præſidem Valerium Proculum in patronum adoptabat. Nam, & dùm munus hoc ageret Proculus, aliæ quoque Coloniæ ejuſdem provinciæ honorem hunc ei detulerunt, *Adrumentina* ſcilicet, *Mercurialis Theanitæ*, & *Zama* regia, ut eadem paginâ, & duabus ſequentibus apparet. Quorſum igitur Harduinus, ſimilitudine nominis fretus, Municipium *Civilitanum* ex Africâ in Luſitaniam tranſplantavit? Vidit Vaillantius eam epigraphem, & elogium *Præſidi provinciæ Byzacenæ* dedicatum faſſus fuit, ſed nihil profecit. Nam *Civilitanum* Municipium ex Byzacenâ in proximam Numidiam traduxit, & in *Coellitanum*, ſeu *Coellutanum* migrare juſſit. Vellem doctos hos viros, & de antiquitate nummariâ plurimùm meritos, manu ducere in celeberrimum conventum Carthagine habitum ab Epiſcopis Catholicis diverſarum provinciarum ad fidei rationem Hunerici regis Vandalorum Ariani juſſu reddendam. Ibi digito oſtenderem, inter Epiſcopos Byzacenæ provinciæ, Fortunatianum *Cilitanum*, quam Urbem haud negaverint, opinor, eandem eſſe *Civiulitanam* noſtræ laminæ, adeòque ex hac etiam ejus nomen corrigendum. In collatione quoque Carthaginienſi cap. 128. memoratur Tertiolus Epiſcopus plebis *Cillitanæ*. Et, ſi Antoninum in Itinerario ſequi non pigeret, eis occurreret *Cilio* inter Suffetulam & Meneggerem, quæ Byzacenæ provinciæ ſunt opida, nam & eorum Epiſcopi Praeſidius & Servus in eadem provinciâ locantur proximè ad Cilitanum. *Cilio* verò corruptũ eſſe ex *Civiulio*, à quo *Civiulitani*, facilè mecum conſentient. Catalogus ille Epiſcoporum conventus Carthaginienſis proſtat apud Labbeum tom. 4. Conciliorum pag. 1142, Ruinartum in hiſtoriâ perſecutionis Vandalicæ pag. 123, & Scheleſtratenm tom 2. poſtumo antiquitatis illuſtratæ pag. 656.

Revertamur unde divertimus. Decretum, quo Urbes & Coloniæ Patronum eligebant, tabulâ æneâ incidi curabant, eamque per Legatos, ut permitteret ſuis, Ædibus reponi,

poni, Patronum rogabant. In Romano lapide pag.456. 1. Ferentini *Pomponium Baſſum* in Patronum hac decreti formulâ adoptant: *Placere Conſcriptis legatos ex hoc ordine mitti ad T. Pomponium Baſſum clariſſimum Virum, qui ab eo impetrent in clientelam ampliſſimæ domus ſuæ Municipium noſtrum recipere dignetur, Patronumque ſe cooptari tabulâ hoſpitali incisâ in hoc decreto in domo ſua poſita permittat*. In his poſtremis verbis Hypallage eſt pro, *decreto hoc tabulae hoſpitali inciſo*. Hinc ejuſmodi tabulæ ferè Romæ repertæ ſunt, quò à Legatis deferebantur in domibus Civium clientelas ſuſcipientium. Animadverti omnes jam memoratas *Aradii Proculi* fuiſſe eodem loco in Cælio monte inventas, ubi dubio procul domus ejus ſita erat. Duas quoque profert æneas idem Collector pag. 470. 1. 2. & quatuor Tomaſinus de Teſſeris hoſpital. cap. 2. Brixiæ effoſſas in Vico S. Zenonis, quò à totidem Municipiis Africanis fuerant tranſmiſſæ ad C. Silium Aviolam ab ipſis in Patronum delectum. Mos idem Collegiis & Corporibus Artificum fuit uſurpatus. Docet decretum pag. 1101. 1. quo Collegæ Fabrûm, & Centonariorum Regienſium Ju. Silium Julianum ſibi Patronum cooptantes *tabulam aeream cum inſcriptione hujus decreti noſtri domo ejus poni cenſuerunt*. Scilicet cum Urbes, & Collegia non tam tunc electum, ſed etiam *liberos poſteroſque ejus* Patronos adſumerent, clientelæ & hoſpitalitatis ſancitæ perenne teſtimonium apud ipſos manere volebant. Suſceptas in tutelam Civitates & Populos apud Senatum & Magiſtratus, quòcumque res & negotia eorum poſtularent, Patroni defendebant fovebantque. Halicarnaſſeus loco proximè recitato, munera, quibus Patroni ergà clientes in Urbe adligabantur, & viciſſim quid clientes ipſis præſtare tenerentur, deſcribit. Quæ etiam Patronis, clientibuſque Coloniarum & Urbium, communia fuiſſe indicat.

Aliud Patronorum genus inclinante Imperio, memorat Valeſius in notis ad Marcellinum lib. 19. cap. 11. Cum

enim

enim in exigendis tributis ſuſceptores avaritiâ & rapacitate cuncta miſcerent everterentque, moris erat ut provinciales ſeſe in potentiorum ac militarium maximè ducum, patrocinia conferrent, ut ſibi adversùm ſuſceptores auxilio forent. Verùm id ſenſim in fraudem verſum, quod prætermiſit doctiſſimus vir adnotare; nam etiam, ut juſtas tributorum exactiones declinarent, agricolæ & ruſtici in potentiorum tutelam confugiebant. Quare ſeveriſſimis pœnis ejuſmodi fraudulenta patrocinia coërcita ſunt & vetita, primò per Conſtantium, deinde per alios Imperatores. Adeas, ſi lubet, eorum leges congeſtas in Cod. Theod. lib. 11. tit. 24. de Patrociniis vicor. eaſque eruditè exornatas à Jacobo Gothofredo in Commentariis. Patrociniis quoque, quæ potentiores negotiatoribus in fraudem Fiſci, ſeu luſtralis collationis præbere conſueverunt, occurrunt leges 12. 15. & ult. tit. de luſtral. conlat. ejuſdem Cod. Theodoſiani.

Porrò non tam Civitatibus honor, quòd Optimates earum tutelam ſuſciperent, ſed ipſis etiam Optimatibus hoc patrocinii munus dignitatis acceſſio fuit. *Curatores* enim, quos ſub *Patronorum* censù refero, idcircò Marcus Antoninus Imp. multis Civitatibus è Senatu dedit, ut notat Capitolinus in ejus vita cap. 11. *quò latius Senatorias tenderet dignitates*. At mirùm, feminas ipſas & nobiliſſimas matronas in Urbium populorumque *Patronas* adoptatas, decreto publico, legatione illuſtri, ceteriſque præclaris ad dignitatem & honeſtamentum argumentis. Extat inſigne exemplum apud Grut. pag. 443. 6. in quo Peltuinates in Veſtinis *Nummiam Variam Sacerdotem Veneris, Patronam fieri decernunt, eique pro ſplendore dignitatis ſuæ, patrocinium offerre, petique ab ejus claritate, & eximia benignitate, ut honorem oblatum libenti, & prono animo ſuſcipere dignetur.* Neq; in ejus Clientelam ſe, remque publicam eorum nomine tantùm, & titulo tenùs commendatam profitentur, ſed ut *in quibuſcumque ratio exegerit intercedente*

auctoritate dignitatis ſuæ, tutos defenſoſque præſtet. In alio pag. 322. 2. videas Cantiam Saturninam *Patronam Coloniæ Ariminenſis*, & num. 8. Albinam Balbinam *Municipii Pitinatium Piſaurenſium Patronam*, utraſque Sacerdotes Flaminicas. Quid verò feminæ præſidii & tutelæ clientibus ſuis præſtare poterant, quibus nec cauſſas agere, nec Senatui publiciſque negotiis immiſceri permiſſum? Sanè impotentiam & ambitionem feminarum Severus Cæcina acerbè invehitur apud Tacitum Annal. 3. cap. 33. cùm legem à Senatu ferri cenſuit, irrito tamen conatu, ne quem magiſtratum, cui provincia obveniſſet, uxor comitaretur. Inter cetera queritur quòd, mulieres *Oppiis quondam aliiſq; legibus conſtrictæ, nunc vinclis exolutis, domos, fora jam & exercitus regerent.* At hæc ad invidiam ſexus exagitata. Inter monſtra eſt, quòd Alagabalus *matrem in Senatu rogari juſſit*, teſte Lampridio in vita cap. 4. quo interfecto, ne probrum in poſterum exemplo eſſet, cautum fuit *ne unquam mulier Senatum ingrederetur* cap. 18. Matronas, in quorum patrocinium memoratæ Coloniæ venerant, *Sarcerdotes* fuiſſe obſervo. Quare non tam natalium ſplendore & familiæ merito, ſed etiam, ut ipſum Peltuinatenſium decretum indicat, *Sacerdotis dignitatis intercedente auctoritate* apud Senatum, magiſtratus, ſummoſque in republica viros officiis & commendatione Clientibus ſuis prodeſſe poterant. Nemo ignorat quanta Veſtalibus auctoritas & gratia apud Romanos ineſſet. At honores, tùm feminis Cæſarum ſanguine & affinitate conſpicuis, cùm aliis quoque matronis habitos, fusè proſequitur Spanhemius de præſt. numiſm. diſſert. 7.

Ceterum *Patronis* ſuis Urbes, & Provinciæ plerumque ſtatuas ponere conſueverunt. Exempla inſcriptionum Grutero debemus pag. 446. 1. & 2. pag. 491. 1. 2. & 3. & alibi. Manlium Theodorum æreo ſigno *Patronum* teſtata eſt Africæ provincia, quam proconſulari Imperio rexe-

rat.

rat. Claudianus in panegyrico de ejus Conſulatu verſ. 24. hæc ait:

Hic te pars Lybiæ moderantem jura probavit,
Quem nunc tota probat, longi ſed pignus amoris
Exiguæ peperere moræ, populumque Clientem
Publica manſuris teſtantur vocibus ÆRA.

Poſtremum enim hoc verbum de *æreo* ſimulacro Manlii, potius quam cum interprete ad uſum Sereniſſimi Delphini, de tabulis *æreis*, quibus inſcriptæ res ejus, intelligo. Nam & Virgilius Æneid. 6. *ſpirantia mollius æra* dixit, & Horatius Epiſt. 1. *Lyſippo duceret æra*, & Claudianus ipſe eadem ſignificatione illud non ſemel uſurpavit in Eutrop. v.71, de primo Conſul. Stiliconis v.177. Appulejum ità adloquuntur magiſtratus Hypatæ Civitatis, Metamorph. lib.3. *At tibi Civitas omnis pro iſta gratia honores egregios offert. Nam & Patronum ſcripſit, & ut in* ÆRE *ſtet imago tua decrevit.* Auctor eſt Cicero in Verrem art.4. Siculos poſuiſſe ſtatuas Marcellis, ut *Patronis*. Qui Philip. 6. indignatur, ſtatuam L. Antonio tamquam populi Romani *Patrono* poſitam fuiſſe: *Adſpicite*, inquit, *à ſiniſtrâ illam equeſtrem ſtatuam inauratam, in qua quid inſcriptum eſt? Quinque & triginta Tribus Patrono Populi Romani. Igitur eſt Patronus L. Antonius? malam quidem illi peſtem.* In id fortè *Catonis in cenſurâ vociferationes* erant, *Mulieribus Romanis in Provinciis ſtatuas poni*, ut narrat Plinius lib. 34. cap. 6. Nam & ipſas Patronas adſcitas jam vidimus.

Ea verò veluti lex & perpetuus mos Urbibus populiſque fuiſſe videtur, ut ſtatim ac *Patronum* ſibi aliquem decreviſſent, *ſtatuam* quoque in tutelæ ſuſceptæ argumentum ipſi publicè ponerent. Jndicat hoc Plinius, qui de origine & honore *ſtatuarum* loquens: *Prius*, inquit, *bonos Clientium inſtituit ſic colere Patronos* lib. 34. cap. 4. in fin. & ad finem itidem cap. 6. *paſſimque*, ait, *Clientes* (aptius alii legunt *gentes*) *in Clientelas ita receptæ*. Scilicet dedica-

tione *ſtatuarum*. Simùl ſe Patronum à Capuanis appellatum, donatumque ſtatuâ innuit Cicero in Piſonem his verbis: *Me inauratâ ſtatuâ donarunt, me Patronum unum adſciverunt, à me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrantur.*

Antiates ſtatuam AQVILIO Patrono ſuo collocaſſe, hæc omnia ſuadent. Nunc marmor tantumodò, quod ampliſſima dignitatum ejus ornamenta & geſta officia complecteretur, inſcripſerunt. Nempe ſtatuam, delatâ ſtatim clientelâ in patronatus teſtimonium, Inſcriptionem poſteà, cùm in ſuſcepto munere plurimis magniſque beneficiis Civium animos provocaſſet, merita ejus, & decora poſteritati tradituri, dedicarunt.

PARS

PARS ALTERA DE MITHRA EJUSQUE TABULIS SYMBOLICIS.

CAPUT I.

Figuræ ſimulacri Mithriaci in lapide Antiate exculptæ deſcribuntur. Indicatis locis, ubi ſimiles tabulæ extant, notatur ſymbolorum inter ipſas diverſitas. Quid his repræſentaverint veteres; unde falſa quorundam opinio arguitur.

SIMULACRUM MITHRÆ, quod hìc ſpectas æri eleganter inciſum, idem eſt quod in præfatione ex Antii ruderibus effoſſum dixeram. Eodem fato & tempore, poſt diutinas ævi intercurrentis tenebras, cum *M. Aquilio* luci traditum, par erat eadem manu & conſorti curâ illuſtratum, utinam non potius fœdatum, in literatorum conſpectum prodire. Scio equidem doctos viros de Mithrâ ejuſque tabulis jam olim dicere occupaſſe, ſed ſcio iterum, ex his neminem earum ſymbola & ſignificationes per partes ſingulas explanare fuiſſe adgreſſum; ita ut penè integrum hoc argumentum reliquerint, & plura etiam de Mithrâ vel non obſeruata, vel ſecus explicata nobis, qui ſpicas colligimus, dimiſerint. Quare æqui bonique conſulant eruditi, quorum manibus, ſi tanti res erit, meam hanc lucubrationē verſari cōtigerit, cùm vel quædam priùs dicta vel alia minus fortaſſe ad ſeculi palatum cōpoſita, offenderint. Nam omnes, qui in hæc ſtudia incumbimus, ex iiſdem ve-

terum

terum fontibus noſtra haurimus, eademq. omnes refundere cogimur. At ſanè, præter novam ferè ſymbolorum explicationem, in id curam proferre conatus ſum, ut Mithram toties ab aliis, ut ita dixerim, recuſum, ad gratiam novitatis revocarem, vel ſuperfusâ obſcuris luce, vel evolutis pleriſque quæſtionibus, aut tandem rebus ſuo ordine digeſtis, & in integram & juſtam de MITHRA commentationem compoſitis. Nam licet ſuſcepti operis occaſio intra explanationem tabulæ Antiatis nos cogeret; attamen non tàm ad alios ſimiles lapides ſtylum produxi, ſed etiam univerſam, quantum ingenii exilitas ferre poſſit, Mithræ cauſſam & argumentum complexus ſum. In quo neſcio an liceat mihi præfari, quod Plinius initio naturalis hiſtoriæ uſurpavit: *Res ardua vetuſtis novitatem dare, novis auctoritatem, obſoletis nitorem, obſcuris lucem, faſtiditis gratiam, dubiis fidem, omnibus verò naturam, & naturæ ſuæ omnia. Itaque etiam non aſſequutis, voluiſſe, abunde perpulchrum atque magnificum eſt.*

Itaque quamvis oculos non fallat appoſitus noſtræ Tabulæ typus, ejus nihilominus partes & figuras deſcribam; tùm ut fax veluti prælata lucem dicendis ingerat, cùm etiam ut aliorum qui alibi extant, lapidum Mithræ diſcrimina quædam & varietates facilius internoſci & diſtingui queant. Adſtat juvenis, ut vides, fusâ in auras chlamyde, ſuccinctus veſte breviori, recurvâ tiarâ ſeu mitrâ Perſicâ, *Tauri* jacentis tergum premens ſiniſtro genu, altero pede ad caudam dejecto. Dexteram manum, cujus partem extremam longa ætas detrivit, ad collum admovet, ſiniſtrâ dexterum cornù apprehendit. Adſiliunt ad caput Tauri *Canis* erectus & *Serpens*: ſub ventre *Cancer* repit. Ab unâ parte caput Juvenis radiatum, *Sol* ſcilicet, ſub quo geminæ *Aves*, & inferius *Puer* tunicatus & mitratus facem demittens, quem propè ad pedes *Vas* quoddam informe jacet. Ad ſiniſtram ſtat *Puer* alter, eodem habitu, facem erectam tenens, ſupra quem pars lapidis fracta

Lunæ

Lunæ effigiem abſtulit. Tabula marmorea eſt, figuræ ſemiextantes, ſeu operis anaglyphi, ſatis affabre exculptæ. In longum ad ſex palmos protenditur, latera tres & dimidium complent.

Quinque ejuſmodi thoreumata, ut vocat Sponius (an ſatis recte?) deſcribit Gruterus pag. 34. Capaccius in hiſtoria Neapol. lib. 1. cap. 14. & Summontius lib. 1. pag. 77. poſtremæ editionis, alterum delineatum exhibent. Laurentius Pignorius in auctario ad Cartarium pag. 294. aliud producit, rudibus typis excuſum, quod idem antea retulerat Marlianus lib. 7. Topograph. Urbis p. 153. Et quoniam tàm Gruterus, quas exponit, quàm alii Scriptores plures *Mithræ* tabulas Romæ extare teſtati ſunt, ita iis conquirendis incubui, ut tandem, amicorum monitu vel propriâ diligentiâ, octo fuerim nactus, locis tamen diverſis omnes quam quæ iiſdem Auctoribus notantur. In Palatio Pincianæ nobiliſſimæ Principis Burgheſii Villæ tres adſunt externis parietibus infixæ: prima ad latus ſeptentrionale, in occiduo altera, tertia ad ortum. Rurſus alia in palatio Ducis Matthæi, Ducis Saneſii ſecunda, & in ædibus Burattianis ad S. Angeli Cuſtodis harum poſtrema. Tandem ſub pariete internum viridarium ejuſdem Pincianæ Villæ ambiente, duo non operis anaglyphi, ut cetera, ſed ſolida & extantia Mithræ ſimulacra reperies. Has inter tabulas, binas æri incidendas curavi: Burattianam quòd detrimenta longioris ævi felicius evaſerit, & in figuris quædam à noſtrâ diverſa oſtentet. Nam Mithra ſtat in rupe excavatâ, ſeu antro, Tauri humerum parazonio feriens: Canis ac Serpens ad vulnus adſiliunt, manantemque ſanguinem lambunt, & pro Cancro Scorpius adeſt, qui videtur Tauri teſtes chelis circumplecti, quod in Burgheſianis duabus manifeſtè deprehenditur. Alterius ad latus occiduum, in ipsâ ſcilicet facie & proſpectu Palatii Pinciani, ectypum exhibui, quòd ſingulare aliquid, nuſquam in aliis expreſſum, nec ſcriptoribus memoratum repræ-

præſentet; Mithram nempe puerumque facem geſtantem alatos. Cùm hoc ſimulacrum æri jam mandaſſem, incidit dubitatio, num verè Mithram exprimat, quòd ſpecies oris & mammilla exerta mulierem prodere videatur. Cogitabam Victoriæ effigiem eſſe, quæ ubique alata pingitur. Nam & in nummo aureo Auguſti, quem vidi in Muſeo Illuſtriſſimi Leonis Strozzii, variis & pretioſis cimeliis refertiſſimo, Victoria taurum procumbentem calcat, cum epigraphe: *Armenia capta.* Quomodo taurus Armeniam figuret, videas apud Oiſelium, tab. 19. num. 2. At ſanè in noſtro lapide taurus parazonio petitus, & puer facem præferens, propria ſunt Mithræ ſymbola, cui alæ quoque conveniunt quam maximè, ut alio loco explicabo. Quid ni etiam liceat augurari, quà parte marmor eſt mutilum, alium puerum ſtetiſſe, & fortaſſe cetera quoque Mithræ ſigna. Potuit ergò opifex, ut Mithram juvenculum fingeret, ita laſcivienti ſcalpro indulſiſſe, ut propè in feminam emolliret; detracto etiam capitis integumento. Liberum ſit eruditis decernendi arbitrium. Ceteris tabulis manet antrum, & Mithra feriens: *Canis* ſolus in Burgheſiana vulneri incumbit: aliæ *Cancrum* retinent. In Saneſianâ *Tauri* cauda in ſpicas deſinit, ut in Neapolitanâ Capaccii. Burgheſiana ad latus ſeptentrionale eadem eſt quæ apud Gruterum 4. pag. 34. Adhuc in ventre Tauri exſculpta proſtant verba: DEO. SOLI. INVICTO. MITHRAE, & ad collum: NAMA. SEBESIO. *Sol* ſpecie juvenis quadriugès agitat, *Luna* ſub formâ mulieris bigâ vehitur: quos inde *puer* nudus antecedit. *Arbores* tres in ſummo antri frondeſcunt, *Corvus* crepidini inſidet. Adſtantes pueri erectam facem ambo geſtitant. Deraſerat edax vetuſtas caput Mithræ parteſque nonnullas hujus lapidis, quas recentior manus ſarcivit. Iconem hìc profero ex munere egregii viri Dominici Montelatici, qui cùm plurima ſigna, ſtatuas, aliaque antiqua monumenta, quæ in memoratâ Burgheſianâ Villâ magnificè ſanè ac ſplendidè habitant, tabulis æreis

incisa

NAMA
DEO SOLI INVICTO MIT HE

ciſa, dum hæc ſcribo, evulgaverit, hanc ipſam perhumaniter mihi largitus eſt.

Neminem arbitror non ſecum ſtatim reputaturum, tot varia & inter ſe diverſa ſymbola & ſimulacra, non caſu aut ex arbitrio ficta, ſed ad occulta myſteria gentilitatis, vel ad rerum naturalium cauſſas ſignificandas, ſic in unum fuiſſe compoſita & concinnata. Quare facturum me operæ pretium exiſtimavi, ſi ſingula diligenti examine diſcuterem, & ex arcanæ antiquorum philoſophiæ penu interpretationem depromerem. Sanè, ut antea monui, plures viri docti hiſce tabulis *Mithram* ſeu *Solem* repræſentari rectè animadverterunt, ſed neque ſolliciti de ceteris ſymbolis, nec de myſticâ ſignificatione, penè tantùm, quæ ad Mithram ſpectant, veterum teſtimonia congeſſerunt. Marlianus tabulam, quam excuſam prodidiſſe diximus, munus optimi Agricolæ ſignificare arbitratus eſt, & figuras ſingulas in hanc explicationem aptavit. Ea tunc opinio viguit: nam Joannes Macarius in libello, cui titulus *Abraxas* pag. 14. memorat fuiſſe editam Romæ imaginem tabellæ fictilis, eique nomen inditum, *Typus Agriculturæ*; idemq. tradit Joannes Chiffletius; in commentariis ad eundem Macarium, cap. 3. pag. 71. & Pignorius loco ſuperius indicato. At eam interpretationem explodunt, illumq. eſſe typum *Mithræ*, ſeu *Solis* optime cenſent, ceteris figuris pene delibatis. De his neque laboravit, ad alia properans, Gisbertus Cuperus in eruditiſſimo Opere de Harpocrate, contentus pag. 65. Camerarium, non ſatis feliciter de Agriculturâ hanc Mithræ picturam explicantem, notaſſe. Capaccius denique eundem errorem induens, partes ſingulas ad Agriculturam refert, ſed verbis tenus & ex ingenio, nullo fultus veterum præſidio, utpote qui omnia ex Marliano hauſerat.

CAPUT II.

Mithra Invictus *Deus; quem è petrâ natum tradidit antiquitas. In eam rem verſus Commodiani à Hieronymo Aleandro explicati. Mithra boumfur habitus, unde Julius Firmicus à Barthio expoſtulatus defenditur. Mithra idem ac Sol, primùm Perſis, deinde ceteris Gentilibus. Divino cultu acceptus ab iiſdem Perſis, non tantùm civili, ut Auctor nuperus opinatur. Mithra Sol eſt in numeros reſolutus. Cur Mithra alatus? Diverſo nomine appellatus, unde explicantur gemmæ Baſilidianorum. Difficilis locus Herodoti expenditur. Hinc lux Julio Firmico. Vetus Inſcriptio explanata. Cur Mithra* Invictus?

MIHI igitur ſingula, quæ in Mithriacis tabellis ſcalpta ſunt ſimulacra, interpretanti, primùm ea tradenda ſunt, quæ fabuloſa de Mithrâ prodiderunt veteres, mox mythologica & phyſica reſerabo. Commodianus Poeta Chriſtianus, ævo Conſtantini Magni, in libro cui titulus eſt *Inſtructiones*, primùm à Rigaltio edito an. 1650. in Inſtruct. 13. hæc ait, *mediocri ſermone quaſi verſu*, plane ut de eo ſcripſit Gennadius,

Invictus *de petrâ natus, ſi deus habetur*
Nunc ergò retro vos de iſtis date priorem,
Vicit petra deum, quærendus eſt petræ creator.

Idem Rigaltius in notis putat, his verſibus reſpexiſſe Commodianum ad hiſtoriam Agdeſtis, qui fuit Magnæ Matris filius, Agdi petræ in Phrygiæ finibus inauditæ per omnia vaſtitatis nepos, uti tradit Arnobius lib. 1. adverſus Gentes ex Timotheo Theologo, nec aliunde petendam eſſe hiſce verſibus lucem; *Invictum* tamen deum & *Mithram* fuiſſe appellatum, cùm eo nomine in antiquis in-

inſcriptionibus donetur. At Hieronymus Aleander Junior in primâ ex diſſertationibus philologicis quæ manu ipſius exaratæ, ut alibi memoravi, extant in Bibliothecâ Barberinâ, *Invictum* hunc deum eſſe *Mithram* pro certo habet. In apographo Commodiani, quod ei Jacobus Sirmondus commodaverat, legebatur, *de Patre natus*; at ipſe reſtituendum omninò, *de petra natus*, putavit. Quam correctionem fortaſsè amico Sirmondo communicatam, ab hoc Rigaltius hauſit, & editioni ſuæ poſteà inſervit.
» Itaque, ait Aleander, ex *petra* genitum fuiſſe *Mithram*
» fabulati ſunt veteres. S. Hieronymus lib. 1. adverſus
» Jovinianum: *Narrant & gentilium fabulæ Mithram &*
» *Erichthonium, vel in lapide vel in terrâ, de ſolo æſtu li-*
» *bidinis eſſe generatos*. Ideo in Mithræ myſteriis enuncia-
» ri ſolitum erat Θεὸς ἐκ πέτρας, quod profanum ap-
» pellat ſacramentum Julius Firmicus lib. de errore pro-
» phanæ Relig. Signum hoc prophani ſacramenti eſſe putat Petrus Faber lib. 3. Semeſtr. cap. 2. pag. 37. lapidem *tetragonum* Arabibus cultum, teſtante Maximo Tyrio orat. 38. quem *informem* lapidem vocat Arnobius lib. 6. adverſ. Gentes. Porrò Mithram ortum fuiſſe è petrâ retulit quoque Juſtinus Martyr in Dialogo cum Triphone pag. 296. *quando illi qui Mithræ initia tradunt, è petra eum natum eſſe memorant &c.* Hunc Deum, pergit Ale-
» ander, ex petrâ ortum, ſi Mithriaca adyta penetrabi-
» mus quem dicemus, niſi ignem è ſilice excuſſum? Nam
» & Perſarum Mithriaca myſteria nil aliud quam ignem
» reſpiciebant, teſtante eodem Firmico: *Sacra ejus ad ignis transferunt poteſtatem*. Subdit præterea ex Stabone,
» & Q. Curtio Mithram ignem fuiſſe interpretatum apud
» Perſas, eoſque Solem, Mithram, ignemque in invocationibus annectere ſolitos. Quæ teſtimonia alibi affere-
» mus. Sed quoniam fabula fabulam gignit, nil mirum ſi
» Mithras, qui ex petra ortum traxiſſe dicebatur, filium
» quoque ex petra progenuit. Id tradidit Plutarchus in

„ libello de fluminibus, ubi de Araxe loquitur: *Mithras*
„ *filium habere cupiens, & peroſus muliebre genus, cum pe-*
„ *trâ quadam concubuit, ea vero prægnans effecta, poſt ſta-*
„ *tutum tempus juvenem progenuit nomine Diorphum.*
Obiter addo, hunc locum illuſtrandum ex notis Muſſacii quas in calce Operum Plutarchi edit. Pariſienſ. Græcolat. pag. 83. T. 2. reperies. „ Dum vero, proſequitur noſter
„ Auctor, ait Commodianus,

——— *vos de iſtis date priorem*

Vicit petra deum, quærendus eſt petræ creator,

„ hoc utique voluiſſe videtur: Vos Ethnici, qui Mithram
„ veſtrum, ſive Invictum ex petra natum fatemini, dicite
„ per veſtram fidem, quiſnam prior antiquiorq. fuit, In-
„ victus an petra? Certe ipſa petra Invictum vincit. (ſic
„ fortaſſe legendum) ætate nimirum vincere neceſſe erat,
„ quæ ortum dei dederat. Non equidem ignoro diverſa
„ ſignificatione vincendi verbum uſurpari ſolitum; quod
„ docet Servius ad XI. Eneid. *Veteres*, inquit, *vivendo*
„ *vincere dicebant ſupervivere: ut multa virum voluens*
„ *vincendo ſæcula vincit; nam & in Togatis victrices ap-*
„ *pellantur, quæ viros extulerunt.* At non miror, bellum
„ hunc poetam novam ejus verbi notionem excudiſſe;
„ cum acroſtichidis lege coarctatus non *pariendi*, non *gi-*
„ *gnendi* verbo, aliove hujuſmodi uti poſſet: nam *vincendi*
„ verbo ſimpliciter uti pro eo quod eſt ætate antecedere,
„ haud ita facile videtur concedendum. Fortaſſis etiam
„ elegans illi jocus viſus eſt, *victum* dicere, qui *Invictus*
„ audiebat. Poſtquam verò fateri coegiſſet deum illum
„ ætate poſteriorem eſſe petrâ genitrice, nunc (ſubdit)
„ quærendum ſupereſt, quis petræ ipſius Creator fuerit
„ atque opifex. perinde atq. vellet per hoſce gradus
„ Ethnicos ducere ad veri Dei cognitionem. Ita Aleander: cujus opera inedita licet brevi lucis uſuram adeptura ſperamus, attamen pauca hæc, quæ noſtrum argumentum ſpectant, eruditis veluti prægustanda obtuliſſe, haud alienum duximus.

Tra-

Tradidit præterea fabuloſa antiquitas, Mithram *Boum furem* fuiſſe, eoſque in ſpeluncam raptos abegiſſe. Sanè in noſtris tabulis, quæ Mithram ſub antro bovem cornibus per vim torquentem, inflictoque vulnere veluti prædam mactantem, repræſentant, id expreſſum deſignatumque videretur, niſi cetera Symbola myſticum aliquid arcanumque denotari ſuaderent. Quod tamen Gaſparem Barthium in animadverſion. ad Statii verſus, quos inferius proferam, induxit, ut calumniam fingeret Julio Firmico, quem, quòd viderit imaginem Mithræ in antris taurum cornibus ducentis, ideo ait commentum fuiſſe ipſum furem & *boum abactorem*. Parcerem viro doctiſſimo, & conjecturam alucinationis utcumque probarem, ſi Firmicus id dixiſſet ſolus. At Commodianus, poſt verſus ſuperius exſcriptos, Ethnicos redarguens hoc ipſum tradit.

Inſuper & furem adhuc depingitis eſſe
Cum ſi deus eſſet unquam non furto vivebat.
Terrenus utique fuit, & monſtri vorâ naturâ.
Vertebatque boves alienos ſemper in antris,
Sicut & Cacus Vulcani filius ille.

Quòd ſi aliquem ex Gentilibus id fatentem poſceret, Porphyrium profero, doctiſſimum ſuperſtitioſæ religionis æque ac veræ infenſiſſimum, cui Mithras *boum fur deus* diſerte dicitur, in libello de Antro Nympharum apud Homerum pag. 262. inter ejus opera ab Holſtenio latinitate donata, & impreſſa Cantabrigiæ an. 1655. Quod moneo, quia ſæpius deinceps erit mihi hic auctor appellandus.

Mithra itaque qui in noſtris hiſce tabulis, ceteriſque antiquæ gentilitatis monumentis frequenter memoratur, cujuſque ortum & ſtudia mox retulimus, *Sol* ipſe fuit habitus, vel ſanè epitheton nomenque, quo *Sol* ſignificabatur. Docet in primis lapis Burgheſianus, cui ſub ipsâ Mithræ imagine ſculpta eſt epigraphe: *Deo Soli Invicto Mithrae*. Plura id genus vetuſtatis exempla deſcribit

Gru-

Gruterus pag. 33. & 34. quorum hìc duo apponam, quòd mentionem Spelæi præferant.

I

DEO. SOLI. INVICTO. MITHRAE
FL. SEPTIMIVS. ZOSIMVS. V. P
ſic
SACERDVS. DEI. BRONTONTIS
ſic
ET ÆCATE HOC SPELEVM
CONS TITVIT

2

SOLI INVICTO MITHRAE
TIBERIVS. CLAVDIVS. TIBERI. F. THERMODORVS
ſic
SPELEVM CVM SIGNIS... CETERISQ.
VOTI. COMPOS. DEDIT

Vocabulum hoc & ſignificatio primùm à Perſis accepta, quibus *Mithras Sol* eſt, teſte Heſychio, Suida, Strabone lib. XV. pag. 732. edit. Pariſ. 1620. aliiſque. Hinc non malè conjicit Salmaſius ad Vopiſcum in Aureliano cap. 5. Solem pateræ, quam Perſæ Aureliano donaverant, eo habitu inſculptum, quo colebatur in eo templo, quo mater ejus fuerat Sacerdos, eundem hunc fuiſſe Mithram, facie leoninâ, cum tiarâ ſeu mitrâ. Nam Perſæ eo Leonis vultu Mithram colebant, apud Luctatium ſeu Lactantium veterem Commentatorem Statii, & in ejus ſacris multa Leonis mentio. Mithram tamen Medum facit Lucianus in dialogo, quod *Deorum concilium* inſcripſit, ubi Momum inducit deaſtrum hunc barbarum facetiſſimè ita irridentem: *Aut etiam Mithres illæ Medus, qui indumento Perſico amictus, & tiarâ redimitus eſt, neque Græcam vocem ſonans, adeo ut ſi quis illi nectar propinet, præbibentem non intelligat*. At gens utraque, uti ſub uno imperio, ita eidem religioni addicta, & ut ait Strabo eod. lib. 15. *Perſici mores cum Medis iidem ſunt*. Quæ verba oſcitanter omiſſa in memoratâ edit. Græcol. extant apud Caſaub. in notis, & in

aliâ

aliâ Latinâ. Equidem & origo vocis petenda à Perſis, ſi credimus Scaligero, qui lib. 6. de emendat. temp. pag. 588. *Mithri*, *Mithir*, aut *Mether* iiſdem eſſe *Dynaſtam* ac *Dominum* ſcribit. Quò referri poterit teſtimonium Heſychii, qui *Mithren* apud Perſas *πρῶτον deum* vocari tradidit: *primum* ſcilicet, ſeu *majorem* ac ſi dixeris inter deos *Dynaſtam*. Ad hæc appoſitè obſervo inſcript. 1. pag. 36. *Mithræ aram* dicatam, *cum ornamentis*, *&* *tabellas*, ut corrigit Gutherius, *inſignia* DOMINI, nempe ipſius Mithræ, *habentes*. Et Solem ſeu Mithram paſſim vocat *Dominum*, *&* *Regem* Julianus orat. IV. Si Perſicum vocabulum ad Græcam ſignificationem fas eſſet traducere, plauſu exciperem commentum Triſtani Santamantii, qui in præclaro opere Gallico ad Hiſtoriam Imperator. explicans nummum Aureliani pag. 245. Tom. 3. Perſas ait, Solem (qui Mithra eſt) vocaſſe *Κύριον*, hoc eſt *dominum*, indeque Cyro nomen inditum ex Plutarcho, cujus locus, ab eo non citatus, eſt in vita Artoxerſis. Sed Triſtanus de ſuo addidit, apud Perſas vocem *Κύριον* eſſe *dominum*, niſi eo jubente Græcam civitatem aliquando fuerit adepta: nec Plut. id ſomniavit. Ceterum quod Mithra præcipuus inter deos haberetur, ſollemne Perſis erat illius numen juramento conteſtari, ut de Dario idem Plutarchus in Alex. de Cyro Xenophon in œconom. lib. 5. & de Tyridate Dio lib. 63. memorant. Ejus verò nominis veſtigium hodie quoque ineſſe libris Perſarum, quibus Sol dicitur *Mihr*, teſtatur Spanhemius in notis Gallicè ſcriptis ad Cæſares Juliani pag. 317.

Cùm huic lucubrationi faſtigium impoſuiſſem, animadverti, Mithræ de ſtatu quæſtionem moveri, tanquam Deus apud Perſas non fuerit, neque divinis honoribus cultus. Cogor itaque veſtigia relegere, & pauca raptim adnotata, nam Typographus à tergo inſtat, in ejus cauſſam hoc loco attexere. Inter Diaria erudita Amſtelodamenſia, vulgò *Novelles de la Republique des Lettres*, proximè

ximè elapſi Decembris, hic titulus proſtat: *Hiſtoria Religionis veterum Perſarum, eorumque Magorum. Ubi etiam nova Abrahami, & Mithræ, & Veſtæ* &c. *hiſtoria. Auctore D. Hyde Linguarum Orientalium in Academiâ Oxonienſi Profeſſore*. Egregium Operis ſpecimen duorum capitum brevis conſpectus præbet; nam eruditus Auctor ſe demonſtraturum promittit, *cultum divinum apud veteres Perſas datum fuiſſe Soli Deo: Mithræ & Igni cultum tantum civilem, & falli contrarium affirmantes: atque Sacerdotum eorum ad hoc reſponſum: Mithram præterea ab ipſis nunquam vocatum Deum, uti neque Ignem, nec neceſſitatum petitiones eis unquam exhibitas*. Neſcio quid vir doctus ſit prolaturus: at ſcio equidem diſertis verbis inter alios Heſychium, loco jam indicato, tradidiſſe, Mithram *Deum* habitum apud Perſas, & profectò non vulgarem, ſed *ſupremum* & *maximum*. idque non apud vulgus tantũmodo, & recenti religione, ſed ab antiquiſſimo tempore, quo ſcilicet Zoroaſter, primus Perſarum magiſter, Mithræ cultum induxit. Ille ſiquidem *antrum in Perſide in honorem creatoris patriſque omnium Mithræ conſecravit; ita ut conditi à Mithra Mundi figuram præberet*; inquit Porphyrius, alibi productus, ex Eubulo, qui luculentiſſime de cultu & myſteriis Mithræ ſcripſerat. At quomodo fieri poſſit non video, ut Mithra Deus non fuerit à Magis Perſarum habitus, quem omnium creatorem & patrem mundique opificem credebant. Præterea & Deum putaſſe, ac in neceſſitatibus invocaſſe palam eſt, nam *mediatorem* inter Oromazam & Areimanium, bonum malumque deos, ſtatuebant, eique *votivas & pro gratiis agendis oblatas victimas* immolabant, ex ejuſdem Zoroaſtris inſtituto, teſte Plutarcho de Iſide, & Oſiride pag. 396. quem locum inferius laudavi. Rurſus ſi Mithra Sol eſt, ut nemo dubitat, utique Perſæ *Solem unum Deum eſſe credunt, & equos eidem Deo ſacratos ferunt*, ait Juſtinus ex Trogo lib. 1. cap. 10. De Maſſegetis, quæ natio fuit Perſis contermina, idipſum tradit

dit Herodotus lib. 1. cap. 116. & Strabo lib. 11. pag. 513. Obiter notabo, Voſſium eorum teſtimonia perperam de Perſis citaſſe, lib. 2. de Idololatr. cap. 9. Neceſſitatum quoque petitiones fuiſſe exhibitas, oſtendit Darius *Solem, Mithrem, ſacrumque, & æternum invocans Ignem*, dum eſſet cum Alexandro congreſſurus, ut militibus *dignam vetere gloriâ majorumque monumentis fortitudinem inſpirarent*, apud Curtium lib. 4. cap. 50. Ex quo loco & Ignem invocatum diſcimus, & proinde Deum habitum. Accedit vetuſtiſſimum Herodoti teſtimonium. qui libro 3. cap. 16. *Perſæ*, ait, *Deum Ignem eſſe arbitrantur*. Ideoque & cadavera ab ipſis non cremabantur, *quia nefas eſſe Deo* dicebant *depaſci cadavere hominis*. Recentior teſtis eſt D. Joannes Chryſoſtomus in homilia 4. de patientiâ & tolerantiâ: *Deus apud Perſas Ignis eſſe putatur, ipſumque multo cultu venerantur*. Uti etiam Sidonius Appollinaris, qui in Panegyr. Anthem. v. 84. ait: *Magis juratur ab illis Ignis & unda Deus*. Necnon Theodoretus lib. 5. hiſt. cap. 39. & Evagrius lib. 5. cap. 14. ubi Perſis ignem Deum habitum prodiderunt. At his non immoror, cum antiquioribus exemplis res ſit agenda. Originem religionis repetit Clemens à Nemrothe, qui *Perſas docuit ignem colere*, lib. 1. Recognitionum in Bibliothecâ P. P. tom. 2. part. 1. pag. 391. Et lib. 4. pag. 423. hæc ſubdit: *Buſti cineres tanquam fulmine ignis reliquias colligentes hi qui erant primitus decepti, deferunt ad Perſas, ut ab eis tanquam divinitus è cælo lapſus ignis, perpetuis conſecraretur excubiis, atque ut cæleſtis Deus coleretur*. Lapſum hunc ignem, foculiſque ſempiternis cuſtoditum memorat Ammianus Marcellinus lib. 23. cap. 6. Foculos vocabant *Pyræa & Pirathæa*, de quibus plurima eſt mentio apud Scriptores. Adeo autem ceteris Diis Ignem præferebant Perſæ, ut unicuique *Deo ſacrificent, primùm Igni preces faciunt*, ut emendavit Caſaubonus, nam Xylander *imprecationes* verterat, apud Strabonem lib. 15. pag. 733. ubi & ſacrificia Igni exhibita, ejuſ-

que ſacra deſcribit. Nam ſacrificiis Ignem apud Perſas fuiſſe cultum, docuit etiam Laërtius in prooemio ſub initium. Petitum porrò precationibus oſtendit inſanus & ridendus mos Perſarum, cùm ignem ad fluvium delatum merſuros ſe aquâ minarentur, ni voti compotes fierent, ut narrat Plutarchus de primo frigido pag. 970. Quæ fortaſſe tantummodò in vulgus credita. Nam facilè aſſentior, Sapientes Perſarum & Sacerdotes non aliter Ignem hunc terrenum divinis honoribus coluiſſe, niſi quia cœleſtem Ignem, nempe Solem, repræſentaret, unde originem duxiſſe putabant, ut vidimus. Auctorem habeo Maximum Tyrium, qui in diſſertatione 38. quæ eſt de ſtatuis Diis dicandis, ait Perſas *Ignem* coluiſſe veluti *imaginem ſeu ſtatuam Dei*, unde eos increpat, quod *elemento immaniſſimo omnium violentiſſimoque* adhæſiſſent, cùm Deum aliis ſignis repræſentare potuerint. Loquitur Philoſophus in ſuum argumentum, quo conatur oſtendere, ſtatuas omnes quas veteres Diis dicabant, poſitas fuiſſe, ut Dei memoriam mentibus revocarent. Clemens quoque Alexandrinus admonit. ad Gentes pag. 43. ex Dinone refert, Magos Perſarum *ſacrificare ſub dio, ſola Deorum ſimulacra Ignem & aquam putantes.* Itaque Magi cultum ignis ad Deum referebant. Deus verò non alius ipſis quam Mithra ſeu Sol, cujus portio Ignis hic terrenus & *quotidianus*, uti vocat Tyrius eodem loco, credebatur. Quodnam fuerit illud *Sacerdotum reſponſum* à viro clariſſimo doceri cupio. Niſi intelligat de reſponſo regi Peroſæ à Magis reddito, cùm ab Euthalitis captivus detineretur, quo videntur comparaſſe adorationem Regis & Solis. Rem narrat Procopius de bello Perſico lib. 1. cap. 3. in fin. Sed non is Magorum fuit ſenſus. Ceterum cùm non ignorem, pleriſque Gentilium ſapientibus, tàm Græcis quàm Romanis, imò & Barbaris, ratione magiſtrâ patuiſſe, unum eſſe Deum, rerum principium & moderatorem, neque in divinitatis conſortium corpora creata, Solem, Sidera, hominesque,

eſſe

eſſe adſcribenda; eodem modo & Perſarum Magos de Deo cogitaſſe libenter addiſcam. Adhuc tamen & demonſtrandum eſt, publicum cultum Mithræ & Soli tributum, fuiſſe tantummodo civilem. Nam is non congruit rerum mundique Opifici, qualem Magi Mithram putabant; & ſacrificia precationeſque divini & lateutrici honores ſunt. Ea nihilominus de clariſſimi viri doctrinâ opinio mihi eſt, ut non ambigam promiſſis liberaliter reſponſurum, meque in ejus ſententiam pleno ſuffragio conceſſurum.

Quod Solis appellationem ſpectat, Baſilidiani ſuperſtitioſâ numerorum reſolutione Mithram in Sole quærebant, teſte D. Hieronymo in cap. 3. Amos: *Baſilides*, inquit, *omnipotentem Deum portentoſo nomine appellat Abraxas, & eundem ſecundùm Græcas literas & annui curſus numerum, dicit in Solis circulo contineri; quem Ethnici ſub eodem numero literarum vocant* MITHRAM. Abraxas Græcis literis redditus ſtatim producit numerum 365. quot diebus curſus Solis completur. Non ita Mithra, quem Hieronymus Latinis literis & inflexione concludens, negotium curioſis faceſſivit. Siquidem Joannes Macarius de Abraxis num. 3. ex Græca voce ΜΙΘΡΗΣ efformans numerum 365, neceſſe habuit tribuere θ numerum 8. & η numerum 7. contrà rectam numerandi rationem. Kircherus Oedypi Ægyptii part. 2. tom. 2. claſſ. XI. cap. VI. felicius Mithram hiſce elementis Græcis extulit, quibus ad amuſſim reſpondet numerus 365. ſimul & Abraxas reſolutum in numeros conſpicies.

Μ	Ε	Ι	Θ	Ρ	Α	Σ	
40	5	10	9	100	1	200	365

Α	Β	Ρ	Α	Ξ	Α	Σ	
1	2	100	1	60	1	200	365

Mithra quoque Solem monſtrat in gemmâ, quæ *contra Solem variè refulgens Mithrax Perſis* appellabatur, teſte Plinio lib. 37. cap. 10. Vulgati codices legunt *Mitrax* abſque aſpiratione, quam reponendam rectè cenſuit Salmaſius in exercitat. ad Solinum pag. 712. Ipſi Solino *Mithridax* mendosè dicitur, uti adnotavit idem celebris Criticus.

Præterea Gentiles per ſymbola Mithræ phyſicas Solis affectiones expreſſerunt. Illuſtre exemplum præbet marmor Burgheſianum in parte inferiori ſecundæ noſtræ tabulæ delineatum, in quo *Mithra*, (ſi Mithram eſſe conſentias, ut ſuperius monui) vulnus Tauro intentans, *alatus* repræſentatur. Solis enim ſimulacra veteres *pinnata fingebant, quæ res monſtrat ejus velocitatem*, inquit Macrobius lib. 1. ſaturn. c. 19. & Martianus Capella de nuptiis Philolog. pag. 20. *pennata veſtigia* eidem tribuit. Eòdem recidit puer, qui cùm diem figuret face elatâ, merito fugientia tempora *alis* indicare conjicias. Cuperus in Harpocrate pag. 34. ectypum juvenis *alati* producit, quem *Mithram* eſſe arbitratur. *Solem* libenter fatear eo ſymbolo expreſſum, non *Mithram*: cum ex ejus ſignis, præter tiaram capitis, nullum oſtentet. Nam ſub diverſis figuris diei luciſque diſpenſator pingebatur. Hinc licet *Solem* dicat numiſma Melitenſe apud Sponium libro Gallicè inſcripto *Recherches curieus. d' antiq.* diſſertat. 28. cùm juvenem *alas* quatuor humeris geſtantem præſeferat; non tamen *Mithram*, ut ipſe cum amico, qui ſibi ejus copiam fecerat, opinatur, monſtrare crediderim. Quippe tiara ſeu mitra bifida & ſuperne ſecta in acumen deſinens, ad modum prorſus epiſcopalis phrygii, quâ caput ornat, non convenit *Mithræ*, qui Perſicam mitellam, qualem in noſtris tabulis conſpicimus, ſibi vult. Præterea juvenis ille ſiniſtrâ flagrum, dexterâ baculum ſeu ſceptrum gerit, quibus inſignibus Sol quidē, ſed ſub nomine *Abraxas* ſeu *Jao* depingi ſolet, ut videre eſt in quamplurimis gemmis

Maca-

Macario & Chifletio allatis. Nonnulla Imperatorum numiſmata Solem flagello armatum exhibent. *Alis* etiam ea imaginum portenta donantur, ut in gemmâ Chifletianâ ſecundâ. & Harpocreates, qui Solis ſignificationem aſſertam eidem doctiſſimo Cupero debet, in *alatam* effigiem conſurgit. Attamen nemo ſuſpicetur, me communionem ſignificationis & rei velle diſcindere, cùm Mithram, Abraxam, Harpocratem, & ſi quæ ſunt alia veſanæ ſuperſtitionis ejuſmodi monſtra, inter ſe difformia & diverſa pronunciavi. Nam id intelligendum ratione habitâ ad varios gentium populorumque mores & ritus, quibus Numen unum idemque frequenti nominis & appellationis diſſenſu colebatur. De Sole accommodè ad rem noſtram hæc habet Capella lib. 2. de nupt. Philologiæ pag. 43. edit. Plantin. 1599.

Te Serapin Nilus, Memphis veneratur Oſirim,
Diſſona ſacra Mithram, Ditemque, ferumq; Typhonẽ.
Attis pulcher item, curvi & puer almus aratri,
Ammon & arentis Lybies, ac Biblius Adon.
Sic vario cunctus te nomine convocat Orbis.

Unde apud Nonnum in Dyoniſiac. lib. 40. verſ. 405. Mithra, ſeu Phaëton πολυώνυμος *multinominis* dicitur. Quod etiam de Iſide tradidit Appulejus in Mileſiis ſeu Metam. lib. 11. pag. 241. *cujus numen unicum, multiformi ſpecie, ritu vario, nomine multijugo totus veneratur orbis.* Exempla aliorum deûm paſſim reperies. Nec ideò tamen minus rectè, ni fallor, prædixi, imaginem & effigiem, quâ Abraxas, Harpocrates, & ſimiles repræſentantur, eam ipſam Mithræ non eſſe, licet omnes ad unam Solis ſignificationem revocentur, & ob hanc rurſus naturæ communionem etiam inter ſe conferri, & alter alterius notionem induere poſſit.

Nimirum hac quoque viâ evolves difficilem locum, qui crucem eruditis impoſuit, apud Herodotum lib. 1. cap. 131. ubi ait: *Vocant autem Aſſyrii Venerem Mylittam, Arabes*

bes eandem Alitam appellant, *Perſæ Mitram*. Ex quo fortaſſe hauſit D.Ambroſius lib.2.contra Symmachum p.840. T. 2. Editionis P.P. Benedictinorum: *Cùm Cæleſtem Afri*, *Mithram Perſæ*, *plerique Venerem colunt*, *pro diverſitate nominis*, *non pro numinis varietate*. At Strabo lib. 15. pag. 132. Mithram apertè vocat ſolem, deamque ab eo diſtinctam apud Perſas Venerem facit; *Colunt Solem*, *quem Mithram vocant*, *item Lunam*, *& Venerem*. Et veteres penè omnes non alium quam Solem fuiſſe Mithram apud Perſas pronunciant. Petrus Faber Semeſtr. lib. 3. cap. 2. pag.35. cùm in textu Græco Herodoti obſervaſſet ſcribi *Mitram* abſque aſpiratione, eandem lectionem eſſe quoque reponendam apud D. Ambroſium aſſeverat. Ita ut Perſæ *Mithram* & *Mitram* coluerint: Deum Solem, Deamque Venerem. At lubricum iter pergit doctus vir unius literulæ, imò aſpirationis, indicio. Barthius ad Statium pag. 249. Herodotum ceteris contradicere negat, ſed Perſas, ait, maſculo Soli etiam feminam deum Mithram adjeciſſe, cum non ſit veriſimile in ſexu tam craſsè errare ipſum potuiſſe. Hùc recidit ſententia Thomæ Gatakeri, qui in Adverſariis miſcellan. cap. 21. pag. 238. exiſtimat apud Perſas Mithræ nomen & Soli & Veneri tributum fuiſse, ſed de illo formâ maſculinâ uſurpari conſueſse, de ipsâ femineâ. Unde Herodoto pro linguæ ſuæ ratione nomina efformanti Sol *Mithras* ſeu *Mithres*, Venus *Mithra* ſive *Mithre* dicta fuerit. Rem hanc diſquirendã relinquit Cuperus in addendis ad Harpocratem pag. 53. Animadvertebam utrumque Scriptorem, Herodotum & Strabonem, eadem fermè de Perſarum religione tradidiſſe. Ille enim in hunc fermè modum loquitur: *Perſis neque ſtatuas neque templa*, *neque aras extruere conſuetudo eſt*. Et poſt pauca: *Editiſſimis montibus Jovi hoſtias immolant*, *omnemque gyrum Cœli Jovem appellantes*. *Soli*, *Lunæque ſacrificant*, *& telluri*, *igni*, *aquæ*, *atque ventis*. *Uraniæ quoque ſacrificant*, *ſic nimirum ab Aſſyriis*, *Arabibuſque edocti*. *Vocant autem*

Aſſy-

Aſſyrii Venerem Milittam, *Arabes eandem Alitam appellant*, *Perſæ Mitram*. Verba Strabonis hæc ſunt: *Perſæ nec ſtatuas, nec aras erigunt: ſacrificant in loco excelſo: Cælum Jovem putant, colunt Solem, quem Mithram vocant; item Lunam, & Venerem, & ignem, & tellurem, & ventos, & aquam*. Rurſus eundem Stabonem in Perſide fuiſſe verſatum notavi, religionemque Perſarum curioſè perveſtigaſſe. Nam paucis interjectis lineis, deſcribens eorum ſacra & ritus ſubdit: *Iſta nos vidimus*. De Herodoto id compertum non habemus, ſed ex Græcis ſcriptoribus, quæ de Perſis ſcripſit, ſumpſiſſe videtur, uti obſervat Gatakerus, qui & linguæ Perſicæ ignorantiam in ipſum effundit, plura ab eo errata recenſens. Potior itaque fides Straboni teſti oculato eſſe debet. Qui dum Venerem Perſis cultam refert, non omiſiſſet, eam quoque Mithram vocatam docere. At Herodotus cùm vulgatiſſimam apud Perſas Solis appellationem ſilverit, vero admodum ſimile eſt, memoriâ lapſum, vel falsâ traditione deceptum, Mithræ nomen, quod Solis erat, Veneri tribuiſſe.

Ad Solem itidẽ eũ cęcutiiſſe oportet, cùm narrat lib. 7. cap. 37. Xerxe in Græciam exercitum ducente, Solem ſubitò ſereno cælo diſparuiſſe. Quod oſtentum cùm Rex à Magis quæſiiſſet, quid portenderet, *illi*, inquit, *reſponderunt*, *Deum ſignificare Græcis civitatum defectionem*, *quòd dicerent*, *Solem Græcorum*, *Lunam ipſorum* (Perſarum) *eſſe præſidem*. Etenim nihil profectò certius eſt, quam Solem, non Lunam Perſis ſummum deum præſidemque ſtetiſſe. Imò ipſemet Herodotus mox recitatus digniori loco apud Perſas Solem collocat. Sanè vel comicus Ariſtophanes hiſtorici lapſum coarguit. Cùm enim tempore belli Peloponneſiaci Sol & Luna defeciſſent, inducit Trygæum vinitorem, qui grande arcanum Mercurio aperiens, Solem & Lunam, ait, propitia Perſis, à quibus colebatur, numina conſilia in necem aliorum deorum agitaſſe, ut perditâ deletâque Græciâ ceteris numinibus ſublatis ſibi ſolis

lis cultus haberetur. Verba ipſa lepidiſſima ex Comœdiâ, quæ *Irenes* ſeu *Pax* inſcribitur, pag. 649. edit. 1607. hìc in ſcenam producam.

TYG. *Nam Luna jam pridem atque Sol nefarius*
Conſilia veſtrum moliuntur in caput,
Qui Græciam omnem prodiderunt Barbaris.
MERCVR. *Quidnam iſta faciunt?* TR. *Quod ſolemne, per Jovem,*
Litare vobis ſubque placare, ÿs ſolent
Voluntque Barbari: inde iure poſtulant
Omnes ſemel nos funditus perbitere:
Quo nempe ſacra cœlitum cedant ſibi.
MER. *Ergo dierum hinc illa diminutio,*
Et prava detritæ orbitæ aurigatio.

Quòd ſi adhuc rem ſalvam velimus Herodoto, Mithra eſſe non potuit Venus, ut paullò ante memorabam, niſi participatione virtutis, & ſimilitudine poteſtatis, quâ Venus quoque rerum genitrix, uti mox exponam, fuit habita; ideoq. eadem res ac numen cum Mithrâ ſeu Sole cenſebatur. Quæ explicatio lucem affundit Julio Firmico de errore prof. religion. cap. 5. ubi hæc ex Perſarum doctrinâ profert: *Hi itaque Jovem in duas dividunt poteſtates, naturam ejus ad utrumque ſexum transferentes, & viri & feminæ ſimulacra ignis ſubſtantiam deputantes: & mulierem quidem triformi vultu conſtituunt, monſtroſis eam ſerpentibus illigantes .... Virum vero abactorem boum colentes, ſacra eius ad ignis transferunt poteſtatem .... Hunc Mithram dicunt.* Femineam hanc poteſtatem triformem, Lunam fuiſſe vel Iſidem, inferius oſtendam. Rurſus patebit, utroque nomine etiam Venerem fuiſſe appellatam. Quare Herodotus unam ex his poteſtatibus, feminam ſcilicet, potuit Venerem indigitare, eique ob virtutis communionem cum viro, qui altera ſocia poteſtas Firmico eſt, idem quoque Mithræ nomen affigere. Et verè utraque

cùm

cùm ad *ignis* communem *ſubſtantiam* referatur, eadem cenſeri poterat. Ipſeque ignis nil aliud quam Sol, fons luminis & caloris, à quo generationum omnium eſt principium. Porrò Jupiter, ut rerum auctor, in *duas* haſce dividitur *poteſtates*, quia Sol ad ipſum refertur, ex Oraculo apud Julianum Orat. 4. pag. 254. edit. Petavii an. 1630.

Unus Juppiter, unus Pluto, unus Sol eſt Serapis.

quo nomine & Venus generationis præſes, ſeu Luna, ſive Iſis in idem conſortium aſſumitur. Hinc quoque hæſitare deſinat Nicetas, qui ſibi dubius, quodnam numen Mithra fuerit, hæc ait ad Steliteuth. 1. Nazianzeni; *Mithram alii Solem, alii renem ignis, nonnulli peculiarem quandam poteſtatem eſſe volunt*. Nam quodcumque ex his Mithram eſſe putes, ſub diverſo nomine rem eamdem invenies. Ceterum non is ſcrupulus eſt Eliæ Cretenſi & Nonno, qui in ſcholiis ad eundem Nazianzenum alibi producendis diſerte Mithram Solem aſſerunt.

Quòcumque igitur rem vertamus, nil tandem *Mithra* niſi *Sol* eſt, vel poteſtas aliqua ad Solem referenda, ubi alio nomine & appellatione notatus reperiatur. Quare cogor diſcedere a Cl. Muratorio qui ad verſ. 112. poſtremi poematis S. Paulini, quod cum aliis, duos ab hinc annos, maximo literarum bono, ex Bibliothecâ Ambroſianâ in lucem protulit, & eruditis annotationibus exornavit, fretus teſtimonio Nicetæ & Firmici, in ſaxo Gruteriano pag. 22. num. 12. D. I. M. ET. SOLI SOCIO. SAC. nempe *Deo Invicto Mithrae & Soli ſocio ſacrum*, arbitratus eſt, Mithram aliud numen eſſe à Sole diverſum, non ipſummet Solem *tanquam alienigenam*, ut parum rectè, inquit, opinatur Reineſius ad inſcript 48. Claſs. I. Dixerat doctus hic Auctor, ſingulare eſſe hominibus Romanis Mithræ tanquam extero à Perſis accepto, Solem veluti proprium & indigenam jungere, quaſi diceretur σύνθρονον σύνναον. Quæ vocabula explico, *Aſſeſſor*, ſeu *in eodem throno ſedens*, & *in eodem templo* cultus. Nec ſanè ita malè Reineſius.

ſius. Potuit enim Romanus ille, qui lapidem exſculpſit, ob nominis differentiam, alium populari opinione Mithram à Sole putare. Cùm verò ſciret etiam utrique eandem ineſſe poteſtatem & conſortium religionis, idcirco *ſocios* eos appellavit. Quâ profectò ratione Julianus Imp. in orat.4. mox indicata, Apollinem vocat Solis *aſſeſſorem* σύνθρονον pag. 269. & pag.285. *regni conſortem* & *SOCIVM* συμβασιλεύων uti has voces vertit ejus interpres Petavius. Quia Apollo idem eſt cum Sole phyſiologicè, ratione poteſtatis & ſignificationis, diverſus fabulosè, & ut deus animalis, quâ de re nos fuſius in diſſertatione de Beleno.

At quid ſi literas illas ſingularias alio modo explicando, litem omnem & ſcrupulum, quamvis cum Mithræ injuriâ, ſuccidamus? Mihi ſanè arridet hæc lectio: *Deae Iſidi Matri & Soli ſocio ſacrum*. Iſis celebre & æquè inſanum numen apud Ægyptios fuit, in Romanam Urbem, omnium gentium ſuperſtitioni ſervientem, invectum, uti omnes norunt. Paſſim cum Serapide *junctâ religione colebatur*, ait Macrobius in fine cap.20.lib.1. Saturn. idemque produnt gemmæ utriuſque effigie ſcalptæ, apud Chiffletium num.112.113. & 114. & nummus Juliani Imp. apud Oiſelium tab.47. nu.7. Pauſanias in Corinthiacis pag.151. memorat erectum Serapidi & Iſidi fanum; ut & Romæ quoque aderat. Porrò Serapis idem omnino eſt ac Sol, ut ſæpius docet Macrobius eodem capite, & verſus Oraculi apud Julianum, quem paullò ante exſcripſi. Rectè igitur Sol, qui Serapis eſt, *Socius* Iſidis in lapide, quem exponimus, appellatur. De nomine *Matris* Iſidi attributo non eſt cur ambigamus. Siquidem expreſſis verbis apud eundem Reineſium Claſſ.1. inſcript.213. legitur: ISIDI. MATRI. Quod nomen ideò tributum, quòd Iſis *Terra ſit & natura rerum*, ex eodem Macrobii capite & ſequenti, Julio Firmico in libello ſæpius citato, & Iſidoro ex Servio lib.8. cap.11. Terra autem paſſim rerum omnium *Mater* vocitatur, ut in lapide 38.Claſſ.1. apud Reineſium, & *Ter-*

ra

ræ uni rerum naturæ partium . . . . nomen indidimus materna venerationis, ait Plinius lib.2.cap.63. Quamobrem fortaſſe in Gruteriano epigrammate pag.82. num.2. *Iſis* dicitur *Dea quæ eſt omnia*. Igitur ex ea inſcriptione nihil proficit Muratorius, ut Mitrham à Sole ſejungat. Allata ab eo Herodoti & Nicetæ teſtimonia jam expoſui.

In veterum monumentis frequentiſſimè & penè individuâ appellatione Mithra vocatur INVICTVS. Binas inſcriptiones jam dedimus ex Grutero, qui alias profert pag.33. apud Reineſium quatuor extant Claſſ.1.à num.45. Plerumque Soli jungitur hoc modo: SOLI INVICTO MITHRAE. Quod nomen utrique alligatum invenies. Nam Sol idem ac Mithra. Huic ſolitariè tributum docuit Commodianus, & Julianus Imperator, pluresque inſcriptiones. Soli autem monſtrat inſcriptio 236. Claſſ. 1. apud Reineſium: SOLI. INVICTO. PACIFERO. In nummis Gallieni, Quieti, Aureliani, Probi, aliorumque Imperatorum, Sol gradiens ſpecie juvenis, vel in quadrigis, aut capite radiato, nudus, dexterâ elatâ, ſiniſtrâ globum geſtans, cum ſtellâ, & epigraphe, SOLI INVICTO, repræſentatur. Non ſemel ſolus titulus cuſus, ut in numiſmate Victorini, in quo juvenis eodem typo ac in alijs, niſi quod ſiniſtra flagrum quatit, cum inſcriptione INVICTVS. Immo & Imperatores ipſi *Invicti* nomen uſurparunt, quorum eruditum indiculum texit Cl. Bonarota in ſuo numiſmatum præclaro opere pag.359. Tradit Reineſius ad inſcriptionem poſtremo loco laudatam, nomen hoc Soli tributũ fluxiſſe ab illo Homeri & Heſiodi ἥλιος, ἀκάμας, ἀκάμαντος, quod continenter laborans laborem non ſentiat: vel quod nunquam in ſuo curſu victus vel interceptus fuerit. Vnde Triſtanus tom.3. pag.54. ait, Imperatores cuſis his nummis, ſibi auguratos eſſe, Solis præſidio, eandem felicitatem adverſus hoſtes. Id illuſtrat exemplum Aureliani, qui templum Solis Heliogabali Emeſsæ ſitum maximis donis ornavit, quia *illic eam formam numinis reperit quam in bel-*

lo ſibi faventem vidit, inquit Vopiſcus in vitâ cap. 25. Aliam cauſſam appellationis alibi attingam. At de his hactenus.

CAPUT III.

Progreſſus ad ſymbolorum interpretationem, quæ ſingula ad rerum generationem *&* cõſervatonem *referri oſtenditur. Mithra Tauri cornua contorquens, & cur ſub Antro? Sol ſeu Mithra ſiderum moderator. Locus Porphyrii productus & illuſtratus. Quid Mithra fur boum? Taurus Lunam figurat, quæ cum Sole vires ſocias habet; unde explicatur vetuſtum ſimulacrum, & locus Julii Firmici. Taurus ſignum Veneris, quæ eadem ac Luua & Iſis: eo etiam Terra deſignatur. Quid Mithra Taurum feriens, & animalia ſanguinem lambentia?*

CUM *Mithram* eſſe *Solem* jam conſtet, ad tabulæ explicationem progredior, quæ ipſius Solis lumine perfuſa & illuſtrata ſymbola in obſcuro arcanæ ſignificationis latentia in conſpectum educit & prodit. Nam ſtatim GENERATIONEM rerum iis figurari contendo, Mithræ Solis vi & poteſtate cuncta ad productionem agente, & vivificâ virtute fouente conſeruationem. Primùm itaque MITRHA & TAVRVS ſub antro occurrunt, cujus ille, ſpecie juvenis, cornua per vim torquet. Rem hanc, non ſecus atque ſculptor in lapide, nobiliſſimus Poëta Statius verſibus expreſſit in fine libri primi Thebaidos, ubi Adraſtus Solem inuocat variis nominibus appellatum.

Adſis ò memor hoſpitii, Junoniaque arva
Dexter ames: ſeu te roſeum Titana vocari
Gentis Achemeniæ ritu: ſeu præſtat Oſirim
Frugiferum: ſeu Perſei ſub rupibus antri
Indignata ſequi torquentem cornua MITHRAM.

Hunc

Hunc locum Lactantius, aliis Luctatius vetus Statij interpres, ineunte hoc ſeculo ex Bibliotheca Franciſci Pithoei editus, ita explicat, ut prorſus ad noſtram tabulam illuſtrandam ſcripſiſſe videatur. *Perſæ*, inquit, *in ſpelæis coli Solem primi inveniſſe dicuntur. Et hic* Sol *proprio nomine vocatur* Mithra. *quique eclypſim patitur, ideoque intra antrum colitur. Eſt enim in ſpelæo Perſico habitu, Leonis vultu cum tiarâ utriuſque manibus bovis cornua comprimens, quæ interpretatio ad* Lunam *dicitur. Nam indignata ſequi fratrem occurrit illi, & lumen ſubtexit. Sol enim Lunam minorem potentiâ ſuâ & humiliorem docens taurum inſidens cornibus torquet, quibus dictis Statius Lunam bicornem intelligi voluit.* Profectò in ſpelæo jacentem Mithram & noſtræ tabulæ repræſentant. Perperam Pierius Valerianus Hieroglyph. lib. 3. qui alios etiam ſeduxit, putavit bovem cornibus arreptum eductum fuiſſe ex antro in ſacrificium, atque in id detorquet verſus Statii proximè recitatos. Addit Marianus Victorius in Notis ad S. Hieronymi epiſtolam 7. & contra Jovinianum lib. 2. taurum excantatum carminibus à Sacerdote ex antro prodiiſſe ad victimam. Nemo veterum id docuit. Alia ſiquidem & magis arcana ejus rei fuit ratio, quam modò indicabam, & nunc uberiùs explicare pergo, Porphyrius in libello de antro Nympharum pag. 254. *Zoroaſter*, ait, *primus omnium montibus Perſidi vicinis antrum nativum floridum fontibuſque irriguum in honorem creatoris patriſque omnium Mithræ conſecravit. Ita ut antrum conditi à Mithra mundi figuram ei præberet: ea vero quæ intra antrum erant certis invicem intervallis diſpoſita, elementorum climatumque mundanorum ſymbola ſeu figuras gererent.* Inſana hæc mendacia & commenta, apud Gentiles Mithræ *rerum creationem* tributam oſtendunt. Poſtrema verba illuſtraveris ex Origene, qui lib. 6. contra Celſum, *Mithræ ſacris*, inquit, *apud Perſas duplex ſtellarum circumactio prætenditur, affixarum & erronum, & per has animarum tranſitus. Ideo ſcala erigitur*

in

in ſeptimæ portæ aditu. Pergit portas enumerare, atque alia ad ſymbola Porphyrio indicata fortaſſis pertinentia. Porrò & in antris ſacra Mithræ agebantur, plane nonniſi ex Zoroaſtris inſtituto, & in argumentum rerum *generationis* & *creationis* Mithræ attributæ. At de his alibi.

Ceterum ut Lactantii interpretationem illuſtremus, *Sol* ſeu *Mithra* Lunam, *cujus exaltatio eſt Taurus*, notante Porphyrio pag. 262. indignantem ſequi, trahit veluti cornibus apprehenſam, & motu ſuo moderatur, non ſecus ac alia ſidera. Unde Claudianus lib. 1. de laudibus Stiliconis ait:

Et vaga teſtatur voluentem ſidera Mithram.

Et egregie Martianus Capella de nupt. Philolog. lib. 2. pag. 53. de Sole loquens:

Nam medium tu curris iter, dans ſolus amicam
Temperiem ſuperis, compellens atque coërcens
Sidera ſacra deûm, cum legem curſibus addis.

Hinc Sol Ciceroni in ſomn. Scipionis *dux, princeps, & moderator luminum reliquorum* vocatur. Quem locum explicans Macrobius cap. 20. hæc ſcribit: *Moderator reliquorum dicitur, quia ipſe curſus eorum recurſuſque certâ ſpatii definitione moderatur. Nam certa ſpatii definitio eſt, ad quam cum unaquæque erratica ſtella recedens à Sole pervenerit, tanquam ultrà probibeatur accedere, agi retrò videatur, & rurſus cum certam partem recedendo contigerit, ad directi curſus conſueta revocatur*. En aberrantis Lunæ aliorumque luminum conatus à Solis vi & poteſtate ſubactos & perdomitos. Ideo INVICTI nomine paſſim, ut diximus, donatur Mithra & Sol: & apud Perſas Leonino vultu effingitur, quòd *hic deus*, ait Lactantius, *ceteros ſui numinis & potentiæ impetu excellat, ut inter ceteras feras Leo*. Mithram, Leonis vultu apud Perſas, dum Romani in ſuam religionem invexiſſent, ſatius duxerunt in humanam effigiem mollire, ut videmus in noſtris tabulis: neque tamen Leonina ſymbola in ejus ſacris neglexerunt, ut poſtea explicabo.

Ex

Ex hac *Solis* & corporum cœleſtium pugnâ, omnia in ſublunaribus *generantur*, efficiente caloris vi & potentia. Nam & *Mithra* aliquando *ignis* appellatur apud Q. Curtium, qui de Dario loquens ait lib.4. cap.50. *Solem Mithrem ſacrumque invocans ignem*, quaſi hæc omnia unum ſit numen & res eadem. Et Firmicus *ſacra ejus*, inquit, *ad ignis transferunt poteſtatem*. Ideo de *petra* natum dixerat Commodianus, quo nihil aliud ſignificari niſi *ignem* è ſilice excuſsũ, ex Aleandro ſupra monuimus. Et ſane omnia, quę Mithrę tribuuntur ſymbola, ad rerum GENERATIONEM referri, docet Porphyrius p.265, ubi deſcribens animarum generationem, earumq; aſcenſum & deſcenſum per portas cœli variè apud Romanos & Ægyptios acceptas, ſubdit hæc verba, quæ mirè tabulasMithriacas illuſtrant: *Quocirca Mithra peculiarem ſedem juxta æquinoctia attribuerunt: Ideo Arietis, Martii ſigni, gladium geſtat, vehiturque Tauro ſigno Veneris; nam Mithra æque ut Taurus* AVCTOR PRODVCTOR*que rerum eſt, &* GENERATIONIS *dominus.* Concinunt quæ de *Sole*, quem *Mithram* etiam appellat, diſſerit Julianus orat. 5. pag. 322. ex verſione Petavii: *in primis quod à terrâ Sol trahat omnia, quod ea velut fomento quodam & admirabili calore ſuſcitet ac vegetet*. Idque moliri Solem ſubdit *per arcanam corporiſque prorſus expertem ac divinam ſinceramque radiis illius inſidentem naturam, fierique in mundo noſtro tum ſoleat, & dies eſſe longior nocte, quando Arietem permeare rex Sol incipit.* Latentem & occultam hanc Solis generandi virtutem ut exprimerent mythologi, Mithram *boum furem* finxerunt, quod ſcilicet *clanculum* GENERATIONEM *promoveat*, inquit Porphyrius pag. 262. Nam quemadmodum quod agunt fures, clam agunt, ita vivificus & genitalis calor ſenſim permeans, rerum *generationem* furtim & latenter promovet. Porrò *bos* quoque ad *generationem* pertinet, nam ex eo *procreantur apes*, quæ ſunt *animarum ſymbola*, ut pergit diſſerere idem Philoſophus. Si vero velimus ad *Taurum*

in

in noſtris tabulis expreſſum iterum reſpicere, eo nomine *Lunam* vocatam ait, GENERATIONIS *præſidem*. Nam Luna cum ſit bicornis, ut dixit Luctatius, Tauro ſignificatur. Unde Orpheus in hymno Dianæ, Bovis cornua Lunæ fuiſſe gratiſſima ſcripſit; & in nummo Caracallæ apud Patinum de numiſm.Imp. pag.296. Luna vehitur bigâ, quam gemini Boves trahunt; idcircò *Boum agitatrix* dicta Nonno in Dionyſiac. lib.8. Immò *Hecate*, quæ Luna eſt, *Tauri nomine fuit appellata*, inquit Porphyrius de abſtin. lib.3. cap.17. Hinc duo hæc *Mithræ*, & *Bovis* ſymbola in noſtris ſaxis, Solis, & Lunæ efficientiam declarant, qua cuncta *generantur* & *conſervantur* & *utriuſque beneficio*, ait Macrobius in ſomn.Scip.lib.1. cap.19. *hac nobis conſtat vita, quâ fruimur*. Quem inter hæc cœleſtia lumina nexum & ſocietatem, ad rerum perpetuitatem ſignificandam, produxit antiqvitas in illuſtri ſimulacro, quod delineatum exhibet Spanhemius in notis Gallicè ſcriptis ad Cæſares Juliani pag. 460. Mulier veſte longiori ſtans, dexterâ puerum radiatum ſuſtinet facem manu præferentem, ſiniſtrâ puellam Lunulâ bicorni capiti inſidente pariter cum face, peplo ſeu velo à dexterâ ad ſiniſtram ſupra caput ipſius mulieris circumvoluto, ita ut circulum quendam conſtituat. Subiecta eſt inſcriptio, quam nuſquam antea editam clariſſimus Auctor profert pag.485, eamque hìc libenter exſcribo, quod novum ſit Mithræ monumentum.

M. POPILIVS. M. F. OVF. LVPERCVS. SACERD
D. SOL. INVICT. MITHR. ET LVNAE
AETERNAE. VOT. SVSCEP. L. M

Eâ mulieris figurâ *Æternitatem* deſignari ait vir doctiſſimus. Sanè reperio in nummo Hadriani apud Oiſelium tab.105. num.8. eâdem planè formâ mulierem ſtantem, alterâ manu Solem, alterâ Lunam præferentem, cum inſcriptione: AETER. AVG. & tab.106. num.4. mulier ſimili prorſus ſpecie velum ad caput in orbem circumvoluit, adje-

adjectâ epigraphe: AETERNITAS. Hinc apud Gruterum pag.329.extat ſaxum, AETERNITATI.SACR. SOLI ET LVNAE. Nam veteres *Ævum deſignantes, Solem & Lunam pingunt, quòd æterna ſint elementa*, ait Horus Apollo in Hieroglyph.in princip. Circulum verò *Æternitatem* monſtrare, ſatis eſt notum. Ita Mithra & Luna, quorum Sacerdos erat Popilius, ſociâ virtute cuncta *generando & conſervando*, rebus omnibus, ut erat falſa quorundam antiquorum opinio, *Æternitatem* inducunt. Rectè hæc quidem: at liceat aliam interpretationem afferre. Mulier Juno eſt, aerem figurans; nam Juno ipſa eſt aer Poëtis, qui ut eleganter ait Firmicus, *effeminarunt hoc elementum.* In aere collocata ſunt duo lumina, Sol & Luna, ideo Junonis manibus impoſita. Supra aerem cœlum, in gyrum protenſum, *velo* ſeù *peplo* Junoni circumducto, (nam & Juno *peplum* geſtat apud Martianum lib. 1. pag. 18.) deſignatur. Ideo & *Cœlum dictum Templum*, ait Varro lib. 5. ob concavam convexitatem, templorum concamerationi ſimilem. Servius ad illud Æn. lib. 1. verſ. 507. *mediâ teſtudine templi, teſtudine* inquit, *camerâ incurvâ, vel fornicatâ, quæ ideo ſic fit, ut ſimulacro cœli imaginem reddat*. Et ad formam hanc in gyrum ductam reſpexit Regius Vates, cum inquit Pſ. 103. v. 2. *qui extendis cœlum ſicut pellem*; ad modum ſcilicet tentorii militaris incurvi, quod pellibus tegebatur. Hinc idem Varro lib.6. de ling. Lat. *cœlum cortinæ Apollinis* aſſimilat. In pleriſque nummis antiquis hæc cortina exhibetur modò formâ ſphæræ dimidiatâ, modò veluti ſphæra integra. Demum hanc interpretationem digito monſtrat Porphyrius in ſæpius laudato libello pag.259. *antiqui*, ait, *ipſum cœlum* PEPLVM *vocarunt*. Itaque *velum* ſeu *peplum* ſimulacro aeris ſeu Junonis circumdatum *cœlum* ipſum eſt. Quod ideo ſub figura *veli* expreſſum, ut denotaretur à cœlo corporum *generationem & conſervationem*, Sole & Lunâ agente, derivari; unde Homerus dixit, Nymphas in Antro *texere purpureas telas*; ut intepretatur

eodem loco Porphyrius, qui ſubdit, ea de cauſâ *ab Orpheo Prôſerpina, omnium ex ſemente naſcentium præſes, telam texens inducitur*. Quare Popilius eo ſimulacro Mithram & Lunam, omnium in mundo tàm cœleſti quàm terreno *generationum* auctores, potuit deſignaſſe.

Eandem Mithræ & Lunæ ſociam virtutem contexêre veteres ſub iis geminis utriuſque ſexus poteſtatibus, in quas Jovem diviſiſſe diximus ex Firmico. Virum aperte *Mithram* cognovimus. Mulier vero *triformi vultu* quid aliud eſt quam *Luna*, *triformis* paſſim appellata? Subdit Firmicus, *mònſtroſis eam ſerpentibus* illigaſſe. In tabulâ Mithriacâ apud Marlianum lib.7. Topograph. Urbis viſitur figura mulieris alata, quam ſerpens à pedibus ad humeros circumambit: eademque extat in ſchemate Mithræ Burgheſiano, quod delineatum profert Begerus in Spicilegio antiquo pag.97. Quis ſtatim non ſibi perſuadeat, hanc ipſam eſſe mulierem Firmici monſtroſis ſerpentibus illigatam, quæ cum ſociam habeat poteſtatem cum Mithrâ,ideo in ejus tabulis repræſentetur? Huc referas, quod Hierapolitani junctâ Solis ſimulacro ſtatuunt *ſigna feminarum*, quæ *cingit flexuoſo volumine draco*, ait Macrobius lib. 1. Sat. cap. 17. In gemmâ abraxeâ 57. apud Chifletium extat monſtrum triformi facie manibus *ſerpentes* geſtans. Quidquid hoc portentoſum ſimulacrum fuerit, certè in ſpeciem noſtri effictum apparet. At in tabulâ Bembinâ *ſerpens* Iſidis capiti eſt impoſitus. Ejus tabulæ eruditus explanator Pignorius pag.26. docet ex Æliano lib.10. cap.32. Ægyptios Iſidis ſimulacra *ſerpentibus* coronaſſe. Unde Flaccus lib.4. Argon. de Iſide canit:

——— Et procul Io
Spectat ab arce Poli jam Divis addita, jamque
Aſpide cincta comas, & ovanti perſona ſiſtro.

Et nummus apud Oiſelium tab.47. num.6. duas Iſides alatas aſpidem in capite cum caudâ ſinuosâ verſus tergum habentes, repræſentat. Alas geſtat etiam mulier in tabula

Mi-

Mithræ. Porrò Iſis apud Ægyptios Luna eſt, uti mox dicemus. Quod ſi velis Lunam ipſam, ſeu Dianam *ſerpentibus* implexam ſpectare, adeas Pauſaniam in Arcadic. Duas ergo illas *poteſtates* Firmici, *Mithram* ſeu Solem & *Lunam* eſſe conſtat. Quæ cum *ad ignis ſubſtantiam* deputentur, eodem auctore, patet iis ineſſe GENERATIONIS ſignificationem, quæ vi caloris perficitur.

At rurſus Porphyrius dixerat verbis ſupra recitatis, Mithram *Tauro ſigno Veneris* vehi. Quo fortaſſe reſpexit ad commercium, quod Venus habet cum Mithrâ; in quem ſenſum explicavimus Herodotum, & D.Ambroſium. Ex hoc verò conſortio & nexu omnium genitrix & parens Venus eſt, ſicut de eâ ſcribens philoſophatur Julianus orat.4. pag.281. *Cælo temperiem optimam inducit: terræ fecunditatem affert: non minus & animalium propagationi perpetuitatem tribuens. Cujus ita penès regem Solem cauſſa eſt primaria, ut in ejus quoque COMMVNIONEM Venus adſciſcatur*; eſt enim ut pag.287. ſubdit, *Solis adminiſtra & cognata*. Quippe cùm ſignum illud Veneris Taurum Sol ſcandit, depulsâ hieme & nivibus, germinatio & fecunditas terræ promovetur, & omnia, quæ ipſa *continet*, *aperire ſe in germen* incipiunt, ait Macrobius lib.1. Saturn. cap.12. ubi addit, apud Athenienſes ἀνθεςηριῶν Aprilem vocari, *eo quod hoc tempore cuncta floreſcant*. Hinc, puto, *Venus phyſica* dicitur in inſcriptione apud Reineſium Claſſ.1. nu.18. quòd præeſſet rerum naturalium generationi. Nec quiſpiam, quòd nunc Venerem ſub Tauri ſymbolo, ſuperius Lunam latentem dixerimus, diſſona & pugnantia obtrudere nos arguat. Nam Phylocorus apud Macrobium lib.8. Sat.cap.8. *Venerem eandem eſſe Lunam* affirmat; & utraque non femina tantum,ſed mas quoque putabatur. De primâ teſtantur Calvus & Lævinus eodem Macrobii loco, unde & apud Cyprum ejus ſimulacrum barbatum colebatur. *Lunam* appellatam *Lunum*, maremque deum myſticè dici, auctor eſt Spartianus in Caracalla c.7. ubi videas adnotata

à Salmaſio, & Tabulam Palmyrenam Sponii Atiquit. erudit.cap.1. Luni effigiem dabit nummus Antiochenſium apud Patinum de numiſm. Imp.in Antonino pag.218.Imò, quæ eſt fabularum inconſtantia, vel apud varias gentes diverſa rerum phyſicarum interpretatio, & deorum diſpar acceptio, ſub Bovis vel *Tauri* ſymbolo figuratur *Iſis*, quæ eadem eſt ac *Luna* & *Terra* Plutarcho, Macrobio, & ceteris veterum Mythologis. *Iſis* vero *natura ea pars eſt*, inquit idem Plutarchus de Iſide & Oſirid. pag.372.editionis Pariſ. Græcolat. *quæ quaſi feminea omnes in ſe recipit ortus, tanquam nutrix quædam & omnium commune receptaculum*. Et Macrobio lib.1.Sat.cap.20. dicitur *natura rerum ſubjacens Soli*. Hinc Taurus ſubſtratus eſt Mithræ in tabulis. Quocunque igitur pergamus, ſive *Taurus* Mithriacæ Tabulæ *Luna* ſit, ſive *Venus*, ſive *Iſis*, vel *Terra*, (nam & Terram ſub bovis figurâ ſignificaſſe Aegyptios prodit Macrobius eodem lib.& cap.) res eadem cenſeri debet, & nihil aliud tandem quam virtus Soli ſociata ad promovendam GENERATIONEM, vel natura rerum Soli ſubjacens, aut demum ſubjectum ipſum GENERATIONIS, quod Sol calore ſuo pervadens & radiis veluti penetrans, omnia in naturâ rerum procreantur & generantur.

Hinc, ut opinor, Mithra *gladium* apud Porphyrium geſtat, quo in noſtris tabulis *Taurum* transfodit; ad ſignificandum ſcilicet Solem vi & potentiâ radiorum ſubjectum GENERATIONIS, quod per *Taurum* figurari diximus, penetrare, & veluti inflicto vulnere pervadere. Quò ſpectant verba Martiani Capellæ lib.1. pag.6. ubi de Sole loquens *hinc quoque*, ait, *ſagittarius*, *hinc quoque vulnificus*, *quod poſſit radiorum jaculis icta penetrare*. Quamobrem & Poëtis dictus fuit ἑκηβόλος & ἑκατηβελέτος, ſeu *eminus jaculans*, quaſi radiis velut jaculis feriat. Qua vi radiorum ſolarium ſeu caloris pervadente, ut mox notatum, ſubjectum GENERATIONIS, ſanguis quaſi ex vulnere elicitur, ſemen nimirum genitale ad rerum omnium procrea-

tionem

tionem & alimentum. Unde *canis* & *ſerpens*, in tabulâ ſecundâ hìc depictâ, guttas ſanguinis ex *Tauri* vulnere manantes lambere conſpiciuntur, quo denotatur, animantia ſingula inde vim *geneticam* & *nutritionem* haurire & educere. Hinc ad canem ipſum, & ſerpentem, ceteraque ſymbola progredior.

CAPUT IV.

Animalia in tabulâ exſculpta ad Solem referuntur tamquam generationis auctorem. Scorpius teſtes Tauri complectens, & baculi Solis apud Ægyptios, explicantur. Vas in tabulâ Mithriacâ, cauda Tauri in ſpicas deſinens, pueri facem geſtantes, & Solem Lunamque præcurrentes, quid ſignificent. Nama Sebeſio, *& inde locus Iſaiæ expoſiti.* Triplicis *Mithræ nomen variè tentatum. Apud ANTIVM Mithra cultus, & ſpelæum dicatum.*

QUATUOR animalia CANIS, CANCER, SERPENS, & CORVUS ex ſingulis ſcilicet generibus, quadrupedum, piſcium, ſerpentium, & avium, ideo, ni fallor, in tabulâ Mithriacâ exculpta ſunt, ut ea omnia animantium genera ortum & conſervationem *Mithræ* ſeu *Soli* acceptam præferant. Hæc verò ſelecta præ ceteris, ob peculiarem aliquam rationem & proprietatem ad Solem ſeu Mithram referendam. *Canis* & *Cancri* ſidera, hoc principium anni, illud generationis apud Aegyptios fuit, teſtante Porphyrio toties laudato pag. 265. Apud quos etiam quâ inſaniâ cultus fuerit Canis notum eſt. *Cancer obliquo greſſu*, ait Macrobius lib. 1. Sat. cap. 21, *quid aliud niſi iter Solis oſtendit, qui viam nunquam rectam, ſed per illam* (legerim *obliquam*) *ſemper meare ſortitus eſt*? Cancrum in dexterâ cuiuſdam monſtri Abraxei vidit Macarius, quo res à Sole *productas* ſignificari ait p. 17. Duas ſtatuerunt Solis portas phyſici, unam in ſigno Can-

cri,

cri, Capricorni alteram. Per illam fieri ſomniarunt deſcenſum animarum in terras, ideo hominum dictam: quæ idem Macrobius in ſomnium Scipionis lib.1. cap.12. refert, & ſummus Poetarum in 6.Aeneid.jam indicaverat.Ergo *Cancer* Solis ſignum, & per *Cancrum* tranſitus animarum ad hominum vitam informandam.

Serpentem ad Solis naturam referri idem Saturnalium auctor pluribus demonſtrat lib.1. cap. 20. eundemque in Mercurii caduceo Solis eſſe ſymbolum dixerat capite antecedenti; cui & ſacrum facit Artemidorus in Oneirocrit. lib.2.c.13. Nil frequentius in nummis & ceteris veterum monumentis notatur,quam Serpentem Apollinem comitari. Quod vero ad *generationem* ſpectat, Arnobius lib.5. & Firmicus de error. profan. rel. cap.11. tradunt conſecratis Sebazio Jovi anguem in ſinum demitti ſolitum, & rurſus eximi ab inferioribus partibus: quo denotabatur rerum omnium GENERATIO & productio,quas Solis opus eſſe, jam ſatis ſuperque oſtendimus.

Corvus denique Mithræ peculiari religione dicatus fuit. Ideo enim *Coracas* ſeu *Corvos ſubminiſtrantes* ejus *ſacris* vocatos teſtatur Porphyrius de abſtinentia lib.4. cap.16. In lapide Romano pag.27.4. Ulpius Egnatius dicitur PATER ET HIEROCORAX D.S.I. M. hoc eſt *Dei Solis Invicti Mithræ*. Et hinc Aegyptios coluiſſe volucres, quia *Coracina* ſacra habebant, colligit vetus Commentator in epiſt.1.ad Roman. verſ.23. qui falsò putatur D.Ambroſius, ideoque à PP.Benedictinis doctiſſimis ejus editoribus ad appendicem tom.2. rejectus. Quæ verba interpolata retulit Reineſius Claſſ.1.inſcript.48.Ea ſacra HIEROCORACICA appellat lapis alius Romanus pag.303. 2. In Gemmâ 21. apud Chiffletium *Corvus* appoſitus eſt *ſideri*, addito *Lauri* ramo. Sidus forte Sol, & Laurus Apollini ſacer. ſane ipſi Apollini ubique hæc avis comes, ut in nummo Fauſtinæ; & in gemmâ apud Gorlæum num. 3. Apollo nudus tripodi ſiniſtro cubito incumbens, dexterâ

ma-

manu ramum protendit ad *Corvum* adſtantem, & in gemma anulari num.9. *Corvus* ad tripodem ſiſtitur. Optime ad rem noſtram animadvertit Cuperus in Harpocr.pag.71. in gemmâ alterâ (eſt inter gemmas anulares ejuſdem Gorlæi num.71.) binos *Coruos* inſiſtere Cornucopiis, & inter illos cerni papaverum capita & binas ſpicas; quia Sol, ſubdit eruditus Auctor, omnis fecunditatis parens habebatur. Hunc conſule, ſi *Corvum* Apollini ſacrum plenis veterum ſuffragiis teſtatum cupias.

In lapide Burattiano, quem delineatum damus, non Cancer, ſed *Scorpius* ſub ventre Tauri jacet. Hunc *naturam Solis* repræſentare prodidit ſæpe laudatus Macrobius lib.1. cap.21.prope fin. At cur in hac ipsâ tabulâ, & in Burgheſianis haud obſcurè, *Scorpius* teſtes *Tauri*, chelis apprehenſos, circumplectitur? Latere arcanam ſignificationem & ad noſtrum argumentum mirè appoſitam divino. Diximus Sole in Tauri ſigno verſante rerum omnium vegetationem promoveri. Quo ſignum oppoſitum Scorpionis ſcandente, vegetationem ipſam, ob decreſcentem ipſius calorem, minui & deperire neceſſe eſt. Itaque appictus eſt Scorpius Tauri genitalia conſtringens, ut ſignificaretur, tunc in ſubjecto GENERATIONIS vim ſeminalem repreſſam eſſe & debilitatam. Hinc Aegyptii poſt Aequinoctium autumnale, Sole nimirum ad ſcorpii ſignum appropinquante, feſtum quendam diem celebrabant, *tunc Solis baculos natos eſſe dicentes, quo innuebant,* inquit Plutarchus de Iſide & Oſirid. pag.372. *Solem veluti fulcro & baculo indigere, & caloris ac luminis aliquam paſſum eſſe dinutionem.* & quidem in Scorpione Solis natura *torpeſcit,* inquit Macrobius lib.1. Sat.cap.21. prope fin. In eam ſignificationem fabulæ referunt genitalia Attidis reciſa & diſſecta, ad rerum nempe vim generatricem & conditricem cohibitam ac debilitatam oſtendendam, ut inter alios pluribus ratiocinatur Julianus Imperator orat.5. in Matrem Deorum, & innuit Salluſtius philoſophus de Diis & Mundo cap.4.

At quoniam, ut Thales Mileſius ajebat, & nunc Chymiathræ jactant, aquâ omnia conſtant, & in aquam reſolvuntur; & ex ſententiâ Orphei apud Athenagoram Apol.pro Chriſtian. *aqua rerum omnium principium eſt*, Vas poſitum ad pedes dexteri pueri jacet in tabulâ Antiate. Et ſanè *Crater juxtà Mithram* poni conſueverat *pro fonte*, eo quia *aqua concurrit ad* GENERATIONEM, inquit Porphyrius pag.261. Quod dubio procul exprimere voluit ſculptor noſtri lapidis.

Præter genera animalium jam recenſita, aliæ figuræ extant in aliis tabulis Mithriacis inciſæ. In Neapolitano, & Saneſiano cauda Tauri deſinit in *Spicas*. Burgheſianus præfert *Arbores*. Quo deſignari, *generationem* & *vegetationem* frugum ac plantarum Mithræ ſeu Soli tribuendam nullus dubito. Spicas ad fertilitatis ſymbolum in nummis aliiſque monumentis, vel ſolas vel cornucopiæ inſertas, paſſim intuemur.

Pueros utrimque *facem* demiſſam & erectam geſtantes, diem & noctem deſignare, luce ipsâ clarius eſt. Nam & hinc Solis imago, & inde Lunæ ſuperimpoſita conſpicitur. At variant in hoc ſchemate lapides. Plerunque quâ parte Sol radiatus refulget, puer facem erigit, è regione Lunæ deprimit: hoc noctis, illud diei ſymbolum. Contrà, in noſtro fax dejecta jacet, ubi Sol eminet, ſub Lunâ elata prælucet. Fortaſſe ita explicandum, ut cum dies eſt, & Sol cuncta lumine ſuo illuſtrat, face amplius opus non ſit, ideoque eam puer demiſſam extinguit: Alter ſublimem geſtat, quaſi noctis tenebras diſcuſſurus. At in Burgheſianâ Septentrionali, cujus ectypum exhibui, uterque faculam extollit. Luſerunt marmorarii, vel utcumque lumen ſolare prefigurarent, nil penſi habuere ſitum faciscomponere. Aut cum hanc tabulā recentiori manu interpolatam non uno loco appareat, fortaſſe in alterâ face peccavit imperitus artifex. Cui tamen ſi fidē manere velis, faces duæ erectæ lumen Solis & Lunæ indicabunt. Nam utrumque ſidus, licet diſ-

ſpari

ſpari modo & virtute, lucem emittit. Ita in ſimulacro Spanhemii, quod deſcripſi ſuperiori Capite, Sol æque ac Luna facem præfert. Huic rurſus tabulæ Burgheſianæ ſingulare eſt, juvenem quadrigâ vehi, mulierem bigâ: ne locus dubitandi eſſet, hac Lunam, illo Solem figurari, ut canit Poëta Aſtronomus lib. 5.

Quadrijugis it Phœbus equis, & Delia bigis.

Licet Pauſanias in Eliac. prior. pag. 307. unicum equum Lunæ tributum referat; imò & mulis vectam quoſdam tradidiſſe. Pueruli qui utrumque antecedunt, Phoſphorum seù Luciferum, & Heſperum ſignant; quorum primus diem denotat, alter noctem. Ideò ille facem erectam, hic depreſſam geſtat. Cicero lib. 2. de Nat. Deorum; *Stella Veneris*, inquit *Phoſphoros Græcis, Latine Lucifer, dicitur, cùm antegraditur Solem, cùm ſubſequitur autem Heſperus*. Scio Poëtas duo hæc ſidera, licet verè unum ſit, modò curru vecta modò equo finxiſſe. At nihilominus potuit opifex noſtri marmoris pueros ſculpere, tanquam ſtellas Sole & Lunâ minores, qui juvenili facie etiam abſque curru depingebantur. Nam & Lucifer *Sol alter* dicitur Plinio, & Veſper *vicem Lunæ reddens*, lib. 2. cap. 8. Si Lucifer ille eſt Poſphorus, de quo in inſcriptione Grut. pag. 88. 13. *BONO. DEO.* PVERO. POSPHORO. jam expreſſam in noſtro ſchemate pueri imaginem aſſequuti ſumus. Et non ſemel PH permutatum in P plura exempla docent. Ita in ſaxis *Spairiſterium* pro Sphœriſterium, *Pilippus* pro Philippus, & ſimiles. Utique hæc ad arbitrium ficta: ſic in gemmâ apud Pignorium in notis ad Cartarium pag. 297. Luciferi currus, non equis, ſed duobus gallis trahitur.

Adhuc Mithriacæ tabulæ non omnia ſunt exhauſta myſteria. Sculptum in collo Tauri Burgheſiani & apud Gruterum notatum, ænigma difficile & inexplicatum remanet, duabus hiſce voculis latens: NAMA. SEBESIO. Perſica eſſe vocabula ait Gruterus in margine. Bulengerus lib. 1. de Magiâ cap. 4. falsò legit *Nannae Sebeſio Deo Mi-*

thrae; non enim eſt *Nannae*, nec duo poſtrema nomina primis adjacent, ſed procul in ventre Tauri ſcalpta ſunt, ut videre eſt in ipſo ſchemate, quod delineatum dedi pag. 160. inde *Nannam* eſſe *Mithram* autumat. Muratorius loco quem olim retulimus, magis aptè tria numina efformat, niſi quòd, cùm inſcriptionem apud Bulengerum viderit, *Nannam* retinet, & ea vocabula juncta. Attamen libenter ex *Nanna* in lapide irrepſiſſe *Nama* crediderim, & numen hoc *Nanneam Dianam* intelligendum, ipſo præeunte ex teſtimoniis à Bulengero mutuatis. Nam Diana, ut omnes ſciunt, eadem cum Luna eſt. At ſi ulterius ariolari liceat, utriuſque nominis ſchema propiori affinitate me inveniſſe gratulor. S. Epiphanius lib. 1. hæreſi 16, quæ eſt Phariſæorum num. 2. hos memorat Græca ferè omnia aſtrorum vocabula totidem Hebraicis reddidiſſe, ſubditque: *exempli cauſsâ Sol* HAMMA *&* SEMES *iis appellatur*. Ita vertit Petavius. Qui in primo vocabulo non Græcam vocem Epiphanii ἤμα ſequutus videtur, ſed ipſam Hebraicam *Chammah*, quo modo apud Nicolaum Serrarium redditur in Minervali cap. 3. *Hamma* itaque quam proximum ſit *Nama* nemo non videt. *Semes* literulâ permutatâ abire potuit in *Sebes*, & inde more inflexiónis Latinæ dici *Sebeſius*. Unde *Nama Sebeſio* collo Tauri inſculptum nil aliud eſt, quam *SOLI*, eademque ipſa epigraphe in ventre, *Soli Deo Invicto Mithræ*, barbaris & myſticis characteribus expreſſa. Nam ex Hebraicâ linguâ plures voces in ſua portentoſa myſteria, quorum pars Mithra fuit, Baſilidianos traduxiſſe palam eſt. Porrò *Sebeſius* aliunde quoque Sol audit. Nam ipſe eſt *Sebaſius*, *Sebadius*, vel *Sabazius*. Quæ nomina Bacchum ſanè, ſed & Solem præſeferunt. Auctorem habeo Macrobium, qui lib. 1. Sat. cap. 18. hæc ſcripſit: *In Thraciâ eundem haberi* SOLEM *atque Liberum accipimus; quem illi* SEBADIVM *nuncupantes, magnificâ religione celebrant*. Bacchum Solem eſſe, poſt Macrobium, pluribus docet Aleander in tabulâ Heliacâ pag. 23. Sabazium

zium verò non tam Jovem ſed Bacchum quoque appellatum nemo eſt qui ambigat. Ità ut valdè mirer, cur doctus vir Muratorius, dùm pro Jove ſtat, ſe neſcire faſſus ſit, quâ auctoritate Heinſius in Ariſtarcho ſacr. Sabazium etiam Bacchum dixerit. Hic ſane cap. 1. pag.705. auctorem nullum laudat: at aliunde id diſcimus. Loca tantùm indico apud Heſychium, Diodorum Siculum lib. 3. ex quo Euſebius de præp. Evang. lib. 2. cap. 2. Scholiaſten in Ariſtophanis Veſpas ſub initium, quibus addas quos citat Voſſius de idololatr. lib. 2. cap. 14. Rurſus ſi adhuc literis velimus ludere, *Nama* ore Romano prolatum *Menin* eſſe poterit. *Menin* Luna eſt, accepto nomine à menſe, quo curſum ſuum conficit. Vel barbarus ille deus eſt, de quo meminit Iſajas cap. 65. verſ. 10. ubi in textu Hebræo legitur: *Et me requiſierunt* MENI *implentes*, alia lectio habet: *Qui libatis* MENI. Conſule Poliglott. Angl. tom.3. pag.170. Variè explicant Interpretes, & inter eos aliqui, quos videre poteris in Synopſi Critic. Tom.5, *Stellas*, ſeu *Planetas* intelligunt. *Nama* itaque ſeu *Meni* Luna eſt. Ita his duobus nominibus, *Nama Sebeſio*, notavit opifex lapidis *Solem* & *Lunam*, quos curru per aëra vectos jam expreſſerat. Sic omnia in hac tabulâ Mithriacâ inter ſe connexa & ad mutuam ſignificationem compoſita dignoſcas.

Hìc extrà tabulam manum pono, non extra argumentum, quippe arcanam Mithræ appellationem, doctis variè vexatam, explicaturus, ut ad rerum *generationem* traducam. S.Dionyſius Areopagita Epiſtolâ ſeptimâ ad Polycarpum (nolo enim litem verſare de vero auctore) narrans retroceſſionem umbræ in horologio Ezechiæ, Soliſque motum tunc, ex ejus ſententia, per decem horas contractum, in miraculi teſtimonium ſubdit hæc verba ex verſione Corderii tom.2. operum pag.91. *Attamen id vel maxime ſacris Perſarum monumentis celebratur, atque etiamnum Magi* TRIPLICIS Τριπλασίου *Mithri, ſive Solis memoriam recolunt.*

Pachymeres in paraphraſi diſtinctius S. Patris ſenſum exponit; cui addas S. Maximum in ſcholiis, & eundem Corderium qui in notis hæc ſubjicit: *Et quia dies tempore Ezechiæ fere in morâ ſeu duratione triplicatâ fuit, ideo ait Dionyſius, Perſas triplicis, ſeu triplicati Solis memoriam celebrare.* Voſſius de idololatr. lib. 2. cap. 9. SS. Patrum teſtimoniis latè oſtendit, hanc ſententiam de triplicato illius diei ſpatio eſſe ſuſpectam, & propterea nomen *triplicis* Mithræ indè peti non poſſe. At dum veram ipſe cauſſam appellationis quærit, fatetur *facilius eſſe quid ſit falſum videre, quàm verum perſpicere.* Tres verò conjecturas ſubinde profert, quæ nullo ſunt veterum fundamento innixæ. Joannes Seldenus de DIs Syris in prolegom. cap. 3. rejicit Græcorum hanc interpretationem, nihil ultrà Mithram *triplicem* ſolicitans. Mihi in re obſcuriſſimâ conjectanti, primùm occurrit Arnobius, qui lib. 3. adloquens & irridens Gentiles, *cum Liberum*, inquit, *Apollinem, Solem unum eſſe contenditis numen, vocabulis amplificatum* TRIBVS, *nonne ſententiis veſtris deorum imminuitur cenſus?* Sol ergo *triplex*, trium numinum vocabulis compactus; ut Diana *Trivia* ſeu *Triformis*, quia etiam Luna & Proſerpina ſeu Ceres. Quod cùm vulgò ſatis ſit notum, placet nihilominus ex eodem obfirmare: *Dianam, Cererem, Lunam caput eſſe unius dei* TRIVIALI *germanitate pronunciant, neque ut ſunt* TRINAE *diſſimilitudines nominum, perſonarum differentias tres eſſe.* In Sole quoque latet *triplicitas*, quòd *præterita noverit, & præſentia cernat, & futura viſurus ſit*, ait Fulgentius Mythol. lib. 1. cap. 16. *ideoque* TRIPVS *Apollini adjiciunt.* Concinit Suidas in verb. Tripus. *Apollinis* TRIPVS *fatidicus dictus, vaticinans* TRIBVS *temporibus, præſenti, præterito, & futuro.* Si Perſas ipſos conſulamus, quibus Sol *triplex* fuit dictus, Darius apud Q. Curtium, verbis ante recitatis, conteſtatur *Solem, Mithram* ſacrumque *Ignem*, numen unum, ut oſtenſum eſt, *triplici* vocabulo appella-

pellans. Hæc profectò nominis cauſſa potior mihi eſt. Pergam tamen, cùm in Juliano, qui plura de Sole ex Perſarum & Aegyptiorum philoſophiâ ineptivit, nomen hoc ipſum & ſignificationem hucuſque traditam, deprehenderim. Nam Solis, quem Mithram quoque vocat, *triplicem efficientiam* commemorat, in orat. 4. pag. 294. quæ appellatio ad ea refertur, quæ ante pag. 278. paullò obſcurius diſſeruerat. Sol enim ait *quadrifariam* ſigniferum circulum ſecat, *unde* TRIPLEX *ad nos gratiarum largitio proficiſcitur, ex iis videlicet circulis, quos deus ille quadrifariam tribuens, quadripartitam annuarum tempeſtatum gratiam immittit*. Hæc ex Mathematicis ſunt deſumpta, qui in quatuor partes Zodiacum ſecantes, cuique tria ſigna, quatuor anni tempeſtates diſcriminantia, deputant, quas partes ideo TRIGONOS appellant. Hinc igitur *triplex* Solis efficientia, ob quam *parens tempeſtatum* Sol eſt, & Zodiacum quadrifariâ triplicitate diſtinctum percurrens, ſingulis anni temporibus fecunditatem diſpenſat,

——— *Eoque*, ut ait Aratus, *circa hunc eunte*
Circulum, adoleſcunt omnes frugiferæ tempeſtates.

Et hinc denique *triplicis* nomen apud Perſarum magos adeptus eſt Mithra. Plutarchus quoque rerum geneſim *triplici* ratione conſtare docet in libello de Iſide & Oſirid. pag. 373. ubi *Ægyptios*, ait, *univerſi naturam* comparaſſe *triangulo, cujus lineâ rectum angulum alteri inſiſtente marem, baſi feminam, ſubtendente prolem utriuſque repræſentari*. Ergo ex *triplici* hac terminorum communione tota rerum omnium GENERATIO conſurgit. Cujus equidem generationis cùm toties Solem ſeu *Mithram* auctorem & patrem oſtenderimus, jam nil mirum videtur *triplicem* eum fuiſſe appellatum. Macrobius quoque *Tricipitem* Solem facit lib. 1. cap. 20.

At verò ut tandem noſtram Tabulam Antiatem ceteraſque dimittamus, hoc unum reliquum eſt obſervatione di-

dignum, eam ipſam oſtendere, apud Antium *Mithram* cultum, & ſacra Mithriaca celebrata fuiſſe. Præterea & *Antrum* ſeu *Spelæum* inibi conditum & dicatum, in quo ipſa ſacra agebantur. Nam uti teſtatur Porphyrius pag. 263. *ubicunque Mithram agnoverunt* Gentiles, *eidem deo ſpecubus ſacra faciebant*. Sanè ubi noſtræ tabulæ fragmenta reperta ſunt, quò nempe vetus navale deſinit, & ſolum veluti in collem, cui Civitas erat impoſita, aſſurgit, quædam adhuc viſuntur loca cavernoſa & interni receſſus, quorum aliquem Mithræ *ſpecum* fuiſſe facile judicaveris,

CA-

CAPUT V.

Ad ſacra Mithræ præluſio. Ea ſub antris agebantur, ubi & initia ſub figuris ferarum tradita, earumque vocabulis Sacerdotes appellati. Eraſmi allucinatio. Marianus Victorius, Bulengerus, Pamelius, & Faber notantur. Sacrorum Mithræ varia genera. Quid ſit tradere *Leontica &c. &* oſtendere *Cryphios; unde inſcriptiones antiquæ explicatæ. Sacerdotes formis animalium induebantur. Archelai locus emaculatus. Undenam Manetis error de duobus principiis. Quid ſit* Cervulum *facere. Initia ſacrorum Mithræ ex Chriſtianæ religionis ritibus & Sacramentis petita. Quis deus* Pileatus *apud D. Auguſtinum. Per immania varii generis tormenta initiandi tranſibant. In ſacrificiis Mithræ humanæ victimæ immolabantur. Lampridius explicatus. An Mithræ lucus ſacer? unde Græca inſcriptio Divionenſis explanatur, & Liceti interpretationes expenduntur.*

HACTENUS ſuperſtitioſa Gentilitas, penè dixerim innocenter, ineptiiſſe videbatur, dùm abditas rerum cauſſas & naturæ majeſtatem ſub fictis MITHRAE vocabulis & ſculptis imaginibus ac ſymbolis recondere, atque à vulgi oculis arcere conata eſt. At ſupra fidem ſunt & rationis aleam quæ inter ejus ſacra & initia immiſcuit ſuperſtitionum deliramenta & religionis portenta: polluta ſacrificia, nefandas ceremonias, ſceleſta myſteria, profana ſacramenta, ſacerdoteſque ſuo ſimul cruentatos & initiatos ſanguine. Hæc dum horrenti & attonito calamo perſequor, ne quis exiſtimet Chriſtiano viro, ac veri Numinis ſectatori alienum, falſos & inanes Ethnicorum deos rituſque vanos ab obſcurâ antiquitatis latebrâ in lucem revocare & legentium oculis prodere. Nam id in religionis noſtræ argumen-

mentum conducet & Dei O.M. laudem, qui diſcuſsâ pridem erroris caligine & impio idolorum cultu profligato, verum ſanctumque Evangelii patrimonium nobis in hereditatem reliquit, & fidem, ſanguine Filii ſancitam, in ſymbolum & teſſeram æternitatis condidit. Ut dùm Gentilium inſanias horremus & proſcindimus, maneat noſtræ religionis amor; & pietas, comparatione indictâ, altiùs animis inſideat. Narrat Socrates hiſtor. eccleſ. lib. 5. cap. 16. Theodoſium, qui pietate potius quam rerum geſtarum famâ Magni nomen adeptus eſt, cùm idololatriæ reliquias acerrimo edictorum gladio præcideret, ex innumeris deorum ſignis, quæ in alios uſus conflari juſſerat, unum reſervaſſe omnino turpius ceteris, quod ad poſteritatis memoriam in loco celebri & propatulo defixit. Quo facto Gentilibus adeò diſplicuiſſe ſubdit hiſtoricus, ut Ammonius Grammaticus dicere ſoleret, malè cum deorum veneratoribus unâ re hac actum eſſe, quorum ad ludibrium & dedecus perpetuum id monumentum eſſet erectum. Hoc utilitatis argumentum revelata impiorum myſteria conferent: & Mithræ ſacra ex antri ſui latebris educta, turpitudinem falſæ religionis & Dei potentiam & gloriam in conſpectum producent.

Dixi ex Porphyrio, Zoroaſtrem primum omnium montibus Perſidi vicinis *antrum natiuum*, *floridum fontibuſque irriguum*, *in honorem Mithræ* conſecraſſe. Hoc more, ſimul cum Mithræ religione, à barbaris in Romanum Orbem invecto, paſſim *antra* & *ſpelæa* ei dicata & condita ſunt, quæ Templorum vice ſacris peragendis deputabantur. Romæ non unam ejuſmodi ſpeluncam fuiſſe exempla lapidum, quæ jam exſcripſi, palam faciunt. Ibi enim DEO SOLI INVICTO MITHRAE ZOSIMVS SPELEVM CONSTITVIT, aliudque ſimile SPELEVM TIBERIVS CLAVDIVS VOTI COMPOS DEDIT. In eâ Capitolii parte, quæ Aquilonem ſpectat, templum ſubterraneum, ibique Mithræ ſimulacrum repertum fuiſſe ex

ex Mormillio refert Gruterus inſcript.4.pag.34.caſque cavernas, cum effigie & inſcriptione, à ſe viſas teſtatur Juſtus Rycquius de Capitol. cap.42. in fin. *Spelæi* Mithriaci meminerunt, Tertullianus de corona mil. in fin. Juſtinus Martyr dialog. cum Tryphone pag. 296. & 304. & S. Hieronymus epiſt. 7. ad Lætam. Quorum loca jam viris doctis haud ſemel ſunt producta. Nondum vero quiſquam retulit egregium teſtimonium S. Paulini, cui Cl. Muratorius cum alijs ejuſdem operibus recèns lucis uſuram donavit. Perſtringens S.Vates falſa gentilitatis numina & inſanam ſuperſtitionem, de *Invicto* ſeu *Mithra* hæc canit.

Quid quod & Invictum ſpelæa ſub antra recondunt,
Quæque tegunt tenebris, audent hunc dicere Solem.
Quis colat occultè lucem, ſiduſque ſupernum
Celet in infernis, niſi rerum cauſſa malarum?

Eodem argumenti genere uſus eſt Firmicus de error. prof. relig. cap. quinto ſæpius mihi laudato. *Hunc*, inquit, *Mithram dicunt. Sacra vero ejus in ſpeluncis abditis tradunt, ut ſemper obſcuro tenebrarum ſquallore demerſi, gratiam ſplendidi ac ſereni luminis non videant.* Profecto tenebris damnanda erant deliria ſacrorum & impiæ ceremoniæ, quæ antris Mithriacis peragebantur. Reperies barbaras vocabulorum effigies, auribus quoque graves, & ut ait S.Hieronymus loco proximè indicato, *portentoſa ſimulacra quibus Corax, Niphus*, alii rectius legunt *Gryphus*, *Miles*, *Leo*, *Perſes*, *Helios*, *Bromius*, *Pater initiantur*. Eraſmus peſſimè corrupit hæc vocabula, dum ea non intelligens, ingenti allucinatione, in Urbes ſingulas transformavit. Perperam quoque Marianus Victorius putavit, deorum nomina hujuſmodi formis inſignia eſſe, quòd belluas omnis generis veteres colerent, & ſub animalium ſpecie deorum ſimulacra efformarent. Nam dum S.Pater Coracem, Gryphum &c. *initiari* dicat manifeſtum eſt de hominibus loqui, qui ſub iis figuris Mithræ ſacra ſuſcipiebant. Quibus ſuſceptis adhuc eadem appellatio manebat, teſte Porphyrio lib.4.

de abſtinentia cap. 16. ubi hæc ait: *Magi apud Perſas ſacrorum Mithræ participes, ſymiſtas* Leones *vocabant, homines ſcilicet, feminas vero* Leænas, *ſubminiſtrantes autem* Corvos; Quo teſtimonio deceptum Bulengerum apparet, qui lib. 1. de Magia cap. 4. licet Perſis idem Mithram & Solem fuiſſe fateatur, diſtincta tamen ſacerdotia, & feminas Solis, mares Mithræ ſacerdotes fuiſſe autumat. Unde Juſtinus, quem in argumentum vocat, ubi lib. 2. cap. 10. Artoxerſem narrat Solis Sacerdotio Aſpaſiam Cyri pellicem præfeciſſe, quo perpetua illi ab omnibus viris pudicitia imperabatur, de Mithrâ certe eſt intelligendus. Subdit Porphyrius, qui *illis ſacris quorum ſymbolum eſt Leo, initiatus eſt, omnimodis animalium figuris induitur.* Diſtincta & multiplicia fuere ſacra Mithriaca: nam *Leontica, Coracica, Gryphia* memorantur in inſcriptionibus. Soli ergo initiati *Leonticis*, ut innuere videtur Porphyrius plures animalium figuras induebant; ceteri, ut puto, eam tantùm effigiem, cujus nomen gerebant, ut initiati *Coracicis* Corvi, Gryphi quorum ſacra ad *Gryphios* pertinebant. Tertullianus lib. 1. adverſ. Marcion. cap. 13. Mithræ ſacerdotes eodem vocabulo *Leones* vocavit: *Sicut aridæ & ardentis naturæ ſacramenta, Leones Mithræ philoſophantur.* In quem locum male notavit Pamelius, Deo Mithræ *Leones* attributos currum ejus traxiſſe. Eumque pejus detorquet Petrus Faber lib. 3. Semeſtr. cap. 2. in fin. ad Leones currum Cybeles aut Junonis trahentes, ut Mitrham Deam feminam faciat. Nam Leones philoſophatos fuiſſe, nec fabulæ unquam ſomniarunt. Loquebatur Septimius de ſepulturâ & inventione Oſiridis, quæ profana myſteria *reciprocationem frugum & vividorum elementorum* interpretabantur *Leones Mithræ*, ejus ſcilicet ſacerdotes, quos *Leones* vocatos mox ex Porphyrio didicimus. Ceterum eodem loco ait Porphyrius magos Perſarum hiſce Mithræ myſteriis ſignificaſſe tranſmigrationem animarum; *noſtram enim cum animalibus convenientiam ſubinnuentes, eorum nominibus nos indigita-*

gitare ſolebant: licet ex vulgi opinione ſubdat, ea animalia *ad Zodiaci circulum reſpicere*.

Tàm ergo initiandi quàm Sacerdotio jam inaugurati ſingula nominum portenta, quæ B.Hieronymus recitat, induebant. Hinc diverſa ſacrorum Mithræ genera fluxerunt, iiſdem vocabulis appellata, puta *Leontica*, *Eliaca*, *Patrica*, *Perſica*, *Coracina*, quorum mentio eſt in inſcriptionibus apud Gruterum locis inferius indicandis, ubi & Gryphios reperies. Reineſius Claſſ. 1. inſcript. 48. & in epiſt. 69. ad Rupertum pag. 647. dum nomina Hieronymo memorata explanat, ſingula hæc eruditè percurrit. Egregiam quoque iiſdem operam navavit Gutherius de vet.jure Pontif. lib. 1. cap.25. cui tantùm aliquid de laude demas, quòd ad ſacra Iſidis & Oſiridis pertinere voluerit. Macarius non paucæ tradidit,plura Chiffletius, in ſuo quiſque eleganti de gemmis Abraxeis libello. At in hæc ſacrorum arcana non ſatis, opinor, viri docti introſpexerunt. Nam cùm lapis 4. pag. 1087. ita loquatur:

DATIANO. ET. CEREALI. CONS
NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS. V.C
PP. AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V.C.P
TRADIDERVNT. PERSICA. PRI. NON. APRIL. FEL
CONS. SS. TRADIDERVNT. ELIACA
XVI KAL. MAI. FELIC
OSTENDERVNT. CRYFIOS. VIII
KAL. MAI. FELIC

eodemque modo in aliis *tradita* dicantur *Leontica*, *Coracica*, *Patrica* & *oſtenſi Cryfii*, arbitrati ſunt, hæc Sacra Mithræ referenda eſſe ad initiandos. Quippe *tradere* & *accipere* verba ſacrorum ſunt, & traditio ab initiatis accepta dicitur, inquit Gutherius. Quem fugit egregius locus Appulei lib. poſtremo Metamorph. in fin.ubi dum tertiùm eſſet ſuſcepturus ſacra Oſiridis, cogitabat ſuſpenſus, *quod ſubſiciuum*, *quamvis iterata jam* traditioni *remanſiſſet*: & paullò poſt Dei imagine ſe monitum ait, quod *futura ſa-*

crorum traditio *perneceſſaria* eſſet. Poterat etiam *ſacra initiato oſtenſa* & ipſe videre apud Themiſtium, qui orat.20. in Patrem pag.235. edit. Harduini, ab Antiſtite ſimulacrum Dei *initiato* conſpiciendum præberi refert; & Dio Chryſoſtomus orat. 12. pag. 203. edit. Pariſ. *initiandum* multa videre arcana ſpectacula ait. At vero quamvis iis nominibus initiari novitios ſacrorum Mithræ, & figuris animalium indui, ex Hieronymo & Porphyrio, non negaverim, attamen *Leontica, Coracica* &c. de quibus noſtri lapides, non initiandis, ſed populo, cùm ſacra Mithræ & ſacrificia publice agerentur, *oſtenſa* & *tradita* fuiſſe arbitror. Suadet quòd privata hominis alicujus inauguratio publicis monumentis,& ſollemni Conſulum adnotatione, non fuiſſet exſculpta. Præterea ſtatis diebus, & quidem diverſis, ſingula hæc ſpectacula peracta fuiſſe obſervo. In inſcriptionibus pag.303. & 1087. *tradiderunt Eliaca* XVI. KAL.MAI. *Perſica* PRI. NON. APRIL. *Leontica* XVI. KAL. APR. & V. ID. MART. *Coracica* VI. ID. APRIL. *Oſtenderunt* verò *Cryſios* uno & altero anno VIII. KAL. MAI. Quo patet hæc ſacra fuiſſe ſtata & ſollemnia, ut vocat Feſtus, quæ ſingulis annis peragebantur, ut Eleuſina, Iſiaca, & alia quæ notantur in veteribus Kalendariis, & paſſim apud Scriptores. Hinc Langius lib.1. de annis Chriſti cap.12. quòd hæc ſacra anniverſaria eſſent, & ſingulis annis inſtaurarentur, demonſtrare contendit, annos Lunares ex 360. diebus à Græcis uſurpatos fuiſſe. Nam cùm in ſaxis indicatis tradita dicantur *Leontica* XVI. *Kal. Apr. Daciano & Cereale Coſſ.* & iterum IV. *Idus Martias Euſebio & Hypatio Coſſ.* priora ſcilicet anno Chriſti 358. poſteriora anno proximè ſequenti 359. à die 17. Martii primi anni ad 12. ejuſdem menſis anni ſequentis, evoluti erant dies 360. At præterquam in Gruteriano lapide, quem ipſe Langius laudat, non dies IV.Idus Martias, ſed V.ſignatur, unde ab uno ad alium annum decurſi erant tantummodò dies 359. vix induci poſſum, ut credam poſt Julianam cor-

re-

rectionem Romanos unquam annos ejuſmodi Lunares, & menſes tricenarios in uſu habuiſſe. Noſtri enim lapides non in Græciâ ſed Romæ ſcalpti ſunt. Præterea apud Gruterum duabus inſcriptionibus p.*303*.2. & p.1087.4. notatur eodem ipſo die VIII. Kal.Maij oſtenſos fuiſſe *Cryphios*, anno *358*. & *376*. unde patet evolutis annis octodecim ad eundem diem hæc ſacra peracta fuiſſe. Quòd ſi anni fuiſſent Lunares, non ita accidiſſet. Hinc ſtato annuatim die tam Cryphii oſtenſi, quam Leontica tradita,& hæc quidem ſemel & iterum, videlicet undecimo & ſeptimo decimo die Martii. Non prætermittam omnia, quæ memorantur in ſaxis, ſacranea Mithræ, Eliaca, Coracica, Leontica &c. Martio & Aprili tradita fuiſſe, vere ſcilicet decurrente, ſub Ariete & Tauro, quæ Mithræ ſunt ſigna dicata, ut ex Porphyrio didicimus cap.*3*, quia tunc Sol omnia ad generationem aperit & provehit.

Porrò ſacra Mithriaca præſcriptis diebus peculiari ritu & pompâ publicè ſpectanda ab Epoptis, & reliqua ſacerdotum & miniſtrorum turbâ ducebantur. Noſtra inter hæc eſſe cenſenda, videntur palàm facere præſertim inſcriptiones, quibus *oſtenſos* fuiſſe *Cryphios* memoratur. In Bacchanalium pompâ,quam ducebat Liber, *alter erat*, inquit Firmicus de error. prof.relig. cap.*6*. *nigro amictu teter*, *alter* OSTENSO *angue terribilis*, *alter cruentus ore &c.*Eodẽ modo *oſtenſos* Cryphios, eorum ſcilicet figuras, publicè feſtis diebus Mithræ arbitror. Nam *oſtenſio* proprie de pompâ & publico ſpectaculo dicitur. Iſidorus lib.18. cap.2. *Pompa dicta eſt Græca ſignificatione à* πομπεύειν *hoc eſt publice* OSTENTARE. Et Statius Theb.8. v.*239*.

——— nigri vexilla triumphi

Liber & ignotos populis OSTENDERET *Indos.*

Apud Lampridium in Alex.Severo cap.*33*. OSTENSIONALES milites ſunt qui ad ſolam pompam & *oſtenſionem* adhibebantur,uti explicat Salmaſius; qui ſubdit *oſtenſionem* idem eſſe ac Græcis φαντασίαν, quæ vox *publicam pompam* ſignat.

ſignat. Quamobrem *Leontica*, *Coracica* &c. per ſacerdotes Mitræ publicè ſpectanda populo exhibebantur. Et ſanè diverſo ceremoniarum ritu: nam diverſis diebus & nominibus commiſſa ſunt. At quænam ex ceremoniæ fuerint, præſertim in *Eliacis*, *Perſicis*, & *Patricis* non auſim divinare. Tantùm conſtare videtur, prima à *Sole* denominari, ſecunda à *Perſis*, unde religionis Mithræ origo, poſtrema à *Patribus* vel *Patratis* qui Mithræ ſycophantæ & digniores ſacerdotes erant, ut in lapide pag.28.2.& 34.9. Et ideo diſtincta nomina, quia quodque ſacerdotum genus ſua ſacra diſtinctis diebus celebrabat. Cetera ſacra, quæ ab animalibus nomen accepere, ut *Coracica*, *Leontica*, & *Gryphia*, nullus dubito, ſub figuris eorundem animalium tradita fuiſſe. Et quidem vel ſacerdotes veſtes iiſdem ſimulacris ferarum depictas & figuratas geſtitabant, ut de ſe ipſo, cum initiaretur, refert Appulejus dicto libro non longè à fine: Nam iiſdem & poſtea uſos vel ex hoc patet, quòd ſacerdos quam veſtem in auguratione induiſſet, nunquam poſtea abjiciebat. Vel etiam ſacerdotes ipſas imagines animalium aſſumebant, cùm Porphyrius aſſerat *omnimodis ferarum figuris* indutos fuiſſe, & ità ſacra peragebant. Unde ea fluxerunt ſacrorum nomina, ut ſcilicet quæ ducebantur à ſacerdotibus formis Leonum indutis *Leontica* dicerentur, & ita de aliis. Quod ſanè ridendum ſpectaculum, & hiſtrionicam repræſentationem, nonniſi inſanis Gentilium oculis diaboli fraude obcæcatis in re ſacrâ tolerandam, ſapiebat. Quò reſpexiſſe puto Archelaum Epiſcopum Meſopotamiæ in diſputatione habitâ cum Manete, ubi eum peregiſſe ait myſteria Mithræ tanquam *ludionem* & *mimum*: cum ſcilicet Manes illius Sacerdos, ſub huiuſmodi ferarum imaginibus ſcenicam perſonam repræſentans, ludicra ſacra exhibuiſſet. Egregium hoc teſtimonium in noſtram ſententiam, acceptum fero Laurentio Zacagnio, doctrinâ & omnigenâ eccleſiaſticæ eruditionis peritiâ Præfecturam Bibliothecæ Vaticanæ promerito, qui eam diſputationem, una cum aliis

Pa-

Patrum ineditis monumentis, nuper vulgavit. Verba ſunt hæc ex pag.63. *Barba* (editor rectè reſtituit *Barbare*) *Sacerdos Mithræ & colluſor, Solem tantùm coles Mithram locorum myſticorum illuminatorem, ut opinaris, & conſcium, hoc eſt quod apud eos* LVDES, *& tanquam elegans* MIMVS *perages myſteria.* Amicè ferat Cl.Zacagnius, me manum in ejus meſſem ponere. Legendum arbitror *ludus*, vel *ludius*, ut ſit caſus nominandi reſpondens ſequenti vocabulo *mimus*. Veteribus enim *ludio* dicebatur etiam *ludus* & *ludius*. Juvenalis Sat.6.verſ.82.

Nupta Senatori comitata eſt Hippia ludum.

ut legit Salmaſius: & Satir.11. v.20.

——————— *veniunt ad miſcellanea* ludi.

Ludium uſurpavit Cicero pro Sex. *ille ipſe maximus* Ludius, *non ſolum ſpectator, ſed actor.* Et Ovidius de Arte lib. 1.verſ.112.

Ludius *æquatam ter pede pulſat humum.*

Porrò licèt Juvenalis *Ludum* pro gladiatore accipiat, frequentius eà vox *hiſtrionem* ac *mimum* ſignificabat, ut in ceteris exemplis, idemque erat ac *Ludio*. Manetes igitur Archelao eſt *Mimus*, & *Ludus*, qui ſub ferarum formis more hiſtrionico myſteria Mithræ peragebat, unde & ejus *colluſor* dictus. Conjecturam hoc loco addam, quoniam de Manete ſermo eſt. Narrat Plutarchus de Iſide & Oſirid.pag.369. Perſarum Magos ex Zoroaſtris ſententiâ, duos Deos ſtatuiſſe inter ſe contrarios, *Oromazan* & *Areimanium*, quorum unus mala, alter bona conficeret, interque eos medium eſſe *Mithram*, quem idcircò μεσίτην, ideſt *mediatorem* ſeu *intermedium* nuncupabant. An non igitur à Mithrę Sacerdotibus nefaria Manetis doctrina de duobus principiis, uno bono altero malo, fluxit, quam primùm Scythianus, deinde Terebinthus, è cujus libris Manes ipſe hauſit, impie docuerant? Mithra certe Deus ille *mediator* idem eſt ac *murus*, quem fingebat Manes intermedium inter bonum & malum, de quo plura in memorata diſputatione Archelai

lai pag. 39. Porrò Terebinthum, ſeu Buddam ſermonem habuiſſe de duobus principiis cum Mithrę ędituis & ſacerdotibus refert Epiphanius hær.66.de Manichæis num.3.

Si quis modum quærat, quo ſacerdotes Mithræ animalium figuras induebant, dabo exemplum non diſſimilis ſpectaculi apud ipſos Romanos, quod deſcribit Halicarnaſſeus lib.7. pag.477. *amicti erant*, inquit, *tunicis villoſis, quas quidem appellant ſcorteas, amiculiſque conſertis ex omni florum genere: qui verò ſatirorum ſpeciem induerant hircinis ſe pellibus incinxerant, horrenteſque in capite gerebant ſetas*. Propiùs expreſſere SS. Patres, dum Chriſtianos increpant, qui morem inſanum nondum cum gentilitate exuerant. S.Auguſtinus ſerm.215.de tempore, qui in edit. Monachorum S.Mauri tribuitur Cæſario in appendice ſerm.265. tom.5. part.2. *Si adhuc agnoſcatis aliquos illam ſordidiſſimam turpitudinem de hinnicula vel cervula exercere, ita duriſſimè caſtigate, ut eos pœniteat rem ſacrilegam commiſiſſe*. Induebantur enim horum animalium figuris, ut idem Cæſarius explicat ſermone 129. ejuſdem append. *quis enim ſapiens poterit credere inveniri aliquos ſanæ mentis, qui cervulum facientes, in ferarum ſe velint habitum commutare? Alii veſtiuntur pellibus pecudum, alii aſſumunt capita beſtiarum, gaudentes & exultantes, ſi taliter ſe in ferinas ſpecies transformaverint, ut homines non eſſe videantur*. Bollandus ſermonem hunc adſcribit Fauſtino Epiſcopo, ad diem 1. Januarii tom.1. pag.2. Agebantur hæc laruatorum ludicra Kalendis Januariis, ut ex hoc ſermone & ſequenti 130. apparet. Unde in Concilio Antiſſiodorenſi Can.1. ſtatuitur: *Non licet Kalendis Januariis vetulâ aut cervolo facere*. Videas etiam, ſi lubet, Burchardum lib. 19. cap. 5. & epiſtolam S.Bonifacii Epiſcopi Moguntini ad Zachariam P. c.6. Quæ Conciliorum & Patrum monita fruſtrà ſunt, dùm eadem larvata deliria per licentiam dierum bacchanalium adhuc in noſtros mores invadunt.

Verum ad Mithræ initiationes redeo, quæ impio myſterio-

ſteriorum ritu perficiebantur. Iis quippe ad imitamentum ſanctiorum Chriſtianæ religionis Sacramentorum compoſitis, per gradus profanæ augurationis teleræ ad ſacra capeſſenda informabantur. Nec auſim ſecus ea deſcribere, quam ipſiſmet verbis Tertulliani de Præſcription. cap. 40. *Tingit & ipſe diabolus quoſdam, utique credentes & fideles ſuos, expoſitionem delictorum de lavacro repromittit*, (in libro quoque de Baptiſmo cap. 5. initiatos fuiſſe per *lavacrum* commemorat) *& ſi adhuc memini, Mithra ſignat illic in frontibus milites ſuos celebrat panis oblationem, & imaginem reſurrectionis induit, & ſub gladio redimit coronam.* Ut verò Euchariſtię imago luculentius adumbraretur, *panis & poculum aquæ* ponebatur, *verbis quibuſdam additis*, uti refert Juſtinus Martyr Apolog. 2. pag. 98. edit. Græcolat. Pariſienſis 1615. Qui rurſus in Dialogo contra Tryphonem pag. 296. Sacerdotes *Mithram è petra natum* docentes, & ſuos *initiantes in ſpecu*, imitatos fuiſſe ait prophetica verba Danielis & Iſajæ, ubi ille cap. 2. *lapidem abſque manibus de monte abſciſſum* memorat, hic verò cap. 33. de Chriſto prophetat: *Habitabit in excelſo ſpecu petræ fortis. Panis dabitur ei, & aqua ejus fidelis.* Iterum Tertullianus de Coronâ mil. in fin. exprobrans fidelibus, quòd caput, Chriſti diademati reſervatum, roſis & auro damnarent, initia ſacerdotum Mithræ eleganter ſic exponit: *Erubeſcite commilitones ejus* (Chriſti) *jam non ab ipſo judicandi, ſed ab aliquo Mithræ milite, qui cum initiatur in ſpelæo, in caſtris vere tenebrarum, corovam interpoſito gladio ſibi oblatam, quaſi mimum martyrii, de hinc capiti ſuo accommodatam, monetur obviâ manu à capite pellere, & in humerum, ſi fortè, transferre dicens, Mithram eſſe coronam ſuam.*

Huc refero egregium locum S. Auguſtini, qui victum Leonem diabolum ſanguine Dominici Agni enarrans hæc ait in cap. 1. Joan. tract. 7. num. 6. edit. Benedictin. tom. 3. part. 2. pag. 344. *Ergò neſcio quid ſimile imitatus eſt quidam ſpiritus, ut ſanguine ſimulacrum ſuum emi vellet, quia nove-*

rat pretioſo ſanguine quandocumque redimendum eſſe genus humanum. Deus Mithra hic eſt impius *ſpiritus*, qui ſuos milites mimos martyrii cogebat redimere coronam interpoſito gladio, ut ait Tertullianus; & ſanguine inter immanes cruciatus, quos inferius deſcribam, *ſimulacrum* ſuum, ipſis ità initiatis concreditum, emi volebat. Nam & apud eundem Septimium *Mithram*, eo cruento pretio emptum, dicebant *eſſe coronam ſuam*. Sequitur Auguſtinus: *Vſque adeò ut illi ipſi qui ſeducunt per ligaturas, per præcantationes, per machinamenta inimici miſcent præcantationibus ſuis nomen Chriſti: quia jam non poſſunt ſeducere Chriſtianos, ut dent venenum, addunt mellis aliquid, ut per id quod dulce eſt, lateat quod amarum eſt, & bibatur ad perniciem.* Nomen Chriſti magicis præcantationibus immixtũ arguit deſignari Baſilidianos & ceteros portentoſæ artis magiſtros, & diaboli diſcipulos, qui divino illo nomine aliiſque ex Sacrâ Scripturâ depromptis abutebantur in amuletis ſuis & teleſmanicis præſtigiis. Porrò illi & Mithram invocabant colebantque. Cujus quoque Sacerdotes *mel* initiatis tradidiſſe, ex Porphyrio mox oſtendam. Tandem Auguſtinus digito monſtrat Mithram his quæ ſtatim ſubdit: *Vſque adeò ut ego noverim aliquo tempore illius Pileati Sacerdotem ſolere dicere: & ipſe Pileatus Chriſtianus eſt*. Quis iſte *Pileatus* niſi Mithra, quem paſſim pileolum ſeu mitram aut tiaram geſtare videmus & legimus? Hæc enim vocabula idem ſonant vel uno Hieronymo teſte ad Fabiolam: *Quartum genus eſt veſtimenti rotundum pileolum..... hoc Græci & noſtri Τιάραν nonnulli galerum vocant*. Auguſtinus vocem Latinis frequentius uſurpatam ſcribere maluit, quam alias barbaras & peregrinas. Imò & Pileus Perſarum fuit, atteſtante Herodoto lib. 7. cap. 62. ubi hac ipſâ voce πίλων utitur, & Strabo lib. 15. pag. 733. Itaque *Pileatus* Mithra eſt. Cui enim alio ex diis, quos pileatos confinxere antiqui, ea omnia quæ ſuo Pileato tribuit Auguſtinus, aptari poſſint non video. Pileo donatur Mercurius, Caſtores pi-

leati

leati incedunt, Ulyſſes cum pileo ſeu galericulo pingitur, Attidem Phrygia tiara quandoque exornat. At nuſquam in eorum ſacris & myſteriis vel ſimulacrum ſanguine emptum, aut mel exhibitum, aut magica incantamenta, ſeu denique Chriſti ſymbola & nomen uſurpata ſimul comperimus. Porrò ſi hoc Auguſtini cum ceteris, quæ produxi, ſanctorum Patrum teſtimoniis conferas, ita omnia Mithræ myſteria ad Chriſtianorum rituum & Sacramentorum imitamentum ficta & compoſita reperies, ut mirum non ſit, ſacerdotem illum, ad ſeducendos impiâ nominis profanatione Chriſtianos, ſuum *Pileatum* ſeu Mithram *Chriſtianum* vocaſſe. Imò Manichæi, quorum nefarium ducem Mithræ addictum vidimus, Solem, qui Mithra eſt, ipſummet Chriſtum putabant, teſte eodem Auguſtino in Joan. cap. 8. tr. 34. pag. 534.

Quæ ſequuntur militum Mithræ initia, non ad timoris ſpeciem comparata, ſed ſincera & vera martyrii argumenta ſunt. S. Gregorius Nazianzenus oratione 3. Stileut. in Julianum pag. 77. tom. 1. edit. Pariſ. 1630. *in ſacris Mithræ adbibitos*, ait *cruciatus*, *juſtaſque*, *aut etiam myſticas uſtiones*, & orat. 39. in ſancta lum. pag. *626*. vocat *juſtum* eorum *ſupplicium qui Mithræ ſacris initiari ſuſtinent*. Nullus quippe ſacris Mithræ initiari poterat, niſi plura probationum genera & cruciatus corpore ſuo excepiſſet, fortitudiniſque in perferendis laboribus ſpecimen, & *ſe ſanctum & pertubationum immunem eſſe demonſtrarit*, ait Suidas in verb. Μίθρας pag. 162. tom. 2. Eò ſpectat ritus ille, ut *qui Leonticis ſacris* initiabantur, *aquæ loco mel manibus lavandis* affundebant, quo jubebantur, inquit Porphyrius de antro Nymph. pag. 260. *manus ab omni malo noxioque ſcelere puras babere*. Immo & *linguam melle ob omni peccato* expurgabant. Gradus tormentorum *octuaginta* enumerat Nonnus (non Elias Cretenſis, uti malè citat Barthius ad Statii locum ſæpius laudatum) in collectione hiſtoriarum ad eandẽ invectivam Nazianz. adverſ. Julian. num. 5. & 45. Hi

verò ſerie quadam ſuſcipiebantur, *primum quidem levioribus ſuppliciis, deinde atrocioribus* inflictis. Nam *primum ei diebus multis aperienda eſt aqua. Deinde neceſſario ipſi faciendum eſt, ut ſe in ignem coniiciat: poſtea in ſolitudine verſari, ſibique ipſi inediam imperare neceſſe habet; atque ita ad alia pergere quouſque LXXX. ſuppliciorum genera defunctus fuerit. Quibus ſi ſupervixerit, tunc demum ſacris Mithriacis initiatur.* Sunt verba Nonni num. 45. Immanis tamen hic numerus corrigendus videtur eidem Barthio & ad duodecim probationum gradus arctandus, ex Eliâ Cretenſi in oratione 3. ejuſdem Nazianzeni num. 64. & 83. At is eum numerum ad *tormentorum genera*, uſtionis, famis, flagellationum & hujuſmodi definivit, quæ potuerunt repetitis vicibus uſque ad octoginta gradus iterari, ut ſic Nonno cum Eliâ conveniat. Nam & Nicetas Epiſcopus ad eundem Nazianzenum, *in ipſo probationis ingreſſu*, inquit, *per quinquaginta totos dies eos fame cruciant, deinde duos dies flagris cædunt, tum in nivem viginti dies immittunt.* Imò in antiquiſſimo ms. Codice ſeptingentorum annorum, qui in Bibliothecâ Laurentianâ Sereniſſimi Magni Ducis aſſervatur, hic ipſe Nicetas octoginta probationes recenſet, quo Nonni teſtimonium amplius fulcitur. Cum hiſce jam ſcriptis prælum propè immineret, clariſſimus Montfauconius, quæ ejus eſt humanitas, & in hac noſtrâ lucubratione, cui aliquandò calculum ſuum detulit, exornandâ ſtudium, dum Florentiæ moratur in itinere ab Urbe in Galliam ſuam ſuſcepto, textum ipſum Græcum ex eodem Codice deſcriptum ad me datis literis tranſmiſit, additâ eleganti interpretatione Latinâ. Hæc autem Scholiaſtæ ſunt verba: *Mithram alii alium eſſe arbitrati ſunt: quidam ſcilicet Solem, alii inſpectorem ſeu moderatorem ignis, alii propriam quandam virtutem. Hujus autem Mithræ myſteriis quædam initiationes ſunt maximè apud Chaldæos. Qui Mithræ myſteriis initiabantur, quibuſdam ceu gradibus cruciatûs probari ſolebant: ita ut primùm leviore pænarum genere adficerentur, ac de-*

deinceps vehementiore. Exempli cauſsâ, primo initiandos fame adſligebant quinquaginta diebus, ac ſi hęc conſtanter tolerarent, illos biduo cędi curabant, ac deinceps eodem pęnę genere ſingulos exercebant viginti octo diebus: eoque pacto auctis cruciatibus, ſi qui initiabantur hęc patienter ferrent, tunc demum perfectiora myſteria edocebantur. Si numerum colligas probationum, quinquaginta ſcilicet famis, duo flagellationum, repetito eodem genere pænæ per alios viginti octo dies, ipſoſmet octoginta gradus Nonni deprehendes. Videas præterea Mithram aliquibus fuiſſe *inſpectorem* ſeu *moderatorem* ignis, quem *Renem ignis* in vulgatâ Nicetæ verſione vocatum alibi diximus. In Codice Florentino eſt ἐφορον, quæ vox corruptè potuit immigraſſe in νεφρὸν, hoc eſt *renem*. Et ſanè ea lectio magis arridet; nam *inſpector* & *preſes* ignis terreni eſt Mithra ſeu Sol, qui eum conſervat & fovet, uti putarunt veteres maximè Perſæ. Quos inde nil mirum ejuſdem ignis cultum retuliſſe ad ſuum præſidem & conſervatorem, Solem videlicet ſeu Mithram, ut obſervabam capite ſecundo.

Polluiſſe hæc profana myſteria ſacerdotum ſanguine per tormenta & cruciatus non ſatis fuit, niſi & victimarum humanarum crudeli & immani ſacrificio contaminarentur. Homines enim mactatos Mithræ innuit Porphyrius de abſtinentia lib. 2. cap. 56. ubi ex Pallante, qui collegit Mithræ myſteria, narrat, Hadrianum Imp. propè omnes *humanę hoſtię mactationes ſuſtuliſſe*. Nonnullis placuit cruentum morem inſtauraſſe Commodum, qui teſte Lampridio in ejus vitâ cap. 9. *Sacra Mithriaca homicidio vero polluit.* At cùm hiſtoricus ſubdat, *cùm illic aliquid ad ſpeciem timoris vel dici vel fingi ſoleat*, quo videtur reſpexiſſe, ad metum & fictum pavorem, qui militi Mithræ initiando, interpoſito gladio, injiciebatur ex Tertulliano, ideo magis eſt ut credamus, Commodum vano timore in verum traducto, ipſum initiandum gladio tranſverberaſſe. Non obſcura tamen alia patrati humanæ hoſtiæ ſacrificii teſtimonia extant.

tant. Refert Socrates hiſtoriæ Eccl. lib.3. cap.2. verſionis Valeſianæ, locum fuiſſe Alexandriæ jam inde à priſcis temporibus vacuum & neglectum, in quo Gentiles Mithræ myſteria peragentes immolare homines conſueverant. Eum dùm repurgare vellent Chriſtiani, adytus repertus eſt ſeu ſpecus immenſæ altitudinis (hunc *Mithrium* vocaſſe Alexandrinos memorat Sozomenus lib.5. cap.16.) in quo myſteria Gentilium erant recondita, ſcilicet complures hominum calvariæ, juvenum pariter ac ſeniorum, qui olim mactati dicebantur. Ea circumlata ſunt per Urbem, ob idque à Paganis ingens orta ſeditio, quam narrare pergit hiſtoricus; qui denuò lib.5. cap.16. cruenta Mithræ ſacra publicè ſpectanda fuiſſe propoſita repetit. Ex priori loco Socratis diſces, homines in Mithræ ſacris mactatos fuiſſe, *ut divinatione quæ per extorum inſpectionem fit, uterentur Gentiles, & magica ſacrificia ad animas incantandos peragerent.* Sanè raro exemplo tam immania ſacrificia Soli, miti Deo & benigno, imputata ſunt, & divinatio, cui ipſe præerat, ita per ſcelus tam grande quæſita.

Dum antra ſeu ſpelæa dicata vidimus Mithræ, diſquirendum eſt, an Lucos quoque ſacros habuerit; cùm nobilis inſcriptio lapidis Divionenſis id primore adſpectu ſuadeat. Eam ex archetypo deſcripſit Andreas Taurellus, & Fortunio Liceto communicavit, ab eo explicationem quærens. Celebris tunc Philologus prolixè votis annuit epiſt.25. inter ejus reſponſa ad quæſita per epiſtolam pag.185. to.1. Epitaphium Græco idiomate & literis exaratum eſt. Nos interpretationem Latinam Taurelli hic producimus. IN MITHRAE LUCO *tumulus hic corpus tegit Chyndonactis ſacerdotum Principis. Impie abſtine: Dii liberatores cineribus favent.* Non parum negotii faceſſivit Liceto explicatio hujus lapidis. Poſtquam enim rejecit Taurelli ſententiam, qui, quòd in marmore ſcribatur Μίθρης inflexione femineâ, putaverat Mithrem Solem ſeu Apollinem eſſe non virum, ſed femineæ naturæ participem, tres ſubindè procudit in-

ter-

terpretationes. Primæ non immoror, quòd ipſi quoque haud probetur. Mithrem igitur, in cujus luco Chyndonactes princeps ſacerdotum tumulatus fuit, Venerem omninò autumat, fretus in primis teſtimonio Herodoti nobis alibi excuſſo. Cùm autem ſepulcralia attineant ad Venerem, quæ Libitina antiquis vocabatur, idcirco, ait Chyndonactem in luco eidem dicato fuiſſe conditum. At præter quam ſubleſtæ fidei teſtimonium Herodoti eſt, ut jam oſtendimus, conſtat Gallos Deum marem, non feminam putaſſe Mithram. Extat inſcriptio Lugdunenſis apud Gruterum pag. 33. 11. & Nemauſenſis apud Sponium Recherch. d'antiq.diſſ.3. par.71. quæ dicatæ ſunt, *Deo invicto Mithrae*. Qui non alius quam Sol, uti ſatis ſuperque demonſtratum eſt. Nec vox *Mithres* femineâ inflexione quidquam movet; cùm ea ad mares fuerit Græcis traducta, cujuſmodi non unum exemplum dedi, & mox alia proferam. Et Latini eandem femineam terminationem, *Mithra*, uſurpare non ſunt veriti. At lapidi Divionenſi nequaquam Deum Mithram inſcriptum, nec ei dicatum lucum ſepulcralem Chyndonactis arbitror. Nam interdictum fuit religione veterum in loca Deo cuipiam conſecrata cadavera inferri, quòd res ſacræ non tam contactu, ſed vel ſolo eorum aſpectu contaminari putarentur. Quamobrem Flamini Diali non licebat locum, in quo buſtum erat, ingredi, vel mortuum attingere, teſte Agellio lib. 10. cap. 15. Tiberius cum laudaret pro roſtris filium, *fletit in conſpectu*, ait Seneca de conſolat. ad Martiam cap. 15. *poſito corpore, interiecto tantumodò velamento, quod Pontificis* (ipſius Tiberij) *oculos à funere arceret*. Videſis Kirchmannum de funeribus Rom. lib. 2. cap. 21. Quâ de cauſsâ intra Urbem condi cadavera vetitum fuit lege duodecim tabularum, *ne funeſtarentur*, inquit Paullus lib. 1. ſententiar. tit. 21. *ſacra Civitatis*. Qui mos viguit in aliis quoque urbibus, *ne ſanctum Municipiorum jus pollueretur*, ait Diocletianus Imp. in l. mortuorum C. de relig. *ſed incolarum domicilio ſanctitas reliu-*

relinqueretur, ſubdit Theodoſius in l. 6. de ſepulcro viol. Cod. Theod. Quare lucus Divionenſis Mithræ, ſive Deo ſive Deæ, ſacer eſſe non potuit, ubi cadaver Chyndonactis fuerat collocatus.

Tertia Liceti interpretatio monſtrat iter, non ducit ad metam. Mithræ lucum eſſe ait nemus peculiare deſtinatum ſepulcris ſacerdotum Druidarum; cùm alii defuncti tumularentur in alio loco. Quippe *Mithra* cognomen erat proprium Sacerdotum primariorum, ſive principis ſacerdotum ex Appulejo lib. 11. Metam. *ipſumque Mithram illum ſuum ſacerdotem præcipuum divino quodam ſtellarum conſortio, ut ajebat, mihi conjunctum, ſacrorum miniſtrum decernit.* Addas etiam eundem propè finem: *complexus Mithram ſacerdotem, & meum jam parentem* &c. Et rurſus, ſi placeat, Archelaum in diſputatione cum Manete non ſemel mihi laudatâ, pag. 97. *Parcus verò quidam Propheta, & Labdacus Mithræ filius arguebat eum* (Terebinthum) *mendacii*; tanquam Mithra hic quoque ſit cognomentum primarii Sacerdotis. Attamen magnopere dubito, num Mithra apud Appulejum ſit cognomen primariorum ſacerdotum; imò potius nomen proprium ſacerdotis illius præcipui, qui eidem Appulejo initia Iſidis tradiderat. Quod Reineſius quoque indicat epiſt. 69. ad Rupertum pag. 655. Equidem video in Ægypto ubi hæc geſta ſunt, aliis etiam, non tantùm primario ſacerdoti, commune fuiſſe ejuſmodi nomen. Quippe auctore Plinio lib. 36. cap. 8. *Mitres* rex fuit Ægyptiorum, qui primus obeliſcos fecit. Nec juvat ſequi Kircherum, qui lib. 1. de origine obeliſc. cap. 4. legit *Meſtres*. Præterea frequenter *Mithræ* nomen occurrit promiſcuè hominibus impoſitum, ut inferius oſtendam. Quod ad locum Archelai attinet, ſuſpecta mihi lectio eſt, & interpretis fides. Nam Epiphanius in hæreſi Manichæorum nu. 3. ait Terebinthum diſputaſſe *cum Æditu is & ſacerdotibus Mithræ, imprimiſque Parco quodam, ac Labdaco prophetis de duobus principiis*. En Labdacus propheta

eſt

eſt ſeu ſacerdos dei *Mithrę*, non filius *Mithrę* hominis. Hæc hauſerat Epiphanius, ſicut & cetera, ex eademmet diſputatione Archelai. Cui ſanè potior fides eſſe debet, quā interpreti Latino, quem plura peccaſſe in ſuâ verſione notavit erudiriſſimus Editor Zacagnius in præfat. pag. 5. & paſſim in notis. Fortaſſis cùm vidiſſet in Græco vocem Μίθρου tranſtulit *Mithra filius*, quòd apud Græcos mos fuerit filium deſignare nomine patris gignendi caſu elato. At potius cum Epiphanio Labdacum dei *Mithrę* prophetam ſeu ſacerdotem dicere debuerat.

Ceterum *Mithra* & *Mithres* nomen quoque fuit hominis nullo ſacerdotio inſigniti. Extat ſaxum apud Gruterum pag. 269. 3. inſcriptum C. Rutilio MITRHAE Centurioni cohortis II. Vigilum. Calpurnius MITHRES viſitur in 3. pag. 1140. Et C. Fyrmius METRAS monumentum ponit Fyrme METRAE filio pag. 685. 1. C. Curtius *Mithres* Libertus Poſtumi memoratur Tullio epiſt. fam. 69. in princ. lib. 13. Apud Diogenem Laërtium *Mithres* eſt procurator Lyſimachi, lib. 2. pag. 58. edit. Græcolat. Londin. 1664. & ſub initium lib. 10. eodemque libro pag. 273. Epicurus inſcribit librum ſententiarum ad *Mithrem*; idemque nomen invenies apud Plutarchum contra Colotem propè fin. Itaque, meâ quidem ſententiâ, locus in quo tumulatum fuit cadaver Chyndonactis, non lucus Mithræ deo ſacer erat, nec nemus peculiare, quod appellationem à cognomine ſacerdotii primarii traxerit; ſed vel lucus, vel ager hominis cujuſdam qui *Mithres* vocabatur. Nam vox ὀργὰς, quæ legitur in epitaphio, apud Lexicographos non tam locum Deo ſacrum, ſed etiam eum quem colere nefas eſt, ut luci & campi inculti, imò & agrum & vineam deſignat. Quamobrem Μίθρης ἐν ὀργάδι. commodè reddi poteſt, *in agro Mithres*, hominis ſcilicet qui ejus olim dominus fuerat, & fortaſſe ſacerdotibus Druidarum ad ſepulturam donaverat, unde nomen manſit. Et ager ille, ſeu etiam velis lucus, illatione cadaverum religioſus effectus & incul-

tus, ὀργὰς dici potuit etiam magis propriâ vocabuli ſignificatione. Ergò inſcriptio Divionenſis ita intelligenda eſt, ut Chyndonactem ſepultum præferat in agro, qui fuerat *Mithres* viri cujuſpiam, non deo ſive deæ ſacro. Quâ loquendi formâ Suetonius ait, Caligulæ cadaver *in hortos Lamianos* aſportatum, & tumultuario rogo ſemiambuſtum, levi ceſpite obrutum fuiſſe, in vitâ cap. ult. & reliquiæ Hadriani *in hortis Domitiæ* collocatæ ſunt apud Capitolinum in Antonino Pio cap. 5. Corvuſque à populo Romano celebri pompâ æquè ac inſanâ elatus, *in campo Rediculæ* concrematus, eſt auctore Plinio lib. 10. cap. 43.

CA-

CAPUT. VI.

Natalis Invicti *in veteri Kalendario malè à Bucherio & Lambecio explicatus. Is Mithræ ſeu Solis eſt; cui eo die Circenſes dicati. Mithræ Feſtum aliis gentibus ſollemne. Quid feriæ natalitiæ Ori. Annus apud Aegyptios. Cur natalis Mithræ die 25. Decembris, qui Chriſti Domini Nativitati ſacer eſt, à Paganis celebratus? In id diſſertatio inedita Hieronymi Aleandri producitur. Sol poſt hibernum ſolſtitium antiquis renaſci creditus, unde &* Sol novus *dictus. Quæ eſt vera cauſſa natalis Mithræ. Nativitas Dominica non fuit à Chriſtianis in diem natalis Mithræ translata, ſed ſemper in Eccleſiâ Romanâ acta eſt die 25. Decembris, unde refellitur opinio P.Harduini. Locus S.Lucæ de vigiliis Paſtorum noctè Natalis Domini expoſitus. Quæ prima pluvia apud Hebreos, & quænam pecora deſerti. Hinc duo textus Talmudici explicantur.*

RELIGIO Mithræ adeo Romanorum animos invaſerat, ut etiam dies ejus natalis, feſto ſollemni inſtituto, faſtis publicis fuerit conſignatus. In Kalendario ſub æuum Conſtantini condito hæc adnotantur; VIII KAL. IAN. N. INVICTI. CM. XXIV. Ægidius Bucherius de doctrinâ temp. pag. 288. optimè ſiglam N. *natalis* interpretatus eſt; at minus rectè *Invicti* nomen ad Conſtantium detorſit, putans eo die natalem ejuſdem Imperatoris fuiſſe celebratum. Eòdem lapſus eſt Lambecius in notis ad ipſum Kalendarium pag.300.to.4. Bibliothecæ Cæſareæ. Viri eruditi has notas ita explicant: *Octavo Kalendas Januarias Natalis Invicti, Circenſes, Miſſus XXIV. Invictus* eſt *Mithra* tot jam argumentis aſſertus. Circenſes ludos eo tempore in ejus honorem actos fuiſſe, docet Julianus Imp. orat.4. pag. 292. *Itaque ſtatim exacto ultimo menſe, qui Saturno dica-*

tus eſt, ante initium anni magnificentiſſimos ludos in honorem Solis committimus, quos INVICTO *Soli nuncupamus*. Quomodò exactè in hanc diem VIII. Kal. Jan. incidant hi ludi, egregiè explicat Petavius ad hunc locum Juliani. Dixerat hic ipſe Imperator paullò ſuperius pag.290. ſe *recentiora* proferre cum *Mithrę* cultum & *agones in honorem Solis* memoraret. Fortaſſis reſpexit ad tempora Aureliani Imp. qui teſte Euſebio in Chron. ad annum 175. agonem Solis primus inſtituit. Porrò hi ludi ſeu agones agebantur ſollemniori pompâ & celebritate, quod indicat nota appoſita in Kalendario: MISSVS XXIV. In Circo emittebantur ad ludos quadrigæ equorum, quarum quæ prior in ſeptimo curriculo metam circumflexiſſet, palmam adipiſcebatur. Hinc editi equorum tot *miſſus* dicebantur. Et quidem uno die viginti quatuor exhiberi, ſollemne & legitimum erat. Quo numero *miſſuum* celebriori conſtabant Circenſes *Natali Invicti* dicati. Eadem ſollemnitate natales quoque Imperatorum celebrari conſueverant. Cajus Caligula arrepto Imperio varia ſpectacula edidit. Inter quæ, ait Dio lib.59. pag.644. & *equi certaverunt duabus vicibus, priore vicies, poſteriore vicies quater*. Statimque reddit rationem ſecundi hujus numeri miſſuum, *natalis enim erat Caji*. Paſſim in eodem Kalendario ad Natales Cæſarum id genus Circenſium adnotatur. Ceterum proſcriptâ Gentilitatis ſuperſtitione, Circenſes quibus *natalis* Solis ſeu *Mithræ* colebatur, in adulationem Principum Chriſtianorum ſunt traducti. Teſtis eſt Corippus Poeta Chriſtianus de laudibus Juſtini lib. 1. ubi poſt verſus inferius recitandos, quibus *novo Soli* ſpectacula ab antiquis ſancita dixerat, hæc ſubdit:

Hunc veterum primi ritum non rite colentes,
Eſſe Deum Solem rectâ non mente putantes,
Sed factor Solis poſtquam ſub Sole videri
Se voluit, formamque Deus de Virgine ſumpſit.
Humani generis, tunc munere Solis adempto

Prin-

Principibus delatus honor, mundusque Latinis
Et jocunda novę Circenſia gaudia Romę.

Apud alias quoque gentes Mithræ ſollemnia ſtatis diebus colebantur. Athenæus lib. 10. cap. 10. ex Cteſia & Duride narrat, eo die tantummodò, quo Perſæ *Mithra ſacra* facerent, licuiſſe Regi uſque ad ebrietatem bibere. Ludis equorum exhibitis hæc ſacra fuiſſe acta coniicit Caſaubonus in animadu. ad eundem lib.5.c.5.cùm in aliũ uſum veriſimile non ſit adhibita fuiſſe viginti millia equorum, quæ mitti ſolita refert Strabo lib. 11. ad Regem Perſarum ſub illud tempus *quo feſtum Mithræ celebrabatur*. Ita enim eum locum Srabonis ipſe interpretatur, ſecus ac Xilander qui *è Mithriacinis* vertit. Equos ſanè ſacros fuiſſe Soli apud Perſas tradit Juſtinus lib.1.cap.10. & Xenophon Cyropæd.cap.8. Unde & ejuſmodi mos fortaſſe, cum ceteris Mithræ ritibus, fluxit ad Romanos, qui, ut diximus, equorum ludis ejus ſollemnia peragebant. Neſcio an dies ille apud Perſas perinde quoque fuerit natalis Mithræ. At utique Ægyptios hunc coluiſſe, non videtur ambigendum. Plutarchus de Iſide & Oſir. pag.372. refert, eos ultimâ die menſis Epiphi,Sole & Luna *in eadem lineâ coeuntibus,ferias* egiſſe *natalitias oculorum Ori*. Subditque, *oculos Ori Solem & Lunam* cenſuiſſe. Ægyptii poſt victoriam Auguſti, ut id honoris in eum conferrent, initium menſis Thoth, à quo annum exordiebantur, in diem 29. Auguſti fixerunt. Inde *Epiphi* apud ipſos (uti apparet in diagrammate apud Eminentiſs.Noriſium de Epochis Syromaced. diſſert.5.cap.2.) deſinebat in diem 25.Julii, quo *feriæ* illæ *natalitiæ* Solis celebrabantur. Secus eſſet, ſi tempora ante hanc Epocham acceptam, quibus annos vagos uſurpabant, ſpectaremus. Nam vel ob intercalationem quinque dierum in anno ſolari,quòd menſes omnes triginta dierum facerent, ſeu quia Thoth annum quidem ducebat, ſed in novilunio ab ortu Caniculæ, quilibet menſis ſedem mutabat, & proinde dies certus huic ſollemnitati conſtitui non poſſet. Fortaſſe

Plu-

Plutarchus, qui poſt novam Epocham ſcribebat, de annis fixis intellexit. At nodus alius emergit. Si feriæ natalitiæ Solis in novilunio agebantur, nimirum Sole & Lunâ in eadem lineâ coeuntibus, non video quî fieri poſſit ut Plutarchus de annis fixis intelligat, & ſtatâ die ultimâ menſis Epiphi ejuſmodi feriæ inciderent; cùm certum ſit in anno ſolari, quo utebantur Aegyptii, Sizygias Lunæ ſingulis annis antevertiſſe. Niſi dicamus, indictas fuiſſe ferias in neomeniâ, quę proxima eſſet diei ultimo menſis Epiphi. Vel cùm ferię in plures dies protraherentur ſatis habuiſſe Sacerdotes, ſi poſtremus Epiphi unum aliquem eorum perſtrinxiſſet. Hęc ſcripſeram, cùm animadverti, Joſephum Scaligerum lib.4.de emend.temp.pag.237. editionis *1629.* lapſum hunc graviſſimum Plutarchi jam adnotaſſe, quòd nimirum menſes fixos Aegyptiis ab ultimâ antiquitate attribuat, & deinde hoc loco, & alio quem refert, lunares faciat.

Porrò NATALIS INVICTI Mithrę ſeu Solis uberiorem nobis diſſerendi ſegetem ſuppeditat. Quęrendum enim eſt, cur die VIII.Kal.Januar. ſeu XXV.Decembris,in quem Natalis pariter Chriſti Domini incidit, à Paganis fuerit conſtitutus. Inter ſcripta Hieronymi Aleandri, quę non ſemel laudavi, extat brevis diſſertatio in hunc diem Kalendarii veteris,ubi explicato nomine *Invicti*, hęc quoque quęſtio eleganter agitatur. Integram enim commentationem in illud Kalendarium ſcripſerat, teſtantibus viris doctis, qui eo dum viveret familiariter utebantur. Gaſſendus in vitâ Peireskii ſępius commemorat, Aleandrum in eâ adornandâ laborare. Pignorius in tab. Iſiacâ pag.*16.* propediem prodituram ſpondet. At Leo Allatius tanquam de opere jam perfecto loquitur,illudque inter alia ejus monumenta poſt obitum relicta enumerat, in libello cui titulus, *Apes Vrbanæ* pag. 124. Neque alteri id perſpectius eſſe potuit quam Allatio, qui nobiliſſimæ Bibliothecæ Barberinæ, in quâ Aleandri fœtus inediti fuerant reconditi,cu-

ram

ram agebat. In hac quidem plura ejus ſcripta authographa adhuc ſervantur; quæ cum Eminentiſsimus Card. Franciſcus, cui inter ampliſſimas virtutes literarum patrocinium in cenſu Majorum eſt, non tam luſtrare, ſed etiam exſcribere permiſiſſet, nuſquam Commentarium illud reperire licuit. Tantùm in unum volumen conjecta viſuntur plurima veterum ſcriptorum loca & teſtimonia, veluti in adverſariis deſcripta, ex quibus opus ſuum concinnaſſe virum eruditum facile intelligas. Quare illud periiſſe, vel alicubi inter tineas jacere dolemus. Ne verò cetera ſcripta idem fatum maneat, ea undique collecta editioni parat Juſtus Fontaninus, Scriptoribus Forojulienſibus, de quibus eruditum opus & multi laboris in Patriæ communis ornamentum jam molitur, auctoritatem facturus, Aleandro veluti in exemplum famæ præmiſſo. In eo igitur volumine adverſariorum memorata elucubratio in hunc diem Kalendarii integra & abſoluta ſupereſt. Quam, veluti ex pretioſæ ſupellectilis naufragio ſervatam purpuræ laciniam, ſi hic attexuero, jure aliquo meo id videbor feciſſe; ut quoniam eadem mihi cum Aleandro provincia Forojulienſis patria eſt, ſit etiam quędam inter ingenii fœtus communio.

» *VIII. Kal. Jan. N. Invicti*. Jovis Invicti templum » Romæ fuiſſe conſtat. Herculem quoque hoc cognomento » ſæpiſſime inſignitum reperi; ſed & Martem reliquoſ- » que Deos. Verùm natalem hunc diem non alium eſſe » quam Mithrę Perſarum Dei autumo, quo die Romæ de- » dicatum ei fuerit templum, ſeu potius ſpelæum, etenim » antra loco templorum huic Deo ſtatuebantur. Jam du- » dum enim ejus ſacra recepta Romę fuerant, cùm de » Commodo Imperatore referat Lampridius, ſacra Mi- » thriaca homicidio vero polluiſſe. Sed & ante Commo- » dum privata ſaltem veneratione Romæ cultum fuiſſe, in- » dicant plura vetera monumenta, quibus ſigna araſque » & ſpelæa fuiſſę illi dicata demonſtratur. Porrò ſimplici

» ap-

„ appellatione INVICTI Mithram intelligi, alibi docuimus, Commodiani carmina quædam explicantes. Id etiam elicitur ex antiquæ inſcriptionis fragmento.

M.D.M. IDEÆ ET ATTIDI MINOTAVRANO
NOBILIS. IN. CAVSSIS. FORMA. CELSVSQVE...
HIC. PATER. INVICTI. MISTICA. VICTOR HABET
SERMO. DVOS. . . . . RESERVAT
ET .. VENERANDA. MOVET. CYBELES. TI....
AVGENTVR. MERITIS. SYMBOLA. TAVROBOLI.
RVF. CEIONI. CAES. SABINI. F. V. C.
PR. PATER. SACRORVM. INVICTI
MITRAE. TAVROBOLINVS.

„ nam qui *Invictus* ſimpliciter fuerat appellatus, *Invictus Mithra* poſtmodum dicitur. Augeſcenti Chriſtianę Religioni multis machinamentis ire obviam conatus eſt diabolus, ac cum omnes ferè peregrinas ſuperſtitiones Romam invexiſſet, Mithrę cultu profano incrementum Chriſtiani cultus remorari tentavit, Deum hunc Perſarum fictitium vafro quodam fuco Chriſto vero Deo opponens. Itaque quòd de Chriſto dictum eſſet, vicit Leo de tribu Juda, non tantum Invicti nomen Mithrę fuit inditum, ſed Leonina quoque facie efformari ſolitum tradit Luctatius Statii interpres ad primum Thebaidos. Mithram quoque eundem cum Sole fuiſſe creditum, teſtantur Strabo, Heſychius, Suidas, aliique: nimirum quia Chriſtus Sol Juſtitię appellaretur, ſeque ipſe lucem mundi dixerit. Ignem ſe in terras attuliſſe Chriſtus docebat, ideoque ſacra Mithriaca ad ignis transferebant poteſtatem, ut conſtat ex Julio Firmico. Quid quod ejus myſtę dicebatur milites? annon quia Chriſti martyres hoc nomine inſigniri conſueverant? nam martyrii quodammodo mimum agere (ut loquitur Tertullianus) videbantur, dum coronâ quâ in martyriis donabantur è capite in humerum rejectâ, ſuam coronam Mithram eſſę

„ teſtabantur, ut idem auctor eſt lib. de corona mil. Lavationes etiam in iiſdem myſteriis adhibebantur; nimirum eodem Tertulliano conquerente in lib. de Baptiſm. ut Baptiſmi adumbraretur Sacramentum. Euchariſtiæ quoque imaginem ingerere voluerunt, dum panem & poculum in iiſdem Mithræ initiis ponerent, ut conſideravit Juſtinus martyr Apolog. 2. pro Chriſtianis. Ex petrâ verò prodiiſſe Mithram prædicabant, ut imitarentur, quod de Chriſto dictum fuit, petram eſſe ex monte exciſam, ſive lapidem in fundamentis locatum; quemadmodum & idem Juſtinus in Dialogo cum Tryphone Judæo, & Julius Firmicus de error. prophan. relig. aſſerunt. Addit etiam eodem in libro Juſtinus, ideo in ſpelæo Mithriaca initia peragi ſolita, ut ad Bethleemiticum antrum alluderetur, ubi conſtat natum Chriſtum fuiſſe. Ut vero fabulam hanc omnibus abſolutam partibus egregie pravus dæmon clauderet, palam eſt ex Kalendario noſtro Natalem Mithræ hac die VIII. Kal. inſtitutum, qua die Chriſti Natalem veri Dei, verè Invicti quotannis ſolemniter celebramus.

Ita Aleander doctè & ingenioſè ſententiam ſuam de Mithræ natali à Paganis in diem Nativitatis Christi conſtituto proſequitur. Profectò tot exempla, Sanctorum Patrum ſuffragio munita, in hoc quoque redemptionis noſtræ Sacramentum nefariâ imitatione diabolum invaſiſſe ſuadere poſſunt. Qui quia noverat, ut de futurâ per ſanguinem redemptione ajebat S. Auguſtinus loco ſuperius recitato, Chriſtum Solem, Ignem, Leonemque appellatum iri, Mithram eadem ſymbola induere, etiam ante ipſius adventum, juſſit, & ſubinde potuit quoque diem ejus natalem occupaſſe. At nihilominus aliò pergere fas mihi ſit, & alienis conjecturis dimiſſis, ex re ipſâ promere cauſam cur Gentiles Solis ſeu Mithræ natalem die XXV. Decembris ſollemnem agerent. Quod nunc expono. Sol integro Zodiaci circulo per anni tempeſtates emenſo, cùm ad extrema hiberni

tropici delapſus eſt, tunc quaſi ab imo & profundo loco emergens, ad ſuperiora revertitur, novumque curſum inchoando quodammodo renaſci videtur. Julianus Imp. de hac ipsâ die ſollemnitatis Mithrę differens, non aliam rationem indicavit. *Tunc enim*, inquit orat. 4. prope finem, *rex Sol extremo meridiano limite derelicto, rurſus ad nos revertitur, & ad Capricornum, tanquam ad metas, curſum reflectens ab Auſtro ad Septentriones progreditur, ut annua commoda nobis impertiat*. Nam Solem anni curriculum permeantem veluti per ætatum vices tranſire fingebant antiqui, & ita cùm ad ejus finem perveniſſet, tanquam completo vitæ ſpatio, ad ſenectutem delapſum eſſe dicebant. Ita eum ad Deorum conſiſtorium accedentem deſcribit Capella lib. 1. de nupt. Philolog. pag. 20. *Facie autem mox ut ingreſſus eſt, pueri renidentis, in inceſſu medio juvenis anheli, in fine ſenis apparebat* OCCIDVI. Itaque occiduus Sol in extremâ ſenectute, dùm novum curſum inſtaurat, quaſi in novam vitam prodeat, nil mirum quod denuò *naſci* crederetur, dieſque is ejus *natalis* appellaretur. Nam verè tunc *paruus & infans videtur, qualem Ægyptii proferunt ex adyto*, ait Macrobius lib. 1. Sat. cap. 18. qui luculentius ita rem noſtram attingit cap. 21. *Cum*, inquit, *ad minimum diei Sol pervenit ſpatium, quod veteres appellavere brumale ſolſtitium, brumam à brevitate dierum cognominantes. Ex quibus latebris vel anguſtiis rurſus emergens, ad æſtivum hemiſphærium tanquam* ENASCENS *in augmenta porrigitur*. Cum igitur bruma ſeu Solſtitium contingeret ipſo die VIII. Kal. Januarias, ſeu XXV. Decembris, ex ordinatione Julii Cæſaris, licet octo ante diebus præcederet (nam antiqui cardines temporum in octavis ſignorum partibus fieri arbitrabantur, uti obſervat Petavius loco ſuperius notato, & de doctr. temp. lib. 4. cap. 27.) ideo die illo Solem veluti natum putantes, NATALEM ejus colebant, ludiſque inſtitutis ſollemniter celebrabant. Hinc hac ipsâ de cauſsâ SOLEM NOVVM eum diem Solſtitialem, ſeù XXV. Dec. eſſe dicebant,

bant,veluti tunc Sol innovatus & recens natus eſſet. Auctores laudo, Cenſorinum de die natali c.21.in fin. ubi annum incipere ait *à NOVO SOLE, ideſt à brumâ, aliis ab æſtivo Solſtitio &c.* & Servium qui lib.7. Æneid. ad verſ.720. *Vel cum Sole novo*, hæc ſcribit: *licet Poëta intelligat de primâ æſtatis parte, proprie tamen* SOL NOVVS *eſt octavo Kal. Januarias*. At Corippus, quem ſupra retuli, non tam *Solem novum* digito oſtendit, ſed etiam ipſos Circenſes in noſtro Kalendario in hunc diem conſignatos. Ita enim canit:

> SOLIS *honore* NOVI *grati ſpectacula Circi*
> *Antiqui ſanxere patres, qui quattuor eſſe*
> *Solis equi &c.*

S.Ambroſius initio ſermonis 10. de Nativitate Domini,vel quiſquis ejus auctor ſit, nam Monachi Benedictini falsò ei adſcribi cenſent, ideoque ad calcem ſecundi tomi rejecerunt,ubi eſt ſextus: *Bene quodammodo*, inquit, *ſanctum hunc diem natalis Domini* SOLEM NOVVM *vulgus appellat,& tantâ ſui auctoritate confirmat, ut Judæi etiam atque Gentiles in hanc vocem conſentiant. Quod libenter amplectendum nobis eſt, quia Oriente Salvatore non ſolum humani generis ſalus, ſed etiam* SOLIS *ipſius claritas* INNOVATVR. Gentiles ſcilicet in hanc vocem conſentiebant, non ut myſterium Nativitatis Christi imitarentur, ſed quia tunc *Sol innovari* & quodammodo renaſci videretur; ideoque ſuperinductâ ſuperſtitione, natalem ejus ſollemni Circenſium pompâ celebrabant. Hinc etiam Leo Magnus apud Chriſtianos ſui ævi ex Gentilium more traductam appellationem perſtringit, nomen *natalis Solis* expreſſe deſignans, ſermone 2.de Nativit.Dom. cap.5. *Illudens ſimplicioribus animis de quorundam perſuaſione peſtiferâ, quibus hæc dies ſollemnitatis noſtræ, non tam de Nativitate Chriſti, quam de* NOVI, *ut dicunt*, SOLIS ORTU *honorabilis videatur*. Et ſubinde originem inſani cultus monſtrat: *trahuntur enim adhuc ſtultiſſimis gentilitatis erroribus*. Eodem

reſpexit auctor homiliæ in S.Lucam de Nativit. Joannis Bapt.quam licet docti abjudicent Joanni Chryſoſtomo, attamen antiquiſſimam eſſe patet, & fatetur Cave de ſcriptor. Eccleſiaſt.pag.186. Ejus hæc ſunt verba tom.2.oper.Chryſoſt. edit.Ven.Latinæ 1583. pag.432. nam in Græcis non extat: *Sed &* INVICTI NATALEM *appellant. Quis utique tam invictus, niſi Dominus noſter? qui mortem ſubactam devicit. Vel quod dicant* SOLIS *eſſe* NATALEM: *ipſe eſt Sol juſtitiæ, de quo Malachias Propheta dixit* (cap.4.) *orietur vobis timentibus nomen ipſius Sol juſtitiæ, & ſanitas eſt in pennis ejus.* Quo illuſtri teſtimonio non tam iterum diſcimus, *natalem Solis* hac die creditum Paganis; ſed etiam *Invictum* eadem die notatum in Kalendario non alium eſſe quam *Solem*. Quòd igitur viii. Kal. Januar. ſeu xxv. Decembris *Sol novus* eſſet, & quodammodo *naſci* antiquis diceretur, idcirco NATALIS INVICTI qui Sol ipſe eſt & Mithra, eo die ſollemni nuncupatione colebatur. Nec alia cauſsa quærenda eſt.

Attamen P. Harduinus in Antirrhetico de Nummis antiq. pag. 65. in aliam ſententiam abiit, quam ut adſtrueret, ipſum diem Natalis Chriſti Domini, perpetuâ Eccleſiæ traditione ſancitum, de loco ſuo dejicere adgreſſus eſt. Cùm enim, inquit, à primis temporibus Chriſtianos lateret dies, quo natus eſt Chriſtus, ſapienter fuit inſtitutum die xxv. Decembris, eo nimirum conſilio, ut quoniam dies ille ab ethnicis natali Solis dedicabatur, religione mutatâ JESV CHRISTI noſtri natali tribueretur. Præmonverat natalem Chriſti verius Septembri menſe incidiſſe, cùm in eum non in Decembrem conveniant Paſtorum vigiliæ ſuper gregem ſuum, quas Lucas commemorat. Et quidem ante æuum D. Chryſoſtomi in obſcuro fuiſſe natalem Domini, & tunc ſolum morem celebrandi diem 25. Dec. tranſiiſſe ad Orientales, ipſo teſte Chryſoſtomo homilia 31. Tom. 4. de natali Chriſti. Profert ſubinde verba noſtri Kalendarii; quæ rectè ait intelligenda eſſe de natali Invicti Mithræ So-

Solis & demum concludit: in eum ergo diem natalis Chriſti Romæ primùm translatus eſt: ut dum Gentiles profano ritui vacarent, ſacris ſuis Chriſtiani libere operam darent. Profectò P. Harduinus in oppoſitum prorſus ab Aleandro diſceſſit. Hic Mithram in diem natalem Chriſti invaſiſſe arbitratus eſt: ille Chriſtum cum Mithrâ ſollemnitatis conſortium iniiſſe autumat. Vtrique ſatis eſſent quæ in explicandâ verâ cauſſâ natalis Mithræ congeſſimus. At quoniam Harduinus per inania & falſa ad Mithram pergit, iis refellendis operam aliquam proferre cogor.

Sanè non una fuit antiquitus de vero Dominici Natalis die in eccleſiâ Orientali ſententia. In Ægypto celebriori ſuffragio ſextus dies Janvarii, quo Epiphania celebrabatur, ſollemniis quoque Nativitatis dicatus fuit, ut inter alios teſtatur Epiphanius hæreſi 51. num. 24. Quidam apud Clementem Alexandrinum lib. 1. ſtrom. eligebant 24. vel 25. Pharmuthi, hoc eſt 19. ſeu 20. Aprilis; ipſeque Clemens omninò favebat Novembri. At pleriſque ex nuperis Sectariis, cum quibus ire Harduinum doleo, Septembrem præferunt, ut Calviſius cap. 48. Iſagoges, Scaliger in notis poſt opus de emendat. temp. pag. ult. quamvis poſteà ineuntem Octobrem adoptaverit in Canone Iſagog. pag. 301. & alii. Singulas opiniones ad criterium non revocabo, quod jam viri docti præſtiterunt. Id tamen conabor evincere, perpetuo more & ab Apoſtolis tradito, in Eccleſiâ Romanâ natalem Chriſti Decembri fuiſſe celebratum, & nonnulla in Harduinum pro Septembri pugnantem reponam; ut conſtet, falſum eſſe, apud eandem Romanam Eccleſiam diem Domini natalem *obſcurum & incertum* fuiſſe, & ideo ad xxv. Decembris conjectum, quòd ethnici eodem die natalem Mithræ colerent.

Et primùm eruditus auctor, pro ſuâ quâ pollet in antiquitate perquirendâ, ut tot edita ab eo ſcripta teſtantur, peritiâ, hoc nos docere debuerat, fuiſſe aliquandò Romæ extrà Decembrem celebrata Nativitatis Domini ſollemnia,

nia, diemque & menſem prodere; tunc enim grandi aliquâ cauſsâ mutatam religionem fateremur, & fortaſſe hac eadem quam ipſe commentus eſt. Sed nuſquam, aut ego fallor, veterum aliquis eſt, qui id mandaverit ſcriptis: & ſi quando Latini Patres Nativitatis Christi meminerunt, ſemper eam in Decembrem conferunt. S.Auguſtinus in Pſalm.132. & de Trinit. lib.4. cap.5. *à majoribus traditum* teſtatur, Chriſtum fuiſſe natum VIII. Kal. Januar. Quam phraſim cùm uſurpat S.Pater tempora Apoſtolica reſpicit, ut videre eſt in epiſt.118. ad Januarium. Evodius in cathedrâ Antiochenâ S.Petri ſucceſſor peperiſſe Virginem ait vigeſimâ quintâ die menſis Decembris, teſte Nicephoro qui ejus ſermonem inſcriptum *Lumen* recitat lib.2. hiſt. cap.3. Prætereo antiquiſſimum Auctorem, quiſquis ille fuerit, Conſtitutionum Apoſtolic.lib.5. cap.13. Ambroſium ſer.8. 10.& 12. Prudentium hymno 11. Cathemer. pluresque alios, ut uni Chryſoſtomo, quo utitur ſeu abutitur Harduinus, cauſſam penè dixerim religionis aſſertam referam. Ante ævum Chryſoſtomi ſanè in obſcuro erat apud Orientales verus dies natalis Chriſti. In prolato enim ſermone 31. qui in editione Pariſienſi Frontonis Ducæi an.1636. qua utor, eſt tomo 5. pag.417. ſatis indicat S.Doctor nondum decimum annum fluxiſſe, ex quo ipſe dies iis regionibus innotuerat. At ſi de Occidentali ipſaque Romanâ Eccleſiâ, de quâ quæſtio vertitur, loquamur, non alium locupletiorem, quam ipſum Chryſoſtomum teſtem quærimus. Quippe in eodem ſermone dùm morem à Romana Eccleſiâ in ſuam Antiochenam traductum tuetur, hunc diem natalis Dominici *cognitum* fuiſſe, ait, *ab* EXORDIO *iis qui in Occidente habitant*, & paullò poſt: *jam inde à* PRIMORDIO *ab ipsâ Thraciâ Gades uſque incolentibus* MANIFESTUS *& celebris fuit*. Videat Harduinus qui *à primis temporibus* in Romanâ Eccleſiâ *latuiſſe* verum diem natalis Chriſti dixerat, Pergit Chryſoſtomus demonſtrare, ex monumentis de cenſu hunc diem fuiſſe deprehenſum, & vetu-

ſtam

ſtam traditionem hucuſque ab ineunte Eccleſiâ promanaſſe: *Ex his*, inquit *liquet*, *primæ deſcriptionis tempore natum eſſe. Et cui veteres hiſtoriarum codices, qui Romæ publicè adſervantur*, *lectitare libeat*, *perfacile etiam tempus hujus deſcriptionis accurate diſcere poterit*. *Ceterum quid hoc ad nos, dicat aliquis*, *qui illic neque ſumus neque fuimus unquam*? *Auſculta neque diffidas, ſi ab illis qui exactam hujus rei cognitionem habent, quique illam Urbem inhabitant*, *hunc diem accepimus*. *Nam illi ipſi qui illic commorantur, multò ante ex* ANTIQUA TRADITIONE *ipſum celebrantes, ad nos uſque illius notitiam nunc tranſmiſerunt*. De cenſu ſeu deſcriptione, cujus hìc meminit Chryſoſtomus, frigida eſt obſervatio Calviſii loco quem præmiſimus. Nimirum non convenire hiemale tempus ad eum cenſum agendum, ne patres familias cum uxoribus & liberis ad locum deſtinatum longinquis itineribus proficiſci cogerentur. Scilicet publicæ utilitati & Cæſaris præſcripto præferenda erant privata Judæorum commoda. At quam grandis hæc erat viæ moleſtia, cœlo iis regionibus etiam hjemis tempore placidiſſimo? vel quæ longa peregrinatio, dùm *ſinguli profiterentur in ſuam Civitatem*, ut textus Evangelii loquitur, ad quam certum eſt brevi itinere opus fuiſſe, urbibus in Judæâ non admodum inter ſe diſſitis? Portò Codices cenſus ſeu deſcriptionis, ex quibus ait Chryſoſtomus exſcriptum fuiſſe verum diem natalem Dominicum, Romæ extitiſſe, teſtatur Juſtinus antiquiſſimus ſcriptor ſub Antonino Pio, qui rem certò ſcire poterat, nec ſi falſa fuiſſet, auſus eſſet proferre in Apologiâ quam eidem Imperatori obtulit. In ſecundâ enim, pag.75.loquens de Chriſto in Bethlehem nato, *quemadmodum*, inquit, *& ex deſcriptionibus cenſus acti*, *quæ ſub Quirino primo veſtro in Judæa procuratore ſunt confectæ*, *intelligere poteſtis*. Et Tertullianus paullò Juſtini ævo inferior lib.4. contrà Marcionem cap.7. de hoc cenſu Auguſti verba faciens, *quem*, ait, *teſtem fideliſſimum Dominicæ Nativitatis Romana Archiva cuſtodiunt*. Ab

hiſce

hiſce igitur fideliſſimis teſtibus Romana Eccleſia verum diem Natalis Chriſti, ut dixerat Chryſoſtomus, didicit.

Non moror Joannem Nicænum, qui in epiſt. ad Zachariam Catholicum Armeniorum vulgatâ à Combefiſio Tom. 2. Auctarii SS. Patrum pag. 310. refert Julium Romanum Pontificem ex libris Judæorum cognoviſſe Chriſti natalem in diem xxv. Dec. incidiſſe, atque *ex eo tempore*, inquit, *cœpit Romana Eccleſia lætis gaudiis celebrare natalem Salvatoris diem* 25. *Dec. tradiditque celebrandum univerſis Eccleſiis*. Certe falſa eſt hæc narratio, eamque convulſam proſternit grande Chryſoſthomi teſtimonium, quo ab *exordio* Eccleſiæ viguiſſe Romæ hunc morem didicimus. Et aliunde quoque ejus epiſtolæ fides planè ſuſpecta eſt viris doctis, uti animadvertit Cotelerius in notis ad lib. 5. Conſtituit Apoſtol. cap. 13. pag. 234. ubi fragmentum ejus recitat.

At non tantùm Antiochiæ, quo cum ſermonem habuit Chryſoſtomus, perperam nonnullis Conſtantinopoli dictum cenſentibus, tunc temporis celebritas natalitia ad 25. Dec. agebatur, ſed in aliis quoque Orientis Eccleſiis. Cl. Zacagnius in opere olim laudato protulit quatuordecim epiſtolas S. Gregorii Epiſcopi Nyſſeni, quarum prima pag. 354. ſtatim ab initio hæc habet: *Cùm ſuperiores cœli partes curſu ſuo Sol repetens, hiberno tempore, diurni ſpatii menſuram auget, veræ lucis per carnem humano generi affulgentis apparitionem feſtivâ ſollemnitate celebramus*. Et poſt aliqua: *quid eſt quod nocti ad longitudinis ſummũ jam provectæ, nulla cùm fieri poteſt acceſſio, tunc nobis in carne apparet, qui cuncta complectitur &c.* Quibus ſanè verbis nemo eſt, qui non videat Solſtitii hiemalis tempus deſignari: tunc enim tantummodo *nocti ad longitudinis ſummum provectæ nulla fieri poteſt acceſſio*; ac perinde neque ſcrupulum ineſſe poteſt, de Epiphaniâ non de Nativite, diverſo die ipſoque Solſtitiali celebratâ, loqui Gregorium. Nimirum & in aliis Eccleſiis Orientis, ſecus ac in Ægypto, eæ feſtivitates diſcre-

ſcretis diebus agebantur, ut notavit idem vir eruditus in præfat. pag. 40.

Nondum P. Harduinum deſero, qui ut Chriſti Nativitatem de loco moveat, *multò veriùs*, ait, *in Septembrem conveniunt paſtorum vigiliæ ſuper gregem ſuum, quas Evangeliſta Lucas* cap. 2. verſ. 8. *commemorat, quàm in Decembrem, quo ſane per hiemem ea campeſtris ſtabulatio ſub dio non fiebat. Nam Shaabb. fol. 45. 2. & Bezab. fol. 41. 1. Hæc ſunt pecora eremi ea nempe quæ prodeunt paſtum circa tempus paſchatis, & paſcuntur in campis & domum redeunt ad pluviam primam. Nedarim fol. 63. 1. Taanith fol. 6. 1. Quænam eſt pluvia prima? Incipit tertio menſis Marcheshuan. Qui menſis partem habuit cum Octobri noſtro ac Novembri.*

Futilem hanc argumentationem, toties Sectariis recoctam, non alio telo conficiam, quam quod in ipſam pridem intorſerunt nonnulli ex ipſiſmet Heterodoxis. Caſaubonus exercitat. in Baron. 2. num. 14. *non eſſe inveriſimile*, ait, *Paſtores in Judæa, locis maxime meridionalibus, noctu manſiſſe ſub dio, nam & in Angliâ, quæ frigidiſſima eſt regio, ſaltem armenta toto anno in agris pernoctant, neque propter frigus aut pluviam aut ventos tecto unquam ſubeunt.* additque Epiphonema: *Quare vetuſta traditio Eccleſiæ, ad 25. Decembris Nativitatem recolentis, non temerè nobis reiicienda.* Wilhelmus Langius de annis Chriſti part. alterâ lib. 2. cap. 2. ſcribit hoc argumentum Scaligeri (addamus & Harduini) *ne bili quidem eſſe*, ſubditque: *ſane in Daniâ meâ oves totâ bieme in agris degunt, niſi terra ita penitus nive tecta ſit, ut nihil pabuli extrà villas habere poſſint. At quid Judæa ad meam patriam gelidis trionibus ſubjectam? Certum igitur eſt ac demonſtratum verum Chriſti Natalem incidere in 25. Decembris.* Addo Voſſium de tempore nat. Chriſti part. alterâ cap. ultimo, & Richardum Montacutium Originum Eccleſ. part. 1. pag. 47. ubi ait, *perridiculum* eſſe quod *Scaliger & ſimiles ineptiſſimè* ſcripſerunt. Quaſi Jacob non dixerit de ſe ipſo vitam paſtoritiam apud Labanem

exercente: *Die noctuque æſtu urebar & gelu, fugiebatque ſomnus ob oculis meis*. Geneſ.cap.31.40. Teſtaturque in ſuâ Angliâ ſub Jove frigido, pluvio, nivoſo, per dies noctesque greges, etiam agnos tenellos, in Decembri menſe ſtabulari. Quem etiam videas in Apparatu 11. ad Origin. Eccleſ. pluribus propugnantem ſententiam de Nativitate Chriſti ad diem xxv. Decembris.

His acquieſcerem, niſi Talmudica illa teſtimonia, quæ Harduinus ſuppreſſo nomine deſcripſit ex Lightfooto in Horis Hebraicis ad Evangelium Luc.cap.2.verſ.8. tomo 2. operum pag.496, rurſus evocarent. Sanè pecora eremi, quæ vox regionem campanam denotat, ubi non diſtinguitur ſæpibus ager hujus ab agro alterius, uti explicat idem auctor Anglus in Decade Corograph. ad Evangel. Marci cap.2.pag.401. pecora, inquam, eremi utique domum redierint ad primam pluviam, hieme ingruente; at quis deſpondeat, ea cùm domum rediiſſent, hoc eſt in locum ubi Paſtores habitare conſueverant, non ſub dio manſiſſe? Certè in locis Caſaubono & Langio appellatis, & paſſim hìc in agro Romano, videmus armenta tota hieme intra ſepta in aperto degere. Paſtores autem etiamſi ſub tecto diceremus habitaſſe, ſaltem alternis vicibus, quod *vigilias* agere eſt, ad modum militarem, aperto cœlo vel tenui ſub tentorio, ità ut poſſent vidiſſe lucem circumfulgentem, & voces Angelorum audiſſe, noctem inſomnem ducebant, ut armenta à latronibus, lupis, & aliis noxiis animalibus defenderent. At gratis eam vocem *domum* in textum Talmudicum intruſit Ligthfootus & ex eo Harduinus. Cùm enim conſuluiſſem Joannem Paſtricium in Collegio Urbano de Propaganda Fide Polemicæ Lectorem, Græcæ & Orientalium linguarum eximiè peritum, vir humaniſſimus juxta ac doctus mihi nuncupatâ epiſtolari diſſertatione, non tàm ea loca Talmudica impenſius excuſſit, ſed plura ex Hæbraicis ritibus ad argumentum compoſita eruditè congeſſit. Hic pauca admodum delibabo, quę jugulum cauſſæ propius impetunt.

petunt. Primum itaque textum *Sciabbath*, ſeu de *Sabbato*, fol.45.2. in *Ghemarà* ità interpretatur; *ea ſunt deſerti animalia quæcumque exeunt in Paſchate, & intrant ad pluviam primam*: alter vero *Bezà*, nempe *Ovum*, quâ dictione tractatus ille inchoatur, ſic ſe habet: *Deſerti animalia ſunt quæ pernoctant in prato*. Accedit *Ghemarà*, ubi ad explicationem hujus textus hæc ſcribunt Rabbini: *Deſerti animalia ſunt quæcunque exeunt in Paſchate, & paſcuntur in prato, & intrant in Rebingà* pluviâ primâ. Nuſquam hìc reperies animalia intraſſe in *domum*. Potuit decipi, vel decipere Lighfootus ſumendo vocem *Baytoth*, nempe *domeſtica animalia*, quæ inchoat verſum ſequentem, & eam applicando ultimæ, in quam deſinit proxime antecedens ſententia, ſignificationem *domus* confinxiſſe. Nam iis textibus fit diſtinctio inter *animalia deſerti*, & *domeſtica*. Ea pernoctant extra limitem, & veniunt in *Revingà* ſcilicet *ad primam pluviam*, quod dicitur in primo verſu. Poſt quem ſtatim ſequitur ſecundus: *Baitoth*, nempe *domeſtica animalia quæcumque exeunt & paſcuntur extra limitem, veniuntque, & pernoctant intra limitem*. Limes erat terminus Sabbaticus bis mille cubitorum, extrà quem Sabbato non licebat egredi. Ergò *deſerti animalia* cum redeunt, non intrant in *domum*, ſed in locum unde in Paſchate exierant. Qui ſane locus non erat habitabilis, ſed in agro & in aperto. Nam in primo textu Talmudico *Sciabbàth* hæc ſubduntur: *deſerti animalia non intrant in habitabilem locum neque in diebus æſtus, neque in diebus pluviarum*, ſcilicet in hieme. Quare optimè inferimus, pecora, ſuper quibus vigilabant Paſtores in nocte Dominici Natalis, fuiſſe pecora deſerti, & manſiſſe utique ſub dio, etiam in Decembri & hiemis tempore, quo, ex ipſis Talmudicis teſtimoniis ab adverſariis prolatis, conſtat non intraſſe *in habitabilem locum*.

Manet ergò, non Septembri, ſed ipſo xxv. Decembris die, Chriſtum Dominum mundo in ſalutem prodiiſſe: neque diem illum ad uſque exordia Eccleſiæ *latuiſſe* fideles,

nec in *obſcuro* fuiſſe, nec demum, ſaltem Romæ, ullo tempore ejus *mutatam religionem*. Quare ineptè translatus dicitur à Chriſtianis ad 25. Decembris, ut quoniam is apud ethnicos ſacer Soli ſeu Mithræ habebatur, JESV CHRISTI quoque veri Solis ſollemnitati dicaretur. Quorſum hoc, ut eodem die, quo Gentiles ritus impios agebant, Sacramenta ſua, quaſi religionis conſortio, ex compacto profanarent Chriſtiani, qui toties ſancitâ lege vetarunt, ne dies Sacroſanctus Paſchatis eodem quo Hębręi celebraretur, hac ſanè ratione, ait Conſtantinus Magnus in epiſtolâ ad Concilium Nicænum, *ut nihil nobis COMMVNE ſit cum inimiciſſimâ Judæorum turbâ*? Nempe, proſequitur Pius Imperator, *aliam nos viam à Servatore accepimus*. Recitat eam epiſtolam Euſebius lib. 3. de vitâ Conſtantini cap. 18. An ergo dies ille, quem Chriſtiani traditione *acceperant*, ad alium erat traducendus; & Chriſtus velut de ſuo loco deſigendus, ut inter profana falſi numinis ſpectacula verſaretnr? Quamquam ſcio placere nonnullis, plures ritus induxiſſe Chriſtianos exordientis Eccleſiæ, ut gentilitatis ſuperſtitioſas ceremonias eodem die actas abolerent. Quod malignè ab Heterodoxis detortum, anſam in nos deblaterandi præbuit. At longum hæc quæſtio examen poſceret, à quo noſtri argumenti ratio arcet. Ritus quoſdam eâ de cauſsâ invectos non abnuerim: de feſtis & ſanctioribus ſollemniis aliud judicium. Ratio itaque utriſque ſua ſtetit, Chriſtianis & Gentilibus, celebrandi Natalem Chriſti & Mithræ eodem die VIII. Kal. Januarias. Illis quòd verè hac die Chriſtus ortus fuiſſet: his quoniam tunc *Sol novus* prodiret, & veluti *naſceretur*. Utrumque egregiè in rem noſtram complexus eſt Sanctus Pater Auguſtinus ſermone 190. editionis Benedictin. tom.5. qui aliàs eſt 61. de diverſis; *Habemus*, inquit, *ſollemnem iſtum diem*, *non ſicut infideles propter hunc* SOLEM, *ſed propter eum*, CHRISTVM ſcilicet, *qui fecit hunc Solem*. Hæc cauſſa & ratio celebritatis natalitiæ inter utroſque: Pagani ut Solem materia-

terialem impiè colerent; fideles ut Chriſtum auctorem Solis ſanctè venerarentur. Neque illi ergò ut his ſe opponerent, quod Aleander putavit: nec iſti ad illorum exemplum, ut Harduinus commentus eſt.

CAPUT ULT.

Mithræ cultus quàm latè per Romanas provincias effuſus. Lux plurima Vopiſco: & vetus lapis explicatus. Lectio Epiphanii aſſerta: vera Ariſtotelis producta, unde Eraſmi lapſus detegitur. Metragyrtæ quod hominum genus. Quandonam apud Romanos myſteria Mithræ primùm cognita, & demum abolita. Exponitur locus S. Hieronymi de tempore Præfecturæ Gracchi, & excidio Mithræ, quod variis chronologicis obſervationibus contra Gothofredum ſtatuitur. S. Paulinus explicatus; & quiſnam Antonius, cui ultimum ſuum poëma nuncupavit.

PUDEAT ulterius ſacra noſtra profanis Ethnicorum immiſcere. *Mithram* ergò ex inſtituto perſequamur. In Urbem Romam, quæ ut ait Leo Magnus Serm. 1. in natal. Apoſtol. *omnium gentium ſerviebat erroribus*, turba deorum ex omnibus undique toto Orbe acceptis ſuperſtitionibus invaſerat. Unde eleganter Tertullianus Apolog. cap. 10. apud Romanos ait, *quodvis colere jus eſt præter verum Deum*. Et Minucius in Octavio indignatur *eos initiaſſe ritus omnium religionum*. At nullius fortè numinis, cultus inſanis mentibus altius inſederat quàm *Mithræ*. Monſtrant tot lapides, quos recenſuimus, pluresque alii apud Gruterum, Mithræ myſteriis dicati; & veterum Patrum Scriptorumque profanorum teſtimonia. Plerumque iiſdem lapidibus leguntur vota vel nuncupata vel ſoluta, non ſemel etiam pro ſalute Imperatorum, ut in 9. pag. 1066. SOLI. INVICTO. MITHRAE *pro ſalute Commodi Antonini M. Aurelius Stertinius votum*

tum fecit. Alium dabo inferius. Unde inter Deos Servatores accenſum fuiſſe Mithram apparet. Bello quoque invocatum docet inſcriptio 3.pag.34. *Vibius Pius* SOLI INVICTO *aram dedico ut ſis mihi propitius militibus Centurionibuſque meis*. Legatus erat vel Tribunus alicujus legionis in Dalmatia degentis hic Vibius, atque Inuictum ea religione bellicis rebus præeſſe putabat, quâ affecti Imperatores aliqui numiſmata percuſſere INVICTO, & SOLI. COMITI. ut olim memoravimus. Julianus Imperator qui à vero Sole Chriſto impiè deſciverat, Mithram Solem inſaniori cultu proſequutus eſt. Eum nempe non tam in rebus agendis perfugium, ſed etiam cum vitâ migraturus eſſet, ducem propitium ſibi ſpondet. Verba recito quibus librum ſeu Satyram de Cæſaribus concludit: *Tibi autem, Mercurius ad me ſermonem dirigens inquit, feci ut Solem*, (in Græco eſt *Mithram*, quam vocem minus aptè mutavit Interpres) *Patrem cognoſceres. Tu vero ejus præceptis obtemperato, illum tibi tutum portum & perfugium, dum in vivis agis, comparans, & quando oportebit hinc excedere, bonâ ſpe tibi Deum propitium Ducem conſtitue*.

Hinc igitur longè latèque falſa MITHRÆ religio promanavit. Non pigebit regiones nonnullas, quibus Mithriaca monumenta veterem cultum produnt, peragrare. Sub Urbe ipsâ Antium Mithræ devotum fuiſſe, jam ſatis noſtra tabula indicat; ibique etiam antrum conditum olim deduximus. Ticuli in regione Urbevetanâ *Soli Invicto Mithrae* dicatum *ſpelæum* docet epigramma Gruterianum, quod pridem deſcripſimus. Capaccius loco pariter jam adnotato Neapoli extantia monumenta profert, & Cumis Gruterus pag.33.6. SPELEVM RESTITVTVM D. S. I. M. hoc eſt *Deo Soli Invicto Mithræ*, fuiſſe Mediolani, monet lapis pag.34.9.& M.Valerius Maximus,(quem celeberrimum Scriptorem eſſe cum Alciato Mediolanenſes, nullo certo indicio, exiſtimant) SACERDOS. D. S. I. M. viſitur in alio pag.313.4. In Galliam quoque Mithra religio-

gionem traduxit : nam Lugdunum DEO. INVICTO. MITH. monumentum poſuit, pag.33. 11. ac Nemauſum eodem titulo, apud Sponium Recherch.de antiq.diſſert.3. pag.71.

Jam inter barbaras gentes *Mithræ* cultus irrepſerat. Nam in Daciâ ſtetiſſe marmor inſcriptum INVICTO MITHRAE, refert Gruterus pag.34.3. imò & tabulam ſymbolicam noſtris ſimilem cum epigraphe, S.I.M. nempe *Soli Invicto Mithrae*, eadem paginâ num.10. Reflectimus iter in Pannoniam, ubi apud Petovionem *Aurelius Juſtinianus Templum* DEI. SOL. INV. MIT. *labefactatum reſtituit*, pag.35.4. Indicio hujus lapidis me aſſequutum puto Templum illud, in quo mater Aureliani erat ſacerdos, patriamque ipſius Imperatoris, quibus inveſtigandis mirùm ſe torſit Salmaſius. Nam ad Vopiſcum in ejuſdem vitâ cap.39. primùm templum Beleni putavit; inde, ex quo idem hiſtoricus cap. 5. dixerat, huic Imperatori, cùm legatus eſſet apud Perſas, pateram donatam à Rege, in quâ Sol inſculptus erat eo habitu, quo colebatur in eo templo, in quo mater ejus fuerat ſacerdos, optimè conjectatur, ut monui cap. 2. hoc ipſum templum Mithræ dicatum fuiſſe, quia apud Perſas Mithra ipſe erat Sol: habitum vero eundem fuiſſe, quem Perſæ tribuebant Mithræ, Leoninâ ſcilicet facie, & tiarâ capiti impoſitâ. Unde inquirendum relinquit in Pannoniâ templum aliquod, ubi Mithra eſſet cultus, quo etiam patria Aureliani certò poſſit deprehendi; nam eum Pannonem fuiſſe teſtatum reliquit idem Vopiſcus. Cùm ergò ex hoc lapide conſtet, apud Petavionem, quæ Pannoniæ Urbs eſt, ſtetiſſe templum Mithræ, ſanè in hoc ipſo mater Aureliani fuit ſacerdos, nec alibi natale ſolum ipſius Imperatoris eſt quærendum.

In proximâ quoque Norici provinciâ Templum *Mithræ* dicatum nuper didici. Dùm enim hæc prælo eſſent ſubjicenda, R. P. Antonius Morettus Utinenſis S. I. Græcio Styriæ tranſmiſit aliquot inſcriptiones repertas prope

Clan-

Clangenfurtum Carinthiæ circa campum Solfeld, ubi olim ſita erat Solva urbs Norici mediterranei, Plinio lib. 3. cap. 34. Flavium Solvenſe appellata. Earum alteram, quæ ad rem noſtram attinet, hùc transfero.

PRO. SALVTE. AVG. IN. HONOREM. DD. SOLI. INVICTO
MYTHR. HILAR VS. AVG. LIB. TAB. PR. N. ET. EPICETVS
ARK. AVG. N. TEM. VETVSTATE. CONL. SVMPTV. SVO
CVM. PICTVR A. REFE. IMP. D. N GORDIANO. AVG. ET. AVIOLA
C. ROM. D. N. LICIN. MARCELLO. PAT. D. VIII. K. IVLIAS

Duo hi homines Romani *pro ſalute Auguſti*, Gordiani III, *in honorem Deorum* (ita repetitum D. interpretor, vel ſi malveris, in honorem *domus divinæ*, uti expreſſum legitur apud Grut. *163*. 4. & *92*. 1. domus ſcilicet & familiæ ipſius Gordiani Imperatoris) *Soli Invicto Mithræ templum vetuſtate conlapſum ſumptu ſuo cũ picturâ refecerunt, die viii. Kalendas Julias, Gordiano Auguſto & Aviola Coſſ.* anno ſcilicet 239. æræ Chriſtianæ. Notam *C. Rom.* explico, *Conſulibus Romanis*, quæ ſanè inſolens, ita fortaſſis expreſſa eſt, quia Magiſtratus ſimili nomine etiam in Coloniâ Solvenſi eſſet. Nam Conſules in Coloniis quoque & Municipiis quibuſdam creatos non uno teſtimonio comperimus. Quid literæ ſingulariæ D.N. ante Licinium Marcellum, & ſequens nota PAT. ſignificent, planè neſcire me fateor. Niſi mendum quadratarii, vel exſcriptoris dicamus. Hilarus ſignatur TAB*ularius* PR*ovinciæ* N*orici*, quòd rationes tributorum ejus provinciæ tractaret. Ejuſmodi characteres viſuntur in ſaxo apud Gruterum pag. *63*. 10. TAB. P. H. C. *tabularius provinciæ Hiſpaniæ citerioris*. Epicetus ARK*arius* ſuſcipiendis Auguſti redditibus, qui in arcam ſeu menſam fiſcalem vel privatam Cæſaris inferebantur, erat præpoſitus. Arkarii, qui plerumque per K ſcribitur, exempla profert index Gruterianus cap. 7. Uutriuſque quoque officii plurima mentio eſt in libris Juris. Templorum parietes & tecta picturis ornari conſueviſſe, etiam ante

te Urbem conditam, prodidit Plinius lib. 35. cap. 3. Qui eodem libro cap. 10. Cornelium Primum & Actium Priſcum Honoris & Virtutis ædes Veſpaſiano reſtituenti pinxiſſe ſcribit; & M. Ludium Junonis templum apud Ardeates dignis picturis condecoraſſe. In templo Mithræ Solvenſi Hilarus & Epicetus *picturam* labefactatam refici curarunt. Hanc eadem ſigna & ſymbola repræſentaſſe arbitror, quæ in noſtris tabulis marmoreis viſuntur.

In Ægypto, quò omnium deorum colluvies confluxit, Mithram cultum, non eſt ambigendum: & teſtimonia Socratis ac Sozomeni, quæ jam retulimus, palam faciunt. Perſæ hujus religionis magiſtri & principes fuere. De Cretâ inſulâ dubitare nos jubet Dionyſius Petavius, quamvis Epiphanius diſertè ſcribat Hæreſi 42, *Epimenidem Mithræ cujuſdam apud Cretenſes idoli ſacerdotem* fuiſſe. Eâ ratione ducitur doctiſſimus vir in notis ad hunc Epiphanii locum pag. 81, quòd id apud alium ſe legiſſe non meminerit. Barthius in animadv. ad Statium pag. 247. jurat in verba Petavii, *qui nihil non legit*, & rejectâ voce *Mithra*, vel ex *myſta* corruptam putat, vel prorſus inſititiam. Non auſim tam grandia eruditorum hominum nomina provocare: ſed utique non video, cur opus fuerit plures ſcriptores in idem Epiphanii teſtimonium conſpiraſſe.

At Eraſmus Athenis religionem & miniſtros Mithræ quærens, totâ viâ propalam aberravit. Chiliade 4. cent. 8. num. 55. explicans adagium, *Mithragyrtes non Daduchus*, hæc habet: *is qui in functione quapiam ſordidas, contemptaſque partes agit, Mithragyrtes dicetur, Daduchus eſſe negabitur. Eòque Iphicrates Calliam* μιθραγύρτην οὐ δαδοῦχον *appellabat. Significans illum non fuiſſe initiatum ſacris, ſed tamen velle videri.. Mithras apud Perſas Sol dicitur, quem illi deorum ſummum judicant. Unde Mithragyrtæ dici videntur qui obambulant cum ſimulatis myſteriis, & rudibus imponunt*. Scomma illud ab Iphicrate in Calliam jactum refert Ariſtoteles lib. 3. Rhetoric. cap. 2. quod indicare negle-

xit Eraſmus. At in textu Græco edit. Grę colat. Pariſ. 1619. non eſt μιθραγύρτην, ſed μητραγύρτην, quam vocem tranſtulit Antonius Riccobonus *Matragyrtam*, rectiùs, ſpectatâ ejus derivatione, quam alii qui locis ſtatim producendis *Metragyrtem* efferunt. Genus hominum hoc erat qui magnæ *Matris*, unde nomen, myſteria circumferentes ſtipem cogebant. Ἀγύρτης enim eſt mendicus qui circumit, & ſtipem petit. De his intelligendus Ariſtoteles. Qui Athenis frequentes erant & religiosè habiti. *Metragyrtes*, ait Svidas pag. 159. tom. 2, *magnæ deorum Matri Rheæ, ſive Cybele ſtipem cogebant*. Inde fabellam narrat de quodam Metragyrte, qui Athenis occiſus, ob idque exortâ peſtilentiâ, Athenienſes in loco ubi eum ſuſtulerant, curiam ædificarunt, eamque magnæ Matri conſecrarunt. Præferebant tabellam, fortaſsè icone deæ Matris pictam, ut ſimplicioribus ſequeſtra divinitate imponerent, pinguioremque mercedem corraderent. Unde Menander Comicus in Aurigâ ſacrorum hanc nundinationem averſatus ait:

Nullus mihi placet Deus foris vagans,
Anus ſodalis quaslibet petens domos,
Aut Metragyrtes cum tabellâ.

Et Antiſthenes repellebat Metragyrtes mendicantes feſtivâ irriſione dicens: *Non alo Matrem deorum, quam dii alunt*. Quæ recitat Clemens Alexandrinus admonit. ad Gentes pag. 49. edit. Pariſ. 1629. Dionyſium regno pulſum ſub extremum ætatis Metragyrtem egiſſe, refert Athenæus lib. 12. cap. 10. ubi malè, *Cereri ſtipem emendicando cogens*, vertit Dalecampius, & Caſaubonus non emendavit. Nam magnæ Matri, non Cereri eruſcabant Metragyrtæ. Eadem de Dionyſio habet Euſtathius Homer. 1624. 10. Alii Ludimagiſtrum Corinthi egiſſe eum tradunt. Sed fieri potuit, ut hac arte dimiſsâ, ſub extremum tantùmodò vitæ, quod innuit Athenæus, inter agyrtas deæ Matris ſtipendiis meruerit. Agyrtas hos eruſcatores, qui cum myſteriis Iſidis obambulabant, facetâ narratione deſcribit Appulejus

lejus lib.9.Metam.pag.181.edit.Pricæi. Romæ quoque traductâ religione & ſacris Ideæ Matris, Metragyrtæ Phrygii generis vir & mulier, qui ejus ſacerdotio fungebantur, circulatorio ritu ſtipem cogebant, Deam cum tympanis per Urbem geſtantes, uti narrat Halicarnaſſeus lib. 2. pag. 91. edit. Græcolat. Francof. 1586; notatque hiſtoricus, ex Romanis indigenis neminem cum *Matriacis* (ita μητραγύρτοντες vertit ejus interpres Sylburgius, rectè cum Riccobono retinens derivationem à *matre*) ſtipem collegiſſe, aut orgia Phrygiæ matris celebraſſe ex decreto Senatus. Quod etiam lege 12. Tab. vetitum fuit: *Præter Ideæ Matris famulos, eoſque juſtis diebus, ne quis ſtipem cogito*. At Julius Pollux in Onomaſtico lib.3. cap. 2. in fin. *Metragyrtem* appellatum quoque ait initiatorem ſacrorum deæ Phrygiæ, ſcilicet magnæ Matris, unde Athenis ejus ſacrum *Maternum* dicebatur. Cùm itaque Athenis fuerint Metragyrtæ, nec uſpiam in Græciâ Mithræ ſacra & religio Scriptoribus ſint memorata (præter Cretam, quæ inter Ægyptum & Orientem poſita inde cultum hauſerat) planè lapſus eſt Eraſmus, dùm Mithragyrtas vidit in Ariſtotele. Porrò Iphicrates ajebat Calliam non eſſe *Daduchum*, ſed *Metragyrtem*, quia illud *bonoratum* erat, ſubdit Philoſophus Rhetor, *hoc inbonoratum. Daduchus* eſt *Tædifer*, qui nempe in ſacris facem geſtabat; eoque officio functum fuiſſe Calliam reperio apud Plutarchum in Ariſtide p.321, unde narratio Ariſtotelis illuſtrari poterit.

Mithram Solem dimittam, atque hanc diſſertationem abſolvam, ubi quæſiero, quo tandem tempore, Chriſto vero Sole tenebras gentilitatis diſcutiente, ipſe Mithra templis & aris fuerit dejectus. At cùm ejus religionem apud Romanos plurimam celebremque tot congeſtis monumentis hucuſque oſtenderim, & nunc tempus, quo deſiit, pergam retegere, rogabit aliquis, ecquando etiam cœperit? Opportunè occurrit Plutarchus, qui in vitâ Pompei p.631. tom.1. *myſteria Mithræ primùm Romanis monſtrata* fuiſſe

ait *à Piratis*, qui è diverſis Orientis partibus effuſi, & direptionibus maria implentes, tandem ab ipſo Pompejo debellati fuerunt. Bellum hoc Piraticum incidit in annum V. C. 687. Igitur primi omnium, opinor, Alexandrini impium cultum proſcripſere. Nam ex Socrate, cujus verba pridem retuli, conſtat ſub Juliano Imperatore, qui in Perſide occubuit anno 363, locum in quo Gentiles Mithræ myſteria peragebant, *jam inde à priſcis temporibus vacuum & neglectum* repertum, à Chriſtianis fuiſſe repurgatum. Non ità Romæ, ubi eodem tempore, ſub Chriſtianis Principibus, ſacra Mithriaca publicè & palam fiebant. Nonius Victor & Aurelius Victor *tradiderunt Leontica*, *Conſtantio nono & Juliano II. Con.* ſcilicet anno 357, ejuſque rei monumentum expoſuerunt in marmore, quod extat apud Gruterum pag. 303. 1. Sequenti anno, Datiano & Cereale Conſ. iidem Nonius & Aurelius *tradiderunt Patrica*, ut conſtat ex alio lapide pag. eadem num. 2. & iterum *Perſica & Eliaca*, atque *oſtenderunt Criſios*, pag. 1086. 4. Rurſus in annum proximum *Euſebio & Lippatio Conſ.* (corrige faſtos qui ſcribunt *Hipatium*, nec Pagius, aut alii id animadvertêre) *tradiderunt Leontica*, pag. eadem num. 5. Aurelius hic Victor ſacerdos erat Mithræ, ut alibi monui, nam in hoc ſaxo & altero pag. 303. ſuperius indicato, ſignavit ſe tradidiſſe *Coracica anno triceſimo conſecrationis ſuæ*, *Valente & Valentiniano Juniore primum Augg. Conſ.* Hic annus notatur in faſtis 376. quo patet adhuc viguiſſe inſanias Mithriacas. Eodem anno Sextilius Ageſilaus dicitur *Pater Patrum Dei Solis Invicti Mithrae* pag. 28. 2. & ſequenti *Gratiano & Merobaude Conſ.* Rufius Cejonius *Pater ſacrorum Mithrae* num. 6. vocatur, & inferius *Perſidicique Mithræ Antiſtes.* Sacrorum hæc nomina jam explanavi.

Ità pervincente diaboli nequitiâ, dum Crucis ſignum Imperatorum diademati præfulgeret, adhuc vexilla ſuperſtitionis palam in Urbe explicabantur. Integrum tandem triumphum Chriſtus egit, & Mithram profanaque myſteria

ria depulit. Celebre eſt teſtimonium S. Hieronymi epiſt. 7. ad Lętam, ubi hæc ait: *Ante paucos annos propinquus veſter Gracchus, nobilitatem patriciam ſonans nomine, cùm Præfecturam gereret urbanam, nonne ſpelæum MITHRAE, & omnia portentoſa ſimulacra, quibus Corax, Gryphus, Miles, Leo, Perſes, Helios, Bromius, Pater initiantur, ſubvertit, fregit, excuſſit?* Hùc referendus eſt locus Prudentii libro primo adverſus Symmachum verſ. 563.

Jam quid Plebicolas percurram carmine Gracchos
Jure poteſtatis fultos, & in arce Senatus
Præcipuos, ſimulacra Deûm juſſiſſe revelli,
Cumque ſuis pariter lictoribus, omnipotenti
Suppliciter Chriſto ſe conſecraſſe regendos.

Annus quo Præfecturam Urbanam egit Gracchus, quærendus eſt, ut poſtremos ſubverſæ ſuperſtitionis Mithriacæ caſus venemur, & ultimam diſſertationi noſtræ manum imponamus. Baronius ad annum 383. num. 3. importunè errorem in Hieronymo irrepſiſſe ſuſpicatur, & loco Præfecturæ prætoriæ, urbanam eſſe poſitam. In Codice Theodoſiano lex prima tit. ne in ſua cauſsâ quis jud. data eſt *ad Gracchum P.P.* (nempe *Pręfectum Prętorio*) *Kal. Decembris, Valente V. Valentiniano AA. Coſſ.* hoc eſt anno C. 376. Ad eundem ſimili titulo appellatum directa eſt lex 3. de quæſtion. *Pridie Non. Januar. Gratiano Aug. IV. & Merobaude Coſſ.* videlicet anno ſequenti 377. Gothofredus in notis ad has leges tom. 1. pag. 93. & tom. 3. pag. 252. inſcriptionem correxit, & *Gracchum P. V. Præfectum Urbis*, repoſuit; quomodò etiam ſe habet lex unica Cod. Juſtinian. eod. tit. ne quis in ſua cauſ. & concinunt recitata Hieronymi & Prudentii teſtimonia. Hincque collegit, exciſa fuiſſe Mithræ ſimulacra altero ex præſcriptis annis, & perperam id à Baronio referri in annum 383. ſexennii metachroniſmo. Pagius in ſententiam Gothofredi concedit in crit. Baron. ad eundem annum num. 5. At falluntur viri docti, & chronologiam confundunt. Quomodo enim fieri potuit, ut altero ex

iiſdem

iiſdem annis Gracchus *ſpecum Mithræ & portentoſa ſimulacra*, *Coracem*, *Gryphum*, *Leonem* & cetera à Hieronymo memorata, *ſubverterit, fregeritque*, ſi tunc eadem ipſa portenta, ex indicatis inſcriptionibus, tradebantur, in ipſo certè Mithræ ſpecu, ſacerdoteſque ea profana ſacra & titulos ſui ſacerdotii publicis monumentis conſignabant? Quare in alium annum ducenda eſt Præfectura Gracchi, & Mithræ excidium. Quod ut clarius pateat, prius eam Præfecturam Gracchi in annos prædictos non incidiſſe demonſtro. Anno 376. fuit Præfectus Urbi Rufinus, ut palam facit lex 3.Cod.Juſtin.de offic.Præf.Urb. eidem data *vi. Kal. Jul.Valente A. V. Valentiniano jun. Coſſ.* Quintus Conſulatus Valentis & primus Valentiniani junioris conferuntur in dictum annum 376. iiſdemque Conſulibus lata eſt lex prima Cod.Th.ne in ſua cauſ.quam Gothofredus vult directam ad Gracchum *Præfectum Vrbi*. Nec ſanè duo Præfecti codē anno eſſe poterant. Annus proximus excepit Probianum Præfectum Urbi, ad quem directa eſt lex 3. Cod. Th.tributa in ipſis ſpec. *xv. Kal. Octob. Gratiano A. iv. & Merobaude Coſſ.* qui in annum ipſum 377. Conſules proceſſerunt, ut diximus. Quamobrem non ante annum ſequentem 378. Præfecturam Urbanam geſſit Gracchus; eo etenim ſignatur prædicta lex unic. ne quis in ſua cauſ. expreſſis verbis, *ad Gracchum Præfectum Vrbi, Kal.Dec. Valente vi.& Valentiniano II.Coſſ.* Quam ſubſcriptionem cum viderit Gothofredus, miror, nihilominus Præfecturam Gracchi retrò tuliſſe ad alium annum. Profectò apud Panvinium nullus notatur Præfectus Urbi hoc anno. Quare in locum hunc vacuum nil vetat quin reponamus Gracchum. At quoniam id ipſum quod de judicibus ſtatuitur in hac lege Codicis Juſtin. datâ anno 378, ſancitum quoque reperitur in aliâ jam memoratâ antecedenti anno 376, vel hujus titulus & ſubſcriptio emendanda venit, vel rectiùs dicendum, Imperatores legem jam latam rurſus inſtauraſſe poſt duos annos. Ne verò inanis ſit inſcriptio alterius legis

gis

gis tertiæ de quæſt. *ad Gracchum P. P.*, quæ hac ipsâ notâ extat in Codice Juſt. leg. 10. de dignit. editionis Contii, (nam Gothofredus habet P.V.) omninò arbitror, hoc anno 377. quo tradita eſt, *Gratiano iv. & Merobaude Coſſ.*, Gracchum Præfecturam Prætorii adminiſtraſſe. Quo muncre defunctus exinde evectus eſt ad Urbanam Præfecturam, quæ Romæ honoribus omnibus & poteſtatibus illuſtrior habebatur. Atque ita tempora ſuo ordine digeſta conſiſtunt: leges in ſpeciem pugnantes conciliantur: & Gracchus ſuis dignitatibus reſtituitur. Igitur A.C. 378, & non antea, dejecta ſimulacra Mithræ, ſubverſus ſpecus, abolita ſacra, & præterea Victoriæ ara, de qua celebris pugna inter D.Ambroſium & Symmachum exarſit, convulſa, aliaque geſta ſunt à Graccho Præfecto Urbi, quæ memorantur Hieronymo & Prudentio.

Putaveram ad umbilicum rem perduxiſſe; ſed aurem vellunt carmina D.Paulini ſuperius mihi recitata, quæ hucuſque firmatis labem aliquam inferre videntur. Poëma extremum, quo ea carmina continentur, rectè conjicit illuſtris Muratorius in præfatione, à Paulino fuiſſe elucubratum & inſcriptum Antonio, A. C. 394. aut 395. Cùm verò inibi mentio ſit *Invicti* ſeu Mithræ *ſpelæa ſub atra* culti, haud verum erit, ejus ſacra & ſpecum ante ſeptem & decem annos à Graccho fuiſſe ſubverſa. Sed eo Poëmate, ut opinor, ſanctus Vates potius proſcindit Gentilium numina & errores, prout ab iis fingebantur & tradebantur, quàm velit ritus omnes, ſacrificia, & ceremonias, quas deſcribit, tunc viguiſſe. Quod cetera percurrenti conjectare licebit. Quamvis enim non ſim neſcius, ad hæc quoque tempora Pauliniana Chriſtianos perinde ac Paganos, veluti duo reipublicæ membra, in Imperio Romano egiſſe; attamen iſtis ritus ſuos & religionem publicè exercendi, ſi non in totum, ſaltem maximâ ex parte jus fuerat ſublatum, ut tot querelæ Gentilium ſcriptorum, & leges Principum, Theodoſii potiſſimum, ſub quo vel filiis hæc Paulinus ſcribebat, lucu-

len-

lenter demonſtrant. Cum igitur certis teſtimoniis comperimus, ſpelæa Mithræ detrita, & myſteria interdicta à Graccho fuiſſe anno 378. nemo ſibi perſuaſerit, ea adhuc anno 395. perſeveraſſe. Quare Paulinum ità loquutum fateri oportet, ut exprobraret quod factum fuerit, & impia religio doceret, non quia tunc fieret. Queritur Muratorius, ſe divinare non potuiſſe, quiſnam fuerit ille *Antonius*, cui D. Paulinus Poëma ſuum inſcribit. Reperio in Faſtis *Antonium* cum Syagrio Conſulem ad annũ 382. & in Codice Theodoſiano, ſæpius occurrit *Antonius* maximis in Italiâ & Galliâ functus muneribus & dignitatibus. Ad eum quoque quinque ſunt datæ epiſtolæ à Symmacho, lib. 1. ab ep. 83. Qui ſanè, prodente temporum ratione, non alius eſt ab hoc Paulini amico.

ADDENDA

Ad Cap. III. de Mithra.

CUM in Muſeo Strozzio gemmas antiquas, earumque innumeros ectypos cretâ vel ſulphure expreſſos evoluerem, inter hos occurrit ſimulacrum Mithræ novo ſymbolorum apparatu ſpectabile, & uberiori quam ſaxa in Opere mihi deſcripta figurant. Curiosè & intentè ſingula perluſtrantem animadvertens Illuſtriſſimus Leo, quæ humanitas ejus eſt nobiliſſimo generi par, nil moratus eſt, quin eo ipſo ectypo, nonnulliſq; aliis me liberaliter donaret. Igitur quæ ſcripſeram animo revolvens, & cum hac Mithriacâ gemmâ componens, obſervabam plura à me jam fuiſſe explicata, non pauca verò novi argumenti ſegetem parare. Sanè Mithram in gemmâ Abraxeâ ſculptum nondum ſciebam, neque pro amuleto ſuperſtitiosâ religione uſurpatum cognoveram. Quarè Leonardi Auguſtini opus Italicum de gemmis antiquis perluſtrans, in 2. parte, cujus tunc primùm copiã mihi feceram, ipſam hanc gemmam delineatam offendi num. 77. Cujus iconem cùm ob temporis anguſtiam hùc transferre nequeam, deſcribere ſaltem non prætermittam. Mithra eodem prorſus habitu & formâ ac in noſtris tabulis, Taurum procumbentem calcat & ferit. Canis adſilit ad vulnus, Delphinus, in meo ectypo Serpens, propè jacet. Scorpius teſtes Tauri invadit: Teſtudo ſub caudâ, quæ in ſpicas deſinit. Duo juvenes mitrati, quorum unus ſemen ejicit, alter reductâ veſte ſinum explicat. Hinc Cornucopia, inde ramus Palmæ, cui appenſa eſt hominis calvaria. Supernè caput juvenis radiatum, ut in noſtris, cum flagro; ab alio latere caput itidem mulieris, cui Luna falcata inſidet. Subtus aliam Solis radiatam effigiem ſculpſit Auguſtinus, mihi corona eſt. Septem Stellæ (Planetas putat idem Au-

ctor) Fulmen, Caduceum, Sagitta, binæ volucres ſpatium inter Solem & Lunam occupant. Figuras has ſingulas interpretatione accommodâ percurrit ipſe Auguſtinus. Quem gaviſus ſum nonnulla, quæ mihi jam explicata fuerant, judicio ſuo & auctoritate obfirmaſſe. Symbola enim Mithriaca ad generationem pertinere ait. Atque inde Taurum proſtratum repræſentare Tellurem, quam radiis, veluti gladio Sol Mithra penetrans, fecunditatem inducit. Vel cum in Tauri ſigno Sol verſatur, terram fœtam aperit, & calore ſuo ſemina ad rerum productionem educit. Porrò Octobri menſe Solis virtute diminutâ ſemina, agente frigore, intra ſinum terræ reconduntur, quod Scorpius téſtes conſtringens ſignificat. Cetera haud refero, apud ipſum videnda. Tantùm moneo, ſeptem illa ſidera mihi Planetas non eſſe. Quippe cùm jam Solem & Lunam effigie humanâ expreſſiſſet ſcalptor, quid opus erat iterum figurare? Imò non ſeptem, ſed octo Stellæ in noſtrâ gemmâ numerantur, inter quas una illuſtrior & grandior Solem antecedens. Illas fixas eſſe, hanc Venerem arbitror. Ceteros Planetas ſub aliis figuris video. Nimirum Fulmen indicat Jovem, Caduceum Mercurium, Sagitta Martem, quæ vulgata ſunt eorum ſymbola. Hinc malè Auguſtinus his denotari cœlum, aërem, & amorem dixerat. Saturnus fortaſſe latet ſub alio ſignaculo informi, in noſtrâ gemmâ fulmini adpoſito; quod aliud fulmen Auguſtinus fecerat. Rurſus duos juvenes vel ipſe perperam expreſſit in ſuo ſchemate; vel in noſtro diverſimodè repræſentantur. Quippe eorum alter non veretrum, ſed facem demiſſam è regione inguinum manibus tenet, unde non ſemen, ſed flammula manifeſtè prodit. Nam & alter juvenis facem attollit. Ita ut utrique idem ſit habitus ac in aliis tabulis Mithriacis.

Partem averſam hujus gemmæ delineatam exhibet Auguſtinus proximè ſequenti numero 78. Stat Leo ore Apem præferens, quem literæ obſcuræ ſignificationis undequaque ambiunt, ſeptemque ſidera. Leonem Mithræ

ſignum

ſignum eſſe ſatis in Opere oſtendi; Apem quoque & mel eius ſacris adhibitum. Literas ignotabiles, uti vocat Appulejus, nequaquam ſolicito. Ejuſmodi ſtellarum numerus in gemmis Abraxeis apud Chifflerium paſſim occurrit. Noſtram itaque hanc Mithriacam gemmam, ex iis unam eſſe, quas Gnoſtici & Baſilidiani pro amuleto uſurpabant, nullus dubito. Nam Mithra, qui Sol eſt, peculiari religione monſtris Abraxeis acceſſit, tamquam malorum depulſor, & felicitatis arbiter ac diſpenſator. Hinc etiam in ſaxis vota nuncupantur Mithræ pro ſalute, & proſpero rerum bellorumque ſucceſſu, ut vidimus.

Hìc Mithram gemmâ,toto opere ſaxo expreſſum conſpeximus. Non prætermittam æneum quoque ejus ſimulacrum memorare. Extat apud Reineſium Claſſ.1. nu.277. hæc inſcriptio. M. Ulpius &c. IN. HONOREM. DEI. SOLIS. INVICTI. MITHRAE. SIGNVM. AENEVM. P. N. LXXXXV. DONVM. DEDIT. Hanc notam P.N. compendio ſculptam, PoNdo ſignificare nullus dubito. Ut tot pondo fuerit ſignum illud æneum Mithræ. Quo figuras expreſſas puto, quibus conſtant Mithriaca ſimulacra ex ſolido marmore, nempe Mithram Taurum, Canem, Serpentem, & Scorpionem; cuiuſmodi duo extant in Burgheſiano viridario nobis deſcripta cap.1.pag.159. aliudque pulcherrimum ex nigro marmore nuper vidi in aulâ Palatii Eminentiſs. Cardinalis S.Crucis.

Pag.191. lin.ult. in fin. adde: Leonardus Auguſtinus de Gemmis antiq. parte 2. num. 82. delineatum præbet ſenem alatum, qui ſiniſtrâ Scorpionem & baculum apprehendit, altero baculo dexteræ impoſito, veluti iis innitatur, cum aliis ſymbolis. Solem hunc eſſe rectè arbitratur, alatum ob curſus velocitatem; Scorpionem verò indicare ait, gemmam illam Abraxeam ſub ejus ſigno ſcalptam fuiſſe, & baculos utrimque ſtantes ortum & occaſum Solis. At non aliundè petenda eſt explicatio hujus ſimulacri, quam ex recitato loco Plutarchi. Sol enim dum in ſigno

Scorpionis verſatur, baculis innititur, tamquam fulcris, ob caloris diminutam virtutem, ideoque & ſpecie ſenis fingitur.

Pag. 192. *lin.* 9. *adde*: In inferiori cubiculo Palatii Principis Juſtiniani tabula extat Mithriaca, in qua præter alia ſymbola, *Vas* quoque ante pedes juvenis apparet, non informe ut in noſtrâ Antiate, ſed maxime conſpicuum, anſulis utrimque manifeſtò inſtructum. Quo probè firmatur conjectura hic expoſita.

Pag. 197. *lin.* 32. *adde*: Reineſius lib.3. var. lect. pag.603. uno verbo ænigma hoc, nobis fuſius agitatum, abſolvit. NAMA. SEBESIO, inquit *manifeſtò eſt ex Græco*, *ναμα σεβεθιον* nempè *Fluvius Sebethus*. Ναμα utique Græca eſt vox, *fluentem*, ſeu *aquæ ſcaturiginem* denotans. At quouſque doceat, cur ſimulacro Romæ ſub Capitolium olim, ut diximus, poſito, & nunc in ædes Burgheſianas tranſlato, Sebethus Neapolitanus inſcribi debuerit, & rurſus quid rei eſſe poſſit fluvio cum Mithrâ, in ſententiam doctiſſimi Antiquarii ire nequeo.

DISSERTATIO
DE
BELENO
ET ALIIS QUIBUSDAM
DIIS AQUILEJENSIBUS.

DISSERTATIO DE BELENO

VETERUM AQUILEJENSIUM DEO.

Cuique Vrbi olim Deus proprius. Aquilejæ Belenus cultus, qui Apollo. Beleni veteres inſcriptiones producuntur & illuſtrantur. Belinus quoque dictus. Emaculatur Dandulus. Belenus Deus Noricorum, unde lectio Tertulliani aſſeritur. Apud Gallos etiam celebris ejus religio. Nomen Beleni malè Scriptores à Belo ſeu Sole deducunt. Sol non idem ac Apollo populari religione, quod pluribus oſtenditur. Belenus ubique pro Apolline habitus. Origo nominis aliundè tentata. Fortaſſe ab Heleno, qui Pyrrhi comes poſt excidium Trojæ unà cum Henetis, Trojanis, & Græcis navigavit. Variæ in hanc rem conjecturæ. Vndenam populis Carnorum appellatio?

VETERES omnes, quibus veri Numinis cognitionem fraus Dæmonis ſubduxerat, cùm Deum quærerent, rerum ſenſibilium argumenta ſectantes, iis divinitatem ineſſe facili ſuperſtitione arbitrati ſunt. Hinc homines factorum gloriâ clari, ſidera, virtutum vana nomina, animalia ipsa, & *in ſumma*, ut ait Sex. Empyricus propè initium lib. 8. in Mathem: *quæcumque proſunt vitæ humanæ*, aris templiſque impoſita, Deum nullum, ubi infiniti eſſent, fecere. Ita cœlum, terram, mare, & immenſa aëris ſpatia populus Deorum invaſit; & inſana religio res penè ſingulas veluti ſub imperium impietatis coëgit. Nec tamen Dii om-

omnes æquo jure cenſiti, ſed majorum gentium alii, Conſentes, Olympici, Selecti: alii verò minores, Indigetes, Penates, Semidei, Deorum plebs, & quaſi turba proletaria ſunt appellati. Suum quoque gens quælibet & regio Deum proprium inauguravit, quem peculiari religione inter alios principem veneraretur: tamquam jus eſſet populis, uti regem ſuffragio conſtituere, ita numen conſenſu populorum adoptare. Deos hos *municipes* vocat Minucius in Octavio prope initium; unde eſt Tertulliani lepidum ſcomma in Gentiles: *Satis rideo etiam Deos decuriones cujuſque municipii, quibus bonor intra muros ſuos determinatur*, ad Nationes lib. 2. cap. 8. nam alibi dixerat, *unicuique provinciæ & civitati ſuus Deus eſt*, Apologet. cap. 24. Hinc cùm Romani Urbem aliquam obſiderent, certo carmine, cujus formulam recitat Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 9., evocabant ejus *tutelares* deos. Et propterea ipſi deum, in cujus *tutela* Urbs Roma erat, ignotum eſſe voluerunt, ne ſcilicet, ut ſubdit idem auctor, *quod ſæpe adverſus Urbes hoſtium feciſſe ſe noverant, idem ipſi quoque hoſtili evocatione paterentur, ſi tutelæ ſuæ nomen divulgaretur*. Sacra inde, quæ diis Urbium ex patrio inſtituto dicabantur, *Municipalia* dicta, ut in lapide Gruteriano pag. 66. 3. *Calpurnius* II. *Vir bis Flam. ſacr. pub.* M V N I-C I P A L. Rurſum Dii *præſides*, tanquam in tutelam adſcripti, vocantur in alio epigrammate apud Reineſium Claſſ. 1. num. 4. *Dis deabuſque* PRAESIDIBVS *provinciarum*: & quòd gentis alicujus proprii & peculiares eſſent, *gentiles* priore loco Tertulliani; atque *patrii* in ſaxo 224. claſſ. eâdem: *Diis deabuſque* PATRIIS. Ejuſmodi religione peculiari coluiſſe ait Minucius, *Eleuſinios Cererem, Phrygas Matrem, Epidaurios Æſculapium, Chaldæos Belum, Aſtartem Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercurium.* Videaſque, ſi lubet, Lactantium lib. 1. cap. 15. Sidonium carm. 9. v. 165. ad Felicem, Prudentium contra Symmachum lib. 2. Porrò hæc numina vulgò fere nota,

&

& aliis quoque gentibus in promiſcuam aliorum religionem adſcita erant. Alia obſcura deorum vocabula non tam cultu, ſed etiam nomine propria, *municipali conſecratione*, ut ait Tertullianus eodem loco Apologetici, colebantur, ut *Caſinienſium Delventinus*, *Narnienſium Viſidianus*, *Æſculanorum Ancaria*, *Volſinienſium Nurſia*, *Ocriculanorum Valentia*, *Sutrinorum Nortia*. Ampliorem catalogum ignotorum deorum ex antiquis lapidibus congeſſit, notiſque illuſtravit Jacobus Sponius in miſcellan. erud. antiquit. Sect. 3. quem conſulas.

Aquilejenſibus priſcis deus quoque ſuus municipalis & patrius fuit, qui BELENVS appellabatur. Aquileja Carnorum ſeu Venetiæ Urbs quondam florentiſſima, quam Herodianus [a] *maximam & ingentis magnitudinis* vocat, *ditem* Mela [b], *opulentum emporium* Julianus Cęſar [c], Procopius [d] *magnitudine & civium frequentia inſignem*, ampliſſimo verò elogio ab Imperatore Juſtiniano [e] *omnium ſub Occidente Urbium maxima* dicitur. Nunc, quò res humanas fortuna agit, ſuperſtite magni nominis umbrâ, inter ruinas, quæ penè etiam perierunt, ſepulcrum quęrimus priſtinę magnificentię & nobilitatis. Hanc vicem celeberrimæ Urbis eleganti carmine latino olim deflevit Nicolaus Madriſius Utinenſis, quem inter amicos optimum, ſeverioribus diſciplinis, & politiori literaturâ egregiè excultum, honoris cauſsâ nomino. Nos de ejus Patriarchatu, & dignitate Eccleſiaſticâ, ſi Deus annuat, aliquandò agemus. Itaque Aquilejenſes, dum inter gentilitatis tenebras verſarentur, BELENVM Urbis præſidem & tutelare Numen inclytâ religione ſunt proſequuti. Auctor eſt Capitolinus in Maximinis cap. 22. ubi hæc tradit: *cum igitur fruſtrà obſideret Aquilejam Maximinus, legatos in eandem Urbem miſit, quibus populus penè conſenſerat, niſi Menophilus cum collega reſtitiſſet, dicens etiam deum* BELENVM *per Aruſpices ſpopondiſſe, Maximinum eſſe vincendum*. Rem eandem narrans Herodianus lib. 8. cap. 3.

a *Lib. 8. cap. 2.*
b *Lib. 2. cap. 4.*
c *In Orat. de Conſtantio.*
d *De bell. Vand. lib. 1. cap 4.*
e *In Auth. coll. 4. tit. 8 de Pręt. Paphlag. in princ.*

ita ait: *Ceterum nonnulla quoque oracula ferebantur patrii cujuſdam numinis victoriam promittentia.* BELEM *vocant indigenæ, magnâque eum religione colunt,* APOLLINEM *interpretantes.* Non vulgarem diſcas *Beleni* dignitatem, qui in Oraculum fuerat conſtitutus. Nimirum ipſe *Apollo* erat, vaticiniorum pater & inventor. Nam & in hanc interpretationem conſentit Capitolinus ſtatim poſt verba recitata: *unde etiam poſtea Maximini milites jactaſſe dicuntur,* APOLLINEM *contra ſe pugnaſſe.* Hinc perperam ſcriptor ille, de quo meminit Salmaſius ad hunc locum, in codice Palatino notaverat ad marginem, *ideſt Martem.* Apollinis hanc ſignificationem Beleno tributam, & religionem apud Aquilejenſes magnificam, plurimo veterum lapidum teſtimonio deprehendimus. Hi magnâ ex parte Aquilejâ Venetias deportati, adhuc in ampliſſimis Grimanorum ædibus viſuntur. Poſt Pighium in Herculè prodicio eos retulit Gruterus in ſuo magno inſcriptionum theſauro pag.36. & 37, Reineſius nonnullos deſcribit. Omnes hùc transferre placuit, quod ratio argumenti ſibi poſcere videbatur; ne, dùm de Beleno integram diſſertationem meditamur, ad eius monumenta conquirenda aliò lectorem ablegemus. Præterea & correctiores hìc prodibunt, collatis nonnullis, ubi ſuſpicio mendi inerat, cum ſuis authographis, vel cum manuſcriptis ſchedis, quas penès me habeo, ex quibus etiam aliquos hactenus ineditos proferam, & notatiunculas, prout rei opportunitas exigere videbitur, interſeram.

APOL-

1
APOLLINI
BELENO. AVG
IN. HONOREM
C. PETTI. C. F. PAL
PHILTATI. EQ. R
PRAEF. AED. POT
PRAEF. ET. PATRON
COLLEGIORVM
FABR. ET. CENT
DIOCLES. LIB
DONVM. DEDIT
L. D. D. D.

2
APOLLINI
BELENO
C. AQVILEIENSIS
FELIX

3
APOLLINI
BELENO. AVG
TIB. CLARISTIO
ET. CORNELIAE. Q. TICILAN
CONIVX. CVM. FILIS. CLAVD
CONSTANTE. FEROCLANO
EVTICHIANAE. AERISTIONE
EX. VOTO. POSVER. SIGNVM
CVPIDINIS. L. D. D. D

His ſaxis, (quorum primum & ſecundum ex Gruteri pag. 36. num. 11.& 12.poſtremum ex noſtris ſchedis eſt deſumptum) nomen *Apollinis* tributum *Beleno* vides. Cauſſam inferius perſcrutabor. Literam ſingulariam C in ſecundo, *Colonia*, explicat Reineſius Claſſ.1.num.51, tanquam *Colonia Aquilejenſis Felix* aram hanc Beleno poſuerit. Unde

damnat Auctores indicis Gruteriani, quòd c.23. lit.A.non intellectâ C ſingulariæ ſignificatione, eam per *Cajum*, non per *Coloniam* expoſuerint. Ita enim in 7.491.C.B. eſt *Colonia Bononia*, in 6.484. C.I.*Colonia Julia*, & in 5. 1142. C.Aquilejenſi. *Felix* verò eſt epitheton Coloniæ: ut Capua Colonia Julia Felix, Colonia-Felix Auguſta Nolana, & aliæ paſſim. Sed deceptum ipſum doctiſſimum Antiquarium,& Auctores indicis rectè legiſſe *Cajum*,nullus dubito. Etenim *Caius Aquileienſis Felix* homo aliquis fuit, qui Beleno monumentum illud dicavit. Nam & in memoratâ inſcriptione 5. 1142. quam ipſe in argumentum ſuæ lectionis profert, C omninò *Caium* deſignat, non Coloniam, ut ſenſu ipſo ſtatim percipimus. Sic enim ſe habet ſuppleta ex noſtris, nam Gruteriana tres tantummodo primos verſus exhibet.

IALISSO. COIVG
ET. C. AQVILEIENSI
SVAVI
NEMESIN. L. C. FRENIO. SECVN
GRAMMAE

Certè *Nemeſina* ſepulcri titulum poſuit *Jaliſſo coniugi*, & *Caio Aquileienſi Suavi*, non *Coloniæ*. *Aquileienſis* nomen eſt familiæ ſeu gentis, cui præponitur prænomen *Cai*, ſequiturque cognomen *Suavis*. Id aliis exemplis vetuſtatis confirmo. Saxa ſunt Aquilejenſia, quæ libentius hìc exſcribo, quòd nuſquam edita inveniantur.

CAE-

1

CAESARIS. N̄. SE
FILIO. PIISSIMO
ET. L. AQVILEIENSI. AGATHIO
ET. HELIO. COLONORVM

2

T. AQVILEIENSIS
STRATONICVS. SIBI. ET
NVMISIO. TIBERIO
BASILEO. FILIO. SSIMO
QVI. VIXIT. ANN. XXXVI. M. V
D. XIIX

3 *ſic*

PETRONIAE. AQVLEIENSIAE
M. IVLIVS. SOTER. CONIVGI
INCOMPARABILI.

Vides non tantùm *Caji*, ſed prænomina quoque *Titi* & *Lucii* genti *Aquileienſi* fuiſſe uſurpata. Neque enim quis, puto, dixerit illud vocabulum deſignare Patriam. Nam cuilibet ſaxa antiqua vel ſummis digitis verſanti notum eſt, eam eſſe ſedem gentis, non patriæ. Et licet aliquandò inveniamus patriam inter nomen & cognomen locatam, ut notarunt clariſſimi Antiquarii Reineſius ep.46. ad Rupertum pag.388. & Fabrettus inſcript. domeſtic.cap.4. p.340. in noſtris hiſce ſaxis id non patimur, ne homines illos prænomine & cognomine notatos, abſque nomine cogamur fateri. Et rem extrà dubium videtur ponere *Petronia*, quæ ſi patriam ſignare voluiſſet, ſe *Aquileienſem*, non *Aquileienſiam* vocaſſet. Cujus inflexionis in *Veronia* muliere exempla præbent inſcriptiones 4.485.& 4.746. Florentiæ in Vineâ Strozziâ hoc extat epigramma exſcriptum nuper ab eruditiſſimo Montfauconio: *Libius Abaſcantus Aquileia Speni coniugi ſuae benemerenti*. Libius hic Abaſcantus, permu-

mutatâ priori literâ, idem fortaſſis ille eſt *P. Vibius Abaſcantus*, qui in lapide inferius recitando *Sevir Aquileienſis* ſignatur. Unde & conjugi eandem fuiſſe patriam conjicio, à qua nomen *Aquileia* ſumpſerit. Porrò nomina familiarum ſæpius ab urbibus deducta oſtendo cap. I. inſcriptionis M. Aquilii. Vel cùm utroſque, virum & mulierem, Libertos credam, prodente nominum charactere, mulier libertate donata ab ipsâ Coloniâ Aquilejæ, ſimul etiam nomen accepit. Nam ſervis urbium cùm manumitterentur, ipſarum nomen cum libertate datum fuiſſe, pluribus exemplis demonſtrat Fabrettus cap. 6. pag. 434.

Tiberius Clariſtio in tertio epigrammate cum conjuge & filiis *ſignum Cupidinis Apollini Beleno ex voto poſuere*. Signa & donaria in templis alienorum deorum collocata paſſim occurrunt in literatis ſaxis. Helvius Felix ſignum *Apollinis* dicat *Fortunæ Primigeniæ* in I. 77. eidem ſignum *Libri Patris*, ſimulacra duo *Spei*, & ſignum *Æquitatis* eadem paginâ conſecrantur. At plura alia exempla erudita congerit Fabrettus in Apologemate pag. 7. Fortè inter hos conjuges diſſolutam concordiam & amoris vinculum reſtituiſſe *Cupido* credebatur; gratia autem accepti beneficii in *Belenum* relata, perinde ac ſi, tanquam tutelare urbis numen, civium patrocinia apud alios deos ageret & negocia procuraret, ex eorumque numero eſſet, quos *procurantes*, *& præfectos*, *& præſides* vocat Tertullianus in Apologet. cap. 24.

BE.

1
BELINO. AVG
SACRVM
VOTO. SVSCEPTO
PRO. A. AQVILIO
C. F. POM. VALENTE
IIII. V. I. D. DESIG
PHOEBVS. LIB
V. S. L. M

2
BILIENO. AVG
NALVIVS. PINTITVS

3
BELEN. AVG
IN. MEMOR
IVLIOR
MARCELL. ET
MARCELLAE. ET
IN. HONOREM
IVLIARVM
CHARITES. ET
MARCELLAE. FILIAR
ET. LICIN. MACRON
IVNIOR. NEPOTIS
C. IVLIVS. AGATHOPVS
IIIIII. VIR. AQVIL.
L. D. D. D

4
BELENO
AVG. SACR.
L. CORNELIVS
L. FIL. VELL
SECVNDINVS
AQVIL
EVOC. AVG. N
QVOD. IN. VRB
DONVM. VOV
AQVIL
PERLATVM
LIBENS. POSVIT
L. D. D. D

5
BELLENO
AVG
P. VIBIVS
ABASCANTVS
IIIIII. VIR. AQVIL
DONVM. DEDIT

6
BELINO
AVG. SAC
L. IVNIVS
SVCCESSVS
V. S. L. M

Belenus hiſce inſcriptionibus AUGUSTUS vocatur. Alios quoque deos ſimili cognomento ſeu epitheto inſignitos frequenter conſpicimus. Cauſſam quærunt eruditi. Sponius Recherch.d'antiq.diſſert.29.pag.481.occaſione lapidis *Nymphis Auguſtis* dicati, ait hoc epitheto deſignari, deos conſervationi familiæ Imperatorum invigilare. Reineſius epiſt.

epiſt.69. ad Rupertum pag.654. ubi Deos plures, quibus *Auguſti* nomen inditur, collegit, id nominis diis tributum putat in adulationem ſummarum poteſtatum, quas diis æquare conſueverunt;& cum diis ſuis ſupplicare videri vellent,ſimul Auguſtos ſuorum temporũ adorare & colere.Cui ſententiæ confert mos inductus, quo Principes nominibus ipſis deorum appellabantur. Templum Hieroſolymitanum impiâ profanatione ſibi dicari juſſit Caligula, titulo *Jovis illuſtris novi Caji*, teſte Philone legat.ad Cajum, Geta & Caracallus vocantur *novi Soles* in numiſmate Grçcis characteribus inſculpto apud Morellum in ſpecim.pag.26. Feminas quoque Imperatorum eadem inſania inceſſit. Unde Julia Sabina *nova Ceres*, Julia Pia *nova Veſta*, aliæque ſunt nuncupatæ,ut notavit Cl.Bonarota in ſuis obſervat.pag.40. & 70. Imperatoribus etiam viventibus templa, adorationes, & ſacra inſtituta fuiſſe nemo ignorat. Quare cum Apollinem *Auguſtum*, Silvanum *Auguſtum*, Belenum *Auguſtum* offendimus, non alia hæc numina ſunt, quam ipſi Cæſares tunc viventes, quibus vota ſua nuncupabat ſtulta gentilium adulatio. At fortaſſis aliò ire licet. Nomen Auguſti ex ſui origine, *ſanctum* & *conſecratum* ſignificat, ut ait Feſtus. Et Ovidius Faſtor.lib.1.verſ.609.

Sancta vocant auguſta patres: auguſta vocantur
Templa ſacerdotum rite dicata manu,

Hinc Octavio Cæſari hoc cognomen additum, *ut ſcilicet*, ait Florus lib. 4. cap. ult. in fin. *jam tum dum colit terras, ipſo nomine ac titulo conſecraretur*. Et Suetonius in vitâ cap. 7. *quòd loca quoque religioſa, & in quibus auguratò quid conſecratur, Auguſta dicantur*. Dio lib.53. p.507. poſtquam dixit, quare nomen *Auguſti* ſuſcepiſſet, hæc addit: *Tanquam aliquid eſſet ſupra hominum conditionem: nam quæ in honore atque cultu ſunt, ea Auguſta vocantur*, Unde qui græciſſabant σεβαστὸν vocabant, quaſi *ſanctum*. Nomen ergo *Auguſti* Diis proprium, ex primæva vocabuli notione: quibus opus non eſt, ut illud ab Imperatoribus

tan-

tanquam precariò mutuentur. Nam quis magis *ſanctus* & *ſacer* falſæ religionis judicio, quam Juppiter, Apollo, & cetera deorum vocabula? Inſcriptus eſt lapis apud Reineſium Claſ. 1. 108. & 148. DIS SANCTIS. & 260. DIANAE. SANCTAE, 64. & 65. HERCVLI SANCTISSIMO, nec plura exempla vacat referre. Appulejus lib. 6. Metam. *Supplicanti*, inquit, *ſe Juno cum totius ſui Numinis auguſta dignitate præſentat*. De ipſo Auguſto Cæſare dixerat Naſo verſu antecedenti,

Hic ſocium ſummo cum Jove nomen habet.

Juppiter ergò *auguſtus* ante Octavium, qui in ſocietatem nominis per adulationem adſcitus fuit. Unde facilè ſuſpicor, Belenum & Deos ceteros *auguſtos* vocatos, propriæ dignitatis merito, non ob conſortium divinitatis cum Imperatoribus, vel quòd eorum cuſtodiæ excubarent. Non negaverim tamen, ævo Cæſareo frequentius id uſurpatum, ut intenderetur erga Principes reverentia, quibus æqua cum Diis tituli majeſtas eſſet.

Primum epigramma monet, *Belenum* vocatum quoque fuiſſe *Belinum*. Eundem characterem præferunt duo hæc ex Grutero pag. 36. 14. & pag. 1066. 8.

1

BELINO. SACR
L. VECTONIVS. L. L
SECVNDVS IIIIII

2

BELINO
SEX
CAESERNIVS
FAVSTVS
IIIIII. VIR
V. S. L. M.

In textu Græco Herodiani, cujus verba recitavi, legitur Βελίν. Salmaſius ad Capitolinum, loco itidem laudato, ſcribendum cenſet Βελίνον. Rectè ad fidem noſtrorum lapidū. Diſcriminis cauſſam puto, quòd, qui *Belinum* uſurparint, Græcam terminationem ſint ſequuti: qui vero *Belenum*, Romano more vocem extulerint, quod frequentius

 rece-

receptum fuit, ut in ſaxis, & latinis Scriptoribus apparet. Hinc verum nomen potius *Belenum* fuiſſe crediderim, & ex E in I. tranſitione, enatum *Belinum*. Nam eæ vocales, *cum magnam habeant inter ſe communitatem*, ut inquit Varro de ling. lat. lib. 5. in ſcribendo & pronunciando altera in alterius locum immigrabat apud antiquos, ex Agellio noct. Attic. lib. 10. cap. 24. Donato in Terent. Phorm. & Quintiliano lib. 1. cap. 4. Exempla, quæ ad rem marmorariam pertinent, peti poſſunt ex Gruteri indice XIX. & notis Reineſii ad inſcr. 2. Claſſ. 1. Et hoc ſanè magis arridet, ſi eam originem habet Belenus, quam inferius proponam. At Belenum peſſimè corrupit Raviſius, *Tellenum* deum Aquilejenſium tutelarem effigens, in Officinâ cap. de Diis nemorum. Qui poterat *Tellinum* quoque Brixienſium deum, pro Marte habitum, de quo plura Octavius Rubeus in Memor. Brix., in *Belinum* induere. Quamquam Reineſius æquior eſt in Raviſium, quem ſcripſiſſe ait *Bellenum*, increpans amicum Chriſtianum Daumium, quòd imponi ſibi à futili typographo paſſus fuerit, epiſt. 93. ad eum datâ pag. 237. At aliâ viâ peccarunt Gyraldus Syntagm. de DIS lib. 1. & Rhodiginus var. lect. l. b. 4. cap. 17. *Felenum* vocantes Aquilejenſium Deum. Pejus lapſus eſt Marquardus de Suſannis celebris Juris-Conſultus Utinenſis, qui in tract. de Judæis part. 3. cap. 1. num. 26. Aquilejenſes duo numina tutelaria coluiſſe ſcribit, *Felenum* videlicet & *Belenum*, horumque templa alterius ſcilicet Feleni in honorem S. Felicis, ubi verò Belenum venerabantur fuiſſe Abbatiam Belinenſem. Miror Henricum quoque Palladium rerum Forojul. lib. 5. pag. 82. extra lapides, quorum non paucos exſcribit, *Belenum* & *Belinum* præferentes, etiam, *Felenum* cum Gyraldo, quem citat ad marginem, quæſiviſſe. Erroris eadem illi cauſſa cum cive ſuo Marquardo, ex ſacrâ ſcilicet Æde S. Felicis Martyris, quem cum vulgò incolæ S. Fel vocitent, putavit eodem loco *Feleni* templum olim ſtetiſſe, *non obſcurâ*, ut ait, *nominis alluſione*.

ſione. At mutilum illud eſt & corruptum, ex ingenio noſtri idiomatis, *S.Felicis* vocabulum, non *Feleni*, quem nuſquam Aquilejenſes novere. Rectius coniicit Palladius, à *Beleno* ſeu *Belino* fluxiſſe appellationem Abbatiæ, ut loquimur, *della Beligna*, templo D. Martini inſignis.

Andreas Dandulus, cujus Ms. Codex in Bibliothecâ Vaticanâ aſſervatur num. 5842, narrat lib. *6*. cap. 1. Eliam Patriarcham, qui labente ſexto ſeculo Eccleſiam Aquilejenſem regebat, *quoddam Paganorum templum in honorem Bethel in contiguo litore in mon. Puellarum ſub S.Petri Apoſtoli vocabulo* transmutaſſe. In ſacris Literis *Bethel* locus eſt, ubi lapidem unxit Jacob, Gen.XXVIII. à quo nomine & ritu *Bætylia*, ſeu *Bæthulia* lapides alicui Gentilium deo conſecrati, profanis Scriptoribus vocantur. Hos animatos putabant, ut eſt apud Sanchoniatonem: unde moveri, & in aërem ferri ſcripſit Damaſius in vitâ Iſidori apud Photium Cod.242, ubi plura legere eſt de Bæthyliis. Bochartus tamen Geograph. ſacr.lib.2.cap.2.mendum eſſe in Sanchoniatone contendit, & lapides *unctos*, non verò animatos ſcribendum. Quod derivationem à ſacro Hebreorum ritu ad idololatricum morem traductam propiùs deſignat. Bethel quoque lapidem illum appellarunt veteres, quem Saturnum voraſſe fingunt, ex Heſychio, & Priſciano lib.1.& 6.& βαίθηλ *Bæthel divinum templum* Suidas interpretatur. De his plura videſis apud Scaligerum in Euſebianis num. 2150, Seldenum de DIs Syris Synt. I. cap.5. Marshamum in Canon.Chron. ad Seculum IV.pag.55. Sed nihil horum ad rem noſtram. In Templo enim Aquilejenſi non lapidi honorem à Paganis habitum fuiſſe, ſed cuipiam Deo facile intelligimus. Quare corruptum eſſe eum locum Danduli puto, & pro *Bethel* legendum *Belenum*. Suadet affinitas vocabuli,& quòd Belenus celebre fuerit Aquilejenſium numen, Bethelis verò nuſquam ſit mentio. Ceterum, ut obiter moneam, vox illa *in Mon.* ſupplenda eſt

ex aliis Danduli exemplaribus, in quibus legitur, *in Monaſterio*. Quamobrem Ughellus, qui eodem Vaticano Codice uſus eſt, recitans ea verba tom.5. Italiæ ſacr. pag.38. malè ſcripſit *in monte*. Nuſquam enim eſt, nec eſſe potuit Aquilejæ mons aliquis, cùm tota ea regio ſe in latiſſimam planitiem diffundat. Et ſenſus ipſe id ſuadet: nam Elias templum Beleni *transſmutavit in Monaſterium* (donandum ſeculo Danduli,qui dixit,*in Monaſterio*) *Puellarum ſub vocabulo S.Petri*.Quod porrò nõ ità accipiendum,ut tunc falſi numinis cultus in eo maneret;olim enimAquileia,gentili ſuperſtitione expulsâ, Chriſto Domino nomen dederat. Sed pius Antiſtes templum illud adhuc extans Chriſtiano ritu inauguravit, & locum, qui tituli infamiam nondum exuerat, ſanctiori vocabulo expiavit.

In quinto verſu ſecundi lapidis repoſuit Reineſius Claſſ. 1. inſcr. 52. MARCELLINI, quòd ibi ſit ſermo de filiis Juliis, de filiabus Juliabus in ſequentibus. Audax correctio: at quouſque ſenſus verborum aliter refingi nequeat, eam ſequi cogimur. Nam lapidem ità loqui, exemplum nuper ad me tranſmiſſum fatetur.

Civibus Aquilejenſibus patrii Numinis religio ita inhæſit, ut vota adhuc abſentes ipſi nuncuparent. In quarta inſcriptione *L.Cornelius Evocatus Auguſti donum quod in Urbe voverat Aquilejam perlatum libens poſuit*, obtinuitque locum à decurionibus civitatis, quod ſignificant literæ, L.D.D.D. *locus datus decurionum decreto*. Civem hunc Aquilejenſem fuiſſe, denotat tum tribus VELLina, ex qua Aquileja Colonia deducta fuit, ut docent alii lapides quos alibi proferam, tùm expreſſi characteres, AQUIlejenſis. Ex hac gente Corneliâ traductam in proximam Coloniam Forojulienſem familiam Cornelii Galli, qui ſummus Poëta & Auguſto carus, Ægypti Præfectus infelici caſu occubuit, facile ſuſpicor. De quo iterum pauca alio loco retexam.

In-

Interim inultum abire non patimur Nicolaum Chorierium, qui de antiquit. Vienn. lib. 3. §. 24. priores duos lapides nobis ſurripere auſus eſt, ut Viennæ ſuæ conſcriberet. Sanè adhuc viſuntur Venetiis in ædibus Grimanis, nec Viennæ in Galliâ eſſe poſſunt, niſi, quod negant Philoſophi, multiplicatio corporum detur. Errandi illi fons eſt ex Grutero lippis oculis inſpecto. Pag. *36.* num. 10. ſignatur inſcriptio *Viennæ Allobrogum in æde D. Petri*: ſub hac, num. 13. jacet noſtra, cum hoc titulo, *in alia ara ibidem*: & inferius num. *16.* ſimilis epigraphe, *in alia*. Itaque cùm prima verè ad Viennam pertineat, ſequentes quoque, ex verbis præſcriptis, *ibidem* extare putavit. At progrediendum erat ordine numerorum ducente: nam cùm undecimus lapis Aquilejæ conſignetur, ceteri omnes uſque ad ſeptimum decimum, non interruptâ ſerie, *ibidem* collocari debent. Reliquas inſcriptiones Beleno dicatas exhibeo.

BILIENO. AVG.
NALVIVS. PINTITVS

In hoc epigrammate, quod ſupra etiam produxi, nomen Beleni novâ characterum formâ procuſum eſt. Fabrile mendum haud dubito, cum Reineſio (qui illud extare ait Venetiis in ripâ S.Claræ) Claſſ. I. 51. ubi pluribus exemplis docet, ſæpius I pro E in veteribus libris & lapidibus irrepſiſſe. Culpat quoque marmorarium, quòd *Nalvius* pro *Naevius* ſcripſerit, & *Pintitus* pro *Pinutus*. Mihi tantùm licere non arbitror, & artificem libenter noxæ eximo.

FON-

1

FONTI BELENO
C. AQVILEIENSIS DIADVMENVS
B. V. S

2

FONTI. B. . .

3

M. HOSTILIVS
AVCTVS
IIIIII VIR
B. S. D

4

BELENO
MANSVETIVS
VERVS
LAVR. LAV
ET. VIBIANA
IANTVLLA
V. S.

5

T. MARIVS. APTVS
VERCELLEN
ET
ASIATICVS
MAN. BELENO
V. S. L. A

Primum hunc lapidem mirum in modum afflixit Reineſius loco proximè laudato, & *Fontem Belenum* obſtruere conatus eſt. Eum trajectis vocibus ita legebat: BELENO *Coloniae* AQVILEIENSIS FONT*eius* DIADVMENVS: fontem in virum, hunc in Coloniam novâ metamorphoſi traducens. Nec enim ſibi perſuadere poterat, *Belenum*, vel fontem aliquem fuiſſe, vel fontem ſub nomine Beleni cultum. At demùm ſecundis curis, & *Fontem* & *Belenum* in ſua divinitatis jura repoſuit, quòd vidiſſet aliud ſaxum apud Gruterum 94. 4, ſecundum ex noſtris hìc deſcri-

ſcriptis, dicatum FONTI *Beleno*; & *Fontem* eſſe deum prodant tam *Fontinalia* Romæ celebrata, quam delubrum juxta portam Capenam ipſi poſitum. Imò & FONS non minus quam *Juno, Lymphæ, Diique Novenſiles, domicilium poſſidebat* in ſecunda cœli regione, apud Capellam de nupt. Philolog. lib. 1. pag. 16. Addo Sextum Empyricum qui adverſus Mathem. lib. 8. pag. 311. edit. Græcolat. Colon. an. 1620. tradit, *Veteres Solem, & Lunam, & fluvios, &* FONTES *Deos* exiſtimaſſe. Unde apud Fabrettum cap. 6. pag. 430. ara eſt dicata *Jovi Optimo Maximo Caeleſtino* FONTIBUS *& Minervae*. Gruterus ex Smetio legebat *Fontejus*: pejus Reineſius *Brontaeo*. Sed ita emendavit clariſſimus marmorum reſtitutor ex authographo ejus Muſeum exornante. Similes inſcriptiones ibidem legere eſt. Itaque *Fons* ſuus *Beleno* maneat, & lapidi ſcriptura: in quo legendum *Cajus Aquilejenſis*, non *Colonia*, ut de aliis ſuprà monuimus. Præterea labitur Reineſius dum illum cum tertio M. Hoſtilii conjungit, nam uterque diſtinctus eſt in noſtris ſchedis, & poſtremi ultimæ literæ B.S.D. ſunt explicandæ, *Beleno Sacrum Dedit*, ſcilicet *Hoſtilius Sevir* Aquilejenſis, non *De ſuo Dedicat*, ut ipſe putaverat, D pro B reponens.

Hæc penè omnia, quæ retuli, Aquilejenſia epigrammata vota nuncupata & ſoluta *Beleno* repræſentant. Id enim ſignificatur his ſiglis, V. S. *votum ſolvit*, V.S.L.M. *votum ſolvit libens merito*, & huiuſmodi. Vovebant gentiles, quod eſt nuncupare vel ſuſcipere vota, donaria, ſigna, ornamenta, vel victimas; & voti compotes facti, Deo cui voverant, vel extructâ arâ, thure & vino, aut victimis faciebant, aut dona ſtatuebant, niſi in templo eſſent dedicanda. Sexcenta eiuſmodi vota ſoluta produnt veterum lapides, quibus tempus, perſonæ, res dicatæ, & ſimiles circumſtantiæ adnotabantur. Locus porrò ſtatuendi aram nonniſi permiſſu publico eligebatur, unde frequens hæc formula etiam in noſtris ſaxis, L.D.D.D. *locus datus Decurio-*

rionum decreto. At hæc trita ſunt.

Dùm de Beleno agimus, non prætermittam lepidiſſimum diſtichon,quod extare ſculptum marmori in agro Tiburtino teſtatur Antonius del Rè in antiquit. Tiburtin. Italico idiomate cap.5.part.2. ubi de Villâ Hadriani in fine.

ANTINOO ET BELENO PAR AETAS FORMAQVE PAR EST.
CVR NON ANTINOVS SIT QVOQVE QVI BELENVS.
Q. SICVLVS.

Antinous puer Hadriano in deliciis fuit, gratiâ apud ipſum & honoribus florens, quem fato abreptum in Ægypto, veſanus Imperator, in perditi amoris argumentum & doloris ſolatium, templis & oraculo conſecratum pro Deo coli iuſſit: niſi populi in adulationem principis hoc fecerint, ut ſcriptores aliqui prodiderunt. Extant numiſmata eius conſecrationem præferentia, de quibus antiquarios conſulas. Cum igitur Q. Siculus Antinoum videret ſummo loco apud Cæſarem haberi, queritur non eadem ſorte acceptum eſſe *Belenum*, qui nec ætate nec formæ elegantiâ Antinoo concedebat. Hunc Belenum Aquileienſem fuiſſe non inani coniecturâ ſuſpicor. Quòd ſcilicet ex patrii Numinis appellatione nomen ſortitus ſit. Non inſolens quippe fuit Romanis Deorum nomina hominibus indere. Exēpla lapidum producit Reineſius epiſt. 69. ad Rupertum pag. 655. & Cl. Cuperus in monum. Antiq. poſt libellum de Harpocrate pag. 188. nihil ex eruditâ antiquitate prætermittit. His interim auctarium faciet noſter *Belenus*; addaſque & *Phoebum* in inſcriptione ſuperius memorata pag. 261.

A Carnis, ubi Aquileja, ad finitimos Noricos Beleni religionem migraſſe certum videtur. Nam Belenum his fuiſſe cultum diſertè tradit Tertullianus cap.24. Apologetici jam indicato: *Unicuique etiam provinciæ & civitati ſuus eſt Deus, ut Syriæ Aſtarte, ut Arabiæ Diſartes, ut Noricis* BELENVS, *ut Africæ Cæleſtis*. Et iterum adverſus Gen-

Gentes loco itidem ſub initium prolato. Antiqui Codices Tertulliani non *Belenum*, ſed *Tibilenum* præferebant. Petrus Pithœus adverſar. ſubſeciu. lib. 1. cap. 4. cùm in Auſonio Beleni mentionem offendiſſet, ſuſpicatus eſt, textus Septimii corruptos, & ipſum *Belenum* reponendum. Quam conjecturam veteri manuſcripto munivit, & exinde eam amplexa eſt univerſa Literatorum natio. At verè non omnium primus Pithœus correxit Tertullianum. Siquidem Jacobus Nicolaus Loënſis miſcellaneor. epiphill. lib. 5. cap. 15. inter Criticos Gruteri tom. 5. pridem mendum detexerat, & pro Tibileno *dium Belenum* legerat. Eâ ſanè ratione, quòd Aquilejenſis regio, ubi Belenus colebatur, proxima ſit Norico, quod pluribus oſtendit, quàm opus fuiſſet in re Geographis notâ. Si tamen audiamus Germanos Scriptores, qui *Tibileno* antiquæ Tertullianeę lectionis jura aſſerere contendunt, à Noricorum finibus eliminandus eſt *Belenus*. Tuentur eam opinionem Rhenanus ad marginem primæ edit., Althamerus commentar. in Taciti Germ. adducti à Pamelio, Fabritius origin. Saxonic. lib. 1. Joan. Saubertus de ſacrific. vet. cap. 5. & nuperus Auctor Hector Gothofredus Maſius in Schediaſmate hiſtorico de Diis Obotritis, ſeu Idolis Mekelburgenſ. cap. 2. §. 3. Nimirum *Tibilenum* ex Norico in reliquam Germaniam tranſgreſſum autumant: nam etiam hodie malus Dæmon eo nomine ipſis Germanis vocatur. Inde Tibilenum eundem eſſe ajunt quem Slavi, *Zernebok*, ſeu *nigrum deum* appellabant, teſte Helmoldo lib. 1. Chron. Slavorum cap. 53. Noſtri quoque Slavi montana Forijulii, quà Carnioliam ſpectat, incolentes, adhuc eodem planè vocabulo utuntur: *Zerne* quippe iis eſt niger, *Boch* deus. Præterea & Vandalos adhibuiſſe ea nomina reperio. Nam deum malum appellabant *Zernebuk*, bonum vero *Belbuk*: erat enim illis *Bel* albus, *Zerne* niger, & *Buk* deus. Et in conuiuiis & compotationibus ſuis pateram certis verbis conſecrabant ſub iis nominibus boni & mali dei. Ita Krantzius

lib. 3. rerum Vandalic. cap. 37. & Munſterus lib. 3. Coſmograph. Primum horum deorum eum fuiſſe *Bielem* puto, apud Thuringios ingenti ſuperſtitione cultum, cujus idolum S.Bonifacius ſemel iterumque dejecit, uti refert Johannes Letznerus, qui ex veteri MS. vitam ejuſdem Germanorum Apoſtoli ſcripſit, penès Nicolaum Serarium Moguntiac. rerum lib. 3. not. 21. pag. 474. Neſcio an hujus nominis antiquiorem originem repetere poſſimus à *Veleda*, ut legit Rickius, quæ cum tempore Veſpaſiani in Germaniâ latè imperitaret, etiam numinis loco habita fuit, teſte Tacito de mor. Germ. cap. 8. & hiſtor. lib. 4. cap. 61. Primæ ſanè literæ B & V frequenter permutantur. At videant viri docti, num idem liceat in numinis ſexu. Alter porrò *Zernebok*, ex nominis ſignificatione, is potuit eſſe *Jopher niger*, alii legunt *Jovem nigrum*, de quo Bollandus in actis S.Julianæ 16. Februarii pag. 875.

Attamen in eam ſignificationem nil certi Germanos adducere teſtatur idem Pamelius Rhenanum & Althamerum referens. Et Voſſius, qui lib. 1. de idololatr. cap. 38. ire in Fabritii ſententiam viſus eſt, in notâ marginali eundem deceptum fuiſſe magnoperè veretur, cùm à Tibileno *Tifel* eſſe non poſſit. At ego verè deceptos Germanos non dubito. Quia cùm Tertullianus deum illum præſidem Norici fuiſſe dicat, induci non poſſum ut credam, Noricos in tutelare gentis numen malum dæmonem adſumpſiſſe. Quamvis enim ſuperſtitioſa gentilitas etiam deos malos, ne nocerent, divinis honoribus cumulaverit; nunquam tamen, quòd ſciam, niſi bonos & fauſtos in tutelam & præſidium Urbium regionumque adoptavit. Hujuſmodi deprehendas eos omnes, quos Minucius & alii mihi ſuperius laudati memorant. Percurras etiam longum deorum topicorum ſeu localium catalogum apud Gyraldum Syntagm. 1. Ipſimet Dii provinciarum præſides Tertulliano recitati, omnes boni ſunt, & ex eorum numero, quos cœleſtes & majorum gentium vocarunt antiqui. *Aſtarte* Syriæ

eſt

eſt Venus, *Diſartes* Arabiæ Bacchus, *Cœleſtis* Africæ Juno. Quare omninò verum videtur, etiam Noricorum deum, inter ipſos recenſitum, eiuſdem ordinis & dignitatis fuiſſe, & certè *Belenum* qui Apollo interpretabatur, non verò *Tibilenum*, eâ notione, quam Germani ingerunt, malum dæmonem & improbum deum. Quare Tertulliano & Noricis deus Belenus reliquendus eſt.

Ab Aquileiâ noſtrâ & Norico, ingens terrarum ſpatium emenſi, in Galliam tranſmittimus, ut BELENVM plurimâ religione apud eas gentes celebrem conſpectemus. Auſonius de Profeſſoribus Burdigalenſibus carm. 4. hæc habet:

Tu Baiocaſſis ſtirpe Druidarum ſatus,
Si fama non fallit fidem,
BELENI *ſacratum ducis è templo genus.*
Et inde vobis nomina
Tibi Pateræ: ſic miniſtros nominant
Apollinaris myſtici.

Et carmine 10.

Non reticebo ſenem,
Nomine Phœbitium,
Qui BELENI *Ædituus*
Nil opis inde tulit.
Sed tamen, ut placitum,
Stirpe ſatus Druidarum
Gentis Aremoricæ,
Burdigale cathedram
Nati operâ obtinuit.

Patet hinc Belenum cultum fuiſſe potiſſimum in Aremoricâ provinciâ Galliæ ad Oceanum, in quâ Bajocaſſis Urbs ſita erat, ex Valeſio in Notitiâ Galliarum, & Pithœo, qui hoc idem obſervat, expendens recitatos verſus Auſonii, Adverſ. ſubſec. lib. 1. cap. 3. Inter populos verò Aremoricæ præcipui accenſentur Veneti apud Cæſarem lib. 3. de bell. Gallic. Quæ hìc adnotata, deinceps uſu venient. Porrò Belenum Galli quoque interpretati ſunt Apollinem; cognomina enim quæ huic congruunt, miniſtris Beleni indita fuiſſe, monet Auſonius. Atque hic fortaſſis eſt Apollo, quem coluiſſe Gallos tradit idem Cæſar lib. 6.

A Beleno etiam derivatum volunt deum *Abellionem*, de quo inſcriptiones in Convenis Novempopuloniæ apud Gruterum pag. 37. num. 5. 6. & 7. & *Belanetenſis* mons in Arvernis à Beleno appellationem traxit, ut placet Valeſio in eadem Notitiâ pag. Imò *Belatucadrum* Britannorum deum eundem Belenum eſſe, non ambigit doctiſſimus Seldenus de Dis Syris Syntagm. 2. cap. 1. Fortè à Gallis, qui illùc migrarunt, religio traducta eſt, ad regionis loquendi conſuetudinem nomine accommodato. Nam & Britannos habuiſſe Druidas refert eodem libro Cæſar, & Tacitus annal. 14. cap. 30. Qui cum myſtæ fuerint Beleni, ut jam didicimus ex Auſonio, omninò veriſimile eſt, ipſos nomen dei & ſacra in vicinam inſulam importaſſe; ſiquidem in eâ, Gallorum *ſacra* deprehendi *ſuperſtitioſâ perſuaſione*, dixerat idem Tacitus in Agric. cap. 11.

Jam ſatis BELENI religionem apud Aquilejenſes & Gallos, ſignificationemque Apollinis inditam literata ſaxa & ſcriptorum teſtimonia commonſtrarunt. At nullus veterum cauſſam nominis, & originem numinis prodidit. Viri docti, quos noſtra ætas & ſuperior tulit, cùm omnes penè antiquitatis latebras eruditâ perquiſitione ſolicitaverint, hanc quoque provinciam pertentarunt. Joannes Ger. Voſſius de idololatr. lib. 2. cap. 17. Belenum ab Hebræo *Beel*, unde *Beelſamen*, deducit, cùm omnis ferè ſuperſtitio ſit ab Oriente. Ludovicus Thomaſſinus in tractatu Gallico des Langues lib. 3. cap. 10. nu. 4. Belenum, ut & Abellionem ab ἥλιος ſeu *Sole* derivat, mutatâ aſpiratione in B, qui tranſitus non inſolens eſt. Bolducus ineptiſſimè à *Bel-Enos* ſeu *Deus Enoſcis*, quem fusè confutat Reineſius Claſſ. 1. 51. Ceteri omnes Belenum eſſe à *Belo* contendunt, & religionē nomenque ab Oriente in Europam traductum. Ita Seldenus eodem Syntagm. 2. cap. 7. Bochartus Geograph. ſacr. part. 2. cap. 42. Elias Schedius de Djs Germanorum Syntagm. 1. cap. 7. Jacobus Sponius in miſcellan. erudit. ſect. 1. art. 1. & Recherch. d'antiq. differt. 3. pluresque alii quos

præ-

prætermitto. *Belus* celeberrimum apud Orientales numen, quod in ſacris Literis *Baal*, *Baalim*, & *Beelphegor* audit, quamvis paſſim pro Jove habitus fuerit, ut apud Heſychium, Herodotum in Euterpe, Xiphilinum in Caracalla, & alios, Solem nihilominus etiam ſignificavit, quod jam memorati Auctores fuſiùs oſtendunt. Quarè cùm Sol Apollo ſit, Belenuſque Apollo, à Belo Belenum natales ſuos ducere, non dubitant. Inde Schedius loco indicato Solem in Beleno quærens, literis in numeros myſticè tranſpoſitis, uti à Baſilidianis & Gnoſticis olim in Abraxis tentatum, elicuit numerum dierum anni, quem Sol curſu ſuo diſterminat, hoc modo:

Β	Η	Λ	Ε	Ν	Ο	Σ	)	365
2	8	30	5	50	70	200	)	

Curioſum ſanè ingenii commentum, magis quàm verum. Non enim advertit doctus Auctor, non tàm ſecundam, ſed etiam primam ſyllabam in Beleno per ε ſcribi, ut vidimus in Herodiano; & Latinis brevem efferri, quod conſtat ex duobus Auſonii locis, & verſibus Q. Siculi de Beleno puero jam adductis. Ac proinde ſi reponamus literam ε cui quinarius numerus reſpondet, decurtato myſtico illo 365. dierum numero, tota Schedii ἰσοψηφία evaneſcit. Prætereo, ſuperſtitioſa hæc numerorum myſteria Ægyptiis & Orientalibus tantùm fuiſſe uſurpata, quibus Belenum nuſquam notum invenimus.

Attamen quæ de Beleni hac derivatione doctiſſimi viri cogitarunt, mihi probata eſſe nequeunt. Perſuaſum quippe habeo, *Belenum*, qui perpetuo ſcriptorum & lapidum conſenſu Apollo dicitur, Solem eſſe non poſſe, ac proinde neque *Belum*. Arduum hoc profectò & audax effatum, cùm vel pueris, ut inquit Seldenus, notum ſit, Apollinem eundem eſſe ac Solem. Fateor ultrò: & Macrobius lib. 1. ſaturn. cap. 17. id longâ diſputatione oſtendit, & poſt ipſum, uberiori eruditionis copiâ idem Voſſius lib. 2. cap. 12. & Aleander junior in explicatione tabulæ

He-

Heliacæ. At ſi in Gentilium religionem penitiùs introſpexerimus, & horum ſententiam veram eſſe, & noſtram haud falſam, patebit. Theologiam ſuam in tria genera diſtinxere veteres, in Mythicam ſcilicet, ſeu Fabuloſam, Phyſicam, & Civilem, ut ex Scævola & Varrone tradit D. Auguſtinus lib. 4. de Civit. dei. cap. 27. & lib. 6. cap. 5. Salluſtius philoſophus de Diis & Mundo cap. 4. in quinque ſpecies diſtribuit, quæ ad has facile reduci poſſunt. Ad primam referebant eam partem, quæ ad phyſiologicas naturalium rationum interpretationes pertinet. Hinc Dii omnes vel ut corpora naturalia culti ſunt, ut Sol, Luna, aſtra: vel, ut animalia, ex hiſtoriæ vel fabularum traditione, quales putabantur Juppiter, Bacchus, Apollo, & ceteri. Atque hi, quos *ingens evexit ad æthera virtus*, ut ait Poeta, *ob merita virtutum, aut munerum, aut artium repertarum in memoriam ſunt conſecrati*, inquit Lactantius lib. 1. de falsâ rel. c. 5. Quare Apollo hiſtoricè ſeu fabuloſè ſumptus, unus quis Deus eſt animalis, diverſus à Sole, qui inter naturales cenſebatur: idem verò cum Sole, ſi phyſiologicè. Julianus Cæſar in orat. IV. quæ de Solis laudibus eſt, Apollinem eundem utique cum Sole pronunciat; at quomodo id intelligendum ſit, optimè in rem noſtram ſic explicat, ex verſione Petavii: *Sunt aliqui*, inquit, *Solis cognati & congeniti Dii, quorum vires & effectus participat, quaſi extrema principia, & ab omni corporum commercio ſejuncta, quibuſdam interpoſitis mediis, in unum à rege Sole coacta, circà ipſum copulantur. Ità Jovis vim effectricem continet, Apollinis eandem intelligendi ſimplicitatem, & ſubſtantiæ ſtabilitatem & actionem, Bacchi verò multiplicabilem & dividuam efficientiã. Ita ut hæc & alia Deorum nomina in ſingularem & primariam unitatem Sol componens omnia perficiat, fecundet, & alat.* Ex quibus ſparſim in eâ oratione à Juliano dictis apparet, Apollinem verè alium eſſe à Sole natura ſuâ, quamadmodum ſunt etiam Juppiter & Bacchus: ceterum eundẽ participatione virtutis & effectuum convenientiâ;

tiâ;quare aptiùs *ſocium Solis* & *aſſeſſorem* appellat p.285,& 269. Plura in hoc argumentum ex aliis congerere poſſem.

Sapientes igitur & Mythologi, qui ſub fabularum tegumentis latentem philoſophiam,tùm moralem tùm phyſicam, denudarunt, & theologicas fabulas, ut ait Salluſtius loco indicato, ſunt ſequuti, quæcunque de Apolline tradita fuerant à Poëtis, ad vires actioneſque Solis patefaciendas tranſtulerunt, atque ideo Deum unum, idemque Numen pronunciarunt. Ceterùm vulgus Gentilium, omneſque qui religionem, non ratione ſed ſenſibus hauſerant, Deos quoſcunque, prout ſibi à Poetis fingebantur, pronâ ſuperſtitione amplexati, Apollinem Jove & Latonâ progenitum, è cœlo quondam dejectum inter homines Admeti armenta paſcentem, Muſarum patrem, auguriorum & ſagittandi artis inventorem, non eundem eſſe Solem putarunt, quem Hyperionis & Thyæ filium,in ſummo cœli vertice diei, luciſque moderatorem conſpectabant. Hanc popularem religionem ſequuti Magneſii & Smyrnæi in fœdere inter ipſos ſancito, cujus formula extat in marmore Oxonienſi primo, jurant *per Terram*, SOLEM, *Martem*, &c. APOLLINEM &c. utroſque inter ſe diverſos non ambigentes. Ita lapis Ultrajectinus apud Sponium in Miſcellan. erudit. ſect.3. pag.72, poſitus eſt *Jovi* O.M. *ſummo*, *exuperantiſſimo*, SOLI *Invicto*, APOLLINI, *Lunæ* &c. Et Scriptores populo religionem & cultum tradentes, duos eſſe diſtinctos Deos docuere. Varro apud eundem Auguſtinum lib.7. cap.7.viginti Selectos Deos recenſet, ex quo numero duo ſunt, *Apollo*, & *Sol*. Hunc Artemidorus inter Deos cœleſtes, illum inter æthereos reponit, lib.2. Oeneirocrit cap.35. *Rhodo* favere *Solem*, *Tymbræ Delion*, nempe Apollinem, dixit Sidonius Carm. 9. ad Felicem v.168.ac 173.& vetus epigramma Græc.*Delphos*,ait,*tuetur Pythius*, & paullò poſt: *eſt tutela Rhodos beata Solis*. Demum Callimachus in hymno de Apolline, geſta ejus, honores, habitus, cultum, & cognomina celebrat, nullâ omninò

ninò Solis mentione interjectâ. Nimirum hymnodia populare erat carmen, ad vulgi aures & religionem accõmodatum; & ex hymnis, ut notat Natalis Comes Mytholog. lib. I. cap. 16, quæ cuiuſque Dei natura, & quis ille eſſet quem laudibus, & precationibus proſequabantur Gentiles, dignoſcitur. Homerus quoque prolixum in Apollinem hymnum texit, ortum ejus, perigrinationes, templa exſtructa, totamque rerum ab eo geſtarum ſeriem complexus, nec uſpiam de Sole veſtigium aliquod prodit. Etenim ut Deum animalem populo colendum exponebat Poëta. Hùcque eſt referendum tertium jam memoratum theologiæ genus, *mixtum* Salluſtio vocatum, *quod*, inquit Auguſtinus ex Varrone, *in urbibus cives, maximè Sacerdotes, noſſe atque adminiſtrare debebant. In quo eſt, quos Deos publicè colere, quæ ſacra ac ſacrificia facere quemquam par ſit*; unde illud ad ceremonias ſpectare, ait idem Salluſtius. Idcircò in hac civili, ſeu populari religione alia Apollini ſacra, victimæ, templa, ſimulacra ſtatuebantur, alia Soli. Longum eſſet ire per ſingula. Ex re nummaria tantùm indicabo, Apollinem, ſpecie juvenis arcum intendentis, conſpici in numiſmate Licinii Valeriani, Lyram & pateram geſtantis, Antonini Pii: Sol verò utique ſub forma iuvenis, ſed capite radiato, cum globo in manu ſiniſtrâ, in nummis Hadriani, Gordiani minoris, Aureliani, aliorumque Imperatorum.

Quæ, ſupra quàm res ipſa fortè exigat, explicata in id collimant, ut oſtendam, Aquileienſes & Gallos cùm Apollinem, ſub Beleni cognomento, populari religione colerent, de Sole non cogitaſſe. Nullum uſpiam Solis veſtigium in Beleno, ubique Apollo dicitur. Ita Herodianus, Capitolinus, Auſonius, & lapides quotquot recenſui. In numiſmate Cunobileni regis Britanni, cujus ab hoc numine auguſtius nomen, Belenus inſculpitur Lyram pulſans, ut refert Seldenus loco indicato: quod Apollini propriè convenit, nec niſi phyſiologicè Soli. Ex uno, ut fatear,

tear, Auſonii verſu, quem retuli, neſcio quid de Phœbo, qui Sol eſt, deprehendi poſſet. Sed ille potiùs Poëtæ iocus eſt, in vocabulo Phœbicii ludentis. Certè Gallos Apollinem coluiſſe tradit Cæſar. Imò nil ab Auſonio timendum. Nam Phœbus nomen eſt Apollinis proprium, Solis translatitium. Dicitur enim à Poëtis Jovis & Latonæ filius, qui ipſe eſt Apollo; ut apud Homerum in hymno proximè laudato. Sed ab Aquileiâ noſtrâ non recedamus. Alia in eâ urbe templa & aræ Apollini Beleno, alia Soli fuerant dicata. Aras in ſaxis jam vidimus. Templa Beleni tria mihi videor detexiſſe. Alterum ad Eccleſiam S.Coſmæ, ubi reperta fuit inſcriptio jam relata, ſignum Cupidinis in templo Beleni dicatum præferens. Secundum, de quo meminit Dandulus ſub nomine corrupto Bethel. Tertium eo loci fuit, quo nunc Eccleſia S.Martini, ſub *Beligna* vocabulo *Belinum* ſeu *Belenum* recondens, ut ſupra memoravi. Et Jo: Candidus Commentarior. Aquil. lib.4. pag.18. refert Maxentium Patriarcham, qui ſub initium ſeculi noni Aquileiæ ſedit, *ex templi ruderibus priſci patrii Belis Dei Monaſterium Benedicti Monachis Belinenſe* extruxiſſe. Templum verò Solis aliâ urbis parte extructum. Eius veſtigia paucis ab hinc annis detecta ſunt, ibique hæc inſcriptio effoſſa.

DEO SOLI
DIOCLETIANVS. ET. MAXIMIANVS
INVICTI. AVGG

Templum hoc ſtatuiſſe Diocletianum, dùm Aquileiæ eſſet, vero ſimile arbitror. Nam in eâ urbe tranſegiſſe docent Acta S.Chryſogoni. Id contigit anno Chr.304. Nam ſuperiori anno ad 12. Kal. Decembres Romæ celebratis Vicennalibus, petiit Ravennam, ubi Kalendis Januariis eiuſdem anni 304. Conſul proceſſit & poſt æſtatem Nicomediam profectus eſt, ut in notis ad Lactantium de morti-

bus Perſecutorum cap. 17. collegit vir clariſſimus Stephanus Baluzius. Tunc ergo neceſſariò fuit Aquileiæ, quà Ravennâ rectũ eſt iter in Illyricum & Bithyniam, ut ex Itinerario Antonini conſtat. Ibidem verò aliquandiu degiſſe ex iiſdem actis dignoſcitur. In hoc itinere morbo correptum vexatumque Diocletianum tradit idem Lactantius. Quam ob cauſſam, ſi conjecturæ locus eſt, Aquileiæ templum Soli dicavit. Nam Solem ægris propitium putabant Gentiles; ideo apud Gruterum pag. 31. 10. lapis eſt poſitus *Soli, Aeſculapio, & Hygeiae*, & pag. 32. 11. *Soli aeterno Sacr. pro Salute P. Valerii Criſpi*. Porrò in noſtro lapide nomen quoque Maximiani viſitur, quia operibus & actis publicis ambo Collegæ imperii inſcribebantur.

Quòd igitur BELENUS ſub nomine Apollinis ubique cultus fuerit, & Apollo religione populari alius ſit Deus diverſus à Sole, facilè crediderim, nomen Beleni à Belo, qui Sol apud omnes habetur, ortum non habuiſſe. Et ſanè cauſſam doctiſſimi viri, qui aliter opinati ſunt, mihi demonſtraſſent vellem, cur Belus qui ab Oriente in Europam tranſvectus, ipſis jubentibus in Beleno nomen retinuit, congenitam tamen & antiquam ſignificationem Solis abjecerit, ut in Apollinem migraret. Non ità ſe Belus ipſe transformari paſſus eſt, cùm ſub Aureliano ſacris Romanorum inferretur. Narrat enim Zoſimus hunc Imperatorem devictis Palmyrenis ſimulacra Solis Beli, ut legit Salmaſius ad Vopiſcum in ejus vitâ cap. 35, in magnificentiſſimo templo Romæ exſtructo & Soli dicato, translata, collocaſſe. Nec Mithra, qui pro Sole Perſis colebatur, in Romanam religionem adoptatus, juri ſuo deceſſit; ſed ſemper Sol idem, nunquam Apollo vocatus fuit, ut ex tot monumentis, in ſuperiori diſſertatione de Mithrâ mihi productis, liquidò conſtat. Quidni igitur Belus nomen originis, Soliſque ſignificationem etiam in Beleno non retinuiſſet? Quare *Belenus* à *Belo* eſſe nequit.

Aliâ viâ ad Belenum ivit Pithœus eodem lib. 3. ad-

verſ.cap.3. Nimirum ejus nomen deductum ait à Βέλ@. *Sagittâ*, unde Apollo ἑκηβόλ@. & ἑκαβελέτης ſeu *eminus jaculans* fuit dictus. Quæ ſanè originis ratio non aliena videtur, ſi illud cognomentum ſeu epitheton ad ipſum Apollinem deum animalem, qui *ſagittipotens* paſſim à Poëtis dicitur, ob ſagittandi artem inventam, & Pythonem ſagittis confectum, referatur, non verò ad Solem, qui radiis, quaſi jaculis, terram ferit, ut vult idem Auctor. Ità enim Belenus eſſet Sol, quod falſum hucuſque demonſtravi. Reineſius in notis ad inſcriptionem 51. ſæpius laudatam, prætermiſsâ nominis originatione, putat Gallos, cùm in Italiam per ſaltus ignotæ anteà viæ tranſgreſſi ſunt, uti narrat Livius lib. 39. tunc etiam Belenum, qui apud eos colebatur, Aquilejenſibus tradidiſſe. Sed Romanos, ejus gentis, quam triennio nondum exacto poſt adventum, ſedibus depulerant, opidumque conſtrui cœptum deleverant, ex eodem Livio, religionem & numina retinuiſſe, non eſt credendum. Præterea Reineſius non explicat unde Gallis ipſis numen illud advenerit.

Ergò *Belenus* ubique quæſitus, nuſquam eſt. Nunc verè id recurrit, quod Tullius dixit: *utinam tàm facile vera invenire poſſim, quàm falſa convincere*, l. 1. de nat. Deor. Attamen in tantâ remotioris ævi caligine, & ſcriptorum ſilentio conabor aliquid: & non tam nominis originem; ſed etiam tempus & populos, qui religionem Beleni in Gallias & noſtram Carnorum regionem invexerunt, pertentabo. Fateor ſanè, iter quò pergam, uti novum nec aliis tritum, ità lubricum & anceps futurum. Conjectamus, ariolamur; & ſi mavis, ingenio ludimus, & nugamur. Hæc præfatus, id fortaſſe conſequar, ut præjudicata audaciæ conſcientia audaciam ipſam excuſet.

Ex Trojanis ducibus, qui captâ urbe ſedes quærebant, Antenorem in extremis Adriatici oris, unâ cum Henetis Paphlagonum gente, à quibus regio nomen accepit, conſediſſe, penè omnibus antiquis Scriptoribus tra-

ditum fuit. Ammianus Marcellinus lib. 15. cap. 9. ex Timagene narrat, Græcorum manum, poſt excidium Troiæ, lòca vacua Galliæ occupaſſe. Hos quoque ex eadem Henetorum & Troianorum ſociâ gente fuiſſe, indè facilè colligi poteſt, quòd populi ad littus Oceani Aremorici ſimili prorſus appellatione vocati ſunt Veneti. Nec ſcrupulum facit, quod Marcellinus Græcos appellet, quia id etiam Halicarnaſſeo uſurpatum, qui libro primo hiſtor. paſſim pro Trojanis Græcos habet; quòd re verâ una gens fuerit. Vel cùm mixtìm Græci, Trojani, & Heneti hanc expeditionem ſuſceperint, potuit Timagenes Græcos tantummodo recenſuiſſe. Ità Venetos, tàm noſtros quàm Gallos Aremoricos, ſocios invicem, uniuſque originis facimus. At cum Deum etiam eundem colverint (nam Belenum apud Aremoricos potiſſimum fuiſſe celebrem ex Auſonio jam didicimus) neceſſe eſt fateri, communi aliqua occaſione & cauſsâ utroſque eam religionem hauſiſſe. Id quomodo acciderit, ſic divino.

Pyrrhum Achillis filium, excisâ Troiâ, in Epirum navigaſſe comite & expeditionis auſpice ob claritudinem auguriorum Heleno Priami filio, prodiderunt Dio Pruſſeus in Troicis, Pauſanias in Atticis pag. 19. & in Corinthiac. pag. 127, & Virgilius lib. 3. Æneid. Huius itineris ſocium Antenorem quoque fuiſſe, non inveriſimile arbitror. Tempus quo uterque expeditionem abſolvit, convenit. Pyrrhus enim poſt Ilii caſum primus in Epirum appulit, teſte Pauſania in Atticis. Antenorem verò inter primos quoque navigaſſe palam eſt ex eodem libro Virgilii, & Ovidio lib. 3. Faſt. qui multò ante Æneam Italiam tenuiſſe aſſerunt. Eum verò comitem potuit ſibi adiunxiſſe Pyrrhus, quòd de Græcis bene meritus eſſet, & vetuſti iure hoſpitii, ut ait Livius initio lib. 1. & quia pacis, reddendæque Helenæ ſemper auctor fuerat. Ideo Menelaus, quòd ſe & Ulyſſem Helenam repetentes hoſpicio accepiſſet, & ab inſidiis Paridis ſervaſſet, patem gratiam reddens eum capto Ilio in-

vio-

violatum dimiſit, ut refert Servius ad lib. 1. Æn. verſ. 242. & Pauſanias in Phocicis pag. 662. prodidit, Græcos pro Antenoris ædibus ſuſpendiſſe in veſtibulo Pardi pellem, quæ teſſera fuit, ne eius domus violaretur. Plerìſque etiam Antenor patriæ proditor audit, unde enarrator Lycophronis ei dat lucernam ad evocandos Danaos, & recluſionem equi lignei; nec Livius diſſimulat, & Virgilius innuere videtur locis indicatis, ut notat idem Servius. Nil mirum ergò quod Pyrrhus amicè uſus fuerit Antenore, cumque in ſocietatem expeditionis admiſerit. Parem gratiam ergà Glaucum & Erimanthum ipſius filios habuit Menelaus, quos ſecum in Africam traduxit, ut tradit Scholiaſtes Pindari Od. 5.

Cum itaque Græcorum, Troianorum, Henetorumque mixta manus ad Epiri oras appuliſſet, ſicut Pyrrhus Heleni vatis monitu in eâ regione conſedit, teſte Pauſaniâ loco quem proximè adduxi, ità veriſimile eſt, quòd eodem Heleno auctore & auſpice, pars una ſociorum cum Antenore rectà per Adriaticum navigaverint, ceteri verò, flexo itinere, dùm fata Italiam Æneæ ſpoponderant, in Gallias migraverint. Igitur ad lætas, uberrimaſque ſedes delati, Heleno qui futurorum conſcius, divino inſtinctu & ductu, viam direxerat, ſortem feliciſſimam acceptam referentes, ipſum pro Deo habuerunt, & Apollinem vocarunt. Nomenque & appellationem Apollinis, qui vaticiniorum pater auctorque antiquis habebatur, facilè apud ſuperſtitioſas gentes, ſummo beneficio affectas, demereri potuit Helenus, quem vaticinandi arte clarum teſtantur Euſtathius & Hyginus, & Æneas apud Virgilium his verbis compellat lib. 3.

Trojugena interpres Divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii laurus, qui ſidera ſentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.

Imò ab ipſomet Apolline ſub ſerpentis ſpeciem, dùm in ejus templo cum Caſſandra verſaretur, vatem ſummum

effe-

effectum Helenum, narrat Græcus Scholiaſtes Euripidis in Hecubâ verſ.87. Nec abludit, longâ navigatione perfunctos religionem ergà Apollinem uſurpaſſe, cui etiam Argonautæ ſacra feciſſe ob felicem è navibus deſcenſionem eius auſpiciis confectam, refert Apollonius lib.1. Argonaut. Ceterum divinos honores Heleno delatos nil mirum, cum id aliis etiam Troianis Heroibus factum fuerit. Nam Ilienſibus cultum Hectorem, imò & Helenam, Athenagoras ait in legat. pro Chriſtianis, & Clemens lib.10. recognition. Sarpedonem indicat Plinius lib.13.cap.13. eiuſque Oraculum memorat Tertullianus de animâ cap.46, & Philoſtratus in Heroicis. Imò Græcis etiam qui bello Troiano interfuerunt, ſacra ſunt inſtituta; ut iidem Ilienſes Aiaci, & vicini Sigeenſes Achilli,& Patroclo, teſte Strabone lib.13. pag.596.

Quæ, Muſis non invitis, ſi vera eſſe poſſint, iam Beleni originem apud priſcos Venetos Galloſque tenemus. Nam *Helenus* ab his in Deum adoptatus ſub nomine *Apollinis*, ſic ut ſuprà expoſui, facilè in *Belenum* tranſire potuit. Frequens enim eſt aſpirationis in B migratió. Damaſcius in vitâ Iſidori apud Photium Cod. 242. *Phœnices*, ait, *& Syri Saturnum vocant Hel*, *Bel*, *& Bolathen*. Qui etiam ex eodem vocabulo *Hel* regi impoſuerunt nomen *Beli*, teſte Servio ad Æneid. lib.1. verſ.729. Pamphilii pro ἥλιος dicebant Βαβέλιος, ut ex Heraclito refert Caninius apud Fridericum Sylburgium in notis ad Pauſaniam pag.291. v.7. Unde veriſimile fit, ipſos Trojanos eam in Heleno mutationem induxiſſe, more vicinæ Pamphiliorum gentis. Seu fortaſſe ſicut *Heneti* tranſierunt in *Venetos*, ita primùm *Helenus* dictus fuit *Velenus*, deinceps *Belenus* ex promiſcuâ harum literarum V & B permutatione, cujus paſſim exempla occurrunt. Hinc disertè ad rem noſtram notavit Scaliger in digreſſione de literarum Jonicarum origine, quæ extat inter animadverſiones Euſeb. poſt num.1617. pag.119., notavit, inquam, ex Servio Æolenſes

ſes Græcos pro *Elena* extuliſſe *Velena*, & Romanos Græcam vocem Ἐλία *Veliam*, quæ Stephano etiam dicitur Βελία. Ob quam inter has literas cognationem nemo non videt, quàm facilè fuerit, ut *Helenus* migraverit in *Belenum*.

Hæc ſanè, quæ de origine Beleni diſſerui, incerta omnia & ex longinquo petita. At neſcio quo fiat, ut animus aliquid audeat, cùm mecum ipſe reputo, duas gentes, Gallos & Venetos, remotis adeò inter ſe regionibus diſſitas, quæ olim cognatæ ejuſdemque originis fuerint, in unum eundemque Deum, aliis perindè populis ignotum, conſenſiſſe, & non etiam conjectare fas ſit, illum Deum ab eodem principio parique ex cauſsâ derivaſſe. Et, ſi nomen *Beleni*, ſignificationem *Apollinis*, cauſſamque cultus in *Heleno* reperimus, cur exinde ipſius *Beleni* originem, nataleſque non liceat repetere.

Rurſus conjecturas conjecturis addo. Pars Venetiæ, quæ circà Aquilejam eſt, *Carnia*, populique *Carni* vocati ſunt. *Carnutum* itidem regio appellatur in meditullio Galliæ ſita; & quidem ea præcipua ſedes Druidarum, qui, ut dixi, *Beleni* Sacerdotes erant. Nonnne is conſenſus appellationis communem aliquam originem deſignat? Hanc ex eodem principio petimus. Apollo antiquiſſimis temporibus, ante Trojanum bellum, apud Græcos *Carnei* cognomentum obtinuit. Docet Pauſanias in Laconicis, in Meſſeniacis, & in Corinthiacis, concinitque Callimachus hymno jam laudato in eundem Apollinem verſ. 71. Hinc feſta in ejus honorem inſtituta, quæ Carnea dicebantur, ex Pindaro in Pith. od. 5. Athenæo lib. 4. cap. 9. & Plutarcho in Sympoſ. lib. 8. quæſt. 1. & Sacerdotes Carnei memorantur Euſebio in Chron., nec ulli prætereà Scriptori, ut notavit Scaliger in animadver. ad eundem num. 889. Igitur ſuſpicabar, Trojanos & Henetos partem earum regionum, ad quas beneficio Apollinis delati fuerant, in ejus memoriam, nomine ex Græcorum ſacris petito, dedicatam

catam ita appellaſſe. Sanè memorat Cæſar lib.6. de bell. Gall. Druidas certo anni tempore, in finibus Carnutum, *in loco conſecrato* (an non Apollini Carneo?) conſediſſe. Prȩterea refert Pauſanias in Laconic.p.184.Apollinem vocatum Carneum ob divinandi artem Carno traditam. Fortaſſis eam regionem, ad quam ejuſdem artis ductû ab Apolline ſeu Heleno ſe directos putabant, idcircò Carneam indigitarunt. Nec in eo hærendum, quòd cognomen in Græciâ enatum populis Trojanæ originis ignotum fuerit. Præterquam enim & Græci, ut dixi, ſocii iis fuere, Trojanos cum Græcis ſacra & religionem magnâ ex parte communem habuiſſe, ſatis conſtat. Imò etiam linguam Phrygiam non fuiſſe diverſam à Græcâ, niſi dialecto, probat adverſus Bochartum Theodorus Rickius in diſſertatione de primis Italiæ Colonis cap.12. num.50, quæ extat ad calcem Holſtenii in Stephanum de Urbibus ab ipſo editum. Habes hic obiter noſtræ gentis Carnorum priſcam originationem: in quâ deducendâ cum ceteri Scriptores nec ſpeciem veritatis ſint ſectati, mihi etiam conjectandi licentia eſſe debuit.

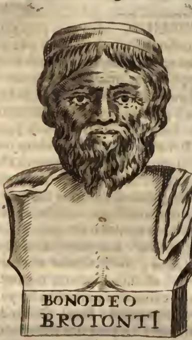
At quid ad hæc Carnuntum Urbs quondam celeberrima ſuperioris Pannoniæ? Neſcio an adhuc ariolari liceat, à Carnis noſtris, qui eò migraverint, nomen illud fuiſſe inditum, non admodum immutatò vocabuli ſchemate. Verùm Jo: Ludovicus Schönleben in apparatu ad Carnioliam antiq.cap.1. §.8.Carnutes, qui auctore Livio lib.5. cum Heduis, Arverniis, aliiſque Galliæ Celticæ populis in Germaniam, mox in Italiam tranſgreſſi ſunt, Carnunto nomen dediſſe ſuſpicatur. Utram libeat opinionem ſequi, *Carnuntum* quoq; ab Apolline *Carneo* appellationis origiginem derivat. Sed num etiam communionem Numinis cum Carnis vel Carnutibus habuit? extat apud Fabrettum cap.4. pag.258. Inſcriptio: *Ælio Aug. lib. Tatiano Prox. à libr. Sacerdotal.* DEI CARNUN. Vir doctus pag.325, Deaſtrum hunc *Carnuntem* tutelarem patriumque Canun-

ti fuiſſe credidit: at nomen incompertum aliis inquirendum dimiſit. Si memorati populi in hanc Urbem migrarunt, nonne & Apollinem *Carneum*, ſeu Belenum detulerunt, qui poſtea in *Carnuntem* abiit?

Porrò ſi quæras, cur inter populos, qui latè Venetiam noſtram incolebant, poſtquam Romani juris facti ſunt, ſoli Aquilejenſes Beleni religionem retinuerint, cauſſam hanc confingere poſſumus. Aquilejæ itâ ſucceſſu temporum Beleni cultus excreverat, ut oraculum, aruſpices, & ſacra ſollemniori ritu inſtituta obtineret, & cives ejus numen in tutelam & præſidium Urbis peculiari nuncupatione adoptaverint, uti initio diſſertationis abundè oſtenſum eſt. In quam religionis auctoritatem apud alios populos Venetiæ evectum fuiſſe non conſtat. Romani itaque particularia hæc ſacra, quæ *municipalia* vocantur in lapide olim laudato, & Deum patrium & municipalem Minutio & aliis appellatum, Aquilejenſibus retinere permiſerunt, tradito inſtituto a Pontificibus, *qui domitis nationibus*, ut ait Feſtus, *municipalia ſacra*, *quæ ab initio babuerunt*, *ante Romanam civitatem acceptam*, *obſervare voluerunt*, *& eo more facere*, *quo adſueſſent antiquitùs*. Non itá in aliis Venetorum Coloniis: quibus cum Belenus eâ municipali & celebriori prærogativâ non coleretur, ſacris Romanorum cedere juſſus eſt. Apud Gallos verò diu, etiam Romanis rerum potitis, Beleni cultus permanſit, ob eandem celebrioris ritus religionem, quam Druidarum ſacerdotes, quamquam variæ ſint de eorum duratione ſententiæ, quibuſdam ſaltem in locis ſartam tectam, incolumenque ſervarunt.

D E
DIIS AQUILEJENSIBUS.

QUoniam hucuſque BELENUS deus princeps & præſes Aquilejenſium mihi narratus eſt, non abs re fore duxi, addere etiam deos alios, non dignitatis nomine ſed cultu minores, quos è ſaxis Aquilejenſibus eductos gratia novitatis apud eruditos commendaret. Nam eorum aliqui obſcuris falſæ divinitatis characteribus ſunt exſculpti, nominaque ſeu cognomenta aut nova, aut rara admodum præferunt: & inſcriptiones ipſæ, ſi unam aut alteram demas, necdum planè ſunt editæ. Hinc mihi pretium erit operis, niſi præclarè in earum explicatione poſiti, (id enim neque ingenium, neque temporis anguſtia ſperare ſinit) hoc ſaltem titulo, quòd eos primus in lucem hominum produxerim. In quo tamen potior laus eſt Joſephi Capodalei Utinenſis, qui ut erat rerum Forojulienſium ſedulus indagator, & edito libro Italico cui titulus, *Udine Illuſtrata*, de patriâ ſuâ etiam plus æquo benemeritus, conjectis ſcilicet inter præclaros nobiliſſimæ ejus Urbis cives aliis etiam totius ferè provinciæ Forojulienſis illuſtribus Viris, ſeſquicenturiam inſcriptionum Aquilejenſium ſummo ſtudio ac diligentiâ penè omnes ex archetypis ſaxis collegit. Cujus autographum MS. cùm nuper in meas manus inciderit, inde aliquas, quæ de Diis ſunt, hùc tranſtuli, notiſque tumultuariis utcumque illuſtrare conatus ſum. Et quoniam ab Jove principium Muſæ, Iuppiter ipſe initium faciet, ducetque inſanum hoc ſuperſtitioſæ gentilitatis deorum agmen.

Venetiis in Ædibus Grimanis.

Simulacrum hoc *Brotontis*, quod cum aliis Aquilejenſibus monumentis Venetias olim in nobiliſſimas ædes Grimanorum translatum fuit, ante biennium vulgavit Joannes Antonius Aſtorius, & eleganti diſſertatione commentatus eſt. Quo ſanè cum argumentum occupaverit, pauca mihi dicenda erunt, quæ ab erudito viro non acceperim; qui ad me tranſmiſsâ perhumaniter tabellâ ęreâ, ut ipsũ quoque *Brontontis* ectypum ei deberẽ, effecit. Summa verò tantùm capita Aſtorianę lucubrationis decerpam, quę ornent noſtra, non onerent.

Senſum inſcriptionis ita reddit: *Jovi Tonanti Deo domeſtico ſacrum.* Βρονταῖος namque, ſive Βροντῶν *tonans* ἀπό τοῦ Βροντᾶν ideſt *tonare*. Idemq; eſt *Broton* Aquilejenſis, ac *Bron-*

ton in ſaxo apud Gruterũ p.17. JOVI SANCTO BRONTONTI AUR.POPLIUS. Et in alio pag.34. quod ſuperius exſcripſi in diſſertatione de Mithrâ pag.166. Literam N in noſtro vel prætermiſit imperitus artifex, vel moroſior ad vitandam cacophoniam præcidit. In primo Gruteriano Juppiter diſertè dicitur *Bronton*, ut nihil aliud hoc ſit quam *Juppiter Tonans*. Tonantis Jovis templum erat in Capitolio. Leguntur in Sponii miſcellaneis ſect.3.pag.73.& 74. Jovi *Tonari*, & *Taranauci* adjecta epitheta, quæ Britannicâ & Cambricâ linguâ, *Tonantem* ſonant. Ita Labreus, Labradeus, vel Labradenſis in Cariâ fuit dictus, quòd ſecurim pro triſulco fulmine geſtaret. Aliiſque ſubinde cognomentis paſſim Juppiter donatur. Hunc verò Jovem deum Larem fuiſſe ſubdit, ex addito epitheto ſeu appellatione, BONO DEO, quaſi *domeſtico deo*. Lar enim idem ac Genius, qui Græcis Ἀγαθὸς Δαίμων, *Bonus Genius* vocatur. Demum Jovem pileatum ideò effictum ait (nam tegumentum illud, quo caput ſimulacri exornatur, pileum eſſe putat) ut *Liberator* & *Servator* deſignaretur; ſicuti Caſtor & Pollux pileati, quòd Liberatores Græciæ ſint habiti, & Bruti Romanæ libertatis vindicis imago pileata. Cur verò pileatus cùm Tonans? Nempe quia ſupervacaneum fuiſſet Jovi Liberatori ſymbolicam expreſſionem addere: ubi verò Tonantis obſignatur epigraphe, Libertatis ſymbolum pileo erat indicandum. Subinde tentat, non ſequitur aliam interpretationem. Cum Vulcanus in focis domeſticis poneretur, idemque aliquando jacere fulmina ſit creditus, an non ipſe eſt *Tonans*, & *Bronton* domeſticus? Hæc ſummatim ex Cl. Aſtorio: nos pauca addimus.

Brontontem ſaxis Gruterianis exſculptum *Tonantem* eſſe non dubitat Joannes Meurſius exercitationum crit. part.2. cap.2. At quærit, nec nodum expedit, cur in eorum altero *Bronton* coniungatur cum *Hecate*? Id in lapide non video; ſed Zoſimus *Sacerdos Dei Brontontis & Hecate* dicitur. Illum exſcripſi ſupra pag.166. Nil vetat, quod unus

idem-

idemque homo plurium deorum ſacris ſit initiatus. Pag.28. 2.Sextilius eſt *Pater Patrum dei Solis Mithræ, Hierophanta Hecate, & dei Liberi*. Et in 6.Cejonius *augur Dianæ, Antiſtes Mithræ & dux Taurobolii magni*, quod genus erat ſacrificii expiatorii. Petierim potius ab eruditis, cur in alio lapide inſcripto *Jovi Sancto Brontonti*, ſcalptus ſit Apollo crinitus, in rupe lyram tangens, & ſub ipsâ rupe lupa: item virgines duæ, una poculum altera lancem ferens? Ita deſcribit Gruterus; & Boiſſardus antiq.Rom.par.5.pag.83. ſchema ipſum delineatum exhibet. Quid enim Jovi tonanti cum Apolline Citharædo, ceteriſque figuris? Porrò etiam Fabrettus, qui dubitaverat, num *Bronton* Aquilejenſium deus proprius eſſet, & Beleno ſuppar, poſtquam vidit id eſſe epitheton Jovis apud Gruterum, & Romæ quoque habuiſſe Sacerdotem, facile conceſſit in Aſtorii ſententiam, cap.10. pag.698. Piaculum mihi eſſet tot viros doctos non ſequi. *Bonum* quoque *deum* dictum Jovem *Brontontem*, facilè cum Aſtorio credam, quòd inter Genios & Lares familiæ eſſet adoptatus. Sanè Larem privatis ædibus locandum vel ipſius protome indicat. Deos etiam magnos & publicos inter penates fuiſſe adſcriptos in tutelam familiarum, ſatis demonſtravi in explicatione lapidis M. Aquilii cap.1. At leviuſculè adhuc tentandus mihi eſt *Bonus deus*, & cur Iuppiter *tonans* hoc titulo donetur inquirendum. Deum quemcumque *Bonum* vocabant veteres, quem ſibi propitium & faventem vellent, vel jam fuiſſent experti. Virgilius lib.1.Æn.verſ.738.

Et tu lætitiæ Bacchus dator, & BONA Iuno.

Servius explicat, hoc eſt *propitia*. Antinous in nummo, quem refert Spanhemius diſſertat.7. pag.654. dicitur ΑΓΑΘΟϹ ΗΡΩϹ, quaſi *Bonus & propitius Divus*. Hinc Ἀγαθοὶ δαίμονες vocati boni & ſalutares Genii. Julianus Orat.1. de Conſtantio pag.84. vocat Conſtantinum Magnum BONUM *Heroem*, uti vertit Petavius, ſive ut alii, *propitium Divum*. Apud Gruterum pag.59.1. lapis eſt poſitus

ſitus ΘΕΑΙ ΠΑΝΑΓΑΘΟΙ: extant alii pag.101.7. & 8. BONO Eventui, hoc eſt *propitio*. Quo titulo cuſi ſunt nummi Severi & Getæ, de quibus inferius, cùm de Bona dea agam. Jam liquet, cur Iuppiter ſub nomine *Brontontis* ſeu Tonantis, inter Lares familiæ præſides fuerit repoſitus, *bonuſque deus* appellatus. Ut ſcilicet cùm è cœlo tonaret, propitius eſſet, nec quemquam è familiâ, in cujus tutelam vocabatur, fulmine læderet.

Quòd ſimulacrum hoc Brontontis pileo, ſeu petaſo tectum velit Aſtorius, non admodum placet. Cuique liberum ſit oculorum conſilium ſequi. Mihi tegumentum illud faſcia eſt, ſeu diadema caput in orbem præcingens. Id cùm olim aperuiſſem Fabretto, cui primus diſſertationem ejuſdem eruditi viri communicaveram, facile aſſenſit, & ſubinde loco mox citato *Brontontem* Aquilejenſem tamquam *diadematum* deſcripſit.

Begerus in theſauro antiquit. Palatin. pag.2. figuram Jovis barbati delineatam exhibet, eadem planè diadematis formâ conſpicuam. Jovem ſiquidem deorum hominumque regem, ut putavit veſana antiquitas, inſigne hoc regium decet quàm maximè. Nec magis rex eſt, imperiumque in homines exercet, quàm cùm tonat, & fulmine terras concutit. In nummo aureo Antonini Pii ſpectatur figura ſedens cum fulmine & haſtâ, additâ epigraphe: IMPERATORI, teſte Spanhemio diſſert.5. pag.396. Quâ repræſentari Jovem non ambigo. Nam & apud Triſtanum tom.2. pag.74. extat numiſma, cui duo fulmina inſculpta ſunt, & inſcriptio: JOVI IMPERATORI. Ita & *ſceptrum, quod manu gerit* Iuppiter, *imperii ipſius indicium eſt*, ait Phurnutus de nat. deor. cap.9. Signum *Jovis Imperatoris* Præneſte devectum Romam narrat P.Victor in regione 6. Urbis: & eodem titulo *Imperatoris* ſimulacrum à Verre ſublatum Syracuſis refert Cicero in Verrinâ 4. cap.57. ubi tria ſigna Jovis *Imperatoris* in orbe terrarum pulcherrimè facta ſubdit. Jovis REGIS templum memoratur

ratur Pauſaniæ in Bœotic. pag. 602. dicatumque ſaxum JOVI REGI viſitur apud Gruterum pag. 1065. 3. Quin & novo vocabulo Iuppiter appellatur PRAEFECTVS ORBIS in nummo Severi, ex eodem Spanhemio in Cæſ. Juliani pag. 20. At ſatis cum Jove lapide loquuti ſumus: ceteros quoque deos ſaxeos adeamus.

II.
FONIONI
SACR
SEIA. IONIS
MAG
D.D

Aquilejæ propè S. Stephanum.

Noſtri Aquilejenſes græciſſare non deſinunt. Nuper Jovem, nunc Martem Helleniſticâ vocabuli figurâ induunt. *Seja Jonis Magiſtra* hanc aram *Fonioni* dedicat. Epitheton hoc eſt Martis à Græco φόνος *cædes*, *homicidium*, unde φόνιος *homicida*, *ſanguinarius & cædibus contaminatus*. Orpheus in hymno Martis: Ἄρες φονεὶς πεπαλαγμένος. Ab hoc alia compoſita Martis cognomina derivantur. Idem Orpheus proximè inſequenti verſu: Mars ἀνδροφόνος, *ſanguine humanæ cædis gaudens*. Homerus Iliad. 5. verſ. 455. μιαιφόνε, *fœdatus cædibus*. Et Phurnutus de nat. Deor. cap. 21. *rectè*, ait, Mars *vocatur* μιαιφόνε, *occiſor & interfector*, ut vertit interpres. Quare *Phonion*, ſeu ut in noſtro lapide ſcribitur, *Fonion*, non alius quam *Mars*. Præterea Latinorum exempla, maximè Poetarum, quibus paſſim *ſanguineus*, *cruentus*, & *occiſor* dicitur. Unum tantummodò produco Martiani Capellæ, qui lib. 1. pag. 21. ita Martem deſcribit: *Ruber juvenis ac vorax omnium, ſitiorque etiam ſanguinis gradiebatur*. Seja Jonis MAG*iſtra* Martis dicitur. In collectione Capodalei tres illæ literę punctis diſtinctæ apparent. Sed emendavi ex exemplari, quod nuper ex ipſo ſaxo Aquilejæ exſcriptũ habui. *Magiſter* & *Magiſtra* nomen eſt

mini-

miniſterii in ſacris deorum, ut oſtendam inferius. An verò Seja Magiſtra erat ipſiuſmet Martis cui aram dicat? Reperio Martis Sacerdotes non tantum viros, qui *Salÿ* dicebantur, ſed etiam feminas *Salias* fuiſſe. Pompejus Feſtus in hoc verbo: *Salias* (alii legunt *Saliares*) *virgines Cincius ait eſſe conductitias, quæ ad Salios adhibeantur, cum apicibus paludatæ. Quas Ælius Stilo ſcripſit ſacrificium facere in regiâ cum Pontifice*. Potuit ergò Seja Jonis inter has Saliares *Magiſtra* fuiſſe, prima ſcilicet & aliarum præcipua. Vel ſi nomen vulgatâ ſignificatione accipias, Seja ceteras Saliares docebat ſaltationes, quas dùm eſſent vocatæ ad Martis ſacra, peragere conſueverant. Nam Salii, cùm moverentur Ancilia, per Urbem diſcurrentes ſaltabant.

III.
VI. DIVINAE
SACRVM
C. VETTIVS. C. F
CAVOLVS.

Ara eſt tribus lateribus inſcripta, Aquilejâ Venetias deportata, uti refert Gruterus ex Pighio pag. 94. 5. Capodaleus in ſuis collectaneis inſcriptionum formam aræ ruditer delineatam exhibet, eamque ex ſuburbanis Aquilejæ inter alias nonnullas Beleno dicatas, quas ſuo loco retulimus, Joannem Savorgnanum anno 1548. Venetias dono miſiſſe Joanni Grimano Patriarchæ Aquilejenſi narrat. Ceteri ferè omnes lapides in Grimanæo ampliſſimo Palatio adhuc viſuntur; hunc nuſquam inveniri nuper ab amico accepi: ſeu omninò perierit, ſive alicubi neglectus deliteſcat. Inter ignotos, obſcurique nominis Deos hunc refero; nam VI DIVINAE aram ſeu templum dicatum nuſquam me legiſſe memini. Adeoque incertum quodnam id numen fuerit, ſicuti Vim divinam variâ ſignificatione uſurparunt veteres. *Vim divinam* aliam voco *theologicam*, aliam *naturalem*. Primùm de primâ. Gentiles religionis lumine deſtitu-

ſtituti, cùm ſummum aliquid & ſupremum, quo res humanæ aguntur & certâ lege cohibentur, eſſe ſcirent, ecquid tamen illud eſſet, & an in Deo vel extra Deum poſitum, ignorantes, inani vocabulo confiĉto, VIM DIVINAM vocarunt, ſeu *Fatum* & *fatalem neceſſitatem*. *Strato phyſicus*, ut refert Cicero de nat.deorum lib.1. cap.13. *omnem* VIM DIVINAM *in naturâ ſitam eſſe cenſet, quæ cauſſas gignendi, augendi, & minuendi habeat*. *Chryſippus Stoicus*, idem Tullius loquitur cap.15. *ait VIM DIVINAM in ratione eſſe poſitam, & univerſæ naturæ animo atque mente.* Et paullò poſt: *idemque etiam legis perpetuæ & æternæ VIM, quæ quaſi dux vitæ & magiſtra officiorum ſit, Jovem dicit eſſe, eandemque fatalem neceſſitatem appellat*. Hanc *neceſſitatem, quam cogere & ſuperare nequimus*, Phurnutus cap.13. appellat *Fatum*, quod eſt *ſempiterna quædam & indeclinabilis rerum ſeries* &c. Quo *Vim divinam*, de qua loquimur, deſignare videtur. Fatum hoc ipſum Jovem aliqui putarunt, ut Chryſippus mox relatus; & Laërtius lib.7. in vita Zenonis *unum*, ait, *deum eſſe, ipſumque, & mentem, & Fatum, & Jovem*: alii poteſtatem quandam & vim, cui Juppiter ipſe ſubjectus ſit, & parere cogatur. Virgilius initio lib.10. cùm in concilio deorum diſceptaretur, favendumne eſſet Teucris vel Turno, Juppiter in nullius partes ſe eſſe profitetur, verſ.108.

Tros, Rutuluſue fuat nullo diſcrimine habebo.

Et verſ.112.*rex Juppiter omnibus idem*; eſſe tamen poteſtatem aliam ſtatim ſubdit, quæ rei eventum diſponat: *Fata viam invenient*. Quo Poeta *videtur oſtendiſſe*, ait Servius, *aliud eſſe Fata, aliud Jovem*. Nitente Fato Juppiter apud Homerum ſervare nequit Sarpedonem. Et apud Ovidium Metam.9.verſ.431.*Me quoque*, ait, *Fata regunt.* At in adverſum ſtat Pauſanias, qui *Fata parere Jovi*, ſcripſit in Corinth. p.75. Quòcumque hæc futilia & vana theologiæ Gentilium commenta ducamus, VIS DIVINA, cui Vettius aram Aquilejæ poſuit, *Fatum* ipſum eſt, quod res hu-

manas agere credebatur ineluctabili lege: *divinum* ideò dictum, quòd à deo manaret, vel deus ipſe eſſet. In quam ſententiam egregium eſt teſtimonium Capellæ lib. 1. pag. 19. *Fatum*, dicitur etiam VIS *Sacra Jovis*, ut legit Grotius. Et *vim divinam* ipſam *fatalem neceſſitatem* vocavit Chryſippus, ut vidimus. Quâ Fatorum vi ad abjiciendum Imperium ductus Diocletianus cum collegâ, ut conjicit doctiſſimus Spanhemius in ſæpius laudatis annotationibus ad Cæſares Juliani pag. 385. percuſſit nummum trium Parcarum figuris ſcalptum, cum epigraphe; FATIS VICTRICIBUS. Nam Parcæ ipſa Fata dicebantur. Quare VIS DIVINA in noſtro ſaxo Aquilejenſi ipſum eſt *Fatum*: nam & FATIS dicatos lapides cernimus apud Gruterum pag. 98. 1. & 2. Præterea ad Vim divinam revocari poſſet *Nemeſis neceſſitatis inſolubili retinaculo mortalitatis vinciens faſtus*, ut ait Ammianus Marcellinus lib. 24. prope fin. Quæ etiam *Adraſtea* appellabatur, hoc eſt ultionis divinæ inevitabilis ſeu ineſugibilis neceſſitas, & *quæ nullo modo vel evitari, vel declinari poſſit*, inquit Phurnutus cit. cap. 13. Hinc in nummis fundam geſtat, tanquam eminus feriens, nullâ reis ſpe fugæ relictâ. Videas Cl. Bonarotam in nummo XI. Macrini p. 223. Porrò *vim divinam* alio ſenſu intellexit Manilius lib. 1. Aſtron. verſ. 247.

> *Hoc opus immenſi contractum corpore mundi,*
> *Membraque naturæ diverſâ condita formâ,*
> *Aëris, atque ignis, terræ, pelagique jacentis,*
> VIS *animæ* DIVINA *regit*.

Quæ eſt anima mundi Platonicorum, ſeu ſpiritus, qui ipſum alit & agitat apud Virgilium 6. Æneid.

Alia notione VIM DIVINAM acceptam dixi, eamque *Naturalem* vocavi; quòd ſcilicet ex naturalibus & phyſicis cauſſis promanet, quamvis veteres ad vim fatorum retulerint. Ulpianus ex Servio I.C. hæc habet in l. 24. §. 4. Dig. de damno infecto: *Si ex ædibus promiſſoris vento tegulæ dejectæ damnum vicino dederint, ita eum teneri, ſi ædifi-*

cii

cii vitio id acciderit : non ſi violentiâ ventorum, vel quâ aliâ ratione, quæ VIM *habeat* DIVINAM. Idem Ulpianus l.25. §.6. D. locati, alio nomine vocatam docet : *Vis major, quam Græci* θεῦ βίαν *ideſt* VIM DIVINAM *appellant, non debet conductori damnoſa eſſe. Vis* itidem *major* dicitur in l.9. §.2. eod. & *fatale damnum ac vis magna* in l.2. in fin. D. de peric. rei. vend. Quid verò eo nomine ſignetur, diſertè docet Plinius lib.18. cap.28. in fin. *Ante omnia autem duo genera eſſe cæleſtis injuriæ meminiſſe debemus. Unum quod tempeſtates vocamus, in quibus grandines, procellæ, cetera-que ſimilia intelliguntur : quæ cum acciderint,* vis major *appellatur.* Meminit quoque Columella lib.1. cap.7. & Seneca de benef. lib.4. cap. pen. Sanè verius puto hùc reſpexiſſe Vettium, & VI DIVINAE aram dedicaſſe, ut grandines, procellas, ceteraſque tempeſtates ab agris ſuis, fictitio hoc numine invocato, averteret. Nam & aram, ut antè dixi, in ſuburbanis Aquilejæ poſitam, numini alicui campeſtri propitiando deſtinatam facilè intelligimus. Novum porrò nequaquam eſt, ventis, nubibus, aliiſque è cœlo ingruentibus tempeſtatibus templa & ſacra dedicaſſe veſanam antiquitatem. *Circio* vento Galliæ Narbonenſi infeſto, *Divus Auguſtus templum, cùm in Galliâ moraretur, & vovit, & fecit,* uti prodidit idem Seneca nat. quæſt. lib.5. cap.17. Et templum *Tempeſtatibus* dicavit Cornelius Barbatus ex antiquiſſimâ inſcriptione, quam illuſtrarunt doctis Commentariis Sirmondus & Aleander. Id intellexit Ovidius, cùm lib.6. Faſt. verſ.193. cecinit.

Te quoque Tempeſtas, meritam delubra fatemur,
Cum penè eſt Corſis obruta claſſis aquis.

Et Cicero lib.3. de nat. deor. *Quòd ſi nubes retuleris in deos, referendæ certè erunt* Tempeſtates, *quæ populi Romani ritibus conſecratæ ſunt.* In Gruteriana inſcriptione 3. pag.61. *ara dedicata eſt incendiorum arcendorum causâ.* Græci quoque ventos colebant; nam in Sicyoniæ Urbe Titane, ait Pauſanias in Corinthiac. pag.106. *ara eſt ventorum, ad*

quam nocte unâ quotannis Sacerdos Sacrum facit, additque certa etiam arcana peregiſſe, *ad placandam ventorum ſævitiam*. Cùm Xerxes ingenti exercitù conflato adventaret, Oraculum Delphicum juſſit, Græcos *ventis* ſupplicare, ideoque, ait Herodotus lib. 7. cap. 178. *in delubro Thujæ ara eſt ventis conſtituta, iiſdemque ſacrificatum*. Et Ariſtophanes per calumniam traducit Socratem, tamquam *Nubes* deas coleret, iiſque Sacra faceret, in Nubibus act. 1. Sc. 3.

IV.
SOLI. DEO
INVICTO
SACRVM
FERONIVS. CENSOR
SIGNI
V. S. L. M

In domo apud Turrim vulgò d'Arena.

Solem cultum Aquilejæ in diſſertatione de Beleno notavi. De cognomine *Invicti* ſatis etiam ſcripſi, cùm de Mithrâ agerem. Huic *Votum Solvit Libens Merito Feronius Cenſor Signifer*, vexillarius ſcilicet, ſeu imaginifer legionis alicujus, qui etiam Cenſor erat Aquilejæ. Nam milites, cùm eſſent in Colonias adſcripti, publicis muneribus fungebantur.

SIL-

V.

1
SILVANO
AVG
ELEVTHER
C. ARR
C. P. P. VIL
D. D
In domo Capodalci.

2
SILVANO
AVG. SAC
C. OPETERIVS
AGATE. MER
V. S. L. M
In fronte Eccleſiæ della Beligna.

3
SILVANO
SACRVM
C. PETRONIVS
ANDRONICVS
EX. VISO
In Inſula Gradenſi in Cœmæterio.

4
SILVANO
AVG. SAC
IN MEMORIAM
C. RVFI. ANTHI
IIIIII VIRI
TALLVS. LIB
D. D
Apud Eccleſiam Metropolitanam.

Quatuor hæc ſaxa ſacra ſunt *Silvano Auguſto*. De hoc cognomine vel epitheto actum cùm de Beleno; quod frequenter inditum Silvano docent lapides Gruteriani. In 2.65.viſitur Silvanus *Larum Cæſaris*. Erat enim Præſtes Larum, ut Pluto Manium, Juppiter Deorum, & Janus Geniorum, uti obſervat Meurſius exercit.crit.part.2. c.1. Plura de eo Poëtæ fabulantur, & Mythologi ſcribunt. Pauca mihi ſunt dicenda, eaque tantummodo quæ noſtras inſcriptiones illuſtrare poſſint. Vetus ſcriptor Agrorum in collectione Wilelmi Goeſii pag.294. tres Silvanos facit: *unus dicitur Domeſticus* (quo nomine ſæpius apud Gruterum & Reineſium vocatum invenies) *poſſeſſioni conſecratus*: *alter dicitur Agreſtis, paſtoribus conſecratus*: *tertius dicitur Orientalis, cui eſt in confinio lucus poſitus*. Lapides hi erant finales Silvano ſacri, ita diverſis locis poſſeſſionis collocati; quia Silvanus, ait idem vetus Auctor, *primus in terram lapidem finalem poſuit*. Unico tamen nomine *Silvanus* univerſæ rei ruſticæ deus habitus fuit: unde Virgilius Pelaſgos lucum ſacraſſe, ait, *arvorum pecoriſque deo*, Æneid.8.

verſ.

verſ.601. Hocque ſenſu, ſaltem in primo epigrammate accipiendus eſt Silvanus; cùm ab Arrio *Vilico* (ita enim frequentiùs per unicum L ſcribitur hoc nomen in vetuſtis ſaxis, uti notarunt Dauſquejus,& Fabrettus inſcript.cap.1. pag.2. quibus adde exemplum alterius inſcriptionis apud Timavum repertæ, quam infra produco) dedicatio facta fuerit. Quamvis enim Vilicus nomen ſit miniſterii variis officiis addicti, ut obſervat Reineſius Claſſ.1-125. & Fabrettus cap.1. pag.38., Vilici hìc nobis eſt ruſticum munus; & Arrius videtur præpoſitus ruſticis rationibus hominis alicuius, qui latet ſub ſingulariis C. PP., fructibus percipiendis, & univerſo operi ruſtico, quæ deſcriptio eſt Vilici in lib.8. D.de inſtrum. leg. & l. ſi cum vilico D. de inſtit. act.& videſis Cujacium lib.10.obſerv.37. Hinc *Arrius vilicus* aram, ſeu quid aliud *dedicavit* Silvano *Eleutherio*, hoc eſt *Liberatori*,ut agros & poſſeſſiones ab injuriis cæli & tempeſtatibus ſervaret & liberaret. Eodem penè cognomine erat Romæ *templum Sancti Silvani* SALUTARIS *in hortis & prædio C. Julii Nymphii*, apud Reineſium Cl.1. num.105.

Tertium ſaxum Silvano poſuit Petronius EX VISO. Frequens hæc formula in vetuſtis monumentis. Eidem *Silvano & Libero Patri Cædicius* ex viſo *donum poſuit*, indicatâ Claſſe 1. num.106. Apud Gruterum pag.93.3. EX VISV *ædes Plutoni & Proſerpinæ vota* dicitur. Alia exempla dabit Fabrettus p.469. *Ex viſu* idem eſt ac *per ſomnium*. Quidquid enim ſomniabant ſuperſtitioſi Gentiles, ſibi à deo immiſſum arbitrabrantur. Et inde tamquam religione admoniti, aras, donaria, victimas offerebant numini, quod ſibi per ſomnium apparuiſſe putabant. Unde Maximius Julianus *Libero Patri* VISV MONITVS *pro ſalute ſuorum* donum dat, in 112.Reineſ. Cl.1. Nam morborum curationem potiſſimum ſibi à Diis monſtrari per quietem credebant. *An Æſculapius*, ait Cicero lib.2. de divinat. *an Serapis poteſt nobis praſcribere* PER SOMNIUM

NIUM *curationem valetudinis*, *Neptunus gubernantibus non poteſt?* Adde Suetonium in Veſpaſiano cap.7. adductum à Fabretto cap.6. pag.469. ubi lapidem dicat *Deo Serapi* M.*Vibius Oneſimus* EX VISU; quem podagrâ liberatum putat vir doctus, ob ſculptum infimi cruris articulum. Hinc qui morbo aliquo eſſent affecti, in templis pernoctabant, ut per quietem à diis monſtrata remedia acciperent. Quod dicebatur *deo* alicui *incubare*. Inde liberati, in eodem templo quæ quiſque remedia à deo accepiſſet, deſcriptis tabellis conſignabant. Hujuſmodi tabularum exempla in inſulâ Tyberinâ, ubi templum Æſculapii erat, reperta, producit Gruterus pag.71. Eorum alterum exſcribo: *Lucio affecto lateris dolore, & deſperato à cunctis hominibus, oraculum reddidit deus* (ſupplendum *per ſomnium*) *veniret, & ex Dibomo tolleret cinerem, & una cum vino commiſceret, & poneret ſupra latus, & convaluit.* Hinc Philoſtratus de vitâ Apollonii Tyanæi lib.1. *Hydrope verò laborabat, & vinolentiæ deditus, ſiccitatis nullam rationem habebat; unde nec ejus Æſculapius ipſi* IN SOMNIUM *reſpondebat.* At hæc deliria verè ſomniantium, & commenta quibus per fraudem Sacerdotes turbę gentilium imponebant. Ceteræ inſcriptiones nil obſervatione dignum præferunt. In quartâ lineâ ſecundæ legendum, M*at*ER; ut ſimul Opeterius & Agate ejus mater votum ſolverint Silvano.

VI.
DITI
PATRI
IVLIA. BARACHVS
FECIT. VIVA. SIBI
In Eccleſia Monialium.

Sepulcrale hoc eſt monumentum quod *Julia* adhuc *viva ſibi fecit*, dicavitque *Diti Patri*. Manes ſive defunctorum animæ ſub Ditis ſeu Plutonis poteſtate erant; unde

Sum-

Summanus dictus, nempe *ſummus Manium*, uti explicat Capella lib.2. p.40. Quamvis antiquioribus incertus hic deus haberetur; unde Ovidius lib.6.Faſt.verſ.731.

Reddita, quiſquis is eſt, Summano templa feruntur,

Tunc cum Romanis Pyrrhe timendus eras.

Hinc etiam, ut puto, *Pater* in noſtrâ inſcriptione, ac ſępius in aliis, appellatur. At Cicero aliam vocabuli ſignificationem indicat, lib. 2. de nat.deorum: *Terrena,* inquit, *vis omnis atque natura* DITI PATRI *dedicata eſt, qui dives, ut apud Gręcos Pluton, quòd recidant omnia in terras, & oriantur è terris.* Ceterum *Patris* epitheton deorum omnium erat: Juppiter *Pater*, Janus *Pater*, Marſpiter, Liber *Pater*. In quam rem vide Agellium lib.5.cap.12. Servium ad verſ.699.lib.1. Æneid. & verſus Lucilii apud Lactantium lib.4.cap.3. Julia Barachus, ut benè apud inferos ſecum Dis ageret, hac dedicatione ſibi eum adhuc vivens conciliare ſtuduit, & Patris miti & benigno nomine compellatum propitium invocavit. Non prętermittas eam feminæ maſculinam terminationem notare.

VII.

IVNONIBVS. SACRVM
M. MAGIVS. M. L. AMARANTVS
IIIIII VIR. ET
MAGIA. M. F. VERA. MAGIA. M. L. ILIAS
AEDEM. SIGNA. III. PORTICVM. MACERIS. II.
CVLINA. ET. LOCVM. IN. QVO. EA. SVNT
VOTVM SOLVERVNT
LOCO. PRIVATO

Apud Metropolitanam Eccleſiam.

Habes hoc epigramna etiam in magnò Theſauro Gruteri pag.24.2. Junonem ſororem coniugemque Jovis nemo eſt qui neſciat. At plures Junones non ita obvium eſt reperire, nec interpretari pronum. Jacobus Sponius

ſect.3.

ſect.3. Miſcellan.num.25.pag.83.binas producit inſcriptiones *Junonibus* dicatas, atque ita explicat. Junones erant deæ unicuique mulieri præſidentes, ſicuti viris Genii: ita muliebres Genios non malè nominaremus. Plinius lib.2. cap.7. deorum multitudinem apud ſe repetens, & quaſi ſubridens: *major*, inquit, *Cælitum populus quàm hominum intelligi poteſt, cùm ſinguli quoque ex ſemetipſis totidem deos faciant, Junones Genioſque adoptando ſibi*. Seneca ep.110. *memineris majores noſtros, quia crediderunt hoc, Stoicos fuiſſe: ſingulis enim & Genium & Junonem dederunt*. In eandem explicationem conſentit Reineſius epiſt. 69. ad Rupertum pag.655. Fabrettus cap. 2. pag. 73. id firmat inſcriptione ex collectaneis Archinti, quæ dicata eſt *Genio Magi Germani*, & deinde *Junoni Ciſſoniæ*, tanquam Juno Genius eſſet mulieris. Exempla cumulat ex Grutero, quibus ſuus Genius viris, mulieribus Juno tribuitur. Exinde notat Juvenalem Satyrâ 2. ſtylum acuere in adulatores effeminatorum Romuli Nepotum, qui non per eorum Genium, uti de viris decuiſſet, ſed per Junonem novo more, tanquam in mulieres verſorum, jurabant.

Et per Junonem domini jurante magiſtro.

His addiderim Tibullum, qui puellam ſuam alloquens ait.

Hæc per ſancta tuæ Junonis numina juro.

lib.4. eleg.13. Quamobrem mulier improba apud Petronium, *Junonem meam*, inquit, *iratam habeam, ſi unquam &c.* Et quoniam Genius erat hominibus natalis deus, unde idem Tibullus lib. eodem eleg.5. cùm ſupra Genium Cherinthi nuncupaſſet, carmen ita claudit:

At tu natalis quoniam deus omnia ſentis;

ſic mulieribus Juno dea natalis habebatur. Idem Poëta proximè inſequentem elegiam exorditur.

Natalis Juno ſanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenerâ docta puella manu.

Optimè hæc quidem: nec enim dubitaverim, Juno-

nem mulierum genium fuiſſe; ſed cur hæc noſtra inſcriptio, pluresque aliæ apud Gruterum, *Junonibus* dicatæ ſunt, tamquam non una ſed plures Junones feminis pro tutelâ fuiſſent tributæ? Non ſum neſcius, duos etiam Genios, bonum & malum, cuique præſides ex veteribus nonnullos putaſſe; at video in ſaxis perpetuò unicum tantummodo Genium ſignatum, ut percurrenti indicem Gruterianum cap. 1. patebit. Præterea & viri ipſis Junonibus vota nuncupant. Quo fit, ut ubicumque *Junonum* ſit mentio, niſi etiam plures mulieres adſint, eas feminarum Genios dici poſſe, admodum verear. Obſervabam Auguſtas Imperatorum vel uxores, aut ſorores, ſeu filias, dearum nominibus, *Junonis* potiſſimùm, ſæpius vocatas. Erudititiſſimus Spanhemius diſſert. 7. pag. 607. Mediceum nummum producit, cui caput Liviæ ſcalptum eſt, & ab alterâ parte hæc epigraphe: . . . . BIAN HRAN, ſeu *Liviam Junonem*; nempe juxta Prudentium

Adjecere ſacrum, fieret quo Livia JUNO.

Et Ovidium lib. 3. de Pont. el. 1.

Cum tibi contigerit vultum JUNONIS adire,
Fac ſis perſonæ, quam tueare, memor.

Triſtanus tom. 1. pag. 243. numiſma aliud Græcum exhibet, cum hoc titulo: *Sabinæ Poppææ Auguſtæ* JUNONI; additque tritum fuiſſe Imperatores Jovis nomine inſignire, Auguſtas JUNONIS. Sanè impudenti adulatione eaſdem Auguſtas aliis quoque dearum nominibus appellatas reperies. Livia in nummo apud Spanhemium pag. 608. *Diana Lucifera* dicitur: Fauſtina *Venus Genitrix*, tab. 48. Oiſelii: Sabina *nova Ceres*; Julia Pia *nova Veſta*, pluresque aliæ in præclaro volumine Bonarotæ pag. 40. An igitur *Junones*, quæ ſaxis noſtris ſignantur, Auguſtæ ipſæ ſunt tunc ſimul viventes, vel poſt mortem conſecratæ, quibus inſana religio aras, & templa, & Sacerdotes dicaverat? Siquidem & in Gruteriano lapide 8. pag. 101. Aponia Montana memoratur *Sacerdos* DIVAR*um* AUGUSTAR*um*; in 2.

pag.

pag.322. Cantia Sacerdos DIVAE PLOTINAE; in 5. Sennia Sacerdos DIVAE FAUSTINAE. Alia exempla piget referre. Nec ſecus interpretor Veronenſem lapidem pag.24.4. JUNONIBUS AUG*uſtis* SAC*rum*; ut reſpiciat *Auguſtas* ipſas ſub *Junonum* nominibus cultas. Nam & dedicationem fecit *Metella* non tam *de nomine ſuo*, ſed etiam *T.Flavii Hermetis viri ſui.* Ita Aquilejenſes noſtri *Magius Amaranthus & Magia Junonibus*, Auguſtis ſcilicet, ſeu Imperatricibus, voto ſoluto ædem ceteraque, in inſcriptione contenta, dedicarunt. Hæc tantùm eruditis propono, dubia mihi quoque & incerta.

Dabo aliam explicationem fortaſſis meliorem. Juno variis nominibus fuit appellata, prout diverſis officiis eam præeſſe putarunt Gentiles. Juno *Pronuba*, ſeu *Jugatina*, quòd matrimonia jungeret: *Domiduca*, cùm ſponſa duceretur domum: *Cinxia*, quia ſponſus cingulum ſponſæ ſolveret: tandem *Lucina*, quòd partui, non ſecus ac Diana, præſideret. Hinc tot Junones creditæ, quot muneribus una Juno præficiebatur. Et hæc quidem munera inter utroſque conjuges communia. Quamobrem vir & uxor, ut ſæpius in inſcriptionibus, & in noſtrâ etiam, vel vir tantummodo, ut in aliis, potuit *Junonibus* vota nuncupare, ut omnia hæc feliciter cederent, vel ſolvere, cum proſpere eveniſſent.

Cetera in ſaxo noſtro enarrata proſequor. Magius & Magia Junonibus dicarunt *ædem*, atque in eâ *tria ſigna*, quæ fortaſſe Junones ipſas, quæcumque tandem illæ fuerint, repræſentabant; *porticum*que ante ipſam ædem, *maceriis duabus* circumductam, & *culinâ* inſtructam. *Maceria* in re funebri murus cęmentitius erat, concludens ſpatium ſepulcro deſtinatum quoquoverſus. Hic quoque murus eſt intelligendus, ſeu *ſeptum cluſum*, uti vocatur in inſcriptione 125.Claſ.1.apud Reineſium & Fabrettum cap.1. inſcr.9. lorica ſcilicet ſeu ambitus circum ædem conſtructus, & *locum in quo ea ſunt* circumplectens. Quod ex-

preſſius notatur in epigrammate Gruteriano 5. pag.61. ubi Q. Vibius *aram Vulcano, maceriaque aream ſæpiendam* curavit. Intra ſeptum ſeu maceriam hæc fieri vetitum erat, ex alio lapide pag.eadem num.3. *Hac. lege. dicata. eſt. ne. cui. liceat. intra. hos. terminos. ædificium. extruere. manere. negociari. arborem. ponere. aliudue. quid. ſerere.* Sacris enim faciundis locus ille deſtinabatur, ut verba quæ ſtatim ſequuntur, demonſtrant. *Culina*, inquit Feſtus in hoc verbo, *vocatur locus in quo epulæ in funere comburuntur*. In hunc ſenſum *Culinam* aptavit Sponius *Voyage de la Grece* tom.3. pag.47, explicans inſcriptionem Tiburtinam, quam Gruterus quoque refert pag.49. 3. Ubi cum dicatur Sulpitium reſtituiſſe Herculi Saxano inter alia etiam *Culinam*, hanc fuiſſe ait locum propè templa, in quo dapes funerum parabantur. At cùm in hac inſcriptione, & in noſtrâ, omnia quæ dicata vel reſtituta dicuntur, ad deorum ſacra pertineāt, non video cur *Culina* ad rem funebrem ſit traducenda. Sacris peractis ėpulæ ſemper parabantur: quas execrati Chriſtiani, idolis immolatos cibos interdixerunt. Hæ quidem in ipſis deorum ædibus appoſitæ, ut inter alios meminit Halicarnaſſeus lib.2. vel in loco ubi ſacrificium erat peractum. In noſtris tabulis Arvalium, quas nuper repertas dixi in explicatione lapidis M. Aquilii cap.7, *Licinius magiſter ad aram immolavit Porcilias piaculares* II., *ibique Baccham*, nempe *Vaccam, honorariam albam ad foculum immolavit. Sacerdotes in tetraſtulo conſederunt, & ex ſacrificio epulati ſunt*. Quidni igitur *Culina* non tam locus erat, in quo funerum epulæ, ſed etiam ſacrorum, parabantur? Hoc igitur ſenſu in utraque inſcriptione *Culina* eſt intelligenda. Porrò, ne poſtrema verba noſtræ inſcriptionis prætercam, *loco privato* ædem & cetera dedicarunt Magius & Magia. Ædes ſacræ aliæ publicæ, aliæ privatæ, quæ nec ſanctæ nec ſacræ erant, ſed religioſæ. *Quod enim privati ſuæ religionis cauſsâ aliquid earum rerum deo dedicent, id Romani Pontifices non exiſtimarunt ſacrum*, ait Feſtus verbo *Sacer*.

BO-

VIII.

1

BONAE. PAGANAE
RVFRIA. C. F. FESTA
CASILIA. Q. L. SCYLACE
MAGISTRAE
D. P. S

In quadam domo Capituli.

2

DECIDIA L. L. PAVLINA
ET PVPIA. L. L. PEREGRINA
MINISTRAE
BONAE. DEAE
AEDEM. FECERVNT

In eadem domo.

3

AVGVSTAE. BONAE. DEAE
CERERIE. SACRVM
. . . . YSTIS. L. TICHE AEDEM
. . . . I. DEPECVNIA. SVA. FECIT
FASTVS BARBONIVS
IIII. VIR. D. D.

Inter has inſcriptiones primam & ſecundam retulit etiam Fabrettus cap.10. pag.665. ex ſchedis Vaticanis, ſed corruptas. In primâ pro *Paganae* legit *Faganai*; & nomen ſecundæ feminæ, *Caecilia Q. L. Cinnamis*. In poſteriori habet, *Decidia Lep.Pauli*, & loco *Deae*, *ſibi*. Noſtris ſanè exemplaribus nemo fidem ampliorem negaverit. Quænam fuerit BONA DEA veteres ipſi ignorarunt. Macrobius lib.1. Sat. cap.12. refert, Labeonem eam putaſſe *Majam*, alios *Terram*; at *Faunam*, & *Opem*, & *Fatuam* Pontificum libris indigitari. Rurſus alii *Junonem*, alii *Proſerpinam* dixere. De ejus ſacris arcano ritu celebratis paſſim agunt Scriptores; nec eſt cur ſæpius ab aliis prolata retexam. Explicationem cognominum, quæ Bonæ deæ in noſtris ſaxis tribuuntur, tantummodo perſequar; cùm alibi non occurrant.

BONA PAGANA ea quidem dea eſt, uti arbitror, quæ in *Pagis* colebatur, & præſidium, tutelamque *Pagorum* agere credebatur. *Paganalia*, ſive *Paganicæ* feriæ à Pagis dictæ ſunt, inquit Varro de lingua Lat.lib.5. De ſacris pagorum mentio eſt apud Siculum Flaccum de condi-

tioni-

tionibus agror.pag.25. laudatæ collectionis Goeſii. JOVI PAGANICO inſcriptum eſt ſaxum Gruterianum pag.21. 11. Aliud Diis CAMPESTRIBUS apud Fabrettum de Aqueduct. pag.106. Cum ignotum eſſet numen *Bona dea*, inter Campeſtres quoque & Agreſtes eam retulerunt, & ſub nomine *Paganæ* coluerunt. Et dea quæcumque eſſet, quæ Agriculturæ præſideret, eam *Bonam* vocarunt. Vidimus enim, cùm de Brontonte actum eſt, *Boni* epitheton diis additum nil aliud, quàm *propitium*, ſignificaſſe. *Fortunæ* BONAE *domeſticae*, lapis eſt dicatus pag.74.5. BONAE *Deae Veneri*, apud Reineſium Claſſ.1.92. & Junonem BONAM Deam vocatam ait Fabrettus, quaſi *faventem* & *propitiam*, pag.667

Eo cognomine (ut rei noſtræ exempla propiora referam) commenti ſunt veteres deum agris præſidem, quem Varro initio lib. 1. de re ruſt. ita invocat: *Necnon precor Lympham, & BONUM EVENTUM: quoniam ſine aqua omnis arida atque miſera agricultura: ſine ſucceſſu & BONO EVENTU fruſtratio eſt, non cultura.* Boni Eventus templum in regione IX. collocat P. Victor. In nummo Getæ apud Oiſelium tab.41. n.6. viſitur juvenis nudus, ſtans ante aram accenſam cum paterâ in dexterâ, & ſpicâ ac papavere in ſiniſtrâ manu, additâ epigraphe: BONUS EVENTUS. In alio Severi numero proximè inſequenti, ſub eadem inſcriptione BONI EVENTUS, ſcalpta eſt matrona decorè culta cum paterâ frugibus plena in dexterâ, & ſpicis in ſiniſtrâ. Quam profectò, ſi divinare liceat, non aliam deam eſſe puto, quàm noſtram *Bonam Paganam*, præſidio agrorum, culturæ, & frugum donatam, ut iis *bonum* & propitium *eventum* & ſucceſſum tribueret. Hùcq; revocandum eſt ſecundum ex noſtris ſaxis, AUGUSTAE BONAE DEAE CERERIE SACRUM. Ideo *Cereria* vocatur *Bona dea*, ut pateat ejus pręſidio dicatos agros & fruges: nam Ceres dea agrorum & frugum habebatur. Simili appellationis ſchemate Magna Deorum Mater dicta

eſt

eſt *Ceraria* in lapide Gruteriano 2. pag. 1010. M. D. M. CERARIAE. Mater Deûm Terra eſt Macrobio lib. 1. Sat. cap. 21. Terra autem frugifera ipſa Ceres. Quare noſtram Bonam deam *Cereriam* tellurem frugiferam appoſitè vocamus, eandemque cum *Bonâ Paganâ* facimus. Extat inſcriptio pag. 26. 9. CERERI AVG*uſtae* MATRI AGR*orum*. Et ne dubitaremus, hanc eandem eſſe quæ in pagis colebatur, tamquam agrorum præſes, eandemque rurſus, quæ in noſtrâ inſcriptione *Pagana* nuncupatur, monumentum illud *L. Benius Primus Magiſter* PAGI, *& Benia Primigenia Magiſtra fecerunt*.

In primo epigrammate ſive Aram, ſeu Ædem Bonæ Paganæ poſuerunt *Rufria & Feſta Magiſtræ* D.P.S. hoc eſt, *De Pecuniâ Suâ*, uti expreſſum eſt in tertio. *Magiſtræ* Sacerdotes erant Sacris dearum præpoſitæ, ut notavit Fabrettus ad hanc ipſam inſcriptionem; qui pag. 342. alia exempla producit, nec non cap. 10. num. 173. ubi *Athenais* viſitur MAGISTRA *Bonæ deæ*. In ſecundo Decidia & Pupia non Magiſtræ ſed MINISTRAE Bonæ deæ dicuntur, quòd Sacerdotes inferioris conditionis eſſent.

IX.

1	2
AVGVSTAE. B. . . .	DOMNAE. B.
CASTRENSI. EX	SACRVM
FERONIA LIBANI. LIB	SEX. BEBIVS
TI. CLAVDIVS. STEPHAN	BAI. FIL. VET. EX. CLASSE
	VESTIARIVS
	V. S. L. M
In fronte cujuſdam domus Capituli.	*In alia domo Capit.*

In utroque epigrammate longa ætas Deam abſtulit. *Bonam* eam eſſe ex priori literâ B. facilè ſuſpicaberis. Sed quid Bonæ deæ cum caſtris & bellis, unde cognomen *Caſtrenſis*? Num Bonam deam, quæ perſonam ſingularum dearum induit, ut diximus, etiam Caſtris præfecerunt

Gen-

Gentiles, & *Bonam* dixere, ut in rebus bellicis favens & propitia eſſet? Ita *Bona dea Caſtrenſis* ipſa Bellona eſt. Imò ſi aliter lacunam ſuppleas, non ineptè legere poteris: *Auguſtae Bellonæ Caſtrenſi* & in ſecundo: *Domnæ Bellonæ.*

At videant eruditi antiquitatum, num præfixum vocabulum, DOMNAE, viam aliam interpretationi ſternat. Julia DOMNA fuit uxor Severi, materque Caracallæ & Getæ. Plurima ejus mentio in ſaxis & nummis, paſſimque vocatur MATER CASTRORUM. Illa exhibent Gruterus p. 1085. & Fabrettus cap. 10. p. 679. hos Triſtanus tom. 2. pag. 131. aliique numiſmatum deſcriptores. Jam priorem ex noſtris inſcriptionibus coniungas cum ſecundâ, hancque legas: *Domnae Bonae deae*: illam, *Auguſtae Bonae deae Caſtrenſi*; & *Domnam* Imperatricem *Caſtrenſem deam* agnoſces, quæ alibi Mater *Caſtrorum* eſt, & ſanè BONAM, quia Mater. Profectò potuit vocari *Auguſta Bona dea*, quæ in nummo apud Patinum pag. 284. Græcis literis dicitur *Auguſta Domna Fortuna*. Et in aliis ſub figurâ Cereris & Lunæ Luciferæ pingitur. Nummus Corinthiorum in quo Juliæ Domnæ caput ſcalptum eſt, ex altera parte *Minervam* galeatam cum *Victoriâ* dexteræ impoſitâ præfert; quod *Victoriæ* ſignum, inquit Vaillantius, forſan Corinthii Domnæ tamquam *Palladi* bellorum præſidi tribuerunt. Paſſim Auguſtas, ut alibi oſtenſum eſt, figuris & nominibus Dearum conſecratas intuemur. Julia Mamæa non unâ divinitatis notâ contenta, plures ſimul induit Deas, in rariſſimo nummo ex maximo ære Muſei Corrarii, cujus deſcriptionem nec dum, quod ſciam, evulgatam, à viro Cl. Canonico Blanchino acceptam exhibeo. Caput Mamææ toto pectore & brachiis extantibus, cum ſymbolis multiplicibus, ſcilicet flore Iſidis, Lunâ Dianæ, Alis Victoriæ, Cornucopiæ Face & ſpicis Cereris: circum literæ: JULIA MAMÆA AVGVSTA. in parte altera: FELICITAS. SAECVLI. Mamæa ſedens tribus figuris ſtantibus circumdata, quarum una ei pomum offert. Numiſ-

miſma eſt ſingularis pulchritudinis, optimæ cælaturæ, cum circulo, & ærugine ſmaragdinâ obductum. Si velis *Domnam* ſtare loco *Dominæ*, ægre calculum feram. Nam apud veteres nunquam niſi nomen proprium eſt *Domnus* & *Domna*, ut probant celeberrimi antiquarii, Triſtanus eodem tomo pag. 120. & Spanhemius diſſert. 7. pag. 626. Præterea vocabulum illud per ſyncopem ſolis Eccleſiaſticis Scriptoribus inferioris ævi uſurpatur.

X.

DIAN
AVG. SAC
FLAVIVS. SEVERVS
CVM. SVIS. LAB.
RESTITVIT

In domo Nobb. de Nordis.

Diana numen ſatis notum. In ſchedis Capodalci eſt, *cum ſuis* LAR. At in archetypo lapide, quem Aquilejæ adhuc extantem exſcribi nuper curavi, legitur LAB. hoc eſt *Labris*. Labrum vas amplum dicitur, in quod aqua è fonte decidit. Fontes Dianæ dicatos nemo neſcit. De *labris* Dianæ mentio eſt apud Ovidium Faſt. lib. 4. verſ. 761.

Nec Dryades, nec nos videamus LABRA *Dianæ,*
Nec Faunum, medio cum premit arva die.

Itaque *Flavius Severus* Fontem aliquem Dianæ ſacrum labefactatum & corruptum *cum ſuis* LABR*is*, marmoreis ſcilicet conchis ad aquam excipiendam, *reſtituit.* In lapide Veronenſi pag. 39. 6. *Licinia ſignum Dianæ, & venationem, &* SALIENTES, aquas, *fieri juſſit*. Cùm Sylla Scipionem, Norbanumque conſules in Campaniâ profligaſſet, *grates Dianæ* (inquit Vellejus lib. 2. cap. 25.) *cujus numini regio illa ſacrata eſt, ſolvit, & aquas ſalubritate, medendiſque corporibus nobiles, agroſque omnes addixit deæ.*

X I.

ISI. SACR
L. MAGIVS PHILEAS $\overline{\text{VI}}$. VIR
AQVIL. OB
SALVT. GRATTIANI
FILII. ET. GRATTIAE

Sertorius Eques Urſattus hunc lapidem Patavio tribuit, Monum. Pat. lib.1. ſect. 7. & 9. Quòd in collectaneis Capodalei ſit deſcriptus inter Aquilejenſes hùc tranſtuli. Si lapis ſit Patavinus, ſaltem Magium qui illum dedicavit, Aquilejenſem civem agnoſcimus. De votis *Iſidi* ſolutis ob reſtitutam valetudinem nec plura nec meliora dici poſſunt, quàm quæ congeſſit Fabrettus cap.6. à pag.469. ubi hanc quoque inſcriptionem ex Thomaſino recitat. *Iſidem* ſanitati reſtituendæ præeſſe putarunt Gentiles, unde & *Servatricis* nomen apud Arcades, ex Pauſania lib.8. adepta eſt. Potiſſimùm curationes pedum *Iſidi* acceptæ referebantur. Hinc figuram pedum non ſemel exſculptam invenimus, quæ offerebatur, tanquam teſſera curationis. Junctum numen cùm ſit *Iſis* & *Serapis*, ab hoc quoque ſanationes ſperabantur, remediis immiſſis per ſomnium, ut indicat formula EX VISV, quæ ſæpius in ejuſdem inſcriptionibus occurrit. Cetera apud Fabrettum invenies. Addam tantummodo carmina Tibulli, quibus denotatur tabellas curationum indices in templis Iſidis ſuſpenſas fuiſſe lib.1. eleg. 3.

Nunc dea, nunc ſuccurre mihi, jam poſſe mederi,
Picta docet templis multa tabella tuis.

Quemadmodum & naufragi in templo Neptuni tabellas dicare conſueverant, quibus depicti eſſent caſus & pericula naufragii; imò & veſtes, cum quibus evaſerant, ſuſpenſas parieti conſecrabant. Vtrumque expreſſum reperies apud Horatium lib.2.Sat.1.verſ.33.& lib.1.carm.Od.5. ejuſque interpretem. De tabellis in templo Æſculapii poſitis jam dixi. An-

Antequam deos Aquilejenſes deſeram, Scriptorum noſtratium haud levem lapſum adnotabo. Palladius ſenior rerum Foroiulienſ.lib.8.pag.128.,ſequutus Candidum Comment. Aquil. lib. 2., memoriæ prodidit, Maximino Aquilejam obſidente, mulieres Aquilejenſes, cùm deeſſent civibus nervi ad immittendas ſagittas, de capillis funes feciſſe: *in cujus*, inquit Palladius, *facinoris memoriam Senatus ſub ea tempeſtate, in perpetuum matronarum Aquilejenſium decus, Romæ templum Veneri Calvæ dicavit*. Egregium quidem id facinus narrat Capitolinus, quem Palladius citat ad marginem; at templum ea occaſione dicatum nequaquam dicit. Do verba ex cap.7. in vitâ Maximini junioris: *Prætereundum ne illud quidem eſt, quod tantâ fide Aquilejenſes contra Maximum pro Senatu fuerunt, ut funes de capillis mulierum facerent, cùm deeſſent nervi ad ſagittas emittendas: quod aliquando Romæ dicitur factum. Unde in honorem matronarum templum Veneri Calvæ Senatus dicavit*. Poſtrema hæc verba ad proxima, *quod aliquando Romæ dicitur factum*, referenda eſſe patet, non ad priora de mulieribus Aquilejenſibus. Id Romæ contigit in obſidione Capitolii, in quâ *cùm nervorum copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines viris ſuis obtulere pugnantibus*, uti narrat Vegetius de re milit. lib. 4. cap. 9. Nil ſanè hic auctor de templo Veneris Calvæ; at ſupplendus eſt ex Lactantio divinar.inſtitut.lib.1. cap.20. *Urbe*, inquit, *à Gallis occupatâ, obſeſſi in Capitolio Romani, cum ex mulierum capillis tormenta feciſſent, ædem Veneri Calvæ conſecrarunt*. Itaque Capitolinus hùc reſpexit, non verò ad facinus mulierum Aquilejenſium; neque in earum decus perpetuum Senatus templum Veneri Calvæ dicavit.

Qui commentationem hanc de Diis Aquilejenſibus inchoaverat Juppiter, idem quoque peractio erit. Siquidem memoriâ exciderat opportuniori loco referre, celebre Jovis templum & Capitolium, ad Urbis dominæ imita-

mentum, Aquilejæ ſtetiſſe. Utriuſque mentio eſt in actis Sanctorum Felicis & Fortunati, quorum exemplar tum apud Mombritium proſtat, tum in vetuſto Codice, octavi minimum ſæculi, in chartulario Eccleſiæ noſtræ Forojulienſis. *Cumque veniſſet in Civitatem Aquilegienſem* (ſermo eſt de Euphemio Præſide) *in Templum Jovis ingreſſus, immundas hoſtias obtulit. Præcones clamabant*, ut legitur in alio exemplari: *omnes concurrerent cum hoſtiis ad Capitolium Jovis, & ſacras hoſtias Imperatori* (Diocletiano) *per plateas ponerent &c.* Capitolia habuiſſe illuſtres urbes, Ravennam, Florentiam, Mediolanum, Carthaginem, pluresque alias, ſuam in primis Auguſtam, colligit doctiſſimus Marcus Velſerus rerum Vindelicar.lib.5. pag.259. poſtremæ edit. Addimus Aquilejenſe Capitolium, quod quâ urbis parte locatum fuerit, omnino latet. *In excelſiſſimo loco* conſtrui jubet Capitolium Vitruvius lib.3. cap.2. Unde in Concilio Eliberitano can.59. prohibetur, *ne quis Chriſtianus aut Gentilis ad Idolum Capitolii ſacrificandi cauſſâ aſcendat.* In quem Canonem videas quæ eruditè adnotavit Ferdinandus Mendoza. Ceterum quamquam Romæ Capitolium non tam Jovis templum, ſed alia quoque delubra, ædificia, ipſamque arcem complectebatur, Aquilejæ idem Capitolium ac templum Jovis fuiſſe verba recitata ſuadent.

XII.

DEO RVBIGO
SACRVM

In Villa Comitum de Maninis in ſuburbano Forijulii.

Cenſum Deorum Aquilejenſium abſolvimus. At unus & alter adhuc in tabulas mitti poſtulant; jure quidem ſuo quòd iiſdem Carnorum populis priſcâ religione colerentur. Aram hanc noſtrates Forojulienſes Deo RUBIGO dicarunt. Extat in pago ſuburbano, vulgò *Rubignaco*, cui nomen à deo manſiſſe nemo dubitaverit. *Robigus* ſeu *Rubigus*, ut in noſtra inſcriptione, à rubigine ſegetibus infeſtâ

ſtâ dictus, inter inſanos Romanorum deos non ultimus, non ut prodeſſet, colebatur, ſed quemadmodum Febris & ejuſmodi mala & ſiniſtra numina, ne noceret. Inter deos quos initio operis de re ruſticâ invocat Varro, Robigum quoque recenſet: *Quartò* ROBIGUM *& Floram: quibus neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit, neque non tempeſtivè florent. Itaque publicæ Robigo feriæ, Robigalia, Floræ ludi, Floralia inſtituti*. Et quia Ceres quoque ſegetum dea erat, communi religione ſimul colebatur; unde lapis Romanus apud Reineſium viſitur: ROBIGO. ET. CERERI. ET. FLORAE. SACRUM. Iterum Varro lib. 5. de ling. Lat. *Robigalia dicta à* ROBIGO: *ſecundum ſegetes huic deo ſacrificatur, ne rubigo occupet ſegetes*. Sacrificii genus docet Ovidius lib. 4. Faſt. verſ. 935. nimirum Cane & Ove faciebant.

Thura focis vinumque dedit, fibraſque bidentis,
Turpiaque obſcenæ vidimus ora canis.

Ubi quoque recitat verba, quibus Sacrificulus invocabat Rubigum, & ne læderet ſegetes, precabatur. Canemque immolatum ſubdit ad placandos nimios Canis Syrii æſtus, quibus fruges adurit. Hucque reſpexit Feſtus verb. *Rutilæ*, ubi & rutilas & feminas Canes mactatas docet: *Rutilæ Canes, ideſt non procul à rubro colore immolantur canario ſacrificio pro frugibus, deprecandæ ſævitiæ cauſsâ ſideris Caniculæ*. Eademque ferè habet in voce, *Catularia*. Porrò *Robigalia* Feſta agebantur VII. Kal. Majas, ſeu die 25. Aprilis, ut notatur in veteri Kalendario, & eodem libro Ovidii verſ. 901. Feſto in verb. *Robigalia*, & Plinio lib. 18. cap. 29. ubi *Robigalia à Numa inſtituta* fuiſſe ait, *anno regni undecimo*. Itaque in pago *Rubignaco* Feſta hæc *Rubigo* deo celebria erant: qui ſanè pagus cùm ſub ipſis mænibus Urbis Forojulienſis ſitus ſit, diſces noſtros hoc quoque ritu imitatos fuiſſe Romanorum morem, qui *non longè* ab Urbe, ut innuit Feſtus verb. *Catularia*, ſacrificia Robigalia peragebant.

XIII.

XIII.
C. VELLAEVS. A. L. EROS
SEX. VIR. ARAM. SEDILIA
STRATVM. DAT
Forojulii in hortis olim Venuſtorum.

Hoc loco inſcriptionem hanc Forojulienſem profero, quòd Diis dicatam perſcripti characteres prodant. Merito quoque ſuo vulganda erat, quòd notas rari in lapidariâ ſupellectile pretii contineat. Etenim *Aram* frequentiſſimè poſitam omnes norunt, nec explanatione opus eſt, nuſquam, ni fallor, addita *ſedilia* & *ſtratum* quiſpiam inveniet. Pompejus Feſtus verb. *Solla* lucem plurimam affundit: *Solla*, inquit, ſiue *ſolia*, uti legit Scaliger, *appellantur* SEDILIA *in quibus non plures ſingulis ſedere poſſunt; ideo ſolla ſternere dicuntur qui ſelliſternium habent, & ſolaria vocantur Babylonica, quibus eadem ſternuntur.* Non ſatis benè Valerius Chimentellus in eruditiſſimo opere de honore Biſelli cap.21. lapidea aut marmorea libentius *ſedilia* putat, ex Plinio lib.5. epiſt.6. ubi elegantiſſimam villam ſuam deſcribens ait: *ſunt locis pluribus diſpoſita ſedilia è marmore.* Nam Evander apud Virgilium Æn.1.171.

Gramineoque viros locat ipſe SEDILI.

Et Georg.4.350. Nymphæ *vitreis* aquarum *SEDILIBUS* imponuntur. Quare quodcumque genus ſedis poteſt *ſedile* dici. *Stratum* lectus eſt ad incubandum. *Haud ſegnis* STRATO *ſurgit Palinurus &c.* inquit idem Poëtarum ſummus Æn.3.513. Hinc *Lectiſternia* dicta, quaſi *lecti ſtrati*, qui tam hominibus parabantur, quàm Diis ad epulum, ut ſcitè diſtinguit Gutherius de jure Pontif. lib.3. cap.9. Tritum eſt, Sacerdotes poſt ſacrificium epulatos, ut alibi indicauimus. *Arâ* ergo exſtructâ pro ſacrificio, Vellæus Sacerdotibus quoque dedit *ſedilia* & *ſtratum*, ut accumberent ad menſam. Vel funebris hic apparatus eſt. *Ara* ſcilicet Diis Manibus ſiue Inferis, *ſedilia*, *ſtratum*que ad

epu-

epulum emortuale. Nam in parentalibus & inferiis Gentiles largiter epulabantur; unde toties in inſcriptionibus cenam, epulum, ſportulas legatas obſervamus. In Bergomati pag.753.4. *Lectiſternium tempore parentaliorum* inter alia præberi jubet P. Appius in memoriam Albinæ filiæ. Quæ ad noſtram referri poſſe videtur. At cur ſedilia & ſtratum diſtinctum? Aliò ſpectaſſe Vellæum ſanè libentius affirmo. Ea fuit Gentilium inſania, ut Deos ſuos ad cenam invitantes *Lectiſternia* onuſta dapibus in templis pararent, & lectos ad accubitum tamquam epulaturis ſternerent. Plura veterum teſtimonia prætermitto. *Habent*, inquit Arnobius lib.7.*Dii lectos, atque ut* STRATIS *poſſint mollioribus incubare, pulvinorum tollitur, atque excitatur impreſſio*. *Selliſternium habere*, de quo antea Feſtus, idem eſt ac ſellam ſternere; ſicuti *lectiſternia* lectos. Utrumque nomen Diis accomodum. Unde Tertullianus inter ſacros *apparatus* numerat *ſoliſternia, & lectiſternia*, ad nationes lib.1. cap.10. & Feſtus laudatus, *ſiſtere fana*, eſſe ait ex Labeone, *Lectiſternia certis locis & Diis habere*, verb. *ſiſtere*. Id tamen in more poſitum, ut lecti ſeu STRATA Diis maribus, Sellæ, ſive SEDILIA feminis ponerentur, inſtituto ab hominibus ad divos traducto; quod egregiè in rem noſtram expreſſit Valerius Max. lib.2. cap.1. num.2. *Feminæ*, inquit, *cum viris cubantibus ſedentes cenitabant; quæ conſuetudo ex hominum convictu ad divina penetravit. Nam Jovis epulo ipſe in lectulum, Juno & Minerva in ſellas ad cenam invitantur*. Quare *Cajus Vellæus Eros Cajæ Libertus Sex vir* Forojulienſis cùm *aram* ſacris faciundis erexiſſet, *certis diis* paraturus lectiſternium ſive epulum, fortaſſe ipſi Jovi ac Junoni Minervæque, quibus in Capitolio Romæ cenam dare mos erat, unde *epulum Jovis* dictum, *ſtratum* quidem ſeu lectum, Romano more, Jovi, deabus verò Junoni & Minervæ *ſedilia* ſiue ſellas dedicavit. Ni cui placeant hæ dapes, melioribus paratis lubens accumbam.

Al-

Alterum Deum extra Aquilejam noſtris Forojulienſibus priſca gentilitatis veſaniâ celebrem, prodit Strabo lib. 5. Geograph.pag. 214. *in ipſo*, inquit, *intimo ſinus Adriatici Timauum eſt, Diomedis templum memorabile. Habet enim portum, & elegantem lucum, & fontes ſeptem potabilis aquæ, ſtatim in mare alto & lato excidentis amne.* Situm templi Diomedæi ad ipſos fontes Timavi collocat Cluverius lib. 1. pag. 195. ubi nunc divo Joanni ædés ſacra eſt, paguſque ab eo appellatus *S.Giovanni del Carſo.* Sanè hunc locum priſcis quoque populis habitatum, produnt vetuſtatis monumenta inibi reperta, quæ hìc profero.

S. A. I. PROSAI
AQILINI
VILICI AVGG
ET. TITI. IVLI
AQVILINI
IVLIA
STRATONICVS

SPEI. AVGVSTAE
C. SACCONIVS
VARRO. TRIB. CO
H. IMILIANAE
DELMATARVM
V. S.

Imò fontes ipſos Timavi numini Diomedis ſacros fuiſſe arguit plumbea fiſtula his caracteribus ſculpta. AQUA. DEI. ET. VITAE. Niſi velimus pertinere ad ſaluberrima calidarum aquarum balnea, quæ non longè à Timavo viſuntur, & Plinio quoque memorantur lib. 2. c. 103. Eum ſanè tubum ad balnea ipſa repertum narrat Jacobus Valuaſonus in deſcriptione Forijulii quæ M.S. circumfertur.

Incertum porrò mihi eſt an verba, quæ paullò poſt habet Strabo, ad hunc ipſum locum apud Timauum ſint referenda. *Memoriæ*, inquit, *proditum eſt, Diomedi apud Venetos eſſe aliquos honores decretos. Nam & albus equus ei immolatur, & duo monſtrantur luci: unus Junoni Argivæ, alter Dianæ Ætolicæ.* Nam cùm idem Geographus Aquilejam extra Venetorum fines ſtatuat, Timauus itidem, qui ultra hanc Urbem ad Orientem excurrit, in Ve-

Venetis eodem auctore eſſe nequit. Quamobrem vereor etiam aſſentiri Leandro Alberto, & noſtris Scriptoribus Forojulienſibus, qui lucos Junonis & Dianæ eos eſſe putant, qui nunc accolis vocantur S.Geltrudæ, & S.Margaritę.Hi enim in interioribus Alpium collocati ad Carnos utique ſpectant. De Venetorum finibus, & de Timavo, quem veteres & recentiores pluribus quæſtionibus, quàm ipſe fontibus fluat, involuerunt, non pauca dicenda eſſent; niſi in diverſa abire ratio inſtituti operis vetaret. Interim conſulas Cluverium Italiæ antiq.lib.1.cap.20.& Pignorium in libello Italico originum Patavin. cap.14.

DE COLONIA FOROJULIENSI

DISSERTATIO ALTERA.

CUM in priori hujus voluminis parte ad inſcriptionem M. Aquilii cap. 2. in fin. de Scaptiâ tribu mentio eſſet injecta, dixeram in eadem tribu cenſam fuiſſe Coloniam *Forojulienſem*, idque vetuſtos lapides, qui adhuc inibi extant, demonſtrare. Tunc quoque nonnulla adornaveram, quæ iis illuſtrandis, patriæque urbi ab oſcura antiquitate utcumque vindicandæ conferre putabam; ſed aliena ab inſtituto, opportuniori loco producenda ſepoſueram. Nunc quoniam inter ſaxa Aquilejenſia verſati ſumus, eadem quoque Forojulienſia, calenti adhuc à ſimili argumento manu, rurſus contrectare viſum eſt; & priſca vicinarum urbium monumenta quodam veluti cognationis jure conjungere. Nonnullis igitur quæ ad FORI JULII, ipſiuſque Aquilejæ, ac Concordiæ, originem ſpectant, præmiſſis, exempla ipſorum lapidum producam: tùm Magiſtratus & Sacerdotia, quorum iis ſculpta ſunt nomina, levi manu, quòd id argumenti genus jam docti viri fermè exhauſerint, pertentabo: intermixtis in rem natam pleriſque earumdem Coloniarum inſcriptionibus, nunc primùm evulgatis.

FORVM IULII Civitas in eâ Italiæ regione ſita eſt, quæ olim Carnorum, nunc prouincia Forojulienſis, quæſitâ ab urbe principe appellatione, nuncupatur. Mediam ſecat Natiſo fluvius, priſcis Scriptoribus memoratus: tergum Alpes Juliæ claudunt, frontem ingens planities, uberi ſolo nobilis, expandit. Originem ipſimet nomini inſculptam agnoſcimus. Paullus Diaconus, qui octauo ſeculo inclinante hiſtoriam Longobardorum literis mandavit, hæc habet

bet lib.2. cap.14. *Hujus Venetiæ Aquileia Civitas extitit caput, pro qua nunc FORUM JULII, ita dictum quòd Julius Cæſar negotiationis forum ibi ſtatuerat, habetur*. Reſcire id potuit Paullus, qui Civis Forojulienſis fuit, ut de ſe ipſe teſtatur lib.4.cap.39. licet paſſim Aquilejenſis vocetur, ob munus ſacrum, quo in hac Eccleſia defungebatur. Venantius Fortunatus proximâ ad Plavim regione ortus, iter è Galliâ Ravennam deſcribens, de Vita S.Martini lib.4.circa finem ait:

Inde Forojuli de nomine Principis exi.

An uti nominis auctor, ita conditor Opidi Cæſar fuerit, in obſcuro planè latet. Potiori conjecturâ diceres, locum antea non incelebrem, foro & nomine ab eo Principe auctum; ſicut in Bætica, ut ſimili prorſus exemplo utar, Illiturgim Forum Julium appellatum tradit Plinius lib. 3. cap.1. Blondus Forolivienſis illud putat Opidum, quod à Gallis conditum, Marcellus etiam invito Senatu, tradente eodem Plinio lib.3. cap.19. delevit, tunc à Cæſare inſtauratum. Henricus Palladius, qui ſummâ dictionis elegantiâ, & Latini ſermonis puritate *rerum Forojulienſium* hiſtoriam ad Attilana tempora perduxit, cum populari apud ſuos errore Utinum, ſi Diis placet, Forum Julii faciat, veſtigia quædam antiquitatis in eâ urbe à ſe deprehenſa eorumdem Gallorum eſſe opera ſuadere nititur; additque illud Opidum, quod nunc Utinum eſſe ait, deinde inſtauraſſe Triumviros, qui Aquilejam Coloniam deduxere, lib.2. & 3. Nobis eatenùs ſapere, aut tàm oculatis eſſe non licuit, ut tot retrò ſæcula veluti præſentia introſpicientes, in noſtrâ Civitate, quam Forum Julii eſſe ſcimus, quamvis in eâ appareant, plus etiam nimium, ædificia & monumenta *merum ſenium & carioſam ætatem* redolentia, inveniremus *puteum & ſubterraneos fornices* manu *Gallorum* factos. Nec, fateor, digito monſtrare audemus *turrim triangularem, muros circa collem* ductos, imò & *privatorum ædes propè arcem* ac *vicos*, ab iiſdemmet *Triumviris* non temerè,

ſed ut Romanam majeſtatem decebat, *poſt multa inter eos agitata conſilia*, excitatos & exſtructos. Neque adhuc, quod ſanè invidiam facere poſſit, ſub oculos ponere ipſam *antiqui Opidi faciem & formam*, *propugnacula*, *ut ea ferebat atas* veterum Romuli nepotum, *munitiſſima*, *mœnia in Occidentem* exporrecta, *binas turres latus utrumque murorum* jungentes, *portas ad Occaſum & Septentrionem*, quibus *tres* aliæ additæ fuerunt, *quadratæ* ejus civitatis triumviralis, quam ita deſcribit Palladius, aditū reſerantes. Dolendum porrò *numiſmata* illa *P. Cornelii Scipionis Naſicæ*, *C. Flaminii*, & *L. Manlii Acidini* à quibus Colonia Aquileja deducta eſt, *in fundamentis turris triangularis* ab iiſdem *Triumviris conditæ*, duobus ab hinc ſeculis, uti narrat Palladius verbis Joſephi Sporeni, dum *nova Utinenſis arx*, *quæ nunc extat*, conſtrueretur, reperta, ſtatim ac lucem viderant, nullâ vetuſtatis reverentiâ tenebris ſuis iterum damnata, *in fundamenta* eiuſdem *arcis* collocata fuiſſe. Profectò tam præclara remotioris antiquitatis veſtigia auro contrà redemiſſent noſtri Antiquarii, qui nuſquam id genus monumenta in ſuis Cimeliis oſtentare queunt; atque a Triumviris percuſſa fuiſſe numiſmata in condendis Coloniis, ſtante Republicâ, adhuc ignorant. Sed ad ſeria revertamur.

Forum hoc inſtituiſſe Cæſarem, dum utramque Galliam proconſule cum imperio regebat, uti certum videtur, ita annum & tempus definire haud facile eſt. Idem Palladius pag. *61*. & *62*. ad ejus Conſulatus initium refert, quo tempore ſtativa ad Aquilejam Cæſar habuit, legioneſque ab hibernis eduxit, ut ipſe narrat l. 1. de bell. Gall. Cum enim, inquit Palladius, *bello nihil tunc* eſſet, *quod ageret, ne Conſulatum ſuum obſcurum poſteritati tranſmitteret*, Forum in provinciâ inſtituit. Non unum peccat hic Auctor. Nam Cæſar cùm Gallias adminiſtrabat, nunquam Conſul fuit. Et ſanè initio belli Gallici quo eum Conſulem facit Palladius, Proconſulatum cū Conſulatu confundens, cum ab hibernis legiones deduxit, ipſemet ſignat Conſules L. Calpurniū Piſo-

nem

nem & A. Gabinium. Tunc verò quis credat otii tantiſper ſuperfuiſſe Cæſari, nihilque cum habuiſſe quod bello ageret, cùm *magnis itineribus*, ut ipſe narrat, in Italiam profectus ad legiones conſcribendas, & eas quæ circùm Aquilejam hiemabant, ex hibernis educendas, eadem celeritate in ulteriorem Galliam rediit, atque eâ ipsâ æſtate tribus præliis confectis Helvetios & Germanos profligavit? Itaque magis vero ſimilia perſcrutemur. Utramque Galliam Cæſar proconſule adminiſtrans, quotannis per hiemem in Italiam contendere inſtituerat, quemadmodum teſtatur initio lib. 5. ibique Conventus peragebat, ut ſtatim commemorat, & ſæpius aliis hiſtoriæ ſuæ locis. Mos erat Romanis, ut cùm Prætor ſeu Proconſul in prouinciâ eſſet, in aliquem locum Conuentum indiceret, eòque provinciales homines evocaret juriſdicundi cauſsâ. Idque agere *Conventum* ſive *Forum* dicebatur. Nam utrumque vocabulum eandem ſignificationem habet. Cicero ad Atticum ſcribit, *Forum ſe egiſſe ex Idibus Februariis Laodiceæ.* Virgilius

Indicitque Forum, & patribus dat jura vocatis.

Hirtius de Cæſare ait: *In Gallia citeriore jus dixit, ac paucos ibi dies moratus, cum celeriter omnes Conventus percurriſſet, publicas controverſias cognoviſſet, in Belgium ſe recepit.* Quæ loca Sigonius profert, de antiquo jure Prouinciar. lib. 2. cap. 5. Eandem utriuſque vocis ſignificationem reperies apud Feſtum verb. *Conventus* & *Forum.* De Præfecto Hiſpaniæ memorat Strabo lib. 3. pag. 167. *in maritimis* ſolitum *hiemari jus dicendo*; additque Caſaubonus in notis, hoc eſſe *Conventus agere*, *ſive Forum agere*. Cùm itaque Julius Cæſar ſingulis annis, ut vidimus, ad Conventus peragendos in citeriorem Galliam proficiſceretur, palam eſt, locum juri dicundo noſtris populis Carnorum, qui tunc eidem provinciæ accenſebantur, hunc ipſum delegiſſe, cui poſtea eâ de cauſsâ nomen FORI manſit, addito in memoriam inſtitutoris JULIO cognomine. Plutarchus in vitâ tradit, Cæſarem in Conventibus hominum animos

mos captaſſe, quos aut muneribus, aut ſpe plenos dimittebat. Quæ cumulatiùs cùm fortaſſe præſtitiſſet gentibus Carnorum, ideo ipſi beneficiorum gratiam referentes, inſtitutum *Forum* ab ejus nomine nuncuparunt. De Tarſenſibus ita ſcribit Dio lib.47. pag.342. *Adeo Cæſari priori, & ac eius gratiâ etiam poſteriori favebant, ut urbem ſuam pro Tarſo Iuliopolim vocaverint*. Porrò provinciales homines, qui ad cauſſas peragendas conveniebant, alia quoque negotia pertractaſſe, & commercia exercuiſſe oportet; unde eſt quod etiam Forum negotiationis à Cæſare inſtitutum, cum Paullo Diacono poſſimus dicere. Interim monitum Lectorem cupio, Opidum aliud in Carnis à Cæſare conditum, & *Iulium Carnicum* dictum, malè cum Forojulio à quibuſdam confundi. Nam idem Paullus utrumque manifeſtè diſtinguit; illudque in montanis ejus regionis, quam hodie quoque *Carniam* appellamus, Plinio, Antonino in Itinerario, & Ptolomæo, qui Noricis tribuit, memoratum, hoc ad montium radices in planitie ſitum eſt. Nunc etiam illius veſtigia, vetuſtatis aliquot monumentis inſignita, apparent, nomenque *Zulii* manet, priori tantummodo literâ immutatâ, non Thuſcâ prolatione, ut ſcribit Palladius, Annium fabulatorem ſequutus, ſed ex more vernaculi idiomatis.

Exinde *Forum Iulii* ad Coloniæ prærogativam & nomen traductum eſt. Ptolomæus lib.3. cap.1. in ſextâ tabulâ Europæ ita ſcribit:

In Mediterraneis Carnorum
Forum Iulii Colonia.
Aquileia Colonia.
Concordia Colonia.

Titulum referendum ad priorem Coloniam arbitror, quæ ſola in mediterraneis verè poſita eſt, Aquileja & Concordia propemodum mari adiacent. Nec Forum Julii ante Aquilejam, quæ longè illuſtrior urbs fuit, collocaſſet Ptolomæus. At Palladius, qui Forum aliquod Coloniam quo-

que

que dicere non eſt auſus, *Forum Iulii* non *Coloniam*, ſed prærogativis Coloniæ tantummodò donatum ſcribit; unde etiam irrepſiſſe ſine dubio putat ex vulgi errore nomen *Coloniæ* apud Ptolomæum, vel culpâ librarii Forum Julium *Coloniam* factum. Mihi nec grauiſſimum Geographum deceptum, nec exſcriptorem peccaſſe certum videtur; cùm nulla ſit cauſſa, cur Foro Julio verum nomen *Coloniæ* invideamus: alioquin id nominis Aquilejæ etiam & Concordiæ, quas eodem loco, & ſub unâ verborum ſerie *Colonias* vocat Ptolomæus, eſſet abrogandum. At has certò conſtat *Colonias* fuiſſe. Nec inſolens eſt, *Fora* aliquando, inductis poſtea colonis, in *Colonias* tranſiiſſe, nullo priſtini nominis diſpendio. Quod exemplo mox oſtendam. Qua verò occaſione & tempore ex Foro in Coloniam Forum Julii evaſerit, non ſatis conſtat. Pompejus Strabo Magni pater Tranſpadanis populis, inter quos Veneti & Carni (licet eâ de re apud eruditos non levis ſit quæſtio) jus Latii dederat. At quoniam qui jus Latii habebant, non plenam civitatem Romanam, quâ ſcilicet jura priuata continebantur, non publica, ſed partem tantùm ciuitatis adipiſcebantur; integrum jus ciuium Romanorum Tranſpadanis donavit Julius Cæſar, cùm Romæ dictaturam inivit anno V. C. 704. Auctor eſt Dio lib. 41. p. 170. *Gallis qui cis Alpes trans Padum incolebant, quod ſuo ſub imperio fuiſſent, civitatis jus dedit.* Cùm Gallos audis, qui trans Padum ſub imperio Cæſaris fuerant, ne Venetis quoque & Carnis jus illud tributum dubites; nam & ii in Galliâ Ciſalpinâ & ſub ejuſdem imperio erant. Eâ loquendi formâ uſus eſt Dio, ut Gallos ſolummodò excluderet, qui ciſpadanam regionem incolebant. Exinde Veneti jus quoque adipiſcendorum honorum obtinuerunt, quod inter jura Quiritium nequaquam cenſebatur. Cùm apud Tacitum An. 11. c. 23. in Senatu agitaretur ſub Claudio Cæſare, num primoribus Galliæ Comatæ, qui pridem civitatem Romanam adſequuti fuerant, jus etiam adipiſcendorum in Urbe hono-

honorum eſſet tribuendum, querebantur aliqui ex Senatoribus, *quod Veneti & Inſubres curiam irruperint*, quod eſt, grandiori Taciti phraſi, eos populos in Senatum fuiſſe admiſſos. Itaque Forum Julii à Julio Cæſare jus Civitatis Romanæ unà ſimul cum Gallis obtinuit; & cum Venetis, paullò ante Claudiana tempora, jus quoque honorum adipiſcendorum. Quo in jura omnia, quæ civibus Rom. patebant adſcriptum fuit: at nondum tamen Colonia dici poterat. Plinio *Opida Iſtriæ ciuium Romarum* ſunt *Ægida & Parentium*, ſolummodo *Pola Colonia*, lib. 3. cap. 19. Ea propriè Opida *Coloniæ ſunt*, inquit Aggenus de limit. agror. inter Scriptores de re Agrariâ collectos à Goeſio pag. 58. *quæ ex eo nomine accipiuntur, quod Romani in eiſdem civitatibus Colonos miſerunt*. Et Siculus Flaccus de condit. agror. apud eundem Goeſium pag. 2. *Coloniæ*, ait, *inde dictæ ſunt, quod populi Romani in ea municipia miſerint colonos*. At duo coloniarum genera conſtituit Vellejus lib. 1. cap. 14. unum earum quæ *Senatus juſſu* deductæ ſunt: alterum *militarium*, cujuſmodi ferè omnes numerantur poſt Eporædiam, Mario VI. & Valerio Coſ. miſſæ. Hinc cum veram coloniam Forum Julium, Ptolomæi teſtimonio, ſtatuerimus, militarem eam fuiſſe oportet. Deductionis tempus quamvis in obſcuro ſit; haud levem conjecturam nihilominus proferam, cùm inferiùs de coloniâ Concordiâ ſermo erit. Interim ex Foro factam coloniam, manente nomine, exemplum, ut ita dicam, cognatum docebit.

In Galliâ Narbonenſi vetuſta urbs, *Forum Julii* eundem ac noſtra auctorem nominis Julium Cęſarem agnoſcit. Neque enim ii audiendi ſunt, qui appellationem Auguſto tribuunt, quamvis colonias ab eo deductas *Julias* quoque vocatas conſtet. Nam Forum Julii Narbonenſe in epiſtolis Planci inter Ciceronianas lib. 10. ep. fam. 16. & 17. antè quam Cæſar Auguſtus imperio eſſet potitus, memoratur. Exinde Colonia effecta eſt, manente priori appellatione. Tacitus lib. 2. hiſt. cap. 14. & in vitâ Agricolæ cap. 3. *Colo-*

niam

niam Forojulienſem vocat. Perperam Leander Albertus in deſcriptione Italiæ, Regione. 8., aliique ſcribunt, noſtram hanc eſſe Forojulienſem Coloniam, hic Tacito memoratam. Amore patriæ aliorum lapſus non adoptamus. Rurſus Mela lib. 2. cap. 5. ait: *Forum Julii Octavanorum Colonia*; & totidem verbis Plinius lib.3.cap.4.ubi addit, appellatam quoque *Pacenſem & Claſſicam*. Conſentiunt nummi apud Goltzium in Domitiano: COL. FOR. IVL. & in Auguſto: COL. IVLIA. OCTAV. Et quidem colonia militaris fuit, militibus legionis octavæ ad eam incolendam inductis. Ideo Melæ, Plinio, & in nummo laudato, cui alterum Neronis addas apud Harduinum pag.171. *Octavanorum* colonia dicta. Coloniæ enim militares ſæpius à legionibus, quæ in iis collocabantur, ſibi nomen pepererunt. Ita eodem Melæ loco legitur, *Secundanorum* Arauſio, *Sextanorum* Arelate, *Septimanorum* Blitera. At Valeſius in Notitiâ Galliarum pag.200. *Octavanorum* nomenclationem ablegat, atque apud Plinium, Melam,& in nummis, *Octavianorum* legendum autumat,quòd Octavius Auguſtus id nominis coloniâ deductâ impoſuerit. Contrà doctiſſimum Scriptorem, præter Scaligerum, Lipſium, & Sirmondum, quos ipſe citat, ſtant ceteri, Bucherius in Chorographiâ Provinciæ tom.1.pag.247. Harduinus loco laudato, & Vaillantius de Coloniis pag.5.tom.1. Si quid nobis poſt clariſſimos viros hac in re liceat, haud ineptam conjecturam expono. Idem Vaillantius alio opere de numiſm. Imp. tom.2. pag.168. nummum Gallieni deſcribit cum hac epigraphe: LEG.VIII. PAC. quam explico, *Legio octava Pacenſis.* Jam Forum Julii ex Plinio didicimus coloniam *Pacenſem* vocatam. Profectò hoc nomine donata eſt, quòd in eam legio octava *Pacenſis* fuerit inducta; & ſubinde ab eadem quoque legione octavâ coloniæ *Octavanorum* appellationem quæſivit.

Ad noſtram FOROJULIENSEM pedem refero. Poſtquam coloniæ & municipia civitatem Romanam im-

petraſſent, quoniam jus adipiſcebantur ſuffragii in Urbe ferendi, in tribum aliquam ex xxxv. adſcribebantur, in qua ſuffragium in Comitiis Romanis ferrent. Unam verò eandemque ciues omnes cujuſque urbis profitebantur, & perpetuò fermè retinebant. Hinc frequenter in vetuſtis ſaxis, præcipuè militum, ſignatam obſervamus *Tribum*, quæ inter nomen & cognomen reponebatur, ut alibi monuimus. Paſſim in magno Gruteri theſauro exempla occurrunt. Carnorum populi cum jus Latii à Pompejo Strabone, civitatem Romanam beneficio Cæſaris, utpote in Galliâ citeriore poſiti, obtinuiſſent, ſuffragii lationem in Urbe ſimul indepti ſunt.. An uniuerſi in unam, eandemque tribum tunc eſſent conjecti, vel unumquodque Opidum ſuam agnoſceret, incompertum planè habeo. Hoc certum eſt, tres colonias, quas Carnis Ptolomæus accenſet, Forum Julii, Aquilejam & Concordiam, in tres diuerſas tribus relatas fuiſſe. De Forojulienſi primùm agam, non dignitatis merito, cùm Aquileja longè illuſtrior & nobilior fuerit, ſed quòd ea hujus diſertationis argumentum faciat, Aquileja, & Concordia in tranſitu ſint dicendæ. Haud paucos lapides literatos, quos priſci decoris reliquias, & Romanæ ætatis veſtigia dixeris, in urbe Forojulienſi, fato & tempori ſuperſtites, ſervamus. Hos inter tres ſunt, qui ejus olim cives *Tribui* SCAPTIAE adſcriptos luculento teſtimonio demonſtrant. Nobiliorem hunc primum hiſce characteribus inſculptum cernimus.

T.VET-

T. VETTIDIVS
T. F. SCAPT
VALENS
IIII. VIR. IVRIDI
QVINQ. PONT
SIBI. ET
T. VETTIDIO
POTENTI. FIL.
EQVO. PVBLICO
ANNOR. XX. M. IIII. D. V
T. F. I

Mirùm quantùm afflixerint hunc lapidem antiquarii, huc illuc locis alienis transferentes; cùm nuſquam niſi in noſtrâ Forojulienſi Civitate habitaverit. Antiquiſſimum omnium, qui inſcriptiones collegerit,teſtem produco Joannem Marcanovam, qui in ſuâ collectione anno 1465. adornatâ, noſtram recitat ſub hoc titulo: *Ad Cividatum Forojulienſis Patriæ Civitatem in marmore formoſo propè portam majorem*. Ex Authographo Marcanovæ Venetiis exſcripſit ornatiſſimus vir Apoſtolus Zenus. Hodie extat propè portam veterem Civitatis ad S.Petrum in pariete publici armamentarii. Characteres ſunt grandiores & nitidi, & ſaxum ingens, ut nemo aliunde exportatum ſuſpicari poſſit. At Gruterus pag.486.1.ex Smetio & Appiano *Patavii Forojulii in porta* extare ſcribit, duplici lapſu, lapidem Patavium, hanc Urbem in Forojulium traducens. Erroris cauſſam inferius exponam. Eques Urſattus cùm apud Gruterum ea verba legiſſet, deperditum putavit. Cùm Raphael Fabrettus, quoties mihi laudandus, toties deflendus, operi ſuo poſtremo inſerviſſet non paucas ex noſtris Inſcriptionibus, quas ſibi à me traditas cum honoris fœnore in præfatione epiſtolari commemorat,hanc tamen, malo fato ex ſchedis Penianis deſcriptam, *Forolivio* tribuit pag. 715.haud ſemel deinde conqueſtus,ſe nõ antè opportunius

à me monitum. Literarum inter hanc urbem & noſtram affinitas non ſaxa tantummodò, ſed homines quoque nobis ſurripuit. Nam Forolivienſes Cornelium Gallum poëtam celeberrimum, qui gratiâ & honoribus apud Auguſtum Cæſarem eximiè floruit, civem ſuum facere non dubitant. Euſebius in Chronico ad Olympiadem CLXXXVIII. ita loquitur: *Cornelius Gallus Forojulienſis poëta, à quo primùm Ægyptum rectam ſupradiximus XLIII. ætatis ſuæ anno propriâ ſe manu interfecit*. Flavius Blondus amore patriæ, uti rectè obſervat Lilius Gregorius Gyraldus in dialogo 4. de Poetis Latinis, primus omnium auſus eſt legere, *Forolivienſis*. At quotquot impreſſi Codices Euſebii circumferuntur, ad unum omnes habent, *Forojulienſis*. Hos inter binos emendatiſſimos laudo, primum ab Arnoldo Pontaco editum typis Burdigalenſibus anno 1604. qui, ut teſtatur in Apparatu, contulit non tantùm verba ſed etiam ſyllabas & literas cum decem & octo codicibus MSS. & octo variis editionibus: alterum Joſephi Scaligeri, quem ex antiquiſſimis MSS. exemplaribus, potiſſimum Bongarſiano ante mille annos conſcripto, ſe adornaſſe ait initio animadverſionum pag. *6*. Ne locum hunc obruam Codicum MSS. copiâ, quorum duo eminent ævo Caroli Magni exarati, unus Bibliothecæ Regis Chriſtianiſſimi, alter majoris Eccleſiæ Lucenſis, Spartam hanc lubens dimitto Juſto Fontanino, qui cùm opus de Scriptoribus Forojulienſibus, ut alibi memoravi, adgreſſus ſit, jam integram manum Cornelio Gallo poſuit. Sanè cùm res ejus geſtas, fortunæ caſus, ſcriptaque ſummo ſtudio pertractaverit, ea eruditionis copiâ & argumentorum pondere patriam aſſeruit, ut Forolivienſes Scriptores ad incitas redegiſſe non dubitem. Rurſus parcant Forolivienſes, ſi eos amicè compellavero, ecquâ tandem auctoritate etiam Berengarium Everardi Ducis Forojulienſis filium, Italiæ Regem & Imperatorem, Civitate ſuâ donaverint, eiuſque ſimulacrum in parte urbis illuſtriori decreto publico collocaverint? Haud

equi-

equidem credam, doctos nobiliſſimæ eius urbis cives,quorũ non paucos impensè colo,ut tam grandem fabulam muri agerent, ſuffragiis ſuis permiſiſſe. Neque enim iis palatum ità malè ſapit, ut poſthabitis tot graviſſimis Scriptoribus, Alexandrum Paduanum ſequi velint, in hiſtoriâ adeo hoſpitem, ut in commentar. Plinii apud Ughellum Italiæ Sacræ tom.2. col.607. non tàm Cornelium Gallum & Berengarium, cui ſatis inſulsè cognomen *de Berengariis* affigit, ſed etiam Paullum Diaconum,qui ipſemet luculenter ſcribit ſe Forojulii ortum, ciuem Forolivienſem faciat, cumque vocet *Paulum Vamfridium Diaconum Papienſem*, quem Paullum Warnefridi Diaconum Aquilejenſem omnes ſciunt; ſubdatque *libros quatuordecim hiſtoriæ Eutropii* addidiſſe, hoc opus incertum ei tribuens, illuſtriori alio, eoque genuino & vero, hiſtoriæ Longobardorum, vel ignorato vel abjudicato. Sed vereor, ne ego quoque ineptus ſim, qui hujuſmodi nugas diutius perſequor.

Interim dum res noſtras nobis repoſcimus, binos hos quoque lapides, quos Gruterus ex Appiano & Scardeonio pag.379. 5. & 858. 10. Patavio liberaliter donat, in noſtram urbem inferamus. Eques Urſattus monum. Patav.lib.1.ſect.2. p.47. ingenuè fatetur ſe neſcire, quomodo *Paduæ in Foro Julii* apud Gruterum ſecundus collocetur, cum nullum Patavii ſit Forum, Julii nomine, & minus in Foro Julii Patavium ſitum ſit. Marcanova utroſque *ad Cividatum Forojulienſis Patriæ ciuitatem* collocat. Hinc puto erroris fons. Nam deſcriptores pro *Patriæ*, quo titulo donatur Forojulienſis provincia, ſcripſerunt *Paduæ*. Omnium peſſimè deceptus eſt Sigonius qui ſecundum Feltriæ adſcribit, lib.3. de iure Ital. cap.3. in fin. At lapides ſatis iam evagari coactos, patriæ ſuæ reſtituamus. Extant Foro Julii non longè ab Eccleſiâ S.Dominici, ad portam ſemirutam interni antiquiſſimi murorum Civitatis ambitus.

C.AR-

1	2
C. ARRIVS. C. F MONVMENT SIBI. FIERI. IVSSIT SEX. ACILIVS. C. F HERES. FECIT	. Q. CAEDIVS. P. F. PVP. SEXVIR TERGESTE.. V.F VINISIA. Q. F. MAXVMA VXOR APVSIDIA.C.F. SECVNDA MATER CAEDIVS.P.F.FRATER

In utroque cognominis defectus potentiſſimum vetuſtatis eſt indicium. Gruterus in ſecundo poſt literas P.F *Publii filius*, addidit PVB. tanquam hæc nota eſſet tribus *Publiciæ*. Noſtri ſcriptores, & Lazius de Rep. Rom. lib. 12. ſect. 6. cap. 2. legunt IV. P. quam notam numeralem & iunctum elementum nemo, ut arbitror, extricaverit. Nuper curavi exemplar correctum ad me traſmitti. At exſcriptor queritur detritos eſſe characteres ſecundi verſus, quos ipſe ità reddidit, PVP. ita tamen ut flexus primæ literæ penè oculos fugiat. Ultima facilè inferiori ſui parte exeſa in B. tranſit. Quare libenter PVB. cum Grutero repono. Nam & colonia Tergeſte, in qua Cædius munere Seviratus functus dicitur, in Publiciâ tribu cenſebatur, ut teſtimonio aliorum lapidum oſtendit Pater Irenæus à Cruce, qui typis Venetis hiſtoriam Tergeſtinam anno 1698. Italico ſermone edidit, lib. 2. cap. 6.

At extra ſepta tribus *Scaptiæ* ſatis iam aberravimus. Duo ſuperſunt monumenta, quibus in eam fuiſſe coniectos colonos Foroiulienſes oſtenditur. Primum, inter maiorem Eccleſiam & turrim eius ſacram collocatum, uti eſt fædè lacerum & detritum producimus. Alterum integrum viſitur in domo Nobb. de Frumentinis, quæ paternis meis ædibus continens eſt.

...F.

1

. . . . F. SCA
. . . . TI
. . . . . . III. AVG
. . . . PATRONO. ET
P. FABIO P. L. VERECVNDO
FIL. AVGVSTALI
P.FABIVS. P.L. PHILETVS
IIIIII. VIR. V. F. ET
FABIAE.P.L.FESTAE CONIVGI
ADAVCTO. FIL. ANN. XX
FELICI. FIL. P. LIB
FABIAE. P.L. COMPSE
LIB. LIBQ

Huic ſuppoſita eſt ingentis magnitudinis arca ſepulcralis, cum inſcriptione,
LIBQ. POSTERISQ. EORVM

2

T. SVTTIVS. L. F. SC
ATTEIA. L. F
POSILLA. VXOR
M. T. F

Jam hiſce Inſcriptionibus inciſas notas SCAPT. SCA.SC.poſt nomina Vettidii, Suttii, & hominis alterius, quem abſtulit vetuſtas, ſignificare tribum SCAPTIAM, atque in eam Foroiulienſes fuiſſe cooptatos, nemo in dubium vocaverit. Una hæc fuit ex tribubus ruſticis, adeoque nobilior, ut oſtendebam ad lapidem M. Aquilii in fine cap. 2. *Scaptiam* dictam refert Pompeius Feſtus ab Opido, quod Plinius lib. 5. cap. 5. in Latio numerat. Addita fuit ſimul cum Metia A.V.421. propter novos cives cenſos, uti narrat Livius lib. 8. cap. 17. Hos inter fuere Aricini. Gens Octavia Ariciæ ortum ſuum debuit, teſte Suetonio in Aug. cap. 4. Unde cùm hic ipſe Auctor cap.40.ſcribit,Auguſtum *Fabianis & Scaptienſibus tribulibus ſuis die comitiorum ſingula millia nummûm* diviſiſſe, Scaptia tribus intelligenda eſt gentilis familiæ Octaviæ, Fabia Juliæ, in quam Auguſtus iure adoptionis tranſierat. Hinc non levis acceſſio dignitatis Foroiulienſibus Colonis, quòd hunc Imperatorem contribulem numeraverint. In partem quoque honoris ſibi vertunt,ius mittendi ſuffragii in Romanis comitiis commu-

ne

ne habuiſſe cum nobiliſſima Coloniâ Florentinâ. Pleraſque Inſcriptiones affert Vincentius Borghinus lib. de origine Florentiæ pag. 287. additque alias Valerius Chimentellus de honore Biſellii cap. 3. quibus eam Urbem *Scaptiæ* tribui fuiſſe cenſam demonſtratur. Nos hìc alteram apponimus, quæ nondum iuris publici effecta eſt.

M. MVNATIVS
M. F. SCAP.
ETRVSCVS FLORENTINVS
VIXIT. ANN. XIIX
Q. MVNATIVS
MILES. CHOR. VII. PR.
FRATER. POSVIT

Vtini ex Aquileja apud Nobb. de Gurgis.

In tractu Foroiulienſi duæ reliquæ Coloniæ, quas cum Foroiulii Ptolomæus nominat, *Aquileia* & *Concordia*, uno fati crimine ſimul exciſæ, utriſque ſolo nomine adhuc ſuperſtite, diverſis tribubus cenſæ fuerunt. Forum Julii *Scaptiæ* addictum mox vidimus: Aquileiam *Velinæ*, Concordiam *Claudiæ* tributas reperio. Id cum lapidum indicio oſtendo, ſimul originem utriuſque Coloniæ paucis exponere, non alienum arbitror ab inſtituto, quo res Foroiulienſes illuſtrandas ex natâ occaſione ſuſcepi. De Aquileienſi parum fuit laborandum, cuius deductionem diſertis verbis tradidit Livius. *Illud agitabant*, inquit lib. 39. c. 55. *uti Colonia Aquileia deduceretur; nec ſatis conſtabat, utrum Latinam, an civium Romanorum deduci placeret. Poſtremò Latinam potius deducendam Patres cenſuerunt.* Libro proximè inſequenti cap. 34. *Aquileia Colonia Latina eodem anno* (V. C. 569.) *in agro Gallorum eſt deducta. Tria millia peditum quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. Triumuiri deduxerunt P. Cornelius Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus.* Huius mentio eſt in lapide Patavino, quem Gualdus

Vi-

Vicetiam exportavit, hodie maiori ex parte detritum, teſte Vrſatto in monum. Patavin. lib. 1. ſect. 7. L. MANLIUS. L. F. ACIDINUS. TRIV. VIR. AQVILEIAE. COLONIAE. DEDUCONDAE. Palladius lib. 2. cum apud Livium legiſſet, Latinam coloniam Aquileiam deductam, putavit ex Latinis hominibus conſcriptos fuiſſe Colonos, *quò*, inquit eos *proximis Carthaginenſium bellis abſumptos*, *eo oblato beneficio Romani ſublevarent*, & *ad ſociorum animos conciliandos*, pag. 32. & 33. At minus rectè. Nam Latinæ coloniæ dicebantur, non quæ ex Latio, ſed quæ ius Latii ſeu Latinitatis acceperant; civium verò Romanorum quæ donatæ erant iure Quiritium. Qua de re luculenter Sigonius lib. 2. de antiquo iure Ital. cap. 3. quem ſequuti ſunt plerique omnes ſacræ antiquitatis Myſtæ. His quoque ea ſedet opinio, Latinas colonias, ſaltem ante legem Iuliam, iure ſuffragii caruiſſe; nam cives in Latinam coloniam deducti civilitatis iura amittebant. Quamobrem Aquileia Latina colonia, non ſtatim à deductione A.V. 569. in ius ſuffragii fuit admiſſa, & in tribum *Velinam* conſcripta; ſed tunc demum cum Civitatem Romanam adepta eſt. Idem Palladius initio lib. 5. ſcribit, eam fuiſſe Auguſti Cæſaris in Aquileienſes animi propenſionem, *ut primus Coloniam Civitati Romanæ donaverit*. Seriùs quam par eſt, uti arbitror. Nam antè Auguſtum Julius Cæſar *Gallis trans Padum Civitatis ius dedit*, ex Dione ſupra laudato; ad quod reſpexit Strabo lib. 5. pag. 210. ubi ait: *Tandem etiam cùm Romani Italos in ſocietatem civitatis recepiſſent*, *placuit eodem honore dignari Gallos Ciſalpinos & Venetos*, *omnibuſque Italorum & Romanorum nomen tribuere*: ne dubitaremus ſub nomine Gallorum, quo utitur Dio, venire etiam Venetos. Quare tunc ſaltem Aquileienſes, qui Venetis accenſebantur, Civitate Romanâ donati ſunt. Tunc igitur adepti etiam ius ſuffragiorum, ut agnoſcerent in quam tribum ſuffragia in comitiis Romanis mitterent, in VELINAM adſcripti fuere. Docent vetuſta monumenta. Alte-

rum produxi in diſſertatione de Beleno p.263. ubi L.Cornelius VELL. (frequentiùs & rectiùs ſimplici L ſcribitur) nempe ex tribu *Velinâ*,idemque AQUI*Leienſis* dicitur. Celeiæ aliud extat huiuſmodi ex Grutero pag. 857. 4.

ANTONINO. VEL*ina*
AQVILEIEN. ET
T. ANTONIVS RESPECTVS
AMICO. OPTIMO

Dedit tertium Fabrettus, cui inter nomina plurium militum Urbanorum hoc quoque inſertum legitur cap.4.p.340. M.ACILIVS. M.F.VEL*ina* MARCELLVS. AQVI*Leienſis*. Tribus *Velina* cum Quirinâ A. V. 512. addita, ex Livio in epitome lib. 19. triginta qninque tribuum numerum explevit. Horatius lib. 1. ep. 6.

——*Hic multum in Fabiâ valet, ille Velina.*

A lacu Velino in Sabinis nomen accepit.

Quæret quiſpiam quot numero ea fuerint iugera Colonis Aquileienſibus ex Livio aſſignata, & quotam agri Aquileienſis partem occupaverint? Curioſior fortaſſe noſtratibus hæc futura indagatio, quibus regionis facies, ſitus, poſitio, locaque omnia ſunt perſpecta. Ut iis faciam ſatis, Menſorem agrorum & Finitorem, ſeu ut verbo Ciceronis utar, Decempedatorem agam. Ævo Reipublicæ una Legio quaternis millibus peditum, ſexaginta Centurionibus, Equitibus tricenis conſtabat, uti oſtendit Lipſius de militia Rom. lib.2. dial.5.6.& 8. Cum Aquileiam tria millia peditum deducta fuerint, ex Livii verbis recitatis, hac ratione Centuriones 45.Equites 240.veniunt computandi. Hinc ſi quinquagena iugera peditibus, centena Centurionibus, centena quadragena Equitibus, eodem Livio teſte attributa fuerunt, prodit iugerum ſumma 228000. Unumquodque iugerum pedes habuit quadratos 28800. (ex Goeſio in diſſertat. de antiquit. agror. poſt Scriptores

de

de re Agraria ab ipſo editos cap.6. firmatque Fabrettus ex inſigni lapide Portuenſi 595. cap.3.) ſeu paſſus itidem quadratos 1152. qui in ſummam antedictam iugerum ducti, reddunt aream paſſum quadratorum 262656000. cuius ſingula latera continent paſſus 16000. neglectâ fracturâ, ſeu milliaria ſexdecim. Jam verò cum in agrorum aſſignatione nihil amari aut incerti ſoli, nihil ardui & confragoſi intervenerit, ſi paludes, flumina & torrentes qui in latiſſimos alveos his regionibus expanduntur, nec non ſilvas, quæ cultui idonea non eſſent, & præterea loca publica, ſubſeciva, relicta, & inſoluta, aliaque id generis non adſignata Colonis in diſtributione, de quibus paſſim Scriptores de re Agraria in collectione Goeſii, ſi hęc, inquam, omnia addas, & intermiſceas territorio puro colonis tributo, facile intelliges nimium ultra xvi. mill. quoquoverſus illud ita auctum excurriſſe, ac maximam partem provinciæ Forojulienſis, ut quiſque regionis peritus putare poterit, occupaſſe. Nec mirum uberiorem hanc agri diſtributionem Aquilejenſibus factam (legimus enim terna aut ſeptena ut plurimum, aliquando vicena jugera peditibus, quadragena equitibus, & ut ſummum Bononiam deductis Colonis ſeptuagena fuiſſe attributa, imò Coloni eodem anno, quo Aquilejæ, quina Graviſcæ & Mutinæ, octona Parmæ acceperunt) nil mirum, inquam, ampliſſimum hunc agri modum Aquilejenſibus conſtitutum, quippe nuper Gallis depulſis univerſa regio vacua ferè habitatoribus, cultoribuſque deſtituta (nam frequentes indigenas haud fuiſſe coniicio ex oratione quam Galli ipſi in Senatu dixerunt apud Livium lib.39.cap.54.) reperiebatur. Porrò cum ob inſequuta Iſtrorum bella, Aquileia civium infrequentiâ, agerque ſolitudine laboraret, *poſtulantibus Aquilejenſium legatis*, verba ſunt Livii lib. 43. cap. 17. *ut numerum Colonorum* ſenatus *augeret*, *mille quingentæ familiæ ex Senatus conſulto ſcriptæ, Triumvirique, qui eas deducerent, miſſi ſunt, T. Annius Luſcus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus.*

Hæc acta ſunt anno V. C. 581. Ingens is numerus Colonorum, majorque ſane quam in primâ deductione. Coloni ità noviter deducti appellabantur *Adlecti*, & *Adiuncti*.

Colonia *Concordia* Plinio in Venetis collocatur lib.3. cap.18. Ptolomæus eam Carnis accenſet, loco ſuperius recitato. Profectò regionem Carnorum eouſque protenſam nequaquam arbitror. Nunc in Forojulienſi provinciâ ad utramque Romatini fluminis ripam veſtigia urbis ſuperſunt, manetque loco priſcum nomen, apud Scriptores haud incelebre. Lapides quoque literati vetuſtatem loquuntur, vel inibi adhuc extantes, ſeu in proximum Portum Romatinum, vulgò *Porto Gruaro*, exportati. Horum frequenti teſtimonio diſcimus coloniam *Concordiam* in tribum *Claudiam*, quæ Romæ inter præcipuas ab eadem gente nobiliſſimâ nomen acceperat, fuiſſe adſcriptam. Exempla profero accepta nnper ab Henrico Altano ex Comitibus Salvaroli, qui maiores ſuos plurimâ eruditione, ſtudiorumque amœniorum cultu egregiè refert.

1

C. AQVILIVS
C. F. CLA. MELA
EX. DECVRIA
ARMAMENTARIA
QVINQVE. VIR. BIS
FIERI. IVSSIT.

2

MEMOR.P.TERENTI
L.F. CLA.AED.II. VIRI
T. VETTIVS GNESIVS
IN. OPVS. ORNAMENT
HS. $\overline{CCCC}$. DED. XX. PR. D.

3

T. TREBELLENO. L. F
CLA. RVFO
Q. TR. PL. LEGATO
CAESARIS. AVGVSTI
PLEBS

4

T. DESTICIO
T. F. CL
IVBAE. C. V
PRAETORIO
ORDO. CONCORD
PATRONO

Monendi ſunt qui primam inſcriptionem apud Gruterum pag.100.7. legerint, perperam in fronte perſcri-

ptum

ptum eſſe nomen CONCORDIAE, tamquam huic deæ dicata ea fuerit: ideoque & falsò in claſſem Diis dedicato rum lapidum coniectam, atque in indice Deorum Dearumque, verbo *Concordiæ* ſignatam. Cùm in exemplari hoc nomen *Concordiæ*, locum ubi ſaxum reperiebatur, denotans, Gruterus vel Pighius, à quo ipſe habuit, offendiſſent, Deam pro Urbe importunè invexerunt. At neſcio quomodò etiam *Rhegii* nomen irrepſerit, quaſi in hac urbe extet. Non inſolens eſt collectoribus inſcriptionum eiuſmodi lapidum tranſplantatio.

Itaque hiſce tabulis ſcripta tribus *Claudia*, Concordiam coloniam eidem fuiſſe cenſam indicat. Apertius idipſum colligimus ex aliâ C.Lælii mox producendâ, in quâ poſt tribum *Claudiam* notatur etiam patria *Julia Concordia*. Porrò cives Concordienſes, dum ruri agerent, ſepulcris ſculpſerunt tribum, ut inde patriæ indicium maneret. Bina profero epitaphia diuerſis locis prouinciæ Foroiulienſis reperta, viceſimo,ut minimum,milliari à Concordiâ. Primum extat in ſplendidâ Villâ, vulgò *Suſans*, Marchionis de Colloredo, quam familiam domi foriſque illuſtrem, amplioribus hodie pietatis, religionis, ceterarumque virtutum titulis exornatam dicerem, niſi Eminentiſſimi Card. Leandri modeſtia deterreret. Alterum ſtatuæ marmoreę ſubſcriptum viſitur propè Eccleſiam Caſtri Triceſimi, quod inde nomen ſumpſit, quia triceſimo ab Aquileia lapide occurrit, uti adnotatur in itinerario Antonini: *Aquileia. Ad Triceſimum* xxx. *Iulio Carnico* xxx. Quas diſtantias hæc loca,adhuc iiſdem nominibus vocata,retinent.

1	2
T.VERATIVS. T.F.CLA	L.TVMBILICIVS
V.F. SIBI.ET.SVIS	A. F. CLA.
VALERIA. C.F. QVARTA	L. Q. Q. V. P. XXX.

Vtraſq;inſcriptiones dedimus Fabretto,qui eas profert c.3. p.242.ad oſtendendam earum vetuſtatem, cùm cognomine careant. Familia *Tumbiliciorum* ignota eſt Antiquariis. Literas

teras

teras ſingularias poſtremi verſus ita explicabis : *Locus quoquoverſum Pedes* xxx. Area ſcilicet ſepulcri verſus omnes partes triginta pedes continebat.

In primo ex recitatis elogiis Concordienſibus, C. Aquilius *Quinque Vir ex Decuria armamentaria* dicitur. Corpora & Collegia in Decurias ordinata legimus. *Decuriæ* iiii. *Scamilariorum*, pag.467. 7. *Decuriales Decuriæ Conſularis*, pag.36. 6. & pag.830. 10. *Lictorum Decuriæ tres*, pluresque ſimiles ſaxa antiqua produnt. Decuriæ dicebantur etiam de pluribus quàm decem, ut notarunt Reineſius Claſſ.1. 19. & Fabrettus cap.6. pag.449. At verò quid *Decuria armamentaria*? Statim coniicias, corpus hoc fuiſſe artificum armis publicis fabricandis inſtitutum. Rectè hoc quidem : ſed ulterius coniecturâ provehor. In imperio Romano plures erant fabricæ armorum : nec tamen omnia armorum genera in ſingulis fabricis, paucis exceptis, fiebant, ſed certa in diverſis. Inter fabricas Italiæ, quas auctor Notitiæ imperii Occidentalis nominat, prima occurrit *Fabrica* CONCORDIENSIS SAGITTARIA; inde Veronenſis *Scutorum*, Mantuana *Loricaria* &c. Apud eundem quoque legitur *ſchola Scutariorum*, *ſchola Armaturarum* &c. Itaque Concordiæ *Decuria armamentaria* erat ſchola ſeu corpus artificum fabricandis *Sagittis* deſtinatum. Cui quidem corpori ſeu Decuriæ Aquilius *bis quinque Vir* præfuerat. Corpora enim artificum & collegia præcipuos aliquos eligebant, *Patronos & Præfectos*, quos etiam *Magiſtros* appellatos alibi diximus.

Magiſtratus Concordienſes aliquot memorantur ceteris inſcriptionibus. P. Terentius AED.II.VIRI, nempe *Ædilis*, & *Duumvir*. T. Trebellenus Q.T.PL. *Quæſtor*, *Tribunus Plebis*, qui *Legatus* quoque *Cæſaris Auguſti* ſignatur. Unde apparet ab hujus ævo iam illuſtrẹ hanc coloniam, quẹ viros dederat ſummis in Republicâ honoribus perfunctos. Nec mirum Auguſti benevolentiam demeruiſſe, quem conditorem ſuum habuit, ut mox oſtendam. Alium V. C. hoc eſt

Vi-

Virum Clariſſimum T.Deſticium Iubam, quem ſibi *Ordo Concordienſis*, nimirum Decuriones, *Patronum* adoptaverant, ſignat quarta inſcriptio. *Prætorius* is vocatur, quòd Prætoris illuſtrem dignitatem fortaſſe Romæ geſſerit. Eiuſdem mentio eſt in alio lapide agri Concordienſis.

D. M
DEST. PHILENIDI
ANN. XXX
LIB
T. DESTICI
IVBAE. C. V.
POTENTINVS. SER. FEC.

Deſticius Philenides Libertus erat *Deſticii Jubæ* (nomine quæſito à Patrono) cui demortuo ſepulcrum poſuerat *Potentinus Servus* eiuſdem Iubæ. Gens *Deſticia* incognita eſt Antiquariis: quocirca bina hæc elogia, quorum nos ei copiam fecimus, novis familiis inſeruit Fabrettus cap. 9. pag. 618. *Seviros* quoque Concordiæ creatos hoc lapidis fragmentum monſtrat, tranſlatum in proximum Portum Romatinum ad D.Mariæ Annunciatæ.

NNIVS L. F
RVNCHO
IIIIIIL VIR. D

Satis debemus ſervatam coloniæ *Concordiæ* illuſtrem JVLIAE appellationem. Eorum alterum hiſce verbis ſculptum viſitur.

M.AR-

M. ARMONIO
M. L. ASTVRAE
PATRONO. SEX. VIR. FORO
CORNELI. ET. SEX. VIR
IVLIA. CONCORDIA
M. ARMONIO. M. L. AVCTO
OPPONAI. C. L. TERTIAI
M. ARMONIVS. M. L. SALVIVS
SEX. VIR. IVLIA. CONCORDIA
TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT

Exſcribit etiam Gruterus pag.365. 1. apud quem aliud quoque reperies Romæ extans cui tribus *Claudia* ſignatur, pag.549.7.

D. M
C. LAELIO. C. F. CLAVD
EXORATI. ſic DOMO. IVLIA
CONCORDIA. EQVO. PVBLICO &c.

Semel iterumque in primo epitaphio *Concordia* vocatur *Julia*, in quâ ex gente Armonia duo Liberti *Aſtura* & *Salvius* Seviratus honore perfuncti ſunt, quem Aſtura in urbe etiam Foro Cornelii geſſerat. Vocabulum *Domo* in ſecundo ſignificat patriam, cuiuſmodi formula paſſim occurrit in antiquis militum monumentis, *Domo* Ateſte pag.536. 5. *Domo* Brixia, 192. 11. & 534. 1. Quod etiam D ſimplici indicabatur, ut D. INTIMILIO, exemplo ſtatim proferendo. Alia quamplurima utriuſque formulæ dabit Gruterus. Nudo quoque loci vocabulo poſt tribum Patria militum exprimebatur, auferendi caſu, ut VERONA pag. 568. 1. BONONIA num. 6. & paſſim apud eundem illuſtrem Collectorem. Utriuſque Urbis bina alia monumenta nondum vulgata profero, quæ cum mox laudato, Aquileiâ, ut teſtatur Capodaleus, Vtinum translata, viſuntur in Ædibus Nobb. de Gurgis.

C.AL-

C. ALBVCIVS. C. F
FAL. D. INTIMILI
M. CHO. VIII. PR. M. A
XVII. V. A. XXXV
H. S. EST

C. FABIVS	M. CALVENTIVS
C. F. PVBLI	T. F. LEM. BON
VERONA	MIL. CHOR. VIII. PR
MILES. LEG	MILIT. ANN. VII
VIIII. HISP	VIXIT. ANN. XXIIX

Veronenſes tribui *Publicia*, ſeu *Poblicia*, Bononienſes *Lemonia* fuiſſe adſcriptos, ſatis eſt notum. Intimilium quæ urbs Liguriæ eſt, in Falerinam cooptatum ex primo epitaphio diſcimus. Cujus notas compendiarias ita explicabis. *Cajus Albucius Caii filius Falerinâ, domo Intimilio, miles cohortis octavæ Prætoriæ, militavit annis* xvii. *vixit annis* xxxv. *Hic ſitus*, vel *ſepultus eſt*. Itaque C. Lælio Romæ demortuo patria JVLIA CONCORDIA fuit; cui tribus CLAVDIA jungitur, ne dubitare poſſis, aliam à noſtrâ hanc eſſe. Nam iiſdem nominibus appellatas alias colonias reperimus. *Juliam Concordiam* Plinius collocat in Bæticâ l. 3. c. 1. Literas has ſingularias C.C.I.H.P.A.Col. *Concordia Iulia Hadrumentina Pia Auguſta*, explicatas leges apud Harduinum de nummis popul. & urbium. Et in nummo Juliæ Domnæ apud Vaillantium de Coloniis tom. 2. p. 17. nominatur COL. JVL. CONC. AVG. APAM. *Colonia Julia Concordia Auguſta Apamea*. Alias quoque ſimplici *Concordiæ* nomine vocatas reperies. Has alii ſolicitent: mihi in noſtræ ſcrutandâ origine ſatis negocii eſt.

Cùm interfecto Cæſare, Octavius, Antonius, & Lepidus, poſt Mutinenſem pugnam, ſpecie Reipublicæ conſtituendæ triumuiratum conflaſſent, ut exercitus ſpe præmii allicerent, octodecim Colonias militibus promiſere, ex Appiano de bell. Ciu. lib. 4. pag. 590. Confecto bello

 Phi-

Philippenſi, quo Brutus & Caſſius profligati ſunt, Octavius milites deduxit, tranſcriptis legionibus XXXIV. non tam in eas Colonias, ſed universâ propemodum Italiâ, lib. 5. pag. 678. & 684. Septem ex his octodecim Colonias numerat Appianus, *Capuam*, *Rhegium*, *Venuſiam*, *Beneventum*, *Nuceriam*, *Ariminum*, *& Vibonam*. Sigonius lib. 3. de antiq. iure Ital. cap. 5. alias undecim producit ex Frontino, ut numerum Appiani expleat. At verè plures quàm undecim Frontino recenſentur, à Triumuiris ſeu lege triumuirali deductæ, ut eius libellum de Coloniis percurrenti patebit. Nam Octavius, ut antè monui, poſthabitâ Triumuirûm lege, totam ferè Italiam Colonis inundavit. Nec Frontinus ipſe ſingulas tradidit, prætermiſſis earum quoque nonnullis, quas Appianus memorat. At verò neuter Virgilio memoratam Tranſpadani agri diviſionem literis prodidit, quam certum eſt peractam Triumuirorum iuſſu poſt Philippenſem victoriam, Donato teſte in eiuſdem Poëtæ vitâ. Hinc apparet, pleraque omninò loca, in quibus Octavius triumvirali lege Colonias induxit, neglecta fuiſſe priſcis Auctoribus. Itaque has inter una mihi eſt JULIA CONCORDIA, utroque nomine indicium prodente. Cum inter Triumuiros fœdus eſſet ſancitum, paſſim tùm ipſi, cùm etiam exercitus mutuam in adminiſtrandâ Republicâ animorum conſenſionem, ex qua pax orbi & ſalus generi humano ſperabatur, expreſſo nomine & ſymbolis *Concordiæ*, teſtati ſunt. Exempla ſtatim ſubiiciam. Cùm in noſtram Coloniam milites inducerentur, hoc ipſum ſignificare volentes, eam *Concordiam* appellarunt, ſuperaddito *Julio* cognomine, in gratiam deductoris Octavii, qui in hanc familiam per adoptionem tranſierat. Sanè nomen unum alterius originem prodit; atque uterque viciſſim mutuam ſibi lucem fœnerat. *Concordiam* peculiari aliqua occaſione vocatam facile agnoſcis. Quæ alia eſſe nequit, quam quòd in triumuiratu ſit deducta; hocque ea profectò ratione quia etiam *Julia* fuit appellata. Beneventum

tum Colonia *Concordia* dicta eſt, Frontino teſte in lib. de Coloniis. Imò *Julia Concordia* ex inſigni lapide apud Fabrettum cap.2.pag.105. cujus partem recito. COLONIA JVLIA CONCORDIA AVG.FELIX.BENEVENTVM DEVOTA MAJESTATI &c. Jam Beneventum Coloniam inter triumuirales ab Appiano numeratam vidimus; agrumque ejus triumuirali lege veteranis aſſignatum, teſtatur Frontinus. Quare *Concordiæ* nomen non aliundè ſortita eſt, quam quòd vigente inter Triumviros concordiâ fuiſſet deducta; & exinde quoque *Julium* cognomen ab Octavio deductore, cui additum multò poſt aliud Auguſtæ, ut à Coloniis Julii Cæſaris ſecuriùs diſtingueretur. Exemplum certè ad originem noſtræ *Concordiæ* illuſtrandam aptius nullum eſſe poteſt. Nec animum deſpondeo, quòd docti aliqui viri ſcripſerint, Colonias Julias, niſi additum præferant Auguſti nomen, omnes à Julio Cæſare eſſe. Nam ea opinio omninò falſa eſt, cùm *Julium* cognomen coloniis impoſitum tùm eas deſignet, in quas Julius Cæſar colonos adſcripſit, tùm etiam alias, quas Auguſtus deduxit; uti diſertè docet Card. Noriſius Cenotaph. Piſ. diſſ.1. cap.2. firmatque Pater Harduinus in Antirrhetico pag.35. Nobis nulla cauſſa eſt, cur *Concordiam Juliam* ad Cæſarem referamus; plurima in Auguſto emicat, ut oſtenſum eſt, & rurſus demonſtro. Dixeram frequentibus monumentis conſtare, Triumviros Octavium, Antonium, & Lepidum, ut pactum inter ſe fœdus, animorumque concordiam ſignificarent, nomen ipſum *Concordiæ* & ſymbola pervulgaſſe. Nummus eſt apud Oiſelium tab.78. nu.6. in quo cernuntur Triumviri ſtantes ante tripodem, & fœdus de imperio Romano inter ſe dividendo ineuntes: ad pedes ſedet CONCORDIA, ſiniſtrâ *Caduceum*, & dextrâ *Cornucopiæ* tenens, additâ epigraphe: *Salus generis humani*. Deſignare volentes, inquit Auctor, quòd per *concordiam* Triumvirorum, omnium rerum *abundantia* ac *pax*, denique *ſalus generis humani* procurata fuerit. In proxi-

mè inſequenti ſignantur *tres dexteræ* invicem junctæ & implicatæ complectentes *caduceum* & *faſcem*: quo ſchemate deſignatur, ex Triumvirorum concordiâ orbi terrarum felicitatem & pacem, quam caduceus indicat, nec non juſtitiam, quæ faſcibus monſtratur, promanare. Eadem ſymbola præferunt denarii apud Urſinum in familiâ Antoniâ tab.6. & Areſcotanus tab.8.num.9. cum inſcriptione: CONCORDIA EXERC*ituum*. Quæ inſcriptio ſcalpta quoque eſt in altero Antonii apud Co:Mediobarbum p.16. ubi pag. 11. producuntur alii nummi Lepidi, nexum manuum præferentes, & caput deæ *Concordiæ* velatum cum epigraphe: CONCORDIA. Eundem denique typum oſtendit denarius Muſſidii Longi, quem cùm eſſet Triumvir cudendæ monetæ, conflavit, inſcriptis hiſce characteribus in parte antica: CAESAR LEPI. ANTON.III.VIR. R.P.C.*Triumviri Reipublicæ conſtituendæ*: in poſtica autem expreſſo capite & nomine eiuſdem deæ *Concordiæ*, quo, ſubdit Mediobarbus pag. 23. Triumvirorum concordiam ſignare voluit Muſſidius. Pervulgatam igitur totque argumentis ubique oſtentatam Triumvirorum Concordiam, quid mirum deductas etiam eorum auſpiciis Colonias, unam & alteram, præſetuliſſe, nomenque CONCORDIÆ impoſitum voluiſſe in æuum poſteritati tranſmittere.

Ceterum cùm *Concordiam* Coloniam ab Octavio Cæſare in triumviratu deductam abundè ſatis oſtenderim, haud admodum vereor coniectando opinari, tunc quoque in proximum *Forum Julii* Colonos traductos, eòque illud tunc temporis in *Coloniæ* nomen & prærogativam tranſiiſſe. Quam ſanè Urbem, ut porrò, præter Tribus aſſignationem, de qua iam dixi, aliis quoque prærogativis,iuribuſque Colonicis honeſtatam demonſtrem, vetuſta eius ſaxa, quæ olim dimiſeram, rurſum pertento, ſignatoſque ipſis *Magiſtratus* & *Sacerdotia*, in Romanum morem atque inſtitutum uſurpata, aggredior. His ſubinde interſeram eiuſdem argu-

argumenti Aquilejenſia monumenta inedita, ut hoc ſaltem novitatis illicio faſtidium legentium utcumque demulceam.

In primo Forojulienſi lapide pag. 331. T. Vettidius IIII. VIR. IVRI. *Quatuorvir iuridicundo* ſignatur. In coloniis & municipiis ſummus erat magiſtratus Duumvirûm, vel Quatuorvirûm, qui iudiciis diſceptandis præſidebant. Iis etiã politica adminiſtratio demandabatur. *Quatuorviri* noſtram coloniam regebant: quam reipublicæ gerendæ formam Forojulienſes induxiſſe imitatione proximæ Aquileienſis coloniæ, nullus dubito. In uberrimã inſcriptionum Aquileienſium collectione, de qua olim memoravi, nuſquam Duumviri, ſæpius *Quatuorviri* comparent. Earum aliquot exempla in diſſertatione de Beleno, & Diis Aquileienſibus dedi, nunc cetera produco.

I

K. NOVEMBR. L. NONIVS. RVFINVS. POMPONIANVS
Q. VESONIVS. FVSCVS. P. I. D. SCRIB. ADF. LVCRETIVS
HELVIANVS. M. TREBIVS. PROCVLVS. L. CAMMIVS
MAXIMVS. S. C. CVM. PRONA. VOLVNTATE
HONESTISSIMO. ANIMO. VLTRO. CALVIVS
POLLIO. IIII. VIR. I. D. IN. PROXIMVM. ANNVM
PROFESSVS. SIT. QVO. FACTO. HESITATIONI
PVBLICAE. IN. PARTEM. MORAM. ADEMERIT
PLACERE. EI. QVO. MAGIS. ETIAM. CETERI
AD BENEFACIENDVM. IN. RE. PVBLICA
PROVOCENTVR. STATVAM. EQVESTREM
AVRATAM. IN. FORO. N. PONI. CENSVER
PRIM. CENS. C. LVCRETIVS. HELVIANVS.

Aquilejæ ad S. Joannem.

A.LV-

2

A. LVCRETIVS. C. F
ATTALVS
C. LVCRETIVS. A. F
SEC. PETRONIA. C. F
A. LVCRETIVS. A. F
IIII. VIR.

In Caſtro Luſeriaci Comitum de Andreucciis.

3

FRVCTITIVS. M. F
IIII. VIR. I. D. QVINQ...
. . . .
IIII. VIR. I. D.

Aquil. ad S. Andreæ Eccleſiam nunc dirutam.

4

VERVS
ÆD. IIII. VIR
QVINQ. PONT
CVM. PRISCILLA
FIL. D. D

In Pomario domus ad duas Turres.

5

C.LVCIVS.C.F.MANIACVS
VETTIA. M. F. FIGVLI
M. LVCIVS. C. F
C.LVCIVS.C.F.MANIACVS
IIII VIR.I.D.POPVLI.BENEFICIO
C. LVCIVS. C. F. F.

In pago Cerviniani prope Aquilejam.

In primo lapide, inter illuſtriora vetuſtatis monumenta repondendo, quemque ſtyli cultus ævo purioris Latinitatis ſcriptum arguit, notabis magiſtratum Quatuorvirûm Aquilejæ fuiſſe annuum; nam Calvius Pollio *ultrò in proximum annum* illum iniit. Quocirca ſtatuâ equeſtri auratâ publico decreto donatus fuit. At in poſtremo *C. Lucius Maniacus* ad Quatuorviratum *populi beneficio* evectus dicitur. Sanè in coloniis jus creandi magiſtratus penès Decuriones ſtetiſſe, imò etiam auctoritatem condendi decreta, licet aliquando ipſa plebs ſententiam rogaretur, certum eſt. At ubi aliquis ex civibus colonicis, vel ob rempublicam optimè adminiſtratam, vel ob munera liberaliter exhibita populum demeruiſſet, hic apud ſplendidiſſimum Ordinem gratiam relaturus magiſtratum ei impetrabat. Hinc in lapide 423. 6. Ligurius dicitur II. VIR. DESIGNATVS. EX. POSTVL*atione* POPVLI. pag. 484. 2. *Sexto Vencio* monumentum dicat *Ordo Vocontiorum* EX CONSENSV. ET. POSTVLATIONE. POPVLI. *ob præcipuam eius in edendis ſpectaculis liberalitatem*. Quòd igitur in noſtrâ

Aqui-

Aquilejenſi inſcriptione C.Lucius Quatuorviratum conſequutus fuerit *beneficio populi*, id ejus poſtulatione & precibus à Decurionibus impetratum intelligo. Extat inſcriptio Beneventana pag.43.9. in quâ C.Lucius *beneficio Vultei Praef. Urb. miſſus ab Imp. Hadriano* dicitur, ob impetratam ſcilicet ab Imperatore miſſionem. Cicero lib.13. fam.ep.35. ſuo beneficio tribuit obtentam à Cæſare civitatem Novocomenſem Philoxeno, *quem*, inquit, *Cæſar meo beneficio in Novocomenſes retulit*. Nos quoque dignitatem vel munus à Principe delatum, ejus qui impetravit, beneficio acceptum profitemur.

At cur in hoc epigrammate C.Lucius quòd quatuorviralem magiſtratum beneficio populi fuerit aſſequutus, grati animi memoriam collocat; cùm in ſuperiori Aquilejenſes ipſi, poſito inſigni monumento, gratias ſuſcepti in proximum annum ipſiuſmet muneris Calvio Pollioni referant? Magiſtratus in coloniis & municipiis aliquando honori, rurſus & oneri quandoque habebantur. *Scribantur*, ait Ulpianus in l. 1. Dig. de albo ſcrib. *decuriones eo ordine, quo quiſque eorum maximo* HONORE *in municipio functus eſt, ut putà qui Duumviratum geſſerunt, ſi hic* HONOR *præcellat*. Conſtantius in l. 28. de decurion. Cod. Theod. jubet Magiſtratum nominari Kalendis Martiis, *ut*, inquit, *ſplendidiorum* HONORUM *munerumque principia primo tempore curentur*. Hinc adepti magiſtratum, tanquam delati honoris gratiam referentes, largitiones in populum, expenſaſque muneribus exhibendis ingentes ſubire non recuſabant. Appuleius lib. 10. narrat Thyalum *quinquennali magiſtratui* deſtinatum, *ut ſplendori capeſſendorum reſponderet faſcium*, *munus gladiatorium triduanis ſpectaculis* dediſſe. In lapide Gruteriano pag.409.3.L.Fadius *ob* HONOREM *Duumviratus Venationes plenas & gladiatorum paria xx:edidit*. Venationes *plenas* malim explicare, omnibus beſtiarum generibus, quam ſpectaculorum, uti placet Gutherio de vet.iure Pontif.lib.3.cap.20. refertas. De

Tito

Tito enim ait Suetonius in vitâ cap. 7. *uno die quinque millia omne genus ferarum* dediſſe. Præterea epulum, honoraria, ſportulas & pecuniam decurionibus, collegiis, & populo inituri magiſtratum largiebantur. Cuius rei exempla habes ex Plinio lib. 10. ep. 117. Plut. in Sylla & ſæpius in inſcriptionibus. At huiuſmodi expenſæ & largitiones iis quibus res domi anguſta, vel animus parcior, non arridebant. Inde magiſtratus inter onera quoque computabantur, ac ad eos declinandos frequenter occaſio quærebatur. Unde cùm de honoribus gerendis agitur, facultates etiam conſiderandas eſſe, an ſufficere iniunćto muneri poſſint, ait Calliſtratus in leg. 14. Dig. de muner. & honor. quapropter ne deeſſent qui munera rei publicæ obirent, lege cautum fuit, *ut ſi quis magiſtratus in municipio creatus muneri iniunčto fungi detrećtet, per Præſides munus adgnoſcere* cogatur, in l. 9. eod. tit. Nam fuere qui *maiorum honorum evitandorum gratiâ ad Colonos prædiorum ſe tranſtulerunt*, l. 1. §. 1. de vacat. & excuſ. munerum. Porrò qui ſemel magiſtratu funćtus fuerat, nec continuare, nec iterum illum aſſumere tenebatur, leg. 14. 16. & 17. eod. tit. Rurſus & alii certis de cauſſis à muneribus arcebantur, de quibus paſſim Juriſconſulti in memoratis titulis.

Quòd itaque Lucium lege, vel alia ratione Decuriones Aquileienſes à Quatuorviratus honore excluderent, iſque ſumptus & largitiones ambitionis illecebrâ non refugeret, populi favore ad eundem magiſtratum ſibi viam fecit, beneficiique à populo accepti teſtimonium monumento exſtrućto manere voluit. At contrà Calvius Pollio cum ſuperiori anno republicâ bene adminiſtratâ, ludiſque forſan, muneribuſque magnifice exhibitis, deſiderium ſui apud cives feciſſet, nec ad magiſtratum denuo capeſſendum cogi poſſet, & nihilominus *pronâ voluntate & honeſtiſſimo animo ultrò* illum *in proximum annum* aſſumpſiſſet; ideo decreto Senatus Aquileienſis ſtatuam equeſtrem auratam in foro promeruit. Ita Piſaurienſes lapidem poſuerunt

C.Sen-

C.Sentio, *quod in honore IIviratus induſtriè adminiſtrato omnibus plebis deſideriis ſatisfecit*, pag. 467.1. Reſpublica Tegianenſium pag. 484. 6. *bigas* decrevit Veratio Severiano, quòd *cum ab honoribus & muneribus excuſari potuiſſet*, nihilominus *& honorem ædilitatis laudabiliter adminiſtravit*, & varia ſpectacula, quæ ibi recenſentur, *exhibuit*, & demum *ad honorem quoque Duumuiratus ad cumulanda munera Patriæ libenter acceſſit*. In 352.1.T. *Anchario II. viro biga poſita* fuit, *ob eximias liberalitates & abundantiſſimas ſine exemplo largitiones, & quod ediderit ſpectaculum gladiatorum, ludos, adiecta venatione* iuſta ac *legitima*. Lacunam in exemplari Gruteriano ſupplevi, additis duabus hiſce voculis, venatione *juſta*, *ac* legitima, ex Suetonio in Claudio cap.21.ubi ait hunc Cæſarem dediſſe *anniverſarium* JVSTVM ATQVE LEGITIMVM *in ſeptis*, ſcilicet *cum venatione & apparatu*, ut paullò ante indicaverat. Idemque venatio *juſta* & *legitima* eſſe videtur ac *plena*, de qua ſuperius dictum fuit. Porrò de ſtatuis auratis, quæ viris optime de republicâ meritis dicabantur, non pauca dicenda eſſent, niſi plura tradidiſſent viri eruditi Card. Noriſius de Cenotaph.Piſan.diſſ.3. cap.8. & Figrelius de ſtatuis.

Notanda ſupereſt in primo eleganti epigrammate ſigla P. I. D. quam explico; *Præfectus*, vel *Præfecti*, ſi ad utroſque ante memoratos, Nonium & Veſonium referatur, *Juri Dicundo*; uti eſt eſpreſſum in lapide Gaditano pag.195.4. II. VIR. PRAEF. JUR. DIC. AB. DECURIONIB. CREATUS. Card. Noriſius in Cenotaph. Piſan. notas has in nummo Leptinenſi, PR.II.VIR.C.V.I.L. ita legit, *Præfectus II. Vir Coloniæ Victricis Juliæ Leptis*. Eodem præclaro opere diſſert. 1. cap. 3. doctiſſimus Auctor putat Præfectos iuri dicundo tunc in coloniis nominatos cùm Duumuiri vel Quatuorviri ob decurionum diſſidia creari non poſſent. Quæ ſanè coniectura ex noſtro lapide momentum accipiet, ſi etiam ad alias cauſſas interregnum,

quo durante Præfecti eligebantur, referatur. Cùm Aquileiæ, decurionibus excuſationes prætexentibus, nemo eſſet, qui Quatuorviratum ſubire vellet, unde orta *hæſitatio publica*, & Pollio *pronâ voluntate ultro* ſe ſe magiſtratui obtulerit, atque ita *moram ademerit*, quæ eiuſdem Magiſtratus creationem diſtrahebat, ideo *quo magis ceteri* decuriones ad ſuſcipienda munia *& benefaciendum in re publicâ* provocarentur, ſtatuam auratam Senatus Aquilejenſis ei decrevit, idque *primus cenſuit* C.Lucretius Helvianus, qui etiam inter alios, qui *ſcribundo adfuerunt*, ſuperius nominatur. Eam igitur ob moram, cum Quatuorviri creari non potuiſſent, Præfecti L.Nonius Rufinus Pomponianus & Q. Veſonius Fuſcus Quatuorvirûm iuriſdictionem in coloniâ acceperunt. Jam obſervabam hunc magiſtratum Aquilejæ fuiſſe annuum: quod etiam in Foro Julii, ubi eadem forma magiſtratus, in more poſitum non dubito. Imò de ceteris coloniis id quoque traditur in leg.1. quemad. mun. ciu. & leg.16. de Decurion. Cod. Theod. Hinc malè Joſephus Scaliger Auſonian. Lectionum lib.2.cap.23. ſcribit, in *omnibus* municipiis Magiſtratus maiores fuiſſe quinquennales, propterea eodem nomine ſæpius vocatos, & numeratos in faſtis municipalibus *ſecundùm luſtra*. Forrè id verum in quibuſdam, non in omnibus. Ar de Quinquennalibus coloniarum, & municipiorum inferius redibit ſermo.

Antequam hunc præclarum Calvii Pollionis lapidem dimittam, quoniam *Reipublicæ Aquileienſis* in eo mentio eſt, alium profero eadem notâ illuſtrem.

CER-

CERVONIA. TICHE
V. F. SIBI. ET. LIB. LIBQ. POSTQ. EOR
SI. QVIS. HANC. ARCAM. SIVE. HOC
MONIMENT. VENDERE. AVT. EMERE
AVT. EXACISCLARE. VOLET
TVM. POENAE. NOMINE HS. XX.
REIP. AQVIL. DARE. DEBEBIT

Arca ſepulcralis in platea Aquil.

Vox illa *exaciſclare* in quinto verſu exſculpta, inſolentiâ & novitate viam moratur, poſcitque explicationem. Cùm pridem ſalivam moviſſet, atque ideo Fabrettum, qui dum viveret mihi ſæpè lapidum Oedipus erat, conſuluiſſem, ſcriptoreſque antiquitatum & Lexicographos intentè perluſtraſſem, non modò interpretationem, ſed ne veſtigium quidem ullum vocabuli aſſequutus ſum. Unus Sponius hanc ipſam inſcriptionem ex ſchedis Equitis Urſatti producens, Miſcellan. erudit. ſect.9. pag.294. verbo nodum extricat: *obſervanda*, inquit, *vox antiqua* exanciſclare *pro diſtrahere*. At parum feliciter, ſi potior eſt noſtra conjectura inferius exponenda. Perperam quoque addidit literam N; & caput non ſuum inſcriptioni affixit, *Patroclorum Vlpius Priſcus animæ merenti* Cervonia Tyche &c. Ea enim ſunt verba alterius inſcriptionis Aquilejenſis, quę in collectione Capodalei legitur. Notanda iterum eadem vox *exaciſclare* in alio Epitaphio Aquilejenſi.

ATILIAE. ONESIMENI
CVM. QVA. VIXI. ANNIS. XV
CONIVGI. CARISSIMAE
C. IVLIVS. EPICTETVS. QVI
ET. FATO. VIVVS. POSVIT. ET. SIBI
SI. QVIS. POST. DVA. *ſic* CORPORA
POSITA. HANC. ARCAM. APERVERIT
AVT. EXACISCLAVERIT. ET. ALIVT *ſic*
CORPVS. POSVERIT. IN. F. L. EL. CONS. M.N.

In poſtremo verſu medias literas vel culpa exſcriptoris, vel injuria temporum ignorabiles fecit. Hoc certum continere pœnam. Prima nota INF. ſublatâ interpunctione, explicatur, *inferet*, ultima M.N. indicat *Millia Nummûm*. Ut ſit ſenſus: *inferet pœnæ nomine arcæ Pontificum*, vel *ærario*, ut expreſſum eſt in aliis, tot *millia nummûm*. Itaque *exaciſclare* verbum eſt ab *Aſciâ*, *Aciſculo*, ſeu *Aciſclo* derivatum. In diſſertatione M.Aquilii pag.21. dixeram Vitruvio *Aſciam* eſſe inſtrumenti genus ad ſubigendam & macerandam calcem. Præterea in gloſſis Iſidori *aſciam* & *aſciolam* vocatam quoque *aciſcolum* & *aciſclum*: & *aciſcularium* dici lapidicinam. Rurſus Meurſium exercit. crit. part.2. cap.10. legiſſe in eiſdem gloſſis, *Aciſculum* eſſe malleum ſtructorum. Fabrettus cap. 3. pag.205. formulam hanc *ſub aſcia*, frequenter inſcriptionibus ſupulcraribus uſurpatam, ſignificare ait, monumenta & ſepulcra ex lateritio opere, quibus inſculpta eſt, ſolius *aſciæ* ope & miniſterio conſtructa fuiſſe. Si quis igitur monumentum, *aſcia* ſeu *aciſclo* conſtructum, deſtruxerit, fregerit, vel quoquo modo diſſolverit, is monumentum *exaciſclare* dicetur. Nam particula *ex* contrariam actionem ſæpiùs deſignat, ut *exarmare*, *exheredare*. Cum in ſecundo C. Julius ait, *ſi quis arcam aperuerit, aut exaciſclaverit, & aliud corpus poſuerit*, manifeſtum eſt, prioribus utriſque verbis vetaſſe aperitionem & diſſolutionem arcæ, ne aliud corpus inferretur. Ita uſitatiori vocabulo in 4. pag.383. apud Gruterum dicitur: *Si quis autem infringere vel aperire auſus fuerit* &c. Quò recidunt hæ aliæ formulæ, pag.1056.1. *Hic ſi quis removere vos quæret, aut aperire, aut aliud corpus invehere* &c. Pag.825.8. *Huic monumento manus qui intulerit* &c. Paſſim verò *violari* prohibentur tituli ſepulcrales & monumenta.

In eodem ſecundo epitaphio C.Julii obſeruatione digna eſt ea formula, *Qui fato vivus poſuit, & ſibi*. Quæ monet, ut aliam non minus raram producam.

Q.SVLP.

Q. SVLP. VXORI. T *Titulum*
NON. LVBENS. FECIT
FATVM. FECIT
Aquil. in Eccleſ. SS Felicis & Fortunati.

Bina hęc quoque, ex noſtris Forojulienſibus, ſepulcralium lapidum exempla hìc interſeram, non vulgari affectuum ſignificatione exarata.

D. M.
REVIDIAE. MARCELLAE
FEMINAE. CASTITATIS
ET. VERECVNDIAE
CVLTV. SINGVLARIS
SEX. EROS
OB. INSIGN. EIVS ERGA
FILIVM. SVVM .....
In majori Eccleſia.

BENEMERENTI
BVS. AVGVSTO, ET. VRS
ILLAE. QVI. VIXIT. AVGVS
TVS. ANNOS. IIII. MENSES. VII
DIES. XII. ET. VRSILLA. ANNOS
IIII. MENSES. . . . DIES. XV. PARENTES
CONTRA. VOTVM. POSVERVNT
In fronte Eccleſiæ S. Dominici.

Quòd ad ſepulcralia monumenta pertinet, piget hic inſerere maximam & oblongam tabulam quæ ſervatur in interiori ſacrâ Ædiculâ Parthenonis antiquiſſimi S. Mariæ in Valle, ubi plura etiam fragmenta marmorum operis Longobardici viſuntur. In eo ſiquidem duodeviginti Romana nomina ſunt exſculpta, fortaſſe militum, qui ſimul cęſi commune conditorium in Forojulio acceperunt.

Ut ad Rempublicam Aquilejenſem redeam, non eo ſenſu hoc vocabulum acceptum volo, ut Aquilejam liberam Civitatem & nullius imperio obnoxiam indicet; quod noſtri

noſtri Scriptores videntur exiſtimaſſe, cum perperàm recitant epiſtolam Senatus Romani apud Vopiſcum hoc modo: *Senatus ampliſſimus Aquilejenſibus. Ut eſtis liberi, & ſemper fuiſtis, lætari vos credimus* &c. eâ enim formulâ uſus eſt Senatus tantummodo in epiſtolâ ad Trevirenſes. *Senatus ampliſſimus Curiæ Trevirorum. Ut eſtis liberi* &c.& ſanè Treviros vocat *liberos* Plinius lib.19.cap.17.Subdit deinde Vopiſcus in Floriano cap. 5. *eodem modo ſcriptum eſt Antiochenſibus, Aquileienſibus, Mediolanenſibus* &c. Non tamen, uti arbitror, iiſdem verbis libertatem præſeferentibus, ſed tantùm quod rei præſentis erat, Senatus iis civitatibus gaudium ſignificavit ob creationem Taciti Imperatoris. Quippe nulla Italicarum urbium, ſaltem poſt adeptam Civitatem Romanam, libera erat. Agellius lib. 16. cap. 13. *coloniarum alia neceſſitudo eſt. Ex Civitate quaſi propagatæ ſunt; & jura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii habent.*

Hinc lapſus quoque eſt P. Irenæus à Cruce, qui quòd in inſcriptione M. Severi, quam recitat etiam Gruterus pag.108., Tergeſte *reſpublica* vocata ſit, eam coloniam tunc temporis veram Rempublicam, propriiſque legibus utentem autumat, lib.2.cap.8.Hiſtor. Tergeſt. Nam reſpublica accipitur pro qualibet civitate, quæ legibus (non utique propriis ſed Romanis) & magiſtratibus regatur, leg.ult. Dig. de offic. Adſeſſ. In eâ inſcriptione nobiliſſimâ exponendâ non ſemel quoque liberaliter deceptus eſt P. Irenæus: ut cum ſingularias literas V. F. ſignificare ait *Vivens Fecit*, quæ interpretatio in ſepulcralibus ſaxis locum obtinet, ut in ſuperiore Cervoniæ nobis proximè recitato, non autem in decretis publicis, in quibus reddenda eſt, *Verba Fecit*, is ſcilicet, qui ſententiam dicit, ut in hoc Tergeſtino Hiſpanius Lentulus Duumvir. Præterea cum Fabius Severus ab Imperatore Veſpaſiano impetraſſet, *ut Carni Catalique in curiam* Tergeſtinam *admitterentur, ac per hoc Civitatem Romanam adipiſcerentur*, ipſe

putat,

putat, parum ſanè hoc titulo Tergeſtinorum gratiam promeritus, Severum obtinuiſſe, ut colonia Tergeſte iiſdem privilegiis frueretur, quibus Catali & Carni; cùm è contra his populis permiſſa fuerint jura & prærogativæ Tergeſtinorum. Aggenus de limitibus Agror.pag.58.edit.Goeſii ſimile quid narrat de Tudertinis, *qui apud Principes egerunt, ut Faneſtres incolæ, ſi eſſent alienigenæ qui intra territorium incolerent, honoribus fungi in coloniâ non deberent. Sed Faneſtres hoc poſtea impetrarunt, ut eis liceret fungi honoribus*. Porrò cum audis Carnos in hanc coloniam fuiſſe adſcriptos, de Carnis ultra Timauum eidem conterminis intelligas velim; nam citerioribus Carnis nil rei cum Tergeſte erat. Catali memorantur Plinio lib.3.cap.20. Ad dignitatem reipublicæ Aquilejenſium pertinet hæc quoque inſcriptio.

C. HELVIVS. IVLIANVS
IVLIAE. FORTVNATAE
CONIVGI. CASTISSIMAE
ET. INCOMPARABILI
HVIC. SPLENDIDISSIMVS
ORDO. AQVILEIENSIVM
. . . .

Eodem illuſtri titulo *Ordo Aquilejenſium* donatur in Polano lapide apud Gruterum pag.788. 6. *Ordinis* nomine *Decuriones* Civitatis notantur, ſeu *publicum conſilium*, uti vocat Pomponius in leg. 239. Dig.lib.50. tit 16. Quandoque *Senatus* nuncupatur, de quo inferius. *Decurionis Aquilejenſis* mentio eſt in hoc funebri epigrammate.

L. FVNDANI. RVFI. DEC. AQVIL
FVNDANIA ATHENAES
ALVMNA. ET. HERES
In pago Agelli propè Aquil.

Centum Decuriones Capuæ fuiſſe memorat Cicero Agrar.2. quo numero conſtitutos Aquilejæ Decuriones, ex

ex urbis amplitudine facile judicaveris.

Ex Decurionionibus ſumebantur Quatuorviri, de quibus ſuperius actum eſt. At mirum, cùm hic magiſtratus ſupremus fuerit, Aquilejam *Conſules* quoque habuiſſe. Tres inſcriptiones Fabianum *Conſulem* pronunciant, altera Quinctianum. Coloniis & Municipiis conſularem dignitatem ægrè permittunt viri docti. Velſerus lib. 5. rerum Vindel. pag. 272. ut à Burdigala Conſulatum amoveret, hæc Auſonii carmina,

> *Diligo Burdigalam, Romam colo: civis in hac ſum,*
> *Conſul in ambabus.*

præter omnium vetuſtorum codicum fidem, ſic invertit: *Conſul in hac ſum, Civis in ambabus*. Et Reineſius epiſt. 31. ad Rupertum pag. 160. putat Auſonium poetarum more loquutum, ac metri cauſsâ pro Duumviro Conſulem poſuiſſe. Em. Noriſius Cenotaph. diſſ. 1. cap. 3. pag. 43. ad marmor Piſanum, cui Felix inſcribitur COS. I. poſteriori ætate pro Duumviris Conſules creari cœptos ſuſpicatur. Quod velis tempus noſtræ inſcriptiones reſpiciant, iis manifeſta eſt Conſulatus nota. Fortaſſe ipſi *Quatuorviri* Aquilejenſes ad urbis majeſtatem & decus, aliquando *Conſules* vocati. Exempla lapidum ſubiicio.

T. CAESERN
MACEDO
QVINTIAN
COS
COLLEGIO FABRORVM
D. D
Aquil. in ædibus Capodalci.

TROPHIMO
LIB
FABIANVS
CO-----
Ad januam domus vulgò delle due Torri.

NAI-

NAICO SER VNCTORI FABIANVS COS	PHAEBIANO SER MEDICO FABIANVS COS
Ad S.Martini in pago Tertii prope Aquil.	*In Platea Aquilejenſi.*

Poſtremam hanc inſcriptionem in qua Phæbianus *Servus* dicitur *Medicus*, ægris oculis vidiſſet Sponius, qui à Servorum abiectâ conditione Medicos vindicare conatus eſt diſſert. 27. Recherch. curjeus. d'antiq. à pag. 419. Servus *Unctor*, de quo in aliâ, unguentis & oleis odoratis egredientes è balneo ungebat. Vide Pignorium de Servis pag.38.

Ne alium quoque Magiſtratum Aquilejenſem prætermittam, Feronium *Cenſorem* dedi in inſcriptione recitatâ pag.300.Cenſores in coloniis cenſum agebant, qui Romam deferebatur. Livius lib.29.cap.36. *Duodecim deinde coloniarum, deferentibus cenſoribus cenſum receperunt: ut quantum numero militum, quantum pecuniâ valerent in publicis tabulis monumenta extarent*. In Bithinicis civitatibus Senatum à Cenſoribus lectum ſcribit Plinius lib. 10. ep. 83. *Cenſitor Civium Romanorum coloniæ Victricenſis* legitur in 5.pag.439. *Cenſor* Aletriæ p.171.8.*Cenſor* Tiburi 195.2. & alibi.

Noſtrum Forojulienſem lapidem, qui penè manibus exciderat, iterum revoluamus. In quintâ lineâ T.Vettidius dicitur QVINQ. PONT. Doctiſſimi lapidum & numiſmatum interpretes adverſis ſententiis pugnant in explicatione hujus notæ. Nonnulli cenſent legendum *Quinquennalis Pontifex*, adeoque in coloniis Pontifices ad quinquennium creatos. Alii duas expreſſas dignitates putant, ut Quinquennalis in coloniis fuerit, qui Romæ Cenſor dicebatur, quòd quinto quoque anno crearetur: Pontifex verò ſum-

mus Sacrorum miniſter. Cui ſententiæ pondus facit auctoritas Card. Noriſii in ſæpius nuncupato opere Cenotaph. Piſan. diſſ. 1. pag. 73. Calculum quoque ſuum addit Vaillantius explicans nummos coloniarum, qui hanc epigraphem præferunt: II. VIR. QVINQ. ITERUM. Ut intelligenda ſit de Duumviris Cenſoribus in ſingula quinquennia creatis, non de magiſtratu per quinquennium gerendo, de nummis Coloniar. pag 6. 28. & 240. At Pater Harduinus de nummis Urbium & Popul. pag. 102. nummum Butroti C.PAET.QVINQ.ITERUM. interpretatur, *C.Pætus Quinquennalia iterum*; aitque ad ludos quinquennales eſſe referendum. Porrò in Antirrhetico pag.41.cum eo nomine reprehenſus fuiſſet ab eodem Vaillantio in proximè laudato volumine pag.78. cauſſatus Typographi lapſum fatetur legendum *Quinquennalis*; at priorem de ludis quinquennalibus, quibus edendis *Quinquennales* erant præpoſiti, opinionem non deſerit. Interim ſubjicio inſcriptionem Veronenſem, apud Fabrettum cap. 9. num. 488. in quâ Duumviri Quinquennales colonici cum Conſulibus Romanis ſignantur, ut appareat utrimque magiſtratum ſupremum rei publicæ gerendæ eſſe intelligendum, nequaquam Cenſorum.

C. VITIVS. VISCI. L. NYMPHIODOT
BERGIMO VOTVM
C. ASINIO GALLO. C. MARTIO. CENSOR
COS
C. SALVIO. APRO. C. POSTVMIO. COSC
II. VIRIS. QVINQVENNALIBVS

At quòd noſtrum lapidem ſpectat, cùm nota Quinquennalitatis iunctim occurrit cum Pontificatu (& ſæpius quidem occurrit, ut in ſuperiori inſcriptione Aquilejenſi pag.350. QVINQ. PONT. & apud Gruterum PONT. QVINQ. pag.437. 5. pag. 449. 2. & pag.479. 1.) tunc Pontificatum quinquennalem deſignari facile intelligo. Nam cùm in

Col-

Collegio Pontificum minores alios Pontifices, quoſdam etiam majores fuiſſe conſtet, inter hos aliquis præcipuus & veluti præfectus per vices, ſaltem in Coloniis, creabatur, qui temporario hujuſmodi honore fungeretur. Cicero in Verrinâ II. cap. 51. *Syracuſis*, inquit, *lex eſt de religione, quæ in annos ſingulos Jovis Sacerdotem ſortitò capi jubet: quod apud illos ampliſſimum Sacerdotium putatur*. Majus ſcilicet & præcipuum inter alia Sacerdotia. Mox idem Tullius cap. 52. *Cephaledi* ait, *menſis eſt certus*, *quo menſe Sacerdotem* MAXIMUM *creari oporteat*. Idque in annos ſingulos, ut paucis interiectis lineis indicat. Apud Gruterum pag. 313.3. *Junio Poſtumiano Patri Patrum Dei Solis invicti Mithræ Ordo Sacerdotum* MAGISTRO *ſuo* monumentum dicat. Quod Magiſterium ſummum fuiſſe & temporarium docet alia inſcriptio eidem Deo Mithræ nuncupata, pag. 33.10. SUM*mus* MAG*iſter* ANNI. PRIMI. Certè Tridenti Præfectus Auguſtalium non ultra quinquennium dignitatem prorogabat. Extat lapis apud Gruterum pag. 479.6. inſcriptus C. Valerio PRAEF*ecto* QVINQ*uennali* AUG*uſtalium*: & Albæ Juliæ pag. 105. 10. T. Laevius FLAMEN. SAC. Q. nimirum *Sacerdos quinquenalis*. Imò & Romæ hæc dignitas quinquennio definita; nam pag. 261.4. Albinus dicitur MAGISTER. ET. FLAMEN. QVINQVEN*nalis*. Eadem conſuetudo Collegiis & Corporibus artificum uſurpata, quorum unus Magiſter & in ſummo actu erat, & quidem luſtrali ſeu quinquennii ſpatio ut in l. 7. de Piſtor. & l. 9. de Suariis Cod. Theod. Unde Magiſtri *quinquennales* & *quinquennalitii*, qui per luſtra creabantur. Pag. 252. 6. MAGISTRI. QVINQVENNALES. COLLEGI. FABRUM. TIGNAR. LUST. XIII. & pag. 126. inſignis eſt lapis Ordinis Corporatorum, ubi ſingula quinquenniorum intervalla Quinquennalium adnotantur. Alia exempla coacervat Jacobus Gothofredus ad d. leg. 7. de Piſtoribus. Cùm itaque in Collegiis tàm ſacris quàm profanis mos fuerit quoſdam cooptare, ſeu Sacer-

 dotes

dotes ſeu Magiſtros, ceteris collegis digniores, qui ad quinquennium durarent, ideo Quinquennales dicti, non video cur etiam in noſtrâ coloniâ Forojulienſi atque in aliis, unus aliquis ſtatui nequeat *Pontifex Quinquennalis*, qui inter ceteros Pontifices præcipuus Sacra in quinquennium curaret. Quocirca hac de re, ſi tantùm liceat, ſic ſtatuo: Cum conjuncta in vetuſtis monumentis hæc vocabula, PONT. QVINQ. offendimus, tunc una eſt dignitas, quæ *Pontificem Quinquennalem* deſignat. Si ea leguntur utcumque diſtincta, diverſos honores & munia indicant. Ita in Mediolanenſi pag. 479. 8. C. Valerius *Pontifex* erat, *Sacerdos juvenum Mediolanenſium*, & denique *Quinquennalis*. Et pag.394.7. ubi Cominius ſcribitur PONTIF.ET. QQ. Pontificatus & Quinquennalitatis munera demonſtrantur. Quę exempla vir doctiſſimus attulit, ut in noſtrâ notâ PONT. QVINQ. diſtinctas dignitates quæreret.

Poſt Collegium Pontificum, ex quorum numero delectum hucuſque vidimus T. Vettidium Pontificem quinquennalem, Collegium aliud Sacerdotum *Auguſtalium* in noſtrâ coloniâ FOROJULIENSI ſtetiſſe, ex primo ſepulcrali epigrammate pag. 335. adducto cognoſcimus. Ubi enim detritus eſt lapis, ſuperſunt hi characteres... I.. AVG. qui ſupplentur hoc modo: IIIIII. AVG. nempe *Sevir Auguſtalis*. Inde in ſexta linea Fabius Verecundus Phileti filius, expreſsè dicitur AVGVSTALIS; & demum in octavâ idem Philetus IIIIII. *Sevir* eſt nuncupatus. Sodalium Auguſtalium originem confert Tacitus lib.1. an. cap.54. in annum V.C.767. quem *novas cæremonias* accepiſſe narrat, *addito Sodalium Auguſtalium Sacerdotio*, cui primùm adſcripti fuerunt è primoribus Civitatis unus & viginti, ipſeque Tiberius Cæſar. Exemplum ſequutæ coloniæ partim adulandi calliditate, partim ambitionis ſenſu, collegia ſeu corpora Auguſtalium Sacerdotum, inter quos ſex primùm nominati, ut oſtendit Card. Noriſius in Cenotaph.

taph.Piſan.diſſ. 1. cap. 6. *Seviri Auguſtales* dicebantur, inſtituerunt. Qui præterea demonſtrat *Auguſtales* fuiſſe *Sacerdotes*, neutiquam verò Magiſtratus iuridicundo, ut ſcripſerat Reineſius, à quo etiam diſcedit Valerius Chimentellus in eruditiſſimo volumine de honore Biſellii ad marmor Piſanum cap. 40. Inter optima argumenta, præter Taciti teſtimonium, illud eſt, quod juriſdictio nunquam demandabatur Libertis, quos honore Auguſtalitatis potitos paſſim in ſaxis literatis legimus; & noſtrum quoque oſtendit. Unde vanus eſt timor Baudelotii de Dairval, qui in libello Gallico *Utilitè de Voyages* inſcripto, tom. 1. p. 238. dubitaverat *libertum* vocare Licinium, quem *Auguſtalem* dicit inſcriptio ibidem producta, cùm Auguſtalitatis honor, inquit, nonniſi ingenuis ſit tribuendus. Addam hoc loco inſcriptionem Concordienſem, quæ Libertum ſimulque Auguſtalem prodit, ex ſchedis Vaticanis apud Fabrettum pag. 672.

A. RITIVS. A. L. TERTIVS. AVGVSTALIS
TESTAMENTO. VIAM. STERNI. IVSSIT
IN. QVOD. OPVS. EROGATA. SVNT. HS. XXX

Vir idem doctus, pag. 405. Sacerdotium probari ait ex ipſo Auguſtalitatis honore feminis collato, ut plura exempla docent: feminis namque juriſdictio, ſed non Sacerdotium interdicebatur. Ex corpore Auguſtalium in Coloniis ſex primùm nominati, ut dixi, *Seviri Auguſtales* appellabantur; ſecus ac ſtatuit Velſerus, qui lib. 5. rerum Vindelic. pag. 275. poſtremæ editionis ſcribit *Auguſtales* tantummodò *ſex* in unoquoque corpore fuiſſe. Quod ex noſtro quoque lapide diſcimus, ubi Fabius Verecundus *Auguſtalis* nuncupatur, unus ſcilicet ex collegio Auguſtalium; homo verò, cuius nomen exedit vetuſtas, in eodem collegio Forojulienſi *Sevir Auguſtalis* erat. Quod nomen *Seviri* abſque notâ Auguſtalitatis exſculptum, adhuc Auguſtalitatem

recon-

recondere putarunt viri docti, quos retuli. Horum auctoritatem non auſim ſolicitare, quamvis noſter lapis ſecus ſuadeat, in quo cùm ſcalptor in tertiâ lineâ notam *Auguſtalitatis* adiecerit, quam omiſit in octavâ, *Seviratum* hunc Auguſtalitate deſtitutum diverſam fuiſſe dignitatem à priori Seviratu Auguſtali videtur indicaſſe. Eundem *Seviratum* ſolitariè expreſſum oſtentat lapis Forojulienſis C. Vellæi, quem iterum produco.

C. VELLAEVS. Ɔ. L. EROS
SEX. VIR. ARAM. SEDILIA
STRATVM. DAT

Mirùm profectò mihi eſt, in inſcriptionibus Aquilejenſibus, quarum uberrimam collectionem apud me eſſe ſuperius memoravi, frequenter *Seviros* occurrere, at nullo uſpiam *Auguſtalitatis* charactere honeſtatos. Haud equidem crediderim, Auguſtalium Collegio caruiſſe coloniam adeo illuſtrem, Romaniſque moribus & religione imbutam, quæ cum præ ceteris Auguſtum Cæſarem impensè coluerit, *reſtitutorem* ſuum, imò & *conditorem* teſtata in inſigni lapide apud Gruterum pag. 152. 4. quemque ſemel atque iterum urbis amœnitate delectatum præſenti obſequio & veneratione proſequuta eſt, ſacra etiam in ejus honorem & cultum inſtituta inter primas ſuſcepiſſe, non eſt ambigendum. Quamobrem ubicumque in ſaxis Aquilejenſibus IIIIII. VIR. aliquis nominatur, nullâ additâ Auguſtalitatis notâ, eum nihilominus Auguſtalem fuiſſe, & ex ſex primis inter Auguſtales facilè coniicio. Ejuſmodi octo exempla videre poteris in inſcriptionibus mihi ſuperius productis in Diſſertatione de Beleno & Diis Aquilejenſibus, pag. 263. 265. 270. 301. 304. & 314. Binas præterea hìc ſubiicio, quarum prima una eſt ex translatis Venetias in ædibus Grimanis, ſecunda Aquilejæ extat ad S. Coſmæ.

L.ACE-

L. ACESTIO. L. L SATVRNINO IIIIII. VIRO STATILIA. TIMELE VXOR. FECIT	TIB. CL. ASIANVS IIIIII. VIR. AQVIL TVTILIAE. MEDAMAE CON

At *Forojulienſis* colonia inſtituto in honorem Auguſti Cæſaris Auguſtalium Collegio, addidit quoque *Flaminem Auguſtalem*. Extat apud Gruterum pag. 370. 1. inſcriptio poſita Sex. Aulieno FORO. JULI. FLAMINI. AUGUSTALI. Noſtrum hoc eſſe Forum Iulii, non Gallicum, indicat ipſe lapis Venafri urbe Italiæ collocatus. Ad coloniæ dignitatem pertinet, quòd ævo Auguſti & Tiberii, ut notatur in inſcriptione, Sacerdotio Flaminico fuerit decorata, Flaminemque ſuum inſtituerit Aulienum, tot functis muneribus, quæ eidem inſcriptioni recenſentur, illuſtrem. *Flamen Auguſtalis* Sacra Auguſti, *oppidatim inter deos* conſecrati, ut ait Appianus lib.5. bel.ciu.pag.746.curabat; unuſque erat in coloniis, diſtinctus à Collegio Auguſtalium, ſecus ac cenſuit Petrus de Marca de primatu Lugdun. num. 58. Non auſim de hoc Flamine plura dicere, cùm enim Em. Noriſius ad Cenotaph. Piſ.diſſert.1. cap. 4. argumentum more ſuo profusâ eruditionis copiâ pertractaverit, metam ingeniis poſuit.

Prima inſcriptio Forojulienſis nos revocat, ut T. Vettidium alterius Vettidii filium, EQUO PUBLICO ornatum contemplemur. Profertur ſimpliciter abſque verbo, quod genus loquendi frequens in ſaxis. Sicut enim ut obſervat Salmaſius ad Capitolinum in vita M. Antonini cap. 4. aliquis *Conſularibus ornamentis* eſſe dicitur, cui conſularia ornamenta delata ſunt, ita homo *equo publico* appellatur, pro *equo publico ornatus*, vel *honoratus*, ſeu tandem *donatus*, quas formulas uſurpatas in vetuſtis monumentis invenies. Nota hæc dignitatem equeſtrem præſignat; & proinde *T.Vettidius* ex Ordine equeſtri in colonia

Fo-

Forojulienſi erat, uti adnotavit Card. Noriſius ad Cenot. Piſan. diſſ. 1. cap. 3. Nam colonias & municipia hunc Ordinem habuiſſe celeberrimum, non dubitat Sigonius de antiq. jure Italiæ lib. 2. cap. 8. Equitum Romanorum Puteolis, & Teani Apuli, & Lucretiæ, & Arpini mentio in Ciceronis Cluentianâ, Cælianâ, & in epiſtolis invenitur. Alia exempla addit vir idem purpurâ & doctrinâ inſignis, ex Plancianâ num. 8. & 26. Cæſare lib. 3. de de bel ciu. cap. 71. Plinio lib. 1. epiſt. 19. Strabone lib. 3. p. 116. & Suetonio in Aug. cap. 46. Hos equites propterea *Municipales* vocat Juvenalis Sat. 8. verſ. 237. Itaque in noſtrâ coloniâ Ordo equeſtris præfulgebat; ejus enim civem fuiſſe Vettidium hunc Equitem, patri Vettidio tribus *Scaptia* in eodem elogio attributa manifeſtat. Illuſtrem alium Equitem prodit hoc quoque epitaphium, quo Cæciliam nobiliſſimam gentem Fori Julii incolam agnoſcimus.

CAECILIO. RVFINO. EQV. Q. CAECILII
RVFIN. PRAEF. FIL. QVI. VIXIT
ANN. X. D. XXIIII. AVRELIA
GEMELLINA. MATER. F.
INCOMPARABILI. POS

Olim ad januam majoris Eccleſiæ. Lucatellus ex Macheropio.

Obſervatione dignum eſt, Rufinum decennem inter Equites adſcriptum. In 4. pag. 1026. Sex. Gavium Proculum, qui vixerat annos XVI. *equo publico tranſuectum* intuemur. Et apud Capaccium lib. 1. hiſt. Neap. c. 10. lapis eſt poſitus C. Vellejo *honorato equo publico ab Imp. Antonino Aug. cum ageret ætatis an.* V. & M. Antonino *ſexenni* honorem *equi publici* ab Imp. Hadriano delatum refert Capitolinus eodem cap. 4. Porrò Cæcilii pater Q. Cæcilius *Præfectus* dicitur: at quo genere Præfecturæ fuerit functus, quadratarius nos ignorare voluit. Memorant pridem in Butrio, qui pagus eſt ſexto ab urbe Forojulienſi lapide, detectam ſepulturam quandam latericiam, in qua condita erat

urna

urna, lachrymales ampullæ & cultri, cum inſcriptione, Q.CAECILIUS. Qui ſanè is eſt de quo loquimur.

Hiſce fortaſſe plus æquo prolixiùs diſputatis, urbem noſtram FOROJULIENSEM, coloniam fuiſſe demonſtravimus. Præter enim Ptolomæum, ſummæ inter veteres Geographos auctoritatis Scriptorem, ipſa lapidum teſtimonia, gravis profectò & immotæ fidei calculum adiiciunt. Siquidem eam urbem, in qua omnes Coloniarum Magiſtratus & Sacerdotia, Quatuorviros, Pontifices majores & minores, Collegium Auguſtalium,& Flaminem comperimus, quis à Coloniæ Romanæ juribus,& dignitate dejecerit? Neque hæc ſanè humilis, vulgariſque dignitas atque honor, opidulis quibuſque in Romano Orbe communis, & magiſtratus ipſi è viliorum hominum militumque turbâ coaliti, ut nonnullis parcè antiquitatem verſantibus placuit. Docti viri quamplurimi, qui urbes patrias ſcriptis illuſtrarunt, ab appellatione coloniæ decus iis quæſitum arbitrati ſunt. Hos inter cum primis numerandus Marcus Velſerus, ſuam Auguſtam coloniam militarem facere non erubuit,lib.4.rer.Vindelic.& Vincentius Borghinus eos qui militaribus coloniis, quas inter Florentiam collocat Frontinus, labem inferre conati ſunt, juſtâ diſſertatione confutavit, tom.1. Originum Florentin. à pag.421. Piget nobiliſſimas Urbes referre, in quas Romanus populus, & ſequuti Cæſares colonias intulerunt; quæ ſæpius, uti obſervat clariſſimus Spanhemius in diſſertatione centies laudatâ de uſu & præſt. numiſmatum pag.57. eædem Metropoles & Coloniæ erant; paſſimque conjunctam videre eſt utramque prorogativam in nummis *Antiochiæ*, *Tyri*, *Sidonis*, *Damaſci*, alijſque pluribus. Nec coloniis ſplendidiſſimis ea appellatio dedecori fuit, cum numiſmata percuſſerunt, quibus natales ſuos concelebrabant, inſculpto colono, ſeu Sacerdote aratrum junctis bobus agente, quod deductæ coloniæ ſymbolum eſt. Ne putes tantummodo penès nomen & prærogativam colonias vocatas; nam verè colo-

colonos inductos eadem ſymbola demonſtrant. Hujuſmodi ſexcenta exempla apud antiquarios ſpectare licet. Hinc in memoriam Conditorum,ut collata ab ipſis colonica jura & ornamenta teſtarentur, ſe *Beatas*,ac *Felices* in nummis & lapidibus inſcribebant, atque Cæſarum conditorum cognomina affectabant; unde quamplures Coloniæ *Juliæ, Auguſtæ, Flaviæ, Ælia, Antoninæ* nuncupatæ ſunt. Summo honori refert Tacitus quod Puteoli jus coloniæ quæſiiſſent lib. 14. an.cap. 27. *At in Italia vetus Opidum Puteoli jus coloniæ & cognomentum à Nerone adipiſcuntur.* Profectò qui militarium coloniarum dignitatem labefactare nititur, is in antiquitate omninò hoſpes eſſe videtur. Quid enim ſi & obſcuri nominis opida, cum militibus colonis aucta eſſent, ad ampliſſimum dignitatis & ſplendoris gradum evecta cenſebantur? Do teſtem locupletem Strabonem lib. 3. pag. 141. *Hiſpalis claret, ipſa quoque Romanorum colonia. Ac nunc quidem emporium ibi durat: honore autem, & recenti militum Cæſaris eò miſſorum inhabitatione Bætis præcellit, quamvis non ſplendidè condita.* Neque Appulejus, quod Madauræ patriæ tribueret, præclarius elogium invenit, Apologiâ 1. *Veteranorum militum novo conditu, ſplendidiſſimæ colonia ſumus.* Et ſanè non video quid ſplendoris aut honeſtamenti coloniis, etiam militaribus, defuerit, quas Auguſtus *jure ac dignatione Urbi quodammodò pro parte aliquâ adæquavit*, teſte Suetonio de ejus vitâ cap. 46. Unde illuſtre illud eſt elogium Agellii lib. 16. cap. 13. in fin. quo non majus aliud,aut præſtantius ad earum dignitatem fingi poteſt, *propter amplitudinem, majeſtatemque populi Romani, cujus iſtæ coloniæ quaſi effigies parvæ, ſimulacraque eſſe quædam videntur.*

Hinc coniicias, an Ordo Decurionum, atque ex his delecti ad magiſtratus obeundos viri, projectæ fuerint conditionis & notæ. Cum coloniæ Romanæ ducerentur, ex quolibet ordine cives deſcriptos ſatis conſtat. Militares *cum ſignis & aquila, & primis ordinibus, ac tribunis deducebantur*

cebantur, ait Hyginus de limit. pag. 160. edit. Goeſii. *Univerſæ* ſcilicet *legiones cum tribunis & centurionibus*, ex Tacito Annal. 14. cap. 27. Milites omnes cives Romani, aut Civitate donati: Centuriones ſæpius ex ordine equeſtri, nonnunquam & ex Familiis patriciis; Tribuni eò digniores & nobiliores. Quod evoluenti potiſſimum vetuſtos lapides patere poteſt. Ubi plures quoque donati equo publico, quæ equeſtris dignitas eſt, occurrunt. Cum ab Auguſto milites in Siciliâ miſſionem peterent, hic pollicitus eſt unicuique ſuis in coloniis *Senatoriam*, ſeu *decurionis dignitatem*, ex Appiano lib. 5. de bello ciu. pag. 744. Sanè Decurionum ordo in coloniis ſępius *Senatus*, & Decuriones *Senatores* dicti. In ſecundâ & quartâ Ciceronis Verrinâ coloniæ plures Sicilienſes eâ ampliſſimâ appellatione decorantur. *Senatorius ordo Puteolanorum* eſt apud Tacitum Annal. 13. c. 48. quamquam eam vocem expungere tentaverit Ryckius in notis. Idem hiſtoricus memorat tranſiſſe Rhenum centum tredecim Treverorum *Senatores*, hiſt. 5. cap. 19. & Corbulonem Friſiis impoſuiſſe *Senatum*, Annal. 11. c. 19. Apud Rhemos idem nomen, ex Cæſare de bello Gall. lib. 2. cap. 5. Atque ut exemplum à proximâ coloniâ & finitimâ advocemus, Latinus Pacatus in panegyrico ad Theodoſium laudat apud Hemonam *conſpicuos veſte niveâ* SENATORES. Neque anguſtioris fortunæ homines inter decuriones accenſebantur, ſed quibus centum millium nummûm cenſus erat, ex Plinio lib. 1. epiſt. 19. Unde Imperator in leg. 53. de decurion. C. Theod. eos tantùm cives deligi jubet, *quos ad decurionum ſubeunda munera ſplendidior fortuna ſubvexit*. Eam legem eruditè exornavit Jacobus Gothofredus. In lapidibus ſæpe memoratur *Senatus* municipalis, ut Tiburtinus, Nolanus, Signinus. Evolue magnum Gruteri theſaurum: ubi etiam occurrit *Ampliſſimus*, & *Splendidiſſimus*, ordo coloniarum, quo titulo Aquilejenſem ornatum vidimus. Jam equeſtrem Ordinem honeſtaſſe colonias, ſuperius oſtendebam. Porrò

magiſtratus primi Ordinis ad dignitatis ſplendorem, & Romanæ majeſtatis imitamentum, faſces præferebant, ſaltem poſt primum Imperatorum ſeculum, uti adnotavit idem Gothofredus ad l. 174. tit. cod. & togæ prætextæ uſu decorabantur.

Ceterum cùm Aquileja urbium maxima & florentiſſima famam hominum, Scriptorumque ſtudia occupaſſet, vicinæ coloniæ *Forojulienſis* obſcurior memoria, nomenque fuit. Præter lapidem illuſtri charactere Sacerdotii Flaminici ad tempora Auguſti & Tiberii inſculptum, de quo ſupra p. *367.*, *Forojulienſes transpadanos* vix in tranſitu memorat Plinius lib. 3. cap. 19 Ptolomæus magnificentius *Forum Julii* coloniæ titulo exornat. An Plinius junior lib. 5. epiſt. 19. Paulini prædia, quæ *Forojulii* poſſidebat, laudans, ad noſtrum reſpexerit, meritò quiſpiam quærat. Joannes M. Catanæus in notis ad hunc locum, Plinium loquutum fuiſſe de Forojulienſibus cognomine Concubienſibus in Umbriâ, quorum eſt mentio apud Plinium majorem lib. *3.* cap. 14. nullo argumento aut conjecturâ innixus autumat. Mihi nec ſtudium erga patriam, nec Catanæi auctoritas tanti eſt, ut verear neutrum dicere, ſed Forum Julii in Galliâ. Hanc urbem patriam fuiſſe Valerii Paulini, qui bello Vitelliano Civitates Galliæ Narbonenſis in verba Veſpaſiani adegerat, tradidit Tacitus hiſt. 3. cap. 42. & 43. Ratio temporum monſtrat, hunc ipſum eum eſſe Paulinum, ad quem Plinius ſcribit. Prædia ergo *Forojulienſia* eidem memorata rectiùs conjeceris ea fuiſſe, quæ Paulinus in patrio ſolo poſſidebat. Præterea in hæc prædia deſtinaverat Plinius mittere Zoſimum libertum ſuum, qui inſtanter pronunciando, dum, inquit, *nimis imperat voci, veteris infirmitatis tuſſiculâ admonitus, rurſus ſanguinem reddidit,* audieratque ab ipſo Paulino eſſe *ibi aerem ſalubrem, atque lac hujuſmodi curationibus accommodatiſſimum.* Huic morbo docent Medici frigidum eſſe inimicum: Hippocrates lib. 5. aphor. 24. aptum vero cœlum *denſius*, ex Cornelio Celſo

lib. 3.

lib. 3. cap.22. Unde veteres hujuſmodi ægros mittere conſueverant Alexandriam Ægypti, ut eo loco innuit Celſus, non ſolum propter navigationem, ſed etiam propter cœli illius conſtitutionem, quod adnotavit Mercurialis lib. 2. de affectibus Thoracis cap. 3. ipſumque Zoſimum illuc anteà miſerat Plinius, unde *nuper confirmatus* redierat. Nequaquam igitur veroſimile eſt, Zoſimum deſtinatum ad noſtros Forojulienſes, aut in Umbriam; utrobique enim ob loca montana aer purus eſt & frigidus, Aquilonibuſque perflatus; ſed potius Forojulii in Gallia, quæ urbs maritima ob navigationem, & denſiorem aerem aptior erat curandæ ejus ægritudini. In aliâ epiſtolâ ad Paulinum, ut hoc quoque obiter moneam, lib. 9. ep.37. ſe excuſat Plinius, quod Romæ eſſe nequeat, ut illum *Calendis Conſulem* videat. Io: Fridericus Gronovius in notis, Calendas Januarias has eſſe putat. Sed falsò. Nam Calendis Januariis Conſules ordinarii magiſtratum inibant. Nullus vero Conſul ordinarius eo nomine ad hæc tempora in faſtis occurrit. Arbitror hunc eſſe M.Lollium Paulinum Valerium Aſiaticum Saturninum, tot nominibus per adoptionem quæſitis, quem Conſulem ſuffectum cum C.Antio Julio Quadrato A.V. 846. Chr. 93. ſub Imperio Domitiani reponit Panuinius in Faſtis lib. 2. Quod par Conſulum ſignatur in lapide Gruteriano pag. 574. 6. Itaque Calendæ, de quibus Plinius, alterius omninò menſis, quam Januarii, ſunt intelligendæ.

Porrò Aquilejâ exciſâ A. C. 452. cùm teſte Diacono, quem ſuperiùs recitavi, in ejus locum caput regionis *Forum Julii* haberetur, è latebris ſuis paullatim emerſit. Theodoricus rex *honoratis poſſeſſoribus & curialibus* FOROJULIENSIBUS ſcribit, ut *ad Alſuanum* (fortè Alſam fluvium propè Aquilejam) trabes devehant, apud Caſſiodorum variar. lib. 4. epiſt. 8. qui dùm Præfectum prætorio ageret, *vinum & triticum quod in apparatu exercitus ex Concordienſe, Aquilejenſe, &* FOROJULIENSE *civitatibus*

bus colligi juſſerat, ob provinciæ ſterilitatem remittit, lib. 12. epiſt. 26. Anonymus Ravennas, quem ante duodecim annos publici juris fecit Placidus Porcheron è Congregatione Pariſienſi S.Mauri, notiſque illuſtravit, lib. 4. pag. 203. & 205. poſt Aquilejam reponit *Foro-Julio*. Scripſit hic auctor Geographiam ſuam à ſexto ad ſeptimum ſæculum, ut coniicit illuſtris idem editor. Longobardis in Italiam irruentibus anno epochæ Chriſtianæ 569. cùm Alboinus novi Imperii exordia poneret, primo & nobiliſſimo Ducatui *Forojulienſi* inſtituto Giſulphum præfecit, ſedemque principatus in ipsâ urbe *Forojulii* ſtabilivit. Inde Ducum Forojulienſium celebris in Longobardorum hiſtoriâ, quam Paullus Diaconus proſequutus eſt, fama, atque ipſius Civitatis nomen inclarvit; quæ ab ipſo Paullo nunc *Civitas Forojuliana*, rurſus *Opidum Fori Julii*, demum & *Caſtrum Forojulienſe* vocatur. Tunc quoque aucta eſt Civitas dignitate, cùm à caſtro Julienſi ſedes Epiſcopalis illùc translata, poſteà illuſtriori acceſſione Patriarchas Aquilejenſes recepit. Nam Calliſtus Epiſcopo Amatore expulſo, domicilium in eâ urbe regionis principe ſtatuit, & inſequuti ad undecimum uſque ſeculum Patriarchæ. Per hæc tempora tùm *Forum Julii*, frequentius novo vocabulo *Civitas Auſtria* appellata eſt, atque in avorum memoriam retinuit. Nominis originem, in qua indagandâ noſtri Scriptores immaniter aberrarunt, Juſtus Fontaninus in eleganti diſſertatione epiſtolari *delle Maſnade*, quod genus ſervorum apud noſtros Forojulienſes fuit, nuper felici coniectatione detexit. Cum Longobardi ſedem Imperii in urbe Ticinenſi fixiſſent, eam regionem Italiæ poſtremam, provinciam ſcilicet Forojulienſem, quòd ad plagam orientalem poſita eſſet, AUSTRIAM nuncuparunt. Eo modo quo *Auſtria* & *Auſtraſia* ea pars Galliæ dicta, quæ ad Orientem erat, unde etiam *Orientalis* Francia appellabatur. Conſule abſolutiſſimum Gloſſarium du Cangii verb. *Auſtria*. In Codice legum Longobardorum apud Linden-

denbrogium lib. 2.tit. 21. §. 24. hæc decernit Luitprandus rex : *& ſi per dies triginta pignora ipſa, aut debitor, aut fidejuſſor recolligere neglexerit, ſi in* AUSTRIA, *aut in Iſtria fuerit &c.* & tit. 55. §. 14. *Qui de longinquo ſunt, quomodo de Tuſcia, & de* AUSTRIA *per noctes* 24. *quærat alium Sacramentalem, quem in loco ipſius ponat.* quæ loca Forojulienſem provinciam omnino indicant, quæ Iſtriæ contermina eſt, nec uſpiam in Italiâ regionem aliam Auſtriam appellatam reperimus. In vetuſto hymmo S.Hermagoræ hæc leguntur.

Sublimet Aquilegiam
Urbem, fouendo Auſtriam.

Atque in ejuſdem actis Aquileja *Auſtriæ provinciæ urbs* dicitur. Quam vocem importunè refixit Tillemontius, & *Hiſtriæ* legendum putauit,in Hiſtoria Imperatorum Gallicè ſcriptâ tom. 1. not. 3. ad Neronem. Addo egregium teſtimonium Paulli diaconi lib.5. cap.39. *Quod ille audiens*, de Alachi Tridentinorum Duce loquitur, ... *per Placentiam* AUSTRIAM *rediit, ſingulaſque civitates partim blanditiis partim viribus ſibi ſocias aſcivit.* Hinc narrat, Vincentiam & Tarviſium tranſgreſſum Alachin, ad pontem Liquentiæ omnes à Forojulii venientes (de urbe intelligit, quam paullò ante à ponte Liquentiæ quadraginta octo millibus diſtare dixerat) ſacramento adegiſſe. demùm, ſubdit hiſtoricus, *cum omni Alachis* AUSTRIA ... caſtra poſuit. Igitur *Auſtria* provincia eſt Forojulienſis, & pars Venetiæ eidem contermina, quas Alachis in ſocietatem diverſis artibus traxerat. Inde ergo Forojulienſi urbi nomen acceptum. Nam quòd provinciæ,quæ *Auſtria* à Longobardis appellabatur, caput & princeps eſſet, poſt Aquileiam dirutam, ut ex Paullo didicimus, ideo *Civitas Auſtria* nuncupata eſt. Utriuſque nominis profero locupletiſſimum teſtimonium ex tabulario noſtræ Foroiulienſis Eccleſiæ, vetuſtis ſuperiorum temporum chartis refertiſſimo. Diploma authographum eſt Henrici VI. Imp. an. 1195. ad

Pere-

Peregrinum Patriarcham, quod datum legitur, *in Civitate* FORI JULII *quæ dicitur* AUSTRIA. Hinc falſus eſt Palladius iunior, qui part.1.hiſtor Foroiul.lib.6. Civitatem ait cognomem *Auſtriæ* ſimul cum imperio Oćtocari Ducis Auſtriæ accepiſſe anno 1272. Itaque cum certum ſit, noſtram urbem *Civitatem Auſtriæ* appellatam, eadem illa eſt, quæ olim *Forum Julii* dicebatur. In charta Caroli Magni, quam profert Fontaninus, anno 801. Paulino Patriarchæ directâ, memoratur *Xenodochium, quod Dux Roduald ædificavit in* FORO JULII *vocabulo S. Johannis*. Adhuc apud nos eſt Eccleſia ſub eodem titulo *S. Johannis in Xenodochio*. Ludovicus & Lotharius Impp.anno 830. Monaſterium Virginum *S. Mariæ in Valle* ſitum *intra muros Civitatis* FOROJULIENSIS iuribus Patriarchæ Maxentii addicunt. Anno 1015. Johannes Patriarcha Præpoſito & Capitulo S.Stephani in Civitate FORIJULII villam, ſeu paguin frequentiſſimum Præmariaci, qui adhuc ſub eius ditione eſt, donat. Utriuſque Chartæ exempla videre eſt in eodem tabulario. At ubi gentium uſpiam eſt Monaſterium S.Mariæ in Valle, quod hodie quoque eo nomine inſignitur, aut Capitulum S.Stephani, quàm in noſtrâ Urbe? Porrò ſimplici vocabulo fuit quoque appellata CIVITAS, *per excellentiam*, ut ait Cluverius, tanquam regionis caput. Sexcenta huiuſmodi exempla in noſtris Chartulariis proſtant.Bina indico iuris publici,alterum apud Ughellum Italiæ Sacr. tom. 5. col. 712. ſecundum apud doćtiſſimos Continuatores Bollandi tom. 1.Iunii pag.783.Hinc *Civitas* corrupto nomine apud noſtrates in *Civitat*, & *Cividat* abiit, quæ ad politiorem Italicæ linguæ modum tradućta, demum CIVIDALE *del Friuli*, ut ab alio *Cividale* Bellunenſi diſtingueretur, vocata eſt. Hoc nomine pridem quoque, antequam Auſtria diceretur, nuncupatam ſcribit eodem loco Palladius iunior. Innumera quotquot ſuperſunt, eorum temporum monumenta ſecurus appello, in quibus nuſquam *Cividale* occurrit, ubique vel *Forum*

Ju-

Julii, aut *Civitas*, ſeu *Civitas Auſtria*, & incolæ *Civitatenſes*. Hinc alter Palladius, cui æquè hæc nomina moleſtè in aures inſonabant, hiſtoriam ſuam purioris latinitatis laude commendatam, maluit barbariſmo inficere, noſtram urbem paſſim vocando *Cividale*, incolaſque *Cividalenſes*, quam antiquioris nomenclaturæ dignitatem fateri.

At nolim, dum vaſa colligo, rurſus in campum vocari, & *Forum Julii* aliò traductum, ut memoravi pag.323. invidioſâ concertatione in ſuas ſedes vindicare. Satis erunt apud æquos æſtimatores quæ retuli. Plura certè proferre poſſem; ſed olim confecta res eſt, quam ulterius nequaquam ſolicito, ne cauſſam jam in tuto poſitam videar importuna defenſione corrumpere. Tantùm monitos cupio, quibus otii aliquid ad has municipales controverſias ſupereſt, quæſtionem hanc de Forojulio ſub initiũ expirantis ſeculi fuiſſe excitatam, occaſione apud noſtrates in vulgo notâ; cum ante id temporis nemini unquam Scriptorum Utinenſium in mentem venerit, alibi quàm in noſtrâ urbe Forum Julium quærere. Proferam aliquos ex ipſis Civibus Utinenſibus, ſummæ dum viverent, apud eoſdem auctoritatis, & præcipui nominis teſtes, fideique incorruptæ, utpote quos ſtudia poſtmodum exorta atque affectus, novuſque contentionis amor nondum fregerat. Joannes Candidus, qui primus Commentarios Aquilejenſes in literas miſit typis Venetis an. 1521. ingenua nobilitate ſpectatus, & animo juxta ac nomine candidus, *JULIUM Caſtrum*, ait lib.1. pag.3. *modo* eſt *Civitas Auſtriæ*, quam FORUM JULIUM rurſus vocat lib.3. prope finem. Quinctius Æmilianus Cimbriacus Poëta inſignis, dum literas humaniores apud nos doceret, amico M. Antonio Sabellico ſcribit *ex JULIO*, inter ejuſdem Sabellici epiſtolas 1. lib.4. Marquardus de Suſannis celebris I. C. in tractatu de Judæis ſecundæ impreſſionis Venetæ ann. 1568. quem etiam inſertum invenies inter Tractatus magnos juris t. 14. pag.70. de Attilâ loquens, part.3. cap.12. poſt Aquilejam,

Vide horum omnium antiquiſſimum teſtimoniũ in calce Operis poſt Indices.

inquit. *deſtruxit omnes terras & caſtra, & inter cetera Caſtrum* FORI JULII, *quod nunc Cividatum appellatur.* Idem Sabellicus haud ſanè patriâ Utinenſis, ſed qui Utinenſium ſtipendiis humanitatis præcepta in ea urbe tradidit, in quâ porrò exornandâ atque extollendâ ſtudium operamque ſummam ingenii poſuit, Scriptor ſi quis alius, ut elogio Palladii utar, in perquirendis & dignoſcendis antiquitatibus peritiſſimus, ſemel iterumque lib. 1. de vetuſtate Aquilejæ pag.207.& lib.4.pag.227.tom.4. affirmat, FORUM JULIUM *fuiſſe quod nunc peculiari nomine* Cividatum *appellant.* Adeò nil cogitans de Utino, ut ubique eam urbem Unnium vocitet, conſcripto quoque eleganti Carmine de ejus Origine, quam ab Unnis & Attila acceſſit. Auctor hic labente XV. ſeculo volumina ſua edebat. Addam par alterum Scriptorum Utinenſium, quorum opera typis vulgata non ſunt. Primum laudo nobilitate & literis clarum, Jacobum Valuaſonum, qui in deſcriptione Forojulienſis provinciæ diſertis verbis ſcripſit ſub annum 1553. *Cividale è chiamato da Tolomeo, e Paolo Diacono Foro di Giulio.* Antonius Bellonus, cujus induſtriæ & beneficio integra D.Leonis M. Opera, quæ demum Paſchaſius Queſnellus ante annos XXV. in Gallia edidit, debemus, Vitas Patriarcharum Aquilejenſium brevi ſtilo exaravit. Is, quæ geſta commemorat Paullus Diaconus ab ipſis Patriarchis & Longobardorum Principibus in Civitate, ſeu Caſtro Forojulienſi, ſemper Civitati Auſtriæ tribuit. Quo manifeſtè declaravit, ſe Forum Julii non aliam quam noſtram urbem putaſſe. Fuit Candido æqualis.

Si exteris Scriptoribus rem agere vellet Palladius, qui in uno, aut altero triumphum canit, quibus in aliud intentis Utinum pro Forojulio oſcitanter excidit, tot tantoſque, numero, auctoritate, & doctrinæ merito illuſtres, producerem, ut eum ſanè pœniteret excitatis teſtibus vadationem ſtitiſſe. Unum tamen non prætermittam, qui dignitatis nomine, & doctrinæ famâ omni exceptione major, futilia

lia quæ in adverſum jactantur argumenta , uno veluti ictu retundit . Is eſt Cardinalis Noriſius , qui in diſſertat. de V. Synodo cap. 9. §. 4. ita loquitur : *Henricus Palladius lib.4. rerum Forojul. contendit Utinum eſſe Forum Julium. Mihi tamen hæc opinio probari nequit; nam Paullus Diaconus civis Forojulienſis l.5. c.23. de geſtis Longobard. de Sclavis ſcribit*: Congregata valida multitudine voluerunt ſuper Foroiulianorum caſtrum irruere . Et venientes caſtra metati ſunt in loco , qui Broxas dicitur , non longè à Forojulio . *Cùm verò Vuectaris Dux provinciæ cum paucis contra barbaros moveretur , ait* : Quem Sclavi cum paucis venire conſpicientes irriſerunt dicentes , Patriarcham contra ſe cum Clericis adventare : Qui cum ad pontem Natiſonis, qui ibidem eſt, ubi Sclavi reſidebant , propinquaſſet, caſſidem ſibi de capite auferens , vultum ſuum Sclavis oſtendit . *Ex his conſtat , Utinum non eſſe antiquum Forojulium , longius enim abeſt à Natiſone . Fuit autem Forum Julium urbs provinciæ quondam primaria ac Principum ſedes. Cluverio, Sabellico , aliiſque doctioribus eſt* Cividal del Friuli *ad Natiſonem.* Jam quibus diverſa opinio placet , liberum ſit, Eminentiſſimo Viro judice, inter *indoctiores* cenſeri . Porrò *Broxas*, de quo Paullus, locus eſt ad quartum à Forojulio lapidem , hodie quoque veſtigia nominis retinens, ipſiuſque urbis porta, quà illùc itur, *Broxana* adhuc vocatur . Hunc ejus ſitum digito monſtrat diploma Berengarii Regis datum Mantuæ Felici Diacono anno DCCCLXXXIIX. Ind.VI. ubi *Broxias* dicitur eſſe *in finibus S. Joannis in Antro* , uti ſanè etiamnum eſt , intermedio Natiſone flumine, in cujus anguſtiis tertio ab urbe milliario pons lapideus occurrit. Ut vani ſint & ridiculi qui Broxas , & Pontem Paullo memoratos , alibi ſomniarunt .

Rurſus viam ad metam importune intercipit neſcio quis lapis , cui veluti de cœlo lapſo pæana decantat Palladius lib.4. pag.67. Profectò conſtitueram , ut indicavi , ar-

gumenta quæ in adverſum ſcribuntur, tranſmittere, quòd ea refellere nec temporis hujus, nec operæ ſit pretium. At quoniam res mihi cum ſaxis hucuſque fuit, atque in hoc uno fundamenta ſolidiora ſe poſuiſſe putat Palladius, qui adeo impotenter ſibi plaudit, ut veritus non ſit ſacris verbis abuti: *Veritas de terrâ orta eſt, & juſtitia de cœlo proſpexit*; illud propterea, ne rudioribus antiquitatum imponat, manibus elabi non patiar. *Dum Utini*, inquit Palladius, *anno ſalutis milleſimo quingenteſimo decimo ſeptimo novi celeberrimi Palatii fundamenta jacerentur, effoſſa fuit marmorea tabula, in qua literæ inciſæ noſtram ſententiam de Foro Julio Utini à Cæſare conſtituto mirifice firmant. Hæ autem ſunt marmoris notæ.*

C. IVL. CÆS. D. P. IMP. OL. CXVIIIC. A. P.
VT. GEN. IVL. FOR. S. INST.
VN. NO. PRO. SVMP.

Quas quidem notas eruditiſſimus vir Camillus Camillus ſic interpretatus eſt. Cajus Julius Cęſar Dictator perpetuus Imperator Olympiadis centeſimę octuageſimę ſecundę anno primo Utini gentis Juliæ Forum ſecundò inſtituit, unde nomen provincia ſumpſit. Hæc ille. Hic Annus MDXVII. edendis ſpuriis foetibus malo ſuo fato deſtinatur: nam & numiſmata Triumvirorum protuliſſe, memini pag. 324. At Cæſarianæ inſcriptionis longè recentior eſt ætas. Tunc vivebat Joannes Candidus, qui ſi tam grande teſtimonium vidiſſet, certè ſententiam de vero Forojulio mutaſſet, lapidemque hiſtoriis ſuis, quas quartum poſt annum luci tradidit, inſeruiſſet. Ceteri quoque Scriptores Utinenſes, quos recenſui, inſigni monumento edocti, non dubitaſſent Forum Julii in urbem patriam revocare. Quid Joannes Dominicus Salamonius, qui editâ anno 1596. prolixâ defenſione pro cauſsâ Utinenſi, occaſione ſuperius indicatâ, nil intactum, quod ad Forum Julii Utino aſſerendum per-

pertineret, reliquit? Ea itaque inſcriptio, non dicam tabulam marmoream, quam nuſquam gentium extare audio, iis ſcribentibus nondum procuſa erat. Si quæras artificem, dabo Monachum quendam Camaldulenſem Germanum de Vecchiis, inter cujus ſcripta, quæ Utini conſarcinavit circa annum 1600. primùm apparuit. Nam & hic idem Ciuitatem triumviralem, de qua pag.324, molitus fuit, aliaque id genus commenta, quæ videre eſt in ejus MSS. Utini aſſervatis. At ſanè non ſatis ad fraudem peritus, atque ingenioſus fuit; cùm undique falſitatis argumenta in aperto reliquerit, quæ, quiſquis antiquitatem vel ſummis labris deguſtaverit, ſtatim deprehendit; & quidem ſcitè ſubodoratus eſt etiam Schönleben Annal. Carnioliæ par.2. ad an. Mundi 4002.

Julius Cæſar bello Gallico implicitus anno V.C.702. Alexiam & Avaricum expugnavit, ac Vircingentorigem in ſuam poteſtatem adduxit. Dictaturam primam iniit anno 705. quam brevi dimiſit, aliam anno 707, tertiam inſequenti, *perpetuam* verò nonniſi demum anno 709. At noſtri lapidis præclarus auctor novam Chronologiam invexit, & eo ipſo anno 702, cũ quo concurrit annus primus Olympiadis centeſimæ octogeſimæ ſecundæ, Cæſarem Dictatorem *perpetuum* fecit, ingenti ſeptem annor. prochroniſmo. Quod ſatis eſſet ad falſi crimen. Preterea inſolens eſt Italicã inſcriptionem per Olympiadum notas ſignare. Quamvis enim apud Halicarnaſſeum lib.1. & Solinum cap.1. Olympiadum annos cum annis Conſulum Romæ in acta publica relatos legamus; nondum tamen in vetuſtis Romanorum ſaxis Olympiadas inciſas uſpiam vidi. Quid verò integra inſcriptio primis tantum vocabulorum literis exarata? Hoc ſanè ab uſu antiquitatis abhorret: nam quamvis ſiglas frequentiſſimè, & notas compendiarias ſparſim lapidibus inſculptas obſervemus, nuſquam tamen verba omnia ſub hujuſmodi involucris ſunt perſcripta, ne veteres ipſos æque ac nos ſenſus inſcriptionis omninò lateret, uti notavit

Eques

Eques Urſattus marmor. erudit. epiſt. 2. pag. 13. At noſter erubuit fortaſſe plenis verbis, & aperto ore fabulam ſuam canere. Quid Forum *ſecundò* inſtitutum, tanquam ſi aliud pridem conditum fuiſſet? Quid ea verba, *unde nomen Provinciæ ſumpſit*? Cum conſtet longè à Cæſaris ævo noſtram Provinciam appellari cœptam Forojulienſem.

Ceterùm cùm Utinum in veteris Fori Julii jura immeritò irrepſiſſe contendo, me nihil ei detractum velle dignitatis, nihil amplitudinis, atque honeſtamenti ſanctè profiteor. Sua maneant nobiliſſimæ urbi decora, ſuus honos, quam ædificiorum ſplendore, opum affluentiâ, frequentiâ civium inter illuſtriores jure & merito numeramus; atque Patriarchalis ampliſſimæ Sedis, quam hodie Illuſtriſſimus D. Dionyſius Delphinus ſanctiſſimis moribus & magnis virtutibus implet, ſummique totius provinciæ magiſtratus gemino ornamento auctam & condecoratam, jam in principem regionis locum reponimus. Hinc illi nil opis alienæ laudis, nec eſt cur gloriolam hanc nobis invideat: ut dum nos jure noſtro vetera extollimus, ipſi abundè pulchrum atque magnificum ſit præſentibus lætari.

F I N I S.

FRAG-

FRAGMENTA INSCRIPTIONUM FRATRUM ARVALIUM.

VT operi noſtro, quod jam in exitu eſt, gratiam aliquam apud Eruditos compararem, ſplendidam appendicem adjeci. Fragmenta ſunt marmorum, quibus acta & ritus Fratrum Arvalium continentur, illuſtriora ceteris quæ hucuſque prodierunt, cùm rerum quarundam novitate, tùm etiam copia. Inventa ante annum fuiſſe memoravi cap. VII. ad inſcriptionem M. Aquilii; & nonnulla rarioris pretii tunc excerpta obſervationibus illuſtravi. At nondum ſatisfactum Orbi literario arbitratus ſum; niſi integræ inſcriptiones emitterentur. Eas ſumma fide & diligentia ex autographis ſaxis deſcripſi, & ſæpius contuli cum exemplari excepto in charta ipſis ſaxis fuligine infectis impreſſa, ita ut in area nigra Characteres albi & maxime conſpicui appareant. Cui induſtriæ ne literulam quidem effugiſſe certus ſum. Atque ideo cùm Lector offenderit voces aliquas diverſimodè ſive in hiſce noſtris, vel in aliis Gruteri, Sponii, & Fabretti tabulis exaratas, non vitio noſtro id tribuat, ſed quadratarii inconſtantiæ; niſi potius eaſdem voces variè ſcriptas & pronuntiatas tunc temporis velit. Hujuſmodi ſunt, patremis & patrimis, Berbeces & Verbeces, Vaccam & Baccham, Mænianum triplici forma exſculptum, nempe per E ſimplex, per Æ & AE, conmolendæ & conmolandæ, & ſi quæ alia id genus. Præterea diverſam ſcripturam ab aliis Arvalium tabulis non ſemel obſervavimus. Gruterianæ habent coinquendi, Fabrettianæ tetraſtylo, noſtræ coinchuendi, tetraſtulo, nam ſæpius Romani y Græcum per u reddebant. Porrò ex noſtris corrigas eundem Fabrettum, qui Carcares & Meſlianus ſcripſit, cùm ſit legendum carceres & Meſitanus; atque iterum quod hanc vocem, PRAEVNTE, unico E ſcribendam contendat, eo nomine carpens Gruterum & Sponium, nam manifeſtè in noſtra eſt, PRAEEVNTE; ut dicere poſſis utrumque modum in more poſitum fuiſſe. Accentus acuti frequenter in prima tabula ſingnatur, nunquam in ſecunda: in hac nullum uſpiam punctum voces diſtinguens, in illa ubique reperies, præterquam poſt præpoſitiones in, ad &c. quæ etiam junguntur ſequenti verbo. Porrò obſervatione dignum in ipſa prima tabula diverſam formam characterum repræſentari. Decretum adſignationis locorum

in

in Amphitheatro capitalibus literis ſeu quadratis, quæ vulgò uſurpantur in vetuſtis inſcriptionibus, eleganter & affabre eſt exaratum. Cetera rudiori manu, & forma ipſa literarum duplo minori, nec lineis ita concinnè & ad normam ductis. Ibi A more vulgato; hic ad inſtar λ Græci, & aliquando etiam abſque ſuperna pedis productione, ut videre eſt in exemplo mox producendo. Fortaſſe quòd ea locorum adſignatio honori eſſet Collegio Arvalium, memoriam magnificentius ad poſteros voluerunt tranſmittere. In ſecunda tabula præterquam nuſquam puncta, & accentus, ut dixi, apparent, characteres, ſi ſcripturæ faciem ſpectes, ſimiles videntur; at certè deformiores ſunt, inæquales & inter ſe confuſi. Vt inde conjicias, ſcribendi quoque modum centum annorum ſpatio aliquantulum defluxiſſe. Nam prima tabula ſcalpta eſt anno epochæ Chriſtianæ 81. *Titi poſtremo, ſecunda an.* 183. *ex præſcripta nota Conſulum; nempe M. Aurelio Antonino Aug. IV. & C. Aufidio Victorino II. Obiter corriguntur vulgares Faſti, qui Victorino prænomen Marci imponunt; eiuſque ſecundus Conſulatus, de quo aliqui dubitarunt, confirmatur. Specimen characterum utriuſque tabulæ damus; neglectis aliis, qui in decreto adſignationis notantur, cum ubique eorum exemplar proſtet.*

IN LUCÓ · DEAE · DIAE ·

IN LVCO DEAE DIAE

Haud ineptam obſervationem addam, à loco ubi ſaxa hæc Arvalium ſunt reperta, deductam. Lucus Deæ Diæ ſitus erat viâ Campanâ apud lapidem V. *ut dicitur in inſcriptione Arvalium apud Gruterum pag.*121. *Fabrettus in Charta topographica III. diſſertationi de Aquæductibus præmiſſa, & in poſtremo Opere inſcriptionum p.* 481. *viam Campanam, contra Holſtenium, collocat inter viam Appiam & Oſtienſem. Veriſimile eſt noſtra hæc marmora poſita olim fuiſſe in luco Deæ Diæ,* viâ campanâ, *atque inde ad uſum fabricæ exportata in vicinam viam Oſtienſem, ubi inſerta erant muro cuiuſdam domus, quarto ab Vrbe lapide. Quo mirificè firmatur Fabretti de ſitu viæ Campanæ opinio.*

Cete-

Ceterum prima tabula alta eſt pedibus tribus cum dimidio, lata pede uno ſemis. Limbi inferioris pars magna deeſt; anguli dexteri pars in ſuperiori. Secunda in latus complectitur tres pedes cum dimidio, unumque cum dimidio in altitudine; atque inde cum latior ſit quam alta, in tres columnas dividitur. Cùm utriuſque prolixiores lineas noſtra pagina non caperet, continenti verborum ſerie excuſas dedimus. Capita tamen ſeu initia verſuum ſuis locis ſunt reddita; niſi quod hic introrsùm recedunt ad Typographi commoditatem, & uſum. Puncta Lapidem fractum indicant. Sed fracturæ locus ductu recto & continuo non potuit deſignari ob paginæ anguſtiam.

Prima Tabula.

.... ANVS. CO
.........../IRVS. MISIT. QVOS
.......VESPASIANVS. AVG. CAESAR.
DIVI. F. DOMITIANVS
.......C. VIPSTANVS. APRONIANVS. C. IVNIVS. TADIVS. MEFITANVS. T. VERATIVS
.....MPELVS. VOPISCVS. ARRVNTIVS. CATELLIVS. CELER. TI. IVLIVS. CANDIDVS. MARIVS
.... Q. TILLIVS. SASSIVS
... DEM. COS. III. K. IVN. IN DOMO. L. VENVLEI. APRONIANI. MAG. AD PERAGENDVM. SACRIFICIVM. PER. FRATRES. ARVALES. EPVLANTES. ET. FRVGIBVS. MINISTRANTIBVS. PVERIS. INGENVIS. PATREMIS. ET. MATRIMIS. SENATORVM. FILIS. REFERENTIBVS. AD ARAM. IN PATERIS

M. TILLIO. FRVGI. T. VINICIO. IVLIANO. COS. VII. IDVS DECEMBR. IN CAPITOLIO. IN AEDEM. OPIS. SACERDOTES. CONVENERVNT. AD VOTA. NVNCVPANDA. AD RESTITVTIONEM. ET. DEDICATIONEM. CAPITOLI. AB IMP. T. CAESA*ſic*λE. VESPASIANO. AVG.

IN COLLEGIO. ADFVERVNT. L. VENVLEIVS. APRONIANVS. C. VIPSTANVS. APRONIANVS. L. VERATIVS. QVADRATVS. L. POMPEIVS. VO-

PISCVS. ARRVNTIVS. CATELLIVS. CELER. C. IVNIVS. TADIVS. MEFITANVS. P. SALLVSTIVS. BLAESVS

L. FLAVIO. SILVA. NONIO. BASSO. ASINIO POLLIONE. VERRVCOSO. COS. XVIII. K. FEBR. IN LVCO. DEAE. DIAE. PIACVLVM. FACTVM. PER. CALATOREM. ET. PVBLICOS. EIVS. SACERDOTI. QVOD. ARBOR. A VETVSTATE. DECIDIT. EXPIANDVM. PORCAM. ET. AGNAM. OPIMAM

L. VEITIO. PAVLLO. T. IVNIO. MONTANO. COS....... K. MAIS. IN LVCO. DEAE. DIAE. PIACVLVM. FACTVM. PER CALATOREM. ET. PVBLICOS. EIVS. SACERDOTI. OB FERRVM. INLATVM. IN AEDEM. SCR *sic* PTVR. CAVSSA. PORCAM. ET. AGNAM. OPIMAM

ISDEM. COS. III. IDVS. MAIAS. IN LVCO. DEAE. DIAE. PIACVLVM. FACTVM. PER CALATOREM. ET. PVBLICOS. EIVS. SACERDOTI. OB FERRVM. DE. AEDE. ELATVM. PORCAM. ET. AGNAM. OPIMAM

LOCA. ADSIGNATA. IN AMPHITEATRO.

L. AELIO. PLAVTIO. LAMIA.
Q. PACTVMEIO. FR *sic* NTONE. COS

ACCEPTVM. AB LABERIO. MAXIMO. PROCVRATORE. PRAEF. ANNONAE. L. VENNVLEIO. APRONIANO. MAG. CVRATORE. THYRSO. L. FRATRIBVS. ARVALIBVS MÆNIANO. Ī. CVN. XĪI. GRADIB. MARM. VIII. GRADV. I. P. V. GRADV III. PED. V: S-) F. PED. XXXXIIS. GRADV. I. VNO. PED. XXIIS. ET. MENIANO. SVMMO. ĪI. CVN. VĪ. GRADIB. MARM. IV̄. GRADV. I. VNO P. XXIIS. ET. MAENIANO. SVMMO. IN. LIGNEIS. TAB. LIII. GRADIBVS. XI. GRADV. Ī. PED. V. ‗ ≡ Ɛ -- GRAD. XI. PED. VS ‗ ≡) F. PED. LXIIIS ‗ ≡ Ɛ

SVMMA. PED. C XXVIIIIS ‗ ≡ Ɛ

L.

L. FLAVIO. SILVA. NONIO. BASSO. COS
ASINIO. POLLIONE. VERRVCOSO.

III. NONAS. IAN.

MAGISTER. C. IVNIVS. TADIVS. MEFITANVS. COLLEGI. FRATRVM. ARVALIVM. NOMINE. VOTA. NVNCVPAVIT. PRO. SALVTE. IMP. TITI. CAESARIS. DIVI. F. VESPASIANI. AVG. PONTIF. MAX. TRIBVNIC. POTEST. COS. VIII. ET. CAESARIS. DIVI. F. DOMITIANI. COS. VII. ET. IVLIAE. AVG. LIBERORVMQ. EORVM. VICTVMIS. IMMOLATIS. IN CAPITOLIO. QVAE. SVPERIORIS. ANNI. MAGISTER VOVERAT. PERSOLVIT. IOVI. O. M. BOVES. MARES. II. IVNONI. REGINAE. VACCAS. DVAS. MINERVAE. VACCAS. II. SALVTI. PVBLICAE. VACCAS. II. ET. IN PROXIMVM. ANNVM. NVNCVPAVIT. PRAEEVNTE. L. POMPEIO. VOPISCO. C. ARRVNTIO. CATELLIO. CELERE. IN EA. VERBA. QVAE INFRA. SCRIPTA. SVNT

IVPPITER. O. M. SI. IMP. TITVS. CAESAR. VESPASIANVS. AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. P. P. ET. CAESAR. DIVI. F. DOMITIANVS. QVOS. NOS. SENTIMVS. DICERE. VIVENT. DOMVSQVE. EORVM. INCOLVMIS. ERIT. A. D. III. NON. IAN. QVAE. PROXIMAE. P. R. Q. REI. P. P. R. Q.

....INT. ET. EVM. DIEM. EOSQVE. SALVOS. SERVAVERIS. EX. PERICVLIS. SIQVA. SVNT.

....EVM. DIEM. EVENTVMQVE. BONVM. ITA. VTI NOS. SENTIMVS. DICERE.

......ATV. QVO. NVNC. SVNT. AVT. EO. MELIORE. SERVAVERIS. AST. TV.....

........INE. COLLEGI. FRATRVM. ARVALIVM. BVBVS. AV.....

........IM

......VRATIS. II. VOVIMVS. ESSE. FVTV....

...... TIBI. IN. EADEM. VERBA. NO.....

...... ESSE. FVTVRVM.....

Secunda Tabula.

IMP. CAES. M. AVR. ANTONINO AVG IIII
C. AVFIDIO VICTORINO II COS

IN CAPITOLIO Q. LICINIVS N .... RVM ARVALIVM VOTORVM SOLVTORVM ET NO ...... AVSA PRO SALVTE IMP. CAES. M. AVRELI *locus abraſus* ANTONINI .... M GERM. MAXIM. PP. COS. IIII. FRATRE ---- ARVALES CONVENERV ...... VS NEPOS MAG. CN. CATILIVS SEVERVS M. VLPIVS ASTIVS PR MA......... IMMOLAVIT Q. LICINIVS. NEPOS MAG. IOVI O. M. BO....... MAREM IVNONI REG. BOVEM FEMINAM MINERVAE BOVEM FEMINAM .... LVTI PVBLICAE P. R. BOVEM FEMINAM

ISDEM .... VII IDVS IANVAR IN PRONAO .... FRATRES ARVALES SACRIFICIVM DEAE DIAE INDIX...... Q LICINIVS NEPOS MAG. VELATO CAPITE CONTRA ORIENTEM..... QVOD BONVM FAVSTVM FELIX FORTVNATVM SALVTAREQVE SIT. IMP CAES M AVRELIO *locus abraſus* ANTONINO AVG PIO SARMAT GERM MAXIMO P M PP COS. IIII OPTIMO MAXIMOQVE PRINCIPI DIVI M ANTONINI FIL DIVI ANTONINI NEPOTI DIVI HADRIANI PRONEPOTI DIVI TRAIANI PARTHICI ABNEPOTI DIVI NERVAE ABNEPOTI SENATVI P R Q FRATRIBVSQVE ARVALIBVS SACRIFICIVM DEAE DIAE HOC ANNO ERIT ANTE DIEM XVI KAL IVNIAS ROMAE ANTE DIEM XIIII K IVN IN LVCO ET DOMI XIII K IVN CONSVMMABITVR DOMI ADFVERVNT IN COLL Q LICINIVS NEPOS MAG CN CATILIVS SEVERVS M VLPIVS ASTIVS PR M ANTONIVS IVVENIS

L. TVTILIO PONTIANO GENTIANO COS VI ID FEBRVAR IN LVCO DEAE DIAE Q LICINIVS NEPOS MAG OPERIS INCHOANDI CAVSA QVOD IN FASTIGIO AEDIS DEAE DIAE FICVS INNATA ES-

ESSET ERVENDAM ET AEDEM REFICIENDAM IMMOLAVIT SVOVETAVRILIBVS MAIORIBVS ITEM AD AEDEM DEAE DIAE BOVES FEMINAS II IANO PATRI ARIETES II IOVI BERBECES II ALTILANEOS

Columna Secunda.

MARTI ARIETES ALTILANEOS II IVNONI DEAE DIAE OVES II SIVE DEO SIVE DEAE OVES II VIRGINIBVS DIVIS OVES II FAMVLIS DIVIS VERBECES DVOS LARIBVS VERBECES DVOS MATRI LARVM OVES DVAS SIVE DEO SIVE DEAE IN CVIVS TVTELA HIC LVCVS LOCVSVE EST OVES II FONTI VERBECES II FLORAE OVES II VESTAE OVES II VESTAE MATRI OVES II ITEM ADOLENDEAE CONMOLANDAE DEFERVNDAE OVES II ITEM ANTE CAESAREVM DIVIS N XVI VERBEC IMMOLAVIT N XVI M HERENNIO SECVNDO M EGNATIO POSTVMO COS III ID MAI

IN LVCO DEAE DIAE Q LICINIVS NEPOS MAG OPERIS PERFECTI CAVSA QVOD ARBORIS ERVENDAE ET AEDIS REFECTAE IMMOLAVIT SVOVETAVRILIBVS MAIORIBVS ITEM AD AEDEM DEAE DIAE BOVES FEMINAS II IANO PATRI ARIETES II IOVI VERBECES II ALTILANEOS MARTI ARIET ALTILAN II IVNONI DEAE DIAE OVES DVAS SIVE DEO SIVE DEAE OVES II VIRGINIBVS DIVIS OVES II FAMVLIS DIVIS VERBECES II S II LARIBVS VERBECES II MATRI LARIVM OVES II SIVE DEO SIVE DEAE IN CVIVS TVTELA HIC LVCVS LVCVSVE EST OVES II FONTI VERBECES II FLORAE OVES II VESTAE OVES II VESTAE MATRI OVES II ITEM ADOLENDAE CONMOLENDAE DEFERVNDAE OVES II ITEM ANTE CAESAREVM DIVIS N̄ XVI VERBECES IMMOLAVIT XVI

ISDEM COS XVI K IVN IN DOMVM LICINI NEPOTIS MAG FRATRES ARVALES PRAETEXTATI SACRIFICIVM DEAE DIAE TVRE ET VINO FECERVNT IBIQVE DISCVMBENTES TORALIBVS SEGMEN-

MENTATIS MINISTRANTIBVS PVERIS PATRIMIS ET MATRIMIS SENATORVM FILIS AELIO AVIOLA ET ACILIO SEVERO ET M VLPIO BOETHO ET CL SVLPICIANO CVM PVBLICIS AD ARAM RETVLERVNT ADFVERVNT IN COLLEGIO Q LICINIVS NEPOS MAG. CN CATILIVS SEVERVS T FL SVLPICIANVS M ANTONIVS IVVENIS P PESCENNIVS NIGER M VLPI ASTIVS PR

ISDEM COS XIIII K IVN IN LVCO DEAE DIAE Q LICINIVS NEPOS MAG AD ARAM INMOLAV..... PORCILIAS PIACVLARES II LVCI COINCHVENDI ET OPERIS FACIENDI IBIQVE BACCHAM HONORARIAM ALBAM AD FOCVLVM IMMOLAVIT SACERDOTES IN TETRASTVLO CONSEDERVNT ET EX SACRIFICIO EPVLATI SVNT SVMPTISQVE PRAETEXTIS ET CORONIS SPICEIS BITTATIS LVCVM DEAE DIAE SVMMOTO ASCENDERVNT ET PER Q LICINIVM NEPOTEM ET CATILIVM SEVERVM PROFLAMINEM AGNAM OPIMAM IMMOLAVERVNT PERFECTO SACRIFICIO OMNES TVRE ET VINO FECERVNT DEINDE CORONIS IN LATIS SIGNISQVE VNCTIS PETRONIVM PRISCVM EX SATVRNAL... PRIMIS IN SATVRNALIA SECVNDA MAG FECERVNT ET FL SVLPICIANVM FLAMINEM

Columna Tertia.

NOMINAVERV......
EPVLATI SVNT POST EP......
SVPRA CARCERES ASCENDIT ET SEC.....
CATILIO SEVERO PROFLAMINE VICTORIS.....
Q LICINIVS NEPOS MAG CN CATILIVS SEVERVS T FL.......
NIVS NIGER M VLPIVS ASTIVS PRAETORES ISDEM COS III........
Q LICINI NEPOTIS MAG FRATRES ARVALES AD CONSVMMANDVM S........
IBIQVE INTER CENAM LICINIVS NEPOS MAG CATILIVS SEVERVS
IVVENIS PESCENNIVS NIGER VLPIVS ASTIVS DISCVMBENT........

ALBIS

ALBIS TVRE ET VINO FECERVNT MINISTRANTIBVS PVERIS PATR........

FILIS EISDEMQVE ET XVI KAL IVN EASDEM FRVGES INLIBATAS........

PVERI RICINIATI CVM PVBLICIS AD ARAM RETVLERVNT DEIN........

CANIPAS CONTIGERVN QVAS PER CALATORES DOMOS SVAS M........

EST SPORTVLIS ✕ OT PACTVMEIO MAGNO L SEPTIMIO FL........

IN CAPITOLIO PRO SALVTE IMP CAES M AVRELI COMMODI ANTO........

FRATRES ARVALES CONVENERVNT ET IMMOLAVIT CN.........

OM BOVEM MAREM IVNONI REG BOVEM FEMINAM A........

SALVTI BOVEM FEMINAM PROVIDENTIAE DEORVM.........

L COSSONIO EGGIO MARVLLO CN PAPIRIO AELIANO........

OB FERRI IN LATVM SCRIPTVRAE ET SCALPTVRAEM.......

..... STRVIBVS FERTISQVE PER M VSTIO NARCISSO KALAT........

C OCTAVIO VINDICE XV K IVN .:... ET....

PIACVLVM FACTVM OB FERRI ELATIONI SCRIPT...

RACTI PORCA ET AGNA STRVIBVS FERTISQVE....

KALATOREM ET PVBLICOS FRATRVM ARVALIVM

Va-

Vacua hæc pagina locum facit additioni ad Cap. X. *M. Aquilii* pag. 143. *Legionem XI. appellatam* Fretenſem *à Gaditano freto mirifice firmat inſcriptio, quam Florentiæ in vinea Strozzia extantem deſcripſit Cl. Montfauconius. Legitur etiam apud Gruterum* pag. 466. 5. *ſed valde corrupta*.

D. M
A. SEIO. ZOSIMIANO
EQVIT. ROM. PRAEF. CO
HORT. III. BRACAR. AVG
TRIB. LEG. XI. CL. SVCCVVIAE
ET. DEC. ANTIATI. A. SEIVS
AFRICANVS. PAT. PIISSIM. B. M. FECIT

Zoſimianus militiam in Hiſpania agebat, ubi functus eſt Præfectura Cohortis III. quæ à loco ſtationis Bracarenſis Auguſta *vocabatur. Nam* Bracarum opidum Auguſta, *Plinio* lib. 4. cap. 20. *ponitur in provincia Tarraconenſi, & Ptolomæo eſt* Bræcara Auguſta, lib. 2. cap. 6. *Itaque Legio quoque XI.* Succuvia *dicitur, ab alia Hiſpaniæ urbe* Succubo, (*nam frequentiſſimè B & V permutantur*) *quam in Bætica locat idem Plinius* lib. 3. cap. 1. *Et* Succubitanum Municipium *vocat Capitolinus initio vitæ M. Antonini Philoſophi. Provincia Bætica ad fretum Gaditanum porrigebatur. Hinc facilè fuit, Legionem* XI. *manſiſſe etiam ad eundem fretum; atque uti* Succuviam *à priori ſtatione, ita ab hac* Fretenſem *appellatam. Habes in quinta linea Zoſimianum fuiſſe Decurionem Antiatem; quo monumenta hujus Coloniæ, de qua dixi* cap. 1. *locupletabis*.

F I N I S.

INDEX

INDEX
RERUM NOTABILIUM.

A

ABellio Deus. 276
Abraxas Baſilidianorum, eſt Sol. 171. num Mithra. 173
Accenſi, in magiſtratibus, qui. 32. In militiâ. 34. 42. Num in ſacris. 35. Plerumque ex genere Libertorum. 33
Accenſi *Velati*, fortaſſe qui ſacris inſerviebant. 36. 38. An potius qui ad fores Principum adſtabant. 41. Vel ad judicum tribunal. 42
ACENSUS, pro *à Cenſibus*. 44
Aciſculi originatio. 21
Aciſculus Martyr Cordubenſis ex gente Valeria. 23
Accipere verbum ſacrorum. 203
Acte Neronis liberta. 121
Adagium malè explicatum ab Eraſmo. 241
Adlecti Coloni qui. 340
Admiſſionales qui. 39
Adraſtea, quare fundam gerat. 298
Ægyptii ferias natalitias Oculorum Ori celebrabant. 221. Undenam annum exordicbantur. ibid. Colebant Mithram. 241.
Æneas cur ſacrificans capite adoperto. 36
Æſculapii Templum Antii. 17
Æternitatis Symbolum. 184
Agdeſtis Magnæ Matris Filius. 162
Ager Aquilejenſis habitatoribus vacuus poſt Gallos depulſos. 339. Ejus amplitudo. 338
Agyrtæ qui. 242
Agricola Domitianum heredem ſcribit. 83. Procurator Cæſarum. 88. Conſul ſuffectus. 89
Alagabalus matrem in Senatu rogari juſſit. 154
Alberti Leandri error de Forojulio. 329
Albina Balbina Patrona Pitinatium. 154
Albinus Conſul quo anno. 112
Aleander *Hieronymus*, laudatus. 15. 27. Ejus explicatio Commodiani *de Invicto*. 163. Diſſertatio de Natali ejuſdem Invicti. 223. quæ examinatur. 224. Commentarium in Kalendarium Con-

ſtantinianum. 222
Alexander Euphrateſiæ Metropolitanus. 137
Alexandriæ, homines Mithræ immolabantur. 214. Quando ſacra ſublata. 244
Altanus *Henricus* Salvaroli Comes laudatur. 340
Alzar la Portiera. 40
Ammonius Grammaticus. 200
Amphitheatri quando fuerit facta dedicatio. 97. Tunc loca Fratribus Arvalibus, aliiſque adſignata. 102. Et quomodo 103
Anicetus Libertus Præfectus Claſſis Miſenatis. 70
Animalia domeſtica, alia ab animalibus deſerti. 235
Anonymus Ravennas Geographiæ vetus ſcriptor. 374
Ante diem decimum, quem diem ſignificet. 103
Antenor ſocius Pyrrhi in expeditione in Epirum. 284
Antinous puer Adriani. 272. Ejus nummus. 293
Antiochenæ epochæ initium. 113
Antium Urbs Volſcorum. 2. Patria Neronis, & Caligulæ. 3. Principum ſeceſſus, ibid. Imperatorum deliciæ. 4. Colonia ex legione iv. Italica. 2
Antii Templum Fortunæ. 4. Aeſculapii, Dioſcurorum. 17. Ciceronis domus, & Bibliotheca 148. Ludi ib. Mithras cultus. 238
Antia Gens. 6.7.12
Antiatinæ ſortes examinatæ. 12
Antii Portus reſtitutus ab Innocentio XII. 3
Antonius Præfectus Claſſis. 68
Antonius Conſul. 248
Antrum Mithræ, ejuſque ſignificatio. 181. In Antris ſacra Mithræ peracta. 200. Quibuſnam in locis dicata. 198. 238
Apollo, fabuloſè ſumptus alius a Sole 278. Phyſiologicè idē ac Sol. ib. Deus æthereus 279. populari religione non fuit Sol. ib. Ejus geſta ad vires Solis translata 279. Ejuſdem ſimulacra non eadem quæ Solis. 280
Apollonii Tyanæi Schola Antii. 4
Aqua rerum omnium principium. 192
Aquaviva Franciſcus laudatur. 40
Aquæductus Antii. 120
Aquæductuum cura diſtincta a munere operum publicorū. 106
Aquileja, Urbs Venetiæ. 257. In tribum Velinam relata. 336. Latina Colonia. 337. Civitate Romana donata ante Auguſtum. ibid. Quando admiſſa in jus ſuffragii. ib. Civibus deſtituta ob bella Iſtrorum. 339. Colonia iterum deducta. ib. Non fuit libera 358.

358. Habuit Conſules & alios Magiſtratus colonicos. 349. 360. 361. Collegium Auguſtalium. 366
Aquilejæ Templa Beleni & Solis. 281
Aquilejenſe Capitolium. Vide Capitolium.
Aquilejenſis Ager. Vide Ager.
Aquilejenſis gens ſic appellata. 261
Aquilejenſium mulierum amor in Patriam. 315
Aquilia gens. 18. 19. Ejus originatio. 23. Aquilii plures. 25
M. Aquilius quando vixerit. 25. Non fuit Accenſus. 33. Fuit ex ordine equeſtri. 70. 91. 92. Ejus inſcriptio quando exſculpta. 76. Fuit Procurator in Urbe. 78. Quando vexillationibus præpoſitus. 128. Alias obtinuit dignitates, de quibus in ſingulis capitibus agitur.
Archelai diſputatio cum Manethe. 216
Architectis vetitum ſuum nomen inſcribere operibus proprio ſumptu excitatis. 119
Arkarius quid. 240.
Aræ permiſſu publico erectæ. 271
Aremorica coluit Belenum. 275
Areopagitæ Dionyſii, locus explanatus. 196
Armamentaria Decuria. 342
Arriorum gens Antoninum cognomen geſtavit. 93
Arvalium tabulæ nuper effoſſę. 94. Exhibentur. 385
Arvales Fratres, nobiliſſimi. 103. Eorum Collegium quot hominum numero conſtaret. 103. Coronam ſpiceam geſtabant. 104
Aſcia inſtrumentum fabrile. 22. Aſcia rogum polire, quid ib. *Sub aſcia*, formula in ſepulcris. 356
Aſinius Pollio Verrucoſus Coſul reſtitutus. 99
Aſpaſia Sacerdos Solis. 202
Aſtarte Dea Syriæ. 274
Aſtorius *lo: Antonius* differit de Deo Brotonte. 291
Atius Balbus Prætor in Sardinia ex nummo. 10
Attidis genitalia. 191
C. Aufidio Victorino Coſ. prænomen reſtituitur, & ſecundus Conſulatus firmatur, 384
Auguſta Euphrateſia. 136
Auguſtæ nominibus Dearum appellatæ. 306. 312. Junones dictæ. 306
Auguſtales Forojulienſis Coloniæ. 364. 365
Auguſti nomen Imperatori viventi tributum. 123. Diis datum. 263. 265. Idem ſanctus, & conſecratus. 264
Auguſtus Cæſar, ex Fabia Tribu. 29. Etiam ex Scaptia. 335. Abolevit nomen Cenſoris. 46. Claſſes diperſas in

duas coëgit. 58. Nova officia excogitavit. 106
Auguſtus Euphrateſiæ fictitius Epiſcopus. 138
Auguſtini Leonardi explicatio Mithrae Abraxei. 250
Aurelianus agonem Solis primus inſtituit. 220. Ejus Patria inveſtigata. 239. Ejuſdem Patera dono habita à Rege Perſarum. ib. Beli Sacra Romam transfert. 282
Auſonii teſtimonium de Beleno. 275
Auſtria Civitas, & Provincia in Italia. 374. 375. 376

B

B Litera mutatur in H. 286 Bacchus, Sol. 194. Sabazius, Sebaſius, & Sebadius dictus. ibid. & 195
Barberinus *Franciſcus* Cardin. cum laude nominatus. 223
Barberina Bibliotheca. ibid.
Baronii error de anno Præfecturæ Gracchi. 245
Barthius *Caſpar* immeritò Firmicum reprehendit. 165. Notatus. 211
Baſilidiani Mithram colebant. 210. Eumque in Sole quærebant per numeros. 171. Abutebantur divinis nominibus. 210
Baudelotius de Dairval male Auguſtales fuiſſe Libertos negat. 365
Belenatenſis, mons in Gallia à Beleno. 276
Belatucadrus Britannorū Deus 276
Belbuk, bonus Deus. 273
Belenus deus patrius Aquilejenſium. 257. Dictus Belinus. 265. Malè Felenus à quibuſdam. 266. An Tibelenus. 274. Ejus oraculum apud Aquilejenſes. 258. Templa. 268. 281. Aræ. ibid. Cultus apud Gallos. 275. Et Noricos. 272. Num apud Germanos. 274. Plures ejus inſcriptiones productæ, & explicatæ à pag. 259. Dictus Auguſtus & cur. 263. Bethel corrupte apud Dandulum. 267. Fons ei dicatus Aquilejæ. 271. Vota nuncupata. ibid. Idem ac Apollo. 258. Unde in numiſmate lyram pulſat. 280. Non eſt Sol. 277. & ſeqq. Nomen non eſt à Beel, vel Belo. 276. & ſeqq. Origo inquiritur. 283. & ſeqq. Fortaſſe ab Heleno Trojano. 286
Belenus puer 272
Belinenſis Abbatia. 266. Ejus origo. 281
Belinus idem ac Belenus. 265
Bellona dea Caſtrenſis. 312
Bellonus *Antonius* laudatus. 378
Beneventum colonia, dicta Julia Concordia. 347. Colonia triumviralis. ibid.
Berengarius Imp. perperam Foroli-

rolivienſis appellatus. 333
Bibliothecæ inter opera publica, earum Curator. 108
Bieles, idolum apud Thuringios. 274.
Bis particula explicata. 27. *Bis* Conſul an rectè dictum. 26
Blanchinus *Franciſcus* laudatus. 4.312
Blondus *Flavius* de patria Cornelii Galli fallitur. 332
Bochartus *Samuel* refutatus. 9
Bolduci inepta Beleni origo. 276
Bona publicata, quæ. 77. Caduca & vacantia. 87. In formam patrimonii redacta. 76. Incorporata. ibid.
Bona dea. 309. ſeqq. Pagana, unde. 310. Cereria. 311. Num Caſtrenſis. 312
Bonarota *Philippus* laudatus. 15.179
Borghinus *Vincentius* Colonias militares vindicat. 369
Boni cur Dii appellati. 310.293
Bonus eventus quiſnam deus. 310. Ejus templum. ibid.
Bronton ſeu Broton, Juppiter. 291. Ejus ſimulacrum. ib. Num pileatum, vel diadematum. 294
Broxas, locus apud Forum Julium. 379
Bucherius *Ægidius* minus recte explicavit nomen *Invicti*. 219
Bulengerus *Julius Cæſar* rejectus. 202

C

Cabiri filii Vulcani. 22
Cadavera non condebantur intra urbem. 215. Nec in loco Deo ſacro. ib.
Caeſariana epocha examinatur. 112. Ejus initium. 116
Cæſar *Julius* Tranſpadanis donavit jus Romanorum. 327. Inſtituit Forum Julii in Carnis. 324. Et in Gallia Narbonenſi. 328. Gallis Tranſpadanis dedit jus Civitatis. 337
Calchedonenſis Concilii locus correctus. 138
Caligula Antii ortus. 3. Templum Hieroſolymitanum ſibi dicari juſſit. 264
Callias Metragyrtes. 243
Calviſii *Sethi* obſervatio de cenſu tempore Nativitatis Chriſti rejecta. 231
Calviſius Præfectus Claſſis. 68
Cancelli in aditu Principum. 39
Cancer, quid in tabulis Mithrae. 189. Cancri porta. 190
Candidi *Joannis* error de Templo Veneris Calvae. 315. Idem laudatus. 377
Cangius *Carolus* laudatus. 55
Canis quid in tabulis Mithrae. 189
Capacius Julius Caeſar. 161
Capitolium reſtitutum. 93. Ejuſdē nova reſtauratio. 95.

Dedicatio quando per Titum facta. 97
Capitolia Urbium. 316
Capitolium Aquilejenſe. ibid.
Capodaleus *Joannes Joſephus*, collegit inſcriptiones Aquilejenſes. 290. Quæ ſcripſerit. ibid.
Carnea feſta Apollinis. 287
Carnia Regio Venetiæ. ib.
Carnorum gentis originatio. 288
Carni, ſub Gallorum nomine contenti. 327. Memorati in lapide Tergeſtino. 359
Carnutum in Gallia. 287. Sedes Druidarum. 288
Carnuntum Urbs Pannoniae. 288. Carnuntus Deus. 289
Catanæus *Joannes* locum Plinii junioris male de Forojulio Italico explicat. 372
Cejonii Rufii inſcriptio illuſtrata. 111
A Cenſibus eſſe quid. 49
Cenſere equites quid. 49
Cenſiones. 48
Cenſitor Provinciæ. 46
Cenſores Aquilejæ. 361
Cenſoris dignitas, & poteſtas. 46
Cenſoria poteſtas privatis tradita ab Imp. 48
Cenſoria nota. 52
Cenſorius homo. 48
Cenſura oris. 48
Cenſus Codices Romae ſervati. 231
Cenſus equitum Romanorum. 49
Centurio rerum nitentium quis. 108
Cereria. Vide Bona Dea.
Chalcedonenſis Concilii. Vide Calchedonenſis.
Characteres inſcriptionis M. Aquilii. 25
Choterius *Nicolaus* temere tribuit Viennæ lapides Aquilejenſes. 269
Chyndonactes an princeps Sacerdotum Mythræ. 215. & ſeqq.
Chriſti natalis. Vide Natalis.
Chriſtiani haud celebrabant feſta cum Gentilibus, & Judaeis. 236
Chryſoſtomus D Joannes oſtedit, diem Natalis Domini Romae haberi certiſſimum. 230. 232
Ciceronis domus, & Bibliotheca Antii, 148
Cimbriacus *Æmilianus* Poeta laudatus. 377
Circenſes ludi in honorem Mithrae. 219
Circii venti Templum. 299
Civiulitanum municipium. 150
Civitas Auſtria. Vide Auſtria.
Clagenfurtum Opidum Norici, ubi Mithras cultus. 240
Claſſiarii milites. 62. An Legionarii. ibid.
Claſſis, Monaſterium Ravennae ubi fuit Portus. 57
Claſſis Præfectus. 67. Dignitas equeſtris. 69

Claſſes vagae ab Auguſto in duas coactae. 58
Claſſis Miſeni, & Ravennae ad tutelam ſuperi, & inferi maris. ib.
Claſſis Ravennæ ſervata ab Imperatoribus poſt Auguſtum. 59. Quot navibus conſtaret. 60. Prætoria cur. 65. 67
Claudia Tribus. Vide Tribus, & Concordia.
Claudia Legio XI. dicta. 143. Ejuſdem nummus. 144
Claudius Imp. Cenſor. 47. Ejus oratio ad Senatum pro Lugdunenſibus. 90
Cluverius *Philippus* perperam Suetonium reprehendit. 57
Cœleſtis Dea Africae. 275
Coelum velo ſignificatum. 185
Colonia Aquileja. Vide Aquileja.
Colonia Concordia in Forojulio. 340
Colonia Forojulienſis. 324
Coloniæ militares à quo primum traductæ. 2
Coloni non ſemper habebant ſacra, & leges cum Romanis. ib.
Coloniæ deffinitio. 328
Coloniarum duo genera. 328. Militares à Legionibus nomen adeptae. 329
Coloniæ poſt Civitatem Romanam impetratam in Tribum adſcriptæ. 330. Civium Romanorum donabantur jure Quiritium. 337. Latinæ quæ. ib. Ante legem Juliam ſuffragiis caruerunt. ib.
Coloniæ lege triumvirali deductæ. 346. *Juliæ* non omnes à Cæſare deductæ. 347
Coloniarum ſymbolum. 369. Magiſtratus. 349. Earum dignitas illuſtris aſſerta. 369. 370
Colonis Aquilejenſibus quot jugerum territorium aſſignatum. 338
Colonis non adſignabantur res incultæ. 339
Coloni *adlecti*, & *adjuncti*. 340
Colloredus *Leander* Cardinalis laudatur. 341
Comes privatarum, & patrimonii quis. 73
Comes privatarũ parabat menſam Principi. 74
Comes publicæ, & privatæ rei. 77
Comes formarum, idem ac curator Aquæductuum. 107
Comes riparum & alvei Tiberis, ac cloacarum, idem ac curator. 108
Comes Romanus, idem ac curator ſtatuarum. 108
Commodianus Poeta. 162. Ejus verſus explicati. 163
Commodus humanas hoſtias inſtauravit. 213
Concordia Colonia Forojulienſis, ex tribu Claudia. 336. 340. Ejus origo 345. Cur *Julia*. 346. 347. 348. Ejus Magiſtratus. 342

Con-

Concordiæ Juliæ plures Coloniæ ſic dictæ. 345. Concordiæ ſymbola à Triumviris uſurpata. 347
Concordienſis fabrica. Vide fabrica.
Conſentes Dii. 256
Conſules ſuffecti in tabulis Arvalium. 100
Conſules Aquilejæ. 360
Conventum indicere. Vide forum.
Coracica ſacra Mithræ. 190. 202 206
Coraces ſacrificuli Mithræ. 190. 202
Corippus Poeta. 220. Ejus locus de Sole novo. 227
Cornelius Fuſcus Claſſis Ravennatis Præfectus. 69
Cornelius Verus alius à Cornelio Tacito. 89
Corona ſpicea inſigne Fratrum Arvalium. 104
Correctio vetuſtorum lapidum quando exercenda. 43
Corvi dicti ſubminiſtrantes Mithræ. 202
Corvus Ales Apollinis. 190. Quid notet in tabulis Mithrae. ibid.
Coſtaguti Cardinalis Villa Antii. 4
Chronici Alexandrini error in Antiochena epocha deſignanda. 112
Cryphii cur oſtenſi & quomodo in ſacris Mithrae. 205
Cubiculares imagines. 11
Cujacius Jacobus laudatus. 77
Culina Deorum. 308
Cumis ſpelæum Mithrae. 238
Cunobileni numiſma. 280
Cuperus *Giſbertus*. 161. 173. 191
Cura viarum, & alvei Tiberis. 107
Curator operum publicorum idem ac Procurator. 106. Ex illuſtrioribus familiis ſumebatur. 92. Eadem opera dedicabat. 109. Locum exſtruendis adſignabat. 110. Statuiſq; ponendis. 111
Curator riparum, & alvei Tiberis. 108
Curator Statuarum, & ejus munus. 108
Curatoris nomen in operibus publicis quid deſignet. 117

D

In Dacia Mithras cultus. 239
Dandulus *Andreas* emendatus. 267
Daduchus quid in Adagio apud Eraſmum ſignificet. 243
Datus Carolus immeritò putat Livium erraſſe in ſermone Latino. 64
Dea Dia, quæ fuerit. 101. Ejus lucus viâ Campanâ. 384
Decretum eligendi Patronum in coloniis. 151
Decuria equitum. 50. Armamentaria. 342

De-

Decuria armamentaria Concordienſis. 340
Decuriæ de pluribus quam decem dictæ. 342
Decuriati equites. 50
Decuriones, creabant Magiſtratus in Coloniis. 350. In Coloniis locum ponendæ ſtatuę deſignabant. 111. Dicebantur, Ordo, publicum Conſilium, & Senatus. 259
Dedicatio Capitolii quando per Titum facta. 97. Operum publicorum ad Curatores ſpectans. 109. Templorum, & Aedium ad Pontifices, & Imperatores. 110. Non fiebat à privatis abſque decreto Senatus. 110
Delmaticus Cenſor. 47
Delphinus *Dionyſius* Patriarcha Aquilejenſis cum laude memoratus. 382
Deorum multitudo. 255. Varia genera. 256
Deſerti animalia. 235
Deſticia gens incognita antiquariis. 343
Deus cuique Regioni, & genti Praeſes. 236
Deos non omnes heredes inſtituere licebat. 85
Diaconus Paullus Civis Forojulienſis. 323. Perperam Forolivienſis appellatus. 332. Ejus loci illuſtrati. 375. 379
Dianæ labrum. 313
Dianæ lucus Straboni memoratus fuit extra Carnos. 321
Dii magni Penates appellati. 11
Dii municipales. 201. 256. 257
Dii Patrii. 256
Dii tutelares boni. 274
Dii Selecti. 279
Dio Caſſius notatus 47. Explicatus de nominibus Legionum. 143. Falſus in morte Scriboniani. 134
Diocletianus Aquilejæ ſtatuit Templum Solis. 281. Et cur. 282
Diomedis Templum apud Timavum. 320. Eidem albus equus immolabatur. ib.
Dionyſius regno pulſus Metragyrtem agit. 242
Dioſcurorum Templum Antii. 17
Divionenſis inſcriptio explicata. 214
Domitianus Antio delectatur. 4. Cenſor perpetuus. 46. Non fuit ſolus Cenſor poſt Auguſtum. 47. Perfecit reſtaurationem Capitolii à Tito cœptam. 95
Domna Bona. 311
Domna Julia vxor Severi. 312. Mater Caſtrorum dicta. ibid.
Domo in inſcriptionibus Patriam ſignificat. 344
Donaria in Templis alienorum deorum oblata. 262
Druides apud Britannos. 276. Myſtae Beleni. ibid.

E

EGnatius Poſtumus Conſul ſuffectus. 100
Eliaca oſtendere quid in Mithriacis. 206
Elias Patriarcha Aquilejenſis Templum Beleni in Cœnobium mutat. 267.268
Epocha Caeſariana examinatur. 112. Antiochena. ibid.
Epulum emortuale. 318. Jovis. 319.
Equeſtris ordinis cenſus. 49. Ex eo judices ſumebantur. 51. Erat etiam in coloniis. 368
Equites Romani quomodo delecti. 49. 50. Decuriati. ibid. *Nudati* quid. 52. Eorũ tranſuectio & probatio. 51. A Cenſoribus notati. ibid. An omnes equo publico merebãt. 49. Equites pueri. 50. 368
Equo publico donatus. 367
Eraſmi explicatio vocabulorum in ſacris Mithræ rejecta. 201. Ejuſdem lapſus in interpretatione Adagii. 243
Euphratenſis, & Euphrateſia Provincia 137. Cur Augusta vocata. 139
Euſebii Metachroniſmus. 94. Ejuſdem Codd. Gallum Poetam Forojulienſem faciunt. 332
Exauiſclare quid ſignificet. 355. 356
Ex viſu idem ac per ſomnium. 302

F

FAber *Petrus* minus rectè accipit locum S. Ambroſii. 174. Leones Mithræ apud Tertullianum malè interpretatur. 202
Faber *Tanaquillus* iniquus in Titum Livium. 64
Fabia Tribus. 28
Fabrettus *Raphael* laudatus. 15. 26. 35. 82. Moritur. 66. Relinquit opus imperfectum. ibid. Inſcriptionem Forojulienſem Forolivio attribuit. 331. Paſſim citatur.
Fabrica Concordienſis Sagittaria. 342. Mantuana Loricaria. ib. Veronenſis ſcutorum. ib.
Falerina Tribus. 345
Familiarum inſignia. 10
Familiæ à locis appellatae. 6
Famuli Divi, in Tabulis Arvalium. 101
Faſti Conſulares reſtituti ex Tabulis Arvalium. 98. 384
Fatum, & fatalis neceſſitas. 297. An Juppiter ipſe, vel poteſtas ſupra Jovem. ibid.
Fata victricia. 298
Felenus nullus Deus Aquilejenſium. 266
Felix cognomentum. 23. Urbium epitheton. 55
SS. Felicis & Fortunati Acta. 316
Feminæ Patronæ Coloniarum. 153. In earum ambitionem inve-

invehitur Cæcina. ibid. Nominibus Dearum appellatæ. 264
Feriæ paganicæ. 309. Ori. 221
Feronia Dea Sabinorum. 8
Fiſcalia erant Patrimonium Principis. 72. Quid complecterentur. 73
Firmicus *Julius* defenſus contra Barthium. 165
Flamen Auguſtalis. 367
Flameum. 36
Flavius Silva Nonius, Conſul reſtitutus. 92
Florentia ex Tribù Scaptia. 336. Num tantùm in hac Urbe lingua Italica purior. 64
Fonion Deus quis. 295
Fontaninus Juſtus. 223. 332. 374. 376
Fontes Dii. 271
Formæ conceptacula aquarum. 107
Formula votorum. 98
Forolivienſes perperam Cornelium Gallum, Berengarium, & Paullum Diaconum ſuos faciunt. 332. 333
Fortenſis Legio. 142
Fortuna inter Penates adſcripta. 10. In cubiculo Imperatorum. 11. Equeſtris. 16. Ejus Templum Antii celeberrimum. 4
Fortunæ Antiates, ſorores dictæ. 5. Geminæ. 15. Num per ſortes reſponſa reddiderint. 12
Forum agere quid. 325
Forum Julii Ciuitas Carnorum. 322. Quando à Cæſare inſtitutum. 324. 325. Colonia Mediterranea. 326. Militaris. 328. A Julio Cæſare jus Civitatis Romanæ obtinuit. 328. In tribum Scaptiam adſcripta. 331. 335. Quando Colonia deducta. 348. Habuit magiſtratus, & Sacerdotia Colonica. 369. Quæ recenſentur & explicantur. 349. 361. 364. 367. Habuit ordinem equeſtrem. 368. Obſcurior florente Aquileja. 372. Colonia illuſtris. 373. Variis nominibus appellata. 374. & ſeqq.
Forum Julii Colonia Galliæ Narbonenſis. 328. Pacenſis & Claſſica. 329. Colonia Octavanorum, militaris. ibid. Patria Valerii Paulini. 372
FR. explicatio. 135
Fretenſis Legio. 135. Unde dicta. 141. Ejus varia nomina. 142. 143
Frumentaria Romanorum tria. 59
Frumentarii munus. 130

G

GAlli trans Padum Venetos, & Carnos complectebantur. 327
Galli Ciſalpini in ſocietatem Romanam admiſſi. 337
Galli Apollinē coluerunt. 281

Gallorum Opidum in Forojulio. 323
Gallus *Cornelius* Poeta, forte ex Gente Cornelia Aquilejenſi. 268. Fuit ex Colonia Forojulienſi. 332
Generatio rerum ſub ſymbolis Mithræ figurata. 180. & ſeqq. Apud Ægyptios triangulo deſignata. 197
Genius, Deus natalis. 305. Duplex. 306. Feminarum, Juno. 305
Gentianus, Conſul ſuffectus. 100
Gentiles ſomnia a Deo immiſſa putabant. 302
Gladius Mithræ. 188
Gothofredus *Jacobus*. 41. Ejus error de anno Præfecturæ Gracchi. 245
Gracchus, quo anno Præfectus Urbis extiterit. 246
Gratianus Imp. ſuſtulit viceſimam hereditatum. 82
Gronovii *Joannis Friderici* error in loco Plinii junioris explicando. 373
Gruteri inſcriptiones correctæ. 331. 333. 341. 391
Gutherius *Jacobus* notatus. 82. 203
Gryphii initiati Mithræ. 202
Gyraldi *Lilii* error de Feleno. 265

H

H Sæpe mutatur in B. 286
Hadrianus titulos reſpuit in operibus publicis. 118. Humanas hoſtias ſuſtulit 213
Harduinus *Joannes* notatus. 150. Errat in die natalis Jesu Chriſti adſignando. 228. & ſeqq.
Helenus auctor Antenoreæ expeditionis in Hadriaticum. 285. Apollo vocatus. ib. Ut Deus cultus. 286
Heneti cum Trojanis ad Hadriaticum ſiſtunt. 284
Hereditates Imperatoribus Roman. in teſtamentis privatorum relictæ. 83. 84. A malis per ſcelus quæſitæ. 84. Ingentes divitias iis conflabant. 85. Procuratoribus peculiaribus adminiſtrabantur. 83. 86
Hereditates patrimonii privati, quæ. 86. Caducæ, & vacantes. 87. Reip. & Urbis Romæ. 88
Hereditatum viceſima. Vide viceſima. Hered. adminiſtri, qui. 87. Statio. 90.
Herennius ſecundus Conſul ſuffectus 100
Hermannus Godefridus notatus. 47
Herodoti locus difficilis. 174. 175
Herwartus Joannes. 117

Hie-

Hierocoracica ſacra Mithriaca. 190
Horta Urbs Etruriæ. 6
Hortenſia familia ab Horta urbe. ibid.

I

IGnem cum Mithra & Sole invocabant Perſæ. 163. An cultu tantùm civili, vel potius religioſo. 168. Deus habitus, & quomodo. 169. 170.
Imperialis *Joſeph Renatus* Cardinalis cum laudatione nuncupatus, *in Præfatione*. Ejus Bibliotheca. ibid.
Imperatores nominibus Deorum appellati. 264
Imperatrices. Vide Auguſtæ.
INF. quid ſignificet. 356
Inſcriptionis M. Aquilii ætas. 25
Intimilium ex Tribu Falerina. 345
Invictus Deus quis. 162. Mithras. 179. 223. Ejus natalis. 228
Jopher niger. 274
Joſephi Flavii Codices Græci corrupti. 100
Jovis Templum Aquilejæ. 316.
Irenæus à Cruce Auctor Hiſtoriæ Tergeſtinæ. 334. Perperam putat Tergeſtem fuiſſe veram Rempublicam. 358. Semel iterumque correctus. ibid. & 359
Iſis terra. 178. Ejus caput ſerpentibus cinctum. 186. Eſt Luna. 187. Sanitatis præſes. 314. Aquilejæ culta. ibid.
Iterum particula explicata. 27
Judex veli. 41
Jugerum Romanum quot pedibus conſtaret. 339
Julia Domna appellata Veſta. 306. Mater Caſtrorum. 312
Julium cognomentum unde Concordiæ Coloniæ Forojulienſi. 346
Julianus Imp. colit Mithram. 238
Julium Carnicum Opidum. 326
Julius Cæſar, vide Cæſar.
Juno Dea Dia. 101. Dea natalis. 305. Variis nominibus appellata. 307. Lanuvii culta. 8. Ejus ſymbolum. 185. Lucum habuit extra Carnos. 321
Junones Genii feminarum. 305. dictæ Auguſtæ. 306. 307
Juppiter in duas poteſtates diviſus. 176. Tonans idem ac Bronton. 291. 292. Barbatus. 294. Imperator, & Rex. ib. Paganicus. 310. Labreus, & Labradeus. 292. Sebazius. 190

K

KAlendarium Conſtantinianum. 223

Lab-

L

Labdacus, an filius Mithræ hominis, vel Sacerdos Mithræ. 216.217
Laberius Max. Procurator in Judæa. 97
Labreus Juppiter. 292
Labrum. Vide Diana.
Lambecii *Petri* interpretatio N. Invicti rejecta. 219
Lamiæ *Aelii* Conſulis cognomen, & prænomen nunc primum indicatum. 96.97
Langii *Wilhelmi* ſententia de annis Lunaribus perpenſa. 204. Explodit argumentum Scaligeri de natali Chriſti. 233
Lanuvium municipium. 8
Lararium quid. 11
Larices arbores Phaetontiades. 20
Larvatorum ludicra Kal. Jan. 208
Latinæ Coloniæ non quæ ex Latio, ſed quæ jus Latii acceperant. 337. Suffragiis caruerunt ante legem Juliam. ib.
Lavationes cur adhibitæ in ſacris Mithrae. 225
Lazii *Wolfgangi* ſententia de Legione Fretenſi rejecta. 136. Idem confundit Legionem Fretenſem cum Ferratenſi. 140
Lectiſternia Deorum. 318.319
Legio X. Fretenſis cur appellata. 136. & ſeqq. Eadem Ferratenſis 140. Et Gemina. 141
Legio XI. cui Aquilius prepoſitus. 132. Claudia nuncupata. 133. Pia & Fidelis. 134. Cur etiam Fretenſis, variæ conjecturæ. 143. & ſeqq. & 392. Diverſis locis ſtativa habuit. 142
Legio quot hominibus conſtaret. 338
Legio octava Pacenſis, unde nomen Forojulio Narbonenſi. 329
Legiones Provinciis deſignatæ. 59. Civibus conſtabant. 62. Earum ſigna. 145
Leones dicti Sacerdotes Mithrae. 202
Leontica, Coracica &c. ſacra Mithræ. 201. Oſtenſa populo ſtatis diebus. 204.206
Leonticis initiandi, melle manus lauabant. 211
Leunclavii *Joannis* lectio in Dione reſtituta. 48. Idem correctus. 99
Liberti Auguſtales. 365
Liburnae naves militares. 61
Liceti *Fortunii* explicatio Inſcriptionis Divionenſis expenſa. 215
Ligfootus male textus Talmudicos interpretatur. 234
Limes terminus Sabbaticus. 235
Lingua Italica an Florentiae dumtaxat purior. 64. Phrygia non diverſa à Græca. 288

Lip-

Lipſius *Juſtus* rejectus. 51. Suppletus. 94. Defenſus adverſus Salmaſium. 125
Livia dicta Juno, & Diana Lucifera. 306
Livius de inſcitia Latini ſermonis perperam accuſatus. 64
Lucernæ DIs Penatibus dicatae. 11
Luciferi currus. 193
Lucilius Baſſus Ravennatis, & Miſenatis Claſſium Præfectus. 69
Lucus Dianae, & Junonis. Vide Junonis & Dianæ.
Ludus idem ac ludio. 207
Lugdunenſes æreis tabulis conſignant orationem Claudii Caeſeris. 90
Lugduni cultus Mithras. 239
Luna in tabulis Mithræ per bovem figurata. 181. Cur bicornis. 184. Cur una cum Mithra. 185. Lunus dicta. 187. Unico equo vecta. 193. Iſis ac Terra. 188
Luni effigies. 188
Lupus *Chriſtianus* notatus. 140

M

Mabillonii *Jo:* laus. 134
Maceria quid. 307
Mænianum in Amphitheatro. 103
Madriſius *Nicolaus* laudatus. 257
Magiſter rei privatæ idem ac Procurator. 83
Magiſter Admiſſionum, qui nunc *Maſtro di Camera*. 40. Ejus munus. 39
Magiſtri Quinquennales. 363. 364
Magiſtræ ſacrorum mulieres. 311
Magiſtratus in Coloniis. Vide *Coloniarum*. Aliquando honori, ſępius oneri habiti. 351. 352. Coloniarum Aquilejenſis, Forojulienſis, & Concordienſis. Vide ſub his titulis. Curatorum operum publ. duobus conſtabat. 110
Mamęæ Aug. ſimulacrum Pantheon in nummo. 312
Manes defunctorum animę, ſub Ditis poteſtate. 304
Manes hæreticus, Mithræ ſacerdos. 206. Vocatus ab Archelao *Ludio*, & *Mimus*. 207. Unde ejus impia doctrina de duobus principiis? ibid.
Manichæi Solem Chriſtum putabant. 211
Manus velabant diis ſupplicantes. 37
Marcanova *Joannes*, inter primos inſcriptiones collegit. 111. 131
Marquardus de Suſannis. 266. 377
Mars Phonion, ſeu Fonion dictus. 295
Maſtro di Camera. Vide Magiſter Admiſſionum.
Matragyrtes. 241

Ma-

Maxentius Patriarcha Aquil. extruit Abbatiam Belinenſem. 281
Maximinus obſidet Aquilejam. 315
Mediolani cultus Mithra. 238
Mel in ſacris Mithræ. 210.211
Menin Luna. 195
Meſtres pro Mitres malè legit Kircherus. 216
Metragyrtes myſteria magnæ Matris circumferebant, ſtipem quærendo. 242. Athenis frequentes. ib. De his ſcomma Iphicratis. 241. Et Antiſthenis. 242. Facta deſcriptio ab Appuleio. 243
Milites claſſiarii, an legionarii. 62
Militares coloniæ. Vide Coloniæ.
M.N. ſigla explicata. 356
Miniſtri ad fores, qui. 40
Miniſtræ dearum. 311
Miſitheus Rempubl. Romanam heredem inſtituit. 87
Miſſus equorum in ludis Circenſibus. 220. Quot Mithræ, & Imperatorum natalibus dicati. ibid.
MITHRA Sol, vel epitheton Solis. 165. 166. Non tamen Apollo. 282. A Perſis origo vocis. 167. Et religionis. 166. Idemque ignis, & ſimul cum igne invocatus. 169. Unde ejus ſacra ad ignis poteſtatem translata. 163. Et Mithra dictus inſpector & moderator ignis. 213. An pro deo habitus apud Perſas diſcutitur. 168. Nomen in numeros reſolutum Sol eſt. 171. Venus apud Herodotum. 173. Et cur. 176. An idem ac Abraxas, & Harpocrates. 173. Cur alatus. 172. In antris colebatur ex inſtituto Zoroaſtris. 181. 200. Qui mos ad Romanos traductus, ſpælea, ſeu antra plura ei dicata. 201. E petra natus fingebatur. 163. 209. 225. Fur boum. 165. 183. Et vultu Leonino. 182. Dictus *Invictus*. 163. 179. *Pileatus* à D. Auguſtino. 210. *Triplex*, ſeu *Triplaſion*. 196. *Mediator*. 207. Et demum *Multinominis*. 173. Romæ maximus Mithræ cultus. 201. 237. Quando primùm inductus. 243. Aliis quoque locis colebatur. 239. & ſeqq.
Mithra, vocatur etiam Mithras. Mithres, & Mithre. 166. 167. 174. 214
Mithræ ſacra & myſteria horrenda retegere Chriſtianis haud indignum. 199. In antris agebantur. 200. 201. Variis nominibus appellata, Leontica, Eliaca, Patrica, Coracina. Vide ſub his verbis. Quæ tradita & oſtenſa dicebantur. 203. Ad imitationem ſacrorum Chriſtianæ religionis inſtituta à Paganis. 209. 225. In his homines ma-

mactati. 213. Ad divinationem, & animas incantandas. 214. Primũ Alexandriæ abolita. 244. Quandò Romæ,latius inquiritur. 245

Mithræ Sacerdotes,ferarum nominibus appellati. 201. 202. Imò & animalium figuras induebant, cum ſacra publicè peragerent, quæ ſtatis diebus fiebant.203. & ſeqq. Unde *Ludiones* & *Mimi* vocati. 206.Id quomodo fieret, conjectura.208.Antequam initia Mithrę ſuſciperent,vario tormentorum & cruciatuũ genere probabantur. 211. 212. An gradus hi probationum duodecim, vel octoginta. ibid. Ritus quoque aliqui ad imitationem Chriſtianorum inducti.209.225. Mel initiatis tradebatur. 210.211

Mithræ, ſeu Invicti Natalis colebatur Romanis die xxv. Dec.219.Alia vide verb.*Natalis*.

Mithræ nomen hominibus inditum.217. An proprium cognomen Sacerdotum primorum.216. Num Mithræ lucus dicatus in inſcriptione Divionenſi.214.& ſeqq.

Mithræ ſollemnia ſtatis diebus celebrata. 204.221

Mithræ ſymbola in gemma abraxea. 249. Simulacrum æneum. 251

Mithræ ſimulacra variis figuris & ſymbolis expreſſa. 159. Quæ ſingulatim explicantur, & ad rerum generationem referuntur. 180.& ſeqq. In his Mithra ſub antro Tauri cornua torquet. 181. Et gladio ferit. 188. Ejus ſedes juxta Æquinoctia. 183. Cur adſtant animalia, Canis, Serpens, Scorpius,Cancer, Corvus. Vide ſub his vocibus. Pueri facem pręferentes.192. Vas. 192. 252. Vetuſtum ſimulacrum, & inſcriptio, in quibus Luna & Mithra, variè exponuntur. 184.185

Mithragyrtes nequaquam legendum apud Ariſtotelem, ſed Metragyrtes. 242

Montelaticus *Dominicus*. 160

Montfauconius *Bernardus* laudatus. 134.212.261

Morbo affecti in templis pernoctabant. 303

Morettus *Antonius* S.I. 239

Mulieres Aquilejenſes. Vide Aquilejenſes.

Mulieribus ſtatuæ poſitæ. 155. Vide *Patronos*.

Municipales Dii. Vid.Dii.

Muratorius *Antonius Ludouicus* laudatus.177.201. 247. Ejus ſententia de Mithra à Sole diverſo ad criſim vocata. 177. De Sabazio. 195

Muſſidius, Frater Arvalis ex nummo. 104

N

NAma Sebeſio quid in veteri inſcriptione. 193. 194. 252
Natales Cæſarum Miſſibus celebrati. 220
Natalis Mithrae cur 25. Decembris. 222. Oppoſitus Natali Chriſti. 224. Ejus cauſſa phyſica. 225. & ſeqq.
Natalis Chriſti Domini variæ ſententiæ. 229. Semper celebratus 25. Decemb. apud Latinos. 230
Natiſo fluvius in Foro Julii. 322
Neapolis fuit ſpelæum Mithrae. 238
Nemeſes duæ. 15
Nemeſis & Adraſtea vis divina. 298
Neptunalia feſta Ravennæ & Romæ. 65
Nero Portum Antii exſtruit. 3
Nicetæ dubitatio de Mithra, rejecta. 177. Ejus lectio ex Cod. Mediceo. 212
Nomenclator a cenſibus. 44
Nomen privatorum non ponebatur in operibus publicis titulo principis conſecratis. 118. Nec ab ipſo extructis. ibid.
Nomen artificum inſcribebatur tantum in operibus privatis, & obſcuris. 120
Nomina familiarum ab Urbibus deducta. 262
Norici coluerunt Mithram. 239
Noricum habuit Procuratorem. 71. Tabularium & Arcarium. 240
Noriſius *Henricus* Cardinalis laudatus. 98. 103. Ejus ſententia de Forojulio. 379. Sæpius citatur.
Notæ contractæ. 43
Numeri vexillationes ex Legionariis. 129
Numiſmata Triumvirorum conficta. 324
Nummia Veria Patrona Peltuinatium. 153
Nummi *explicati*, *quorum aliqui ſunt etiam delineati*. Aciſculi. 21. C. Antii, *Dei Penates*. 6. M. Antonii & Cleopatræ. 68. M. Aquilii. 23. Aquilii Flori. 19. Atii Balbi. 8. Boni Eventus. 310. Diocletiani. 298. Gallieni, plures. 144. Lariſculi. 20. Leonis Imp. 56. Poblicii Malleoli. 21. Muſſidii Longi. 104. Neronis. 3. Sex. Pompei. 67. Pomponii Muſæ. 19. Ravennæ urb. 55. Q. Ruſtii. 5. Sardi Patris. 10
Nummi *tantùm indicati aut deſcripti*. Auguſti. 160. Alexandri Theopatoris. 144. M. Antonii. 62. 348. Col. Butroti. 362. Claudii Imperat. 47. 53. Gentium Copponiæ, Cordiæ, Juliæ. & Rubriæ. 12. Cornuficii. 10. Fauſtinæ Imp. 306. Col.

Col. Forojulienſis in Gallia. 329. Furii Craſſipedis. 21. Gallieni. 329. Getæ & Caracallæ. 268. Col. Hadrumentinæ. 345. Juliarum, Domnæ. 312. 345. Mamææ. 312. Et Piæ. 306. Liuiæ. ibid. Muſſidii Longi. 348. Q. Naſidii. 67. Poppææ. 306. Severi. 295. Theſſalonicæ. urb. 22. Titi. 4. 47. Triumvirorũ 347. Veſpaſiani. 47. Vitellii. ibid. Vocconii Vituli. 20

Nuncupationis formula. 96

Nuptius Ferdinandus laudatus. 7

O

Octavanorum Colonia. Vide Colonia.

Octavius milites deduxit in Colonias Italicas. 346

Oculorũ Ori feriæ apud Ægyptios. 221

Officium Procuratoris operis publici inventum ab Auguſto. 106

Olympiades in Inſcriptionibus Latinis nuſquam memoratae. 381

Opera publica, quæ. 106. ad 109. Operum publ. curam diſtinxit Auguſtus. 106. Ea claris viris demandata. 93. Operibus publ. nomen inſcribere, quibus vetitum. 117. 118. Alia quære verb. *Curator.*

Opilius Macrinus privatae rei Procurator. 89

Ordo Aquilejenſium. 259

Oromaza Deus Perſarum. 207

Oſtendere, quid in ſacris ſignificet. 205

Ottobonus *Petrus* Cardinalis laudatus. 94

Ovidii locus explicatus. 52

P

P. varia interpretatio. 130

Paduani Alexandri errores refelluntur. 333

Pagana, Bona Dea. 309. 310

Paganalia feſta. 309

Pagius *Antonius*. 100. Lapſus eſt in Epocha Cęſariana. 113. Et in anno Pręfecturæ Gracchi. 245

Palladius *Henricus*, laudatur. 323. Felenum fruſtra quærit. 266. Ejus error de Templo Veneri Caluae dicato. 315. Conficta deſcriptio Opidi Gallorũ, & Ciuitatis Triumviralis. 323. 324. Fallitur ubi agit de inſtitutione Fori Julii à Caeſare facta. 324. 325. Et in origine nominis *Zulii*. 326. Perperam Forum Julii Coloniam eſſe negat. 327. Male putat Coloniam Aquilejenſem ex Latinis hominibus deductam. 337. Et Auguſtum Aquilejenſes Ciuitate Romana donaſſe. ibid. Verum nomen Ciuitatis Foro-

julienſis reticuit. 377. Inſcriptionem falſam adoptat. 380.
Palladius *Joannes Franciſcus* fallitur in adſignanda origine nominis Civitatis *Auſtriæ*. 376
Pallantes vetus Scriptor de Mithra. 213
Pamelius notatus. 202
Pamphilius *Benedictus* Cardinalis, laudatus. 121
Pancirolus *Guido* correctus. 106. Illuſtratus. 108. Ejus error de Legione Fretana. 140
Panvinius *Onuphrius* emendatus. 98. Æram vulgarem Chriſti uno anno antevertit. 114
Paſtores in Judæa, an noctu manſerint ſub dio. 233. 234
Paſtricius *Joannes* laudatus. 234
Patera Aureliano donata. 166
Patinus *Carolus* correctus. 8. Ejus errores in cognominibus. 9. Rejectus. 67. 68
Patres Dii omnes appellati. 304
Patria cognomentum Provinciæ Forojulienſis. 333
Patrica oſtendere, quid. 206
Patrimonium Cæſarum, publicum & priuatum. 72. Vocatum privata res, & privata ratio. 73. Sacrum, & fiſcale, quod. 75. Quid bona in formam patrimonii redigere. 76. Vide Bona.
Patrimonii privati hereditates. Vid. Hereditates.
Patronos cooptandi mos a Romulo. 149. Ejuſdem cooptationis formula. ib. Patronorũ genera. 152. Dignitas. 153. Patronae feminae. ibid. Patronis Urbium ſtatuae erigebantur. 154. 155
S. Paulini opera nuper edita. 177. Ejus locus de cultu Mithrae. 247
Peplum Coelum appellatum. 185
Perizonius Jacobus. 20
Perſica oſtendere, quid? 206
Petouio Patria Aureliani Imp. 239. Habuit Templum Mithrae. 239
Petronius Sabinus procurator hereditatum. 90. An idem Vicarius Hiſpaniarum. ibid.
PH pro P. 193
Phaëtontis ſorores in Larices verſæ. 20
Pharus Portus Ravennatis. 65
Phonion, quis. 295
P. I. D. explicantur. 353
Picturis ornabantur templa Deorum. 241
Pighius *Stephanus* rejectus. 23
Pignorius *Laurentius*. 44
Pileatus quis S. Auguſtino. 210
Pileus Perſarum. ibid.
Pithoeus *Petrus* 273. Ejus opinio de origine Beleni. 283
Plinius major, quando deceſſerit. 89
Plinii junioris locus declararatus. 372
Plotius Curator viarum, Statio lau-

laudatus. 107
Plutarchi lapſus. 222
Pluvia prima. 235
Poblicia Tribus. 345
Podium in Amphitheatro. 103
Pola Colonia. 328
Pollio novum cognomen gentis Domitiæ. 63
Pompei Sex. nummo reddita vera interpretatio. 67. Idem Pompejus, appellatus Salacius,& Neptunus.ibid.Præfectus Claſſis. 68
Pompejus Strabo Tranſpadanos jure latio donauit. 327
PONT. QVINQ. explicantur. 364
Pontificatus Quinquennalis. 362.363.364.367
Popae miniſtri ſacrificiorum. 38
Poppæa Juno appellata. 306
Portus Ravennæ. 56.57
Poſt particulæ varia ſignificatio. 115
Præfectus cubiculo,non eſt magiſter admiſſionum. 40
Præfectus morum Caeſar dictus. 46
Præfectus juventutis. 50
Præfectus Praetorio ex ordine equeſtri vſque ad Severum. 69
Præfectus vexillationum. 128
Præfecti Claſſis dignitas. 69
Præpoſitorum munera. 133
Præpoſitus militum. 132
Prætorium quid. 42
Prideaux *Humphridus* notatus. 91
Princeps juventutis quis. 50
Privata res, & ratio quid. 73
Privatarum rerum procuratio quando inſtituta. 74
Probatio equitum. 51
Probationes Mithriacæ. 211. & ſeqq.
Procuratoris Patrimonii munus quando inſtitutum. 25
Procuratores in Provinciis minoribus. 71
Procurator Patrimonii. 72. 75. 77.79
Procuratores rei privatae. 73
Procuratoris in Urbe auctoritas. 79
Procurator hereditatum. 83. 86
Procurationes equitibus, & libertis traditae. 89.91
Promagiſter quis. 83
Ptolomei lectio defenſa. 327
Publicia, ſeù Poblicia tribus. 334.345
Pueri in tabula Mithriaca. 192. Sunt Phoſphorus, & Heſperus. 193

Q

QVartironus *Dominicus*, *in præfatione*.
Quatuorviratus annuus. 350.354
Quatuorviri in Coloniis ex Decurionibus. 360
QVINQ. PONT. in inſcriptionibus explicantur. 361
Quinquennales, & Quinquennalitii. 362.363

R

Rationalis idem ac Procurator. 79
Ravennæ nummi explicati. 55. Ejus armamentarium. 64. Portus. 56. Claſſis. 57. Quot navium. 60. Pharus. 65
Raviſius Textor corrupit nomen Beleni. 268
Reineſius *Thomas* notatus. 89. 146. 260. Ejus error de Tacito Hiſtorico. 88. Explicatio Nama Sebeſii. 252. Ejus correctio audax. 267. 271. Opinio de initio cultus Beleni apud Aquilejenſes. 283.
Religio, Mithrae ſollemnis. 219
Reſpublica Aquilejenſis. 349. 355. 357
Reſpublica accipitur pro qualibet, Civitate. 358
Rica tegumentum. 37
Rickius *Theodorus*. 288
Rigaltius *Nicolaus*. 162
Ritus capita velandi. 36
Ritus Gentilium abolitia Chriſtianis. 236
Robigus. Vide Rubigus.
Robortellus *Franciſcus*. 7
Romilia Tribus. 28
Rorarii Accenſi. 34
Rubigus Deus cultus apud Forum Julii. 316
Rubigalia feſta. 317
Rubignacus pagus ſic dictus à Rubigo. 316
Rufinus interpres Joſephi. 99

S

Sabatinus *M. Antonius*. 8
Sabellicus *M. Antonius* Forum Julii Utini non agnoſcit. 378
Sabina nova Ceres dicta. 264. 306
Sabinus Frater Veſpaſiani. 110
Sacra Mithræ anniverſaria. 204. Initiato oſtenſa. ibid. Vere exhibita. 105. Vide Mithræ ſacra.
Sacerdotes Mithræ. Vide Mithræ ſac.
Sacrificuli operabantur capite adoperto. 36
Sacrificium Rubigi. 317
Sagittaria fabrica. Vide fabrica.
Salacia Neptuni uxor. 67
Salacius, cognomen Sex. Pompeji. 67
Saliæ Sacerdotes & Salii. 296
Salmaſii *Claudii* opiniones obſervatæ. 40. 50. 124. Alia Latius diſcuſſa. 74. Illuſtrata. 239
Salamonius *Jo: Dominicus*. 380
Samoſata Urbs. 139
Sardiniæ nominis origo. 10. Ejus Claſſis. 58. Fuit Frumentarium Romanorum. 59. Habuit Procuratorem. 71
Sardus Pater Deus tutelaris Sardiniæ. 9. Ejus Statua in Delphis. 10
Saturnina Patrona Ariminenſium. 154

Sebeſius, & Sebadius Sol. 194
Secretarium Judicis, velis claudebatur. 41
Scaliger *Joſephus* notatus. 37. Ejuſdem lapſus in explicando lapide Cejonii Ruffii. 112
Scaptia Tribus Auguſti. 29. Coloniæ Forojulienſis. 335
Schefferus rejectus. 67
Schonleben Joannes Ludovicus. 288
Scipio Africanus Cenſor. 52
Scipionis Barbati inſcriptio. 27
Scorpius quid notet in tabulis Mithrae. 191
Scriboniani mors variè narrata. 134
Sedilia Deorum. 318. 319
Selecti Dei. 256
Semes Sol. 194
Senatoria, ideſt Decurionum, Dignitas. 371
Serapis Sol. 178
Sergardus *Ludovicus* laudatus. 94
Serpens quid notet in Tabulis Mithriacis. 190
Servatrix Iſis appellata. 314
Servi urbium manumiſſi, earum nomen accipiebant. 262
Servi Medici contra Sponium 361
Severus Senatoriam dignitatem addit Praefecto Praetorio. 69. Procurationem rerum privatarum inſtituit. 74
Severus Caecina invehitur in ambitionem feminarum. 154
Seviri Auguſtales. 364. 365. 366
Sidonius. 56
Sigonii *Caroli* ſententia de terminatione nominum. 6
Silvanus cultus Aquilejæ. 301. Silvani tres. ibid.
Silvanus liberator. 302
Simulacrum à Spanhemio adductum explicatur. 184
Sinibaldus *Joannes Franciſcus* laudatus. 104
Sirmondus *Jacobus* laudatus. 27
Slavis *Zernebok* eſt niger Deus. 273
Sol, idem ac Mithra. 165. 166. & ſeqq. Cur Invictus. 179. Triplex. 197. Ejus portæ. 189 Poſt hibernum Solſtitium antiquis renaſci creditus. 226 Unde *Sol novus* nuncupatus. 227. Deus coeleſtis. 279. Aegris putabatur propitius. 282. Alius ab Apolline. 278. Ejus effigies non eadem quae Apollinis. 280. Cultus Aquilejæ. 281. 300
Solfeld Vicus in Carinthia. 240
Solla quid. 318
Solva Urbs. 240. Ibi Templum Mithrae. 241
Sortes quid fuerint. 12. Educebantur. ibid. An fuerint Antii. 13. Sors pro Oraculo. 14. Sortes apud Falerios. 15. Sortes exteniatae. ibid.
Spanhemius *Ezechiel* laudatus. 26. 50. Ab eo adductum Simulacrum explicatur. 184. Paſſim citatur.

Spar-

Spartiani locus Explicatus. 74
Spelenm Mithrae. 201
Spelea Mithrae variis in locis. 238
Spicæ in Cauda Tauri Mithriaci, cur 192
Sponius *Jacobus* rejectus. 71. Notatus in Dea Dia. 101
Statio quid. 90
Statores, qui. 41
Statuae ponebantur Patronis urbium. 154. Et ciuibus benemeritis. 353. Inter opera publica 108
Statii locus explicatus. 181
Stephanus Baluzius laudatus & obſeruatus. 139
Strabo in Perſide verſatus. 175. Locat Aquilejam extra Venetos. 320. Explicatus ibid.
Strata Dis maribus poſita 318 319
Strozza *Leo* laudatus. 249. Ejus Muſeum. 160
Suetonius explicatus. 51. 94. Defenſus contra Cluverium. 57. Ejus locus reſtitutus. 13. 14. Alius explanatus. 52
Summanus Dis appellatus. 304
Suſanna *Marquardus* laudatus. 377
Symbola Mithræ ad rerum generationem relata. 183. Vide Mithræ.
Symmachus damnat Cenſuram. 47

T

Tabularius quis. 240. Rationum. 86
Tabulæ Solis Mithræ per partes deſcriptæ. 158
Tacitus Hiſtoricus alius a Tacito Procuratore in Gallia Belgica. 88. In Concionibus notatus. 90. Explicatus. 16. 94
Taurelli *Andreæ* explicatio inſcriptionis Divionenſis rejecta. 214
Taurus figurat Armeniam. 160. Quid deſignet in ſybolis Mithræ. 182. 183. 184
Talmudici textus explicati. 234
Templum Fortunæ Antii. 4. Veneris Calvæ. Vide Veneris. Diomedis. Vide Diomedis. Jovis. Vide Jovis. Tempeſtatis. 299. Bonis Eventus. 310
Templum Cœlum appellatum. 185. Picturis ornatum. 241
Terebinthus præcurſor Manetis. 208
Tergeſte Colonia Tribu Publicia. 334. Non fuit Reſpublica libera. 358
Territorium Aquilejenſe. Vide Ager.
Tertulliani lectio defenſa. 273
M. Theodorus Patronus Africæ, 154
Theodoſius Idololatriam præcidit.

dit. 200
Theologia Gentilium triplex. 278
Thot menſis, unde Ægyptii annum ordiebantur. 221
Tibilenus num Deus. 273
Ticuli fuit Spelęum Mithræ. 238
Tifel non eſt à Tibileno. 274
Tillemontius Nanus notatus. 375
Timavi fontes ſacri. 320
Tirones inter velites computati. 124
Titi prænomine an Veſpaſianus appellatus. 95. 97
Titus Antio delectatur. 4. Reſtaurat Capitolium. 95. Quo anno Amphith. dedicavit. 97
Tonans Juppiter. 292
Tormenta in ſacris Mithræ. 212
Tradere verbum Sacrorum. 203
Trajanus Conſulit Oraculum Heliopolitanum. 13. Cur dictus herba parientina. 118
Tranſpadani jure latii & Romanorum donati. 327
Tranſpadani agri diuiſio poſt Philippenſem victoriam. 346
Tranſvectio equitum. 51
Triangulus naturæ ſymbolum. 197
Tribus urbanæ ignominioſæ, ruſticæ nobiliores. 29. Tribus Fabia. 28. Anienſis. 29. Galeria. ibid. Falerina. 345. Lemonia. ib. Claudia. 340. Scaptia. 335. 336. Velina. 337. Publicia, ſeu Publicia. 334
Tribus poſita inter nomen, & cognomen. 28. Signata in ſaxis. 330
Tribuum nomina a familiis Romanis. 29
Tribunal Judicis velis clauſum. 41
Tribunus rerum nitentium quis. 108
Triceſimum, locus in Forojulii 341
Trieres quodcunque genus navis militaris. 61
Triplex Mithra, cur. 196
Triſtani opinio de Mithra, rejecta. 167
Triumvirorum qui Coloniam Aquilejam deduxerunt Inſcriptio. 337
Triumviri Colonias militibus promiſerunt. 345. Eorum Symbolum. 347. 348
Trojanorum reliquiæ occupant Venetiam, & Aremoricam 284
Tubi Antii & Puteolis reperti. 120. 121
Tumbilicia gens ignota. 341
Turnebi ſententia de vexillatione Germanor. rejecta. 126
Tutilius Pontianus Conſul ſuffectus. 100

V

Vaillantius *Jo:* laudatus, & perſtrictus. 50. 51
Valeriani *Pierii* explicatio Statii

tii rejecta. 181
Valeſius *Hadrianus* laudatus. 39. Notatus in Colonia Octavanorum. 349. *Henricus* male confundit Comitem Statuarum cum Centurione rerum nitentium. 108
Valvaſonus *Jacobus* laudatus. 378
Van-Dale *Antonius* refutatus. 15
Varro illuſtratus. 32
Vas cur in tabula Mithriaca. 192.252
De Vecchiis Germanus auctor ſpuriæ Inſcriptionis Utinenſis. 381.382
Vegetius defenſus. 61.62
Vela ad fores cubiculi Imperatorii. 38
Velarii qui. 40
Velato capite adire Principes. 38. Velatis manibus. 37
Velati, Accenſi. 35. 41. 42. Sacerdotes. 37. Miniſtri ſacrorum. ibid. & 38.
Veleda pro numine habita. 274
Velites qui. 124.125
Velites Accenſi. 34
Velina Tribus unde dicta. 338
Velum Judicis. 41. Sacerdotum. 38
Venationes plenæ quæ. 351
Veneris Calvæ Templum Romæ, non alibi dicatum. 315
Venetis Italis, & Gallis una origo, & religio. 284
Veneti jure Civitatis Rom. donati. 337. Et adipiſcendorum honorum. 327. Sub Gallorum nomine comprehenſi. ibid.
Ventorum Templa, & aræ. 299 300
Venus num Mithra apud Perſas, inquiritur. 174. ſeq. Solis adminiſtra, barbata, phyſica, mas, & femina. 187
Veſpaſianus Capitolium reſtituit. 93
Veſtinus rei privatæ procurator. 90, 91. Eidem demandata cura reſtituendi Capitolium. 93
Vettius Probianus Præfectus Urbis. 109. Eidem cognomen reſtitutum. 110
Vexillarii equites qui. 124
Vexillationes pedeſtres. 126. Equeſtres. 127. Earum genera. ibid. Et ſignificatio. 128
V.F. varia ſignificatio. 358.
Viarum Curatores. 107
Viceſima hereditatum quid. 82. Eam ſuſtulit Gratianus. ibid.
Victorii *Mariani* opinio de Tauro Mithræ exploſa. 181. explicatio vocabulorum in ſacris Mithræ rejecta. 201.
Victorinus Conſul. vid. Aufidius.
Vigilias agere quid. 234.235
Vilicus, & Villicus. 302
Virgines Divæ. 102
Vis divina, Nomen incertum. 296. Fatum, fatalis neceſſitas. 297.298. Eadem *Vis major* dicta. 299. Quo nomine tem-

tempeſtates indicantur. ibid.
Vis divina etiam anima mundi Platonicorum. 298
Vis divinæ ara. 296
Vitellius primus velato capite adiit Cæſarem 38. Cenſor. 47
Voluſius Cenſor equitum. 50
Vopiſcus explicatus. 239. 358
Vota quando nuncupabantur. 96. Vota gentilium. 271
Urſinus *Fulvius* notatus. 19. 21. 22. 67
Uſſerius *Jacobus* correctus. 99
Utinum Urbs laudatur. 382. Non eſt Opidum Gallorum. 323. Nec Forum Julii. 377. & ſeqq. Ejus Urbis inſcriptio falſa. 380. Ejuſdem Scriptores Forum Julii extra Utinum fatentur. 377. 378

X

Xilander Gullielmus. 48

Z

Zacagnius *Laurentius* cum laude memoratus. 206. 217. 232
Zenus Apoſtolus laudatur. 111. 331
Zernebok niger Deus. 273
Zoroaſter primus conſecravit Mithrae Antrum. 181. 200

INDEX

Nominum & Cognominum, quæ in Inſcriptionibus Forojulienſibus occurrunt.

A

L. Aceſtius. Saturninus 367
Sex. Acilius. 334
M. Acilius Marcellus. 338
C. Albutius. 345
Antoninus. 338
T. Antonius Reſpectus. ibid.
Apuſidia Secunda. 334
C. Aquilejenſis Diadumenus. 270
C. Aquilejenſis Felix. 259
C. Aquilejenſis Suavis. 260
L. Aquilejenſis Agathius. 261
T. Aquilejenſis Stratonicus. ib.
A. Aquilius Valens. 263
C. Aquilius Mela. 340
M. Armonius Aſtura. 344
M. Armonius Auctus. ibid.
M. Armonius Salvius. ibid.
C. Arrius. 334
Atilia Oneſimenis. 355
Atteja Poſilla. 335
Aurelius Dizo. 135

B

Sex. Bebius. 311
M. Calventius. 345
Calvius Pollio. 349
L. Cammius Maximus. 349
Caſilia Scylace. 309
Q. Caecilius Rufinus. 368

Q.Caedius. 334
Sex.Caeſernius Fauſtus. 265
T.Caeſernius Macedo Quintianus. 360
Cervonia Tiche. 355
Ti.Clariſtio. 259
Claudius Conſtans Feroclanus. ibid.
Ti.Claudius Stephanus. 311
Tib.Claudius Aſianus. 367
L.Cornelius Secundinus. 263

D

Decidia Paulina. 309
T.Deſticius Juba. 340.343
Deſticius Philenides. 343

F

Fabia Compſa. 335
Fabia Feſta. ibid.
Fabianus. 361
C.Fabius. 345
P.Fabius Philetus. 335
P.Fabius Verecundus. ibid.
Fauſtus Barbonius. 309
Feronius. 300
Flavius Severus. 313
C.Frennius Secundus. 260
Fruĉticius. 350
Fundania Athenais. 359
L.Fundanius Rufus. ibid.

H

C.Helvius Julianus. 359
M.Hoſtilius Auctus. 270

I

Jaliſſus.
Julia Barachus. 303
Julia Fortunata. 359
Julia Marcella. 263
Julia Stratonicus. 320
C.Julius Agathopus. 263
M.Julius Soter. 261
C.Julius Epictetus. 355
T.Julius Aquilinus. 320
L.Junius Succeſſus. 263

L

C.Lælius Exoratus. 344
Licinius Macro. 263
C.Lucius Maniacus. 350
A.Lucretius Attalus. ibid.
C.Lucretius Helvianus. 349

M

Magia Ilias. 304
Magia Vera. ibid.
M.Magius Amarantus. ibid.
L.Magius Phileas. 314
Manſuetius Verus. 270
T.Marius Aptus. ibid.
M.Munatius. 330
Q.Munatius. ibid.

N

Naicus. 361
Nalvius Pintitus. 263.269
L.Nonius Rufinus Pomponianus. 349
Numiſius Tiberius Batileus. 261

O

C.Opeterius. 301
Opponia Tertia. 344

P

Petronia Aquilejenſia. 261
C.Petronius Andronicus.
C.Pettus Philtatus. 259
C.Pomponius Silvanus. 135
Priſcilla. 350
Proſa Aquilinus. 320
Pupia Peregrina. 309

R

Revidia Marcella. 357
A.Ritius Tertius. 365
C.Rufus Anthus. 301
Rufria Feſta. 309

S

C.Sacconius Varro. 320
Seja Jonis. 295
Statilia Timele. 367
Q.Sulpitius. 357
T.Suttius. 335

T

Tallus. 301
M.Trebius Proculus. 349
P.Terentius. 340
T.Trebellenus Rufus. ibid.
Trophimus. 360
L.Tumbilicius. 341
Tutilia Medama. 367

V

L.Vectonius Secundus. 265
Valeria Quarta. 341
C.Vellæus Eros. 318
T.Veratius. 341
T.Vettius Gneſius. 340
Vibiana Jantulla. 270
Q.Veſonius Fuſcus. 349
T.Vettidius Potens. 331
T.Vettidius Valens. ibid.
C.Vettius Cavolus. 296
P.Vibius Abaſcantus. 263
Viniſia Maxima. 334
Vrſilla. 357

ERRORES EMENDATI.

Pag.3 verſ.8 provincias
10 v.12 Templum
14 v.13 nunquam
v.22 *dele*, 5.
v.33 nunquam
17 v.16 lib.xv.
20 v.30 notam
21 v.13 excudimus
v.31 32 Aſciſcolus Malleolus
37 v.17 Quî
38 v.ult.apertè
41 v.18 abducamus
42 v.16 *dele*, ac
47 v.13 cudit
48 v.3 memoria
50 v.22 præfert
66 v.ult.unum
67 v.1 Duumviros vel Prætorem
v.13 Cn.
72 v.12 tranſibant
73 v.1. loco
78 v.18 cùm, tùm *& alibi*
95 v.34 perficiendam
110 v.ult. *commutaſſe quædam, proque*
116 v.17 exorſus
120 v.28 veterem
125 v.6 provincias
127 v.18 legionaria
136 v.25 Victore
137 v.23 corrigenda
139 v.13 Meletium
140 v.31 *dele*, ipſemet
145 v.26 A.V.946.
166 v.27 quem
171 v.6 Latreutici
173 v.22 πολυώνυμος
175 v.33 colebantur
177 v.33 σύνθρονος σύνναος
178 v.7 dicitur, *regni conſors* &
SOCIVS

186 v.6 contexuêre
190 v.33 ſacra
194 v.8 lapidem
195 v.ult. τριπλασίου
207 v.20 Manes
215 v.12 pag.
216 v 4 collocatum
236 v.8 vetuerunt
247 v.6 defunctus
252 v.13 σεβίθιον
267 v.16 Damaſcius
276 v.3 Bolenatenſis
v.5 *adde;* pag.77.
279 v.30 Oneirocrit.
295 v.20 ἀνδροφόνω
282 v.ult.lib.1.
308 v.12 Sulpitius
309 inſcript.3.lin.5. FAVSTVS
320 inſcript.1.lin.2.AQVILINI
331 v 4 collegerint
339 v.10 idoneæ
346 v.18 in quæ
Ptolemæum legas, ubicumque *Ptolomæum* inveneris.

Pag.240. in inſcriptione Solvenſi, quamquã in exemplari ad me tranſmiſſo legatur *Epicetus*, emenda, ſi placet, *Epictetus*, nam nomen hoc frequens eſt in ſaxis, primum haud notum, quòd ſciam. In explicatione ejuſdem Inſcriptionis timidior alicui videbor, quòd faſſus fuerim, me neſcire, quid ſignificent literæ ſingularię D.N.& nota compendiaria PAT.cum obvia ſit interpretatio, *Domino Noſtro*, & *Patrono*, ad Licinium Marcellum, Libertorum Hilari & Epicteti Patronum, referenda. At ſanè id auſus non fui, quia appellatio *Domini Noſtri*, quæ in verſu antecedenti tribuitur Imperatori, haud videbatur convenire homini privato. Præterea Licinius eſſe nequit Patronus Hilari, qui in ſecundâ lineâ dicitur Auguſti Libertus.

Pag.67.v.24.poſt *ſervavit*, adde: Idem Spanhemius, alio erudi-tiſſimo opere adnotationum in Cæſares Juliani, haud melius explicat: *Imperator* SAL*utatus*, vel SAL*utaris*.

Pag.247.v.5.poſt, *adminiſtraſſe*: eandemque etiam geſſiſſe anno antecedenti, quo ſcripta fuit lex prima jam memorata *ad Gracchum* P.P.ſcilicet *Præfectum Prætorio*, abjecta Gothofredi correctione.

Pag.377.v.23.adde:Primum omnium inter Scriptores Utinenſes profero Jacobum Canonicum Aquilejenſem, qui quò antiquior, eò incorruptior in tradenda Civitatis Auſtriæ vetuſtate cenſeri debet. In Codice M.S. Reginæ Sueciæ num.1878.qui nunc in Bibliotheca Vaticana aſſervatur, extat ejus erudita epiſtola de antiquitate, & præſtantia Aquileję ad equitem Franciſcum Barbarum Patriæ Forijulii Locumtenentem ſcripta, in qua de Opido à Gallis extructo, cujus nobis mentio fuit pag. 323. loquens,
hæc

hæc habet: *Quis autem locus ille fuerit à Gallis ædificatum, cognoſcere pulchrum eſſet. Plura Opida hæc Patria intra ſe continet: verum duo extant, quæ & magnitudine & auctoritate longe ceteris præſtant; Vtinum, & Auſtriæ Civitas. Vtinum, poſt ruinam Aquilejæ ab Attila initium cœpiſſe, annales noſtri affirmant. Ciuitas verò non modo Vtinum, verum etiam alia opida antiquitate vincit. Ob id igitur coniecturari poteſt, opidum à Gallis conditum, Civitatem Auſtriæ eſſe.* Videat Palladius, quæ opinio ante excitas turbas de utriuſque urbis vetuſtate apud ſuos vigeret. Porrò Jacobus vivebat ad annum 1448. quo Provinciam Forojulienſem moderabatur Barbarus, ad quem data eſt Epiſtola. Præclara ejus eſt mentio apud Blondum in regione X. Italiæ pag. 386. *Habet nunc Vtinum Jacobum civem & Aquilejæ Canonicum eloquentia ornatiſſimum.*

Ad Antii monumenta exornanda hanc inſcriptionem addo, paucis ab hinc diebus inibi repertam.

EROS. AVG. L
PROCVRAToR
CAENIDLANVS *ſic*
CVM. M. ANTONO
QVIR. CANDIDO
FILIO. SVO *ſic*
TRIBVNIS. SODALBVS
D. D

Cum de Procuratorum generibus ad inſcriptionem M. Aquilii agerem, nunquam apud veteres occurrit mentio Procuratoris *Caenidlani*, qui in hoc lapide ſignatur. Notatu dignum eſt filium Liberti ingenuum, *Quirinæ* tribui adſcribi. Aliud exemplum habes in epitaphio 366. cap. 10. apud Fabrettum. Cum Tribuni non tantùm militare nomen, ſed civile ſit; quodnam hoc ſodalitium Tribunorum eſſe poſſit, planè ignoro.

Hanc quoque inſcriptionem nuperrimè Aquilejæ inventam ſubjicio, dùm pagina patitur.

C.FIR-

C. FIRMIDIVS
C. F. AEM. RVFVS. SVESS
AV. RVNC. A. MIL. CoH. VI
PR. MILIT. ANN. VII.
L. POMPILIVS. L. F. VOL. CELEI
COMMILITO TIT. ·D. S. P

In apographo ad me tranſmiſſo primum vocabulum tertii verſus ita interpunctum viſitur. Sed legendum eſt, AVRVNCA. Deſignatur enim, ex indicio quoque antecedentis vocis, SVESS, patria C.Firmidii, *Sueſſa Aurunca*; quo nomine vocat coloniam in Campaniâ, nunc *Seſſa*, Vellæus Paterculus lib.1.cap.14, ubi deductiones Coloniarum recenſet; & Frontino de Coloniis itidem memoratur, apud quem cùm vulgata lectio habeat *Arunca*, emendanda venit etiam ex noſtro lapide. L.Pompilius Commilito Firmidii, cui TIT*ulum* D*e* S*uo* P*oſuit*, erat ex Coloniâ Celejâ, cujus cives cenſos fuiſſe in tribu VOL*tinia* ex hac inſcriptione diſcimus. Celeja, vulgò *Cilla*, celebris fuit apud veteres colonia in Norico, dicta *Claudia*, ut primus omnium obſervavit Fabrettus cap. 2. pag. 104. ex lapide Gruteriano 386. 3. cui alios addas, pag.482.7.& 497.10.& 11.

F I N I S.

Digitized by Google